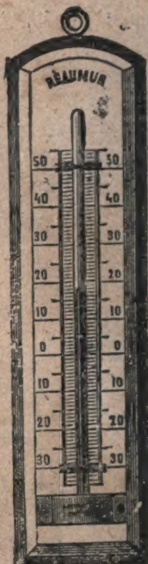

3 1761 08153482 8

די פירמא ענזיסטירט זייט 1882 יאהרע

די פירמא ענזיסטירט זייט 1882 יאהרע

!! פיר ברוכלײדענדע !!

ברוכבענדער עלעקטרא־גאלוואנישע, היילען גרינד־
ליך נאך קורצעם געברויך, אויך פעראלטעטע.

!! ברוכבאנד אהנע פעדער !!

איזט דאס פאללקאממענסטע, וואס אויף
ד עזעס געביטע ביז נון עררייכט ווארדע,
דאסזעלבע קאן טאג אונד נאכט געטראגען
ווערדען, איזט שטעללבאר אונד דאך אהנע
פעדער, ניכט דריקקענד, לייכט צום טראַ־
גען, אריגינאלע צו בעקוממען ביים ערפינ־
דער אינטער די אדרעססע

ВЪ ХИРУРГИЧЕСКОМЪ МАГАЗИНѢ

подъ фирмою

„АЛЕКСАНДРЪ"

Сенаторская улица № 22 въ Варшавѣ.

בויכבינדער פיר פרויען אונד מענער, גומינע זאקען צו פערהיטען דעם
אדרעען אויפלויפינג, גענוי צוגעפאסט. 1557

!!! בריללען אונד פענסנע !!!

ברילען מיט ווענעציאנישע גלאזער,
וועלכע די איינענשאפט בעזיטצען די
אויגען צו שטערקען אונד היילען.
ווער עס ווינשט זיך צו פערזעהען
מיט גוטע בריללען אין פערשידענע איינפאסונגען מיט עכטע
קריסטאלל גלאזער, גענוי צוגעפאסט צו יעדענס אויגען, ווי
אויך אנדערע חירורגישע ארטיקלען, זאלל זיך ווענדען מיט
פאללען צוטרויען אן דאס אפטישעס אונד הירורגישעס
געשעפט אונטער דער פירמא

„ALEKSANDER"

Senatorska Strasse № 22 Warschau.

די פירמא פינדעט פיר אונגייטיג צו בערופען זיך אויף איהרע רעעלע בעהאנדלונג
אונד גוטקייט דער וואארע, וועהרענד יעדער קייפער קאנן דאס זעלבסט בעמערקען,
ביי דעם ערשטען איינטרעטען אינס געשעפט. זעהר רעעלע בעהאנדלונג.

א 5 ק׳, 10 ק׳ 20 , 60 ביז 1,50 גיב איך סוחרים נאך עקסטרא 25% ווי אויך ועהר שענע אלבומס פיר דיא מארקען .

10) דער וואונדערבארער קאליערטער אונד טרוקענער רע־גען! איזט איין שאכטעל וועלכע מאן אין דער לינקע האנד האלט, אונד מיט דער רעכטער האנד שטעקט מאן דען פינגער איןדעם שלייף יונג מאן ציהט שטארק נאך אונטען! זעהר אינטערעססאנט פיר תתונות אונדבאללער, 1 שאכטעל 15 קאפ׳, 6 שטיק 60 ק׳.

11) דיא מאגישע ציגארערנטאשע! ווענן מאן וויללי איינע ציגאררע נעמען, זא שפרינגט איינע אלטע פרויענצימער הערויס, זעהר דראללינג! פרייז 75 ק׳, דיטא מיט פאפיראססען געפיללט 50 קאפ׳.

12) דאס מערקווירדיגע פאפיראססען אדער רויך טאבאק דאזע, איזט מאסיף אין ניקעל געארבייט, אונד קאן יעדער דאמיט קונסטשטיקע מאכען, ווען מאן עפנעט, קאן מאן פאלל מיט פאפיראססען צייגען! אונד מיט איינען קלאפ פערשווינדעט אללעס אונד מאן זעהט נור איינע לעערע שאכטעל. דער קונסט דינט אויף אללע מאהל. 65 קאפ׳.

13) איין נייער וואונדער אוים יאפאן! איזט 12 קליינע שטיקכען האלץ ווען מאן ווירפט איינע אדער 2 זאלכע שטיקכען אין עטוואס ווארעמע וואססער זא ווירד אויגענבליקליך וואונדערשענע בלומען ערשיינען. 12 שטיק קאסטען 20 קאפ׳.

14) דיא פליהענדע ווארסטכען! ווען מאן מיט דען מונד לופט העריינבלאססט זא ווירד דאס זעהר גראסס אונד לאנג ווערדען אונד פליהען דיא זעלבע הויך אין דיע לופט מיט אללערלייא פארבען. 1 שטיק 10 ק׳, 3 שטיק 25 ק׳.

15) איין קונסט צו וויזען דיע געזעללשאפט דאס מאן האלט איין פאללע האנד מיט פייער! אבסאלוט אונגעפעהרליך אונד זעהר דראללינג! 1 שאכטעל מיט ערקלערונג 20 ק׳ אונד 3 שאכטלען 50 קאפ׳.

16) דאס וואונדער שפיגעל! יעדער ווער נור אריינקוקט מוז לאכען, פרייז 30 ק׳ דיטא צום אנהויבען בייא וועלכע עס ווירד איינע אינטערעסאנטע בילד ערשיינען אונד ווידער פערשווינדען, 1 שטיק 30 אונד 50 ק׳.

17) דיא בעצאובערטע טרינקגלאסס! מיט ראטהוויין, אדער געלבעס שנאפס געפיללט, אויס וועלכען נימאנד איזט ניכט אים שטאנד דאס גאנצע אויסצוטרינקען! העךליך שאן פיר האכצייטען אונד געזעלשאפטען, עס ווירד געלאכט אהן איין שיעור. יעדעס שטיק אין איין שאכטעל פערפאקט, פרייז 20, 40, 60 ק׳.

18) דיע ניימאדישע פראכט-לאטערנע! זעהט ווי איין אפפעל אויס, אונד ווען מען גיבט איין ציה פיר דעם פראנז פערוואנדעלט זיך אין איין געפלאכטענען קארב, אונד קאן ברענגען אין פערשידענע פארבען טאג אונד נאכט, פרייז 40 ק׳.

19) איין פאטענטירטער ספאסאב! דאס גנבים זאללען ניכט אין שטאנד זיין דיא זיינערלעך פאן דער טאשע צו גנבענען, אויך איזט ניט מעגליך דאס דער זייגעריל זאלל פאן דער טאשע הערויספאללען, פראקטיש! גוט! אונד בילליג! שטיק 20 ק׳.

בעשטעללונגען פער פאסט וועניגער אלס פיר 1 רובל נעהמע איך ניכט אן. פערזענדע וואארע נור ביי עמפפאנג האנדגעלד (וועניגסטען 50 קאפ׳ פיר פאסטקאסטען). אנפראגען פון מיר אונבעקאנטע אהנע בייליגענדע 1 מארקע אויף ריקפארטא, ווירד ניכט בעאנטווארטעט.

Е. ВОЛКЪ

Варшава, Св. Георгія (St. Jerska) 36 к. 9.

נור פיר סוחרים!

איין זעהר גראָססער אויסוואהל פאַן

בוימפּערציערונג! פיר דער יאָלקע

(Choinka)

לאַטערנכען! גלאַסס קוגעלן! לייכטערלעך!
באָמבאָניערקעס! חלאָפּושקעס! גאָלד אונ זילבער פאָרען! לאַמפען-שירמע! לאַמפען=טעללער!
зажигательныя нитки! גאָלד אונד זילבער פּישע! טאַנץ-אָרדען א. ד. ג..

ספּעציעל צוזאַממענגעשטעלט

100 שטיק וואונדערשיינע פּייערווערק, צו חתונות, סיום התורה, זאממער-וואהנונגען (дачи) אונד אנדערע פּערוויילונגען, קאסטעט מיט פּאָרטע נור 5 רובעל—אונד צוואר: 12 עלעקטרישע פערעלרעדער! 12 בענגאַלישע ליכטער! 12 פייערדיגע זאַנגען! (וועלכע דרעהען זיך פאַן זיך זעלבסט), 12 פייער פאָנטאַנען! (מיט שוסס), 12 וואונדער שטערנע! 6 זילבער רעגען! 6 מיט פּייף אונד קנאַלל! 6 שפּרינגענדע פראָשע! 12 קאָנווערטען מיט עלעקטרישע ליכט! 10 בונטפייער אונד שטערנרעגען, 1 ראַקעט אונד 1 וואונדערשאכטעל דעם חתן צו בעשיטטען! אלזא 100 שטיק מיט פארטא נור 5 רובל. פון די זעלבע צוזאַמענשטעללונג 50 שטיק מיט פארטא 3 רובל. דעם בעטראַג ביטטע נור פאָראוים.

נייע ציהקאַרטען! הערליך שענע אויספיהרונג מיט ענגעל, טייבכען, בלוממען א. ד. ג. אין 3 שפּראכען Поздравляю, Z powinszowaniem, Herzlichen Glückwunsch ווי אויך אַט־אַס קאַרטען א 30, 60, 90 ביז 4,80 פער טוץ. אויפשטעל=בילדער גראָסאַרטיגע זאכען פאָרזטעלענד, אלס 3 רייטער אויף פפערד (2 הערען 1 דאַמע), סצענען פון צירק גאַנצע קאַרעטטען אונד וואַגען! הירטען אונ הירטינען! (פאַסטוכער) מיט גאַנצע סטאַדעס גענז, שאָפע אונ פיהע, דאס זעהט אללעס ווי לעבענדיג אוים, אונד קינדער קויפען דאס זעהר גערנע. פּריי פיר 100 שטיק 3 ר׳, 4,50 ביז 10 רו״ב.

זעהר פיינע אויסלאֶנדישע צייכענביכער מיט פיגורען, בוכשטאַבען אונ מאָנאָגראַממען, צום אויסנעהען אויף קאַנווע. קרייצשטיך אונד אַטלאַס א 30, 40, 1,20 ביז 6 ר׳ פער טוץ, מעטאלל=בוכשטאַבען פיר היטע אונד קאַלאָשען 100 פ׳ 1,50.

נאך ניכט דאַ געוועזענע נייהייט! קינדער-געשיכטען אין דער וועסטענטאַשע צו טראַגען! מיט שענע טיטעל בילדער אין האַרטע טאָוולען (קאן אויך די אדרעסע פון מאגאזין צו-געדרוקט ווערדען) אין דער רוססישער שפּראכע, אלס Столикъ накройся! Спящая Красавица, Бѣлоснѣжка, Ваничка и Машенка, Котъ въ сапогахъ, Семь Вороновъ, Храбрый портной. Золушка, 10 פערשיעדענע אינטערעסאנטע געשיכטען, קאסט 100 שטיק 1,20 אונד 1000 שטיק נור 10 רובל, איינצעלנע שטיק א 5 קאפ׳.

זעהר היבשע קאָרעספּאָנדענצקאַרטען! מיט אַנזיכטען פאַן שטאָדט, פיגורען, בלוטמען, ענגעל, א. ד. ג. 100 שטיק 1,50 רובל.

אויסלאֶנדישע בריעפמאַרקען! פון אזיע, אפריקא, אמעריקא, אויסטראליען אין פיין איללוסטרירטע קאנווערטען צום פערקויפע

נייע בילליגע שפיעלע

!!! זעהר אינטערעססאַנט פיר יונג אונד אַלט !!!

1) <u>איין קונסט</u> זיך זעלבסט צו פאָטאָגראַפירען . פרייז 5 קאפ׳ .

2) <u>איין קונסט</u> מיט וועלכען מאן קאן איין גאנצע געזעללשאַפט איבערראשונגען מאַכען זאָ דאס זייא זאללען זיך אנפאנגס ערשרעקען , אונד נאַכהער זאָללען אללע אָנהייבען צו לאַכען (אין 2 נומסמערן) . פרייז פיר ביירע נומער; 10 קאפ׳ .

3) <u>איין קונסט</u> פון 4 צערשניטטענע פיגורען איין גאַנצען מענשען צו מאכען 20 קאפ׳ .

4) <u>איין קונסט</u> 2 טרייע קאַלמיקען (מאַנן אין ווייב) פון אייננאנדער צו נעהמען 15 קאפ׳ .

5) <u>איין קונסט</u> צו ערקעננען בייא 2 היבשע דאַמען ווער איין גרעספערע שלעפּע האט פרייז 10 קאפ׳ .

6) <u>איין קונסט</u> צו טרעפפען וויא אַלט מאן איזט , אדער וויפיל געלד איינער האט . 10 קאפ׳ .

7) <u>איין קונסט</u> נעבען דיא יונגע שעהנע טאכטער , איהר אלטע מוטטער צו געפינען . זעהר אינטערעססאַנט ! 5 פערשיערענע קונסטשטיקע אין איין קאָנווערט . 25 קאפ׳ .

8) <u>איין קונסט</u> צווייא טאָרטע פפערד פאָרשטעללענד , דיעזעלבע וויא לעבענדיג צו מאכען , צו זאַממען מיט דיא וואס רייטען אויף זייא . פרייז 15 קאפ׳ .

9) <u>איין קונסט</u> פאן 1 קאָנווערט מיט 15 לעערע בלעטטער אין וואונדער שעהנע בילדער צו פערוואנדלען . פרייז 30 קאפ׳ .

10) <u>איין קונסט</u> דיא געזעללשאפט צו פערוויילען מיט איין צאָובערבוך , מיט וועלכען מאן קאן בלעטטערן איין גאנצען טאג אין עס איזט נור לעערע בלעטטער צו זעהען, גיבט מאן איין קלאפף זאָ פערוואַנדעלט זיך אללעס אין פיגורען , גיבט מאַן נאך איין קלאַפף , פערשווינדען דיא פיגורען אונד עס איזט נור בוכשטאַבען צו זעהן , נאך איין קלאַפף אונד עס ערשיינט אַללערלייא חיות א. ז. וו. 10 מאהל צו פערוואַנדלען . פרייז 30 קאפ׳ .

11) <u>איין קונסט</u> אין איין פינסטערן ציממער זאָלל פלוצלונג אָנהייבען צו בליטצען . פרייז 15 ק׳ .

12) <u>איין קונסט</u> אין איין פינסטערן ציממער אָהן איין ליכט פליצלונג העלל וויא אין מיטטען טאג צו מאַכען . פרייז 15 קאפ׳ .

דיא אללע 12 האָכבעליעבטע וואונדערשטיקקע , שיקקע איך פריא פער פאסט בייא עמפפאנג איין פערעוואר פאן נור 2 רובעל .

פיר פאבריקאנטען פאן גילזען , אונד אלס צוגאבע ארטיקעל פיר קיפליטע , האבע איך זעהר פיינע פרעמיען אין פרייז פאן 50 קאפ׳ ביז 3 רובל פער 100 שטיק , ביי גרעססערע בעשטעללונגען ליעפערע איך מיט יענעם פירמא .

 Е. ВОЛКЪ

Варшава, Св. Георгія № 36, кв. 9.

צו חתונות! 1549

סיום התורה

און אנדערע פערוויילונגען !!

האבע וואונדערשיינע עלעקטרישע און בענגאלישע
חופה-ליכט ווי אויך פראקטישע פאפיר לאטערנען

פאן 5 ביז 30 קאפ. א שטיק .

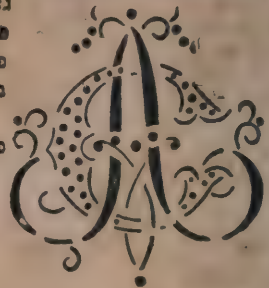

☞ פיר סוחרים ! גאנץ נייע סאלאן פייערווערק
פון 5 ביז 3,60 רו"כ פער טוץ , שאבלאנען פון
15 קאפ' פער טוץ . גאלדבוכשטאבען פיר היטע מיט זעהר
נידעריגע פרייזען . שווארצע פאפיר בוכשטאבען און ציפפער
מיט וועלכע יעדער קאן זעלבסט שעהנע
שילדער מאכען , 100 שטיק פיר 25 קאפ' ,
מאנאגראמען , צייכענביכער , וואונשקאר-
טען , זעהר געלונגענע וויטצען און שפילע
פיר קינדער און ערוואקסענע , יאפאנישע
פעכער, לאגער פון אלטע בריעף מארקען דער
גאנצער וועלט . איך צאהלע פיר אלטע
פאסט-מארקען אונד קאווערטען געשטעמ-
פעלטע נור ניכט קיין צוריססענע , פון 25
ביז 50 רובעל פער 100 שטיק און נאך מעהר

נייעס !! איין וואונדער שאכטעל מיט
פיעלפארביגע פיללינג דעם חתן צו בעשיטטען , נור 15 קאפ' .
ביי אלע אנפראגען ביטטע איינע 7 ק' מארקע בייצולייגען .

E. WOLK

WARSZAWA, Ś-to Jerska 36, m. 9.

והנה לאה הולכת עם יוסף דויד אישה. הם הולכים קרובים זה בצד זה, ומדברים ביניהם בלאט... והנה הם עוברים לפני חלונה — לאה רואָה אותה ומניעה אליה ראשה לאות כבוד.

היא הגידה לרחל ברגע הזה את הדברים המרים שהשמיעה מאז: „רחל גבנת, התדמי בנפשך כי גם לך יהיה בעל? הגם את תנשאי לאיש? עלי גבנת, עלי גבנת!".

היא מרחיקה מן החלון ויושבת על הכסא בפנת הבית.

וקוי השמש הבוקעים בחלון מתמעטים, הולכים הלוך ופחת, וכתמים שחורים משתרעים על הקירות, טוים ואורגים את האויר.

ולבה מתפלץ בקרבה. כמדומה לה כי היא שומעת קול באזניה:

גבנת!

מי הוא זה הקורא באזניה? הכל קוראים, כל החדר, הכלים אשר סביב.

חשכה בבית סביב סביב.

ובהשכה היא רואה את לאה היושבת בחדרה עם בעלה. והחדר קטן ונעים מאד. הנה שתי מטות מוצעות, שלחן קטן וארון קטן, כסאות אחרים, הכל נעים וטוב.

והם יושבים סביב לשלחן ומדברים ביניהם. הוא מביט אליה באהבה ובחבה, ודבריו מתוקים ונעימים.

והיא, לאה הצהובה, משחקת ומבטת גם אליו באהבה, מחבקת את צוארו.

ועוד מעט וכמדומה לה, כי לאה שוחקת ומ...רה בת: הגם לך יהיה בעל? הגם את תנשאי לאיש? גבנת!

וחשכה בבית סביב סביב.

והנה הדלת נפתחה. אמה מלכה באה הביתה, ישבה על כסא, שפתיה נעות „אלהי אברהם"...

דממה סביב, ובדממה נשמעה נעות שפתים.

והנה עוד הפעם נפתחה הדלת.

— מלכה! הדליקי נר. „במוצאי יום מנוחה המצא לעמך רוחה..."

שלום אַש.

ווארשא.

— איפה? בדרך אשר נבחר לנו בכל שבת ושבת. שם, אל מישור בית החרשת החדש, אל פני היער.

ופתאם, ושמחת רחל נשבתה. היא החלה לפקפק. ספק גדול התעורר בלבה: אם היא, בשמלתה היפה, תלקח אחרי כבוד לארח לחברה עמן בטיולן או לא?

והיא עומדת ומבטת בפני כל נערה ונערה. ויש אשר תכף ראשה ארצה, והנה היא מתרחקת מהן, אומרת דבר ונגשת אל החלון להסתיר את מבוכתה.

— רחל, התהיי היום בערב בבית? שואלת אותה אחת מחברותיה, ופני השואלת מתאדמים מאד.

בלאט תשיב אמריה לה: בערב.

— ואז נבוא אליך, ויחדו נצא לשוח. כן, אם נמצאך בביתך. נבוא אליך בערב. הן יצאו מהבית.

והיא נפלה על הכסא ואת ראשה שמה בין שתי ידיה, תפישה במחשבותיה.

גבנת היא, זאת תדע מכבר. לא בשבילה זורחת השמש לממשלת היום, רק בחשכת לילה הנָהָ ככל הנשים. אולם הדבר לא יעציב רוחה עוד, רעיונותיה ומחשבותיה אלה כבר נתישנו במחה, והנם כשאלה ישנה אשר אני פטורים להשיב עליה.

אך זאת תהרהר בלבה, כי הגבנון הוא מין גנבה, דבר אסור, שבשבילו מענישים את הנתפש בו, בגללו שוחקים ומלעיגים ומורים באצבעותיהם, ועליה לקבל את העונש באהבה ובחבה, ולקרא תגר על עצמה, ולאמר: זאת לך אמללה מפני שגבנת את, לכלם הצדקה ולך בשת הפנים. — — — —

IV.

אלמן בבני ישראל אינו זקוק חלילה לקחת גבנת לאשה, בעוד שידו משגת לקחת לו נערה בריאה ותמימה. ודובער הסרסור לא מלא לאהרן את דברו כאשר הבטיח לו וגם אלמן מטופל בבנים הרבה לא מצא להיות בעל ל„בעלת המום“ אשר לו.

שוממה דוממה ועצובה היא יושבת בבית אביה.

אחת היא לה אם יש לה גבנון או לא — היא יודעת רק אחת: לקלל ולחרף, לשנוא תכלית שנאה את כל העולם כלו.

יש אשר יפצירו בה ללבוש את השמלה החדשה אשר עשו לה אבותיה — והיא ממאנת, כי למה לה זאת!

יום שבת לפנות ערב.

ר׳ אהרן איננו בביתו. הוא הלך להתפלל תפלת מעריב בבית הכנסת. אמה יושבת על הספסל לפני הבית ומשוחחה עם אשה, רק רחל לבדה נשארה, יושבת על יד החלון ומבטת החוצה אל ההולכים לשוח לרוח היום.

והמהומה רבה, השאון והרעש הולכים הלך וגדל, נערות הולכות הלך וטפוף, לבושות שמלותיהן ומביטות בגאוה על כל העובר על פניהן. ושם מעבר השני הולכים הבחורים החייטים והסנדלרים, מביטים ורומזים בעיניהם אל הנערות.

והיא רואה הכל.

פיה לכל איש גבן — לו היתה נערה ככל הנערות. אולם העינים המפיקות רחמים וחנינה מביעות לה את ההבדל הרב שבינה ובין כל הנערות זולתה.

ובשבתה על יד החלון ולפניה עוברות הנערות המטילות לבושות שמלות יפות וחדשות, היא מביטה ומחפשת בהן רק חסרונות ומגרעות. רבקה התופרת מכוערה, הליכתה של זו כהולכת על ארבע, ושמלת האחרת איננה תפורה לפי מדתה, ושחוק של געל נפש מעקם את שפתי רחל.

ביום סגריר, כשהשמים מתקדרים בעננים שחורים, גשם שוטף נתך ארצה, ורפש וטיט בחוצות, אז היא שמחה מאד. כל הנערות מתעצבות על הגשם הטורד ומפריע את הטיול, ורק היא אינה לוקחת חלק בעצבות הנערות האחרות, ואינה מתאוננת על רוח היום...

ובזרוח השמש ואור וחיים בחוץ והנערות הלבושות שמלותיהן היפות מטילות אחת הנה ואחת הנה, תשוח עליה אז נפשה העגומה, ומתמרמרת היא אז בחשאי על הכל: על הבריאה, על היוצר, על אשר הוציא את החמה מנרתיקה. ועל הטיולים הבטלים שחלק לבני האדם לענות בהם.

ביום סגריר, בעת הגשם טורד, אז היא מהרהרת כי דומה היא לכל הנערות. כלן יושבות בית, ואינן מתהלכות לרוח היום... אולם בזרוח השמש היא מרגישה את ההבדל אשר בינה ובין כל הנערות...

כמדומה לה כי רק למען הרעימה ולהראות לכל כי :מללה היא השמש זורחת...

הקדוש ברוך הוא הצליח בידי אביה להשתכר מעט כסף, וכאשר הוטב לו אמר האב להשיא את בתו בעלת המום אשר לו, וגם דובער הסרסור הבטיח לאביה כי יחפש למענה איזה אלמן אשר איננה מטופל כל כך בילדים. אז עשו לה אבותיה שמלה חדשה, ויקנו לה נעלים חדשים לכבוד חג השבועות.

וביום החג התאספו כל חברותיה ותבקרנה במעונה. היא קבלה אותן בסבר פנים יפות, ותראה להן את השמלה החדשה ואת הנעלים החדשים אשר קנו לה אבותיה. היא לבשה את השמלה להראותה את חברותיה אם תפורה היא לפי מדתה, וכל נערה ונערה החליקה לה בלשונה כי צבע השמלה מתאים אל הוד פניה.

היא יודעת כי מכזבות הן לה, וכי רק חלקות תבענה שפתיהן ובלבן הן לועגות לה ושוחקות על משבתיה, ובכל זאת נעם לה מאד לשמוע את משפט הנערות, ודבריהן שמחוה מאד.

ועוד מעט והיא מהרהרת בלבה כי אמת דבריהן, כי אמנם נערה יפה היא, ועוד רגע והיא חושבת כי הנערות מתקנאות בה על יפיה ונעימות מראה.

— והגבנון, שם בין הכתפים?...

הגבנון עולה על זכרונה, והנה מוחה מתבלבל, מחשבות משונות, מחשבות נעימות ומרות, הרהורים טובים ורעים מתערבים ומתבוללים בלבה יחדו, ולאט לאט והנה מוחה מתרוקן, הולך וריק מכל מחשבה ומכל דמיון. רק בלבה היא מרגישה איזה דבר שמשמח אותה, איזה שנוי נעשה בה עתה, והיא חושבת בלבה כי מאושרה היא היום מאז.

— איפה נלך היום לשוח?! — שואלת נערה אחת לחברתה.

השחוק, רק דוממה היא יושבת ומבטת אל פני הנערות: „האם לא תצחקנה עליה?" והיא— הלא גבנת!

והנה לאה לנגדה.

ולרחל נדמה, כי כל מחשבותיה גלויות וידועות ללאה, ועיני לאה אומרות: יודעת אני מה את חושבת!

ועוד מעט ולה נדמה, כי גורלה נתון כלו בידי לאה ורק ברצון האחרונה גבנונה; ברצות לאה יְבֻלַּע פתאם וימחה כלה, וברצותה יתעלה ויתרומם עוד יותר...

ולאה עוד שמה עיניה בה כאומרת לה: אל נא תסתיריהו שם מאחורי המעלות...

ורחל גם היא מבטת בפני לאה וכמו מתחננת לה: אנא, תני נא להעלימו, להסתירו, בשמיכה, באפודת החורף אשר לאמי ולא תראה חרפתי!

ולאה שוחקת וכמו קורצת ורומזת בעיניה: לא!

ועוד מעט ונדמה לה כי לאה לוחשת באזניה:

„תמיד כל ימי חייך יהי לך הגבנון מאחוריך".

„את תגדלי ותהיי נערה יפה, בעלת פנים יפים וצחים ושערות שחורות ויפות,— אך גבנון יהי לך מאחוריך, וכלמתך נגדנו תמיד!"

ורחל מהרהרת בלבה, וכאלו נלחמה בלאה, וצועקת: לא, לא, מדוע אהיה אני גבנת ולא האחרת?

— ושם... העצם הבולטת מבין שתי הכתפים? ומחשבה מנקרת במוחה:

— אעבירה חרפתי אשר יגורתי! עוד מעט ונעלמה מעיני כל. לא יוכר מאומה, לא יראה ולא ימצא עוד לעולם!

אולם שפתי לאה מתעקשות, עיניה הקטנות מתעלמות, ושערותיה הצהובות מזדעזעות ומתפזרות: יודעת אני כל מחשבותיך, גבנת!

היא מרגישה כי לאה חזקה ממנה...

III.

עברו ימים רבים.

רחל היא נערה כבת שבע עשרה שנה, אולם בקומתה דמתה לבת עשר. צוארה הרזה שקוע אל בין כתפיה הגבוהות ונראה רק ראשה הקטן בלבד. שערותיה השחורות יורדות על כתפיה כאלו היתה כַּוָּנתן ורצונן לחתום בעד הגבנון הבולט ויוצא מבעד לאפודתה. פניה החורים ארוכים יותר מדי, והגומות שבלחיים נתמלאו ונשתוו, ועל כן נשחתה במראֶה ונתנולה. על שפתיה העבות מרחפת שאלה מרה בעין מחאה נגד הכל. עיניה שחורות, גדולות ומבריקות, ועל מצחה החלו להופיע קמטים, קמטים — רשמי זכרונות מרים ומחשבות נוגות.

היא יודעת כי אמללה היא. בעצמה אינה יכולה להאמין, כי יכולה היא להיות אחרת. היא, רחל, בלי גבנון!

יש אשר מביטים אליה אנשים בעינים מלאות רחמים כמו ינודו לה בלבם, והדבר הזה מכאיב את לבה ומצערה אלף מונים יותר משחוק ולעג שהיא מרגישה בהם לפעמים. איש כי ישחק וילעג לגבנונה, הלא בטבע הדברים הוא. וגם היא בעצמה לא מנעה משחוק

וללכת, זאך אינה יכולה. היא חפצה להסתר תחת המעלות, לקרבה אל הקיר ולהשקיע שמה את מפרקתה, את אחוריה, לבל יראו כתפיה, אבל אינה יכולה לזוז ממקומה.

והנערות משחקות וצוהלות בקולן: גבן, בעל גבנון! והיא שומעת את קול צחקן: „גבן! בעל גבנון!".

והדברים האלה רומזים עליה, על רחל הגבנת, בעלת הגבנון.

ויותר מכלן שוחקת וצוהלת לאה הצהובה. הנה שערותיה הצהובות פרועות ונפזרות לכל עבר והיא מתרוצצת וצועקת בכל כחה „עלה גבן!".

ובעת שחקה מבטת לאה אליה וכאלו לוחשת לה באזניה:

„בוז לך, רחל, גם לך יהיה גבנון כזה, בושי והכלמי! גם לך גבנון שם מאחוריך".

וכל הנערות קוראות באזניה: רק עליך נאמרו הדברים, רק עליך כוננו!

והיא יושבת ואינה יכולה לזוז ממקומה, ונדמה לה כי לאה לוחשת באזניה:

„— את, רחל, בעלת הגבנון, תהיי כזקן הזה, וגם את תלכי בחוצות, וראשך יהיה נטוי ארצה, כי ירחה מפני הגבנון... וגם אחריך ירוצו נערים ונערות ויתקלסו בך: עלי גבנת, עלי גבנת!

ורחל עומדת בפתח הבית ומבטת מרחוק על הנערות המשחקות שם מעבר השני אשר מאחורי המעלות, והיא זוכרת הכל, הכל!

והנה גם לאה יושבת, ושערותיה הנראות מרחוק קוראות באזניה: גבנת!

ופתאם, והיא ממהרת הביתה, מתחמקת בפנת הבית, שם תשב בדד ותדום כאשה זקנה היושבת ודואגת לפרנסתה.

ודממת מות שוררת בבית. אין איש אשר יפריע את הדממה. שמואל בחדר, אהרן אביה איננו כל היום בבית, והאם טרודה בפנת הכירים.

רק קוי השמש בוקעים חודרים אל החלון הפתוח ונופלים על ראש הנערה היושבת דוממה, כאלו יודעת מרת נפשה, כי אין לה מנחם.

ופתאום, והאשה הרגישה בבתה היושבת עגומה, ותאנח ותשאל בקול רך מאד:

— רחל בתי, מדוע מהרת לבוא? לכי עוד בתי, קומי ולכי לך. הלא נתתי לך אגורה, והנך יכולה להצטרף אל הסעודה אשר הן מכינות להן.

אבל הנערה יושבת דוממה, היא יודעת כי שם יושבת לאה איבתה בנפש.

— גבנת!... והקול קול לאה.

— אמי, אמי, קראה הנערה, לא אלך, אינני חפצה.

מלכה עמדה רגע אחד ותחשוב מה לעשות, אולם עד מהרה התעשתה ותאחז ביד הנערה, ותמח דמעותיה מעל לחיה, ותבט אליה בעינים מפיקות אהבה, ותתן לה עוד מטבע בת שתי אגורות ותצא עמה החוצה.

— ילדותי, ילדותי הטובות! — קראה מלכה — תנינה גם לרחל לשחק עמכן, אקנה לכן ממתקים.

והאשה הלכה ותבא לנערות ממתקים ומגדנות ותעזב את בתה עמהן לבדה.

ורחל התחמקה והתקרבה אל הקיר, השקיעה את מפרקתה אל תחת המעלות ותשב דוממה בלי נוע.

חסד גדול עושות עמה הנערות. הן תניחנה לה לשחק עמהן יחד!

והיא יראה לקחת דבר מה בידה, לגעת באצבעותיה, להשמיע עצתה בעניני

מה חושבת העגומה? אולי על דבר גורל בתה?
אולם הנערה איננה יודעת דבר.

II.

יום קיץ.

בפתח, בבאה אשר לחדר מלכה אשת אהרן עומדת רחל והבאה אל הדלת. היא מציצה בעד הסדקים והחורים שבמעלות המסדרון המוליכות אל הדיוטא הראשונה, מציצה ומביטה אל עבר המסדרון השני, אשר מאחרי המעלות. ושם יושבות על הקרקע נערות אחרות, לפניהן כלי שעשועיהן, והן מסיחות ביניהן.

רחל נערה קטנה כאלו היא בת חמש שנים, צוארה הרזה נבלע בין שתי כתפיה הגבוהות. ומתחת למפרקתה מבעד לאפודתה בולט גבנון, ועליו יורדות שתי מחלפות שערותיה השחורות.

היא מבטת בעד חורי המעלות אל הנערות היושבות וצעצועיהן השונים סביבותיהן. הנה הן מסדרות ועורכות את כלי צחקן כל דבר על אפניו. הנה הכפתורים, הנה הפרחים, וקוי שמש הבוערים נופלים על ראשיהן, מזהיבים את שערותיהן ומפיקים נגה על הכפתורים והפרחים, והנה קו שמש בוקע וחודר מבעד אחד הסדקים ונופל על סנטרה של האמללה...

— לא! לא אלך שמה. בשום אופן לא אלך. הנה העני הזקן, הגבן הולך.

היא מסתתרת עוד יותר בפתח הבית.

וכמדומה לה שהפרחים והכפתורים שהיא רואה שם מבעד החרכים, כמו רומזים לה: „באי הנה, רחל" „באי הנה!". הנה שערות הילדות קורצות ואומרות: „באי הנה, באי לשחק אתנו, לא נעשה לך כל רע, לא נשחק ולא נקרא: „גבֶנת!".

היא מתבישה מפני עצמה ומתחבאת עוד יותר בפתח הבית.

— לא, לא אלכה! — היא חושבת בלבה, כי השערות אשר על ראשי הנערות הן קו שמש, הרומז לה גם הוא לבוא שמה לשחק עם כל הנערות, וכל חפצן רק לרמא אותה, לעשותה לשחוק ולעג ולקרא באזניה: „אֶהי גבנת".

— לא, לא אלכה — חושבת היא בלבה — הנה הזקן הולך, העני הגבן!

והיא מרגישה עליה דבר מה, המבדיל אותה מכל הילדים וּמפחית וממעט את ערכה בעיניה היא.

הנה שם יושבת לאה הצהובה, ומעקמת שפתיה, שוחקת ורומזת לה: „עֲלִי גִבֶנת!". הנה שערותיה הצהובות כאלו לוחשות באזניה: „ברחי רחל, הנה הזקן הולך!".

והנה עולה הזכרון על לבה. היא רואה את הדבר לפניה ומרגישה עתה כל אשר הרגישה אז.

הן יושבות כלן על הקרקע ומשחקות. והנה פתאם עובר לפניהן העני הזקן, העני אשר גבנון לו מאחוריו. והוא הולך וראשו נטוי ארצה כאלו נסוג מפני הראש השני, הוא הגבנון אשר מאחריו. והולך ונאנח, הולך ונאנח.

והנערות קמות ממקומן, רצות אחריו, שוחקות וקוראות בקול גדול: „עלה גבן! עלה גבן!"

רק היא לבדה, רחל, נשארת על מקומה. היא חפצה לעזוב מקום מושבה, לקום

עומד ומתגרה בילדה הבוכה בשנותו דבריה אחריה: „השיבה לי את גולמי!".

האשה מהרה ותפייס את בתה, בתתה לה תפוח־אדמה מבושל, שהוציאה מן הקדרה.

— האב עוד לא בא — קרא הנער ויסר מעליו את מלבוש השער, ויפרשהו על קרקע באמצע החדר.

והחדר עם כליו וחפציו הרעועים קבלו מיד רוח אחרת... הנער מרעיש את כל הבית.

והילדה כבר שכחה את גלמה שנגזל מאתה. ומפצירה באחיה, נותנת לו חצי תפוח־אדמה, שיזמר את השיר, שהוא משנן לו לימי הפורים.

הנער השמיט את מצנפתו לעבר אזנו הימנית בהתחילו לזמר.

והנערה עומדת על ידו שמחה ומוחאת כף.

והאם יושבת על הכסא הנמוך בפנת הבית, מבטת אל בתה שאינה יודעת עוד דבר ומתאנחת בחשאי.

— היא טרם עוד תדע דבר.

— הידעת איפה היינו היום אני והאם?! — שאלה פתאם הנערה את אחיה, בחפצה לשלם לו את גמולו אשר גמל אותה.

— איפה? איפה?

— אצל „הפן (האדון) בעל המשקפים"!

— אמי, אמי, מדוע לא לקחת גם אותי בלכתך אל הפן, מדוע?! קרא הנער.

— המחבל כבר בא מן החדר לגזול את מנוחתי ולמרר את חיי. חכה עוד מעט ויבוא האב.

והנער בשמעו את שמע „האב" נשתתק, ייוסף לשחק עם אחותו.

אל השלחן יושבים הוא והיא, שוחקים ושמחים.

ובפנת הבית מתעצבת האם, יושבת עגומה ונאנחת בחשאי: הוי צפורי הטובה, מה אמללה את!

הדלת נפתחה, ואהרן בא הביתה.

יהודי קטן מעטף כלו בסמרטוטים משונים, וידיו המקופלות אוחזות בשק ובמקל

— האב בא! בא האב! — קוראים הילדים בקול, שנשמעה בו שמחה מעורבת באימה.

— ומה נשמע מלכה? שואל אהרן את אשתו, מביט אליה במחכה, ומניע את זקנו— מה אמר הרופא?

— מה יוכל לאמר? הה, כי שוד ושבר באו עלינו! — ענתה האשה בחשאי.

— מה? גבנון?! — שאל אהרן ויניע את זקנו עוד יותר.

האשה לא ענתה דבר, ורק מעיניה נזלה דמעה ותהלוך על קמטי פניה.

— ומה לעשות איפוא? — נאנח אהרן — הלא כלנו תחת השגחתו, הוא ירחם. „אשרי יושבי ביתך"...

ויעמוד על יד הארון להתפלל תפלת מנחה.

דממה שוררת בחדר; הילדים יראים את אביהם ואינם מניעים יד ורגל, ורק לחש שפתיהם נשמע בלאט.

ובפנת הכירים יושבת האשה תפושה במחשבותיה.

בה ינשב הרוח מחוץ, ותקח משם לחם ותפרוס ותתן לבתה, באמרה: הא לך פת לחם, בתי. עוד מעט ונבשלו תפוחי האדמה ואכלנו את ארוחת הצהרים.

— אמי, אמי, מתי יבוא שמואל מחדרו? — שאלה הילדה ותקם ממקומה ותגש אל אמה ותתן את ראשה בחיקה.

— כן, בתי הטובה, הוא יבוא במהרה — ענתה האם באהבה רבה, בהעבירה ידה על שערות הילדה — גם אביך יבוא עוד מעט ונאכל כלנו ארוחת הצהרים.

— גם אבי יבוא, גם אבי! שמחה הנערה ותשנה את דבריה פעמים אחדות, והיא מתחמקת מברכי אמה, שוקעת על הקרקע ועוסקת בשעשועיה.

והאשה יושבת על הספסל הנמוך שם בפנה הנסתרה. היא כבר כלתה לקלף את תפוחי האדמה, הציתה אש בכירים ותתן עליו את התבשיל... האש פורצת ובוקעת בעד חורי הכירה וסדקיה ומאירה מעט את החשכה שבבית.

דממת עצב שוררת מסביב. האשה יושבת, ראשה נשען על ידיה, מבטת אל הנערה, מתאנחת בלאט ומנענעה את ראשה כמתיאשת, גם הנערה יושבת דוממה, תפושה בשחקה, כאלו הבינה למחשבות אמה ואינה חפצה להפריע את הדממה בקשקוש החרסים.

והאשה יושבת ונאנחת בלאט, מנענעה את ראשה אחת הנה ואחת הנה, שפתיה נעות, וברממה נשמע קול רועד, קול בחשאי:

— אוי לי ואוי לנפשי, הכל, הכל באשמתי!

עיניה נטויות ישר אל הנערה, ומתבוננת אליה היטב; ולאור האש המתפרץ ומציץ מחרכי הכירים רואה היא את פניה הקטנים והחורים, את חטמה הדק, עיניה השחורות והגדולות, ושערותיה היורדות על כתפיה.

— הה, צפורי, עוד טרם תדע מה היה לה!

האשה בוכה בחשאי לבל תשמע הנערה.

אולם עוד מעט והנערה נגשת אליה ושואלת אותה ברחמים:

— את בוכה, אמי, מדוע?

— לא, איני בוכה — עונה האם וכובשת דמעותיה.

והאשה נוגעת בידה אל כתף הנערה בשאלה אותה:

— הגדול הכאב פה, בתי, הגדול?

— לא, אמי, לא, חדלי לבכות!

— מי מלל לי כי יקרה כדבר הזה!... לוחשת האם בחשאי.

וחשכה בולעת את החדר. אש הכירים שקעה ודממה שוררת מסביב.

עוד מעט והדלת נפתחה, ואיש קפץ ברעש ובשאון הביתה.

— מדוע חשכה בבית, מדוע אין מדליקים אש? נשמע פתאם קול נער

— שמואל? — קראה הנערה בשמחה גדולה.

— כן, ומה חפצך?

והילדה מתחלת לילל:

— השיבה לי את גולמי! אמי, הוא גזל ממני את הגולם הקטן!

האשה העלתה את העששית הקטנה ותעמידה על השלחן הקטן שבאמצע החדר, האור התפשט סביבות השלחן ויהדף את הצללים והחשכה אל פנות החדר...

והנה נער קטן לבוש מלבוש-שער, ולראשו חבושה מצנפת אשר מצחה קרוע,

הַגַּבֶּנֶת.

I.

יום חרף לפנות ערב.

חשכה החלה למשול בחדר הקטן והצר אשר למשפחת ראובן הרוכל. שמשות החלון מכוסות קרח וכפור ועליהן חותמות הרבה, אשר השקיע הנער שמואל בממבע הנתונה לו מאמו. — בפנת הכירים, שעוד מעט ונבלעה כלה בחשכת הערב, יושבת אשת ראובן. עיניה נטויות אל תפוחי האדמה, שהיא מקלפת ופניה לא יֵרָאו; ורק תנועות ידיה הנעשות בעצלתים מעידות עליה כי תפושה היא במחשבותיה. אולם עוד מעט והאשה זוקפת את ראשה, ונראו פניה הכחושים והבלים, הקמוטים מדאגה והמפיקים יאוש וצער, והיא מבטת אל שמשות החלון אשר ממולה, כאלו חפצה היא להעלות על זכרונה דבר מה ולהפיג בו את צערה. אבל עד ארגיעה תסב פניה, ועיניה נשואות בלי משים אל ראש הנערה הקטנה היושבת לרגליה ליד הקדרה המלאה תפוחי אדמה. והנערה טרודה מאד, וכל מעיניה וחושיה נתונים בשעשועי חרסים וסמרטוטים אחדים.

והאשה יושבת ומבטת באהבה ורחמים אל בתה הקטנה, והיא מתבוננת אליה כאלו לא ידעה אותה עד היום הזה. — והנה עוד מעט וראשה מוסב הצדה, פניה מתעוים, עיניה מתחבאות ונבלעות בענן עצב ושפתיה מתכוצות כמו חפצה לבכות, והיא נאנחה בנפש מרה.

דממה שוררת בחדר סביב, סביב. האשה מקלפת את תפוחי האדמה — חושבת ונֶאנחת, והנערה משחקת בסמרטוטיה ובחרסיה.

ומחשבות וזכרונות מרים עולים על לב האשה. היא זוכרת את היום, את האסון אשר קרה, וכליותיה ייסרוה, כי מידה היה לה.

היא הלכה לאטליז לקנות בשר. הילדה נשארה לבדה, ולתמה טפסה ועלתה על השלחן ותפל לארץ, ובנפלה נקעו עצמיה לאין מרפא.

כן, בשבילי, אנכי סבותי בנפשה — חושבת האשה. לו לא הלכתי אז לאטליז, לו לקחתי אותה אתי, אזי לא באה עלינו הצרה הזאת.

— אמי, אמי! — נשמע קול הילדה, והקול קול דק ורועד — וברגע והיא עסוקה בשחקה עוד הפעם, ושוכחת כי קראה לאמה.

— מה לך בתי? מה רצונך, רחל? שואלת האשה את בתה ברחמים גדולים.

והילדה שותקת, כי כבר שכחה בקראה לאמה, והִנֵּה שקועה בשעשועיה. רק אחרי שנות אמה עוד פעמים אחדות את שאלתה: „מה רצונך, רחל?" ענתה הנערה בקול נמוך מבלי גם הרים את ראשה מעל סמרטוטיה:

— אבל רעבה אני, אמי.

האשה קמה ממושבה ותגש אל הארון הרעוע העומד בקרבת הדלת הפרוצה ושדרך

ספר נחלק לשני חלקים. בח"א יבואו המשלים התלמודיים שנאמר בהם „היינו דאמרי אינשי" „משל הדיוט" „מתלא" וכו' והם היו משלים מפורסמים בעם, ובח"ב יבואו המשלים שלא נאמרה בהם אחת מהלשונות הנ"ל אבל נכר כי היו גם הם משלי עם.

הס' הזה הוא נכבד ומועיל לכל מוקיר דברי חז"ל ומליצותם ופתגמיהם. ה' ווייסבערג נקד את כל המשלים והפתגמים המובאים בספרו, ובצדם הציג העתקה לשפה קלה ובאור מספיק. בשולי הגליונות הביא משלים בשפות זרות הדומים בענינם ומובנם למשלי קדמונים. בסוף הספר נמצא הערות למעיינים ותורנים, גם אוצר המלים, להרגם המלות הקשות עברית, אשכנזית ורוסית. גם הביא רשימה קטנה של כריסטומטיות תלמודיות והשקפה כללית עליהן ועל ערכן.

ווייסבערג אסף וקבץ וסדר את מכתבי המשורר יל"ג אשר נדפסו בשני כרכים. אמנם אהבתו היתרה להמשורר, שהיה ידידו, קלקלה מעט את השורה, כי בקובץ המכתבים באו גם מכתבי־ריק, ורע מזה — מכתבים אשר כותבם ודאי לא היה מכיר טובה למפרסמם. ואולם על כל פשעים אלה תכסה אהבתו ליל"ג, כי כל היוצא מעט המשורר חביבים ויקרים היו לו ולא העיז לקצץ בנטיעותיו.

הוא הוציא גם ס' „דברי ישעיה" הכולל אספת מכתבים ומאמרים ושירים מאת ישעיה טוגענדהאלד (קראקא תרנ"ו), גם סדר והו"ל אגרות ריב"ל (שם, הנ"ל).

ביום כ"ח כסלו תרס"א, במלאת לווייסבערג ששים שנה, עשו לו מכבדיו בעירו כבוד ויקר וכל חובבי שפת עבר הביעו לו ברכה מקרוב ומרחוק.

יח"ז.

ויבחן וישפוט מה טיבם של עוברים אלה, ובחוץ ישחוט לשונו הראה למחברים כל סלף וכל מדחה אשר מצא בספריהם. כאיש אשר עסקו בחנוך ידע ידיעה עמוקה מה נכבד החנוך ומה יש לעשות למען בער מכרם ישראל זה את הקוצים והברקנים ומה הן הנטיעות היפות שיש לנטוע בו.

זאת פעולת ווייסבערג העקרית, ואולם כתורני, כפשטן, כהוגה דעות ישרות וכשוחר טוב לעמו וספרותו עסק עוד במקצעות אחרים בספרות ישראל וחכמתו — ופרי רוחו הלא המה במאמריו הרבים הנפוצים במכה"ע לבני ישראל, מאמרים כתובים בשפה יפה, נמרצה ונמלצה, ובספריו שהופיעו ביחוד.

יצחק יעקב ווייסבערג נולד בשנת תר"א בעיר פאלאנקע (פ' מינסק). נעוריו לא שנו מנעורי כל צעירינו בדור ההוא. ראשינה למד בחדרים ואחרי כן בא לישיבה בסלאנים, ויעסוק בתלמוד וגפ"ת ויעש חיל בלמודיו, כיד בשרונותיו הטובים. מסלאנים הלך למינסק, שם התודע אל הסופר ר' יוסף ברילל (הנודע בכנויו איו"ב ממינסק) ויקבל ממנו ראשית למודי שפת עבר, ויהגה במסתרים בספרי השכלה עברים ובחכמת ישראל. אחרי כן למד עוד בישיבות שונות וימלא כרסו בתלמוד ונושאי כליו וישקוד על ספרות ישראל העתיקה והחדשה. בבואו באנשים עסק במסחר, אבל ההצלחה הסתירה ממנו פנים. בשנת תרל"ג בא לקיוב ויהי מורה לבני הנעורים, ויעמד תלמידים רבים אשר מלאם מרוחו, רוח אהבת הלאום, השפה העברית והספרות, ואחדים מהם היו כיום לסופרים בישראל.

בשנת תרל"ט החל חוג מפעלו להתרחב, כי התחה היותו עד כה נודע בעירו לבד כמלמד להועיל וגם כעסקן מעט בצרכי הצבור (הוא השתדל הרבה לתקן „היובלת המתים בארונות", כי עד אז נהגו בקיוב לשאת את המת על כלינסאות וחבלים, כנהוג עוד עתה בכל הערים בדרום ארצנו), החל ווייסבערג לכתוב מעלות רוחו ולהפיץ דבריו במכה"ע. מאמריו הכתובים בסגנון יפה, קל ונמ־ץ, ולפעמים גם בחדוד שנון, הפיקו רצון הקוראים.

בשנת תר"מ הדפיס בהמליץ מאמרו „לשאלת המתים" — באותו כי התקון הטוב שיסד בעירו יתרחב בכל פזורי ישראל והדלה נשיאת המתים בארח בזיון, השם קלון על ישראל יגם משחתו בו בשמירת הבריאות. כי אמנם אין לך מנהג מגונה מנשיאת המת בכלונסאות. הגויה גלויה כלה, מתחת הכסוי השחור בולטות הרגלים הלבנות בתכריכיהן. המראה מחריד כל נפש, מפיל חיל וחתת על חלושי העצבים יעל הנשים והילדים; מעורר בוז בלב השכנים מעם הארץ האומרים: „ראו איך היהודים סוחבים את מתיהם". גם לחקי ההיגינא יתנגד מנהג זה, כי יש מתים רבים אשר הנגיעה במו מסוכנת — אם מתו במחלות מתדבקות.

בשנת תרמ"ג הדפיס ווייסבערג בווארשא מחברתו „גאון ושבר" כוללת בקרת חריפה על הספר „חד וחלק". ומאז והלאה אין כמעט שנה אשר לא יביא בה ווייסבערג מנחה לספרותנו, אם מאמר יפה, בקרת נאמנה או ספר מיוחד. והנכבדים ביותר הם: מאמר „התלמוד והחנוך" (האסיף תרמ"ו), „שאלת הנשים ע"פ התלמוד" (ברדיטשוב הר"ן), „אַ בעגריף פון דעם תלמוד" (זארגונית. שם. הנ"ל). „שאלת החנוך או שאלת המלמדים" (המליץ תרנ"ד), „על אדות הבאורים" (ברדיטשוב תרנ"ה), „כיצד מלמדין" (המליץ תרנ"ה), „פשוטו של מקרא ע"פ דעתי חז"ל" (פטרבורג תרנ"ח), „רוח פסקנית וכחה של זייפנות" (הבקר אור שנה ד' וה'), „עמק שוה" (גן פרחים חלק ג').

בשנה האחרונה, תרס"א, הו"ל בניעזין ס' „משלי קדמונים" או היינו דאמרי אנשי.

כי הוא מלמד ע"פ „מיטודה חדשה". וגם הלום נראה חסרון השגחה ובקרת. כמו שלפנים כל החפץ להיות מלמד בא ויהי, כן גם עתה כל החפץ ליטול עטרת מחבר „מיטודה" בא ונוטל. והמורים לא ידעו לבחר ולקחו מכל הבא בידם. ומה רבות הנה עתה ה„מיטודות" אשר מוטב להן שלא נבראו משנבראו. מה רבו ספרי המקרא אשר לא יצלחו למלאכת-הקודש, אם יען נכתבו בשפת עלגים וחוח וקימוש יכסום; או כי לא ברוח ישראל יסודם, כי מחבריהם העתיקום מספרי זרים [1]), או מלאום ספורים ריקים ושיח תפל.

החנוך דורש השגחה מעולה ובקרת נמרצה, ודבר גדול יעשו כל העוסקים בבקרת החנוך, המעירים על מגרעותיו והמעוררים את העם לתקן בדקיו. בין העוזרים לקיום הלאם חלקם וכמצדיקי הרבים יזהירו ככוכבים על שמינו.

יצחק יעקב ווייסבערג.

ווייסבערג ימנה בין פועלי טוב אלה. הוא הקדיש את עטו ואת רוחו לחנוך בנינו. במאמרים רבים ונכבדים הראה את המגרעות הנמצאים בחדרים בתמונתם הישנה, וייעץ עצות טובות איך לתקנם: הוא הוכיח נגעי המלמדים ומכאוביהם, ויקרא בקול גדול אל העם לשים לב לזה. ובפרוץ בעת האחרונה המיטודות החדשות נצב הוא על המשמר,

---

[1]) בעיני ראיתי ספר-מקרא המביא ספורי מוסר ומשלי חכמה בשם חכמי הגוים בעוד שמקורם בתלמוד ומדרשים והמחבר ההדיוט לא ידע . .

יצחק יעקב וויסבערג.

החנוך, זה המקצוע החשוב בחיי כל עם ועם, גדול הוא ונכבד ביחוד בחיינו אנו. כל עם יש לו עוזרים רבים לקיומו וליחידתו, ויש־אל — אך החנוך, התורה מעמידתו. בן עם אחר אם לא ילמד קרוא בשפתו וספרותו, אם לא יתחנך בבית־ספר בנעוריו, עוד יש מוסרות אחרים אשר יקשרוהו לעמו. חסרון הלמוד יפעל אך על מעלות רוחו, על מדרגת השלמתו ונימוסו היפה, אבל לעולם ישאר בן להוריו. האשכנזי הגס וההדיוט לא יחדל מהיות אשכנזי, מחזיק במעוז עמו ומתגאה בגזעו. הוא יישב על האדמה אשר נפלה לו חבל נחלה מאבותיו, מלכו ושריו מקרבו יצאו, שפתו אף כי איננה מצוחצחה ולכל חקות הדקדוק, שפת עמו היא, ובשפה ההיא הוא מתפלל וישמע תפלה, בה יעבוד אלהיו, בה ידרשו כהניו המחבבים עליו את הדת ואת העם ואת הארץ. אין דבר מסביב ובחייו פנימה אשר יעירהו להתנכר לעמו, להתכחש לדהו ולבוז לצור מחצבתו, ולהפך, הכל מעורר ומעודד בו את רגשות הלאם וקשר המוצא. לא כן בן ישראל, בן הגולה. אם יחסר לו החנוך העברי, אם את שפתו לא ילמוד ותורתו לא ידע — תרפינה מוסרות קשורו לעמו, וימסו בכל נסיון קטן או גדול, כפשתה בהריחה אש. בין זרים הוא יושב, אשר ישביעוהו חרפה על גזעו. שפת התפלה, שפת עבודת הקודש, שפת ספרי הקודש נכריה לו; התורה כספר החתום לו, הספרים אשר בהם אציר וצפון רוח ישראל חתומים בפניו, המקור אשר ממנו יֵקַר אהבה אל העבר ותקוה לעתיד סגור למענו, ומה איפא יקשרהו אל עמו ודתו ומסרתו?

ישיבת יבנה היתה האמצעי האחד והמובהק להחזיק קיום ישראל, ובכל דור ודור ידעו והכירו החכמים ואוהבי העם, כי אך „הישיבה", אך „החדר", אך הבל פיהם של תשב"ר הם צור מעוז לקיומנו, ויהי החנוך ראש פנה בישראל, ובית־הספר בכל תמונותיו ושמותיו: בית המדרש, ישיבה, חדר — היה המעמיד את העם והמגדל את כל אותם הגבורים אנשי הרוח אשר עמדו בפני כל הסופות והנסיונות, עברו במו אש, חצו בנהרות זידונים ולא בגדו בברית עמם.

כל דבר יקר דורש שמירה מעולה. גם החנוך דרש שמירה והשגחת שבע עינים, ה„חדרים" בדורות העברו ודאי מלאו את התעודה לחנך יהודים, ואולם ברבות הימים חסרו השגחה ותרבינה מגרעותיהם ולא נקו ממומים רבים. ערך „המלמדים", אלה מעמידי העם מלמדי תורה לבניו, הֻשפל עד עפר, וה„מלמדות" נחשבה לפרנסה עניה וגרועה מכל הפרנסות. כל השגחה לא היתה על המלמד, אשר בידו נמסרה זו הסגולה היקרה, החנוך. הותרה הרצועה, וכל הדיוט יחדל אישים, כל עני אשר אבד דרך בחיים, היה למלמד, כלומר: לעני מחזר על הפתחים אך פעמים בשנה... החדרים היו חדרי אפל, מאורת חשכות, מלאי אויר מחנק ואדים רעים, והילדים הרכים יבשו נכמשו בהם ויהיו חולים, רפים, יבשים כל ימי חייהם.

בדור החדש שֻׁנו החדרים לטובה, כי עין הממשלה צופיה עליהם, ואולם גם הלמודים שֻׁנו. תחת התנ"ך והגמרות באו מיתדות וספרי־מקרא חדשים, ובזאת יתהלל כל מורה עתה

משקאות חריפים או ע"י עישון הטבק ועוד. החולה יסיר מעליו את הבגדים הצרים המעיקים לגופו, ושמו תחבשת מים קרים על חזהו. ונתנו לו בכל שעה 10 טפות מי "Lorberkirschen" גם 8 גראן נתר בראמי שלש או ארבע פעמים ביום, או טפות וואלער-יאנא, 15 טפות פעמים אחדות ביום.

נדודי שנה (שלאפלאזיגקייט). באים ע"פ רוב בעקב איזו מחלה (ע"פ רוב מחלת-עצבים) או מפני ארחות חיים לא מסודרים. לחסר תנומות טוב לשוח ולשאף רוח צח טרם יעלה על משכבו ורחץ את בשרו באמבטי-מים אשר חומם יעלה למדרגת 28° במעלות רמיור ושתה 10—15 נטפי מי-שקדים מרים. יש אשר צנצנת שכר אשר ישתה החולה לפני עלותו על מטתו תשיג המטרה. סממנים המפילים שנה („נארקאטיקא") לא יקח נדוד השנה בלי רשיון הרופא. במקרים יוצאים מן הכלל יש לקחת „נאטרים בראָמאטום" 1 גראם קודם עלותו על המטה.

פצעי מכה טריה. הפוצע בבשרו ע"פ מקרה בסכין או באופן אחר (אבן שנפלה על ראשו וכדומה) ימהר לנקות את הפצע במי קארבאל (2%—3%) ואם אין לו בביתו מי קארבאל יוכל לנקות במים מבושלים נקיים. אם הפצע איננו טהור (אבק בפצע, או הסכין לא היה נקי) אז ידקדק ביותר ברחיצת הפצע למשעי (גם בבורית, אלקאהל ועוד) ובלבד שהיד הרוחצת תהיה נקיה ולא תטמא את הפצע בנגיעה ותחת להועיל תזיק. אחר אשר נקו את הפצע כל צרכו ישימו עליו חתול. למטרה זו לוקחים פסת בד לבן נקי או מארליא לבנה טבולה במים מבושלים או במי קארבאל (2%) או בסובלימאט (1: 3000) שמים על הפצע, ועל התחבשת הזאת מניחים פסת מוך הטבילה במים הנזכרים וקושרים את התחבושת. ואם הפצע איננו כואב והבשר לא צבה ואין טריה בפצע, אז נוכל להניח את התחבושת הזאת שנים, שלשה ימים מבלי החליפה. אך אם בא הכאב או אחד הסמנים הנזכרים צריכים למהר ולהחליף את התחבשת.

במכה טריה נחליף את התחבשת בכל יום ויום. נקיון וטהרה הם עיקר ראשון במחלות חירורגיות והעיקר השני הוא לבלתי השתמש תמיד בסמים חריפים מתנגדי הרקבון. לפעמים טוב יהיה אם תחת מי הקארבאל או הסובלימאט נשתמש בסמים מתנגדי הרקבון יותר רפים, כגון חומץ הבארי (2%) או הסאליצילי (2%). סדרי הכלכלה של החולה יהיו טובים והיו מאכלו ומשקהו: בשר, חלב, ביצים, פירות, יין. האויר במעונו יהיה נקי. הכלכלה הטובה והאויר הנקי מועילים מאד לעזור להטבע למהר פעולתה לרפאות את הפצע או את המכה הטריה.

חצי כף קטנה של מאגנעזיום (Magnesia usta) בכוס חלב. לגדולים טוב לשתות בבקר יום יום צנצנת מימי מינעראלים „פילנאאור“ או „פראנץ־יאזעף“.

השעול. בא מסבת מחלות שונות: מחלות הריאה (שחפת, דלקת קני הריאה הנמשכת ימים רבים וכדומה), מסבות מחלות הלב ועוד. השעול איננו מחלה בפני עצמה, אך אות הוא למחלה ופה נדבר אך בשעול הבא מפאת התקררות אצל אדם בריא. לעתים לא רחוקות יבוא השעול במקרים כאלה ביחד עם קאטר הגרון. החולה ישאר בביתו יום או יומים. לא ישתה משקאות חריפים, לא יאכל כל מאכל אשר יגרה לשיעול, כמו צנון, חזרת ועוד, ישפשף את הגרון בחומץ בארי (כף קטנה על צנצנת מים), והחוטם — במים מלוחים (כף קטנה על צנצנת מים). ישתה מימי עמס עם חלב חם. בערב לפני עלותו על משכבו ישתה מהע הרגיל עם עסים המאלינים או חמין של מאלינע יבשה או של פרחי־ליפע, יכסה היטב את בשרו ויזיע.

במחלת השעול בכלל אנו צריכים להזהר בהלכות ההיגינא: א) החולה ישכב בחדר גדול ורחב. ב) האויר יהיה נקי. כאשר יאיר השמש ילך לשוח בגן או ביער או בכל מקום שאויר נקי שורר שם. החלונות בחדרו יהיו פתוחים בקיץ כל היום, ובחרף — איזו שעות ביום.

נחרת הגרון (הייזערקייט) באה בעקב חלי הלוע, האף, הגרון והריאה, וכמובן תתרפא המחלה רק כאשר נרחיק את הסבה ואך אם רופא מומחה ירפאנה. את המחלה הזאת אפשר לרפא על נקלה אם היא באה ע"י הצטננות הגוף: ישימו על הצואר מזור חם או מטפחת צמר חמה. החולה ישתה איזה שקוי להזיע, כגון שקוי המהע של מאלינות יבשות. טוב ומועיל לשפשף את הפה ואת הגרון במי מלח (כף אחת קטנה או שתי כפית קטנות מלח לצנצנת מים). הטובה שבתרופות היא: להביא אל גרון החולה בעזרת האינ־האלאטאר זרם קיטור של מים מהולים בחומץ הבארי או סאדא במשך חמש מינוטים שלש או ארבע פעמים בכל יום. החולה בל ידבר מאומה. ישתה פעמים אחדות ביום משקאות חמים. האויר בחדר יהיה נקי.

חסר־דם (בלוט מאנגעל). אם חסר הדם בא לרגלי אבדן דם מן הגוף, צריך החולה לנוח ולהנפש מכל עמלו, לשכב על מטתו וישתה יין לא חריף ואכל מזון טוב ומבריא חלב, בשר, ביצים, פירות). למען הגן מפני רפיון פעולת הלב נחוץ לתת לחולה מהע, (קפה ומרק. גם מי מינעראלים, המכילים ברזל, יעשו את פעולתם הטובה, כגון פראנ־צעסבאד, עגערזאלץ קוועללע — שתי צנצנית ביום, לעוויקא — שתי כפות ביום.

מחלת הדם (חלאראז). במחלה הזאת צבע הדם הוא יותר כהה (блѣдноровіе). המחלה הזאת מצויה ע"פ רוב אצל נערות העובדות הרבה באיזה מקצוע גשמי או רוחני. לרפואתן נחוץ לשלחן לנאות השדה. הכלכלה תהיה טובה ומבריאה, גם ברזל, ארסן (מי ראנצעניא) יביאו תועלת. אמבטאות וגם הרחיצה בנהר יפעלו לטובה.

הדורשן (סקארבוט). מחלה כללית אשר מקורה בדם. המחלה באה מפאת תנאי חיים רעים, ע"י כלכלת הגוף במין מזון אחד ובמדה שאינה מספקת, מעון צר, חוסר אור ומיעוט תנועת הגוף. הרפואה למחלה זו היא: לשנות ארחות החיים, סדר כלכלת הגוף ולהרבות תנועה לגוף. המזון צריך להיות ממיני מאכל שונים והעיקר: בשר, פרי עץ וירק גנים, כגון: חזרת, צנון והרדל. גם פירות המכילים חומצים ארגנים: תפוחים, ירקות, נסיובא דחלבא ומרק של קליפת עץ חינא (Decoctum corticis chinae).

התפעמות הלב. באה או מחסר דם בגוף אם לרגלי גירוי העצבים ע"י שתית

ההקאה תלויה בסבות רבות (מחלות הקיבה, מחלות העצבים, מחלות אברים אחרים, כגון מחלות הרחם אצל אשה) והיא באה לעתים לא רחוקות בתור מבשרת מחלה מתדבקת, גם הופיע אצל שכורים המקיאים יום יום בבקר ואצל רעבתנים אשר ימלאו את קיבתם בכמות גדולה של מזונות בפעם אחת. ויש גם אשר איכות המזונות (הקשים לעכול) תפעל פעולתה הרעה על הקיבה. יונקי שדים מקיאים את החלב שבא בקרבם למכביר. מובן מאליו כי ההקאה תסור אך בעת אשר נוכל להרחיק את הסבה, ובכן מחלות הקיבה, העצבים ועוד צריכות לרפואה ע"י רופא מומחה. השכור צריך לְהִנָּזֵר מיינו לחלוטין, כי כל סמי בתי המרקחת לא יועילו לו אם ישאֵר עבד נרצע לתאותו. את יונקי השדים טוב להיניק אך לעתים קבועות. במשך חצי השנה הראשון להולדו יניקוהו אך פעם בשתי שעות ובמשך חצי השנה השני—פעם בשלש שעות. כמובן לא יתנו ליונקי שדים המקיאים מזונות אחרים חוץ מחלב. יש אשר ליונק המקיא לא יתנו לינק משדי אמו במשך חצי יום או יום ומשקים אותו: בליבן של ביצה, בצנצנת מים אשר ישימו בה כף קטנה של סוקר וכף קטנה של קוניאק ובמשך היום משקים אותו פעמים אחדות במשקה זה. גדולים המקיאים מרעיבים אותם יום אחד למען תנפש הקיבה ותמלא אח"כ את תפקידה כראוי. גם נותנים למו גלדי קרח קטנים לבלוע, משקים אותם קפה שחור קר, יין שמפאני, מי סאדא אך מעט מעט.

הַהִרְהֵר בקיבה ובגרון (Zgaga). דלקת זו מוצאה משפעת חמצה בקיבה. מעט סאדא (Natrium bicarbonicum) ¼—½ כף קטנה גם מעט מאגנעזיא (Magnesia usta) במים משקיטים את הדלקת כרגע. בל יאכל החולה לחם, מאכלי קמח, מאכלים חמוצים, פירות, תבשיל של פירות, בל ישתה יי"ש ויין. גם החלב יועיל ע"פ רוב להתגברות החרחר.— המזון היותר טוב בעד חולים כאלה הוא בשר. מהמשקאות ישתה אך קפה וטהע (בלא צוקר) ומרק. תחת מזונות הקמח נותנים להחולה מזונות קרושים (גאלארעטע).

השלשול: חלי מעים (ובעקבו בא לפעמים גם כאב הבטן) יתקף ע"פ רוב ילדים וגם אנשים באים בימים בעברם על חקי תורת כלכלת הגוף: ע"י אכילה גסה, ע"י שתית משקאות במדה מרובה או ע"י הצטננות הגוף. לילדים חולי השלשול יניחו מזור חם על הבטן והשקום כף קטנה של שמן קיק. ליונקים יתנו חלב אמם אך פעם אחת לשלש או ארבע שעות; אבל חלילה לתת למו מזונות אחרים. לילדים יותר גדולים יתנו טהע, מרק גרש ועוד. (אם השלשול בילדים רכים או בגדולים נמשך ימים רבים — נחוץ לבקש עזרת הרופא). לגדולים יתנו טהע הזק, גרש, קאקאָא, בישול של „יאַגדעס" שחורים, קעפיר № 3, 8—5 טיפות של טינקטורא אָפיי (Tinctura opii simpl.). החולים בל יאכלו לחם דגן שחור, ירקות, תבשיל של פירות, מאכלים שמנים או מתוקים ביותר.

העצירות. מחלה שכיחה בגדולים ולעתים רחוקות גם בקטנים. החולה איננו יכול לצאת חוצה יום יום כדרך בני אדם, או שהוא עושה צרכיו בכבדות. הטובה שבתחבלות כנגד המחלה הזאת היא: קליסטיר של מים פושרים, ואם זה לא יועיל -- להוסיף גם בורית, שתי כפות קטנות מלח או 4—2 כפות שמן זית. לפעמים תעבור המחלה בהשתנות ארחות החיים: התהלך יום יום לשאף רוח צח, שתית חלב פרה במדה מרובה, חלב חמוץ, מזונות מעולם הצמחים, כמו: לחם שחור, דבש, תבשיל של פירות וכדומה. אצל ילדים קטנים, אם יקשה להם לצאת חוצה, יש להשתמש בקליסטירים ולהתרחק בכל האפשר מתת למו סמי תרופה המחלישים את הקיבה; אפס לעת צרך גדול אפשר לתת לילדים

בחדר מיוחד ושקט, וְאָכַל מאכלים מבריאים (חלב. בשר, ביצים וכו׳) ושתה יין גם שכר לא במדה מרובה, והלך לשוח יום יום לשאף רוח צח כפי יכלתו מבלי הַכְשֵׁל כחו.
ג) ע״י מחלת רעמאטיזם בשרירי הראש (חלי זה בא אך לעתים רחוקות). את ראש החולה יחתלו במטפחת חמה או בצמר גפן; יש גם לשים מזור זבוב הספרדי מאחורי אזניו ורחץ במרחץ חם. ד) ע״י מחלת מיגרינא והוא כאב גדול בחלק הראש. הכאב ימשך יום תמים ע״פ רוב, בעת ובעונה אחת וע״י סבה אחת (כמו: יגיעת נפש רבה, תוגת לב וכדומה). עם זה באה לפעמים מחלה כללית: העדר הכוסף לאכילה, רגש גיעול ונטיה להקאה החולה צריך לשכוב במנוחה בחדר מיוחד ושאנן אשר ימעט בו האור, ואכל רק בשעה שירגיש נטיה וכוסף לאיזה מאכל או משקה, ושמו תחבשות קרות על ראשו. יש כי תועיל לחלי המיגרינא שתית מיץ חזק של קפה שחור. כאב הראש תלוי, לעתים לא רחוקות׳ במחלת הכליות, לכן טוב יעשה החולה אם יפנה אל רופא מומחה לבדוק את השתן.

דלקת קרום העינים. החולה צריך להתרחק מן האור ולהנזר מעישון הטבק ומשתית משקאות חריפים ושם על עיניו מזור רטוב במלח הבארי (כף קטנה של מלח לצנצנת מים או בליל צינק הגפרית (Zincum Sulfuricum) (6 גראן בארבע אונציאות מים).

כאב השנים. א) אם הכאב יתגבר ממים קרים הבאים על השן אבל כאשר נבה על השן לא תכאב, אז ישפשפו את הפה במים חמים. אח״כ יקחו פסת מוך קטנה מאד הטבולה בתמצית קארבל (90%) וישימו אל הנקב אשר בתוך השן וכסוה בפסת מוך יבשה ויניחו כן 12 שעה. אם הכאב עוד לא חלף כליל, ישימו מחדש פסת מוך קטנה הטבולה בתמצית קארבאלי למשך 12 שעה ובלבד שלא ישפכו את התמצית על האצבעות או על בשר השנים, כי הקארבאל ישרוף את העור החי. פסת המוך תהיה קטנה כראש מחט. ב) אם הכאב יתגבר מהכאה באצבע על השן ולא יתגבר ממים קרים הבאים עליה, אז ימשח בשר השנים אצל השן החולה בפסת מוך שנטבלה ביאדינא, גם ישפשף את הפה במים שבשלו במו פרי השומשמין.

ריח הפה. מוצאו מפאת הזלזול בחוקי שמירת׳נקיון מערת הפה או ע״י רקבון השנים. נחוץ לשפשף את הפה פעמים אחדות בכל יום, ביחוד אחר האכילה, במים מבושלים קרים, לנקות את השנים בערב ובבקר במשרק שער ובאבקת התרופה המיוחדה לזה. אכן יש אשר ריח רע מן הפה מוצאו לפעמים בגלל חלי מעים והקבה, כי אז יפנו לעזרת רופא לרפא את המחלה.

הגהוק (שלוקקען). הטובה שבתרופות למחלה זו היא: לשאף רוח בנשימות עמוקות ונמהרות ולהוציא את הרוח אח״כ לאט לאט ובכבדות. לפעמים תועילנה התחבשות חמות גם מזור של הזבוב הספרדי (לשום על עצם החזה). טוב גם לבלוע נטפי מסך וואלעריאנא (T-ra valaeriana aeter. 5—10 טפות על צוקער בפעם אחת).

כאב הבטן בא או לרגלי צבותה או מפני העצירות. נחוץ לחילה לנקות את מעיו ע״י קליסטיר של מים פושרין, בורית ושמן, ושתה משקה מענטא חם או משקה כמון (קימ־מעל), ומרחו על בטנו שפירט של קמפיר. יש אשר יבוא כאב הבטן לרגלי קושי עכול המזונות (למשל בילדים שאכלו פירות בלתי מבושלים כל צרכם). אז צריכים לתת לחולה 1—2 כפות גדולות של שמן קיק (ריצינוס) לגדולים, ולקטנים — 1—2 כפות קטנות. ואם עברו 3—5 שעות ושמן הקיק כבר הראה את פעולתו והכאב לא סר עוד, אז יש לתת לגדולים 5—8 טפות של משרת האפיום (Tinctura Opii Simplex); אבל לקטנים אין לתת אפיום בכל אפן, כי על נקלה יוכלו להרעל בו

המדומה הזה יניחו במקום מרוח והמציאו לו אויר נקי וטהור, ופתחו קשורי בגדיו וחשפו חזהו וצוארו ומרחו על עור בשרו בארג צמר או במשרק שער רך הרטוב בחמץ או במים, והיה אם התחבולות המבוארות לא הועילנה להשיב רוח המתעלף אל קרבו, יש לעורר נשימה מלאכותית (ראה ע"ד הצלת התלוי). לעורר פעולת הנשימה באפן מלאכותי מצליח ביותר שאת בהעשות הדבר עת ארוכה בהפסקות קטנות.

המות. לא בכל פעם יש להוציא משפט על נקלה ולהחליט, כי כבר בא המות אל נכון. יש להכיר את המות בסמניו המיוחדים ולהבדילו מן המות המדומה ע"פ האותות המפורשים בזה:

א) ע"י העדר פעולת הנשימה. ולמען דעת בהחלט אם אין עוד גם פעולת נשימה רפה יגישו אל האף והפה נר דולק או ראי קר, והיה בסור פעולת הנשימה כליל אין לבת הנר מתנועעת והראי לא יועם.

ב) בדיקת העינים. קרום העינים הקרני בגופת מת יהפך למראה עכור כאלו הוא מכוסה אבק עב והוא מלא קמטים. לפעמים שקועות העינים בחוריהן, והיה בלחצנו באצבע על הקרום תשאר שקערורה במקום ההוא. בבות העינים תעמודנה תחתיהן בלא ניד. אינן מתכווצות בהגיש אליהן אור ואינן מתרחבות באפלה.

ג) ע"י נוגה חודר. אם ירכיבו את אצבעות הידים יחדו והגישו נר דולק מאחוריהן או מאחורי האזנים לא יגלה בעדן כל נוגה יאור ממראה שושן כמו שנראים בעד האברים ההם של גוף איש חי.

ד) ע"י קשר. אם יהדקו בחוט או בחבל דק אצבע גיפת מת הדק היטב והיה בעבור איזה שעות והסירו את הקשר יגלה במקום ההוא כעין שקערורית לבנה; אבל במת מדומה תראה שקערורית אדומה בהירה ולא לבנה.

ה) ע"י ברזל עשת. בתקוע מחט נקי עשוי מברזל עשת בשכם גופת מת או בצלעו לא יעלה המחט חלודה גם במשך ימים אחדים, ואם יתקע בגופת מת מדומה ישנה מראהו גם במשך שעות אחדות. הסמנים המובהקים לתמותה שאין לפקפק בהם הם: המק הגוף, כתמים ממראה תכלת־אדמדם אשר יראו בחלק הגוף הנשענים על מקום שכבת המת, צבות הבטן וכתמי תכלת מאדמים או ירוקים על הכתפים.

פרק רביעי:

מחלות המצויות ביותר.

כאב הראש בא ע"י סבות שונות: א) לרגלי שטף הדם אל הראש במדה מרובה ופני החולה אדומים, עיניו כהות, רעש באזניו, תמהון בראשו). לחולה כזה ישימו תחבשות קרות על ראשו ואמבטאות חמות אשר בהן ישים החולה את רגליו, ועשו לו קליסטירים של בורית, שמן זית וחמץ, ושמו תחבשת של חרדל על ערפו ועל גבו. אל יאכל אכילה גסה וינזר ממשקאות חריפים והלך לשוח ברגל שתים — שלש שעות, לא פחות, בכל יום ויהי זהיר לעשות צרכיו יום יום. ב) לרגלי חסר הדם במוח (פני החולה שפתיו חורות ולפעמים תכהינה עיניו וחש המולה באזניו). חולה זה צריך לשכב במנוחה

על פניו ועל חזהו מים קרים. אח"כ ימרחו היטב על רקותיו, חזהו, גבו ושאר חלקי הגוף בשפירט, ועשו לו קליסטירים של חומץ או מלח ושמו התחבשות חרדל על בשר השוקים ועל החזה ועוררו בו נשימה מלאכותית. גם יש אשר נביא תועלת למיכה הרעם כאשר נכסה את כל גופו עד צוארו בעפר אשר זה עתה נחפר, ובלבד כי יוכל לנשום בחופשה.

הנטבע במים. לְמֻטְבָּע במים, נחוץ קודם כל לנקות זובו ורירו גם להסיר את החול ורגבי העפר הממלאים את פיו וחוטמו. — המות הבא לטבוע במים אין מוצאו מפאת בלעו אל קרבו שפעת מים רבים, או שפרצו מים אל תוך רֵאָתו, כי אם פשוט — בהחנקו לרגלי חוסר אויר מן החוץ. לכן בגשתנו לעורר להחיה את המטבע במים עלינו להשתמש בתחבולות לעורר פעולת הנשימה כמו במתים מדומים. גם טוב להחם את גוף הטבוע. למטרה זו מושיבים אותו עד הצואר בחול אשר הוחם. מטפחות חמות ישימו על בשרו או יושיבוהו באמבטי חמה. גם טוב לחכך את העור במשרק שער. מועילים גם קרני דאומני בלי הקזת דם, תחבשת חרדל, מים רותחים.

הצלת תלוי. בהמצא גופת איש תלוי יגזרו את החבל אשר על צוארו והורידוהו בזהירות נמרצה, ופתחו כפתורי בגדיו וקשוריהם, והניחו את הגוע על המטה או על רצפת הבית ומהרו לעשות לו נשימה מלאכותית; אח"כ, אם הנשימה ופעולת הלב רפות הנה גורדים את בשרו במשרק שער, שופכים טפות טפות של מים רותחים או טפות שעוה חמה על הלב, מגרים את הלוע, נותנים להמוצל להריח אממאניאק, עושים לו קליסטירים מגרים עם מלח.

הרבה פעמים הזכרנו נשימה מלאכותית. האמצעי הזה הוא במקרי אסונות פתאם (כמו עזרה לטבועים, תלוים, מרעלים ועוד) אחד האמצעים הכי נכבדים וטובים. פה נציג לפני הקורא המתדה של החכם סילוועסטר. החולה אשר נושיט לו עזרה שוכב על ערפו, תחת ראשו וערפו אנו מניחים כר קשה, מוציאים את הלשון בעזרת מטפחת ומחזיקים בה. המציל עומד למראשותיו של המת המדומה ומושך את ידיו (של החולה) למעלה ומחזיקן במצב כזה, כלומר: ישרות ולא כפופות במשך שני רגעים. אח"כ מחזק המציל בידיו של החולה וכופף אותן ומקרבן אל גוף המוצל ודוחק דחיקה עצומה בעזרתן על דופני החזה.

הרחקת הידים מהגוף והתקרבן חליפות תשנה ותשלש עד עשר פעמים במשך מינוטא אחת. הרחקת הידים מן הגוף מועילה להרחבת החזה וממילא מועילה ג"כ לבניסת האויר אל תוך הריאה. דחיקת הידים על החזה מועילה ליציאת האויר מן הריאה.

נשיכת כלב שוטה. בעה"ח ממין הכלבים (כלבים, זאבים, שועלים ותחשים) עלולים להנגע במחלה מיוחדת אשר קוראים לה שם „יראת המים" וע"י הנשיכה שהם נושכים מעבירים הם את ארס מחלתם לבע"ח אחרים וגם לבני אדם. אדם כי ינשך ע"י חיה שיש לדאג פן היה שוטה היא, ישתדלו מהרה להשמיד את הארס בפצע. והיה בחדול זוב הדם ממנו ישרפו את מקום הפצע בחומץ קארבאלי נקי (שלא נמהל במים) או בליאפיס, חומץ הגפרית או האזאט, או לו גם בברזל לוהט. טוב מאד לשים על הפצע קרני דאומני, למוץ את הדם הנשחת. אח"כ ימהרו להביא את החולה אל עיר (כמו ווארשא, מאסקווא, פטרבורג, אדעסא, קיוב, חרקוב, סאמארא ועוד) שיש בה בית רפואה מיוחד לנגועי מחלה זו בעזרת הרכבת הארס, לפי המצאתו של הרופא פאסטער.

המות המדומה. משערים לפעמים, כי כבר שם המות קץ לחיי האיש בהתבונן בו, כי אבדו חושיו, גופו התקרר. פעולת הנשימה חדלה ודפיקות לבו שבתו. את המת

שלשול, זיעה קרה, התכוצות אישון בת עין, חורון הפנים, געגועים, התפעמות הלב, נשימה לא מסודרת, הדופק רפה, כאב הבטן, דבור בלי דעת, פלצות. הרפואה: טאנינא (כף קטנה של אבק טאננין בצנצנת מים. ומזה כף גדולה בכל חמשת רגעים), קפה שחור׳ יאדינא (Tinctura jodi) (חמש טפות יאדינא בצנצנת מים בכל עשרת רגעים, אבל בס״ה לא יותר משתי כפות קטנות של יאדינא). אמצעים המעוררים את פעולת הלב: יין, טהע, קוניאק, שופכים מים קרים על הראש, אמצעים מגרים את העור (מים קרים או הבוך במשרק שער), תחבשת של חרדל. במקרה כובד הנשימה — נשימה מלאכותית.

פרק-שלישי:

מקרי אסונות פתאם.

הקפאון. בהמצא איש קפוא מקור אל יניחוהו בחדר חם ואל יחממו את בשרו, אף גם יהיו נזהרים לבלתי כפוף גופו ע״י הטלטול בהנשאו ממקום אחד למשנהו ולבלתי לחוץ ולכפף את חלקי הגוף הרכים (כגון: האזנים והאף), כי אם יניחוהו בחדר קר וכסוהו בשמיכה קלה, רק הפנים יהיו גלוים, ופשטו מעליו את בגדיו והניחו שלג על כל גופו או יליטו בשרו במסכת בד הרטובה במים קרים מאד, אח״כ ימרחו בזהירות על בשרו בשלג או במים קרים. בהמס הקרח מעל חלקי הגוף הקפואים יעוררו נשימה מלאכותית. בהתחמם גופו מעט והחל לשאף רוח ינגבו את בשרו במנקית בד יבשה והשקוהו מים מהולים ביין או ביי״ש (כף אחת לצנצנת מים) או טהע חם.

צרבת של קור. יחככו את המקום המנוגע בשלג או ישימו עליו תחבשות קרות, או ישימו את האבר המנוגע במים. אם מראה האבר המנוגע יהפך לאדום ויכאב לו לעתות החרף, אז ימשחו אותו במשחת הצינק (Ung. Zinci) או יעשו תחבשות במי גולארדי.

מכה חמה. בהמצא איש אשר חום השמש הלוהט הכה על ראשו זמן רב ויפול באין אונים ויאבדו חושיו, ישתמשו בהרפואות הנעשות לאיש כהעלף. מלבד התחבלות ההן ישפכו על ראש המתעלף מים קרים והניחו על ראשו שלחופית עם רגבי קרח ועשו לו קליסטירים של מלח. אם הדופק רפה — מגרדים את בשר החולה במסרק שער, שמים תחבושת של חרדל על לוח הלב ומעוררים בו נשימה מלאכותית כמבואר למעלה.

המכוה (בראנדוואונדע). ישנם שלשה מיני כויות: א) דלקת קרום הבשר, אודם וצבית העור. ב) בעור הבשר תפרחנה אבעבעות המלאות טריה ממראה צהוב כהה. ג) כליון הרוץ של רקמת הבשר הנחר כפחם. באפן הראשון והשני, זאת אומרת: אם רק נראה אודם במקום המכוה יש לשום עליו מזור רטוב במי בוראו או במימי גולארדי תחבשות קרות. כעבור הכאב ופרח אבעבוע במקום הכויה, ונקבו אותה במחט טהור להוציא ממנה את המים ושמו על הפצע ארג בד המשוח במי הסאדא או במי גולארדי או בנוזל בוראוו (2%); אולם במכוה ממין השלישי חוץ מהתחבשות הנזכרות טוב יהיה להשתמש באמבטאות מקומיות, אם המכוה הוא קטן, ובאמבטאות של כל הגוף, אם המכוה נתפשט על מקום רחב.

הלום הברק. ע״פ רוב אין הברק ממית נפש אנוש וממיתהו כרגע. את המת המדומה יניחו על גבו והסירו מעליו כל בגדיו והגביהו מעט חזהו וראשו, ומגבוה ישפכו

במים חמים (Terri oxydati hidrici in aqua 500,0 הרפואה הזאת נמצאת תמיד מוכנה בבתי הרקח) שתי כפות במשך כל חמשה רגעים.

פאספאר. ע"פ ריב אחרי עבור שעות אחדות יופיעו הסמנים האלה: כאב בקיבה, הקאה אשר בעין ריח שום נודף ממנה ובחשכה תאיר, צמאון למים, שלשול בצואה המאירה בחשך ומהולה בדם. ביום השלישי יהפוך עור הגוף את מראהו לצהוב, לפעמים יראה גם דם בשתן. במקרים קלים יעברו כל האותות האלה בשלום והחולה ישוב לבריאותו. במקרים יותר כבדים מתחדשת ההקאה לענות את החולה, הראש יכאב, הכחות הולכים ומתמעטים, שטף דם מחוטם (ואצל אשה מן הרחם), הדופק נמהר ובלתי מסודר, הידים והרגלים רועדות. במקרים אחדים ביחד עם הסמנים מצד הקיבה תבוא הפלצות ובינת החולה מסתתרת. הרפואה: אמצעים לעורר הקאה, נותנים גזרי קרח לבלוע, שקוים רירים, אמצעים לעורר פעולת הלב, כמו יין. אל יתנו לו חלב וחמאה גם כל מאכלים שמנים. נותנים למרעל שמן טרבנטין 8—5 טפות בכל חמשה עשר רגעים. אם אין טרבנ־טין בבית ישתה מאגנעזיא קליה שתי כפות גדולות בשתי צנצנות מים (כף גדולה בכל חמשה עשר רגעים).

האפיום והמרפיום. ההרעלה ע"י הארסים האלה יכולה למצוא לה מקום בבית. מקום שם חולה משתמש בהם לרפואה ע"פ מצות הרופא, כגון שהחולה מדעת או שלא מדעת עבר על מצות הרופא ויקח יותר מן המדה שנקצבה לרפאותו אי שאחד מבני הבית החליף ע"פ טעות רפואה אחרת ברפואות הנ"ל או יש אשר המינקת תשתמש באמצעים האלה לישן את היונק. סמני ההרעלה: תמהון בראש, רעש באזנים, שביבי אש לפני העינים, עור הבשר יתאדם ויחוש גירוי, יבשת בפה, רבוי הזיעה, יציאת השתן לעתים קרובות. לפעמים — הקאה, אישון העין מתכוין, החולה מתנמנם, עינו כעין שכור מיין, הדופק רפה והולך לאט, התקררות הפנים, הידים והרגלים, הנשימה תלך בעצלתים. במקרים יותר קשים תרפה פעולת הלב וחושי החולה יאבדו. אצל הילדים תבוא לפעמים גם הפלצות. העזרה: אמצעים לעורר הקאה — טאננין — כף הטנה טאננין בצנצנת מים ונתנו מזה כף גדולה בכל חמשה רגעים. אמצעים לעורר פעולת הלב, שלחופית עם גזרי קרח על הראש, שפשוף הפנים וגוף החולה במים קרים וביחוד את כפות רגלי החולה, אמבטאות חמות בעד הידים והרגלים. נותנים לשתות קפה וטהע חריפים. אלכוהל בל יתנו להמרעל. מכריחים אותו להתהלך בחדר הליך ושוב. במקרה כבדות הנשימה — נשימה מלאכותית. בל יתנו לו כל חומץ.

ארס כלבסי (בבשר, דגים וגבינה). אותותיו: יבשת הפה והלוע, הקאה, עצירות, בהרות בפה ולוע, פצעים בלוע, נחרת הגרון, שעול דומה לנביחת כלב, רפיון פעולת הריאה, כאב הראש, תמהון, רפיון הכחות, יובש עור הבשר, קור בגוף, כבד הנשימה, רפיון הדופק. הרפואה: אמצעים לעורר ההקאה ואמצעים מנקים (שמן קיק ועוד), שקויי סמי תרופה ריריים: יין, קפה וטהע.

רעל הנפט. לעתים לא רחוקות ישתו ילדים מהנפט הנמצא כעת תמיד בבית. יש כי גדולים ישתו ע"פ טעות מן הרעל הזה. אותות ההרעלה: הכחות הולכים הלוך ורפה, הדופק רפה, אישון העין מתרחב, דלקת הקיבה. הרפואה: אמצעים לעורר הקאה נזיד של עמילן, מים עם חלבון של ביצה, חלב, שמנים שונים. אם פעולת הלב רפויה — לתת קפה, טהע, מים קרים נשפכים על גוף המרעל.

רעל הטבק. אותותיו: דלקת בלוע, תמהון בראש, כאב הראש, חלחלה, הקאה,

קטנים, מיני נוזלים רירים. אם הצואה היא מהולה בדם יעשו לחולה קליסטירים ממי קרח. כנגד רפיון הכחות — קפה, טהע. בכל המקרים הנזכרים לא יעשו כל דבר לעורר הקאה.

רעל של אד פחם החמצי או של אויר המאור. מקרי הרעל הזה שכיחים בכל מקום ביחוד בימי החרף לרגלי הסקת התנורים וסגירתם בטרם נשרפו העצים. אותותיו: הקאה, פנים ארומים, מצב שכרות, עבודת הלב בלתי מסודרת, כבד הנשימה ואבדן החושים.

הרפואה: יפתחו את הדלתות ואת החלונות או ישאו את החולה החוצה. תחת מראשותיו של החולה יניחו כרים וראשו ינוח במצב יותר גבוה מהגוף. שופכים על החולה מים קרים, מחככים את בשרו במשרק שער, ישתה קפה חריף ומשכו את לשונו החוצה והשיביהו אל פיו כמבואר למעלה.

רעל של כמהין ופטריאות. אותותיו: הקאה, שלשול, מכאובי בטן, כאב הראש, פלצות. אבדן הדעת. נחוץ לעורר עוד את ההקאה. אח"כ לתת שמן קיק, קליסטירים, טהע, קפה, טאננין (כף קטנה של טאננין בצנצנת מים), שלחופית מלאה קרח על הראש.

רעל האלכהול. אצל אחב"י תראה פעולת הרעל הזה אך לעתים רחוקות. בכל זאת נמצאו בעת האחרונה גם אצלנו גבירים לשתות יין. כאשר נשתה את האלכהול (יין, יי"ש, שכר ועוד) במדה מרובה או גם במדה ממוצעת אך היי"ש איננו מזוקק כראוי, אז תראה פעולת הרעל המזיק בכל תקפה. אותות ההרעלה: הפנים אדומים, העור הוא קר ולח, פעולת הלב רפה, השתן והצואה נפרדים מבלי דעת החולה, חום הגוף יורד, בבות העין מתרחבות ואת החולה האחז פלצות. הרפואה: לעורר ההקאה, להספיק למורעל אויר נקי, לשפוך עליו מים קרים. ואם ניכרו אותות שטף דם להראש, אז משכיבים את השכור באפן אשר ראשו יגבה מהגוף, ישימו התחבשות קרח על ראשו, אמבטאות חמות בעד הרגלים והידים. קליסטירים עם חמיץ (חלק אחד חמץ, שלשה חלקים מים) או עם מלח (כף גדולה בשתי צנצנות מים). אם רפו כחותיו של השכור יגרו את עור בשרו בתחבשת חרדל, נותנים לו לשתות קפה שחור או טהע. במקרה כבד הנשימה יעוררו בו נשימה מלאכותית.

חומץ קרבלי. יש אשר חמיץ הקרבלי נמצא בבית לרפואת מכה טריה או כאמצעי אנטיסעפטיקי במחלות מתדבקות ועפ"י טעות ישתה אחד מאנשי הבית את הנוזלים הארסים האלה, או יש כי מאבדים עצמם לדעת משתמשים בחמץ הקרבלי. סמני הרעל: כאב הראש, תמהון, רעש באזנים, פנים חורות, הקאה, הנשימה איננה מסודרת כראוי, הדופק רפה, לפעמים — ירידת חם הגוף, כבד הנשימה, אישון העין מתכווץ, פעולת הלב רפויה, השתן צהוב כהה. הרפואה: הלב-הסיד, גזרי קרח, מלח גלובערי, חלב, תבשילים רירים, אמצעים מעוררים פעולת הלב, נשימה מלאכותית.

רעל הארסן (ארשעניק). סמניו: אחרי עבור חצי שעה או שעה אחת תבוא הקאה, יגבר הצמאון, גרוי בלוע וגרון, דם בצואה, כאב בעת יציאת השתן, דם בשתן, תמהון, פלצות, התאדמות העור כמו במחלת השושנה, הדופק רפה ומהיר, הידים והרגלים קרות, הנשימה כבדה. במקרים בודדים לא יראו הסמנים מצד הקיבה ובני המעים (כמו הקאה ושלשול), אך תבוא הפלצות ורפיון עבודת הלב בלי כל סמנים קודמים. הרפואה: אמצעים לעורר ההקאה ביתר שאת. את המטרה הזאת נשיג בתתנו לחולה חלב חם במדה מרובה או חלב מהול עם חלבון של ביצה גם יתנו לו הידראט חימץ הברזל מהול

אם ע"י הרעל נכוו הלוע והקיבה (כגון בחומץ הגפרית או חומץ האזאטי ועוד) ישתה החולה מי בישול של עמילן או זרעוני פשתים, מי חלבון (מים עם חלבון של ביצה), חלב ועוד. כנגד הדלקת של הלוע והושט גם כנגד ההקאה במדה מרובה כאשר כבר עבר הצרך בהקאה, זאת אומרת: כבר עבר זמן רב אדרי ההרעל — נותנים להחולה לבלוע גזרי קרח קטנים. להשקיט את המכאובים שמים התחבשות חמות על הכטן. אם החולה הוא רפה מאד וחום גופו ירד — יכסוהו היטב בשמיכות או בבגדים עד כי יחם לו, יחככו את בשרו במשרק שער. גם אמבטאות חמות מביאות תועלת. אם החולה אבד את חושיו משכיבים אותו באופן שראשו ישפל מן הגוף, שופכין עליו מים קרים, שמים התחבשות של חרדל על עור בשרו, עושים לו קליסטיר של אלקאהל; אם יוכל לבלוע יתנו לו קפה, טה"ע, קוניאק או יין חריף; אם הנשימה הדלה או רפתה מאד מישיבים את החולה באמבטא חמה ושופכים עליו מים קרים. בעזרת מטפחת מושך המציל את לשון החולה אליו ואח"כ הוא משיבה אל תוך פי המרעל וכן יחזור ויעשה פעמים רבות.

במקום הזה נדבר אך מהארסים הכי מצוים בבית.

להלן נדבר מארסים חימצים וארסים אלקלים וחפצנו לתת לקורא מושג כללי על אדות החומרים האלה, למען יבין את אשר לפננו במקרה-רעל. החמצים והאלקלים המה לפי מובן החימיה שני הפכים. כן אם נטביל ניר לאקמוס אדום במי הסאדא (ארקאלי) אז יהפך מראהו לתכלת; אם נטבל את הניר האדום הזה בחומץ או במי המלח החמצי, אזי יתחזק הצבע האדום עוד יותר, אבל אם נטבול בחומץ או במלח החמצי ניר לאקמוס של צבע תכלת, אז יתאדם הניר. מהרכבת החומץ והאלקאלי נעשה מלח. החומץ והאלקאלי בהיותם חזקים בלתי מהולים במים יפעלו את פעולתם הרעה על קרום הרירי של הפה, הקיבה והמעים בשרפם את הרקמה; אבל נוכל להחליש את כח הרעל אם נושיט במהרה להחולה את הפכו של הרעל. למשל אם שתה חומץ והתרעל ושתה אח"כ אלקאלי, כגון: מי סאדא או מאגנעזיום אז תתרפה פעולת הרעל כי מהחומץ ואלקלי בהרכבתם נעשה מלח שאיננו מזיק לגוף.

אם הקורא יקרא בשום לב את דברינו אלה, אז יבין באיזה אופן אנו מצילים אנשים שהתרעלו בחמצים או באלקלים חריפים.

המרעל בחמץ — סימני הרעל: גרוי בלוע ובקיבה, דלקת בקיבה ובמעים, רפיון הכחות, כבד הנשימה ועוד. המרעל ישתה מים במדה מרובה גם מאגנעזיום או סאדא. אם סאדא ומאגנעזיא אין — יקחו תחתם נתר (קרייד), קליפת ביצים, אפר.

חמץ הגפרית. צרבת הפה, הושט והקיבה, הקאה, כבד הבליעה, יסורים קשים בושט ובקיבה. כבד הנשימה, התגברות החם בגוף, רפיון פעולת הלב. המרעל ישתה מים הרבה, מים עם גזרי קרח. למען החליש את פעולת הרעל החמצי הננו נותנים לחולה אלקאלים במים, כמו מאגנעזיא, סאדא, נתר, אפר, קליפת ביצה. אם אין מאגנעזיא וסאדא בבית ילעט החולה נזיד גרש ש"ש.

חומץ אזאטי — כאב בפה, בושט וקיבה, הקאה, כבד הבליעה, צבע צהוב של הקרום הרירי בפה ובלוע, מכאובים בבטן, עצירות או שלשול, מיעוט השתן, רפיון הכחות. אופן הרפואה כמו ברעל חומץ הגפרית.

אלקאלים (אממאניאק ועוד). דלקת בפה, בלוע, בושט ובקיבה, כבד הנשימה, כבד הבליעה, צמאון, שלשול, צבות הבטן, קור בעור הבשר, רפיון הכחות, לפעמים יבוא גם השעול ונחרת הגרון.

לחולה יתנו מים עם חומץ, מים עם מיץ הלימון, חלב במדה מרובה, גזרי קרח

כאב בהוציאו שתן. בפשיט הדלקת ברחם אשה או בתעלת השתן יגלה זוב לבן. בתחלת המחלה יעשו תחבשות מימי גולארדי על האבר. החולה ישתה חלב הרבה ובל יאכל מזונות מגרים ומשקאות חריפים. גם טהע וקפה בל ישתה. אל ילך הרבה, אל ירוץ ואל יקפוץ ואל יצא במחול. על הכים ילבש „סוספֶּנסָריום" אשר ירים היטב את הכים אבל לא ילחץ עליו. החולה ישתדל להמנע מעצירות. במקרה עצירות יעשה לו קליסטיר או יקח אבק רעהום, ונתנו לחולה שתי פעמים ביום 20 נטפי צרי הקאפאי. אחרי עבור סמני הדלקת של תעלת השתן יעשו במשך ימים אחדים הקזת סמים שונים בתעלת השתן בעצת הרופא.

בכלל נתפשטה בין המון העם דעה לא נכונה, כי מחלת הזיבה מחלה קלה היא, ובאמת היא אחת המחלות היותר קשות. יש אשר המחלה תתרפא במשך חדש ימים או ששה שבועות, ויש אשר חדשים ושנים יעבורו והמחלה מאנה הרפא. לא נוכל להרשות ואף גם ליעץ (כאשר עושים הרבה מהרופאים) לאנשים עולי ימים כי יעשו מה שלבם חפץ ומי ירפא את מחלתם אשר ישיגו למנה?

מחלת הרֶעמאטיזם — כאב גדול בפרקי העצמות, צבות ומדוה השרירים. מכל התרופות הכי טובות הן: א) נתר הסאליצי (Natri Salicilicum) — 1—2 דראח' נתר שנמס בשש אונצ' מים — לקחת כף אחת גדולה בכל שתי שעות. ב) אמבטאות חמות. ג) תחבשות של „מעטהילום סאליציליקום".

פרק שני:

ארסים שונים.

ההרעלה. להציל חיי איש ששתה סמי רעל אפשר אך בהושיטנו לו עזרה מהורה. אולם מפאת כי רבו מאד חמרי הרעל, מן הנמנע הוא לבאר במקום הזה את הסמנים המיוחדים אשר בכל מקרה. אכן נערוך פה איזה כללים אשר ינחו את הקורא בדרכו באיזה מקרים מיוחדים. הכלל הראשון והעקרי הוא: להרחיק הרעל מגוף החולה מן הפצע, מן הקיבה ומבני המעים. א) מן הפצע (למשל נשיכת נחש או כלב שוטה) אנו מרחיקים את הרעל ע"י שרפת הבשר המנוגע, במציצה, ברחיצה במים או בחומרים מתנגדי הרקבון (אנטיסעפטיקא). ב) מן הקיבה אנו מרחיקים את הרעל ע"י הנקת הקיבה או בעזר הקאה. הנקת הקיבה בעזרת כלי מיוחד לדבר זה נעשית ע"י הופא וגם נוכל להרחיק את הרעל ע"י ההקאה. למען עורר את ההקאה הננו מכניסים את אצבענו אל תוך לועו של המֻרְעָל או נותנים לו לשתות מים חמים במדה מרובה, או מים המים אשר נשים בהם אבעבועות של בורית. את המטרה הזאת נשיג ג"כ בתתנו לחולה לשתות חלב במדה מרובה או לובן של ביצים או צנצנת מים חמים מהולים עם שתי כפות קטנות של אבק החרדל. בהרעל איש ע"י סמים חריפים, מיני חומצים או אַלְכַאלִים המחוללים שנוים גדולים בקרום הרירי של הקיבה תוכל ההקאה להיות מסוכנת לחולה. במקרים כאלה ישתמשו כרגע בתרופות המחלישות את פעולת הרעל, א ב ל א ס ו ר ל ע ו ר ר ה ק א ה, כי ההקאה תוכל לסבב קריעת הקיבה או נקיבתה. ג) מהמעים אנו מרחיקים את הרעל בעזרת המנקים (שמן קיק וכדומה) או ע"י אירריגאטאר.

עוד מעט יגבר החום בגוף, ועמו רפיון מהלך הדם בעורקים, אבדן הכוסף לאכילה, יבשת הלשון וכהות הגוף הולכים הלוך וחסור. הכלים העומדים לתשמישי החולה וצרכיו עלולים מאד להעביר ארס המחלה מאיש לרעהו. ע"כ נחוץ לשמור את הכלים בטהרה ונקיון ולמלאותם בנוזלים של חומץ הקארבאל מזג 5%. לחולה יתנו מרק מבריא וטוב, חלב, מרק דגים, נזיד שבלת שועל וביצים מבושלות רכות. אַל לחולה כזה לשתות משקה חריף. נותנים לחולה כף אחת גדולה או כף ומחצית הכף של שמן קיק ופעמים ביום קליסטירים של מים אשר שמו בהם מעט קמח תפוחי אדמה או אשר בשלו בהם זרעוני פשתים, ואם החולה מרגיש כאב בבטנו ישימו עליה תחבשות חמות; מועילים ג"כ קליסטירים של טאנין (taninum) או נֶתֶר סאליצילי כף קטנה לא מלאה באירריגאטור של מים פושרים.

הלירינא. המחלה הזאת תגלה ביתר שאת בימי הקיץ החמים והיא דומה בתכונתה למחלת החלי-רע, אבל אין היא מסוכנה כהחלי-רע. את גוף החולה יחממו היטב בבקבוקי מים חמים ושמו על בטנו תחבשות חמות ונתנו לו אֳפיום (T=ra Opiismi pl.) 8—10 טפות לגדולים ולילדים מבני שלש שנים ומעלה 2—3 טפות. והיה אם במשך שעה לא יחדלו השלשול וההקאה — יתנו לחולה עוד מעט אֳפיום כמבואר. כנגד ההקאה טוב לתת לחולה לבלוע גזרי קרח קטנים, קפה שחור קר. כל מזון אחר לא יבוא אל פיו במשך שעות אחדות או יום כלו.

חלי-רע. בתחלת המחלה יתקף את החולה שלשול עז. לרגעים הוא מרגיש את הצרך לצאת חוצה ומוריק מקרבו מין נוזלים אשר מראיהם לבן כהה או צהיב כהה, אולם עוד מעט אין להם עוד כל צבע מיוחד ומראיהם כעין נזיד של אורז. במשך שעה אחת יצא החולה חוצה 10—15 פעם. כעבור שעות אחדות, ע"פ רב אחרי צאתו חוצה בפעם השנית או השלישית יתקפהו רגש גועל נפש והתעוררות להקאה, ראשונה עם שרידי אכל ומזון, אח"כ — מין נוזלים כעין נסיובא דחלבא והקאה זו מתעוררת ונשנה בכל 10—15 רגעים, עם זה מרגיש החולה כאב גדול תחת עצם חזהו גם תאחזהו פלצות, ביחוד בבשר השוקים וכפות הרגלים. האות הכי נכון למחלה היא קור בגוף העיפה כלו מראה תכלת. אם אין המות בא לקפד פתיל חיי החולה תחדל לאט לאט פעלת ההקאה והרגז המעים והמחלה תעבור כליל. צריכים להזהר מאד בכלים העומדים לתשמישי חולה כזה וישפכו אל תוכם חומץ הקארבאלי מזג במים 5%. למען השמירה מפני המחלה צריכים להזהר לשתות אך מים מבושלים. הכלים המוגשים אל שלחן האכל יטהרו וימרקו היטב אחרי שידיחום במים רותחים, כי הבקטרים מדוללי המחלה יכלו ייאבדו במים רותחים כרגע.

האיש אשר יתקפהו חלי מעים ותתחוללנה פרעית בקיבתו בתקופת נגף החלי רע יקח בתחלה שמן קיק כף אחת או שתים למען הרחיק את הארס, ואם לא הוקל לו יתנו לו אפיום המזוג ומהול חלק כחלק עם מי מינטא — 10 טפות לכף אחת גדולה של מים פעמים אחדות ביום, או שקוי המרפא המיוחד להגן מפני החלי רע. ואם לא יחדל השלשול ונתנו לו בכל שלש שעות 16 גראַן טאננאלבין. בתור תרופות ביתיות לנגוע חלי המעים הכי מועילות הן: טהע של מענטא או ממסך אַפסינטין, ושמו על בטנו התחבשות חמות של זרע פשתים או של סבין וכדומה, והשקיהו אך מי ארז או מי שעורים מבושלים.

מחלת הזיבה (טריפפער, גאנארריעא) היא דלקת הקרום אשר בתעלת השתן פנימה. המחלה הזאת מתדבקת מאיש לאשה ולהיפך. המחלה באה ממיקראבים נודעים בשם גאנאקאקים של נייסער, והמה מעבירים את המחלה מגוף לגוף. מקץ ימים אחדים אחרי המקרה הבלתי טהור יפרד זוב הטריה, אשר מראהו ירקרק וצהיב והחולה מרגיש

הטריה באבעבעות ישתה החולה מהע, קפה שחור, יין מהול במים. אמבטאות חמות (28°) מביאות תועלת גדולה. טוב גם לתלות על החלונות פרוכת אדומה.

הדיפטריה. אותות המחלה הם: חום גדול בגוף, כאב הראש ורפיון הכחות בכלל. בילדים נראה נטיה לנום שנתם בלי הפוגות ופעמים רבות—התעוררות להקאה, על השקדים הצבות נראו בהרות ממראה צהוב או לבן כהה ואח"כ יקרמו עליהן גלדי עור כעין קשקשת אשר לעתים קרובות יפרדו להלקים קטנים. בהגלות הבהרות ייטב מעט לחולה, אך הסכנה עוד לא עברה. את החולה המנוגע במחלת הדיפטריה נחוץ להרחיק מן הבריאים ולקבוע למענו חדר מיוחד. את גרונו ישפשף במים שנמס בהם חומץ בארי (2%), או טוב מזה—מלח בערטאלי (כף קטנה בצנצנת מים). בילדים קטנים, תחת שפשוף הגרון, שהוא דבר קשה, יש לנקות את המקומות המנוגעים ולנגבם בפסה צמר גפן רטוב בנוזלי השפשוף הנ"ל. הרפואה הכי בדוקה ומנוסה כנגד הדיפטריה היא הרכבת הסם כנגד הדיפטריה (Serum antidiphthericum) תחת העור. ההרכבה הזאת תוכל להעשות אך ע"י רופא ובמקום שאיננו נמצא גם ע"י חובש. בערים הגדולות טוב יעשו עניי עמנו אשר אין ידם משגת לשלם דמים יקרים לרופאים ולרוקחים אם תכומ"י בתחלת המחלה, ובפרט במחלת האסכרה (קרופ), יביאו את החולה אל ביה"ח, כי שם נמצאו כל המכשירים להציל את נפש הילד.

מחלת האסכרה (קרופ) שכיחה בילדים, בני שתים — שבע שנים. אותות המחלה הם: חום גדול בגוף, הקאה, שעול, הרחיר הגרון וכבדות הנשימה. בעמל רב משמיע החולה קול שעול זר ומשונה היוצא מגרון נחר, עד כי נדמה כאלו כבר נסתם לועו. ע"י השעול מוריק החולה לפעמים ליחה יבשה ואז תקל לו מעט הנשימה. גם יהדל השעול במשך 12—18 שעה אות לטובה הוא לחולה, כי עברה הסכנה. אולם גם בצאתו בשלום מן המחלה עוד ימים רבים ישאר קול גרונו נחר. אפס כי בכל אפן אין לקוות לרפא את המנוגע במחלה האיומה הזאת מבלי עזרת רופא מומחה. לחולה יתנו מרק עז ומבריא, חלב הם, קפה נקי לא חריף. אם רואים בחולה חולשה ואפיסת הכחות יתנו לו יין ענבים, קוניאק או ראָם (כף קטנה במשקה הטהע או במים). הרפואה היותר חשובה היא, כמו במחלת הדיפטיריה, הרכבת הסערום אנטידיפטעריקום ע"י רופא. אם כובד הנשימה הולך וגדול אין תרופה בלי נתוח הגרון (Tracheotomia) הנעשית ע"י רופא מומחה. בתחלת המחלה ינסו לתת לילד החולה יין ההקאה או יין איפעקאקואני רביעית כף קטנה בכל 15 מינוטים עד שתבוא ההקאה.

הקאקליוש, מחלה מתדבקת, שכיחה אך בילדים. שעול עז מציק מאד לחולה הקטן. במחלת קאקאליוש לא קשה יכולים לעזוב את החולה מבלי תת לו כל סם תרופה; בכל אפן תנאי עקרי הוא לבל ימצא הילד החולה במעון לח וקר ולשמור עליו מרוח פרצים. ביום צח ובהיר, ביחוד בימי הקיץ, מחויבים להחזיק את חולי הקאקליוש ברוב שעות היום בחוץ לשאף רוח צח. הנער ישאר בחדר גדול ורחב, אשר קרני השמש יחדרו אליו. הוועטנילאציא תהיה על צד היותר טוב. יש אשר במחלה ממושכה וקשה אנו שולחים את החולה אל מקום אחר. במקרים קשים חובה לפנות אל הרופא.

דיזנטריה. המחלה הזאת מולידה שנוים נמרצים במערת הבטן. ע"פ רוב יגלה שלשול קל וימשך משלשה עד שבעה ימים. החולה מרגיש כאב בפי הטבעת, ומאריך שבת חוץ על הכסא, מתאמץ לקום, אך הכאב לא יחדל, ובעוד רגעים אחדים הוא מרגיש שוב את הצרך לצאת חוצה. הדבר הזה ישנה מעשר עד עשרים וגם חמשים פעם במעל"ע,

יש להבדיל את השארלאך ממחלת המאזערן). ביום הרביעי וביום החמישי יהפך הנגע האדום לאט לאט למראה לבן כהה, ואחרי עבור ימים רבים יתפצל העור ונופל ברבות קשקשים מן הבשר המנוגע בנגע השארלאך. אין כל תרופה לקצר ימי מחלת השארלאך. אם יגבר החם בשנים, שלשת ימים הראשונים יש לתת לחולה 4–2 גראן חומץ גפרית החינין (לפי שנות החולה). לגדולים יש לתת מן 5 עד 8 גראן ביום. כאשר ידלו כחות החולה מאד יש לתת לו יין או קוניאק (כף קטנה או גדולה) או נטפי וואלעריאן. בכל משך המחלה יתכלכל החולה בחלב. אם עולה ריח רע מן הפה ישפשף החולה את הפה או יעשו לו הזית של חומץ הבארי (כף אחת קטנה בצנצנת מים). ואם תדלופנה האזנים — יזו בהן פעמים ביום מימי חימץ הבארי. בהגלות שאת או צבית בגוף החולה — יפנו תכף לעזרת רופא. כבכל מחלות מתדבקות ידאגו לנקיון האויר. החולה ישכב בחדר רחב, ירחץ באמבטאות (27°—28°).

מחלת השארלאך היא עלולה ביותר לניספות, כמו: זוב האזן, דלקת הכליות, לכן גם אחרי קום החולה ממטתו ירבה לשתות חלב, יזהר לבלתי הצטנן, ויוסיף לרחוץ בשרו מדי פעם בפעם באמבטאות. בתחלת המחלה ימהרו להרחיק ילדים בריאים מבית ילד חולה. אחר קום החולה מחליו ימרקו היטב את החדר אשר בו שכב החולה. פה מקום אתנו להעיר, כי אחרי כל מחלה מתדבקת (טיפוס, אבעבעות ועוד) החדר אשר בו שכב החולה גם כל הכלים אשר השתמש בהם צריכים המריקה בעזר מי הקארבאל, בורית הקארבאל ומים רותחים. אחרי אשר ימרקו היטב את הדלתות, החרינות והקירות ורהיטי העץ במים רותחים, מי קארבאל ובורית קארבאל, יהיו החלונות והדלתות בחדר אשר בו שכב החולה פתוחים לרוחה במשך ימים אחדים.

האבעבעות (פאָקען) [1] — מחלה המעבירה ארסה מאיש לאיש על נקלה. אחד הסמנים המבשרים בואה החשובים ביותר הוא כאב גדול בעצם העצה. בתחלה מרגיש החולה קור גדול בגופו, בילדים תגלה גם התעוררות ההקאה. בעוד שעות אחדות תעלה מדרגת חום הגוף עד 40, 41 במעלות צעלזיוס: הדיפק ימהר פעולתו. דפיקות הלב תעלינה עד 120 גם 140 לכל מינוטא. ביום השני והשלישי תגלינה בהרות אדמדמות, כאב הגרון, צבות השקדים, לפעמים גם זוב הנחירים, זיבת דם מן החוטם וכאב העינים כמו במחלת המאזערן. האבעבעות תפרחנה ע"פ רוב בפני החולה ובראשו, בחלק המכוסה שערות. אח"כ תעלינה האבעבעות על גבו, חזהו וידיו, בעוד זמן מה על הבטן, ומקץ ימים אחדים — גם על רגליו. עד היום השביעי והשמיני תפרחנה האבעבעות והיו כגדל גרגרי פול גדולים. גם בטוב שבאפנים תמשך המחלה מחמשה עד ששה שבועות. לחולה יתנו מים מהולים במיץ הלימון, מי זעלטער או זאדא גם חלב מבושל היטב. למען חזק כחותיו יתנו לו בשעות קבועות מרק גרש, מרק דגים, חלב ובוליאָן. בהתגבר החם והכאב בראש החולה ישימו עליו תחבשות קרות או שלחופית עם פתותי קרח, ונתנו לו חומץ בארי או מלח בערטאלי (כף אחת קטנה בצנצנת מים), לשפשף לרגעים את הפה והלוע אם הם מנוגעים באבעבעות. בהתגבר חם הגוף בתחלת המחלה או בימי התקבץ

---

[1]) נגד האבעבעות נמצאה זה יותר ממאה שנה תחבולה טובה המגינה מפני המחלה הזאת, והיא להרכיב ערית האבעבעית של פרה בבשר האדם. את הרכבת האבעבעות נחוץ לחדש בכל תקופת 10–7 שנים.

המלה רפה בצנצנת מים איזה פעמים ביום בכל ימי המחלה. בהגלות רפיון הגוף ואפיסת הכחות במדה מרובה יתנו לחולה כף גדולה יין או יי"ש (אם הסכין לשתותו) 4—2 פעמים ביום. כעבור המחלה מחויב החולה להתנהג בזהירות יתרה ביחס לכלכלת גופו, והשקיט את תאותו הגדולה לאכילה לאט לאט ובמדה מצומצמת.

עוד הפעם הננו מוצאים לנחוץ להעיר, כי העיקר הכי גדול במחלת הטיפוס היא שמירת חקי ההיגינא וכלכלה טובה. החדר אשר ישכב בו החולה יהיה גדול ורחב. מדרגת החם 15°. האויר יהיה נקי. למטרה זו פותחים את החלונות, משתמשים באשנבים לנקות את האויר.

חולי טיפוס הבטן יתכלכלו אך בחלב, מרק, מרק גרש, טהע, קפה וביצים מבושלות רכות. דברים קשים בל יאכלו. כי במשך מחלת טיפוס הבטן נעשים פצעים על הקרום הרירי של המעים ומאכלים קשים יכולים לגרות את הפצעים. אמבטאות של מים פושרים או רמים (מן 27° עד 30° צ') יפעלו לטוב על החולה בהורידם מעלת החום ובהרגיעם העצבים. אחרי אשר קם החולה מחליו ימרקו (dezinficiren) את החדר של החולה וכל כליו בעזרת סמים אנטיסעפטיקים (ראה מחלת השארלאך).

חלי הבהרת (מאזערן) — מחלה מתדבקת. אותותיה המבשרים בואה: שעול, זוב הנהירים, עטישה לפעמים תכופות, אדם קל בעינים. הבהרת תראה בעור הבשר מקץ ארבעה — חמשה ימים, בתחלה — בפני החולה, ביחוד בסנתרו, לחייו, מצחו ורקותיו, אח"כ יתגבר החם בגוף החולה, קול גרונו נחר, ולפעמים תגלה בהרת אדמדמת בלועו, גרונו יכאב, גם תתחוללנה פרעות בקיבתו. הבהרת תמשך שנים או ארבעה ימים ואח"כ תסתר מן העין לאט לאט. בכלל אין תכונה רעה למחלה זו ואיננה דורשת כמעט כל רפאות תעלה, ובלבד שישגיחו, כי האויר בחדר החולה יהיה צח ונקי, כי במעונות הצרים המלאים אדם או במעונות אשר האויר לא ינוקה ע"י חלונות פתוחים או ע"י ארובות עשויות למטרה זו — תבוא להמחלה בתור נוספות דלקת כלי הנשימה. החולה ישים מטתו באפן שמראשותיו תהיינה פונות אל החלון. החום בחדר יהיה 15 מעלות רעמיור. בעת אשר הקדחת תענה את החולה בל יאכל מאכלים קשים לעכול, ואך חלב, טהע, קפה, מרק, ביצים, בשר עוף יהיו מזונותיו, גם ירחץ בשרו באמבטאות חמות (26 מעלות רעמיור) פעמים בכל יום.

בהרת אדמדמת (Rubeola) תגלה בגוף האדם בדמות חברברות אמוצות ועגולות או עגולות מארכות, ומדתן כראש מחט או גדולות מעט מזה. פעם תראינה הבהרות רק במקום אחד ופעם תראינה פה ושם ולפעמים תגדלנה. החברברות תגלינה בכל חלקי הגוף: בפנים, במצח, בלחיים וסביבות הפה (כי ע"כ יש להבדילן מבהרות השקארלאטינא) והן תעבורנה כליל מבלי כל רפאות.

השארלאך — מחלה המתדבקת על נקלה. חליפות קור וחום גדול בגוף והתעוררות להקאה תבואנה על החולה ראשונה בתור אותות מבשרים, כי מחלה קשה קרובה לבוא. עוד מעט ותקף את החולה כאב הראש וכאלו כל אבריו הנם לו למעמסה והוא נוטה להתנמנם. מרבית הילדים חולי השארלאך מרגישים כאב גדול בגרון, ביחוד בעת בליעת אכל או משקה. דפיקות הדופק תרבינה ועלו עד 100—130 לכל מינוטא, הפנים והעינים יתאדמו מאד. הסימנים הכי בולטים למחלת השארלאך הם: ביום השני או השלישי תגלינה בהרות אדמדמות בגרון החולה, כאב גדול וצבית השקדים, כן תגלה צרבת נמהרה, שאיננה נמשכת זמן רב (לפעמים יום אחד) ביחוד על הצואר ועל החזה. נגע השארלאך יראה בפני החולה אך מעט מזעיר, אולם במצחו וסביבות הפה לא יגלה כל עיקר (ובזה

עלים לתרופה.

נעתקי מספרי חכמי הרפואה ע״י וו. מארלאָווסקי עם נוספות הגהות ותיקונים של ד״ר **מ. גאטט, יעב** אררינאטור בהקליניק של האוניברסיתה בווארשא.

פרק ראשון: מחלות מתדבקות. פרק שני: ארסים שונים. פרק שלישי: מקרי אסונות פתאם. פרק רביעי: המחלות המצויות ביותר.

בתתי בזה לפני הקוראים פרשת המחלות למיניהן ואָפני רִפּאוּתָן, הנני רואה לחובה להעיר, כי בתחבֻּלות מרפא הבאית בעלים לתרופה אלה אפשר להשתמש אך במקרים יוצאים מן הכלל, למשל אם אין רופא בעיר או מפאת מעצורים אחרים אשר בגללם אין להמציא לחולה עזרת הרופא; אולם המתרשל לשאל בעצת הרופא בשעה שהוא קרוב אליו הרי הוא מתחייב בנפשו, ואך למשוללי היכלת להתנהג בעצת רופא מומחה הנני עורך את הרשימות המובאות בזה.

פרק ראשון:

מחלות מתדבקות.

הטיפוס. ישנם שלשה מיני חלי טיפוס הידועים בשמותיהם: טיפוס הבטן, טיפוס הבהרות וטיפוס החוזר, ולכ״א תכונה מיוחדת בפני עצמה. במקרה חלי טיפוס] הבטן והבהרות חש החולה בתחלה קור בגופו, קדחת בעור בשרו, ראשו כואב, לשונו המכוסה מכסה לבן נשתה בצמא. החולה איננו שם לב לכל אשר סביבותיו, כח זכרונו יחלש והוא כמתנמנם אף כי שנתו נגזלה ועיניו לא ישכבון. עוד מעט ורעיונותיו יסתבכו יותר ויותר והיא יחל לדבר תהפוכות. במקרה הראשון (טיפוס הבטן) תתגלה צבות הבטן והתעוררות לשלשול, ואין המחלה הזאת מתדבקת אף גם איננה מסוכנה כ״כ; אולם מחלת טיפוס הבהרות וטיפוס החוזר עלולות מאד להעביר ארסן מאיש למשנהו. [אותות חלי טיפוס החוזר הם, ע״פ רוב, כמו בטיפוס הבטן והבהרות, קור הגוף וכאב הראש; אפס כי נבדל היא מהם בזה אשר את החולה יתקף גם כאב החלצים וכל אברי הגוף ולפעמים יתעורר בו רגש גועל נפש ונטיה להקאה. עד מהרה יגלה חום גדול בגוף, העדר הכוסף לאכילה, צמאון ואפיסת הכחות (חמשה, ששה או גם שבעה ימים). אח״כ מרגיש החולה כי הוטב לו, כאלו רפתה ממנו מחלתו; אבל מקץ ארבעה, חמשה או גם שבעה ימים יבוא החום שנית בכל עוצם עזוז.

חלי הטיפוס בכלל אינו דורש כל רפאות מיוחדה. אפשר אך להקל מעל החולה פגעי המחלה ונגעיה. אכן חק עקרי הוא להשגיח בעין פקוחה על החולה, לתת לו כלכלה טובה ולהזהר בחקי תורת ההיגינא. עוד בטרם תגלה המחלה ואך ע״פ האותות הידועים אנו משערים כי בוא תבוא, מחויבים לתת לחולה שקויים המעוררים את הזיעה, ובהגלות המחלה יתנו לו שקוים המנקים את הקיבה: $1\frac{1}{2}$ כפות גדולות שמן קיק או מיץ הרברברים. אחר הרקת המעים יתנו להולה חומץ המלח (Acidum muriaticum dilutum), שש טפות הומץ

נכריה, אשר שמה ישליכם עתה גורלם, על דבר עתידותיהם, אשר רק לאלהיב לבדו הן גלויות וידועות.

והנה בא ליל מוצאי שבת, ליל צאתם מכפר מולדתם ועזבם את נחלתם אשר תהפך עתה לזרים. אל הבית נגשו שתי עגלות שבורות עם עגלוניהן הרומינים. על אחת מהן עמסו את כל צרורותיהם ובה ישבו גם בני נפתלי הגדולים ותעבר הלאה העירה, והשניה נשארה עוד התחיה לרגעים אחדים לשאת בה את הזקן, את בנו וכלתו ויתר חפציהם.

עתה גדל הבכי בבית הזה מאד, עתה בכו שלשתם. מעציבה ומרגזת לב היתה התמונה בהתפרד הזקן מאחוזת נחלתו, בהתבוננו בפעם האחרונה אל כל הדר. אל כל פנה החביבים לו, בחבקו ובנשקו את מזוזות הפתח ובחוננו את כותלי הבית אשר בתוכם ישב מעודו ואשר עתה יראם בפעם האחרונה.

— הה, אל שופט צדק! — אמר בקול רועד מהתרגשות נפשו — מדוע החיתני וקימתני לזמן הזה? מדוע לא לקחת את נפשי זה כבר לבלי אראה זאת בעיני?

הם עלו על העגלה והעגלון דפק את שני סוסיו ויעברו הלאה מזה. שלשת הגולים לא יכלו להסב עיניהם מביתם, מחצרם, מאחוזת נחלתם... הם הביטו אל אלה מחרישים בעינים כלות ומורידות דמעות. הלילה היה ליל שקט, ליל סהר. בקצה הרקיע מפאת מערב משתרעת כעין רצועת אור כהה ארוכה מעקבות השמש אשר באה זה כבר, ופה בפאת מזרח עולה הירח על חוג שמים וזורע אור כהה וקפאון על כל היקום מסביב. מכל חלונות הבתים בכפר נשקף אור ורק בביתם הנראה להם עתה כאֲבל חשך — וחשך גם בלבבם. העגלה עוברת הלאה, הנה היא יוצאה משערי הכפר והולכת הלאה במרוצה במורד ההר, הנה היא מתנשאה על הגבעה, אשר משם נשקף כל הכפר כמו על כפים. שלשת הגולים מביטים אליו מזה, מתבוננים בעיניב רטובות אל מקום שם עומד ביתם. כבוכבים ברקיע מתנוצצים הנרות שם מכל הבתים, הירח שופך אור כהה על גגותיהם הבן ולנגהו יראֶה יותר גג ביתם, אשר רק לפני ירחים אחדים בראשית ימי האביב כסוהו ברעיפי עץ חדשים. הוי, מה תדאב, תתעצב הנפש למראה העינים! העגלה עוברת הלאה, הכפר עודנו נראה, עוד מעוף עין על הבתים, עוד רגע קטן של התבוננות אל מקים-מולדתם. אך הנה החלה העגלה לרדת מעל הגבעה, הכפר יֵעָלֵם לאט לאט מן העין ובאחרונה כֻסה במשאון ואיננו...

— אֵל נקמות! — קרא אז נפתלי ברגזה בנשאו עיניו למרום — שפוך חמתך על צוררי ישראל זובחי האדם והעבר ממשלת זדון מן הארץ, נקמה מהם את דם ישראל השפוך!

— אל תקלל, בני, אל תקלל — אמר הזקן בתוכחת מוסר — כי הכל בידי שמים ו„לב מלכים ושרים ביד ה'". הן טוב טוב לנו לבקש את ה', כי ירחמנו ויגאל אותנו מגלותנו המרה, אח—אח...

הזקן הוסיף עוד לדבר דבר מה, אך קול דבריו לא נשמע עוד מרעש אופני העגלה, אשר פה החלה לעבור במרוצה קלה בדרך הישרה והסלולה. והעגלון הרומיני נתן פה בשיר קולו וינגן זמר שמחה מטוב לב...

אברהם זינגער.

— רק האלהים ימלא את חסרוננו והוא ינקם מאויבינו! — אמר בכאב לב בבואו הביתה ויצנח על הספסל וישאף רוח בכבדות בהיותו עיף מאד ונפשו מרה לו.

אביו ואשתו הביטו אליו בתשוקת נפש והכרת פניו המפיקים עצבון ענתה להם על תוצאות פעולתו כל היום בכפר.

— ומה, ההשיבו לך הישרים והתמימים האלה את חובותיהם? — שאלה האחרונה.

— לו כן יהיו. אחרי כתותי רגלי בכפר כל היום, אחרי דברי, התחנני אליהם שעות שלמות עלתה בידי לגבות ממאה וחמשה עשר השקל המגיעים לי מהם — עשרה...

— עשרה?! — קראו האב והאשה קול אחד בשממון. האחרונה פרשה כפיה ותחל להתיפח כילדה.

— עשרה, עשרה, עשר מכות מצרים תבא עליהם — ענה נפתלי במרירות — הנני בא אל האחד, השני, השלישי, הרביעי, אנשים אמידים ויש להם, וכמעט תשובה אחת בפי כל אחד מהם בלעג שאנן: אין בידי עתה. הנני מבינם לדעת את מצבי, כי השעה דחוקה לי, כי הנני עוזב את המקום הזה מתגרת יד הנוגש ולא אשוב אליו עוד — והם באחת. כזאת ענו לי אלה אשר רגש האנושי שבלבם לא נתן להם להעיז פניהם בפני בעל חובם ולהגיד לו בשפה ברורה, כי אין בדעתם להשיב לו את חובותיהם. אך היו גם כאלה אשר בפה מלא נאצוני בבקשי מהם את המגיע לי. זה ענני עזות: „אם כסף תשה בי הבה הביאני בפלילים", זה — „רב לך, רב כי אין אנחנו דורשים מכם כסף אחרי הונותכם אותנו מאז ותעשו לכם על השבוננו הון רב", וזה... אך הלא אחת היא. זה הוא גורלנו, גורל רבים מאחינו בזמן הזה במדינתנו.

— אלהי הרחמים, אל תחרש להם, אל תחרש! — קראה האשה בקול בוכים.

לחץ נורא בא בלב כל אנשי הבית ויחרישו דום מצרת נפשם. האשה בכתה חרש ונחל דמעות פרץ מעיניה. נפתלי כגבר התאפק מבכי, אך לבו בקרבו בכה על מצבו המר עתה ועל גורלו לימים יבאו הלוטה בערפל. מר מר מאשר לשניהם אולי היה לאב הזקן, כי לעת זקנתו עליו לעזוב את קנו ולהיות נודד בארץ... אך רחמיו על בניו גברו על צערו ורגש בטחונו בה' ואמונתו בצדקת מעלליו, כי „אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה" וכי „כל דעביד רחמנא לטב עביד" הם שהפיגו מעט את צערו. והנה עתה בראותו, כי כבר רד היום ושעת קבלת השבת הגיעה התעורר והתעודד, כמו רוח חדשה לבשתהו וכמו הראתה הנשמה היתרה הבאה לאיש מישראל עם השבת יחדו את פעולתה עליו.

— עתה רב לכם, בני, רב לבכות: שבת קדש באה ואין לבכות בשבת — אמר בהתנגשו הנה והנה בבית — ברכה בתי, הדליקי נרות וברכי!

האשה ברכה על הנרות. אבל הוי, מה רבו עתה דמעותיה, מה הרבתה לבכות בהביעה את ברכתה ו„תחנתה" עליהם! עתה בברכה על הנרות של שבת פה בביתה בפעם האחרונה נפתחו כל פצעי לבה. ורק לשוא קרא הזקן וחזר וקרא אליה לבלי תחלל את השבת בפגשה אותו בדמעות ובקול בכי. היא בכתה ולקול בכיה התיפח גם אישה חרש, התיפחו גם בניה ומאד מאד מעציבה היתה קבלת השבת האחרונה בקנם זה. הגברים החלו לקרא „לכו נרננה", אך אין מהם מרנן, אין מנגן בנגון השבת כמשפט ואין משמיע קול, כי אם כאבלים עמד איש איש מהם בפנתו ויתפלל בלחש, בלבבו לחץ ובעיניו דמעות...

כן עבר להם הערב הזה וכן עבר גם יום המחרת כמעט בדומית עצבון, ואם דברו ביניהם לפעמים היו דבריהם מקטעים ואפני שיחתם העבירו על דבר עתידותיהם בארץ

עששית להאיר לבני הבית את ליל התקדש השבת, הלא היא השבת האחרונה לשבתם בביתם — נחלתם בכפר מולדתם ומולדת אבותיהם...

לפני ירח ימים באה תשובת שר המעלה לנפתלי ולאביו על מכתב בקשתם אליו, אשר בו בקשו רחמים מלפניו להשאירם החתיהם בזכות הבן הנהרג, לאמר כי מדת הדין בתקפה עומדת, יען כי זכות איזה מפעל גדול עומדת רק לנפש פועלו העברי לבדו ולא לשאריו ולקרוביו והחק איננו יודע יוצאים מן הכלל. ובכן אם בעל הזכות ירד דומה ירדה עמו גם זכותו... ופקיד החבל, אשר על ידו באה התשובה הזאת מגבוה לנפתלי, החל להאיץ בו לעזוב את מקומו, אשר הוא יושב בו עם בני ביתו נגד החק ורק חדש ימים נתן לו ארכה „בחסדו הגדול" למען יוכל למכור את נחלתו ואת החפצים, אשר לא יוכל לקחתם עמו. והנה כלה מועד החדש הזה וכבר עשו בני הבית את חפציהם, מכרו את ביתם ואת רכושם ואת כל אשר להם מקניני יושבי-כפר בעד מה שמכרו ולמי שמכרו, כבר שכרו להם עגלות להוביל את מטלטליהם הנחוצים להם עמם ובמוצאי יום השבת הזה יצאו לדרכם...

האח והאחות בני נפתלי הגדולים מתעסקים באחד החדרים באספם ובקשרם יחד את יתר החפצים, אמם עושה כה וכה על יד התנור להכין דבר מה למאכל בני ביתה ליום השבת, והזקן יושב על יד השלחן משמים ושפתיו דובבות חרש בהחזיקו ספר בידו. נפתלי לא שב עוד הביתה מן הכפר, אשר בו הוא משוטט משעה הראשונה אחר הצהרים לנסות לגבות את חובותיו מיושבי הכפר. דומית עצב שוררת בכל הבית, כל אחד כמו היה תפוש ברעיונות תוגה נצחת, כל אחד היה מדכא מדאגתו, ומהיותם שרוים בצער נגרעו מלים מלשונם והיגון הפנימי כמו שם מחסום לפיהם, ורק לעתים רחוקות החליפו מלים ביניהם בדברים קצרים לצורך, ואחרי כן עוד הפעם דומיה, כמו כל אחד מהם חס על משנהו לבלי לזרות מלח על פצעו בדברו על אדות אסונם הכללי.

באחרונה כלתה בעלת הבית את מלאכתה על יד התנור ותחל לערוך שלחן. ותפרש עליו מפה ועל המפה הציגה שתי מנורות-חרש לנרות השבת. הזקן ראה זאת ותנועת אי-רצון עברה על פניו.

— ואיה הן מנורות הכסף, ברכה בתי? — שאל אותה בחבה, אבל גם בצער פנימי.

— הן מונחות כבר עטופות פה בסל הזה — ענתה כלתו.

— לא טוב, בתי, לא טוב. הנך מבזה את השבת באמרך לברך על הנרות במנורות חרש בעוד אשר תמיד הנך מברכת עליהם במנורות כסף. אם נמצאים בעולם רשעים אוכלי עמנו אין רשעתם חלה על קדושת השבת וחלילה לנו לבזותה. לו שמעיני, בתי, הוציאי נא את המנורות מן הסל והציגן פה:

— דאבון לבי גדול יותר מדי עד אשר לא לבלי תפארת אשים לבי עתה וה' יסלח לי.

— אבל שבת, בתי, שבת, שבת! הן לא נושע אף מעט וגם צערנו לא יקל ולא יקטן אם מנורות חרש תעמדנה על השלחן בשבת.

ברכה לא דברה עוד דבר, ותוציא את מנורות הכסף ותציגן על השלחן. ועוד הפעם דומיה בבית. האשה ישבה על הספסל ובחבקה ידיה הביטה בעד החלון בעינים מפיקות יגון ודאגה עמוקה אל פני הרחוב, וחמיה הזקן שב אל קריאתו בלחש בספרו.

כבר ירדה השמש אל פאתי הרקיע וצללי ערב נטיו בשוב נפתלי אל ביתו משוט בנער.

נפתלי הסיר מעליו את מעילו וישב על יד השלחן, בתמכו ראשו על זרוע ימינו הנשענה על קצהו ויוסיף לדבר:

— בקשתי ומצאתי בעיר אחים לצרה, אשר גם הם התחכמו להגיש כמונו בקשות לממשלה, בהעירם זכיות בנים או אחים אשר נפלו במלחמה, ואדבר עמהם...

— ומה, האם הם קבלו כבר תשובות מנבוה? — שסעהו הזקן מתשוקת נפשו.

— אחד מהם כבר קבל גם תשובה, אשר בה... השיבו פניו ריקם.

— ריקם?! — קרא הזקן בפרשו כפיו ופניו לבשו קדרות, ועמו יחדו שאלו זאת גם נכדיו — ריקם? ריקם?

— ריקם, ריקם — ענה נפתלי בדאגה ובשממון — וכן בלי ספק יהי גם גורל בקשתנו, אבי. לפי מצב הדברים, לפי רוח ממשלת הזרון והמיניסטרים העומדים בראשה ולפי תכונת כל המעשים הנוראים הנעשים לאחינו לא נוכל לקוות לטוב, ועלינו להתעתד ולהיות נכונים בעיד מועד לשום לדרך פעמינו. עלינו למכור את כל אשר יש לנו אם רק ימצא קונה, את ביתנו, חלקת שדנו ומטלטלינו ולצריר את הכסף בידינו ולהרחיק נדוד. עצה אחרת אין לנו...

— אוי, אוי לנו, כי באנו לידי מדרגה בזאת, ואוי אוי לי שהגעתי בימי זקנתי לזמן הזה! — נאנח הזקן במרירות בהורידו לארץ ראשו ועיניו מלאות דמעות.

— מאות משפחות עבריות גועות ברעב עתה — הוסיף נפתלי לספר חדשותיו מן העיר — אלפי אנשים פושטים יד לבקש עזרה, כי נשבר להם כל מטה לחם, אין רֶוַח, אין פרנסה, אין מקום להרויח בעיר אף פרוטה אחת, כי האובדים והנדחים האמללים המגרשים והמורדפים על צואריהם רבים מאד וכל אחד מבקש לו עבודה. לו גם עבודת פרך, ואין. רבים נסים, נמלטים כמו מן המהפכה אל קצות ארץ מבלי דעת אנה הם נסים; רבים שולחים יד בנפשם, נחנקים, נטבעים... מה אמר ואדבר לך, אבי — כלה נפתלי את דבריו בקול רועד מצרת נפשו — בשרי סמר מפחד לשמע הספורים ממצב אחינו במקומות שונים במדינה הזאת.

— רבונו של עולם. הכלה אתה עושה עמנו? רחם נא. רחם נא עלינו! — אמר הזקן בפרשו כפיו לשמים ומעיניו הנשואות למעלה התגלגלו שתי דמעות גדולות.

III.

עברו ששה שבועות.

יום הששי בשבוע לפנות ערב. בחצר נפתלי דומית מות, הרפת והארוה ריקות, אין סוסים ואין בקר. בביתו מבוכה, מהפכה ואי־סדרים. צרורות גדולים וקטנים, סלים ושקים מלאים חפצים שונים, כרים וכסתות, בגדים ומטלטלים מונחים חבושים וארוזים פה ושם בהדרים; שברי כלים, רסיסי ספלים וקערות או כלי זכוכית, רגלי ספסלים ועוד באלה מתגוללים במקומות שונים על הרצפה. קירות החדרים ריקים, אין תמונה, אין ציור ואין כל עליהם. הכל נחבש ונצפן בצרורות או נמכר לאשר נמכר בחצי המחיר או בשלישיתו, ורק בחדר אחד עודן עומדות התחיהן שתי מטות מרפדות, ופה בחדר השלחנות הגדול עומד שלחן עץ גדול, על ידו ספסלי עץ אחדים ומעל הספון תלויה

כי אינני חרד מאד, והמחשבה, כי הנני יוצא לשדה קרב להשליך נפשי מנגד בעד ארץ מולדתנו וכי בפעולתי זאת בין כל אחי בני עמי אנשי החיל אולי אביא טובה לעם ישראל יושב הארץ תאמצני ותחזקני. בשם אלהי ישראל ארוץ גדוד והוא יהיה למגן בעדי ויושיעני.

בנכם מוקירכם —

שלום".

הזקן החזיק בידו את המכתב הזה ועיניו יורדות מים. זה המכתב הקטן הוא האחרון מארבעת המכתבים אשר קבל מבנו מאז צאתו למלחמה השמורים עמו לזכרון. יותר לא קבל מאתו דבר במכתב... ורק אחר זמן לא כביר באה אליו ידיעה בדרך המלך, כי שלום בנו בהלחמו ביום 11 ספטמבר באמץ רוח כאיש חיל מצוין באויב נפל כגבור על שדה קרב...

— האמנם גם דמי בני זה, אשר נשפכו בעד שלום הארץ, לא יועילו לאביו הזקן ולאחיו לבלי ידריכום מנוחה ולבלי יגרשום ממקום זה בו נולדו? — אמר הזקן אל נפשו — לא, לא יתכן, לא יתכן, דבר כזה יהיה אכזריות נוראה מאין כמוה.

ברגעים האלה שבו שני נכדיו, איש צעיר לימים, גבה קומה וטוב מראה, כבן עשרים וחמש שנים, ואחותו, עלמה יפת תואר ומלאה לשד עלומים כבת שמנה עשרה, מן הכפר. האיש הצעיר עשה כה וכה בבית, והעלמה נגשה אל השלחן אשר על ידו ישב הזקן על גליונותיו נוגה ושומם. היא הכירה אותם על פי כתב היד, כי לא אחת ראתה אותם.

— למה לך, אבי־זקני, אלה היום? — פנתה אליו בשאלתה אחרי הכירה עקבות דמעות על עיניו — מה יועילו לך בקראך בהם למען תשומם?

— הוי, נכדתי, נכדתי היקרה — ענה הזקן במנוד ראש — אינך יודעה וגם לא תוכלי לדעת מה הוא רגש אב!

— אבל מה בצע, מה חפץ לך בקראך אותם ובשפכך עליהם דמעות?

— אח, אח, יקירתי, לא אבכה למת לפני עשרים ושלש שנים, אך בכה אבכה להולכים כמונו היום, כי מי יודע את אשר יכין לנו גורלנו? מי יודע מה יביא לנו יום המחר או היום השלישי?

בין כה וכה כבר באה השמש ויחשך היום. העלמה העלתה אור העששית בבית ותחל להכין חמי ערב על האח.

כעבור עוד כחצי שעה נשמע מחוץ קול רעש אופנים. בחצר, על יד הבית נעצרה עגלה: נפתלי ורעיתו שבו מן העיר.

הוא איש כבן חמשים, בעל קומה בינונית, שחור שערות הראש והזקן ושיבה זרקה בהן. פניו רחבים, גסים, נצרבים מחום השמש ומלאים קמטים עמוקים. על מראה פני כלו מרחפת איזו רוח שאינה מצויה אצל כל אדם שלא מישראל, רוח דאגה עמוקה ואי־נחת — רוח הגלות. רעיתו צעירה ממנו לימים, כפי הנראה, אשה בריאת בשר, בפריה בכל תנועותיה ורשמי פניה ונבֶּרֶת לאשת חיל, אחת מאלה הנשים העבריות הנושאות יחד עם אנשיהן את עול החיים.

— מה הבאת מן העיר, בני? אולי שמעת, אולי ידעת דבר נוחם? — שאל הזקן את בנו בהשוקת נפש, ונכדיו גם הם באו הנה לשמוע דבר מה.

— לדאבון לבי אין נוחם, אין ישע ואין רוחה — ענה הבן ביאוש — רק צרה ויגון, ה' ירחם.

מקום בואי שמה ועל דבר מצבי. הנני מחבק ומנשק אתכם, אבות יקרים, ואת כל אחי ואחיותי באהבה רבה. יואל נא אלוה ונתראה פנים יח״ו בשמחה, ושלום וברכה לכם מאת בנכם ואחיכם —

שלום״.

למקרא המכתב הזה התעוררה נפש הזקן ומשתי עיניו נגרו דמעות, אשר חדרו מתחת לכלי־חזותו ותרדנה בארח עקלקלות בין קמטי פניו על לחייו הצומקות ותאבדנה בין שערות זקנו הלבן. ויסיר רגע את כלי החזות מעל עיניו וימח את דמעותיו, ואחרי כן הוציא מן הצרור מכתב שני קצר מן הראשון ויוסיף לקרא:

„בוקרשט, 14 יולי 1877.

אבותי היקרים והאהובים לי!

„הנני מאשר, כי מצאתי לי עתה שנים—שלשה רגעי חפש ויכולתי לדבר עמכם גם היום דברים אחדים טרם אלך מזה. זה עתה שמעתי את הדרשה אשר דרש לפנינו, אנשי החיל העברים, רב העדה ומטיפה ואת ברכתו אשר ברך אותנו לדרכנו. נשגבה ומעירת לב מאד היתה דרשתו. הוא בכה בדברו בקול רועד וברגש וגם אנחנו כלנו בכינו בדמעות שליש ובקול יללה כילדים. את הדברים הטובים ואת השמועות הנעימות, אשר שמעתי פה ואשר השמעתיכם במכתבי מיום אתמול על דבר התקוות הטובות הנשקפות לנו מתוצאות המלחמה הזאת, השמיע גם הוא אותנו בדרשתו, ודבריו אלה היו לכלנו כטל תחיה ויעודדונו ויאמצו את רוחנו. בעוד שעות אחדות אנחנו יוצאים לשלום ובשעה טובה לדרכנו. הנני אץ מאד, כי השעה דחוקה לי. בי, אבות יקרים, אל נא תבכו לי ואל תהעצבו מאד. התפללו עלי לה׳!

בנכם אוהבכם מאד הזוכר אתכם בכל עת ובכל שעה

שלום״.

הוא מוציא מן הצרור מכתב שלישי קטן וקורא:

„כפר צ. במדינת בולגריא, 17 אוגוסט 1877.

„אבותי היקרים!

„זה ימים רבים אשר לא כתבתי אליכם ובזאת הסבותי לכם דאבון לב ורב דאגה לשלומי. אבל בכל חפצי להודיעכם דבר ממני לא יכולתי למרות רוחי לעשות זאת מרב עמל ועבודה קשה. עתה חונה מחננו פה על יד הגבול זה שלשה ימים ועוד נשב פה ימים אחדים ולשמחתי מצאתי לי שעת הכושר ומקרה טוב להריץ דברי אליכם. על כן אמרתי למצא חפץ במקרה הזה וערכתי לכם דברים אחדים. תהלה לאל שלום לי והנני בריא בכל גויתי. עד הנה עשו צבאותינו בעזרת ה׳ חיל ובכל אשר פנינו הצלחנו ולתשועתו נקוה. גם מן הוא והלאה, כי חסדו לא יעזבנו. הנני מנשק אתכם ואת אחי ואחיותי אלפי נשיקות ומברך את כלכם בשלום—

שלום״.

והנה החזיקה ידו עוד במכתב אחד קצר מאד, אשר רק טורים אחדים בו, אך כנגעת בו ידו כמו חרד, ויקרא בו לאמר:

„בסביבות פלבנה, 10 ספטמבר 1877.

„אבותי היקרים!

„רגע חפש לי עתה ואותו אקדיש לכם. מחר יצא גדודנו לקראת נשק. האמינו לי,

קול תאניה ואניה נשמע פתאם בכל ביתו, אשתו התעלפה מרוב צרה עד כדי לָמות ורק בדי עמל השיבו לה את רוחה, אבל גם אחרי כן חלתה ימים רבים מעוצר יגון וצרת נפש. אולם כעבור שנים הבליגו על צערם ויתנחמו בזאת, כי הן בעד ארץ מולדתו ומולדת אבותיו, בעד שלום המדינה וטובה הקריב את נפשו.

הזקן נגש אל ארגז סגור העומד בחדר משכבו ויפתחהו ויבקש רגע בין החפצים הנמצאים בו ויוציא באחרונה מתוכו צרור גליונות ישנים חבושים וארוזים היטב כסגולה יקרה. מן הצרור הזה הוציא מכתבים אחדים, הלא הם מכתבי בנו, שלום, האחרונים אשר הריץ אליו מיום צאתו עם יתר אנשי החיל בגדודו למלחמה ועד יומו האחרון. זה עשרים ושלש שנים עברו מן העת ההיא והמכתבים האלה עודם שמורים אתו לזכרון מבנו יקירו זה ויוקיר אותם מכל יקר ומכל סגולה. בנו ונכדיו אינם נותנים לו לקרא מכתבי זכרון כאלה הממררים את רוחו והמעירים אותו לבכי ולמספד. אך בשעה הזאת בהיותו לבדו בבית אמר לקרא בהם. ומה גם עתה בעת אשר שם כותבם יעלה על שפת כל בניו ואשר בזכותו הם נשענים...

וישב אל החלון אשר אצלו ישב לפני כן ויוציא את המכתב הראשון הכהה והנאלח מעט מישן מן המכתבים המסודרים על פי חשבון ימי החדשים, אשר בהם נרשמו, ויתקן את כלי החזות על עיניו ויקרא:

„בוקרשט, 13 יולי 1877.

אבותי היקרים!

„היום הנני כותב לכם דברי אלה מעיר הבירה, אך מחר לא אמצא פה עוד. במכתבי זה באתי רק לברככם טרם לכתי מזה בדרך רחוקה וגם לשאת מכם ברכה. פקידה יצאה מלפני שר המלחמה, כי גדודנו יצא בתוך יתר צבאותינו להלחם שכם אחד עם חיל ארץ רוסיא האדירה על תוגרמא ופנינו מועדות עתה אל גבולות הארץ הזאת דרך בולגריא. מרוב פזור נפשי ומרוב התרגשותי ברגעים האלה וגם מאפס זמן לא אוכל לסדר את דברי לפניכם, כי בחפזון אכתב. התפללו עלי, אבות יקרים, אל אלהי הרחמים והחסד שיהי עמדי בצאתי עתה לעשות רצון מושל ושרים ויהי רצון מלפניו שישיבני אליכם לשלום ואחדה בשמחה את פניכם ואת פני אחי ואחיותי וכל קרובינו. אל נא תתעצבו מאד אל לבכם ואל תשתוחח נפשכם לגורלי. האמינו לי, כי בלי כל מורא ופחד הנני יוצא עתה לקראת נשק, מדעתי, כי תוצאות גדולות וטובות עתידות לממשלתנו אחרי כלות המלחמה, כי אז ירום כבוד מושלנו ולארצנו תהיינה זכיות מדינה חפשית העומדת ברשות עצמה, ואז — וזה העיקר — תבא הרוחה גם לעמנו ישראל בכלל ולכל אחד מאתנו בפרט. רבים מנכבדי עמנו פה בעיר הבירה, כאשר ידעתי, חושבים, כי מהמלחמה הזאת נשקפה טובה הרבה לעמנו, כי גם לנו תנתנה אחרי כן זכיות אזרחים רעננים ולא נגרע מכל תושבי הארץ הזאת ואזרחיה.

„בשומי לב לכל אלה אתאמץ ואתאזר עוז וחיל בצאתי בצבאותינו עם אנשים רבים מבני עמנו במלחמה לקראת בעלי האגרופים התוגרמים.

„אמי היקרה, ידעתי כי רכת לב ובעלת בכי את, על כן בכל הקדוש לנו אשביעך לבלי תבכי. הוי, מה מאד חפצתי לחבק אותך, אמי יקירתי, ואת אבי ברגעים האלה, לראות את פניכם טרם לכתי מזה! אך הדבר הזה נבצר ממני וגם מכם, ובכן הנני שולח לכם את ברכותי ונשיקות שפתי מרחוק. ואתם התפללו נא כלכם לשלומי וגם לשלום כל חילנו. אם אמצא שעת הכושר ואם יכול אוכל אודיעכם לו גם במכתבים קצרים על אדות

השבים הכפרה מפעלם ומעבודתם בשדה. רחוב הכפר הרחב שבכל היום שררה בו כמעט דומיה שלמה הומה עתה מארם ובהמה. ילדים וילדות משתעשעים, משחקים ומתהוללים שם עתה ועל הסוללות השפלות השפוכות תחת חלונות הבתים הקטנים והצריפים יושבים זקנים וזקנות ומתענגים לראות בצחוק נכדיהם הקטנים או בשוב בניהם ובנותיהם הגדולים מן השדה עם כל הכבודה אשר לרגליהם.

על כל התנועה הזאת מתבונן עתה גם ברוך הזקן, אבי נפתלי. בשבתו בדד בבית על יד החלון הפתוח לרוחה לפאת מערב. השמש היורדת שולחת קרניה בעד החלון והן שופכות אור ארום על הקיר אשר מנגדו ונוגעות בקצה התנור הלבן אשר בירכתי הבית על יד הפתח, בשלחן אשר מעבר פני הרחוב ובכתף הזקן הימנית. בלעדיו ובלעדי נכדו, נער כבן חמש שנים הישן עתה בחדר השני, לא היה איש בבית. בנו וכלתו נסעו בבקר השכם העירה לרגל ענינם הרע, לדרוש, לחקור ולשאל עצות; בן בנו הגדול ונכדתו העלמה הלכו באשר הלכו בכפר, ורק הוא לבדו נשאר פה בבית ונכדו הקטן עמו. לפניו מונח סגור ספר המשניות, אשר בו השלים זה עתה חקו בלמודיו כדבר יום ביומו תמיד. על מצחו המלא קמטים ועל פניו הדלים והצומקים, אשר מראה עורם המקמט הוא כמראה עור תפוח אפוי, תלן עצבת נצחת. הוא מתבונן אל התנועה הרבה אשר ברחוב הכפר עתה. לאזניו הכבדות מגיע קול שאון העגלות ושריקות העדרים. פה נראה עדר רחלים, שם עדר פרות, ופה אווים וברי־אווזות. מן הרחוב תסבנה עיניו אל חצר ביתו הוא, אל גן הירקות המשתרע מן הרחוב ונמשך הרחק הלאה מאחרי הבית, אל הארוה, אל האסם, אל הרפת אשר ברגע הזה קרבו אליה שתי פרותיהם ששבו זה עתה משדה המרעה והשפחה, נערה נוצרית, פתחה לפניהן שער הרפת וגם היא באה אחריהן שמה בהחזיקה את העמין בידה. כל אשר הוסיף עתה להתבונן אל כל אלה, כן התעצב יותר בשומו לבו אל המצב הרע, אשר בו נמצאים עתה הוא, בנו ובני ביתו יחדו, כי בחיק יוטל עתה גורלם ומי יודע האם לשבט או לחסד יצא משפטם משר המעלה. הוא מביט אל כל אלה ונפשו משתוחחת עליו: מי יודע אם יוסיפו עוד לארך ימים לראות את כל הבנינים האלה, נחלתם מאז, מי יודע אולי עיד אחת מעט ויסערו מזה בחזקת היד ואת כל אלה, הבנינים, הגנים וחלקת השדה יירשו זרים? והזקן זכר עתה ימים מקדם, ויזכור את אשתו אשר מתה עליו לפני עשרים ושתי שנים, ויזכור את מצבו לפנים בהרחיבו את אחוזתו זאת, אשר ירש מאביו, בקנותו חלקת שדה לא הרחק מן הבית שם בעמק ויבן בית חדש תחת האהל הישן במקום הזה וגם נטע גן עצי תפוחים ואגסים בירכתי הבית, ויזכור את הימים אשר הוא היה הזן ומפרנס את כל בני ביתו וכל צאצאיו עמו, ויזכור גם את בנו אשר נפל לפני עשרים ושלש שנים חלל במלחמה, את בנו אשר בזכותו הם מבקשים עתה רחמים מלפני הממשלה... על הזכרון המעציב הזה עמדו מחשבותיו, כי בזכרו את בנו התיצבה תמונתו כמו חיה נגד עיניו: איש צעיר לימים, גבה קומה, בריא בכל אבריו, אדום לחיים ויפה עינים ועל לחיו השמאלית נקודה שחורה קטנה מלידה. משלשת בניו אשר היו לו בעת ההיא נשאר לו רק הבן הבינוני נפתלי זה, כי הצעיר בהם מת במחלה כבדה אשר חלה בה, והבכור, שלום, נלקח לעבודת הצבא. כלם אהובים, כלם נעימים היו לו, אך לזה הבן שלום רחש לבו חבה יתרה, כי עלה במעלותיו עליהם וגם ידע לשון וספר. אך מן השמים נגזרה עליו שילקח לצבא, שתהי מלחמה לרוסיא ורומיניא עם תוגרמה בשנות עבודתו ובחיר בניו זה יהרג במלחמה זאת... הוא זוכר את הרגע הנורא, אשר בו באתהו הידיעה המרגיזה על ידי בית שלטון הכפר על דבר מות בנו.

כלים וחפצים מבית נפתלי לעיני השמש, הורו היתר לעצמם עתה לעשק ממנו את כספו, אשר הגיע לו מהם, בסתר ולא השיבו לו את חובותיהם, לקחת, לקנות, ללוות מכנו ולא לשלם.

„ומה? הלא כן יאתה. אין רשות לו לסחר פה, החק אוסר לו זאת והוא עובר חקי ארצנו, על כן הנה זה גמולו כפעלו, ומי יריב ריבו? הן רב לו רב גם זאת, כי אין אנחנו מגלים עונותיו באזני הרשות".

כן חשבו, כן אמרו וכן הצטדקו יושבי הכפר על העולה אשר בידיהם כהצטדקות הזאב ההוא בבואו לטרף את הטלא האמלל במשל הידוע. ויהיו צדיקים, ישרים ותמימים בעיניהם בעשותם זאת, יען כי — הן ליהודי הם עושים ככה, ויהודי לא אדם הוא, כי אם חיה רעה השואפת לדמים; כל אשר לו, הונו, רכושו, כספו, לחמו אשר הוא אוכל עמל אחרים הוא, ועל כן הפקר הוא והפקר כל אשר לו.

באחרונה החלה גם הרשות לרדף את נפתלי על צוארו, לאלין אותו לעזב את הכפר אשר הוא יושב בו למרות החק, יען כי הפקידים השפלים במדרגה קבלו פקודה נמרצה מאת פקידי המעלה להתנהג עם היהודים העוברים חק על פי חמר הדין. נפתלי פזר כסף ל„שומרי החק" האלה רב יתר מיכלתו — והם הואילו לקחתו מידו בכל עת, אבל הם חפצו לשבר את החבית ולשמר את יינה: את כספו לקחו מידו, ואת צאתו דרשו ממנו בחזקה ויעשו עמו חסד גדול בתתם לו ארכה לזמן שבועות אחדים.

נפתלי עם בני ביתו, הלא הם אשתו, אביו הזקן, איש כבן שבעים שנה ויותר, בנו הבכור, בתו העלמה ועוד ילד קטן, החלו להתעתד לצאת מזה ולגלות באשר יגלו בתוך יתר הגולים מבני ישראל ולתור להם מקום מנוחה בארץ אחרת. אנה ילכו, אנה ישאו את נפשם — זאת לא ידעו ולא יכלו לדעת. האלהים היודע ענות עני והמכין מצעדי גבר הוא ינהלם ויראם את הדרך ילכו בו ואת המעשה אשר יעשו במקום בואם...

— רבונו של עולם, לעת זקנתי, לעת זקנתי — בכה הזקן, אבי נפתלי, בדמעות ולבו הגה אימה: — לעת זקנתי וככלות כחי עלי להיות נע ונד בארץ, לשאת את עצמותי למקום אשר לא ידעוהו אבותי ואבות אבותי...

הוא בכה וכלם בכו עמו.

עוד תקוה אחת קטנה נשקפה לבני המשפחה הקטנה הזאת, כנצוץ אור במעבה חשך: הם שלחו מכתב בקשה לשר הפנים, אשר בו בקשו פניו לתת להם הרשיון לשבת תחתיהם בזכות בן האב הזקן, אחי נפתלי, אשר נפל חלל על שדה קרב במלחמת הרוסים והרומינים עם התוגרמים. בזכות המת הזה, האח והבן, אשר הקריב את נפשו לעולה בעד ארץ המולדת, בקשו החיים האלה רחמים — ולתשובת השר חכו בכליון נפש.

II.

ערב יום קיץ. שם מעל היער העב, אשר מעבר לכפר בפאת מערב, שוקעת השמש ומנוגה נגדה מתולעים ראשי העצים וגגות בתי הכפר. מכל עבר נשמעו שריקות עדרי צאן וקול בקר השבים עתה בין המרעה במרחבי העמקים, קול רעש קרונות ועגלות משתקשקים בכלי העבודה אשר בתוכם בעברם על פני האדמה החרבה עם בעליהם

רעות וחקים מעיקים נגד היהודים יצאו תכופים מטעם המֵצרים לישראל אשר נעשו ראשים, מאיארעסקו, פיליפסקי, גרדישטאנו, קנטיקוזינא וחבריהם היושבים ראשונה בממשלה, עד אשר נשבר להם כמעט כל משען לחם ולא היתה להם כל תקומה, בהאסר עליהם לשלח במרכלת ידיהם בהזרם על פתחי הדורשים סחורהם ולהיות חוכרי אחוזות ובתי משקה, בצאת החק לשלול את הזכות מן היהודים לכהן בבתי מוסד הממשלה הגדולים והקטנים, להסיר את כל היהודים העמלים ממשמרותיהם במסלות הברזל ועוד גזרות קשות רבות כאלה. ביחוד נגעה הרעה בבני המון עם ישראל, אשר ביגיע כפיהם ובזעת אפם יביאו לחמם, ובאלה המתפרנסים ברוח והסומכים על הֶוה, אשר יביא המקרה לידם.

להגדיל את הרעה והמארה הזאת בא המשבר הכללי במצב הכלכלה שבמדינה הזאת ואשר אך לשוא עמל והתאמץ שר השרים קנטיקוזינא לרפאותו בבטחו על אדירי אירופא שהם יחלצוהו מן המצר במלוה הכסף אשר יתנו לו. הם השיבו פניו ריקם כגמול לו ולממשלתו על שנאתם לאזרחי ארצות אחרות הגרים ברומיניא בכלל ולבני העם העברי ביחוד ועל הגזרות הרעות המתחדשות על אלה האחרונים המידות כבדרן, — ויגדל שבר המדינה עוד יותר וצרות עם היהודים — השעיר המשתלח בכל עת צרה וצוקה — גדלו שבעתים...

אם האנשים העומדים בראש הממשלה, מנהיגי המדינה ושליטי רוח העם חושבים את בני עם ישראל היושבים על חופי הדונאי הרבה מאות שנה והמקריבים דמם וחלבם לשלום המדינה, ככל יושבי הארץ, לבנים זרים, אשר אין להם כל חלק ונחלה בארץ — מה יעשו אזרחי המדינה הרומינים ולא יחטאו? איך יכלאו את רוחם ותאות בצעם לעמל אחרים ולא יתנו את העם האמלל הזה למשסה והונו לבוז? והנה פרח הזדון בראש כל חוצות: בני המון עם האזרחים, כפרא אשר שלח הפשי, החל לקצות ביהודים היושבים צפופים במושבותיהם, בעיר בוקרשט בתחלה, ואחרי כן בערי גלץ ויאססי, ובאחרונה גם בערים אחרות, לשבר ולאבד, להרס ולנתץ את כל אשר מצאו, לגזול, לחמוס ולבוז את הון „הזרים" ורכושם כזרם הרעש בהתפרצו, המאבד ומבלע את כל הנמצא על דרכו.

רוח הקטב הזה עם כל תוצאותיו הרעות פרץ ורחב ממקומות מוצאו בערים הגדולות ויגיע גם לערים הקטנות והכפרים מקום שם התגוררו יחידי סגולה מבני ישראל וגם עד הכפר צקון הגיע. גם מיושבי הכפר הזה הרומינים היו אחדים אשר באו ליום המועד לשבר ולהרס בעיר יאססי הקרובה את כל אשר יש לשבר ולהרים במשכנות יעקב ולשלח בביזה ידיהם, ובשובם אל כפרם השתבחו באזני רעיהם שכן עשו ויהיצו אותם ויעוררום לעשות ככה גם ביהודיהם האחדים הגרים פה ביניהם, באמרם, כי הותרה הרצועה וכי הדת נתנה בבוקרשט הבירה לאבד את היהודים הזרים הארורים ושלֹלם לבוז. נורא היה מצב הכבשים האחדים היושבים בין זאבים כאלה בימים ההם וביניהם גם מצב נפתלי יהלום ובני ביתו. לרגעים חרדו מפני תנופת יד שכניהם הרבים והחזקים מהם. ברגזה ובדאגה היו אוכלים את לחמם, בלב חרד ורגז היו הולכים ברחוב או היו יושבים בבית יומם ושנתם נדדה לילה. אך פחדם זה היה פחד שוא, ידי שונאיהם לא היו בהם, ביתם לא נהרס עליהם, החלונות לא נפצו וגם כלי הבית לא נשברו, כי נכבדי הכפר וזקן עדתו הקטנה, אשר היה איש ישר ומכבד את נפתלי, עצרו בעד רוח העריצים האחדים השואפים לבצע מעשקות. אולם אם ידי יושבי הכפר לא היו במעל לגזל ולחמס

לפני רודף.

(תמונה מחיי בני עמנו במדינת רומיניא).

1.

כמעט בקצה הכפר צקון העומד במרחק פרסאות אחדות מעיר יאססי אשר ברומיניא נמצא בית היהודי נפתלי יהלום — בית גבוה ורחב מרוב בתי האכרים יושבי הכפר וצריפיהם. פה נולד וישב כל ימי חייו ופה ישבו גם אבותיו ואבות אבותיו, ומעודו הסכין עם חיי הכפר הזה, עם יושביו הרומינים וגם עם הצרות הגדולות והקטנות, אשר התרגשו לבא עליו מידי הפקידים והשוטרים בעת אשר לא יכול להשביע אותם רצון בתרומותיו בסורם הנה „להשגיח על הסדרים". בכפר מולדתו זה כלכל את נפשו ונפשות בני ביתו איך שהוא ובמה שהוא; פה היה לו הבית הזה, אחוזת אביו הזקן היושב עמו יחדו. ועל יד הבית חלקת אדמה קטנה; פה עמל עם אשתו ובניו ובגיעת כלם יחדו התפרנסו ויחיו, לאמר: מצאו לחם לאכל לבלי יתמו לגוע ברעב. פרנסה קבועה ותמידית לא היתה לנפתלי ולהיות לא יכלה מפני חקי המדינה, אשר העיקו לו מסביב. ויען כי הכל היה אסור לו, על כן אמנם שלח ידו בכל: פעם היה רוכל, סוחר, מוכר, פעם מלוה ופעם לוה, מוזג ושולחני, אכר ואומן גם יחד, ואשתו ובניו הגדולים היו עוזרים כנגדו בעניניו הרבים האלה.

קשה היתה ישיבתו פה בכפר מולדתו עם בני ביתו, כי עוד מימי שלטון השר המצר לישראל בראטיאַנו השכינו את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת על שערי גן העדן — על מבוא הכפרים לשמרו מפני בני ישראל. אך התחנות הרבות, הבקשות והדמעות ועוד יותר הכסף, אשר פזר לכל פקיד ושוטר וחליפיהם וחליפי חליפיהם גם יותר מכחו, הם שהועילו לו לבלי ימתחו עליו את מדת הדין הקשה ולבלי יגרשוהו מהסתפח במקום שם ראה אור עולם בפעם הראשונה ובמקום שם ישבו אבותיו ואבות אבותיו. עם יושבי הכפר הרומינים חי בשלום ובאחוה ורבם אהבוהו וכבדוהו, בדעתם מאד את ישרו וצדקתו. כמו לכל אדם במקום מגוריו היו גם לו אויבים פה, אשר לא אחת רבו עמו בענינים שבין כפרי למשנהו, על שור, על שה, על מרעה או על חפץ אחר, אך גם אחד מאויביו אלה לא בטח על כח עצמו ויתרונו עליו ולא התפאר לפניו לאמר, כי בדבור קל, במלה אחת במקום הראוי יוכל לסערהו מזה הלאה. עד המדרגה הזאת לא הגיעו סכסוכיהם. ולעומת זה מצאו רבים מהם חפץ במשאו ובמתנו עמהם, לרבים עמד בשעת דחקם ויחלצם מן המצר במלוה כסף (ולו היה תמיד איזה סכום כסף ליום חשך), לרבים היה כאחי-עזר למכר את יבול אדמתם ועוד רבות כאלה, ועל כן לא רק אשר חשבוהו כאחד מהם, כי אם גם הרימו את ערכו עליהם בגלל דעתו וחריצותו, באמרם, כי נחוץ הוא לכלם ועבודתו בקרבם היא רבת תועלת.

אך מקץ הימים נשתנה מצב הענינים בחיי בני ישראל יושבי המדינה הזאת לרעה מאד רב יתר מאשר היה עד הנה, ותבאנה צרות אחרונות משכחות את הראשונות. גזרות

משלים כאלה וכאלה נקל מאד למצוא למען הראות בעליל כי רק המחיה הטבעית, רק היא יכולה לגבר חילים למען החזיק את הגויה ולקימה. אך ירבו הדברים יתר על המדה. בכל זאת הננו רוצים לקחת לנו עוד משל אחד. הוא יראֶה לנו בעליל כי כמו החסרון כן גם היתרון מקלקל לפעמים את השורה. הנה אמרנו למעלה כי „עצלות״ התאים מביאה רעה רבה במחיה. אבל יש אשר ה„הפך״ ג״כ מסכן. לכן כאשר התאים, מפני איזו סבה, מחילים לעבוד הרבה באיזה אבר ולהתרבות שמה במדה מרובה, אז יגדל האבר ההוא, או רק חלק ממנו, יתר מדי. מחלה כזאת ידועה בשם: hypertrophie.

ע״כ זה הוא אשר אמרנו: ערך המחיה הטבעית גדול מאד בחיי האדם, כי בלעדה הוא צפוי, כל ימי צבאו על הארץ, לכל מפגע רע ולכל מחלה מסכנה. רק המחיה הטבעית עושה את הגויה כלה בריאה ושלמה. היא מערבת את השנה בלילה וממתקת את החיים ביום. אף היא מגברת את השכל ומעמקת את הדעת; היא משגשגת את הסגלות השונות ומטהרת את המזג. וכן צדק המשל הקדמון: Mens sana in corpore sano: נפש בריאה בגוף בריא.

ביחוד בימי הנעורים. יש ילדים או נערים האוכלים ושותים כראוי לפי שנות חייהם, ובכל זאת כמו מארת אלהים רובצת בם. המה כעלים נובלים, מבלי יפעת החיים במלואם. ובגלל זה, למען ציין את המצב המעציב הזה, המציאו עוד מקרם קדמתה מלה מיוחדת בעדו והיא המלה: scrofulose. אין פה המקום לנגוע אף בקצה העט אדות הדעות השונות. אבל זאת נוכל להגיד, כי כלם מאמינים ש„עצלות" המחיה הפנימית היא בין הסבות הראשונות. ובאמת אצל האנשים מן הסוג הזה המחיה הפנימית, המחיה בסתרי כל מסכת ובמעמקי כל ארג, מתנהלת רק בכבדות. ה„חיות" מעטה בכל התאים החיים והמה עובדים בעצלות גדולה. ה„עצלות" הזאת היא גם מקור המחלות הרבות הנפגשות אצל האנשים מן הסוג הזה. כי היצורים הקטנים, הממלאים את כל חלל העולם והידועים כיום בשם: „מיקרובים", חודרים על נקלה בגויה חלשה כזאת, ומהרסים בה את כל חלקה טובה. התאים אשר בה, עקב חיותם הדלה, אינם יכולים להלחם בעז עם האויבים האלה וע"כ המה נופלים חללים לפניהם.

אפס במצב המעציב הזה כל המחיה הפנימית אשמה. תאי השרירים כמו תאי העצבים, תאי העצמות כמו תאי הגידים כלם עובדים מעט ובעצלות גדולה. אכן יש גם אנשים אשר כל התאים ממלאים את תפקידם כראוי ובכל זאת המחיה הפנימית מסבבת אצלם „הלאים" רעים. אולם במקרים כאלה החזיון מסבך ביתר שאת. כי יש אשר ה„תוך" הנוזלי של הדם משתנה וע"כ חמרים ידועים — שרידי המחיה הפנימית — העומדים לצאת החוצה עם מי הרגלים, מתעבתים בתוך הדם ומקבלים דמות יבשה. כן „חמצים" ידועים, משרידי המחיה הפנימית, תחת לשטוף עם נחל הדם עד הכליות — אלה האברים המנקים ומטהרים את הדם — מתבצדים במקומות שונים בגויה ומולידים לאט לאט או לפתע פתאום מחלה עזה. מקרה רע כזה יאנה ביחוד אצל האנשים אשר הרופאים כנום בשם: arthre-tiques. אצל האנשים מן הסוג הזה, חמץ השתן או ac. urique, תחת לצאת החוצה, מתעבה בתוך נחל הדם, אשר הוא מהיל בו, ומתמהמה בתוך אברים שונים, כמו, למשל, בברכים או בארכובי האצבעות. ובגלל זה כקוצים כסוחים, הזרים לגויה, כן המה מעוררים כאב בתחלה ואחרי כן המה מסבים או כובד בתנועות או גם „שנוי רע" בתמונת האבר.

זאת היא אחת הרעות הצומחות משרידי המחיה הפנימית, המועדים להגרש החוצה, והנותרים בתוך הגויה. אפס גם מבלעדי החזיון הזה „מעקשי" המחיה הטבעית מרובים מאד. לפעמים גם חומר, אשר משכנו בתוך הגויה איננו דבר מוזר, יוליד קלקול גדול ע"י כמותו המרבה. כן דרך השומן, הבא מן המחיה, להתאסף בתאי כל ארג מחבר או tissu conjonctif. אולם מקום מרבץ החמר הזה הוא ביחוד תחת העור. אין פה המקום לדבר מן צרכי הגויה בחלב. רק זאת נגיד כי היא מוציאה ממנו לפעמים את החום הדרוש לה. והיה כאשר כמות השומן תגדל הרבה והחמר הזה יבוא לרבץ במדה מרובה בכל „מסכת מחברת", אז תולד מן המצב הזה המחלה הידועה בשם: obésité.

אפס, גם מבלי כל „יתר" בחמרים הקלוטים בגויה, המחיה הפנימית יכלה להתקלקל הרבה. די אם הסדר באחד מחזיונות המחיה ישנה מעט. ולמען הבין את הדבר הזה לאשורו, נקח לנו איזה משל. הנה הכבד, כאשר כבר הגדנו למעלה, עוצר את הנפת הבא אליו ומשנה אותו לחמר אחר. והיה כאשר האבר הזה, מפני איזו סבה, יניח את הנפת לצאת מיד, מבלי אסף אותו אל תוכו בתחלה, אז החמר הזה לא יאחר מהתאסף הרבה בדם. ובאשר השרירים אינם יכלים לבער „כמות" יתרה, ע"כ הנפת העודף יצא החוצה עם מי הרגלים. המצב המעציב הזה מוליד את המחלה הנוראה הידועה בשם: diabète.

מבינים זיעה מרובה ומקררים את הגויה. אבל בין כה אי כה הרבה מ„שרידי" המחיה מוצאים החוצה עם הזיעה. והיה כאשר כמות הזיעה תרב מאד, אז תמעט כמות מי הרגלים. לכן בימי הקיץ מי הרגלים מעטים המה בכלל והזיעה מרבה ובימי החרף החזיון הוא מָהְפָּךְ.

גם הריאה, כאשר הגדנו כבר למעלה, פולטת „שרידים" ידועים מן המחיה הפנימית. כן החומץ הגחלי יוצא באויר הנשימה מן הריאה. לפי עדות החוקרים, הריאה פולטת בכל יום, לאמר במשך עשרים וארבע שעות, ארבע מאות לטרות או שמנה מאות והמשים גראממים של ההמץ הזה. גם כמות גדולה של מים, בתבנית אדים, מוצאה היא החוצה בדרך הזאת. ולפעמים גם אדי חמרים נוזלים יוצאים עם הנשימה. כן, למשל, יודעים כלם כי בנשימת השכור מוחשים אדי אלכוהל.

ועתה, אחרי התבוננו אל מרבית חזיונות המחיה הפנימית, הנה נקל מאד להבין כי גם קלקול קטן באחד מהזיונות המחיה הפנימית יכל לבלבל הכל. ע"כ אך מְחֻסַּר דעת יאמין ההמון כי אין מחיה מְקֻלְקֶלֶת בלי מחלת הקיבה. הן אמנם כל מחלת הקיבה, אף אם קטנה היא במאד, יכלה באמת להזיק הרבה אל כל המחיה הפנימית, אבל, גם מבלעדי כל מחלה באבר הזה, יש „מניעים" רבים. ראשית כל עלינו לדעת כי שיטת העצבים, כמו בכל חזיון חיוני, לוקחת חלק גדול מאד בכל חזיונות המחיה הפנימית. רק אין פה המקום לדבר ברחבה אדות הענין הנכבד הזה. לכן כאשר השפעת העצבים הנכונה תחסר, אז החסרון הזה יוליד „מעקשים" מרבים. ולמען הבין את העיקר הנכבד הזה, נבחר נא באיזה משל. הנה האכל בא כסדר אל תוך הקיבה. אבל פה, מפני חסר השפעת העצבים, השקדים אינם מתעוררים להכין ולשפוך מיד את המיץ הנכון; גם הקיבה בעצמה אינה מתנועעת כראוי למען בלול היטב את המאכלים השונים ולהרוותם במיץ. אז המאכלִים, תחת להתעכל, יחלו להתחמץ. מן המצב הזה יולדו לפעמים „אדים" שונים, כמו ac. lactique, ac. butyrique וכדומה. ובגלל ה„חמוצים" האלה סדרי המחיה ישתנו לרעה. אפס אם הסבה אשר בעבורה חסרה השפעת העצבים היא רק מקרית, אז, בעבור הסבה, הכל יבוא על מקומו בשלום אחרי יום או יומים. אולם לא כן הוא הדבר אם הסבה מַתְמֶדֶת. אז ה„מעקשים" יגדלו מיום אל יום וכל גלגל המחיה הפנימית יתנהל בכבדות מאד, עד אשר הגויה כלה תחל לסבל מן המצב הזה.

גם „שנוי" קטן באחד מן האברים הבאים בעזרת המחיה הטבעית יכול לבלבל הרבה ולהסב מעקשים רבים. כן, למשל, ה„מרה" אשר תאי הכבד מבינים, מתקבצת לאט לאט אל תוך שלחופית מיוחדה ומשם היא נוזלת, דרך תעלת cholédocque, אל תוך המעים, בעת ה„עכול". והיה אם, מפני איזו סבה, המרה תאחר לבוא או כי לא תבוא במדה נכונה, אז יצמחו מן המקרה הזה קלקולים רבים. החמרים השמנים לא יספגו כראוי ויגרשו החוצה עם הצֹאָה. גם בשאר חזיונות המחיה הפנימית ישתנו הסדרים לרעה.

המשלים האחדים האלה מראים בעליל כי המחיה הטבעית דורשת מכל האברים, העוזרים על ידה, עבודה ישרה וטובה. ובחדל אחד מהם למלא את חובתו, אז תסבל מן המצב הזה כל המחיה הפנימית. אפס עלינו לדעת כי יש אנשים היוצאים מן הכלל הגדול הזה. אצלם כל אברי המחיה ממלאים את תפקידם; גם השפעת העצבים נכונה. למצער למראית עין. ובכל זאת גוית אנשים כאלה רפה וחלשה. אצל האנשים מן הסוג הזה אין עז בשרירים ואין איל ברצון: אין צבע בלחיים ואין אמץ בברכים, כאשר יאמר ההמון. גם בכל פנות גויתם רק כשלון ורפיון, אף כי אין להם באמת כל מחלה. תמונה כזאת נפגשת

במסכת העצבים ומקשה אותם. והנה החוקרים הרבים אשר התעסקו בענין הכי נכבד הזה נוכחו לדעת כי השקד הנזכר מכין מיץ מיוחד וכי רק המיץ הזה, אחרי השפכו אל נחל הדם, אמיץ כח הוא לבער אחרי החמר הרירי או mucine. איך יעשה כזאת? התשובה הידועה אינה מספקת. אבל נעלה מעל כל ספק הוא כי בלעדיו המחיה הפנימית אינה יכולה להביא „כליון" על החמר הזה או לשנותו לטוב. ובאופן הזה גם שקדים רבים אחרים, אשר תעודתם העקרית ידועה, משפיעים הרבה על המחיה הפנימית. ה„אשכים", למשל, נועדו להכין תאים חיים הנודעים בשם „זרע". ובכל זאת כאשר יאבדו את האשכים, אז איש כזה לא רק יהיה לסרים כי אם יִבְּדֵל לרעה משאר האנשים בקולו, בכחו, בשכלו ובמזגו, ומדוע? אין זאת כי תאי האשכים מכינים צוף הנשפך אל נחל הדם. והיה כאשר הצוף הפנימי הזה יחסר, אז המחיה הפנימית תְעַכֵּל ותקלקל. אבל איך ישפיע הצוף הזה? דבר קשה הוא כיום. אך די לנו לדעת כי חזיונות המחיה הפנימית, גם בלעדי מחית התאים, מסבכים מאד. לכן האיש הפשוט, המאמין כי חזיונות המחיה מגבלים ב„עכול" המאכלים וב„ספיגה" החלק המובחר שבהם אל תוך נחל הדם, אינו אלא טועה. איש כזה דומה אל העובר על פתח בית חרשת ומתבונן אל החמרים המינרליים המובאים פנימה. לפי תכונת החמרים, העובר יכול אולי לדעת למה הם באים הנה ומה מטרת כלם. הוא יכול לדעת כי מן החמר הזה יצא ברזל ומזה נחשת... אבל האם בגלל זה יכול להתהלל כי הוא יודע את כל אשר יעשה בבית החרשת פנימה עד אשר יגיעו אל אחת המטרות האלה? לא! כן האיש הפשוט, בהביעו כי המאכלים דרושים לחיי הגויה, אינו יודע מאומה מחזיונות המחיה בעצמה. גם החוקרים רק ראשיתם ראו. ואף המקצת הזאת נוגעת ביחוד אל החמרים המרובעים, יען רק בם נודעת כמעט כל „שלשלת" התמורות. כן יודעים כיום כי רק מין לובן מסוגל להספח אל התא החי ולחיות עמו, אבל לא החמרים האחרים. אולם מין ה„לובן" אשר, מפני איזו סבה, לא נתעלה לחיים, סובל תמורות רבות, טרם יגרש החוצה. מן התמורות הרבות האלה יִוָּלְדוּ החמרים השונים האלה: créatine, xanthine, ac. urecae, urée וכלם עשירים מאד ביסוד החנקי או אזוט. אולם החמר: urée הוא היותר מצוי. לפי דעת Gautier, החמר הזה מתהוה רק בתאי הכבד, יען פה הוא מקבל את ה„בערה" האחרונה. בין כה או כה, כל שרידי המחיה הפנימית צפים בדם. ולמען נקה את הדם מן החלאה הזאת, ובזה גם כל הגויה כלה, תאֵי הכליות, אשר דרך בם עובר לאט לאט כל דם הגויה, מישבים אליהם את כל ה„שרידים" האלה עם כמות גדולה של מים. מן הכליות יזלו השרידים, מהולים במים, דרך שתי תעלות מיוחדות, הידועות אצל בעלי הנתוח בשם: urtères, עד השלחופית, ומשם יצא הכל החוצה בשם: מי רגלים.

ע"י מי הרגלים מוצאים החוצה מרבית שרידי המחיה הפנימית. כי האדם, אשר מחיתו טובה וטבעית, מטיל בכל יום, לאמר בעשרים וארבע שעות, בערך לטרא ומחצה מי רגלים. ובעה ועונה אחת הוא מוציא החוצה, עם מי רגליו, מן עשרים וחמשה עד שלשים גראממים של החמר: urée ומן שתים עשרה עד ארבע עשרה גראממים של המלח המצוי או chlorure de sodium. מלבד השרידים האלה נמצאים במי הרגלים גם חמרים רבים אחרים כמו מלחי פוספאט ומלחי sulfates וכדומה.

גם הזיעה פולטת רבים משרידי המחיה הפנימית. ע"כ הזיעה היא אחת מן האמצעים אשר בם תשתמש הטבע המחכמה למען טהר את הגויה מחלאת שרידי המחיה הפנימית. אמנם לא זאת היא מטרת הזיעה לבדה. לה יש גם תעודה אחרת. הודות ל„שקדים" הרבים הנפוצים בעור, הגויה אינה יכלה להתחמם הרבה יתר על המדה, יען בעת ההיא המה

מכינות. ואמנם הדבורים מחיות את עצמן ב„צופי" הצמחים אשר יש בהם חמר כזה. ובגלל זה גם חשבו כי הדבורים לא תוכלנה הכין את דבשן עם שעותן כאשר יחסרו להן ה„צופים" הראוים. אפס נסיון החכמים Hubert, Milne-Edwards, Dumas הראה בעליל כי לא כן הוא הדבר. הדבורים אשר המנסים כלכלו רק בנפת (סוקר) הכינו „דבש טבעי" כמו שאר הדבורים. ומאין לקחו הדבורים האלה את החמר הדרוש? אין זאת כי התאים החיים בגוית כל דבורה מסגלים להפריד בתחלה את יסודות הנפת ולהרכיב אחרי כן את היסודות הראוים למען יִוָלֵד מזה חמר שֻמַן, לאמר שעוה. גם החכם Flourens הוכיח כבר את האמת הזאת. וזה היה נסיונו: הוא זן אַרִי רק בלחם ובכל זאת עלה בידו להשמינו היטב.

„עליליות" נפלאות כאלה מצד התאים החיים הננו רואים גם באדם. כן החמרים המשולשים, הבאים אל הכבד בדמות נפת, משתנים תחת השפעת תאֵי הכבד, כאשר הראה בעליל הח' Claude Bernard. פה הנפת או glycose אובד בתחלה את המים אשר בהרכבתו החמיית ויהיה לחמר הדיש המכנה matière glycogène. את החמר החדש הזה מאספים התאים אל תוכם פנימה. וכן יִהְיֶה בקרבם ימים רבים או מעטים, מבלי כל חיות. והיה כאשר המחיה הפנימית תדרש לנפת ויצא החמר הזה מן התאים אל תוך הדם. פה יקבל את המים אשר אבד וישוב לתכונתו הראשונה. וכן ילך, מהול בדם, אל השרירים, למשל. שמה יתפרד מיד, ייסוד החמצי או oxygène וגם יסוד הגחלי או carbone, החונים בו, יתרכבו יחד. מן ה„בערה" הזאת, המולידה את החמץ הגחלי, יֵצֵא החום הדרוש לגויה או בעד תנועת השרירים או בעד מטרה אחרת. לכן כרבות עבודת הגויה כן ירב „כליון" הנפת או glycose. אולם הכבד האוצר בקרבו את החמר הראוי להשתנות לנפת, שופך אותו אל תוך הדם במדה דרושה, לפי צרכי הגויה. ובגלל זה „כמות" הנפת, המהול בדם, שוה תמיד אצל האדם הבריא.

ועתה הנה ראינו כי התא, למען מחיתו, מושך אליו את החמרים הראוים, יען, בין החמרים הרבים המהולים בדם, הוא יודע תמיד לבחר בטוב לו. הדבר הזה נעלה מעל כל ספק. הנה, למשל, בדם מלחי potasse מעטים ומלחי soude רבים. בכל זאת העגולים האדומים הצפים בדם מושכים אליהם את המלחים הראשונים. ובאמת אין בזה כל פלא. אמנם התא איננו יודע מאום ברע, אך, מפני חק ה„קִרְבָה" או affinité, הוא יודע לבחר בטוב. אולם במה הדברים האלה אמורים כאשר החמר הדרוש נמצא. אפס אם מציאות החמר הראוי מעטה או כבדה, אז, כאשר ראינו למעלה, התא ממציא לו בעצמו את הדרוש. לכן לפעמים יקרה כי הוא מכנים אליו דברים אשר יש בם יסודות מוזרים לו. גם לפעמים יְאֻנֶּה כי איזה רגב מגוף התא יִבָלֶה מִזֹּקֶן, ואז על התא הרוצה לחיות כבתחלה לגרש את הרגב הזה החוצה, לאמר אל תוך הדם הסובב אותו מכל עברים. אל החזיון האחרון הזה נתנו את השם: désassimilation. גם הוא אחד מסודות המחיה הסתומים וחתומים. איך ידע התא כי רגב פלוני זָקֵן הרבה ועליו להשליכו? חידה היא ותהי לחידה.

ועתה נתורה נא ונראה מה יהיו שרידי החמרים או היסודות אשר גרשו מִנֵּי התא או אשר נשחתו ע"י השפעתו. אנה ילכו ומה יעשו בתוך הגויה? אל השאלות האלה אמנם אין כל פתרון מספיק, אבל זה ידוע כיום כי רבים מן היסודות האלה סובלים „בערות" חדשות או „הרכבות" חדשות. וזה האות: באשר ישלו את השקד, הידוע אצל בעלי הנתוח בשם: corps thyroïde, אז יתעבה מאד עור איש כזה; גם הרגש והשכל יתקלקלו בו. החכם Reverdin, אשר גלה בפעם הראשונה את המחלה הזאת, נתן לה את השם: myxœdème, יען אצל איש כזה החמר הרירי או mucine מתאסף בעור ומַקְשֶׁה אותו וכן הוא מתקבץ

חומר מת הוא ואין ביכלתו לעשות מאומה. ע"כ גם פה ה„מחיה" הטבעית מראה את פעולתה הנפלאה. ה„לובן" המשוך, בהתבוללו פנימה עם חמר החוט החי, יקום ל„תחיה" במגע הזה ויקבל לאט לאט את סגלת החוט המשפיע. וכן הוא הדבר בכל „מיני" התאים: המה יְחַיוּ את הרגבים המתים אשר יתבוללו בהם.

אפס איך יהיה דבר נפלא כזה? עד כה נקל היה לְבָאֵר את תזיונות המחיה ע"פ „חוקי" החכמות השונות. אולם החזיון הזה עולה על כלם. רגב מת מתחיל לחיות. ואיך יעשה כזאת? איזו היא התמורה אשר נהיתה ברגב הזה, למען יחיה עתה אף כי עד כה לא היה בו כל „סימן" חיות? את הסוד הגדול הזה במחיה עוד לא גלה כל איש. ואולי נעלה הסוד הנפלא הזה מבינת בן-תמותה. ובאמת כאשר יגיע לדעת איך ובמה יש להחיות את החומר המת למען יחיה, הלא אז יהיה כאלהים אשר „סתרי" כל הבריאה כלה גלוים וידועים לפניו. אולם אם החזיון הנפלא הזה עודנו חידה כמוסה לכל באי עולם, הנה כל החוקרים מסכימים כי כל „תא חי בא מתא חי": omnis cellula a cellula, ואין כל תא נוצר מעצמו. או במלים אחרות, החיים מתארכים, מתרחבים ומשתנים אלף מונים, אבל אינם פוסקים. ע"כ, הודות להכלל הגדול הזה, נקל לנו להבין את „ערך" המחיה גם ב„גדול" חלקי הגויה. המחיה המביאה מאין הפוגות בשכונת התאים החיים חמרים חדשים וראוים, נותנת להם את היכלת להגדיל בתחלה את כמותם. והיה כאשר החמר המתבולל יקום לתחיה, אז התא יתחלק לשנים, למען יהיו שני תאים חיים תחת תא אחד. זה הוא הסדר המצוי במרבית התאים. התא מגדיל את כמותו ע"י רגבים שונים אשר משך אל קרבו ואשר החיה אותם; אחרי כן התא יחצה מעצמו ויהיה לשני תאים נבדלים. ומן העת ההיא כל אחד מן התאים החדשים האלה חי בעדו. וכתאים הישנים כן התאים החדשים לכל דבר. רבים מהם מתים מיד ורבים חיים ומתרבים. ומן הדבר עד אין סוף. כי ה„מחיה", במעמקי כל חלקי הגויה, איננה נחה לא ביום ולא בלילה. היא עובדת בלי הרף עד העת אשר בה יבוא הקץ לגויה בעצמה.

אפס עד הנה ראינו רק את הצד הקל מן החזיון הנפלא אשר קראנו בשם מחית התאים. אולם כאשר נרד מעט אל עמקי החזיון הזה, אז נשוב ונתפלא ביתר שאת. באמת עלינו לדעת כי לפעמים החמר הדרוש למחית התא מרכב עם חמר אחר, אשר אין לתא כל צרך בו. וע"כ, למען קחת את היסוד המועיל, על התא להפריד בתחלה בין הדבקים האלה. משל קטן יבינונו היטב את הדבר הקשה הזה. איזה תא יאבה לקחת מעט מן היסוד החמצי או oxygène, למען בער רגבים זרים בקרבו או למטרה אחרת. אבל היסוד האה איננו נמצא „בדד" בדם. ע"כ על התא להפריד בתחלה את היסוד הזה מן ה„עגולים" האדומים הנושאים אותו בכל מקים עם הדם ורק אחרי כן יוכל לקחתו אליו. אמנם חזיון כזה הוא באמת פלא גדול, אבל אין כל ספק ב„ישותו". כי היכלת הנפלאה הזאת יש ג"כ לתאים בודדים, החיים מחוץ כל גויה, כאשר הראה הח' Pasteur. כן היצורים המיקרוביים, המכנים vibrions, יכולים להפריד את המלח catrale de potasse או $(K^2 C^4 H^4 O^6) H^2 O$, למען קחת משם את היסוד החמצי. ובמדה שנחדר אל סתרי המחיה הפנימית, בה במדה נשוב ונתפלא. התא החי הוא פועל חרוץ מאין כמוהו; יכלתו איננה מגבלת במעשים הנזכרים; הוא רב העליליה עוד ביתר שאת. כאשר יחסר לו החמר הדרוש, אז הוא יכל להרכיב בעצמו יסודות שונים למען ברוא באופן הזה את החמר החסר. גם פה נבחר נא באיזה משל למען הבין את יקרת היכלת הזאת, אשר עד הנה לא האמינו בה החוקרים. הכל יודעים כי לדבורים דרוש המר שמן בעד הדבש עם השעוה אשר הנה

את השם המיוחד hématose, לאמר הכשרת הדם, אחרי כי באמת העגולים האדומים אינם נשחתים וכלים. אולם גם ה„הבערה" המדומה הזאת מולידה כמות חום. לפי עדות Bertulot, הכמות הזאת שוה לחלק השביעי מן כל החום הדרוש לגויה בעשרים וארבע שעות. ע"כ שאר החום מוכן בתוך הגויה עצמה, בכל מקום אשר כלי הדם הדקים או ה„שערות" מגיעים. ברבבות המקומות האלה, יסוד החמצי או oxygène, המתפרד ביחוד מן העגולים האדומים, מתחבר פעם עם היסוד הגחלי או carbone ומוליד את החמץ הגחלי (acide carbonique), ופעם הוא מתחבר עם היסוד המימי או hydrogène ומוליד את המים. לכן ב„בערה" הראשונה כמו בבערה השניה חום גדול יִוָּלֵד בגויה. אבל בחזיון הכפול הזה, המחיה, למען החם את הגויה, הסבה את כליון היסודות: .C וגם .H, אחרי כי החומץ הגחלי והמים הנוצרים אינם דרושים לגויה. ובאמת המה מובלים ע"י הדם אל הריאה ומשם, ביחוד החמץ הגחלי, המה מושלכים החוצה, ע"י הנשימה.

זה הוא הצרך הראשון אשר לגויה במאכלים, יען בם המחיה מוצאת את היסודות הדרושים להכנת החום. אבל אין זה הצרך האחד. כבר אמרנו כי כל שיטה בגויה מֻרְכֶּבֶת מרבבות תאים חיים. והנה, אף כי צבא לאנוש על הארץ, התאים אשר מ מתחדשים לבקרים ולפעמים גם לרגעים. רבים מהם ימותו כמעט טרם יחיו ורבים מהם אינם מאריכים ימים, אף כי יחיו. מי מאתנו איננו יודע, למשל, כי האיש המתגרד מעט מפיל לארץ מבשרו כמין עפר. והעפר הזה הלא הוא נוצר מאלפי תאים המכסים את העור. גם התאים האלה חיו, אך לאט לאט מתו לשחת ואחרים לקחו את מקומם. וכן הוא כל ימי צבא האדם על הארץ, מאין הפוגות. זאת היא דמות התאים החיים בלי ארך ימים. אפס רבבות תאים אחרים ימותו מיד אחרי הולדם. כן התאים המכסים את „קמטי" המעים, אחרי ספגם אל תוכם את החלק הנוזלי מן בליל המאכלים, נופלים מתים אל תוך המעים, מיד אחרי ה„עכול". הנפילה הזאת נקראת הסרת ה„קשקשים" או desquamation. זאת היא דמות התאים המתים מיד אחרי הולדם. ע"כ, למען הקים תמיד, מאין הפוגות, תאים חיים וקימים על מקום פגרי המתים, המחיה דורשת חמרים חדשים אשר על חשבונם תוכל למלא את החסרון. אפס אל נא נאמין כי די לכלי הדם הדקים או ה„שערות" להביא את החמרים השונים, הבאים מן המאכלים והמהולים בדם, אל איזו חלקה בגויה למען יצמחו מן החמרים האלה „תאים חיים". לא! כל החמרים הבאים מן המזונות והמהולים בדם המה „רגבים" פשוטים אשר אין בהם כל „חיות". ע"כ המה בעצמם לא יצלחו לעולם להקים תאים חיים. רק המחיה עובדת פה באופן אחר. ולמען הבין את החזיון הנפלא הזה, נקח נא לנו איזה משל. אחד מן החוטים הדקים או fibre, אשר מהם נוצר כל שריר ואשר באמת המה רק תאים חיים ב„צלם" ארוך, יאבה להגדיל מעט את כמותו וגם את עוזו. ע"כ, כאשר הדם הבא להרותו מביא איזה מין לובן מהול בתוכו, החוט החי, אשר בשריר, מושך אליו את הלובן הצף בדם. הלובן הזה, אשר הוא עתה בדמות peptone, אינו יכל להתחבר אל החוט, אשר לו דמות myosine, ובגלל זה, ה„לובן", תחת השפעת החוט החי, משתנה ומתקרב אל דמות המשפיע. אחרי התמורה הזאת, החוט החי מושך אל קרבו פנימה את הלובן. החזיון הזה מכונה בשם: assimilation, לאמר המושך והמשוך נתבוללו היטב. אבל גם אחרי ה„עליליה" הפנימית הזאת המחיה עוד לא כלתה פה את עבודתה. כי מה יועיל לחוט החי מעט „לובן" מת, גם בדמותו הוא? הלא הוא, החוט החי, יכול להתארך וגם להתקצר — כי זאת היא עבודתו בגויה —, אבל ה„לובן" המת מה יעשה? ובאמת היש יכלת כזאת ללובן־ביצה, למשל, יהיה מבשל או לא? הלא

עץ, אבל המה מוליכים את כל אשר ספגו רק אל „תעלת החזה" (canal thoracique). ובאשר התעלה הזאת בעצמה מחברה אל הוריד הנקרא: veine cave supérieure, ע"כ גם כל הנוזל הנמצא בה ישפך לאט לאט אל נחל הדם.

ובן יעבור הבליל המתוקן דרך המעים, על פני כל הקממים, עד אשר יאבד לאט לאט כמעט את כל החלק הנוזלי ממנו. ובגלל זה במדה שהוא מתרחק מן הקיבה, בה במדה יתעבה ויתקשה: לכן, בבואו אל המעים העבים והתחתונים, מראהו כחמר יבש אשר מעט לחות בו. החמר היבש הזה, המכיל בקרבו את כל שרידי המאכלים, אשר, מפני טעמים שונים, לא התעכלו כראוי, קבל את השם: „צֹאָה".

ועתה נהורה נא ונראה את אחרית כל החמרים הספוגים והמהולים בדם. הן אמנם אנחנו יודעים כבר כי המחיה הפנימית משרתת בם, אבל איך מתי ואיפה תעשה זאת? ע"כ, למען תת פתרון נכון לכל החידות הסתומות האלה, עלינו לבאר בתחלה לעצמנו את טיב צרכי כל גויה חיה. ראשית, הכל יודעים כי האדם, כמו שאר בעלי החיים העליונים, אינו תלוי, ביחס מדרגת חומו הטבעי, במקרי המקום אשר בו הוא מתגורר. בקור גדול כמו בחום נורא, גוית האיש נשארת כמעט במצב אחד. ע"כ עליה להלחם תמיד נגד מקרי התוך אשר היא נתונה בו, למען תחזיק את חומה הנכון. לפי דעת החוקרים, גוית איש בינוני, לאמר גוית איש אשר משקלו הכללי הוא ששים וחמשה קילוגראממים, מכינה בעשרים וארבע שעות מן 2700 עד 3250 „יחידות" החום או calories[1]), ובשעה אחת כמעט 112 „יחידות". בעזרת החום הזה, הגויה, אף כי היא מתקררת תמיד מבחוץ, יכולה להשאר במדרגת 37° הטבעית. גם בו בעזרתו היא יכולה להחם את המאכלים והמשקים, הנכנסים אל תוכה, במדרגת החום השורר בפנים. מן החום המוכן הגויה מוציאה ג"כ הרבה על חמום המים היוצאים מן הריאה, בתבנית אֵדים, עם הנשימה. כמות המים הזאת מתנועעת, לפי חשבון החוקרים, בין שלש וארבע מאות גראממים. לכן, למען החם את האדים האלה במדרגת 35°—36°, כמו שהמה יוצאים בנשימה, דרושות מן מאתים עד שלש מאות „יחידות" של חום או calories. גם בעבור הרבה „עליליות" פנימיות הגויה מוציאה חום רב. כן מודעת היא כי יסודות חמיים ידועים דורשים חום בעת חבורם לגוף אחד, כמו שהכל יודעים כי תנועות השרירים מכלות חום רב.

אלה הנה קצות צרכי החום. ע"כ הגויה, כמו תנור, מכלה חמרים ידועים, הבאים מן המזונות, למען הכין את החום הדרוש. החזיון הזה אמנם איננו פשוט פה כמו בתנור, אבל הוא דומה הרבה אל החזיון החמיי הידוע בשם: oxydation. וזה הדבר: כאשר יבוא יסוד החמצי או oxygène להתחבר עם גוף חמיי אחר, עם הברזל, למשל, אז החבור הזה מוליד מעט חום. אפס כמו שהברזל ישחת בהרכבה כזאת, אחרי כי הוא יהיה ל„חלודה", כן גם שאר היסודות החמיים יְכַלו ע"י חבורם עם היסוד החמצי. וע"כ גם נתנו להחזיון הזה את השם „בערה" (oxydation או combustion). גם בגויה החיה הדבר הזה מצוי מאד. כן האויר הצח, הבא בנשימה אל תוך הריאה, נותן אל ה„עגולים" האדומים או globules rouges, אשר בדם, את יסוד החמצי שבו. אפס פה החזיון הזה קבל

---

[1]) את השם: calorie נתנו אל „כמות" החום הדרוש למען החם ליטרא אחת של מים ולהעלותה מן מדרגת 0° עד מדרגת 1°.

הזה מערב את טפות השומן עד אשר תהיינה לנוזל מתקים. אמנם רבים יאמינו כי הוא יכל ג"כ לחלק את החמר השמן לשני גופים חמיים, עד אשר בעזרתו יולד מעבר מזה חמץ שֶׁמֶן או acide gras ומעבר מזה יולד הנוזל השמן הידוע בשם: glycérine. אבל הפעולה הזאת עודנה מוטלת בספק כיום.

ועתה, אחרי ראותנו את כל התמורות הרבות המתהוות לאט לאט בתוך האוכל הבא מן החוץ אל תוך הגויה, נתורה נא ונראה מה יהיה האוכל הזה אחרי כל התמורות האלה. הנה זה מבין כל איש כי למען הביא איזו תועלת אל הגויה, על האוכל להספג בתחלה, לאמר להכנס בקרב הגויה בעצמה. א"כ איה הוא מקום החזיון הזה? הפה והושט אינם סופגים מאומה מן האוכל העובר בתוכם. גם הקיבה אינה סופגת הרבה. יש גם חכמים המאמינים כי הקיבה אינה סופגת מאומה אל תוכה, יען התאים המכסים את כתליה פנימה אינם נותנים אל בליל האוכל לעבור אל תוך מסכת הכתלים. כי לולא זאת — אומרים המאמינים האלה — הלא המיץ, הנשפך לאט לאט אל תוך הקיבה, יהרס סוף סוף את הקיבה בעצמה כמו שהוא מעכל את הבשר הנמצא באוכל. ואף באמת נסיונות שונים אשר הכין Bauby נוטים להראות כי כן הוא הדבר. אולם, באשר אין פה המקום להתוכח על הענין הגדול הזה, נניח, למען הכריע את הכף, כי הקיבה סופגת רק מעט מזעיר. א"כ השאלה במקומה עומדת: איה יספג האוכל? על השאלה הזאת המענה נכון: הספיגה הגדולה והטבעית (absorption) תעשה רק בתוך המעים. מודעת זאת כי כותלי המעים מלאים קמטים מרבים ודקים (villosités) עד אשר פני המעים יראו כאלו היו מכוסים בשער. והנה בכל „קמט" שוכן רשת מְכֻפָּל. הרשת האחד נוצר ע"י רבבות כלי־דם דקים מאד עד אשר עין אנוש, בלי זכוכית מגדלת, לא תשורם לעולם. כלי־דם כאלה מכונים בשם „שערות", לאמר עורקים וורידים דקים כחוט השערה. גם הרשת השני נוצר ע"י רבבות כלים דקים כאלה, אבל בהם לא יזל כל דם. אל הכלים האחרים האלה נתנו את השם: chilifères. וזאת היא תעודת הרשת הכפול הזה: מדי יעבור בליל האוכל — הנושא עליו פה את השם: chyle — דרך המעים, רבבות התאים המכסים את הקמטים שותים לרויה את החלק הנוזלי ממנו. וכבוא הבליל הנמס אל תוך גוף הקמט, החל לאט לאט קליטתו אל תוך כלי הרשת המכפל. למען הבין על נקלה את החזיון הזה, די לנו לבחר במשל אחד. אם נקח ספוג מלא מים ונתן אותו בתוך מעט יין־שרף או אלכוהל, אז נוכח מיד לדעת כי הספוג מכיל בקרבו, בכל מקום, מזג מים ואלכוהל. וכן הוא הדבר פה, אחרי כי כותלי הכלים הדקים המה ספוגיים מאד. אולם כלי הרשת הראשון סופגים אל תוכם רק את חלק הבליל הבא מן החמרים המרובעים או מן החמרים המשולשים, כי בעת ההיא כאלה כן אלה כשרים המה להמהל בדם. על הדבר הזה מעיד הנסיון הישר. אם יכניסו איזה מין לובן אשר קבל את השפעת מיץ הקיבה אל תוך איזה וריד, אז עקבותיו לא תודענה במי הרגלים. אם כן אות הוא כי נוזל כזה מתוקן כראוי למטרת המחיה. גם נסיונות שונים מראים בעליל כי החמרים המשולשים, אחרי תמורתם בנפת או glycose, ראוים להמהל בדם ולשרת במחיה. והנה כלי הרשת הזה, כמו שרשי עץ גדול, הולכים ומתחברים יחד עד אשר יהיו לכלי אחד. הכלי האחד הזה, הנושא עליו את השם: וריד־פתח או veine porte, הולך ומתפשט לענפים רבים בתוך הכבד. ע"כ גם הבליל הספוג בתוך כלי הרשת הזה בא עם הדם אל הכבד.

לעמת זה, כלי הרשת השני סופגים אל תוכם ביחוד את החמרים השמנים אשר בבליל ורק מעט מזעיר משאר החמרים. גם הכלים האלה הולכים ומתמעטים, כמו שרשי

היא כמעט מאחורי הקיבה, מעבר מזה, ושרירי הבטן, המכסים את הקיבה כמעט מלפניה, מעבר מזה, מסבבים, ע"י עוז התכווצותם, את ההקאה. ע"כ הקיבה, הנלחצה משני עבריה, פועלת רק מעט כאשר תקיא את כל אשר בתוכה. את האמת הזאת הראה בפעם הראשונה החכם Magendie. וכזה היה נסיונו: הוא קרע בטן כלב ואחרי נטלו ממנו את הקיבה נתן תחתיה כלי-שתן או vessie. ויהי כאשר חבר את כלי-השתן הזה אל הושט מלמעלה, סגר את הבטן הקרועה. אחרי כן הכנים מים ע"י הפה אל תוך הקיבה המוזרה הזאת ויעורר את עצבי ההקאה. ומה מאד התפלא לראות כי הכלב המנוסה הקיא את כל המים אשר היה בכלי השתן הנתון תחת קיבתו. הנסיון הזה הוכיח א"כ בעליל כי היותרת ושרירי הבטן יכלים ללחץ בעוז את הקיבה, או את הכלי הנתון תחתיה, ולהסב את חזיון ההקאה.

אפס, גם בעזר תנועותיה הקלות, הקיבה מצלחת לערב היטב את כל המאכלים אשר בה. המלאכה הזאת דרושה מאד לעכול טוב; זולתה המיץ איננו יכל לפעל בשוה על כל חלקי המזונות. למען הבין כראוי את הדבר הזה, די לנו להעלות על זכרוננו כי המיץ נוטף לאט לאט מן כותלי הקיבה. ובגלל זה חלקי האוכל הנוגעים בכתלים משפעים לאט לאט, בעוד אשר החלקים הנמצאים במרכז הקיבה רחוקים מאד מן השפעת המיץ המעכל. לכן, בעזר תנועותיה הקלות, הקיבה מרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים, למען ישתו גם המה את המיץ הפועל. זאת היא מטרת התנועות הקלות בקיבה.

צבע הבליל, בעת העכול בקיבה, משתנה הרבה פעמים. אולם, כאשר תתם פה כל המלאכה, הצבע הוא צהוב: jaune. ואז כותלי הקיבה מתחילים להתכווץ ביתר עז למען הריק לאט לאט את כל הבליל, אשר מראהו כמראה בצק נוזלי או chyme, אל תוך המעים. פה, בתוך המעים, יחל „עכול" חדש. העכול הזה ידוע בשם: עכול המעים. גם בזה החזיון מסבך. מודעת היא כי בכותלי המעים, כמו בכותלי הקיבה, יש שקדים רבים וביניהם הכי נכבדים המה שקדי Liberkuhn. השקדים האלה מכינים מיץ נכבד אשר קראוהו בשם: מיץ המעים או suc entérique. גם המיץ הזה, כמו רוק הפה, משפיע רק על המאכלים מן הסוג השני, לאמר על החמרים המשולשים, ובעזרתו המה מתחלפים בנפת הכבד או glycose. אפס החכם Claude Bernard העיד כי למיץ הזה יש ג"כ פעולה אחרת. הוא מצא בו מחמיץ הדומה אל המחמיץ המהפך או ferment inversif. וע"כ לפי עדות המחבר הזה, מיץ המעים יכל לעשות את נפת הקנים (sucre de cannes) לנפת מהפך או, במלים אחרות, הגוף החמיי $C^{12} H^{22} O^{11}$ יכל להיות, תחת השפעת מיץ המעים, לגופים החמיים: $C^6 H^{10} O^5$, $C^6 H^{12} O^6$.

מלבד מיץ המעים, יובא הנה גם מיץ אחר. המיץ האחר הזה יוכן ע"י השקד הגדול, הידוע, אצל בעלי הנתוח, בשם: pancréas, וע"כ הוא נקרא גם על שמו, לאמר suc pancréatique. הוא בא אל תוך המעים דרך תעלת Wirsung, המחברת את האבר הפנימי הזה אל החלק הראשון מן המעים, בקרבת הקיבה. את המיץ הזה כנו ג"כ בשם „רוק הבטן", יען גם הוא, כמו רוק הפה, משפיע היטב על המאכלים מן הסוג השני. אפס הח' Claude Bernard גלה בו גם מחמיץ מיוחד אשר קראהו בשם: pancréatin. לפי עדותו, המחמיץ הזה דומה הרבה אל המחמיץ pepsine, אחרי כי גם הוא יכל להשפיע על המאכלים מן הסוג הראשון, לאמר על מיני לובן. בכל אופן, כלם מסכימים כי המיץ הזה משפיע הרבה על החמרים השמנים. אל ההשפעה הזאת נתנו את השם: émulsion, לאמר המיץ

כאשר ייבשו אותו, אז יופיע בדמות עפר לבן. לפי הרכבתו החמית, הוא דומה למין „לובן". הסגולה היסודית אשר למחמיץ הזה היא כזאת: אם יקחו „בליל", המוכן בעזר אחד החמרים המרבעים, למשל מעט לובן־ביצה, ויתנו בו את המחמיץ הזה, אז ימס הרבה ויהיה כמים. והנה הכל יודעים כי החום במעלות ששים, לאמר: 60° C. מְעַגֵל כל בליל המוכן מאיזה מין לובן, כאשר יעשה ללובן ביצה בעצמו. כדבר הזה יכל לעשות ג"כ כל חומץ הנשפך, במדה ידועה, אל תוך איזה מין לובן. אפס הבליל הנמס תחת השפעת המחמיץ הנזכר לא יתעגל עוד לא בעזרת החום ולא בעזרת כל חומץ. אל בליל מְשֻׁפָּע כזה נתנו את השם peptone או albuminose. זאת היא הסגלה העיקרית אשר ירכש לו כל מין לובן תחת השפעת המחמיץ הנזכר. גם עוד סגולה אחרת, אשר ערכה נעלה מאד, ירכש לו בעת ובעונה אחת, אבל ממנה נדבר הלאה כאשר נחדר אל סתרי המחיה.

העיקר השני, אשר מיץ הקיבה מכיל בקרבו, הוא החומץ הידוע אצל בעלי המחיה בשם acide chlorhydrique. כמות החומץ הזה אינה מרובה, אחרי כי הוא יִמָּצֵא רק בשעור 3°/₀. לאמר במאה גראממים של מיץ נהולים רק שלשה גראממים של החומץ הזה. בכל זאת ערך „ישותו" במיץ הקיבה גדול מאד, יען המחמיץ pepsine איננו יכול להשפיע רק בְּתוֹךְ אשר מעט חומץ מהול בו.

אפס המיץ הנכבד הזה אינו מתהוה בשקדי הקיבה הנתונים בכתליה, כי אם בעת אשר יביאו אל תוכה איזה מאכל מן החמרים המרבעים, כמו בשר או לובן ביצה. המאכלים מן הסוגים האחרים אינם יכלים להסב יצירת המיץ הזה. אמנם הצוף הפשוט, לאמר הצוף הרירי או mucus, מתהוה בקיבה תחת השפעת כל דבר המובא אל תוכה פנימה. גם חפץ, הנבלע ע"פ מקרה רע. יכל להעיר את הקיבה לנטוף צוף רירי עד אשר יסגר בו. אבל בצוף כזה אין כל סגולה פרטית, והיה אם יתנו מעט ממנו אל תוך חמר מרבע, כמו לובן ביצה, אז לא ישפיע במאומה עליו. יען רק מיץ הקיבה, אשר ממנו דברנו למעלה, רק הוא יכל להסב את התמורות הנפלאות בחמר המרבע. ואת המיץ הזה הקיבה אינה מנטפת אם לא הכניסו אל תוכה איזה מאכל מן מיני הלובן. ואז הוא בא ומכנס כמים את המאכלים מן הסוג הראשון, כאשר העידו על זה החכמים: Meissner, Schiff, Brucke. אמנם החמרים המרובעים, המתחשבים על מפלגת caséine, יקפאו בתחילה כגבינה תחת השפעת המחמיץ pepsine, אבל גם אותם לא יאחר החומץ, המהול במיץ הקיבה, להמס כמים.

לעמת זה, השפעת מיץ הקיבה על המאכלים מן הסוג השני, לאמר החמרים המשלשים, אינה רבה. לפי דעת החכמים: Claude Bernard, Robin, המיץ מרכך רק מאכלים כאלה ומשקה אותם מים, אבל איננו מסבב בהם כל תמורה חמית. אולם על המאכלים מן הסוג השלישי, לאמר החמרים השמנים, פעולת המיץ הזה, לפי דברת רבים, ג"כ גדולה מאד. הוא מהרס את התא המגביל את „טפת" השומן ומסבב באופן הזה „מזג" כל הטפות יחד.

העת הדרושה בעד השפעת המיץ בקיבה תלויה בתנאים שונים. כן, למשל, פעולת המיץ על ביצה בלתי מבשלה או על בשר הבשול רק מעט, מהירה יותר. בכל העת הזאת, הקיבה, ע"י הנועות כתליו המתכווצים לרגעים, מערב יחד את כל המאכלים. התנועות האלה הנה קלות ובלאט, יען כותלי הקיבה, אף כי שרירים רבים בהם, אינם יכלים להתכווץ בחזקה. גם בחזיון ההקאה, אשר אז הקיבה כגרשת מתוכה את המאכלים וזורקת אותם החוצה דרך הושט והפה, גם אז לא הקיבה בעצמה פועלת. היותרת אשר

למשל, שלדי הצמחים וגידי בעלי החיים. אולם גם החידה הזאת תִּפָּתֵר הלאה עם שאר הדברים הכמוסים.

ועתה, אחרי ראותנו על מה יחיה האדם בכלל, נחקרה נא מה יהיו המאכלים השונים אשר הוא מכנים אל פיו בכל יום. המחברים הישנים אמרו: Prima degestio in ore, לאמר העכול הראשון הוא בפה. ובאמת הדבר כן. הכל יודעים כי רוק הפה מתרבה בעת הלעיסה. והנה ברוק הזה נמצא חמר נפלא, מין לובן, המכנה ptyaline. אל החמר הזה יש סגלה עקרית ויקרה מאד. תחת השפעתו מתהפכים כמעט כל המאכלים המתפקדים על הסוג השני. לאמר החמרים המשולשים, אל נפת הכבד או glycose. והיה, למשל, כאשר האדם יכנים אל פיו מעט amidon או הגוף החמיי הזה: $(C^6 H^{10} O^5)n$ אז יהיה מיד, בעזרת המחמיץ ptyaline, לנפת הכבד או לגוף חמיי כזה $C^6 H^{12} O^6$. ובגלל זה יחוש כל איש, אחרי לעיסה מעטה, כי הלחם אשר הוא אוכל ימתק בפיו. וזה הוא „עכול" הפה. אפס, מלבד הפעולה העקרית הזאת, הרוק מכין מעט גם את יתר המאכלים, אף כי ההכנה הזאת פשוטה היא. הוא מְרַוֶּה בְּלַחוּת את כל החמרים וע"כ המה מתפרדים על נקלה.

אחרי העכול הראשון הזה ואחרי ההכנה השטחית הזאת, המאכלים באים, דרך בית הבליעה ודרך הושט, אל הקיבה, השוכנת בבטן, תחת היותרת או Diaphragme. פה החזיונות מרובים ומסובכים. עוד בשנת 1883 הראה הח' Réaumur לדעת כי העכול בקיבה הוא חזיון חמיי. וכזה היה אז נסיונו: הוא שם חתיכות בשר קטנות בקנים של זכוכית, אשר בכותליהם הרבה חורים וסדקים. את הקנים האלה, המלאים בשר, נתן לבלוע אל עופות שונים. ויהי כאשר הוציא את הקנים מן מֻרְאַת העופות, נוכח לדעת כי הבשר אשר בקנים, אף כי כותלי המֻרְאָה לא נגעו בה, מעוכלת היטב. ע"כ חרץ אז את משפטו הנכבד כי העכול בהקיבה יוכל להדמות לחזיון חמיי. ולמען הבין היטב את ערך המשפט הזה, עלינו לזכר כי בעת ההיא האמינו החכמים שהעכול בקיבה הוא, להפך, חזיון מעכאני. ובאמת המה ידעו אז רק את תנועות כותלי הקיבה, המתבוצצים לרגעים, למען בלל את כל המאכלים, אבל מן החזיונות הפנימיים לא ידעו מאומה. והנה בשנת 1729 בא החכם Spallanzani ויחזק את דברי Réaumur. המנסה הזה נותן אל בעלי חיים דקים לבלוע ספוגים קטנים, קשורים בחוט. ויהי כאשר משך אליו את הספוגים האלה, אחרי בליעתם, וימץ את הליח אשר ספגו אל תוכם שמה בפנים הקיבה, מהר להוכח מיד כי בעזרת המיץ הזה נקל לעכל בשר הנתון בכלי, או כאשר יאמרו העמים: in vitro.

מאז רבות ינעו החכמים למען דעת על נכונה את טיב המיץ הנפלא הזה. והנה, בין הנסיונות הרבים והשונים, מקרה אחד הביא עזר גדול לפתרון החידה הסתומה הזאת. בשנת 1833 נפצע צַיָּד אחד בארץ קאנאדא; חֵץ קרע את בטן הציד הזה ויפלח את קיבתו. הציד הזה אמנם נרפא, אך פצע קטן, בדמות סדק או fistule נשאר בבטנו. מן הפצע הזה החל לנזל, פעמים רבות ביום, „מיץ" מיוחד. הרופא Beaumont, אשר רפאהו, נסה את הנוזל הזה ויכר בו את סימני מיץ הקיבה. וכן התאמתו באדם הנסיונות הראשונים אשר עשו בבעלי חיים אחרים. מן העת ההיא רבו הבחינות במקצוע הזה, אבל אין פה המקום לפורטן. רק זאת נאמר כי החכמים באו לכלל הדעה האחת כי „מיץ" הקיבה או suc gastrique מכיל בקרבו שני „עיקרים" נפלאים. העיקר האחד הוא „מחמיץ" ולו נתנו את השם pepsine או gastérase. את העיקר הזה גלה בראשונה הח' Schwan, בשנת 1838. וזאת היא תכונת המחמיץ הזה:

Oxygène, יסוד המימי או hydrogène, יסוד הגחלי או carbone ויסוד החנקי או azote. אל ארבעה היסודות האלה נספחים לפעמים יסוד הגפרי או saufre ויסוד המאיר או phosphore. אבל רק ארבעת היסודות הראשונים המה תמידיים. ע"כ גם נקראו המוצאים האלה בשם מְרֻבָּעִים או quaternaires,

המאכלים מן הסוג הזה מרובים מאד בטבע. כלם דומים הרבה אל הלובן אשר בביצה. ע"כ יש אשר יקראו לכל המינים המרבעים בשם מיני לובן או albuminoïdes. בכל זאת, למען הזכיר את התבנית המיוחדה אשר לרבים מהם, נתנו שמות מיוחדים למינים אחדים מן הסוג הזה. כן קראו בשם: gluten את החמר המרובע הנמצא בחטים, בדגן, בשעורים וכדומה. ותחת השם légumine יזכירו תמיד את החמר המרובע הנמצא בפולים, בעדשים וכדומה. כן נתנו את השם: caséine אל החמר המרובע אשר בגבינה, כאשר יכנו בשם: albumine végétale את החמר המרובע הנמצא בתוך צופי הצמחים השונים. אפס התארים השונים האלה מסתפקים להזכיר לפנינו רק „תבניות" שונות ולא חמרים שונים, אחרי כי כלם מרכבים מן ארבעת היסודות הנמצאים בלובן אשר בביצה.

מן הדברים הקצרים האלה נקל לראות כי כל המאכלים המצויים חונים על דגל הסוג הזה. ערך המאכלים מן הסוג הזה גדול מאד במחיה. כל מזון המכיל בקרבו למצער אחד מן המינים האלה יעצור כח להחיות את האדם. את פתרון החידה הזאת נראה הלאה, כאשר נחדר עמוק אל סודות המחיה הפנימית. אבל באמת האדם אינו חי כל ימי צבאו על הארץ רק על המאכלים מן הסוג הזה. הוא מכנים אל תוכו במזונותיו גם מוצאים רבים אחרים. ובאשר, בין המוצאים האחרים האלה יש ג"כ רבים השוים ביחס הרכבתם, ע"כ קבעו בעדם סוג שלם. בסוג השני הזה נכללים כל המאכלים המרכבים מן שלשת היסודות החמיים האלה: C. H., O. לאמר יסוד הגחלי carbone, יסוד חמימי או hydrogène ויסוד החמצי או oxygène. ע"כ גם קראו לכל המוצאים מן הסוג הזה בשם משולשים או ternaires וגם בשם מימיים-גחליים או hydrocarbonés. את דמות כל החמרים המשולשים נקל מאד לראות בנפת (סוקר), אשר בו יכלים להתהפך כמעט כלם. על המפלגה הזאת מתחשבים החמרים המכונים: dextrine, gommes, amidon וגם mucilages. כל החמרים האלה נמצאים ביחוד בממלכת הצמחים.

מלבד מיני שני הסוגים העליונים, יש גם מוצאים אחרים אשר קבעו בעדם סוג מיוחד. בסוג השלישי הזה באים כל החמרים אשר להם דמות שומן וע"כ גם קראום בשם מאכלים שמנים או graisses. לכן השעוה, למשל, אף כי לה תבנית מיוחדה, מתפקדת על הסוג השלישי. המוצאים השמנים נפגשים גם בממלכת הצמחים גם בממלכת בעלי החיים.

אפס אין המזון שלם, אף אם הוא מעורב מן מיני שלשת הסוגים, עד אשר יכיל בקרבו מלחים אחדים וגם איזו מתכות. בין המלחים, הדרושים מאד לכל מחיה טבעית, עלינו להזכיר ביחוד את מלח הכירים או chlorure de potassium; אמנם גם המלח הזה, כמו שאר המלחים הדרושים וכמו המתכות הראוים, נמצאים במרבית המוצאים מן הסוג הראשון, אבל כמות המלח הזה מעטה בם. ע"כ מקדם קדמתה הסכן הסכין האדם להוסיף את המלח הזה כמעט בכל מזונותיו. את טעם הדבר הכמוס הזה נבין הלאה כאשר נחדור אל תוך סתרי המחיה הטבעית.

אמנם יש עוד חמרים רבים אחרים, גם בממלכת הצמחים וגם בממלכת בעלי החיים, אשר האדם מכנים אל קרבו עם מזונותיו. אבל המה יעברו את הגויה, דרך הפה, הקיבה והמעים, מבלי הביא כל תועלת בעד המחיה. על חמרים פחותים כאלה מתפקדים,

מַסֶּכֶת. וּבגלל זה התא הוא באמת היסוד הגדול ביצירה. אמנם צלם התאים המרובים איננו יחיד. ונהפוך הוא. לתאֵי כל שיטה יש צלם מיוחד וגם מטרה מיוחדת. אבל כלם חיים ומתכלכלים כמעט באופן אחד. כל תא בגויה חיה, למען התחדש בלי הרף מכנים אל תוכו חמר זה ומוציא מקרבו חמר אחר. החזיון הכפול הזה לא יתום עד מות התא. אפס שתי התנועות האלה דורשות תנאים ידועים וביניהם הכי נכבד הוא: הבאת חמרים חדשים בשכונת התא. ע"כ האכילה, המספקת את החמר; העִכּוּל, המכשיר אותו; וכליון החמר בתוך התא או בסביבתו עם כל החזיונות המרובים המסתעפים מזה, קבלו את השם הכולל: מִחְיָה.

המחיה דרושה לכל גויה חיה: גם היצור אשר גָדולו תם, לא יתקים הרבה זולתה. הצום הארוך ממית כל בשר עלי אדמות. אמנם היו אנשים אשר, למען הפליא את בני דורם, התענו ימים רבים מ"ד. בין עושי־פלא כאלה מצטינים ביחוד: Merlatti, Tanner, אומרים כי הראשון התקים ארבעים יום בלי כל אֹכֶל והשני ענה את נפשו בצום במשך חמשים יום. גם בין בעלי החיים חזיון כזה נפרץ מאד. הכלב יכל לחיות בלי אכל כשלשים וחמשה ימים וההומט (crapaud), לפי עדות Claude Bernard, כשלש שנים. אף בין החיות הטורפות, כמו הדוב, רבות הנה אשר תוכלנה להחסיר את נפשן מכל אכל בימות החרף. אבל כל החזיונות הנפלאים האלה, בין בבעלי החיים ובין באדם, המה יוצאים מן הכלל. וזה טעם הדבר. כלכלת מרבית התאים בתוך הגויה לא תוכל לחדל אף רגע. ע"כ אֵדֵי הנשימה, מי הרגלים, הזיעה, הצואה, וכדומה, המסתעפים מן הכלכלה הפנימית הזאת, לא יחסרו גם המה אף אצל האיש המתענה. ומלבד זה הגויה החיה, אם תאכל או תצום, אובדת הרבה מֶחְמָה בכל רגע ורגע. ערך הָאִבּוּד הכללי הזה גדול מאד. לפי דעת חכמי תורת הטבע, האדם אובד בכל יום כשתי לטרות מים, כשלש מאות ועשרה גראממים של carbone וגם כעשרים ואחד גראממים של אַזוט, מלבד שאר החמרים. ע"כ, אם הצום איננו ארוך מאד, האדם יכל להתקים על חשבון גויתו. בראשונה הוא מכלה את השומן אשר בו ואחרי כן הוא משחית מעט משריריו. אפס כאשר משמן בשרו ירזה הרבה עד אשר יאבד את שתי חמישיתיו ממשקלו הראשון, אז, לפי עדות Chossat, יגוע במהרה וימות לשחת. ובגלל זה חרצו חכמי תורת הטבע את משפטם הנכון כי, בכלל, האדם איננו יכל לשבת בתענית יותר מעשרים יום.

הדברים הקצרים האלה מראים א"כ בעליל כי המחיה באה להגן על קיום הגויה, אולם אם המטרה אחת, שונים המה הדרכים המוליכים אליה. אמנם המחברים הישנים העמידו את המחיה כלה על העכול. גם בחזיון הזה בעצמו לא חקרו הרבה. המה האמינו כי המאכלים, בבואם אל הקיבה, מתרככים שמה היטב ומתערבים יחד עד אשר יתראו כמין „בליל" או בצק נוזלי. אל הבליל הזה נתנו את השם: chyme. אפס כל הדבר הזה הוא רק משגה. פעלי המחיה, גם מלבד העכול, רבים ומסבכים מאד במסתרי הגויה. העכול הוא רק אחד מחזיונות המחיה ולא המחיה בעצמה. אולם, טרם נגש אל נסתרות המחיה וסודותיה הרבים, עלינו ללמד לדעת בתחלה את המוצאים אשר עליהם יחיה האדם.

המוֹצָאים, אשר בהם משתמשת המחיה, אמנם שונים ומרובים, אבל חכמי תורת הטבע כללו אותם בארבעה סוגים. הסוגים האלה נוסדו על מספר היסודות החמיים אשר מהם מ־כּב כל חמר. כן, למשל, מתפקדים על הסוג הראשון כל המוצאים אשר בהם יִמָּצְאוּ תמיד ארבעת היסודות החמיים האלה: O., H., C., Az., לאמר יסוד החמצי אי

סוד המחיה הטבעית וערכה בחיי האדם.

מאת ד"ר דוד שפירא.

מהות המחיה בכלל ומטרתה. — תענית המנסים: Tanner, Merlatti. — חלוקת המאכלים לסוגים שונים. — העכול בפה. — השפעת הרוק. — נסיון Réaumur אדות טיב העכול בקיבה. — נסיון Spallanzani — בחינת Beaumont. — מִיץ הקיבה ופעולתו על המאכלים המרוּבעים. — נסיון Magendie בדבר חזיון ההקאה. — העכול בתוך המעים. — השפעת מיץ המעים על המאכלים המשולשים. — פעולת השקד pancréas. — נסיון Bouby. — סוד הספיגה בתוך המעים. — מטרת הרשת הכפול בתוך קמטי המעים. — צרכי כל גויה חיה. — כמות החום המיכנה בגויה בכל יום. — אדי המים באויר הנשימה. — חזיון ה„תבערת" או oxydation בגויה. — פעולת ה„עִגּוּלים" האדומים על אויר הנשימה. — חיי התאים בכלל. — „תחית" הרגבים המתבוללים בתוך התאים. — הסוד הגדול במחיה הפנימית. — פתרון חידת ה„גדול". — השפעת התאים החיים על פרוד החמרים המרכבים. — יכולת התא לברא את החמר הדרוש. — נסיון המלמד Dumas בדבר הדבורים. — נסיון Flourens אדות משמן הארי. — השפעת הכבד על החמרים המשולשים. — גרוש הרגבים מתוך התאים. — השפעת השקד corps thyroïde על „כליון" שרידי המחיה הפנימית. — השפעת ה„אשכים" על התפתחות האדם. — שרידי המחיה הפנימית בתוך מי הרגלים. — דעת Gautier אדות החמר: urée. — כמות ה„מוצאים" השונים בתוך מי הרגלים. — מטרת הזיעה. — כמות החמץ הגחלי היוצא ע"י הנשימה. — השפעת העצבים על העכול. — תוצאות חסרון ה„מרה". — חלאים רעים עקב מרבץ שרידים „מעבתים". — סוד מחלת המשמן. — טיב מחלת הנפת. — סכנת עבודה מרבה בתאים. — ערך המחיה הטבעית. —

כל יְצוּר עלי אדמות, אם קטן הוא או גדול, מתחלק, אצל בעלי הַנִּתּוּחַ, לשיטות שלמות ונבדלות. על דגל האחת, למשל, חונים כל השרירים אשר בגויה ועל דגל השניה — רק העצמות. לַפְּדוּת הזאת יש יסוד נכון. לא רק המראֶה איננו שוה בחלקי הגויה השתים האלה, כי אם גם התועלת היוצאת מהם אינה אחת. אפס החוקרים, העמלים לדעת את מְהוּת העצם או הבשר, מוצאים כי ההבדל בין שני החלקים האלה איננו גדול מאד. כי בשיטת השרירים ובשיטת העצמות יש באמת צד „שוה" המקרב אותן הרבה. גם בבשר גם בעצם תכנית המבנה אחת היא. כזאת כן גם זאת נבנתה מרבבות „תאים" חיים. וכן הדבר גם בשיטות האחרות אשר בכל גויה חיה, לאמר: בעורקים ובעצבים ובכל

וְגוֹי אוֹבֵד בַּלְאֻמִּים
לְמַשְּׂאוֹת יָרִים פְּעָמָיו,
בְּרִנָּה יְאַלֵּם אֲלֻמִּים;
בְּשָׂשׂוֹן יְרַוֶּה אֶת תְּלָמָיו.

וְאֶרֶץ חֲרֵרִים נִשְׁכָּחָה
תַּעַד עֶדְיָהּ וּדְשָׁאֶיהָ.
כְּאֵשֶׁת נְעוּרִים נִדָּחָה
תָּשׁוּב אַחַר גֵּרוּשֶׁיהָ.

עַם שָׁב הָיָה לָעֶלֶם,
סֻכָּה נֹפֶלֶת יָקִים,
הֶאָח! רְאֵם קָשׁוּר בַּתֶּלֶם,
יַעֲבֹד, יְשַׂדֵּד עֲמָקִים.

יְשׂוּשׂוּם מִדְבָּר וּשְׁמָמָה,
הֶהָרִים יִתְּנוּ יְבוּלָם,
בַּשְּׂרוּ אִם לֹא נֶחָמָה
כִּי שָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם.

* * *

הַגָּדַת קְדוּמִים נוֹשָׁנָה
מִקַּדְמַת נֹעַר סְמָכַתְנִי.
כְּאֹמֶנֶת זְקֵנָה נֶאֱמָנָה
עַל בִּרְכֶּיהָ שִׁעֲשַׁעַתְנִי.

בְּלִבִּי אֱמוּנָה זָרָעָה,
תִּקְוָה לְאֵל הַמּוֹשָׁעוֹת.
אַהֲבַת עַמִּי בִּי נָטָעָה,
וְחִבָּה לְאֶרֶץ הַפְּלָאוֹת.

דווינסק ר"ח תמוז תר"ס.

אֶרֶץ חֶמְדָּה נִפְלָאָה
מִי יִתֵּן שִׁיבַת שְׁבוּתֵךְ,
אֶשְׁכַּח אָז כָּל הָרָעָה
מְצָאַתְנִי כִּימוֹת עֱנוּתֵךְ.

אֶשְׁכַּח אָז כָּל הַתְּלָאוֹת
צְרָרוּנִי עַד לִבְלִי קוּם.
אֶנְעַל נֶצַח שַׁעֲרֵי דְמָעוֹת
אֲחַבֵּק אֶת כָּל הַיְקוּם.

עֶבֶד הִנְנִי מִיּוֹם הֱיוֹתִי
נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל מִנְעָלַי,
הָהּ! יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מוֹתִי
לוּ אוּכַל נַתֵּק כְּבָלַי.

אֵל כַּבִּיר בַּשָּׁמַיִם
בּוֹרֵא חֹשֶׁךְ וְיוֹצֵר אוֹר
אָנָּא כַּלֵּה הַנְחֻשְׁתַּיִם,
לְעַבְדֵי עוֹלָם קְרָא דְרוֹר.

אֶרֶץ חֶמְדָּה לִי הָשִׁיבָה
מַשְׂאַת נַפְשִׁי וְתִקְוָתִי,
יֶתֶר שְׁנוֹתַי אָז אַקְרִיבָה
אֲחוֹנֵן רִגְבֵי אַדְמָתִי.

אַךְ זֹאת אֶרֶץ הַיָּפָה
בְּחָזוֹן לְפָנַי מְרַחֶפֶת,
וְעֵת שֶׁמֶשׁ בֹּקֶר נִשְׁקָפָה
כְּקֶצֶף הַמַּיִם חֹלֶפֶת.

אברהם שלמה שפיין.

אֶרֶץ הַפְּלָאוֹת.

הַגָּדַת קְדוּמִים מְעֻלָּפָה
בִּצְעִיף שֶׁל סוֹדוֹת וְרָזִים
מִן קַדְמוּת תֵּבֵל נִשְׁקָפָה
בְּשֶׁלַל צְבָעִים וּרְמָזִים.

שָׁם עֲנָקִים וְאַנְשֵׁי מִדּוֹת,
עַמִּים חוֹלְפִים כַּצְּלָלִים,
יְמֵי הַדּוֹרוֹת — מְלִיצָה חִידוֹת,
דִּבְרֵי יָמִים — הֵד מְשָׁלִים.

רֵאשִׁית גּוֹיֵי אֲדָמָה
כְּהִנָּדֹף עָשָׁן יִנָּדֵּפוּן.
כַּעֲנָנִים קַלִּים בְּרָמָה
כֵּן יִסָּעוּ אַף יַחֲלֹפוּן.

רַק אֶרֶץ חֶמְדָּה מוּפַעַת
כִּשְׁאֵרִית פְּלֵטָה לַדּוֹרוֹת,
וְשִׁירַת קֶדֶם עוֹד נִשְׁמַעַת
הֶמְיַת נְבָלִים וְכִנּוֹרוֹת.

שָׁם שִׁפְעַת בְּרָכָה נֶעֱלָמָה
מִמַּעְיַן סֵתֶר נָבָעָה,
וְיִפְעַת קֹדֶשׁ מְאֹד־רָמָה
עַל כַּנְפֵי כְרוּבִים נִשָּׂאָה.

שָׁם תִּשְׁתַּפֵּךְ נֶפֶשׁ רַכָּה
כְּיוּבַל מַיִם בַּצִּיָּה.

שָׁם תִּתְנַשֵּׂא תְּפִלָּה זַכָּה
כְּמִנְחַת סֹלֶת נְקִיָּה.

שָׁם חָלָב וּדְבַשׁ יָזוּבוּ
בֵּין שְׂדֵי חֶמֶד וּפְרָחִים,
וְהָרִים וְגֵאָיוֹת יָנוּבוּ
מִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ יְרָחִים.

וֶאֱמוּנַת פֶּלֶא פָּרָחָה,
דַּעַת עֶלְיוֹן גָּבָרָה,
אָתוֹן אֶת קוֹסֵם נוֹכָחָה,
וְנָבִיא עָלָה בִּסְעָרָה.

וְאֵל מִסְתַּתֵּר הוֹפִיעַ
עַל עַם קָטוֹן בַּלְאֻמִּים
וְחַיֵּי עוֹלָם בּוֹ הִטְבִּיעַ
שַׁחֲרוּת, זִקְנָה וַעֲלוּמִים.

* *
*

הַגָּדַת קְדוּמִים נֶאֱלָמָה
הֵקִיצָה שֵׁנִית לַחַיִּים,
כְּתוֹלַעַת־מֶשִׁי נִרְדָּמָה
תֵּהָפֵךְ לְבַעַל כְּנָפַיִם.

עַל הַרְרֵי קֶדֶם נִגְלָתָה
כּוֹס הַיְשׁוּעוֹת בִּימִינָהּ.
כִּכְנַף רְנָנִים נֶעֱלָסָה
מוֹצָאֵי גִלָּה הָרִנָּה.

ובנים סוררים שבהפקרא ניחא למו. ופתאום כמו קול קורא בלבבי: לכלם יש קבר פה, לכל החיים, החיים פה עמנו היום וגם לאלה שעוד לא נולדו ולא חזו עוד אור שמש; גם הם יולדו, יחיו, ימותו ופה יקברו, ואך לך לבדך אין מקום לקבר פה!".

בודאי דמיתי שרק מחשבה ריקה שאין לה שחר היא. לא לבי קרא את הדברים האלה, אך אולתי, אולת כל אדם להאמין כי יד המות תהיה בכל אך אליו לא תגיע, ולא שמתי את לבי לרעיון זר זה ואשכחהו. אבל עתה, שכבר זקנתי והנני כיום בן מאה ועשרים וחמש שנים, וכל הככר הריק אז, כבר מלא קברים הוא היום, וכבר בלו ונפלו המצבות שהוקמו בימיו הראשונים, ועוד ימים אחדים ויסגר גם הוא, ואנכי עודני חי, הולך על רגלי, רואה בעיני, שומע ומדבר, זכרתי את קול לבבי ברגע ההוא ואחל להאמין, כי נבא אז לבי בקרבי וגם ידע מה שנבא... יש שהלב יודע יותר מאשר יכול השכל להבין!...

זו היא, בני, אריכות ימי — החל הזקן מחדש אחרי דומיה ממשכה — אולי משמים גזרו אז שלא יהיה מקום לקברי פה על בית הקברות שראיתי תחלתו בעיני וסופו — במחשכות לבי...

לב צעיר היה עוד אז לבי בקרבי, לא היה בו מקום לצער ולדאגה, בגדולות לא הלך, ושמח בחלקי הייתי. ומה הוא לבי עתה, עתה אחרי שהזקנתי וחייתי כבר יותר מכל מה שברכו אותי בימי? כבית הקברות היה כלו, אבל לא כאותו בית הקברות בימים ההם, כי אם כבית הקברות ההוא בימינו אלה. גם לבי מלא קברים מקברים שונים. אין חדר ואין פנה בו שאין בו קבר. קברי אבי ואמי שאהבתי, קברי בני ובנותי, שנולדו לי וקברתי בימי, קברי בני בני ובני בנותי, שעל כפי נשאתים אל חדר רבם בחייהם ועל כפי נשאתים אל קברם במותם, גם קברי ימי ושנותי, הטוב והרע שהיה לי בחלדי כאחד. ואני הזקן הנצב עוד בקומה זקופה כמצבה הייתי לכלם!...

גם זה, בני, הוא ענין רע שנתן אלהים לאדם לענות את נפשו בחייו. אבל חלילה לי להתאונן. הלא חיים חפצתי, וגם עתה עוד לא שבעתי חיים, וכל עוד נשמתי באפי לא אשא את עיני אל המות. אבל מאמין אני, כי בו ביום שיסגר הבית עלמין שלנו, יסגר גם בית הקברות שבלבי, כי כמוהו ככר מלא לבי קברים על כל גדותיו!

והיה אם ישאלך, בני, איש אחרי מותי: מפני מה האריך נחמן התכלתי ימים יותר מכל בני גילו? וענית ואמרת ביום ההוא: מפני שלא קבעו לו מקום לקברו בבית הקברות שראה את תחלתו!

שלש שנים עברו מן היום ההוא, ואנכי כבר הייתי בעיר אחרת. ובבקר אחד קראתי באחד הגליונים אשר לא לנו, כי בעיר מ. מת זה מעט יהודי זקן בן מאה ועשרים ושמונה שנים, ועד יומו האחרון היתה דעתו צלולה עליו, לא כהו עיניו ולא כהו אזניו, ויקבר בכבוד גדול בבית הקברות החדש אשר בעירו.

מה עשו הגבאים של החברה קדישא שהיו בימים ההם, הלכו וקנו כבר גדול ורחב ידים הרחק מאד מן העיר, ויקבעו את הכבר לבית הקברות חדש לעדתנו. עניה היתה עדתנו בימים ההם ולא היה בידה להקיף את הכבר בגדר, אך הציבו לו ציונים על שטח גבולו, ויקראוהו בשם „בית עולם החדש". הכבר ההוא, הוא בית הקברות שלנו של עכשיו, שעוד מעט יסגר גם הוא. בעת ההיא היה כמדבר כלו, הרים וגבעות מכל עבריו, אין נתיב ואין דרך לבא אליו, וכשחלה איש בעירנו ותהי מחלתו אנושה, מהר לצוות לביתו שלא יקברוהו, אם ימות, ב„בית עלמין" החדש, ולא יהיה קברו הראשון בו. וצואת שכיב מרע, הלא תדע בני, כמה חשובה היא שלא לעבור עליה. גם האמינו אחרים בימים ההם, כי אם לא יהיה בית הקברות בעיר, לא ימות גבר בה. שער בית הקברות כבר סגור ומסגר היה, אף העמידה הרשות שומרים לבלי תת עוד לקבור כל מת בו. ומי שמתו היה מוטל לפניו הוליכו אל העיר הקרובה וישלם דמי קבורה ככל אשר שתו עליו הגבאים של העיר ההיא. בימים ההם היה בעירנו זקן נודד וחולה, שלא היה לו לא בן ולא בת, ולא קרוב וגואל שידאג לאחריתו, ויתנו הגבאים את עינם בו להתחיל בקבורתו אם ימות, את בית העלמין החדש, ויקראוהו אליהם ויבטיחוהו לכלכל את שיבהו בלחם ובבגד עד שימות, אם אך יסכים להקבר אחרי מותו ראשון בבית הקברות החדש. הזקן נאות להם בתנאי, שיושיבו שומרים על קברו בכל הזמן שיהיה אחד ואין שני לו בכל שדה הקברות, ונער יתום אחד „יאמר" קדיש אחריו כדין.— כשמונה חדשים חי עוד הזקן ותקצר נפש העדה בעמלה להוביל את מתיה אל העיר הקרובה ולשלם דמים מרבים בעד כל קבר, אף יראו פן ינום אותו הזקן וכל ההוצאה הרבה שהוציאו עליו להאכילו ולהלבישו תאבד חלילה, אבל זקן ירא שמים היה ולא שם כזב את מבטחנו בו. באחד מימי הקיץ חלה את חליו וימת. ויום צום וסליחות היה יום מותו לכל החברים השמשים והקברנים של החברה קדישא, ומי שלא צם ביום ההוא לא נתנו לו להתעסק לא במהרתו ולא בקבורתו. גם אנכי צמתי ביום ההוא. כבר הייתי אז קרוב לשלשים שנה, שמש ראשי בחברה קדישא, ואתעתד להכתב בקרוב בפנקס החברה בשם חבר, וכשהפילו גורל בין השמשים מי ממנו ישמור את הקבר החדש והאחד בכל כבר הישימון הזה, נפל הגורל גם עלי. תשעה ימים רצופים שמרנו את הקבר, בלילה ישבנו על ידו שלשה שמשים יחדו, וביום היו שנים מאתנו הולכים חליפות העירה ואחד נשאר תמיד לשמור את הקבר. באחד הימים כשהלכו חברי העירה מאז הבקר ואנכי נשארתי לבדי כמצבה על יד הקבר, וכבר סיימתי את ספר התהלים כדרכי אז יום יום, החילותי להתבונן על הכבר כלו מלפני ומאחרי. מחשבות רבות ושונות עלו על לבי. רואה אני את כל הכבר העזוב, ארץ לא זרועה זו, ולבי בקרבי הומה ושואל: האמנם ימלא כל הכבר הגדול והרחב הזה קברי אנשים, ולא יבולע המות לנצח? הגם יומי יבא ומצאתי פה קבר גם אני? ועיני משוטטות הנה והלוך למצא את המקום אשר בו תהיה קבורתי, והנני מניף את מקלי שהיה בידי, מוליך אותו ומעביר מרחוק על פני כל הכבר לארכו ולרחבו ומודד וגוזר את כל שטח האדמה לשורות שורות של קברים. בשורות הראשונות אני קובע, במחשבתי, מקום לנכבדי העדה, העשירים והמיוחסים, זקנים ועולי ימים. ראשונים המה בכל מקום ומדוע לא ראשונים במקום יהיו גם פה? אחריהם במקום יבאו בעלי בתים חשובים גם יורדים מנכסיהם, ואחריהם עניי עם, ורבים המה אלה, אין קצה לקבריהם. ושם מתחת הגבעה העזובה והשוממה, בשפלה, אשר על יד הנהר הקטן המלא סוף וקנה, שם אני קובע מקום ליולדות ולהרות יחדו, ומעבר לנהר, קרוב לגבול הכבר, אני מכיר את מקומם של האובדים והנדחים, מוסרים

השם שהיו בארץ ושזכו לאריכות ימים, ומשערים, שמשום זה זכו לזקנה, לפי שחיו על פי חקים קבועים ששמו למו, ויסדרו את כל מעשיהם במדה ובמשקל, קבעו להם זמנים לעבודה, זמנים לנוח, זמנים לקבל אורחים ומעולם לא שנו את סדר חייהם. על חכם גדול אחד וקאנט שמו מספרים שכל כך זהיר היה לבלי לעבור על חקו ששם לו, עד כי כל רואיו שפגשוהו הולך לשוח בין האלונים ברחוב ידוע, ידעו כלם כי שעה זו וזו ביום היא, ומי שהיה לו שעון בכיסו היה מעמידו על השעה שרגיל היה החכם הזה לשוח בה. וכן התנהג כל ימיו בכל יתר הדברים, ואומרים עליו שלפיכך האריך ימים יותר מחבריו.

— וכל זה קראת בספרים? שאל ר' נחמן.

— כל זה קראתי בספר!

— ומה אעשה לך בני, ואנכי לא קראתי בספרים האלה! ענה הזקן בשחוק — ולפי שלא קראתי לא ידעתי, כי כל זה סגולה היא לאריכות ימים. גם חכם גדול לא הייתי בימי לשים לי חקים ומנהגים קבועים ככל אשר אתה מספר... המעט לנו אלה החקים והמצות הכתובים בתורתנו: את זה תעשה ואת זה לא תעשה? המעט לנו חקי המדינה: זה מותר לך וזה אסור, אל תגע בו, כי נבא עוד להוסיף עליהם חקים וסיגים כל אחד לעצמו ובאלה נאריך ימים? לא כן הוא, בני! לא כל הכתוב בספרים היא תורת אמת. הגע בעצמך, חק שמתי לי לאכל צלי בצהרים בשעה פלונית, והנה קמתי בבקר, יצאתי החוצה להשתכר הכסף הצריך לי לקנות בשר לצלי זה, ולא השתכרתי ולא היה לי צלי ביום ההוא, האמנם אחמיר עלי לבלי לאכל גם לחם יבש באותה שעה שעל פי חקי עלי לאכל דוקא צלי? ואם גם לחם אין, האבכה על כי רעב אני, אם אצטער על כי עובר חקי אני, החוק לאכל בשעה שרעב אנכי? לפיכך שמתי לי לחק: לאכל בשעה שרעב אני ויש לי מה לאכל, ולרעב בשעה שאין לי אפילו פת קיבר ואין לי מה לאכל! יכול היות, כי ישנם מאושרים מעטים כאלה שהכל מוכן ומזומן לפניהם, ויכולים הם לסדר להם את זמנם, זמן אכילה לחוד, זמן עבודה לחוד, אבל מה מעטים המה בתבל ולא מפיהם אנו חיים. חיינו אנחנו תלויים לנו מנגד, בעל כרחינו אנחנו חיים, ואם מאמין הנך לדברי, האמינה כי מעודי לא עלה על דעתי לחשיב, כי אאריך ימים. אבי חי שבעים וחמש שנים וימת. וכשהגיעו ימי לשבעים וחמש ואנכי לא מַתִי ברכתי את ה' שהוסיף לי עוד שנה אחת, עוד יום אחד. ואם חי עודני היום ושנותי כבר הגיעו למאה ועשרים ויותר, הַאוָאֵל להאמין כי טוב אני ממשה רבינו איש האלהים שחי רק מאה ועשרים שנה ולא יותר? חי אני לפי שהתחותך חיים לכל חי נותן לי חיים, ואין אני שואל במה זכיתי לכך.

ומי יודע, הוסיף הזקן לדבר — ומי יודע, אולי לא קבעו עוד שם במרומים את מקום קברי פה עלי אדמות? אולי חי אני משום שאין עוד מקום פנוי לעצמותי אחרי מותי? רעיון זה עולה לפעמים על לבי משום מעשה שהיה בימי.

הוא הבים אל השמש ויאמר: עוד היום גדול, ויכולים אנחנו לשבת עוד ולשוח פה שעה ושתים, ואני יכול עוד לספר לך את המעשה ההוא שהביאני לחשוב, כי כל חיי תלויים רק במקום, אשר עוד לא קבעו לקברי אחרי מותי. וזה הוא:

לפני תשעים וחמש שנה יצאה פתאם פקודה מאת הרשות, לסגור את בית הקברות שהיה לעדתנו בזמן ההוא. מתחלה היה בית הקברות הישן ככברת ארץ אחת רחוק מן העיר, אבל כאשר החלה עירנו להתפשט ובתים רבים נבנו אז לכל עבריה, נכנס בית הקברות הישן מעט מעט ונבלע בתחומה של העיר, ולפיכך גזרו שלא לקבר עוד את מתינו בו, וגם מבלעדי הסבה ההיא היה כבר בית הקברות מלא קברים על כל גדותיו.

— יאמרו מה שיאמרו — החל הזקן עוד הפעם לשפוך את שיחו לפני — יאמרו, כי בחורים מכל עם ולשון אנחנו, ובודאי כן הוא, כי אמנם בחרנו ה׳ מכל העמים לקרא את שמו עלינו, אבל אין גם חיינו כחיי כל עם ולשון. הם חיים ואנחנו חיים. הם חיים חיים שלמים, חיים שיש בהם ימי ילדות, ימי נעורים, בחרות ושחרות, ויכולים המה להתענג בזקנותם בזכרונות מימי ילדותם, ימי נעוריהם, בחרותם ושחרותם, ואם גם לא טובים ולא מהוגנים היו באותם הימים שכבר עברו, אין הם חושבים את עצמם בזקנותם לאחראין על מעשיהם הרעים בימים ההם, ולא יתבוששו בהזכירי להם מה שהיו ומה שעשו בימיהם. גם הנכבד ונשוא פנים שבהם לא יקצוף עלי בחמדי לצון לפעמים והנני מזכיר לו דרכיו בימים מקדם. לא כן אנחנו, עד זיבולא בתרייתא נכתם עוננו לפנינו... כבר בני עונשין היינו מאז יצאנו מרחם אמנו, כבר זקנים היינו בנעורינו לשאת בעול המצות החקים והגזרות, וכשם שלא היתה לנו ילדות כך אין לנו זקנה! הנני אומר „לנו“ ורצוני לאמר: בשעה שאני מדבר עם זקני אחי. אבל לא כן אנכי עמדי בשעה שאני משוחח ומשתעה עם הזקנים מעם הארץ. באותה השעה כמדומה לי שגם לי היו ימי נעורים, גם חבל זמני לא נתק ולא נפסק עוד בחיי, וכל חיי המה כיומא אריכתא לפני, או כספר שלם שלא חסר עלה בו... בספר הזה אני קורא, וכל ימי שכבר עברו, שבים ועוברים לפני זה אחר זה, והמה אחוזים ומשולבים זה בזה כשלשלת אחת ארוכה מאד, הנמשכת מימי הראשונים עד יומי זה. זה הוא הדבר, בני, שאני הולך אל הזקנים האלה לבלות עמם שעה או שתים בשיחה שרבה פעולתה עלי בימי זקנותי אלה.

רגעים אחדים החריש. שפתיו נעו כאלו דבר אל נפשו ואנכי לא שמעתי.

— ואם תשאלני, בני, פנה אלי עוד הפעם, מה כל השיחה הזאת לי? הן הימים הראשונים עוד לא ישובו ומה יתנו לי אם אהגה בם או מה יפחהו לי אם אשכחם כלם? על זה אענך, כי עוד עול ימים אתה ואין נפשך יכולה לדעת ולהבין את נפש הזקן שאין לו עוד לצפות לעתיד ולימים יבאו! כשהייתי נער כמוך, היו רק הימים שיבאו לנגד עיני, ולימים שכבר עברו לא שתי את לבי. אבל זה לי ארבעים שנה ויותר שנסתם חזון העתיד מנגד עיני. אל מה ייחל עוד זקן בן שמונים שנה ויותר? עתיד אין לי עוד בני, כל טובי וחילי אני רואה רק בעבר, בימים שעברו, במעשי שכבר עשיתי, ואינני יודע אם הייתי זוכה לזקנה זו, אם לא התענגה עוד נפשי בזכרונותי הרבים, שבהם אני חי ולא ימותו כל עוד אחיה בהם... ועתה, בני, אחרי שספרתי לך את כל זה התשים אשם נפשי, כי מרבה שיחה אני עם הזקנים הללו, ואינני מדבר הרבה עם זקני אחי?

— חלילה לי להרהר אחרי מדותיך, זקן מאד נכבד! עניתי מצדי — מעולם לא עלה על לבי לחשוב לך זאת לעון, ואם הרשיתי לי לשאל את פיך על הדבר הזה, היתה מחשבתי אך טובה עליך; דעת דרכיך חפצתי, כי צעיר לימים אני ועוד ללמוד אני צריך.

— לקיים את המקרא: „שאל אביך ויגדך, זקניך ויאמרו לך!“ כלה הזקן את דברי אלה. אם יש לך עוד לשאל שאל בני, שאל!

— רוצה אני לשאל את פיך, בשביל מה, לדעתך, זכית לחיים ארוכים? רצוני לאמר: מה היו דרכיך, מנהגיך, במאכל ובמשתה, בימות החמה ובימות הגשמים, באיזה שעה שכבת לישון בלילה ובאיזה שעה קמת בבקר? ובכלל מה היו החקים ששמת לך לחיות על פיהם ולבלי לעבור עליהם?

— ולמה לך, בני, כל זאת לדעת? שאל הזקן ויביט עלי כמתפלא על שאלתי.

— שיאל אנכי כל זה, בארתי לו, בשביל שקראתי בספרים המספרים את חיי אנשי

— למה, נחמן, משכת את ידך ממתנת השרים ותחסר את נפשך מכל הטוב שאמר השר הצעיר להטיב עמך? שאל אותו הזקן.

— ההטיב חרה לך הדבר הזה גאוורילא? שאל ר׳ נחמן תחת לענות אותו דבר.

— מעולם לא זכיתי, כי תדבר אלי ככל אשר אתה מדבר אל שכני הרעים והחטאים! התאונן הזקן מעם הארץ.

— ומעולם לא שמעת בקולי, גאוורילא, ואת עצתי לא שמרת! ענה אותו ר׳ נחמן מצדו.

— ריב ישן נושן הוא, נחמן, הלעולם תריב עמדי?

— הלעולם נחיה, גאוורילא?

— כן, כן, לא לעולם נחיה ולא לנצח נריב. חיה בשלום נחמן! קרא הזקן ויפן וילך לו.

— גאוורילא זה הוא זקן בן שמונים שנה, ובהיותו עוד נער התנכר כבר במעלליו — ספר לי ר׳ נחמן — כלי היה אז, ועכברא דשכיב אדינרי הוא עתה. בניו ובני בניו עניים מרודים הם והוא לא חס עליהם מעודו. נסיתי פעמים אחרות להוכיחו, כי לא טוב ה״א עושה, מבשרו הוא מתעלם, ובכל פעם ענה אותי: אחרי מותי יקחו הכל, אני לא אקח מאומה בידי ברדתי אל הקבר! מאז לא אוכל לדבר אליו לשלום.

— אומרים עליך, ר׳ נחמן — הרהבתי העוז בנפשי לפנות אליו — כי אוהב הנך את זקני עם הארץ ש„ברחוב הגוים" יותר משאתה אוהב את זקני אחיך בבית המדרש.

— כלה את דבריך, בני, ואמור: ויש אומרים, שמוכן ומזומן אני לתת נפש עשרה זקנים יהודים בעד נפש זקן אחד מעם הארץ! האין זאת בני? דבר אלי בצחוק קל על שפתיו. כל זה כבר שמעתי, אבל מעות גדולה היא בידם. אוהב אני כל זקן ונער בעמי כנפשי, הלא אַחי ובני הם כלם ובשרי הם. אבל אוהב אני גם את הזקנים מעם הארץ. הן כיונקים עלו לפני. לעיני גדלו, פרחו וישגשגו, ולעיני קמלו ויבלו, ואיך אשנא אותם ולמה אשנא אותם? מרבה אני שיחה עמהם, משום שיש לי לדבר ועל מה לדבר אליהם, אבל אין דברים בפי לדבר אל זקני אחי... ואת מי מהם אדבר? מי המה זקנינו, אם תדע? זקן בן שמונים שנה הוא רבינו המורה צדק בעירנו, ואני זוכר אותו מיום הולדו. ילד נחמד ויפה עינים היה ואנכי אהבתי אותו. אבל כמעט היה לנער היה פתאם לישראל סבא, מביש פני חבריו בהלכה, ולא יכולתי עוד לגשת אליו לחבקו ולנשקו כאשר הייתי עושה בילדותו. מאז ועד היום אין לו עוד בעולמו אלא ד׳ אמותיו של תורה ושל גירסא, ומה אזכיר לו מימיו הראשונים? ימי ילדותו איננו זוכר, וימי נעורים לא היו לו כלל. ישנו עוד זקן אחד והוא הגביר צ... הנהרג שבע בכל יום על פחות משוה פרוטה. הלא לא טוב הוא מגאוורילא הזקן אשמאי מעם הארץ ששנאה נפשי! וכי בשביל שבן עמי הוא, אחי הוא אצדיק את פעלו ואהבהו? ישנם אמנם עוד זקנים אחדים בעיר. זקנים עניים שבהבל באו ובחשכה הלכו כל ימיהם, ומה אספר להם, ואיזה שעה של נחת בחייהם אזכיר למו? בכל חייהם הארוכים לא היתה למו שעה אחת של נחת. לא טובה היתה האשפה שהתגוללו בה בנעוריהם מאשפתם עתה, וצר לי בני, צר לי מאד בזכרי את ענים ומרודם כל הימים! טוב טוב להם ששכחו את ימיהם הראשונים. דיה להם ענות נפשם בשעתה... לא אבא אני עוד להזכיר להם נשכחות ולהזכיר את כל צרותיהם על פניהם.

הזקן נאנח ויתעצב אל לבו.

תאר לפני מכל מה שראו עיניו במלחמת הצרפתים בארצנו ויקונן על מות השר הישר באדם, ועל בואו עם ארונו אל הגבירה רעיתו שאחזה השבץ בבא אליה הידיעה כי מת אישה במלחמה, ויספר לי גם מעיני השר שהיו משוטטות לפניו ימים ושנים רבות, ובכל עת דברו בהמאורעות ההם התרגש לבו וקולו היה קול בוכה, כאלו קרא מספר קינה ארוכה לפני. ככלותו לספר את כל אלה וכהתבוננו בי, כי דבריו העציבו את רוחי, אמר לי:

— הלא יום צום שבעה עשר בתמוז היום, בני, ולא התענית ולא הסליחות המה העיקר, אבל זכרון ימים מקדם. גם לנו היתה ארץ, גם לנו היו מלכים ושרים, גבורים צבא רב, וגם אנחנו נלחמים היינו!... ביום הזה בשנים קדמוניות אולי ראו אבותינו הרס ואבדון עוד יותר, אולי נשפך דמם אז עוד יותר מכל מה שראו עיני במלחמה האיומה ההיא. אם לא היו לאבותינו כלי תותח וכלי רובה כאלה שישנם עתה לכל העמים, היו להם כלי משחית אחרים לחבל, להמית ולהרוס, וכאלה לכל אויביהם שנלחמו עמם. ומה רב הזמן מן היום ההוא ועד עתה, ועוד לא שבתה המלחמה מקרב הארץ! ועל מה נלחמים העמים? ועל מה ישפך דם גבורים? ומתי יבא היום אשר אנחנו מיחלים לו, ולא ישא עוד גוי אל גוי חרב?

הוא הביט על השעון, ויאמר: למה אנחנו יושבים פה? נלכה נא החוצה, נשוח מעט ונשכח כי רעבים אנחנו.

יצאנו החוצה ויוליכני ברחובית השפלה שלא דרכה עוד רגלי עליהם, ועל כל קוץ ואבן, על כל בית וחצר ועל כל גן וגדר ספר לי תלי תלים של מעשיות ומאורעות.

„במקום הגן הזה היתה כששים שנה מלפנים שוחה עמוקה, וכל תושבי העיר היו שופכים בה את אשפתם". „גם הרחוב הזה לא רבים ימיו. עודני זוכר כי במקום הרחוב עתה היה תשעים שנה מלפנים יער צומח עצי אגוזים, ובהיותי נער בן עשר שנה ויותר הייתי בא הלום באגודת חברי, שכבר מתו ונשכחו, ופה היינו נלחמים עם הנערים מעם הארץ. פעם הכינו אותם ופעם הכו אותנו. הרחק מעט מזה היתה חורשה, מקום סתר לגנבים ושודדים — מלפנים היו עוד הגנבים וזולת בני אדם מתחבאים ביער ובחורשה, ועתה הם יושבים במעלות העיר ואינם מתחבאים כלל!..." חמד לצון לו.

— ומה אספר לך עוד בני? פנה אלי בשבתנו לנוח על גל אבנים אחד מחוץ לעיר. היש פה אבן או עץ, רחוב ובית בעיר שלא יזכירוני ימים מקדם? ימים טובים וימים רעים שעברו עלי ועליהם מאז ועד היום? שלא יזכירוני אנשים שאהבתי או שנאתי בימי, שכבר מתו ונשכח זכרם בחלד? עוד מעט וגם אנכי אשכח. ואם בזמן מן הזמנים תבוא הלום, בני, או אל מקום אחר שהלכנו היום יחדו, אולי תזכירני אתה לפני אותו הנער שילך אתך כמו שהולך אתה היום עמי, ותספר לו: במקום הזה הלכתי ביום שבעה עשר בתמוז, שמונים או תשעים שנה מלפנים, על יד ר' נחמן התהלכתי וכזה וכזה ספר לי... גם בימי נעורי היו זקנים כמוני היום, ואנכי אהבתים וכבדתים אז, והמה ספרו לי תמיד מאורעות ומעשים שהיו בימיהם. לא האמנתי כי אזקין גם אני בחיי כמוהם, והנך רואה, בני, מה שלא האמנתי אז לא איכל עוד להכחיש היום, ולמה לא תאמין, כי תאריך גם אתה ימים על הארץ ותזקין כמוני?

החרשתי כי לא ידעתי מה לענות. זקן אחד מזקני עם הארץ עבר לפנינו, ובראותו את ר' נחמן גלה ראשו וישאל לשלומו.

ובדברו את הדברים האלה נגש אל ארון קטן הנשען אל הקיר ויוציא ממנו בקבוק וימזוג לו מעט יין שרף בכוס נכה רגל, ויקרא אלי: לחיים! וישת. בקש למזוג גם לי ואגיד לו כי לא נסיתי בכך.

— ובימיך, בני, יכולתי לשתות יותר מאשר אני שותה עתה. הרבה לא שתיתי גם אז, חצי רביעית ולא יותר, וגם זה אך לעת מצוא. עתה אני שותה רק לוגמא קטנה ודי לי.

רבקה'לע נגשה אליו ותאמר בקול רוגז:

— ומה אתן לך, זקני, לטעום עתה? שבבים לא הבאת לי לפני לכתך אל המרחץ ועדיין הדגים לא בושלו כל צרכם.

— ולמה החרשת, חמדתי? ענה הזקן, וישח למצא את הגרזן אשר היה תחת הארון. מהרתי לתת לו אשר הוא מבקש. ויצא המסדרונה ויבקע כפים עץ, ואנכי עוזר לו לשאת את השבבים הביתה ולתתם לרבקה'לע ומדבר אל לבי: ומה היו השרים אומרים לוא ראוהו בוקע עצים בגרזן כהה לכבוד יום השבת?

— הנך רואה, בני, כי „אם אין אני לי מי לי”, פנה אלי בלשון חכמים, לא כמתלונן על גורלו אבל כמצטדק לפני שנתן לי לעזור לו — אמנם עוד היום גדול, אבל מרובים המה עוד צרכי השבת, ומרבה היא גם המלאכההיום לעשותה. אין עוד מים בכלי, ועלי ללכת עתה אל הנהר פעם ושתים. אמנם לא רחוק הנהר מפתח ביתי, וטוב שאלך אני אליו ולא יבא הוא אלי. מוחל אני את הכבוד שהוא חולק לי מדי שנה בשנה בעברו על גדותיו לצאת לקראתי ולבא גם אל ביתי. איך שהוא והמים לא יבאו עתה מאליהם אל הכלי, עלי להביאם בדלי, ואת מי אשלח, ומי ילך לי? בני היושב שם כמעט יעצור כח לשאת את רגליו לצאת החוצה, ורבקה'לע נכדתי, די לה לאפות ולבשל, לפנות את הבית, לתפור ולאחה. אנשים חיים אנחנו ומרובים צרכי החיים בכל יום ויום. הנני מדבר אליך את כל זאת בכדי שלא יזעף לבך עלי, בני, שלא אוכל היום להרבות שיחה עמך. אם גם לא הגדת לי, הלא יודע אני בשביל מהבאת אלי: נפשך חשקה לשמוע מפי את כל מה שהיה עמי בבית שר הפלך, ולא לעול אחשב לך חשקך זה. אומרים: „אם תרצה לדעת הכל תזקין מהרה”. יהי כן, טוב שתדע הכל ותזקין משתזקין ולא תדע מאומה! ולכן, בני, איעצך לבא אלי ביומא דפגרא, או ביום שבעה עשר בתמוז הקרוב לבא. ביום ההוא אהיה פנוי ממלאכתי ונוכל להרבות שיחה ככל אשר עם נפשנו. האין זאת, בני? —

הודיתי להזקן על טובו וחסדו, ברכתי את בנו בשבתא טבא; וגם את רבקה'לע נכדתי נחמתי לא שכחתי לברך, ואצא מביתו בלב מלא רגש. חשתי, כי דבקה נפשי בזקן ההוא, נעימים היו לי דבריו וקולו מה ערב ומושך את הלב! מהיום ההוא לא יכולתי להסיח את דעתי ממנו אף רגע. בנו הנדכה והשחוח המשקפים הלוחצות את קצה חוטמו האמלל, רבקה'לע הזקנה כבדת האוזן, נכדתי נחמתי ועליהם ר' נחמן רם הקומה, אשר חכמת לבו תאיר פניו, נצבו נגד עיני וגם בחלום חזיון לילה חזיתים ואהבם ותכל נפשי לראותם עוד הפעם בהקיץ.

היום שבעה עשר בתמוז בא, ואנכי ירדתי השפלה ואבא אל בית ר' נחמן. הוא הכירני ויקבלני בסבר פנים יפות.

— ידעתי כי תבא, ואנכי הלא חכיתי לך! — היו דבריו הראשונים אלי, ובצחוק על שפתיו הוסיף: לאורח טוב יחשב הבא אל רעהו ביום צום! האין זאת בני?

בשעה וחצי ספר לי בדבר בואו אל שר הפלך. מחזות איומות ומרגיזות לב ונפש

— אבא בא! בשרני הזקן.

— והוא איננו כועס? שאלתי את הזקן, כי קול המדבר ברמה היה כקול איש הכועס.

— חלילה. למה יכעס? ענה הזקן, אבל בת אחותי אשר שם. אשה כבדת האזן היא ואם ידבר אליה בנחת לא תשמע. — קמתי ואצא לקראת ר' נחמן, ולעיני נצב איש רם הקומה. אשר גבו אך זה החל להתכופף מעט, והוא מדבר אל הזקנה:

— אל תקצפי, רבקה'לע נחמתי! התמהמהתי היום יותר מן הרגיל ואותך, בתי, השארתי לבדך להכין הכל. כאלו היית שפחה מחויבת לעבוד לכלנו את כל העבודה הזאת. אבל מה יכולתי לעזור לי. וכל אחד שואל: מה דברו השרים עמי, מה דברתי אני אליהם? מה נתנו לי ומה עוד יתנו לי? ואם לזה תעני דבר ולזה — דבר, יעבור הזמן מבלי התבונן, ועל כן התמהמהתי. אך ראי נא, נחמתי, כי לא שכחתיך, ומה תאמרי להמטאטא שהבאתי לך?

— כן לא יחסר לנו כל טוב, כאשר לא חסר לנו מטאטא בבית! ענתה האשה.

— ידעתי. ידעתי. רבקה'לע נחמתי, כי עוד לא נגעה ידך בהמטאטא שהבאתי לך בשבוע העבר — דבר הזקן רכות — אבל לפיים אותך, חמדתי, שלא תקצוף כי התמהמהתי היום. הבאתי לך מתנה זו!

ואני רואה ושומע ולבי משתומם בקרבי. רואה אני כי הוא הוא ר' נחמן, ושומע אני מפיו, כי הזקנה הבלה, רבקה'לע. היא נכדתו, נחמתו, והזקן היושב שם הוא בנו הקורא לו: „אבא" והוא ירא מפניו פן ינער בו, אבל איה היא הזקנה המופלגה ששמה אותותיה בו, בר' נחמן? שערות ראשו וזקנו אינן לבנות כשערות הזקן היושב בחדר השני, גם קמטי עור פניו ומצחו לא רבו ולא עמקו אפילו כקמטי האשה, נכדתו נחמתו... אמנם שפו עצמותיו ולחייו שפלו. אבל אין בהזקן כלו אותות זקנה מצויתה, ככל מה שתארתי לי בדמיוני, ולולא שמעתי, כי הזקן שבחדר השני קורא לו אבא, והוא, העומד לפני, קורא להזקנה: „רבקה'לע נכדתי" הייתי אומר כי נהפך הסדר כלו, ולא הייתי מאמין בשום אופן שזה הוא ר' נחכן. או שזקן הוא ר' נחמן כל כך כפי שספרו עליו.

— צפרא טבא! מהרתי לקדם את פניו בראותי אותו פונה אלי.

— צפרא טבא, בני, ענני, חכו לי רגע וארחץ כפי. רבקה'לע, פנה אל הזקנה, תני לי, בתי, את פך הנחושת!

רבקה'לע נתנה לו פך נחושת בעל שתי הידות, והזקן נטל ידיו וינגבן במפה אשר מהרה הזקנה להביא לו מן החדר השני.

— שלום עליכם! קרא אלי ויושט לי את ידו הכחושה והיבשה. ויסתכל בפני להכירני מי הוא העומד לפניו.

— עליכם שלום, ר' נחמן! עניתי לו וכל פני נאדמו מבושת.

— בן מי אתה? שאלני. ובראותו כי אדמו פני, הניח את ידו על כתפי לאות רצון וחבה, הגדתי לו בן מי אני.

— כן, עתה אני יודע, החל לכנוס בשיחה עמי. את אביך אני יודע מיום הולדו, גם את אבי אביך ידעתי, אבל אותך, בני, אני רואה אך היום. היו ימים וכל אנשי העיר היו כבני משפחה גדולה אחת. ובכן ידעתי כל ילד קטן. כל ילדה קטנה, כאשר ידעתי גם נער וזקן. לעיני נולדו, גדלו והזקינו, והם גם הם ידעו כלם את ר' נחמן הדר בתוכם. עתה היתה אחרת בעיר. כל איש לבדד ישכון, כל אב משפחה קטנה דר לו בעולמו שכלו שלו. עתים שונות ומנהגים שונים, ולפיכך גם דאגות שונות!

ותור לי באצבעה אל הדלת אשר ממול התנור. בלב חרד שמתי את ידי על כפות המנעול ואבא החדרה, והנה זקן נדכה ושחוח יושב על יד החלון, צמד משקפים בעלות שתי זכוכיות גדולות ועגולות כאגן הסהר ואחוזות זו בזו בפתיל נחשת יושבות לבטח על קצה חוטמו הנלחץ ביניהן, והוא קורא בתורה שנים מקרא ואחד תרגום. קול נגינתו היוצא מגרון נחר הוא כקול חולה מתיפח, ונפסק לרגעים משיעול מסושך, שיעול זקן אשר כיחו וניעו שמים מחנק לנפשו. שערות ראשו וזקנו כמו פשתה כהה לא רוחצה. עור פניו ומצוזי מלא קמטים וחריצים, ארוכים וקצרים, ישרים ועקומים, וכל מראהו כלו כמראה הזקנה האיומה והבלה שנתגלמה בגוף חי ומדבר, הקורא בתורה שנים מקרא ואחד תרגום.

כל ספיקותי בימים מקדם כלו כעשן ברגע ההוא. ואלו באתי לראות פני זקן שחי מאה וחמשים או גם מאתים שנה לא הייתי יכול לתאר לי פנים שהזקינו עוד מאלה אשר לעיני.

— צפרא טבא! קראתי ולבי דפק בקרבי בזכרי לפני מי אני עומד — האוכל להתכבד לדבר אל האדון ר׳ נחמן?

— אבא איננו בבית עתה — ענה הזקן — הוא הלך אל המרחץ ועוד מעט יבא.

לשמע השם „אבא" יוצא מפי זקן עתיק יומין שכמותו, נבוכותי ואשתומם כלי — האמנם עוד יש „אבא" לבן מאה זה? שאלתי את נפשי, והוא לא יתבושש לשאת את השם „אבא" על שפתיו כעול ימים הצריך עוד ל„אבא" ונזקק עוד ל„אבא"? ומה יהיו איפא פני האיש ההוא שזקן זה קורא לו „אבא"? — כמעט האמנתי שר׳ נחמן הוא, אך התולים עמדו בדרכו, ככל מה ששמעתי מספרים עליו.

— האין ר׳ נחמן בכבודו ובעצמו מדבר אלי? שבתי לשאל.

— לא, ר׳ נחמן הוא אבי, יאריך ה׳ את ימיו — ענה הזקן — ואנו הנני בני החלש והחולה המוטל עליו לעת זקנתו לכלכלני. יאמץ ה׳ חילו ולא תשלוט עינא בישא בו. שב נא בני, פן יבא אבא ויגער בי ויאמר, כי אינני יודע הלכות דרך ארץ. אתמול היה הדבר. הוא יצא לשוק, ואורחים באו לשאל, ואנכי שכחתי לבקש אותם לשבת ולחכות רגע עד שישוב, וכשבא אבא וימצא אותם עומדים ואני יושב, כי כשל ברך אני, לא עליך, גער בי ויאמר, כי צריך הוא ללמדני דרך ארץ. לכן שב נא בני, וחכה לו, כשעה וחצי מאז הלך לו ולא יתמהמה עוד.

ישבתי כדברי הזקן. והנני מדבר אל לבי: עוד יש לזה אב הנוער בו כבנער קטן ומלמדו דרך ארץ! אלו באתי לשמוע דבר זה בלבד דייני.

הזקן שב לקרא בתורה ויחל בהפטרה: „והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת ה׳, כרביבים עלי עשב, אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם" ולעיני רוחי מתיצב אותו היהודי שהזיל כטל אמרתו בקרב שרים רבים, והוא הראה להם בעליל, כי לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם, לא משום שכבר זקן הוא ואין לו חפץ עוד בעזרתם, כי אם משום שהוא זקן מהם וכחו באלהיו אשר כלכלהו כל ימיו, יכלכלהו גם בימים יבאו. וקול הזקן הנמשך אחרי טעמי הנגינה, הולך ומתמוגג כקול תינוק בבית רבו, והנהו קורא: „במה אקדם ה׳, אכף לאלהי מרום?" ועל לבי עולה השאלה: במה אקדם את ר׳ נחמן? מה אמר לו אם ישאלני בשביל מה באתי?

ועד שאני שואל ומחפש במוחי דברים מה להגיד לר׳ נחמן אם ישאלני, הנני שומע כי נפתחה הדלת בחדר הראשון ואיש בא הביתה ומדבר בקול רם אל הזקנה המכינה את מאכלי השבת.

אבל קטונתי מכל הכבוד ומכל החסד הזה. אם הזכרתי לכם נשכחות, לא לי תודתכם, כי אם לאלהי שהאריך ימי יותר מבני גילי. תנו איפוא את כפפכם לכל דבר שהוא טוב לפניו, ולי לא תתנו מאומה; בעמל כפי חייתי עד היום ובעמלי אקוה לחיות עד יומי יבא!

ועוד ביום ההוא ראו אנשי העיר את ר׳ נחמן יושב במרכבת שר הפלך ושר נכבד יושב לימינו לשלחו אל ביתו, וכל העם רואה איך נצבה יעמדה המרכבה שם בשפלה לפני פתח ביתו של ר׳ נחמן. והשר יצא לפניו וישם ידו לר׳ נחמן לעזור לו לצאת גם הוא, והוא לחץ את ידו של ר׳ נחמן באהבה רבה וכבוד, כאלו קשתה עליו פרידתו ממנו, ור׳ נחמן מברכו גם הוא באהבה וחבה כאלו היה הפעם בנו יחידו פורש ממנו.

ועוד ביום ההוא ספר ר׳ נחמן את כל הדברים האלה באזני ראשי עדתנו, שבאו לשאל את פיו מה דבר אליו שר הפלך ובשביל מה נעשה לו כל הכבוד והיקר שראו עיניהם. ועוד ביום ההוא שמעתי גם אני את הדברים האלה מפי ראשי העדה שזכו לשמוע אותם מפי ר׳ נחמן בעצמו ובכבודו, וארא ואביר, כי חטאתי לאיש הנפלא הזה באי־אמונתי הנמהרה, ואחלים בלבי לתקן את עותתי, ללכת אליו לפייסו ולמצא חן בעיניו.

ג.

זקן ונער נפגשו.

יום הששי בשבוע היה. בשעה השלישית אחרי הצהרים ירדתי ממעלות העיר העליונה אל השפלה ואשאל לביתו של ר׳ נחמן התכלתי. איש יהודי אחד אשר בזרועו אחז בכתונת בר סקופלת ושהלך, כשנראה, אל בית המרחץ לכבוד יום השבת הבא, עמד בלכתו ויקשב לבית מי אני שואל.

—הוא מה שאמרו: אין לך אדם שאין לו שעה! אמר ההולך אל בית המרחץ. מאה ועשרים שנה יושב ר׳ נחמן זה פה בשפלה, והרי גם אני בשכנותו זה שלשים שנה ולא ראיתי כי ירדו יושבי העיר העליונה ובאו לשאל לביתו כבימים האלה. וכל זה משום שנתבקש אל שר הפלך וישב במרכבתו רגעים אחדים! ומה פה הפלא והגבורה בזה? אלו אמר שר הפלך אלי: עלה ושב במרכבתי, הכי לא הייתי יכול לשבת כמוהו? אומרים, שזקן הוא ומי אינו יודע שזקן הוא? וגם בזה אין כל פלא. הכי לא חיו אבותינו שבמקרא יותר ממנו? על כל פנים לא הגיעו שנותיו לשני חיי מתושלח... ומה תחזו בו? הכי תורה אתם מבקשים מפיהו, והוא אם לא עם הארץ גמור, הנהו אדם פשוט, פשוטו כמשמעו, מעשיות יספר, כי מה הוא יודע לספר יותר?

האיש עם כתנתו הלך לו ועודו מדבר לעצמו: מה נואל כלו עלמא ה־ין אליו לשמוע מה דברו אליו ומה דבר הוא אליהם; חדושי תורה ישמעו מפיהו!... בצבים ובכרכרות יבואו אליו יום יום. ולו הייתי אני תחתיו לא עניתי דבר וחצי דבר עד שישלמו לי במיטב כספם.

אשה אחת הראתה לי את פתח ביתו של ר׳ נחמן ואבא הביתה. בחדר הראשון אצל התנור הבוער עמדה אשה זקנה כבת שבעים וידיה עוסקות בהכנת מאכלי השבת לכל פרטיהם ודקדוקיהם. שאלתי אותה אם ר׳ נחמן בביתו הנהו, ואם אוכל לבא אליו.

חללים וכמוהם מספר הפצועים, ששה דגלים ותשעה כלי תותח! המעט לך, נחמן, המחיר שלמו הצרפתים בעד השרטת ששרטו בבשרי?״

ומה אאריך לכם, אדוני השרים? האם אפשר לספר את כל ענות נפשי, את כל צערי הגדול בימים ההם? במסתרים בכיתי ולפני אלהי שפכתי את שיחי ומה יכולתי עוד לעשות? הרופאים היו באים שנים שלשה יחדו, מפשפשים בו, מביטים איש אל רעהו, משתעים ומשוחחים בלשון רומי והולכים למו. והאש אכלה ואכלה את חיי השר האהוב ואין מושיע. בבקר השכם אחד פקח השר את עיניו והביט מסביב לו. מהרתי אליו וברגשי חמלה וצער קראתי: מה אדוני שואל? ולא יכולתי עוד לעצור את זרם דמעותי שפרץ מעיני. והוא אחז בידי ויביט עלי באין אמר ודברים. חשתי את מבטי עיניו, והוא מביט ומביט, ועיניו נחתו בי, חשתי כי חודרות הן עמוק עמוק בנפשי, עד נשמתי תגיענה, והן מושכות אותי אליו וכבר קשורה נפשי בו ולא אוכל למוש ממקומי. אף לא להשע ממנו רגע למען אקרא לרופא שישב בחדר השני. תחתי נחלים בוערות, ובקרבי פנימה הקרח הנורא, כל עצמותי רעדו, לא ידעתי שוב את נפשי. כמדומה לי, שאנשים באו ויעמדו עליו, כמדומה לי ששמעתי גם את תפלתו של כהן הצבא שהתפלל לפני מטתו בפעם האחרונה. לא, לא, מאומה לא שמעתי, מאומה לא ראיתי, אך את עיניו, עיני השר ראיתי בכל. בין אלפי האנשים שהלכו אחרי ארונו, ובין רבבות הככבים שם בשמים ממעל, בשתי אבוקות הלכו לפני אל כל אשר הלכתי ותאורנה את חשכי בכל אשר הייתי, וימים רבים, רבים מאד גם אחרי כן, לא סרו העינים האלה ממני. ובהביטי בך עתה, שר נכבד, אני רואה אותן, עוד הפעם אני רואה אותן אחרי שבעים שנה מאז נסגרו לעולם, ועוד תאורנה העינים האלה. תאורנה ככל אשר האירו אז, ואני רואה אותן ונפשי מתענגת עליהן!

עיני הזקן התנוצצו בדברו את הדברים האלה. נכר היה שרגשותיו המו מאד בקרבו ועד נפשו נגעו. ולא יכול עוד השר להתאפק, ויקם על רגליו ויגש אל הזקן וישח את ראשו ובקול היוצא מלבו הרגש קרא:

— ברכני אבי! ברכני, הלא בן בנו של אותו השר הנני! בו אתפאר והוא כבודי וכבוד משפחתי!

— אף קומתך דמתה לו! ענה ר׳ נחמן. ואור חדש נגה על פניו שקמטו מזקן. ברוך אלהי, שהחיני וקימני לראות את זרעו בדור שלישי. וברוך אתה, שר נכבד. לאלהי אביך ואבי אביך, אשר הוליכך בדרכם הטובה והנך ראוי שיקרא שמם המפואר עליך! הפעם יקרו לי אותות הכבוד שעליך שבעתים, הלא מעידים המה עליך שלא יבושו בך אבותיך שם במרומים!

רשם אדיר וחזק עשו דברי הזקן בלב שר הפלך ובלב כל השרים שהיו בבית, וכמעט האמינו. כי איש קדוש עומד לפניהם.

— במה אוכל הושיע לך, אבי היקר? פנה השר אל הזקן — כל דבר לא ייקר בעיני בשביל אבי אבי שאהבך ויחוננך עד רגעו האחרון.

— אלהי הוא מושיעני, שר נכבד! ענה הזקן — כבר זקנתי יותר משקויתי, ואינני צריך עוד לכלום! רב לי שזכיתי לכל הכבוד הזה ומה אבקש עוד?

ובכל זאת הוציא שר המחוז שטר בן מאה רובל מכיסו וכן עשו יתר השרים ויאמרו לתת לו, וימאן ר׳ נחמן לקחת את הכסף מידם ויאמר:

— אדוני השרים, נכבדה ויקרה מאד בעיני מתנת שרים רמי המעלה שכמותכם,

המעלה, היכול יהודי שאין לו כל ידיעה בתכסיסי מלחמה לתאר לפניכם מה שראו עיניו בימי מהומה ומבוסה, בימי הרג ואבדון, ככל אשר אתם יודעים מן המלחמות שהיו גם אחרי המלחמה ההיא? פעם רודפים היינו ופעם נרדפים. רשפי אש, כדורי מות, פצועים וחללים מלפנינו ואחרינו, וכבר היה לבי חלמיש בקרבי ולא פחדתי מות! חרב וחנית לא נתנו לי, אבל חמוש הייתי, מעט מים, מעט יין, לחם ובשר, סמים וצרי, פסים לחבישה ופתילות בד לפצועים. כל אלה נשאתי על גבי, ובלבי פנימה — תפלתי לאלהי...

לא רחוק מעיר ס... פשטה המלחמה ויום תמים לא ירד השר מעל סוסו ויפקד את צבאו פעם בכה ופעם בכה, גם אכל, גם שתה שכח באותו היום. פעמים אחדות נגשתי אליו, מסכתי לו מים מן היין שהיה אתי, ובכל פעם נער בי ויגרשני מפניו. „הלאה, הלאה! קרא בקולו קול מפקד, הרגעים יקרים. אם נחיה עוד נאכל, ואם נמות לא נרעב!" — יום נורא ואיום היה היום ההוא אשר לא אשכחהו כל עוד הנשמה באפי. פתאם נשמע קול התפים וקול החיל ברעו. השר דפק בסוסו ואחריו כל השרים שהיו על ימינו ושמאלו ובעוד רגע נעלמו כלם. רעם כלי תותח, שאון ומהומה, מצהלות סוסים, אנקת פצועים, המון חללים, דם ואש ותמרות עשן. הכל ראיתי, הכל שמעתי, אבל לא ראתה עוד עיני לא את השר ולא את השרים שנעלמו גם הם אתו, אך פתאם ראיתי ושני שרים נושאים פצוע מלחמה אחד, ומה חשכו עיני בראותי כי את השר מפקד הצבא המה נושאים. רוץ נחמן, ומצא לנו רופא או היבש! קראו השרים. הסירותי חיש מהר את כל אוצרי שהיה על גבי, ואקרא להשרים: פה תמצאו יין, סמים, פסים, הצילו! רצתי אל המקום אשר שם הם הרופאים ואחישם אל השר הפצוע היקר. הרופאים חבשו את הפצע, נתנו לו סמים, וימהרו להביאו העירה. ושם בחדרו על מטתו נתחו באזמל, פשפשו בכליהם השנים במקום הפצע להוציא את הכדור אשר נחת בו, ורבו מכאוביו חנם ואת הכדור לא הוציאו, והוא, השר הגבור, נשא את מכאוביו הרפים בלב אמיץ, ויאמץ גם את לב השרים שלא סרו עוד ממטתו רגע.

„אין דבר, לא יקטלני בן רשף זה! — דבר אליהם — כל זה כאין הוא נגד המכות הרבות שהכינו אנחנו אותם, את הצרפתים הארורים שבאו לרשת את ארצנו הברוכה ולהטרידנו מנוחה! מה עשינו להם? ומה להם ולנו?".

למחר בבקר הקיץ משנתו לקול התפים, שבי מלחמה. ויבקש לשאת אותו במטתו החוצה שיוכל לברך ולקרא שלום לגבוריו אהובי נפשו, וימלאו השרים את בקשתו. ומה נהדר בגבורה היה השר בהתאמצו לקרא שלום לגבורי החיל שעברו על מטתו איש על מחנהו ואיש על דגלו!

שני ימים לא בא אוכל אל פיו. רק מים, הבה מים! קרא. אש קדחה בקרבו, ובכל זאת היה מתאמץ עוד לנחם את השרים שלא חדלו לבקרו כל היום, זה יוצא וזה בא, „לא כלום! היה אומר, שרטת קטנה, כדור שובב!".

פעם אחת ראה כי פר וזעף אני ויגער בי: „למה הלכת אחרי אם ירא ורך לבב אתה? האם לא הגדתי לך מראש, כי כזה ועוד רע מזה יוכל לקרות לכל אחד היוצא למלחמה?" ופעם נחמני ויאמר: היודע אתה, נחמן, מה מחיר השרטת הקטנה ששרטו הצרפתים בבשרי? — אנכי לא בנתי לרעו, חשבתי, כי הוא מדבר על אותות הכבוד שהוא עתיד להכבד בהם כשיקום ממטתו, ואען: כל מחיר לא ישוה בעיני, ומי ישקול את יסורי אדוני?!

— „בער וכסיל אתה, ולא כלום! היתה תשובתו אלי בחן שפתיו. שנים עשר אלף

גם את שם הבנאי וכל מי שעסק בבנין, וכל מה שספר, ספר בטוב טעם, בדיוק ובלשון נקיה וקלה. ואור נגה על כל הענין שהיה לפני השרים ויכתבו את דבריו בספר.

שר הפלך ועמו כל השרים השתאו והשתוממו לשמוע דברים שהיו ושנעשו לפני מאה ושלש שנים מסופרים מפי איש שראה את הדברים והמעשים בעיניו והוא מספר אותם כאלו נעשו ביום אתמול שעבר. ויודו לו ויגידו לו את שבחו בפניו. ור' נחמן השתחוה ויודה על כל הברכות וההודאות ששמע מפיהם.

ממול מושבו של ר' נחמן מעבר השלחן שישב, ישב שר צבא צעיר לימים, יפה תואר ויפה עינים ועל כל מלא חזהו הרחב התנוססו אותות כבוד שונים. פעמים אחדות הסתכל ר' נחמן בעיני השר ההוא, ובכל פעם האירו פניו כאלו מצא דבר אשר בקש למצא. זאת ראה השר וישאל את ר' נחמן, אם מתבונן הוא באותות הכבוד שעליו או דבר לאט עמו?

— לא אכחד, שר רם המעלה, ענה ר' נחמן, כי מאד נכבדו בעיני גם אותות הכבוד שעליך. יודע אני ערכו הרם והנשא של הנותן אותם, ומוקיר אני גם כן את הפעולות הנכבדות של המקבל אותם. אבל לא הם משכו הפעם את עיני אחריהם. אותות אחרים, אדוני השר, החרותים בלבי זה שבעים שנה ויזכר הכרתי בפניך ובאור עיניך!

— ומה המה האיתות האלה? שאל השר בשחוק של ענג ושבע רצון.

— אותות של רוח גבורה ולב נדיב, אדוני השר! אותות כאלה ראיתי בפני שר רם המעלה שקדמך ושמת כבר זה שבעים שנה, ולולא דמסתפינא פן אפגע בכבודך הרם הייתי נשבע, כי מיוֹצאי חלציו הנך, שר נכבד!

— ומה שם השר שכל כך נדמיתי לו? שאל השר.

— שמו היה .N. N מצביא הלגיון... שחנה בעיר ז משנת 1796 עד שנת 1812.

— ומה הנך זוכר עוד לספר על אדות השר ההוא? שאל השר ועוד שרים אחדים עמו.

— הרבה הרבה אני יודע לספר מחיי האיש הנעלה ההוא, יחונן ה' עפרו — ענה הזקן ורגשות לבו בקרבו נתנו אותותיהם על פניו ובאור עיניו — וכל אשר אני יודע לספר ממנו נותן אך כבוד ויקר לשמו ולזכרו היקר לי. אבל תארך עליכם שיחתי, אדוני השרים, וכבר הרביתי להג, ואולי שלא כהוגן, במקום גדולים שנכבדתי לעמוד פה לפניכם!

— לא, לא תארך עלינו שיחתך, זקן נכבד! קראו השרים — ואם אך עליך לא תכבד, מבקשים אנחנו לספר לנו מה שיודע אתה מאותו השר .N. N.

— לא אספר לכם, אדוני השרים, איך נודעתי להשר .N. N. כי רבים המה הדברים שהביאוני למצוא חן בעיניו. אבל את הגבירה, רעיתו של השר, נאַטאַליא ניקאלאיעוונא, תהלונן בצל שדי, עלי להזכיר לברכה. היא היתה נדיבת רוח שלא הניחה אחריה הרבה כמותה. היא הכירתני ראשונה ואחר כך גם השר בעצמו וכל עניני ביתם נעשו על ידי. בלעדי לא יצא השר למסעותיו, ואל כל אשר נסע צותני הגבירה ללותו ולהיות עמו. גם כשבאה הצרה על ארצנו והשר קבל הפקודה לצאת בראש לגיונו למלחמה עם הצרפתים שפשטו כארבה בארצנו, היה דבר הגבירה אלי שאלך גם הפעם אחרי אישה להיות עמו בכל אשר יסע ובכל אשר יחנה. מתחלה לא נאות השר לקחתי עמו. מה יושיעני זה? שאל את הגבירה בהגידה לו את רצתה. — התוכל להושיעני במלחמה, נחמן? שאלני השר בצחוק. — לא לי הישועה, כי אם לה'! עניתי אני. אתה, אדוני השר, ברוח גבורתך ובחכמתך לפקד צבא מלחמה, ואני — בצקון לחשי אל אלהי, שיתן לך נקמות באויבי מלכנו וארצנו!... הטיבו דברי בעיני השר ויקחני אתו. ומה אספר לכם, שרים רמי

שר הפלך קרא להפקיד העומד בפתח ביתו ויצוהו למהר להביא את נחמן היהודי אליו. הפקיד יצא ויקח עמו שוטרים אחדים ויבאו אל בית ר' נחמן וימצאוהו והוא עושה בתכלת וידיו ובגדיו מלוכלכים. ויבהילוהו ללכת אחריו אל שר הפלך. בקש ר' נחמן לתת לו שעה קטנה לרחוץ פניו וידיו ולהחליף שמלתו ולא נתן לו; בקש ללכת בצדי דרכים, שלא תגוף באבן רגליו, ויצו הפקיד להשוטרים להוליכו דוקא באמצע הדרך כדין הפושע הנתפס בעונו.

וכשראו אנשי העיר והנה ר' נחמן מובל באמצע הרחוב וארבעה שוטרים עוטרים אליו ופקיד הולך גם הוא לשלחו, ויבהלו ויחרדו. מה זאת? על מה ולמה? שאל איש רעהו ואין יודע מה. אין זאת, כי אם עלילה, מלשינות וצרה גדולה, אוי לעינים שכך רואות! אחרים נאנחו ויצעקו: איפה הם גבירינו, ראשו העדה? יקומו וילכו לפניו, יפלו נא על פניהם לפני שר הפלך אולי יחוס, אולי ירחם זקן הגון ונכבד בן מאה ועשרים שנה! וכל יותר שר' נחמן מובל יגדל ההמון ההולך ללותו ותגדל גם הצעקה מסביב לו. אבל ר' נחמן מנחם את כל ההורם לקרב אליו, וקורא: אל תיראו, אל תפחדו בני, לא יתלוני, אף לא יפילו משערות ראשי ארצה, חף אני מפשע. אולי טעות היא מעיקרה, אולי מבקשים איש אחר ששמו הוא כשמי, ואולי היא חו"ש עלילה, ירחם ה' את עמו!

וככה הביאו את ר' נחמן אל שר הפלך. ובראות ר' נחמן את כל השרים במחלצות השרד שעליהם והוא בבגדיו הקרועים וידיו אשר לא רחצו, נפל לבו בקרבו פן יבזוהו בלבם. אבל בראותו גם את הזקנים מיודעיו, אשר קמו מפניו, בהופיעו בפתח החדר שישבו לפני השרים, התעודד כרגע וישתחוה ויאמר:

— ארוני השרים רמי המעלה, יודע אני שאין בי כל פשע ועון, ואם יש בי עתה עון אשר חטא, הוא: התיצבי לפניכם ברגע זה בבגדי אלה אשר עלי ובפני וידי אשר לא רוחצו. כפושע לקחוני מביתי ולא נתנו לי להחליף שמלתי למען התיצבי לפניכם כראוי על פי מעלת כבודכם הרם. ועל זה אני מצטער ברגע זה יותר מאשר יפחד לבי על האשמה שאולי האשימוני לפניכם. על כל פנים, אני מבקש סליחה מאת כבודכם הרם, ארוני השרים!

דבריו המעטים האלה הנאמרים בלשון למודים ובטוב טעם הפיקו רצון מאת כל השרים. ויגער שר הפלך בהפקיד הנמהר שלא הבין לכלכל את פקודתו כראוי ויגרשהו מפניו, ולר' נחמן אמר: אל תירא, זקן נכבד, לא לדון אותך הובאת הלום, כי אם לשאל את פיך בענין נכבד שלפנינו צויתי לקרא אותך לבא אלי, ואם הפקיד קלקל ויתנהג עמך שלא כהוגן הוא את עונו ישא.

ר' נחמן השתחוה עוד הפעם ויבקש להרשות לו לצאת לרחוץ את ידיו ופניו, ואם לא מן הנמנע הוא, להביא לו גם בגד נקי, שלא תקיץ נפש השרים בעמדו לפניהם.

בקשתו נעשתה, ופנים אחרות היו לו לר' נחמן בבאו אל החדר בפעם השניה. שר המחוז בקשו לשבת על הכסא שהכינו לו ויספר לר' נחמן את כל הענין שדנים פה, ויבקשהו אם זוכר ויודע הוא דבר מה לספר מהקסרקטין הנשרף והבנותו בשכבר הימים, יאבה נא לספר לפני השרים היושבים לפניו בסגנון הטוב בעיניו, אין אונס.

אז יספר ר' נחמן איך נוסד הבית מתחלה זה מאה ושלש שנים, והוא, ר' נחמן, היה בעת ההיא בן עשרים ואחת, וזוכר הוא כל זה כאלו היה ביום אתמול שעבר. ויקרא בשם השר שהיה בימים ההם בעיר, ואשר ירה אבן פנתו הראשונה, ויקרא גם בשם הכהן שהתפלל ביום ההיא שיהיה ה' עם הבונים ועם הבית בהבנותו, ולא שכח ר' נחמן להזכיר

ואין מציל. ביום הרביעי לא נותרו מכל הודו ותפארתו כי אם גלים נצים, מעי מפלה עשנים, וריח שרפה היה נודף מהם ימים רבים באף כל העובר עליהם. כבני ענקים מאבנים נצבו ארבות העשן החושופות והערומות להפיל אימה ופחד על כל הרואה אותן מרחוק, גם הקירות השרופים וההרוסים הנטויים לנפול היו למחתה לכל העובר עלידם מקרוב. בלילה בלילה חזו בני דלת העם באים לחפור בעיי המפלה, למצא ולהוציא משם ברזל נחשת להתם בכסף ואין מוחה בידם. בליל סועה וסער אחד נהרסה ארבה אחת ותפול. בבקר השכם מצאו שני נערים מֵתים קבורים תחת מפלת הארבה ותהם העיר. אז תצא הפקודה מאת שר השוטרים להרוס את הקירות ואת הארבות, ולפנות את הגלים, האבנים והלבנים שנשארו מן הדליקה, והנה נמצא הדבר, כי שני ארונים לכל אלה וכל אחד מהם אומר: כלו שלי, ואינו מניח להשני לנגוע בכפים או באבן. ושני הארונים המה ארונים קשים ואין כחו של האחד יפה מםשנהו.

זקני בית המועצה שבעיר אמרו: הבית וכל אשר לו נחשב מעולם לנכסי העיר ולפיכך הרשות בידם לעשות בהשריד הנשאר ממנו כאדם העושה בתוך שלו, וראשי הצבא שבעיר אמרו: לא כי, מעולם נחשב הבית לנכסי המלוכה אשר לשר המלחמה, ואין רשות לכל אדם לנגוע בהשריד הנשאר עד שתבא הפקודה מאת שר המלחמה כטוב בעיניו. ולא היתה תעודה מקימת את דברי האחד מהשני. כי כשנשרף הבית נשרפו עמו גם כל הכתבים והתעודות שהיו באוצרו ובתוכם גם התעודה על דבר הוסד הבית וקנינו. כמקרה הזה קרה גם לבית המועצה, עוד מלפנים.

דבר המשפט הגיע עד עיר המלוכה, אל שר הפנים ואל שר הצבא, ושני שרי המלוכה האלה שלחו יחדיו חבר שרים יודעי דת ודין לחקור ולדרוש הדבר במקום המעשה.

השרים באו העירה וידרשו ויחקרו, ויצוו גם לחפור לעיניהם בגלים ובעיי המפלת, אף ירדו בכבודם ובעצמם אל המרתפים שהיו בקרקע הבית, אבל מאומה לא העלו בידם.

יָדַעַ יָדע שר הפלך, כי מצוינת היא עירו בזקניה ובישישיה הרבים ותהי עצתו לאסוף אספת זקנים אל ביתו ולשאל אותם. אולי יצלח להציל מפיהם דבר אשר יגיה אור על כל הענין שהם דנים עליו. ויהי כן.

באחד הימים קבלו כל זקני העיר מעם הארץ מודעות, כי מתבקשים הם לבא אל שר הפלך בביתו ביום פלוני, לשעה פלונית. וכשקראו לכל זקני העיר שכחו את ר׳ נחמן ואותו לא קראו.

הרבה שאלות נשאלו הזקנים שנאספו בבית שר הפלך ולא היה איש מהם שידע להשיב כהלכה. אחדים ישבו ויתנמנמו כדרכם, ואחדים ענו: הן ולאו ורפיא בידם, אבל כלם פה אחד הגידו, כי יש עוד איש אחד בעיר שהוא זקן מכלם, יודע וזוכר הרבה מהם, ואם אותו ישאלו יֵדע, בלי ספק, להשיב נכונה, והאיש הזה הוא היהודי נחמן הצובע שאין קץ לאורך ימיו.

שמעו שר הפלך והשרים אשר עמו את דברי הזקנים ויתמהו. האמנם ישנו עוד גבר חי וקים שהוא זקן מכל אלה הישישים אשר לפניהם? ובין אלה הלא היו בני תשעים שנה ויותר, וגם אחד שמלאו לו זה מקרוב מאה שנה.

— האין זה פטפטן בעלמא, או מפיח כזבים כדי שיחמלו עליו ויתנו לו פרוטה? שאל שר הפלך.

— חלילה, ארוננו השר, קראו כל הזקנים, הוא איש ישר המתפרנס עוד עתה מיגיע כפיו!

הוה עובדא. אחרים אזלו וחשבו כמה בנים ובני בנים, שלשים וִרבעים הוליד וקבר בימיו, ועל פיהם היו מביאים חשבון, שמספר שנותיו הוא כך וכך, לא פחות אף שנה אחת.

ואני נער הייתי עוד בימים ההם, אוהב ספורים יפים בכל לבי ונפשי וגם את כתנתי הייתי פושט ונותנה בעד ספור נעים, לכן נעימים היו לי גם ספורים שהייתי שומע מספרים על ר׳ נחמן. בכל לבי נמשכתי תמיד אחריהם, ובכל זאת האמן בהם לא האמנתי.

ולא האמנתי, לא משום שידעתי את ר׳ נחמן או שראיתיו ולא נראה לי זקן כל כך, אלא משום שאף אז החילותי להקרא בשם משכיל בעירי, וסימן יפה למשכיל בימים ההם היה אי אמונתו בכל, ואנכי מאמין גדול הייתי בהשכלתי והיוצא מסנה, גם באי אמונתי מה שהבריות מספרים בבית המדרש ובשוק, ולתת תוקף ועוז להשכלתי הרבה, הייתי כופר גם בזקנותו של ר׳ נחמן המופלגה, וכשהייתי שומע שהבריות דנים על מספר שנותיו הייתי קורא: כל זה גוזמא בעלמא הוא, ופתי מאמין לכל דבר! ימי שנותיו הם שבעים וחמש שנה ואם בגבורות שמונים שנה ולא יותר! ובכל כ״ם היו עונים אותי בלעג ובבוז:

— כל כמה שבמים לגוף, כמה ימי שנותיו הם יותר מתשעים ואפילו ממאה שנה!

ובכל זאת נכסף נכספתי ללכת אל ר׳ נחמן, לראות אותו בעיני, לדבר עמו פנים אל פנים ולשמוע מה בפיו על כל מה שמספרים עליו, אבל קנאת חברי המשכילים יראתי פן יחשדוני שלא נכרתה עוד האמונה כלה מלבי ויאמרו עלי שמשכיל שאין תוכו כברי אני, ולא הלכתי אל ר׳ נחמן ולא ראיתיו. וכרוב השכלתי בימים ההם רבתה גם כפירתי בכל, ואסיח את דעתי מר׳ נחמן ואשכחהו.

ב.

ר׳ נחמן מזכיר נשכחות.

ודבר נפל בעירי, אשר העלה פתאם את כבודו של ר׳ נחמן בעיני מאז וכל השכלתי לא יכלה עוד לעמוד בפני הדברים הנכבדים שנדברו בר׳ נחמן ושספרו עליהם בכל ביה ובכל מקום, והאנשים שספרו הפעם לא היו מספרים בעלמא, אבל אנשים שכדאי לסמוך על דבריהם וכל מה שספרו ראו בעיניהם, או שמעו באזניהם מפי ר׳ נחמן בעצמו.

וזה הדבר. משנים קדמוניות התנוסס קסרקטין גדול, רם ונשא בעיר, ואנשי עירי כשהיו באים אל עיר אחרת היו משתבחים ואומרים „מי שלא ראה הקסרקטין שלנו, בגדלו, ברחבו ובתפארת בנינו, לא ראה קסרקטין גדול ומהודר בימיו!״ ואף אמנם היה הבית ההוא בנין גדול ומפואר שלא הניח אחריו דוגמתו בכל בניני העיר. בו חנו לגיונות צבא, רגלים ורוכבים, בו היה קרקס גדול ורחב ידים למרוץ סוסי הצבא. גם אולמים גדולים ותאים מתאים שונים לאוצרות בר ולתבן לצרכי הצבא. והנה ביום קיץ אחד, כשיצאו כל אנשי הצבא שהיו בו לחנות באהלים במחנה אשר מחוץ לעיר, ולא נותרו בו רק השומרים האחדים באחד מבתי חצרו הגדול, יצאה אש מאחד הבתים הקרובים, ועד שבאו אנשי הצבא מן המחנה לגונן על הקסרקטין, אחזה כבר האש גם בו, וברגעים אחדים היה להר בוער ולעמוד אש אשר עד לב השמים יגיע. שלשה ימים ושלשה לילות לא שקעה האש

אשקך עתה, עתה אחרי שכבר עברו ששים וחמש שנים מאז ואסתר גם היא ישנה כבר בקברה זה עשרים ושבע שנים!

והזקן בן שמונים שנה, „נערו הטוב" של ר׳ נחמן, עונה בענותו: כל זה הוא ולא כלום, נחמן יקירי. האמינה, כבר שכחתי את כל זה!

— אבל אין שכחה לפניו. פיעדקא בני, מרים ר׳ נחמן את ידו השמימה ואומר: שם במרומים נכתבו כבר מעשיך הטובים בספר ה׳, והרבה יהיה שכרך בין צדיקי עולם בגן עדן!

וכך היה ר׳ נחמן אומר לכל אחד מהזקנים, מזכיר להם את מעשיהם הטובים והרעים בימים מקדם, והזקנים היו עונים תמיד:

— כן הוא, אבינו. היו ימים ועָברו! נערים שובבים היינו. את אלהים לא יראנו, על כן חטאנו הרבה! אל תבא במשפט עמנו. עתה כבר שבנו ושחנו מסבל הימים והחטאים המעיקים לנו. חלה נא אתה, נחמן, את פני אלהיך בעדנו ויסלח לנו גם הוא. הלא ברוך אלקים אתה בתוכנו!

ור׳ נחמן סולח לעונם בשכבר הימים, מפיים אותם ומסיים תמיד את מוסרו הטוב. כי אב אחד לכלנו, אל אחד בראנו, ורק אנחנו בוגדים [illegible] איש באחיהו. ואף הזקנים מסכימים לו ואומרים:

— כן. אל אחד הוא לכל האדם, אבל האמונות רבות!

ור׳ נחמן מוסיף מדיליה: „והדעות שונות!... זה הוא מקור הרעה המקלקלת את השורה. זאת היא הרשעה, וזו היא השנאה שבין העמים! אבל יבא יום והיתה אמונה אחת ודעה אחת לכל העמים ולכל הגויים. והוא יומו של משיח, ואם גם יתמהמה מחכים אנחנו לו כי בוא יבא!"

בדברים כמו אלה הוא פורש מהם והולך. והזקנים מביטים אחריו, מחרישים להבין את דברי הזקן האחרונים. ודנים תמיד באותם הדברים איש איש לפי טעמו ונימוקו. אחדים אומרים: נביא הוא נחמן. ויפיח לקץ, ואחדים אומרים: לא נביא כי אם יהודי הנהו, ורע עליהם המעשה שיהודי הוא ואיננו מאמין, כי יומו של משיח כבר היה, אבל הכל מודים, שאיש חכם הוא ודבריו צריכים למוד.

והדברים עתיקים, גלויים וידועים לכל יושבי העיר, וכבר היה ר׳ נחמן לשיחה אפילו בפי תינוקות של בית רבן. היראים והחרדים היו מרננים עליו ומספרים בגנותו על הליכותיו את זקני עם הארץ כאלו היה אחד מהם, והיו אומרים תמיד: חביבים לו לר׳ נחמן הזקנים „שברחוב הגוים" מזקני אחיו בבית המדרש. והיו קוראים לו: „זקנם של זקני עם הארץ". אבל היודעים אותו מקרוב לא הרהרו אחרי מדותיו והיו אומרים: יודע ר׳ נחמן מה שהוא עושה. על כל פנים לא ראה אדם עול בו ולא הביט און בהליכותיו עמו.

כי הגיע מספר שנותיו של ר׳ נחמן למאה ועשרים כלא עלמא לא פלג, כי פלג ממאה ועשרים ולמעלה. יש שמנו לו מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים, כשני חיי שרת אמנו שבמקרא, ויש שהוסיפו לו עוד ועוד עד אין מספר לשנותיו. אלו ואלו היו מביאים ראיה לחשבון שנותיו מן המאורעות. מן ההרפתקאות דעדו עלוהי, המגפות והשרפות וכל מרעין בישין ומבין שאין זכר להם בדור הולך ושעליהם היה ר׳ נחמן מספר: בדידי

ומנחמם מעצבון לבם בהזכירו להם נשכחות, מה שהיו ומה שעשו בשכבר הימים, עד כי חָיָה רוחם בקרבם והיו מודים לו ומברכים אותו על טובו וחסדו.

יש שפגש ר' נחמן זקן מעם הארץ ההולך בשוק, ורגליו עמדו מלכת מאין אונים, או שכהו עיניו והוא ממשש בידיו בצדי דרכים למצא את בית בנו או בן בנו שחדל להמציא לו את לחם חקו, יהב לו ר' נחמן ידו ויוליכו ויביאו אל הבית שהוא הולך, וירב גם את ריב אותו הזקן עם בנו או עם כלתו. אף היה מוכיח לכלם מומם אם היו נותנים בכוס עינם, ודברי ר' נחמן היו נשמעים ב„רחוב הגוים" ולמשפטו יחלו זקן ונער.

יש שגם לצון היה חומד לו, כטוב לבו עליו. וכשהיה רואה זקנים אחדים מעם הארץ יושבים בכנופיא, משוחחים ומספרים בשבחם של הימים מקדם, היה נגש אליהם וקורא בשמותם שקראו להם בימים המשובחים בפיהם, כאלו לא חלפו ועברו מאז עד היום שבעים או שמונים שנה, כי אם שבוע או ירח ימים.

— מה שלומך וואַסקאַ, הנער הפרא, שלא שבק חיים לכל בריה בזדונו ובמשובתו הרבה? הנצנים כבר נראו בארץ, וקול הזמיר נשמע בגן וביער, ואתה אינך מטפס באילן, אינך עולה הגגה להרוס קן צפור, אם על אפרוחים!... האמנם זקנת ואין לך עוד חפץ בכל אלה?

ואתה וואינקא, השוחה כבר-אַוז במים, הכבדו אזניך ואינך שומע את המולת חבריך הרוחצים והשחים עתה שם בנהר, על יד הרחים? הלא רודה היית בכלם, ומי ידמה לך בפרשך ארבות ידיך לחצות את הנהר הנה והלום, מי ישוה לך לצלול תהומות במקום זה ולהופיע פתאם במקום אחר! מי שמך עתה לנציב קרח, לזקן חדל-כח שגם בתקופת תמוז קרירא ליה?

ולך יאשקא, מה היה? בוז לך, לעג לך, מפקד צבא מלחמה! שם גבורים יוצאים חמושים באבן וקלע לידות אל ראש יהודי הולך לתומו שלא פגע בהם, או לסקל את ארונו הנשא עתה על כתף אל קברו. ואתה יושב תחתיך כאבן שאין לה הופכין! האם נטלו המשרה ממך ויתנוה לרעך הטוב ממך, יאשקא רחימי?!

הגם אותך מיטקא, המפריח יונים, הצדיק התמים בדורותיו, אני רואה פה? הזוכר עודך, אהובי, את מתנת ידי בשעה שמצאתיך גונב בגני אבטיחים ושאר ירקות? הביטו אליו וראו, אם לא פני קאזאק הנגזל פניו? עורה למה תישן! האין עוד יונים בארבה אם אבטיחים אפסו בגנים? — את אלהים לא יראתם, בושת לא ידעתם, והנכם זוכרים עוד את הימים הטובים ההם ועליכם נפשכם תשוח!...

לא כן היית אתה, פיעדקא, נערי הטוב והנחמד! אותך בני, אהבתי בכל לבי. אתה לא הלכת בדרך אתם. אלהים חננך בלב טוב וגם במעלליך אז הכרתיך ואהללך תמיד. זוכר אני, נערי הטוב, את כל מעשיך הטובים בימים ההם. כי ראית סוסתו של מענדיל בעל העגלה רובצת בדרך תחת משאה, עזב עזבת עמו. כי חלתה אסתר האלמנה שדרה בבית אביך שם בקצה הרחוב, ולא יכלה לצאת השוקה להביא טרף לעולליה היתומים הרעבים, היית גונב גלוסקאות לחם ותפוחי אדמה מאוצר אמך, מאַרתא גאוורי-לאוונא, ממלכתה מרומים, והיית מביא לה. וכאשר לא רצתה אסתר לנגוע בכל אלה, כי יראה את אמך, שלא תאמר, כי מסיתה היא אותך להריק את אוצרה ולהביא לה, התחננת, אף בכית ותשבע לה, כי לא תנער בך אמך וכל רע לא יאונה גם לה. זוכר אני, נערי הטוב, כשראיתיך בכך. נכספה נפשי לחבקך בזרועותי ולנשקך, אבל יראתי פן נעתרות תהיינה לך נשיקות יהודי שדיו מלוכלכות בצבע ובתכלת. הבה, נערי הטוב,

מפני מה מאריכין ימים?

(מעשה שהיה)

מאת **י. דינעזאהן.**

א.

ר׳ נחמן התכלתי.

זקן מופלג היה בעירי ור׳ נחמן שמו. והיה האיש ההוא צובע בתכלת כל ימיו, עני המתפרנס מאומנתו הבלתי נקיה וקלה, וכל איש ואשה בעירי שהיה להם בגד בד, יריעה, סדין או מפה, שמרוב ימים לא נכר עוד מראיהם הראשון ולא היה להם שוב כל תקנה גם בבורית ובכביסה רבה, היו מביאים אותם אל ר׳ נחמן, ור׳ נחמן משימם בדוד ובקלחת, כובשם ומבשלם ועושה בהם מה שהיה עושה. ואחרי עבור ימי מעשה אחדים, היה משיב אותם לבעליהם ומקבל בשכרו פרוטות אחדות, כפי שנדבר והותנה בתנאי קודם למעשה. ואלו לא היו הבעלים נותנים מתחלה סימנים מובהקים במה שנתנו לו, לא היו מכירים את שלהם במה שהיה מחזיר להם, כי נהפך אותו הבגד, היריעה, הסדין או המפה בידו של ר׳ נחמן לכלו תכלת, טוב לעינים ונחמד למראה, ולפיכך קראו את שמו בישראל: „ר׳ נחמן התכלתי״.

זקני עם הארץ שבעיר — ובזקנים מעם הארץ היתה עירי מצוינת מאז — היו קוראים לו: „היהודי הנצחי״, על כי כביר לימים רבים היה מהם, וכשהיו הם עוד נערים קטנים, חשופי שת ויחפי רגל, משתובבים בחוצות העיר, וקוראים בקולי קולות אחרי כל יהודי העובר עליהם: „זשיד חאַלאַמיד״ עד נחר גרונם, או צונפים לו כנף בגדם כּבדל אזן חזיר להקניטו ולהתקלס בו — היה ר׳ נחמן כבר איש בא בימים, אב לבנים גדולים מהם, ואם היו מנסים דבר אליו היה מכה אותם על משובתם בכחו ובגבורתו, ואימתו ופחדו עליהם תמיד. עתה אחרי שהזקינו, הגיעו לגבורות ובל עוד נשמתם באפם, והוא עודנו חי וקים, עובד עוד עבודה קשה כאז כן עתה, האמינו בתומם, כי כימי עולם ימיו ואחרון על עפר יקום, ויקראו לו: היהודי הנצחי. לא לזלזל בכבודו, כי אם לחבבו על בניהם שידעו גם הם לחלוק לו כבוד על זקנותו המופלגה, ומדי עברו עליהם היו מגלים את ראשם, קמים מפניו ושואלים לשלומו ביראת הכבוד.

ואף ר׳ נחמן כבד אותם ויאהבם כשרידי מכיריו ומיודעיו שהיו לו בשכבר הימים, וכשהיה רואה אותם, זקנים חדלי אונים, יושבים למעצבה בפתח ביתם. מתחממים לאור היום ומתנמנמים מאפס כח לעבודה ולמעשה, היו נחומיו נכמרים עליהם, והיה מעודד אותם

כרכורים מעטים ועוד הפעם יעמוד על עמדו, והנה עוד הפעם שלוחה יד אל ספר התורה אשר בידו לגעת בו והיד יד צנומה מאד ושזופה מאד. והבחור ההולך מאחריו חומד לצון לו ומלחש באזניו לאמר: „כמדומה לי שאתה חוזר בשעת ההקפה את הפרק „כיצד מרקדין לפני הכלה". הנה זאת שאתה מכרכר כעת לפניה היא ארוסתך היעודה לך!". אז, מבלי בקש חשבון, ירים עיניו להביט בפני בעלת היד הצנומה והשזופה והנה פניה ירוקים ועיניה תרוטות...

— „אל תסתכל בפני אשה, אפילו בארוסתו אמרו" — הוכיחהו הבחור ההולך מאחריו, והוא תועה כשכור. —

ועוד הוסיף שכרון. הנה בו ברגע זכר שמואל אברהם עוד הפעם על פני בית התפלה ויקרא בקול גדול „צאן קדשים!" וכל מחנה הנערים אשר ברגליו ענה אחריו „מע!"

*

גם את המחזה הזה חזיתי לך בני. עתיק הוא! אבל כי תבא אל אחת האספות אשר לחברת „עוזר דלים" וראית איש עומד על הבמה ושמעת את קולו המבשר קץ לכל צרה וראית את המון הנאספים המכונים את לבם להיות נלהבים ומוחאים כפיהם בשאון וברעש, אז הבט נא וראה, אז הסכת נא ושמע, והיה כי ישאלך אביך מחר לאמר מה אתה רואה בני ומה אתה שומע בני, ואמרת אליו: את שמואל אברהם אני רואה ואת קולו הגדול אני שומע. הוא קורא מעל הבמה „צאן קדשים!" והמון הנאספים עונה אחריו „מע!"

ברלין.

דוד ישעיהו זילברבוש.

ובבית התפלה רבה ההמולה. „ההקפות" נמכרות בפומבי. יחיאל המלמד, מי שהיה „בעל חשחרית" בימים הנוראים, עומד על כסא אצל התבה ופניו אל קהל הנאספים והוא מכריז בקול גדול ומשמיע על השקלים. הנה גרונו כמעט כבר נחר והוא קורא בקול המ[illegible] כל אבריו: „עוזר דלים שלשה ר"כ!... זאת הפעם הראשונה והפעם השניה... והפעם — מי יוסיף על מחירו?!"

— שלשה ר"כ ועשר פרוטות — מצפצף אברך אשר זה עתה יצא מבית חמיו ויחל לשלוח במסחר ידו

— חמשה ר"כ! — קורא האיש העומד אצל המכריז, בקול גדול.

— „עוזר דלים, חמשה ר"כ!... זאת הפעם הראשונה והפעם השניה... והפעם — מי יוסיף על מחירו?!"

— חמשה ר"כ ועשר פרוטות — מצפצף האברך.

— שמונה ר"כ! — קורא מתחרו בקול גדול אשר כבר נשמע ביתר עז וכמו יתפרץ בחמת מגרונו.

כמעט כל העינים נטויות בתמהון אל הקורא בקול גדול ומדלג בהוספותיו על המקח דלוגים רבים שלא כדרך התגרים. והוא הלא כברי־הרבה לקנות היום, הוא כבר קנה „אתה הראית" במחיר תשעה כסף וחצי וכבר קנה „פתחו לי" בעד בנו הנער במחיר שלשה כסף, ועתה הוא אומר לתת גם בעד ההקפה „עוזר דלים" מחיר רב!

ואת האיש הזה הכל יודעים לאיש פשוט, לאיש אשר פרנסתו בצמצום רב ומימיו לא בזבז הרבה. אולם הנה הוא עומד אצל המכריז וכל רשמי פניו מלאים חלחלה, גם שפתיו רועדות כמעט ועיניו מפיצות אש זרה בהביטו אל האברך האומר ליטול את החררה שהוא מהפך בה; הנה ידו הימנית ממשמשת בכיסו בכל רגע, ופעם בפעם משתנים פניו, יתאדמו אף יחורו: את ההקפה „עוזר דלים" גמר בלבו לקנות בעד כל כפר. „הן ה מ ה אינם יודעים את הסוד השמור אתו, ה מ ה אינם יודעים כי עוד ארבע מאות ושלשים וחמשה ר"כ במזומנים בכיסו, ה מ ה אינם יודעים כי הוא זכה לפני שבועות אחדים בגורל וחמש מאות כסף בשקלי אוסטריא עלו לו. יש את נפשו להגדיל את מסחרו אחרי ימי החג והוא זקוק היום להקפת „עוזר דלים". ממנה תצמח ישועתו!"

— „עוזר דלים, שמונה ר"כ!... זאת הפעם הראשונה והפעם השניה... והפעם—השלישית!"

„מז"ט לך רבי ראובן!" קראו כל העומדים מסביב להזוכה במקחו, ופני ראובן צהלו ברעדה. הוא היה כשכור למשמע אזניו ולמראה עיניו.

ועוד הוסיף שכרון. כי בו ברגע עבר שמואל אברהם על פני בית התפלה ויקרא בקול גדול „צאן קדשים!" וכל מחנה הנערים אשר ברגליו ענה אחריו „מע!"

ויגדל השאון בבית התפלה. הן בליל שמחת תורה הותרה הרצועה, נפל החיץ המבדיל בין הגברים ובין שאינם גברים. בשעת חדוה שאני. גם בתולות קטנות עם גדולות הבאנה בערב היום הזה אל בית התפלה והן עומדות דחוקות וצפופות על הספסל אשר לאורך הכותל לצד צפון לראות במחזה „ההקפות" ולשמוע אל הנגונים והרננים. אולם מה דשרי להון אסור לן. הן מביטות, הן משגיחות הן מתבוננות, הן רואות גם את תקנתנו וגם את קלקלתנו. אבל אנחנו צנועים ואין בנו מסתכל בפניהן. היותה איש גחלים בחיקו ורגליו לא תכוינה?! — ובכל זאת יש אשר יתגנב אחד הבחורים ומאחורי רעהו יורה מבטו אל אחת היפות ואז יפגעו בו קוי עינים שחורות ומבריקות וזרם־חם יוצק בכל בדי עורו ויצורי גוו והלחלה מלאה נעימות תבא בעצמותיו... „גירא בעיניך שטנא!" קוראים כל כליותיו בקרבו, ובכל זאת כחו אין אתו להסתיר פנים ממנה או לעצום עיניו. והוא מוסיף להביט, והקוים יוסיפו זהר וירבו חום אף יעצמו נעימות...

ולשטן כח גדול. הנה שבע „ההקפות" כבר תמו ועתה החלו לשית נוספות עליהן ולקרוא את הבחורים „החשובים" תופשי התורה אחר כבוד. אז גם ה ו א קרוא וגם הוא מחזיק ספר בידו ומקיף עם כל הבחורים את בית התפלה. אולם בבואו עד לפני הכותל אשר לצד צפון ובגשתו עד מקום זאת היפה איננו יודע מה היה לו כי עמד רגע על עמדו, והנה יד שלוחה אל ספר התורת אשר בידו לגעת בו והיד יד רכה מאד ולבנה מאד וגם נגעה בקצה אצבעותיה בלחיו הימנית, וקסם־חם שפוך בכל עצמותיו. הבחור ההולך מאחריו רוחף אותו והוא איננו הולך עוד כי אם כמו מכרכר

תשביח אנחה כבדה את ההמולה הדקה אשר ישמיעו הסמרטוטים מעצמת המדקרות של המחט. גם בימי השבתות והחגים בהליך שמואל אברהם אל בית הכנסת להתפלל נחבא הוא אל אחת הפנות ולא ישים לבו אל הנועדים, אף אין איש מהם אשר ישים את לבבו אל המטליא הזקן. אם לא בימי השבתות אשר בהם קוראים את פרשת „התוכחה". אז יפקוד אותו הגבאי בזכרון לפניו ויפקדהו בפקודת „כבוד" לעלות לתורה. — ושמואל אברהם כבר הזקין במלאכתו הכבדה וכבר הסכין בעליותיו לפרשת התוכחה. הוא היום בן ששים שנה ולו זקן לבן ופנים מקומטים ולו גב שחוח וקומה כפופה ולו גם „שבר גדול", במחילה מכבודכם! ובכל זאת בבוא יום שמחת התורה נהפך שמואל אברהם לאיש אחר. כמעט יפנה יום „שמיני עצרת" לערוב ושמואל אברהם יחדש פתאם נעוריו אף יחדש בקרבו משוש ילדות וכמו גם קומתו זקופה וגם רגליו רגל ישרה: אז הוא יוצא החוצה ומשוטט כל היום ברחובות העיר. מחנה נערים מתלקטים אליו והוא מפקד צבאם. ביד כל נער ונער דגל קטן וביד שמואל אברהם דגל גדול אשר עליו כתוב באותיות גדולות: „דגל מחנה יהודה". ומי לא ידע כי המחנה לא מחנה צבא מלחמה הוא ושמואל אברהם המטליא איננו מצביא ולא היה מצביא מימיו, ובכל זאת הוא עובר לפני מחנהו כגבור בראש צבאו ופעם בפעם מדי הפגשם בחבר אנשים ירים הוא את דגלו אף יקרא באזניהם בקול גדול: „צאן קדשים!" והמה עונים אחריו: „מע!"

זה דרכו שעשועים לו מימים ימימה. והשעשועים האלה המה לו שעשועים של מצוה השקולה כנגד מצות אין מספר. הוא, אחד הריקנים שבישראל, ישמח שמחה שלמה ביום שמחת התורה והוא המבדח דעתם של המכובדים בישראל. זאת היא לו החטיבה האחת בעולמו הריק והשמם. ושמואל אברהם לא ישתה יין ביום הזה, אבל הדעת כי הוא עושה מצוה. הדעת כי יום שמחת התורה הוא יומו, תמלאהו שכרון.

ושמואל אברהם ומחנהו יהיו למקהלה אשר תשלים בקריאותיה את כל קריאה של שמחה ביום החג, ובשכרונה ידעו גם החוגגים האחרים שכרון.

הנה חסידי וויזניצא אשר בעיר ז... שתו היום בערב את היין האדבשטי אשר לנחום המוזג. הישכר? — חבית אחת גדולה ומלאה יין לנחום המוזג. לחבית הזאת כבר היה גלגול מרתפים אין מספר: אברהם בעל היקב באדבשט אשר ברומניה נתנה בהקפה להסוחר הגדול בנימין אשר בבראילא, ובנימין הבראילאי נתנה בהקפה לגבריאל הגלצי, וגבריאל הגלצי לדניאל הדורוהני ודניאל הדורוהני להירש ההושי, והירש ההושי לפסי הווסילואי, ופסי הווסילואי נתנה בהקפה לאחד הסוחרים הגדולים אשר מעבר לגבול רומניה. וכן עברה החבית הזאת גם באוסטריה מסוחר לסוחר וממרתף למרתף עד בואה בהקפה אל נחום המוזג ואל מרתפו. ידים רבות כבר היו ממשמשות בה ויד ליד לא תנקה ממסך. כל סוחר וסוחר כבר טעם מן היין וירא את היין והנה טוב מאד וימלא את החסרון במעט מים. וכליותיו לא יסרוהו על עשותו המזכתה, באשר איננו מוכר את היין בכסף מזומנים כי אם יתנהו בהקפה והוא טרם יודע אם ישלם לו הקונה את מחירו. ונחום המוזג גם הוא נותן את יינו בהקפה בימי חג שמיני עצרת וחג שמחת התורה וגם לבו איננו נוקפו על תתו פעם בפעם מעט מים אל תוכו למלאות את החסרון. ובכן רבים שתו ורבים ישתו וחבית היין של רבי נחום המוזג היא כמעין המתגבר וכנהר שאיננו פוסק.

וחסידי וויזניצא שותים את היין האדבשטי אשר לנחום המוזג בכונה יתרה. הן אם מצות צריכות כונה או לא יש פלוגתא בין החכמים, אבל בהאי כולי עלמא לא פליגי כי שתית היין של נחום המוזג צריכה כונה; ולא רק כונה פשוטה בלבד כי אם גם כונה יתרה. כונה אל הכתוב המפורש בתהלים „ויין ישמח לבב אנוש" וכונה יתרה אל השנוי בתלמוד „ואין שמחה אלא ביין". ואף גם זאת יודעים ויודעים חסידי וויזניצא אשר בעיר ז... כי טוב מעט בכונה מהרבה שלא בכונה. הנה זו שתיתם מעטה, איש איש מלוא מלוגמא מיינו של נחום המוזג, אבל המה מכונים את לבם להיות שותי שכור בליל שמחת תורה. הלא יין אדבשטי שתו היום והמה מנגנים ומרקדים, מרקדים ומנגנים בביתו של ראש הגבאים עד אם יתגבר עליהם שכרון ועד אם צר למו הבית והמה מרקדים ומנגנים, מנגנים ומרקדים בחוצות העיר עד בואם אל בית תפלתם. —

ובדרך רקודם אל בית התפלה יוסיפו שכרון. כי מחזה נפלא לנגד עיניהם: שמואל אברהם ומחנהו עוברים על פניהם. הוא קורא בקול גדול „צאן קדשים!" וכל מחנה הנערים אשר ברגליו עונה אחריו „מע!"

בשוב מאיר חיים ובמו אל בית התפלה כבר עמד הנער בן הגבאי החדש לפני ארון הקדש ויצפצף בקולו הרק בפעם השביעית את פסוקו: „פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה!”. הנער טעה בחשבונו ויאמר להחל עוד הפעם את פסוקו ויקם שאון קל ויהי שחוק גדול בין הנאספים. ובאזני מאיר חיים צלצל קול השחוק כקול לעג אשר הוכן לו, ויהי כמתעתע בעיניו, ויהי נבוך מאד.

אנשים אחדים מן הזקנים השתמטו מבין הנאספים ויקרבו אל מושב מאיר חיים ויעמדו לפניו כנכלמים וכמו יבקשו בפיהם תוכחות להצטדק על כי לא חכו בהתחלת התפלה עד בואו וכמו יתורו אחרי מלים לדבר על לבו דברים נחומים. אבל רשמי פניהם אשר העידו על חפץ לבבם עוד העלו את זעף לבב מאיר חיים וחמת רוחו ויכהה בם בהניעו ראשו, ויניאם מחפצם בהגיעו ידיו לקראתם ובהסתירו את פניו מהם.

וכל מיתרי לבבו רגזו אף רעדו בהגיע לאזניו קול הקורא: „את הגביר רבי יחזקאל ברבי שמעון גבאי בית התפלה מכבדים בהקפה ראשונה בכבוד התורה בתור כהן, ואת הגביר רבי מאיר חיים ברבי זרח מי שהיה גבאי מכבדים בהקפה ראשונה בכבוד התורה בתור לוי, ואת הגביר...”

ברגע הראשון אדמו פניו מכעש ומבשת וכמו עברה חלחלה בכל יצורי גוו. אולם עד מהרה התחזק ובקחתו את ספר התורה מיד המכריז ובאמצו את הספר אל לבו לבשו פניו גאות יתרה ויתמודד ויעמוד הכן מאחורי הגבאי החדש העובר לפניו וכמו יתנשא עליו גם בהיותו גבוה ממנו משכמו ומעלה. בכל זאת עוד נעו גם חגו ויפזזו מאורות הנרות לנגד עיניו מדי נשאו רגליו ללכת עם המקיפים. ויהי בלכתו הקף הקף וירא כי רבים הפוגשים בו מביטים למעלה אל הכובע אשר על ראשו ומתאמצים לעצור בעד השחוק האומר להתפרץ מפתחי פיהם; וירא והנה נערים רבים מתנגשים לקדם פניו ולהתבונן אליהם והמה שולחים אצבע למולו וממלאים שחוק פיהם. ויגדל השחוק ויקף את כל בית התפלה מסביב בשובו אל מקומו אצל ארון הקדש ורעבדו על עמדו ופניו אל הנאספים. הנה כמעט כל העינים נטויות אליו וכל הידים שולחות אצבע אל נול פניו.

— „מה זאת?! מה נהיתה?!” משתערים כל חושיו בו עד להתעלף ופניו נתכרכמו אף חורו חליפות.

— „אין דבר, אך מקרה קטן הוא” — מצא חתנו הצעיר את לבבו לגשת אליו וללחש לו באזני — „בראשית בואך לפני ארון הקדש לקחת את הספר מיד המכריז נפלה על כובעך אחת הערבות החבוטות המונחות משלשום על הדפנא אשר ממעל לארון”.

— „מה? מה נהיתה?” — שב הנבהל לשאול את פי חתנו באשר לא שמע במבוכתו את אחרית דבריו — „הנח לי! אראה מה אחר..זם!”

וינסה להתמודד עוד הפעם ולעמוד הכן כגבור ערוך למלחמה עם כל המתקוטטים בו. אבל כמעט עזבהו כחו, ומראהו כלו — ע ר ב ה ח ב ו ט ה.

❁ ❁

❁

את המחזה הזה חויתי לך בני. עתיק הוא! אבל הבט נא סביבך וראה, והיה כי ישאלך אביך מחר לאמר: בני מה אתה רואה, ואמרת אליו: ערבות חבוטות אני רואה.

II.

צאן קדשים.

ליל שמחת תורה.

— חג של מי היום?

חגו של שמואל אברהם הקדם!

בכל ימות השנה יושב שמואל אברהם בדד, קודר, שחוח בחדרו הצר, מאהה את הקרעים בשלמות בלות וממליא טלאים בבגדים [illegible] ולא לעתים רחוקות, בבוא לפניו זכר הימים הראשונים.

— „אנכי הגדתי לה כזאת. אבל... היא יראה"...— גמגם הנער בלשונו.

— את מי היא יראה?! לך נא כרגע והגד לה כי אנכי צויתי... כי אנכי מבקש זאת ממנה!...

מאיר-חיים איננו נבהל להוציא דבר מפיהו, אבל כמעט עברה מלה על דל שפתיו עומד הוא עליה ולא יזוז ממנה אף זיז כל שהוא. הוא כבר הסכין לשלטון ויהי לו למשוש חפצו. אכן גם שלטונו בביתו איננו שלטון חובלים כי אם שלטון נועם. מימיו לא צוה על מרבית ביתו במפגיע. תהפוך הוא, כי בעת אשר היה את לבבו לתת צו נדבהו רוחו להראות למצוים חבה יתרה לבעבור המתק את המרורות שבמרות. — וכשלטונו בביתו שלטונו מאז בבית התפלה. את בית התפלה חשב לו כביתו ואת הבאים בתוכו להתפלל כאחיו הצעירים החייבים בכבודו. ולא רק הוא כי אם גם המה חשבו כזאת ימים רבים. הכל יודעים את גודל מעשהו: על ידו נקבץ הכסף לבנין בית התפלה ועל פי בקשתו בא „הרבי הישיש" בכבודו ובעצמו מעיר מושבו עירה ז... להניח את אבני המסד. גדול היה אז כבוד מאיר-חיים בעיני כל יודעיו. כל שומע השתאה אל פעלו. הוא נסע במרכבת „הרבי" עד בואם אל ככר הבניה. הוא נתן על כפו את שתי האבנים הקטנות ואת כף-הבונים העשוי כסף, והרבי לא התמהמה אז בעיר ז... בלתי אם די עשותו מעשהו ואחר שב כלעמת שבא. מאיר-חיים היה גם המפקח על הבניה והמנצח על ידי העושים במלאכה. וביום חנוכת הבית נתנו כל החסידים גודל לו וכמעט על כפים נשאוהו. זה שמונה שנים, מיום אשר הוקם בית התפלה, היה הוא הגבאי וכל באי בית התפלה סרו בחפץ לבבם למשמעתו. אולם לפני ירחים אחדים קרה מקרהו, מקרה לא גדל-ערך, כי אחד הצעירים העיז פנים נגדו, ותצלח עליו רוח מרי ובטרם בקש חשבון התמלטו מפיהו דברים קשים ויגד לכל הנצבים עליו כי כבר נלאה נשוא את טרחם ומשאם וכי יבחרו למו גבאי אחר תחתיו. אז הפצירו בו רבים מזקני בית התפלה כי ישוב מדברו, אז העתירו עליו תחנונים, אבל נ... נדמה כי כל דבריהם ותחנוניהם המה רק מן השפה ולחוץ והוא הוסיף מרי ויעמוד על דעתו.

— את בתה כבר שלחה מזה — שב הנער להגיד לאביו.

— ומדוע לא תבא היא בעצמה להדליק את הנרות? לך נא כרגע והגד לה כי אנכי... מבקש זאת ממנה.

— אנכי הגדתי לה כזאת. אבל היא... התחמקה מפני ותרץ לקראת בעלה להאיץ בו כי ימהר לבוא...

— שערורה כזאת לא נשמעה עוד! — התרגז מאיר חיים ולא יכול עוד להבליג על רעש לבבו.

אחרי רגעים מעטים נפתחה הדלת ברוב כח ואיש זקן, קטן קומה, דל וצנום, בא בחפזון הביתה. הוא הוא השמש. הוא העיף עיניו בכל פנות בית התפלה כמו יתור אחרי דבר-מה. וכמו על רגל אחת הוא עומד, ולא להשאר פה הוא בא כי אם לראות לדעת אם אמת נכון הדבר ואם יבא את האיש אשר הוא מבקש, והיה אחרי הודעו וילך לו כי נחפז הוא לדרכו...

— למה תעמוד כבול עץ?! — גער בו מאיר חיים — מדוע לא תדליק את הנרות?

השמש גרד רגע באצבעו התיכונה מתחת לבדל אזנו הימנית ויגמגם בלשונו מלים אחדות אשר איש לא שמע אותן, ואחרי כן הגיד בקול: „כן, כן. הנני ממהר לשוב ולהאיץ בם כי ימהרו לבוא. אודיע למו כי רבי מאיר חיים ובניו כבר יושבים בבית התפלה ומחכים!" וכמעט כלה את דבריו וכבר היה בחוץ מאחורי הדלת.

„מבוהל!" — התעבר מאיר חיים ויקרא אחריו בקול גדול — „אל תגד מאומה. ראה צויתיך! ישתו לשכרה, יכרכרו בסבאם עד חצות הלילה. אני ובני נלך מזה. אנחנו נלך לשוח מעט בחוץ ונחכה עד התמהמהם".

עוד כחצי שעה עברה והשמש שב בבהלה ובעודנו עומד על מפתן הדלת יקרא בקול: „הנני, רבי מאיר-חיים, הנני. סלחו נא על כי בוששתי מעט לבוא. הנה המה הולכים, הנה המה באים! אמהר כרגע ואדליק את הנרות". — ויהי כי החל להעלות את הנרות ויבט אל קיר המזרח ויפן גם כה וכה וירא כי אין איש, כי רבי מאיר חיים ובניו כבר חלפו הלכו למו. יבכל זאת לא חדל מעשות מעשהו גם לא חדל מדבר את דבריו בהברות מקטעות כמו ישיח את לבבו ויצטדק לאמר: „מה יכולתי עשות?... האפרוחים ירהבו בתרנגולים... המה שחקו עלי בהגידי למו כי לרבי מאיר חיים נאות כבוד... אנכי היום אינני בלתי אם שמש, ואת כל אשר יצוני הגבאי הנני עושה.. היכלתי לעשות דבר והוא לא צוה? תעלא בעידניה סגיד ליה!..."

מחזות עתיקים.

I.

ערבה חבוטה.

ליל שמחת תורה. שעה שמינית. בית התפלה לחסידי סריגורה אשר בעיר ?... עודנו ריק מאדם. נרות רבים מוכנים במנורות והמה טרם הועלו. רק נר אחד דולק על התבה והנר „נר-נשמה", נר גדול של דונג אשר אורו כהה וכמו יחשב להככות בספות האפר על הפתילה. זה האור המרפרף מסביב לפתילה לא ישפיק להאיר את החשכה אשר בבית התפלה הגדול אבל יאריך צל ויוסיף כהה, ואת הדממה אשר מסביב לא יפריע כל קול בלתי אם זמזום הדונג הנמס בנגוע בו קצה הפתילה הנטויה והוא מטפטף ומשמיע קול בקול אנחה קלה וממושכה.

עתה נפתחה הדלת וארבעה אנשים עוברים כצללים על המפתן. רגע קטן המה עומדים על עמדם, מרכינים ראשיהם אל מול ארון הקדש ושפתיהם נעות באמרם בלחש „מה טובו אהליך יעקב", ועד מהרה מרחיבים צעדיהם ישר אל קיר המזרח. האיש האחד שזקנו מגודל ממהר לשבת על מושבו ושלשת הצעירים נצבים לפניו כמיחלים לפקודתו. הוא האב „הנכבד", שנים מן הצעירים המה חתניו לוקחי בנותיו „האברכים התריפים", והשלישי הוא בנו „הבחור החשוב".

מאיר-חיים — זה שם האב הנכבד — הוא איש כבן חמשים שנה, שער זקנו טרם הלבין אבל כבר זרקה בו שיבה. בפניו ילינו גם עז גם גאוה. על זקנו תפארתו. הוא מעביר עליו פעם בפעם את כף ידו הימנית ומחליקו. ובהחליקו את זקנו יחשוב את ערכו והוא מתכבד בכבוד עצמו. על כל מלה היוצאת בנחת מפיהו יתגאה כמו השמיע דברים שהם כבשונו של עולם. וגם שחוק שפתיו, מפתח נחירי אפו, תנופת גבות עיניו וניד עפעפיו צריכים ליטוה.

„יעלזו חסידים בכבוד" — חמד לו האב הנכבד בדיחותא בהטעימו את המלה חסידים — „יגיל הגבאי החדש בם והם יגילו בו. כאשר אראה פתח היום לפניהם את כל אוצרו והמה ייטיבו את לבם במשתת היין עד לכלות כל שארית. הוא איננו יודע כי גם ירדן מלא תירוש יגיחו אל פיהם ולא ידע כי בא אל קרבם. הוא עודנו חרד על כבודו באשר הוא חדש עמו. הוא העלה בידו אליה שמנה והקוץ שבה טרם נגע אליו. הוא אשכח מרגניתא ואיננו יודע כי לאחר ימים מספר נעשית חספא... עתה ידעתי כי טוב עשיתי בהסירי מעלי את טרחי ואת משאי. יטעם גם אחר מעט נפת. היום ידעתי מה מנוחה. בעל בית אנכי- ככל בעלי בתים..."

הצעירים החרישו. המה הרגישו בקול הדובר את התחרה אשר בלבו. דמו נגרש היום בעורקיו והוא שכח מעצור לרוחו.

„לך נא בני מחמדי" — הוסיף אחרי רגע — „וקרא לשמש וידליק את הנרות. מי יודע עד מתי יעצור אותם הטפש הזה בביתו, וכבר-עברה השעה השמינית".

קולו כבר הוסיף רגז. בכור חתניו נשך את שפתו התחתונה וכמו יתאמץ להסתיר את רגשי לבו לבל יראו רשמיהם על פניו. הן כמעט ישיש בסתר לבבו על משבתי חותנו, כמעט יחזה נקם, לו תרה מאז על חותנו כי במשובת גאותו נואל פתאם לתת את כבוד גבאותו לאיש אחר. הוא יודע מאד כי מאז עזבו את משרתו רוחו איננה אתו עוד כתמול שלשום וכמו באה מחמצת אל לבבו ומיום ליום יוסיפו עצביו המיה; הוא יודע מאד כי היום כבר עלתה המחמצת בלבב חותנו ותהי לזעף בהיות גורלו בליל שמחת תורה גורל עזוב. הן הכל היה מוכן בבית חותנו לסעודה כדרכו מימים ימימה והוא ישב לבדו במסבת מרבית ביתו ומכל מכבדיו וחושבי שמו אין בא.

— „השמש איננו בביתו" — שב הנער להגיד לאביו — „אשתו הגידה כי עד מהרה תשלח את בתה לקרוא לו. גם הוא בבית הגבאי החדש".

— ומדוע לא שלחה את בתה להדליק את הנרות?

שנים אחדות לפני מותו אחזתו פודגרה ויהיו ידיו כבדות ולא יכל עוד לאחוז בעט סופר, אחרי כן נפל גם למשכב ולא עזב עוד את מטתו עד יומו האחרון. כאשר נדפס הרגומי „רומא וירושלם" ע"י חברת „תושיה" שלחתי לו אכסמפלר אחד ובקשתיו לחות לי את דעתו על מלאכת התרגום, ואנכי עבור איזה שבועות קבלתי ממנו מכתב קצר, שכנראה היה האחרון, אשר כתב בחייו. למגנת לבבי לא יכל למלא את הבטחתו, אשר הבטיחני במכתבו הזה. כי מחלתו גברה עליו מיום ליום וימת בשבה טובה ביום כ"א כסלו תר"ם בשנת השבעים וחמש לימי חייו.

כן חי ומת בחשאי האיש הדגול מרבבה הזה, אשר בדורו אולי לא היה כמוה ואחריו בודאי לא יהיה עוד איש, אשר בו נלכדו יחדו תורה והשכלה, אמונה צרופה וחופש הדעות, איש אשר מלבד שכל ימיו כהן בהיכל הדעת שלא ע"מ לקבל איזה שכר. לא עשה את תורתו עטרה להתגדל בה ויהי ענו וצנוע ובורח מפני הכבוד, איש אשר בטפחורי חלדו שבע נדודים לאין שעור ולא התרעם על גורלו, רק קבל את הכל באהבה ובהרכנו. ראש. עליו אפשר לאמר: לובלין הרה וילדה. ברסלה גדלה שעשועיה, אוי נא לי, אמרה פלים, כי אבד כלי חמדתה!—

דוד צמח.

כבר היה הענין ערוך ושמור בלבו בכל — ורק מפני שהדבר, אשר מצא ראוי והגון לצאת מרשותו לרשות הרבים, היה צריך, לפי דעתו, להיות חותם תכנית, ואם לאו היה גונז בארכיון כתביו.

בחייו לא נדפסו ממנו ספרים שלמים ורק מאמרים קטנים וגדולים, אשר לאחדים מהם יש ערך מדעי כללי ורובם עוסקים בענינים פילולוגים או היסתורים. ואלה הם: א) משה וישראל או מה פעל רבנו משה בן מנחם על עמו ישראל, נדפס ב„הבקר אור" בשנות תרל"ז—תרל"ט. ב) ענותנותן של חכמי ישראל ואהבתם אל האמת (האסיף תרמ"ה). ג) פה ולשון (האסיף תרמ"ו). ד) ע"ד שור הנסקל (האסיף תרמ"ז). ה) קורות היהודים באיי באלעאר (העתקה) עם הערות של המעתיק (הפרק הראשון נדפס „בהצפירה" והשני ב„המליץ"). ו) אוצר כל כלי חמדה. משפט על החוברות הראשונות מספר „האוצר" להר"ח רש"י פין (הכנסת לשנת תרמ"ז). ז) מי הוא זה בעל החוטם (הכנסת תרמ"ח). מלבד מאמרים רבים ע"ד ישוב א"י משאת נפשו וע"ד החנוך לנערים המיועדים להיות שם אכרים ויוגבים וכן מאמרים מדעיים בשפת אשכנז כמו: Zum Targum des Achtzehngebete וכדומה הרבה. אפס באחרית ימיו כתב גם ספרים, אשר נשארו אחריו בכתובים ולא זכה להוציאם לאור עוד בחיים חייתו. על אחד מהם כבר דברתי למעלה, הוא הספר „תולדות הספרות העברית". אשר עמל בו שנים רבות ושבשבילו נסע פעמים אחדות למקומות שיש בהם בתי עקד ספרים, וחקר ודרש ורשם לו את הדברים בספר לזכרון, והכי נכבד הוא בן זקוניו: „התוארים והכנויים הנהוגים בישראל, הוראותיהם המתחלפות לפי הזמן והמקום והשתלשלותם מדור לדור", אשר דוגמא קטנה ממנו באה ב„המשכיל" היוצא לאור ע"י הד"ר גינציג ומן המעט הזה יוכל כל מבין לשפוט ולהקיש על השאר. לדאבון לבבנו לא השאיר אחריו בנים רק בת אחת. לפני איזה ירחים פנתה אלי בשאלתה: מה לעשות לה עם הספרים האלה, שאין ביכלתה לטפל בהוצאתם, ואנכי יעצתיה להכנס בדברים עם אחת מחברות הוצאת ספרים שבעיר מגורה, אבל, כנראה, האדונים האלה אינם רואים חשבון לעצמם להוציא לאור ספרים, שאינם בטוחים בהם מראש, כי יהיו זבינא חריפא ונותנים היתרון לאיזה רומן כתיב ברוח „הצעירים", שקנו עולמם בשעה אחת ע"י הוצאת ארבעה ספרים יקרים בסגנונם ותכנם ומיד נשתתקו.

בשנת תר"ן יצאה פקודת הרשות לגרש מרוסיא את כל נתיני ארץ גרמניה וגם על יי"מ נגזרה גזרת גלות לעת זקנתו. אז יצא את העיר לובלין בפעם האחרונה לבקש לו מקלט בארץ אחרת ואחרי שבעו נדודים אין קץ אוה למושב לו את העיר הקטנה פלס, אשר בסילזיה העליונה, הסמוכה אל הגבול, למען אשר יהיה קרוב לבתו היחידה ויוכל להתראות אתה כפעם בפעם. שם התהלך כאח ורע עם החכם והסופר שזח"ה ועם שאר חכמים, שהיו דרים בשכונתו, ולעתים לא רחוקות בא גם לקראקא להצטבת בחברת יודעיו ומכיריו מכבר, ובכל זאת לא מצא גם שם את המנוחה אשר רצה בה. במכתבו למר א"י ווייצנפלד הוא מתרעם על גורלו ואומר בתוך יתר דבריו... „זה כחמשה ירחים קבעתי דירתי בעיר הקטנה פלס (אשר היתה לפנים בירת הנסיכות בשם הזה), בתוך עמי אני יושב ובצלם אחיה חיי בשרים, אך לא חיי רוח, אשר אליהם תערוג נפשי מאז. לא אכחיד תחת לשוני, כי התושבים פה רובם אנשים ישרים ותמימים הם, ומאז באתי הנה משכוני אליהם בחבלי אדם הראוני אותות אהבה וכבוד, אך כל זה איננו שוה לי, בראותי, כי נלמוד אני בהשקפותי ולא דרכי דרכיהם"...

בעניני דת ואמונה היה רי"מ כשר וצנוע ולא גלה סודו לשום אדם, לא בדבור ולא במעשה, אך לא מאהבתו את הצביעות, כ"א משום דרכי שלום וכבוד הבריות. אבי נ"י ספר לי, שבבואו ללובלין בתור חתן קודם חתונתו בא עמו, כפי מה שהיה נהוג בזמן ההוא, רבו בתורה. האיש הזה, החי עודנו עתה, הוא איש תם וישר, בלי כחל ושרק, מכת החסידים. פעם אחת בא לבית מחותני וספר, כי היה לו שיח ושיג עם רי"מ בעניני חסידות והוסיף בתמימותו: „כמדומה לי שהוא צדיק גמור". ובאמת מי שראה את רי"מ כשהיה עומד ומתפלל ומפרד ידיו או מניחן על עיניו, כדי לכון יפה בשעת קר"ש, היה חושב, כי אחד מהחסידים הראשונים עומד לפניו. שנים אחדות לפני עזבו את ארץ מולדתו נתארח משך איזה ירחים בבית אבי נ"י, בשבתו בכפר לשאוב רוח צח. שם כתב את ספרו „תולדות הספרות העברית", אשר נשאר אחריו בכתובים יחד עם שאר כ"י יקרי הערך ואשר, כפי שספר לי אח"כ, אחז בו דרך חדשה, בשאבו ישר מן המקורים הראשונים כלומר מספריהם של הסופרים עצמם ומספרי בני דורם די בכל אתר ואתר. פעם אחת מצאתיו יושב ומעין בספר המלים של רש"י פין, אשר יצא אז לאור. „האיש הזה, -- אמר לי — הביא לנו בספרו פת סלת נקיה, בעת אשר רוב חבריו בספרות מאכילים אותנו בעל כרחנו פת קיבר מעורב במורסן ובכל מיני פסולת, אשר תשאר מונחת באצטומכתא כפתילה של אבר" ואגב אורחא העביר תחת שבט בקורתו את כל פרחי ההשכלה ויוסף לאמר: „בדורנו כל מי שרוצה ליטול עטרת סופרים בא ונוטל. מי שהוא לפחות בעל כשרון עוד אפשר לסלוח לעניות דעתו. אבל מי שאינו לא הא ולא הא, ילך מקודם וישמש ת"ח ואח"כ יאיר עינינו בחכמתו. שבח אני את המתים שהיו להם בדורם אנשים כשי"ר שד"ל רצה"ח ועוד אנשי רוח כאלה, אשר מפיהם אנו חיים, ועכשו מה? — אדם אחד מאלף מצאתי את המשורר יל"ג, הוא אמנם רק פיטן, אך מכל מלה ומלה, שיצאה מתחת עטו, נראה, כי הוא קרא ושנה"... וכך היה הולך ומחשב כרוכלא ומונה את שבחם של ראשונים וגנותם של אחרונים ברוח בקורת חדה. „ברורות שעברו — הוסיף להוציא את כל לבו — היו רבים מהמשכילים חפשים בדעות ואולי גם בלתי מדקדקים באיזה מנהגים קלים, אבל לפחות היו משכילים גמורים ואחת מאלה — או דת או דעת נתקימה בידם, אך משכילי דורנו חושבים, כי בנסיגתם אחור מן הדת בלבד כבר יצאו ידי חובתם גם להשכלה. ומכיון שהם מקדימים את הטפל לעיקר נעשים קרחים מכאן ומכאן". כדברים האלה יצאו אז מפיו, כמו מבלי משים, ואני הייתי עומד ומשתאה למשמע אזני, כי ידעתי את משוש דרכו יכבוש את נבואתו ושערתי, כי פעולת האויר התירה אגודות לשונו.

עבודתו הספרותית היתה קב ונקי, כלומר מעטה בכמותה ורבה באיכותה. כבר אמרתי, כי בעקב המחלות הרבות, אשר תקפוהו, רפה כחו עד למאד ולא יכל למשוך בשבט סופר. אפס אם מחלתו הגופנית הזאת מנעתהו מלעבוד עבודת הספרות בקביעות, הנה מחלה אחרת, שיסודתה בתכונת הנפש, גרמה לו, כי רוב יצירותיו היו כאותם המלאכים, שעומדים ואומרים שירה ונבלעים במקומם. הוא לא היה מאמין בעצמו, כי יש ביכלתו להוציא דבר מתוקן בשלמות ואימת משפט הקהל היתה מעופפת תמיד על ראשו כחרבו של דמוקלוס. לעומת זאת, או אולי רק בשביל זה, כל מה שיצא מעטו היה מנופה בשבע נפות, לא מפני שהיה יושב שבעה נקיים על כל טפת דיו. כאשר יאמר עתה אחד מבעלי המהלך החדש, אדרבא, — הוא לא אהב להעמיק מחשבות ובישבו לכתוב

ונחמד מיום הראשון לחודש ינבר ושאלת ממני להאציל לך את ברכתי היוצאת מלב טהור, הנה פרשתי כפי לאל בשמים, כי יחזק רוחך ובשרך ויטע בקרבך כל הימים אהבה תמידית לעבודת כפים, ואז מאליו יבקע אור הצלחתך כשמש בצהרים, ותמצא כבוד, עושר וחיים, והבא לטהר מסיעין לו מן השמים.—

„לדאבון לבי אין לאל ידי לעשות את בקשתך אדות ספר מועיל המדבר על מלאכת הצביעה, פאשר שאלת ממני. מכל מיני צבעים שונים ראיתי ושמעתי בימי חלדי. ידעתי כי אין לנו להתירא מן הפרושים, אלא מן הצבועים; ידעתי, —כי בימינו הושחרו פני ישראל מקדרה; ידעתי כי כל הנצרך לבריות (ובתוכם מחברי ספרים מאמרים ושירים אשר עיניהם תלויות למשפט המבקרים, כעיני שפחה אל גבירתה) פניו מתהפך לכמה גוונין ככרום; ידעתי — כי לכך ת״א תחש „ססגונא", מפני ששש בכמה גונים; ידעתי גם ידעתי אנשים רבים, שתולין קלא אילן בבגדים ואומרים תכלת הוא, וכדומה הרבה, גם ספר כתב גאון האשכנזים גאֶטהע על טבע ותכונת הצבעים ואחריו הפרופיסר אוהב ישראל שליידן נ״ע בשם: „איבער דיא נאטור דער פפלאנצענפארבען" גם הם לא נסתרו מנגד עיני, אך ספר, המורה דרך ישרה בדיני הצבעים לתועלת בתי מלאכה הלכה למעשה, נעלם ממני מכל וכל, ואולם אבטיחך, כי בעת אהיה אי״ה בווארשא (אקוה בזמן קרוב) לא אחוס על עמלי לדרוש ולחקור אחר ספר כזה, מפי מו״ם הבקיאים בדבר, והיה אם אמצאנו ויבוא לידי, לא אחמיצנו אך שלוח אשלחהו לך במוקדם האפשרי ובלב שמח, כי עלתה בידי להועיל במעט למטרתך הכבודה בעיני".—

אף כי רי״מ לא חבר שירים מימיו מלבד אחדים קטני ערך בנערותו, בכל זאת היה לו מעט מ„עורק פיוטי". על זה יעידו החרוזים המעטים האלה אשר כנראה היו מיועדים לי, אך מפני איזו סבה לא הגיעו לידי.

„לדוד משכיל נ״י
פה בנאות דשא כפר מאקרדקי
כמו בחבלי נועם רתקתי;
לכפר קטן זה סמוך לפולָוָה,
מקום לא ישב אדם וחוה,
זה כשלשה שבועות באתי
וכל מאויי לבי פה מצאתי.—
פה אויר צח, רוח חיים,
ירקרק דשא, מרחבי שמים,
עתרת צמחים, המונים המונים,
עצים רעננים, שדרות אלונים,
צפרים שונים,
שובכי יונים,
פרות ושורים,
ועדת דבורים,
תרנגול ותרנגולת, אפרוחים או בצים —
פה שכרתי לי בית, בית חרש עצים,
פה אשב, כי אויתיה, עד יעבור התרש,
עד יבא יום תרועה, מקרא קדש".

.להרב החכם תורני ומשכיל וכו' מוה' ח. ד. פֿריעדבערג נ"י שלום שלום.

„קטונתי מכל הכבוד אשר הראה לי ארוני בשלחו לידי למנה את ספרו היקר „כתר כהונה". והנה, למרות כל מכאובי הגוף אשר אכפוני, קראתי לשבת עונג, בקראי בו, כי הוא יפה אף נעים; יפה בתוכנו ונעים בסגנונו. ומה טוב עשה להדפיס שנית את המחברת מ"ע להג' בעל הש"ך ז"ל, כי המגלה הזאת נכבדה בערכה ויקרת המציאות. מי יתן וירבו כמותו בישראל מחברים מבינים לאסוף ולסדר בטוב טעם ודעת בחוברות מיוחדות כל הנוגע לקורות וחיי גאוני רו"פ וביחוד תולדות אלה מגדולי ישראל, אשר היו למופת גם באהבת עמם ובתמימות לבם לא משכו את ידיהם גם מידיעות חצוניות"...

„צר לי כי תשובה בידי אין ואין ביכלתי להשיב לו מנחה. אנכי לא זכיתי להו"ל ספר שלם וכל מאמרי על ישראל וספרותו מפוזרים ומפורדים המה במ"ע שונים, אשר אולי לא באו מעולם למראה עיני כבודו, וע"כ אבקשו לקבל ברצון את אמרי פי וברכתי היוצאת ממקור לב הכותב בידים רפות מוקירו ומכבדו, ימ"ז.

.להאברך היקר החכם והסופר הנפלא וכו' מו"ל...

„בתוחלתי, כי שמי לא מוזר לך ארוני שולח אני סגור פה מכתבי אשר ערכתי לידידי החוקר הר"ר פ. מ. (פאביוס מיזס) נ"י בדבר ערך ספרו „קבוצת שירים" בשאלתי לאספהו במכתב עתך היקר. אני מעולם, גם בהיותי צעיר לימים, לא באתי בתחנונים לפני בעלי מכה"ע להעמים עליהם ילידי עשתונותי וכל אשר הוצאתי לאור משך ימי שבתי בלובלין בכה"ע ובספרים השנתים אך לבקשה מפורשת מפאת המולי"ם הנכבדים שלחתי להם, ועתה לעת זקנה יצאתי מגדרי לחפץ ידידי המחבר ומספר אוהביו, אשר בקשו זאת ממני. ובזכות תפלת רבים תאבה לפנות מקום בהמגיד למכתבי ולא החמיצנו. למען לא יחדל להיות „דבר בעתו" ובפרט, כי משפטי על השירים סובב הולך על צירי יא"י, משאת נפשנו כל הימים, ואולי גם בבחינה הזאת יהיה לרצון לפני „המגיד" הראשון לציון (כאשר יכנהו גיסי הרב הגאון האמ"תי מו"ה שמואל מוהליבר נ"י אב"ד דק"ק ביאליסטאק) והמעורר הגדול לתחית אומתנו מיום היותו ועד עתה. ראה, ארוני, אנכי עשיתי כל אשר ביכלתי ליפות את מכתבי בעיני כבודך, ואם בכ"ז לא תוכל או לא תאבה לאספהו, יהי נא מובך עמדי להשיבו לידי על הכתובת הרשומה למטה. הנני חותם דו"ש מכבדך ומוקיר „המגיד" בכל עת ימ"ז".

רי"ם לא אהב לחמיד לצון ורק לעתים רחוקות, בשעה שהיתה דעתו בדיחה עליו ביותר, השתמש לפעמים במכתביו לשארי בשרו היותר קרובים בסגנון גחכני. בסגנון כזה כתוב גם המכתב הנוכחי, אשר הריץ אלי לפני חמש עשרה שנה בערך, בהודע לו, כי החלותי לעסוק במלאכת גלומי צמר, וז"ל:

„לנ"א האברך החכם והנבון מליץ מהולל מ. ד. צ. נ"י".

„אגרתך היקרה באתני במועדה ואך מפני עצלותי הנמשכת מרפיון גוי אחכה עד כה במענה פי, ואתך הסליחה.

„כבר הגיעה לאזני הבשורה ע"י אמך המשכלת, הצדקת והישרה תחיה, כי נסעת למקום תעודתך, לבית מלאכת בגדי צמר, ואשמח, על דעתי, כל יהודי שאין לו קרקע ואינו יכל לקים מצות עבודת האדמה בכל פרטיה ודקדוקיה, עליו לכה"פ לעסוק בבנינו של עולם ע"י חרושת המעשה, המחיה את בעליה בדרך כבוד, בהיתר ולא באסור. כראוי וכנכון לאיש הישראלי, אשר תורת אלהיו בלבו, ועתה כאשר בא אלי מכתבך

להנ״ל.

„אגרתך הכבודה מיום ח״י כסלו כן הגיעה לידי במועדיה, והנה לא על עצלותי לבד תלונתך, אם אחרתי להשיב לך, כי האשם תלוי גם בטרדות המפריעות אותי ובהעצר כח רוחני, גם בתהלוכות משכילי וסופרי דורנו, המהפכים את שדמות הליטרטורה לשדה קטל, המלבינים פני חבריהם בעלילות שוא באופן נורא והמרחיקים עי״ז מלב תמימי דרך את החפץ לקחת עט סופר בידם בכונה רצויה להשכיל ולהיטיב, ומשביתים ומגרשים כל שמחה וטוב לבב לעבודת הספרות בכלל. על משכילים כאלה אמרתי במכתבי: „ונקיי הדעת אינם יודעים מי מיסב עמהם״. אבל אל לך, אדוני, לחשוב אף רגע קטן, כי על המה״ש „כנסת ישראל״ העתיד לצאת מת״י ירמזון מלי, חלילה, חולין הוא לי מעשות כדבר הזה; הן נפשי יודעת מאד. כי הנך גבר חכם בעז, תלמודי נודע לשם ועומד על מרומי העת ויכלתי להעמיד אדם על חזקתו ולדעת מראש, כי אך אנשים חכמים וידועים לברי וישרי לב תאסוף אל ביתך, בית „כנסת ישראל״, להגדיל תורה ולהאדיר חכמת חכמינו בכלל ולהוליד בלב הקוראים רגש לאומי ויא״י בפרט״.

„שמחתי. בשמעי מפיך. כי זקן חכמינו, הרב המצוין רש״י פין ישתתף עמך בעבודת הרדקציה בכבודו ובעצמו. בחירתך בחירה טובה ומאושרה היא, אין כמוה, ואקוה להשיג ממך הפרוספקט, כאשר הבטחת לי. גם אני הצעיר באלפי לא אמשוך את ידי מתת לפניכם לעתים את הגיוני רוחי בדבר הרעיון יא״י, הנערץ והנקדש בעיני זה כמה, אך המועד לא אוכל להגביל, כי בכל ימי החורף רובץ אנכי תחת משא ענינים שונים והכנות רבות ליום חתונת נכדתי החיה הקרובה לבוא וברצות ה׳ אחר ימי הפסח נכון אני לעבדך ברב או במעט, ובלבד שיכון לבי להביא איזו תועלת מוסרית״.

„עוד אחת אשאל ממך, אדוני יקירי. הן ידעת, כי ענותך תרבני יתר הרבה מאד מערכי. אך חוסה נא, רחם נא לבל תשים ראשי עטרת התוארים שאינה הולמתי. כגון „הרב הגדול״ אשר פלטה קלמוסך, כאלו התואר הרה״ח או חכם לבד מלתא זוטרתא היא ואינו מספיק כלל. הלואי שאוכל להקרא בשם „חכם״ לבד במובנו האמתי ולא אבוש ולא אכלם בפני עצמי.— חיה בטובה, חכם לבב ואמיץ כח, ועשה חיל במשמעותו הכפולה כחפץ מוקירך ומכבדך בערכך הרב ימ״ז״

„לכבוד .N. N

... את תמונתי אתה מבקש? תודות רבות על אות לאהבה שנתת לי, אכן, חי נפשי, כי מכל ששת התמונות, אשר להפצרת יוח״ל הכין לי הפוטוגרף זה כעשר שנים לא נשארה בידי אף אחת. לא יאומן אם אספר. כי מעולם לא נטה לבי לתת לציר גוי ולחיי ולא יכלתי להשיג איך אוכל לשמח לבב אנוש בתמונתי הדלה. מקור רחוק דעתי מן המנהג הזה. המתפשט בכל קצוי ארץ, לא אדע לבאר, ובל״ס עומד הוא בקשר עם נטיתי הטבעית להיות נחבא אל הכלים ואי־חפצי בהפצת מעינותי חוצה, ואולם, כאשר מסבות הזמן הכריחוני להיות סופר בישראל, כן עוד יבוא יום אשר יאלצני לבטל רצוני מפני רצון אחרים גם בדבר תמונתי, ואז ארשה לנפשי למלאות משאלתך, אך בתנאי מפורש, כי תאבה בטובך לשמחני בתמונתך הנעימה לאלתר. הנך יושב בחדרי לבבי מאז הכרתיך, היה נא למראה עיני גם בחדרי ביתי״...

אחדים ממכתביו להסופרים הצעירים, אשר מצאתי בצרור מכתביו בבקרי לפני איזה ירחים בבית דודתי בפלים, עיר מגורו האחרונה.

שלום שלום לכבוד ידידי ואהוב לבבי הרב החכם והסופר המצוין הר"ר נ"ס יצ"ו.

„ככל דבר טוב המשמח לבב אנוש, כן גם ספרך היקר „האסיף" לשנת תרמ"ז בא אלי בהיסח הדעת, ואם כי לא יכלתי לעבור על פניו כ"א בסקירה אחת, בכ"ז ראתה עיני ותבן לה, כי הוא אוצר בלום, אשר ברכה בו, ברכה עד בלי די לכל איש ואיש לפי מעמדו וחפצו. בעוד ימים לא כבירים אקח לי מועד וענג נפשי להתהלך ברחבה בתוך גן העדנים הזה, המלא פרחי חן ומטעי ה' להתפאר, ולע"ע אביע לך, אדוני, רבון כל המעשים האלה, תודה וברכה על אשר שמחתני במנחה החדשה הזאת, מנה יפה וראויה להתכבד בה לעיני כל ישראל.

„ואולם משפטים אדבר אתך, על כי הוספת לפאר את מנחתך היקרה ללבי בתכריך נאה ומהודר. המעט ממך להשפיע לי ספר האסיף והנלוה לו ולתת גם המעטפה? כן לא יעשה, ע"כ הרשיתי לנפשי להיות דן יחידי ולחרוץ משפט צדק והוא: לקבל את הספר לבדו, אשר לא יערכנו זהב, למנחה מזכרת ידידות נצח ולשלם בעד הכריכה. אקוה, כי תקבל עליך את הדין באהבה וברצון ולא תהרהר אחרי מדותי.

„חזק ואמץ, גבור משכיל ועובד נאמן בכרם ה' צבאות. ה' עוז לך יתן ויברכך בשלום ובכל טוב, כברכת מוקירך ומכבדך כערכך הנעלה ימ"ד.

„לידידי הרב החכם וסופר מהולל הר"ר שפ"ר ני'.

„מכתבך היקר בו קראתני להיות בעוזריך ולקחת חלק במ"ע העתיד לצאת לאור מתחת ידך הרחבה והמלאה הגיע אלי במועדו, אך מפני טרדות שונות, אשר מלאו את עתותי המגבלות, לא יכלתי להשיב לך מענה תומ"י כראוי לכבודך. והנה קטונתי מכל התהלות והתשבחות, אשר אצלת לי. מי אנכי כי הבאתני עד הלום והעמדתני במקום גדולים? אודך בכל לב על כונתך הרצויה ומחשבך הטובה. אמנם, לדאבון לבי, אין ביכלתי למלא רצונך כעת, כי חלש כח אנכי לסדר את עבודותי השונות למיניהן ולעשותן ראויות לבוא בקהל ובפרט, כי לא על שושנים רפד יצועי ובימי החורף סובבים אותי עסקי עולם העשיה, אשר יגזלו ממני לפעמים כל עתות הפנאי, ואולם בימים יבואו נכון אני לשרתך לעת מצוא. הן כאשר הבנתי מדבריך עוד היום גדול, ואם במשך הזמן אכתוב דבר מה המתאים למגמת פניך, אז אערכהו לנגד עיניך ולפני כס משפטך.

„הפרה רוצה להניק והמחבר משתוקק ליום, אשר בו יוכל להפיץ מעיינותיו חוצה להשקות צאן קדשים. לא כן אנכי עמדי, נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי לגוף טוב, אלא שתיקה. יפה לי שעה אחת בתורה ובלמוד המדעי מכל חיי כבוד־סופרים. ומה גם בזמן הזה, אשר נתקימה בנו קללת ישעיהו: „ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד" במלא מובנה ונקיי הדעת אינם יודעים מי מיסב עמהם, ובכ"ז דעת לנבון כמוך נקל, כי לא אמשוך את ידי מקחת חלק במ"ע הנושא ונותן ביחוד מאהבת ציון וישא"י ע"י עבודת האדמה, אבן פנה לבנין הלאום, מרים ראשנו ותומך גורלנו, ואקוה למצוא לפעמים חומר המספיק לעשות ממנו סכה קטנה בת ז' טפחים היכלה לעמוד ברוח מצויה לכה"פ. כן הוא, יקירי, אם תציקני רוחי לדבר למען אחי ורעי, אז זכור אזכור, כי השערים פתוחים לפני, אדברה וירוח לי, ועתה יהי ה' עמך ועצתך ישלים, כברכת ידידך מוקירך ומכבדך יחיאל מ—ן".

וארוכה ע"ד מהות השירה והאמנות בכלל; ע"ד ההבדל, שבין הקלסיציזם הצורתי של היונים והרומים בימי קדם והרומנתיקה המלאה טל ילדות ע"י תגבורת הדמיון והרגש בימי הבינים; ע"ד ההשפעה, שהשפיעו הנוצריות והאביריות הדתית והעולמית על מהלך התפתחותה של האחרונה וע"ד ההגדות, המהולקות לפי טבע החותם, שהטביעה עליהן אחת או חברתה, ואחרי כן עבר אל השירה עצמה ויפרש לפני כשמלה את כל סוגיה וכל המינים השונים, הנכנסים בגדר כל סוג וסוג, לפי שמותיהם וסימניהם הפנימים והחצונים ובדרך אגב הזכיר אחדים מהמשוררים, שהצטינו ביותר במין זה או במין אחר וידבר גם על הפרוזודיה ועל כל מיני השעורים השונים עד שבאה דודתי ואמרה לנו: כבר הגיע זמן סעודת ערבית. באותה שעה אמרתי: אלמלא באתי אלא לשמוע דבר זה דיני! שוב פעם אחת נכנסתי אצלו לבקרו בבית בתו היחידה בווארשא, אז יצא לאור מאמרו הגדול: „משה ויהודית" שנדפס ב„הבוקר אור", ובמרוצת דברינו על תוכן המאמר נתגלגלה שיחתנו מענין לענין, עד בואנו אל החרות המוסרית וחופש הרוח. כמה רעיונות נעלים ונפלאים שמעתי אז מפיו וכמה דברים טובים למדתי ממנו על רגל אחת! בכלל היה כחו גדול לחבב את משנתו על שומעי לקחו, כי דבריו היו נשמעים תמיד בנחת ובמתינות ובלי קפדנות וזריקת מרה בּמי שלא הבינם בפעם הראשונה, ואדרבה אוהב היה את מי שלא הבין את שמועתו, אם לא התבייש לאמר: „איני יודע" ולא התעצל לחזור על דבריו פעם ושתים עד שהעמידו על ברין, ולעומת זאת הקפיד על ההונאה העצמית וביותר על מי שהגים לבו בהלמודו. למור השפה האשכנזית קשה מאד ליהודים מתחילים, מפני שיש בה מלות רבות שבשפתנו המדוברת הוראה אחרת להן. במלות כאלה נכשלו כל הנערים אשר כגילי וגם אנכי עמהם. מובן מעצמו, כי נהפסתי פעם אחת ונכויתי ברותחים ומכאן ואילך קימתי בעצמי מאמר ההמון: דנכית ליה חויא חבלא מדחיל ליה, וקפחתיו בשאלותי על כל דבר קטן וגדול, ממני ראו גם הברי ויעשו גם הם כמוני וכ"כ צערנו אותו, עד שקצרה רוחו' ובכל זאת לא גער בנו, ורק בשחוק על שפתיו אמר: „בני, טרחנים אתם; במשה מה כתיב? את הדבר הקשה וגו' ואתם שואלים ממני מה שתינוק בן יומו יודע. אל נא תפריעו אותי מעבודתי". אפס אם היה הדבר צריך מעט עיון, היה פוסק מיד מעבודתו ולא זז ממנו עד שפרשהו מכל צדדיו. באופן כזה הרביץ תורה לרבים והעמיד תלמידים הרבה מבני העניים, אשר היו אח"כ למורי הוראה בישראל בשפת עבר ואשכנז והתפרנסו מזה ברוח. מהם הכי נכבד הוא המורה קירשבוים אשר הספידו כהלכה במכ"ע „הצפירה".

גם ביחוסו לשאר בני אדם היה מצוין במנהגיו ונמוסיו. פעמים רבות הלכתי עמו לשיח ברחובות קריה בימות החמה וגם בימות הגשמים ארחתי לפעמים לחברה אתו, בלכתו מדי יום ביומו לבית הקונדיטון של סמדני לקרוא בעתונים אשכנזים וצרפתים על כוס חמים. בטיולים כאלה הכרתי לדעת את תכונת נפשו העדינה, חין ערכו וטוב טעמו במגעו והליכותיו עם הבריות. הוא היה מקדים שלום לכל אדם ומראה לכל פנים שוחקות ומסבירות. דבורו היה בנחת ובשחוק נעים ואפילו בהתוכחו עם חבריו בדברי חכמה לא הרים את קולו למעלה מן הרגיל. דברים של טעם קבל מכל מי שאמרם ואפילו מן ההדיוט ולהפך דברי שטות והבאי דחף בשתי ידיו בלי משא פנים, אך לא בלעג מר, כ"א בקריצה קלה כדי שלא לביש את האומר. מימיו לא בקר את חברו בספרות ע"מ לקנתרו ורק על מנת לברר וללבן את הענין ולהעמידו על האמת, ומשוש דרכו היה תמיד בדברים כאלה להציג את השאלה, שהיה דן בה, כאלו גם אצלו עדין היא מוטלת בספק והנהו לומד ומלמד כאחד. בכדי להראות עד כמה גדלה מדת הענוה של האדם הגדול הזה הנני מעתיק בזה

השונות, שבשבח תועלתן לבני הנעורים נשפך ים של דיו ונשבר יער של קו׳מוסים ושבעיקרן אינן עשויות אלא לטמטם את הלב והמח ולהשאירם ריקם כשהיו. הוא ספי לו לתלמידו ממש כתורא, אך לא מן הספר, כ״א בע״פ, ולפי כשרונותיו של הנער התהפך עמו בתחבולות שונות, פעם בהדרגה ישרה מן הקל אל הכבד ופעם בקפיצה וסרוגין מענין לענין, עד שהיה שכלו מתעמל ומזדין ויוצא זריז וממולא. רק שנה אחת ישבתי אז בלובלין ורק בימי מועד ושבת הלכנו אליו אני וש״ב, בני אלמנת הרב ר׳ חיים יעקב שפירא, שנשאת אח״כ להר״ש מוליבר, לבקש תורה מפיו, ובמשך הזמן הקצר הזה סגלתי לי ידיעה הגונה בשפת עבר ואשכנז, עד שהיה באפשרי ללמוד אח״כ בלי עזר סורה

תמונת ר׳ יחיאל מנדלסזון.

אחרי עבור איזה שנים באתי שנית ללובלין, ואף כי ישיבתי שם בפעם הזאת היתה רק עראית, בכל זאת לא יכלתי למנוע ממני את העונג הרוחני לשבת בחברתו שעות אחדות בכל יום ולהטות אזן לדבריו. זכורני, כי פעם אחת שאלתי ממנו לבאר לי ענין הרומנתיקה. מהשחוק הקל, אשר עבר על שפתיו, הכרתי, כי כונתי לאחד מהדפדים שהיו אצלו שעשועים. מיד יתיב באיסתא וכלקטור [1]) מעל הבמה התחיל להרצות לפני הרצאה גרולה

---

[1]) ירושלמי ב״ב. במקומות אחרים הגירסא אליטור.

התלמוד והמדרשים, הילקוטים והמכילתות וגם בספרי חכמינו הספרדים ואפילו בספרי הרבנים הראשונים והאחרונים כל רז לא אניס לו. כח זכרונו הכביר הועיל לו לשרוט את כל הדברים האלה על לוח לבו בשריטה עמוקה אשר לא תמחה, ויותר שהיה אמיץ בח הזכרון עוד הצטין בכשרון מיוחד לעכל את כל החומר הרב והמעורב הזה בקיבתו הרוחנית ולמזגו ולמהסו לעמילן שבלי זך ובריא, המפרנס ומקים את כל שרירי הנפש.

הנוטע ענבים בוצר ענבים. רק מעט כתב רי"מ בחייו, אך המעט הזה היה משופרא דשופרא, ולולא מחלתו אשר מנעהו מלעבוד הרבה, כי אז נתעשרה ספרותנו על ידו עושר רב מאד. למרות היותו בימים ההם מסובל ביסורים ומורדף בלי חשך מתגרת יד הזמן, לא חדל מלעסוק בחכמה ובספרות ומבחר פרי הגיוניו בכר בצוק העתים האלה, אך, כמו בעסקי חול, כן גם בעבודת הקודש פגש הרבה מעצורים על דרכו. אוסף ספריו אשר קבץ במשך שנים רבות, כלי האומניה לעבודתו הספרותית, אשר בהעתיקו את משכנו לחו"ל עברו את הגבול בשלום, מצאו עתה, בשובו לארץ אבותיו, את השערים סגורים ומסוגרים. הבולשת (צענזור) הכניסה אותם לבקרת ומן היום ההוא לא יסף עוד לראותם. בספרים האחרים, אשר רכש לו אח"כ ביגיעה גדולה ובהוצאות מרובות, לא מצא די צרכו, ואף כי משגיחי בית עקד הספרים בורשו, אשר הוא היה אחד ממיסדיו הראשונים, האדונים ברנשטיין ומשקוסקי, נדרשו בחפץ לבב להמציא לו בכל עת את הספרים אשר בקש, לא יכלו למלאות לו את החסרון בכלי־שרת הדרושים לחפצו. מלבד זאת לא היה פרק חייו מזמן שובו לפולניא עד עזבו את הארץ הזאת בפעם השניה והאחרונה, עשיר במאורעות ומקרים היוצאים מגדר הרגיל. את עתותיו השליש: שליש בקריאה בספרים ועתונים יוצאים לפרקים; שליש בהוראה לצעירי ימים מדלת העם שלעלק"פ ושליש בעבודה ספרותית ובמרוץ־אגרות עם רעיו ומיודעיו בחו"ל, אשר ביניהם היו רבים מגדולי הדור, כגיגר, צונץ ועוד אחרים, וכן חי חיי פרישות והתבודדות בחוג הצר אשר יצר לו.

בימים ההם לא השתתף כלל בעניני העולם לא במחשבה ולא במעשה, ורק אחרי אשר נתעוררה שאלת ישא"י בקרבנו, הקיץ גם הוא מתרדמתו לקחת חלק בתנועה הצעירה שהיתה אז עוד בראשית התפתחותה. מובן מעצמו, כי לכבוש דרך לפני רעיון חדש, אשר עוד לא הספיק לקנות לו לבבות, הוא דבר קשה מאד, והעבודה הענקית הזאת נפלה לו לרי"מ לחבל. בכל פנה שפנה מצא אזנים אטומות. בעמל רב עלתה לו לרכוש חברים ובעמל עוד יותר רב כל תרומה קטנה או גדולה. אבל בכל הטורח העצום הזה לא נח ולא שקט, ומבלי לחוס על אבדן זמנו עסק באמונה ובתום לב בצרכי האוריה העלובה בתוך החום מושבו, וכאשר שנים אחדות אחרי כן היתה גיסתו לאשה להרה"ג ר"ש מוהליבר ז"ל יצא ללחום מלחמת עמו בריש גלי ע"י מאמרים רבים ונכבדים ב„המליץ" ובשאר עתונים והרבה מהצעותיו נתקבלו ברצון בהשתדלות גיסו הנ"ל.

עד כאן כתבתי ע"פ הציונים אשר קבלתי מאחרים, מכאן ואילך מתחילים זכרונותי אנ'.

בשנת הרל"ד באתי בפעם הראשונה ללובלין ואני אז נער בן חמש עשרה שנה. אין כח בעטי להאר את הרושם, אשר עשה עלי האיש הנעלה הזה עם קוי הפנים, המלאים זיו עלומים והדרת השבה כאחד, ואשר חכמתו האירה אותם באותו נהורא עילאה, הרגיל לשרות רק על אדם שעמל זמן רב בענינים רוחנים. כמו כן ילא עטי לתת מושג נאמן מגודל חילו לאוריתא ומכח ההסבר אשר היה לו לישב את הענין על לב הנער הלומד באופן קל ונוח להתקבל. הוא לא אחז בדרכי הוראתו באיזו שטה מסוימה מן השטות

פרש את מצודתו על העיר ואגפיה ועל כל ערי הפלך מסביב הקרובות והרחוקות. נקל איפא לתאר את הרושם אשר עשה על יושבי המקום יהודי לבוש בגדי אירופא, מתנהג באשכנזית ומדבר בלשון אשכנזים. רוב ידידיו ורעיו מכבר, מהם אשר שבקו חיים, מהם עזבו את העיר ומהם אשר נסחבו בזרם החסידות והוא עמד לבדו באין מבין הגיגו ומבלתי היות דעתו ומחשבותיו מעורבות עם הבריות אשר מסביב לו, גם בני משפחתו לא הראו לו פנים של חבה ולא בקשו קרבתו, אף כי התאמץ בכל יכלתו לבלתי היות נבדל מאחיו בארחות חייו ובמנהגיו החצונים, ואפילו אחיו, הוא חותנו, מנע את שאר חתניו (בנים לא היו לו) מבקר לעתים קרובות בביתו וביחוד להרבות עמו שיחה, מיראתו שמא תתז צנורה מפיו עליהם ויטמאו גם הם כמוהו. עד מהרה החלה שאלה: מה לעשות מעתה? להפריע את מנוחתו. לשוב לקראקא או לארץ אשכנז, מקום שם רכושם ועמו יחד כל תקותיהם ירדו לטמיון,— נגד המחשבה הזאת התקוממה אשתו בכל תקף ועז. קודם כל דבר נצרך היה לאסוף שנית את שארית הרכוש.

ואשתו אשר הנסיון המר הורה לדעת, כי בעלה הוא הדיוט גמור בהויות המסחר, השתדלה להיות אשה ואיש גם יחד, ותמכור את חצי הבית והחניות אשר היו להם בעיר ותלקט לאחד אחד את שרידי המזומנים ואת מעט הכסף אשר הורישה להם אם בעלה אחרי מותה ועוד הפעם נצטרפו הפרוטות האלה לחשבון הגון, אשר הספיק להם לקנות בית חומה גדול ברחוב היהודים להיות להם למחיה להתפרנס מהכנסותיו, מבלי להצטרך להשען עוד על קנה רצוץ. בעמל רב עלתה בידה להוציא את הדבר הזה למענהו, ובפעם הזאת גם עמדה לה ההצלחה להשיג בית בזול מאד, עד כי היה שוה שליש יותר מהמחיר אשר שלם בעדו. אולם שמש הצלחתם זרחה להם רק עדי רגע ובלעומת שיצאה מרחם משחר כן חזרה מיד לשהרירותה. עוד לא הספיקו להכנים אל הבית את הכלים החדשים אשר רכשו (כלי ביתם הישנים אשר עזבו בקראקא על יד אחד מקרוביהם נגנבו שמה) והנה פתאום נפלה בו דליקה והבית עם כל אשר בו היה למאכולת אש. האסון הזה היה נורא ואיום ותוצאותיו רעות ומרות עד מאד, כי, למען לבנות בית הדש על ערמות השרוף, הוכרחו לקחת כסף ברבית אשר אכלה את כל ההכנסות מבלי להשאיר להם מאומה. במצוקה הזאת החלו לחזור אחר קונה, בחשבם להציל באופן כזה לפחות שריד כמעט, אך, כפי הנהוג בעולם, כי צרה אחת גוררת אחריה צרה שניה. קרה אז עוד מקרה אחר, אשר הועיל להותם. הרשיון לשבת ברבע הנוצרים, אשר הביא אורה לכל היהודים במושבותם, היה לרי"מ ולאשתו מקור רעה ויגון, כי מחיר הבתים במושב בני ישראל ירד עשר מעלות אחורנית וגם קונה לא היה להם. אז הגיעו ימים אשר אין בהם חפץ, ימי מלחמה קשה והכופה בעד הקיום עם כל יד צרה ופגע, ימים אשר נאלצו לגול את דרכם על חפץ המקרה להמותם אל אשר יהיה רוחו ללכת.

בימי עמל ותלאה אלה מצא לו רי"מ נוחם ותרופה לפגעי הזמן בספריו האהובים והמאור שבחכמה האיר לו מעט מתוך חשכת המחסור. המטעים אשר נטע בברסלה החלו עתה לשגשג ולפרות ולשאת פרי. הרבה למד רי"מ בברסלה מרבותיו ועוד יותר מחבריו המצוינים, שכל אחד היה ראוי להיות רב ומורה, אך כל זה כאין נחשב לעומת מה שלמד מעצמו ע"י קריאה מתמדת בספרים ישונים מכל טובי החכמים שבכל אומה ולשון, מעשר הלשונות העתיקות והחדשות, אשר ידע על בורין יחד עם ספרותן ובניניהן הכי נכברה שפת עבר עם אחותה הארמית אשר אותה אהב מכל אחיותיה, ובה כתב את רוב מאמריו המחוכמים. בידיעת ספרותנו העתיקה כמעט היה יחיד ברורו, לפניו נגלו כל תעלומות

מר ניסן יעצו לו לעזוב את מחשבתו זאת, באמרם, כי לא יעלה בידו להשיג את הרשיון מאת הממשלה, בשגם הזכות לסחור בשטרות האלה אינה נתנת אלא במנין קצוב, נסע רי״מ אדות זה לברלין עם מכתבי מליצה מאת כל מכיריו הנאמנים בבריתו וישב שם כשלשה ירחים, אך כלעומת שהלך כן שב בידים ריקנות, מבלי להשיג את מבוקשו. בשובו לביתו בלה רי״מ את מבחר עתותיו בבית עקד הספרים אשר להסימינרון ובלמוד לשונות עמי הקדם, אשר בהן עלה אח״כ לתכלית השלמות. כעבור עוד איזה זמן חלה ר״מ אֶרליך את חליו וילך בראשונה לאסטנדא להתרפא ואח״כ העתיק את מושבו לפאריז, מכשפת ואֶרליך השני נפטרו מן העולם, אשכנזי היה טרוד בפרנסתו להחיות את שלש עשרה נפשות ביתו, רבינוביץ יצא לברלין והוציא שם לאור ספר דקדוק בשפת עבר ואשכנז, אשר הקדישו לכבוד מגנו־עז אלכסנדר הומבלד ורי״מ נשאר לבדו בלי מודע ורע׳ בית ועדם סוגר מבוא, שאון המתוכחים חדל וקול השקלא וטריא העליזה על קנט, היגל ושפינוזה ועל היצירות הרוחניות החדשות לא נשמע עוד, רק מר ניסן בא עוד בדרכו פעמים בכל יום. אפס אחרי שמן הנמנע היה שיהיו שנים יושבים ועוסקים בשיחה עיונית לצותא בעלמא בלי שום מטרה מעשית שלא יהיה להם הדבר סוף סוף לזרא, ממילא מובן שהחלו לאט לאט לחוש איזה רגש של לאות וקוצר רוח, ובין כה וכה הלך הרכוש הליך וחסור, למרות ההתבודדות וההסתפקות במעוט, ועל זה נצטער רי״מ מאד ולא ידע שלו בנפשו. בראותו כי אין עוזר, נעתר באחרונה לחפץ אשתו לשלחה עם בתה לבית הוריה, עד אשר יזרמן לו איזה ענין המחיה את בעליו. שתי שנים ישבה אשתו בלובלין והוא יגע לחזור אחרי איזה מוצא לפרנסתו ולא מצא. בכל מכתב ומכתב הציע הצעה חדשה, אך כלן מהבל היו יחד, כי לא יכלו לעמוד בפני ההגיון הישר. אז הפצירה בו אשתו לשוב גם הוא לעיר אבותיו ולחיות שם בצמצום לפי מצבם, אבל הוא אטם את אזניו משמוע ורק דרש, שיצאו כלם לקראקא לגור שם, בתקותו, כי בעיר הזאת, אשר בה היו לו הרבה גואלים וקרובים, בטח ימצא את אשר יבקש, ויהי כי הציק לה בעלה עד מאד, ולא יכלה עוד למרות את פיו ותמכור את תכשיטיה וכלי הכסף והזהב אשר היו לה בעיר מגורי אבותיה, אשר עלו יחד לסך ארבעת אלפים רו״כ, ומחיר החפצים האלה בצרוף שרידי המזומנים לקחה עמה לקראקא ליסד שם בכסף הזה בית־מלוה. בקראקא שכר לו רי״מ חנות סמוך לדירתו הקטנה, אשר צרה היתה מהכיל את כל כלי הבית, שהובאו מברסלה בהוצאות מרובות, ולא היו ימים מועטים והסוחר בשער סוסים וחזירים ובשטרי גורלות נעשה דנוסטות [1] (דיסקאנטער). כמעט החל לנסות את הצלחתו בעסק החדש נוכח שנית לדעת, כי סיפא וספרא אינם דרים יחד בכפיפה. מחסרון ידיעתו את המקום ואת יושביו נכשל באנשים שאינם מהוגים, למרות שאלו בכל פעם בעצת יודעיו ומכיריו, גם החיים בחוג החברה והמשפחה לא היו חיים של אחוה ורעות. כל אחד מקרוביו הראה לו אמנם פנים מסבירות, אך לא היה תמים דעים אתו ולא קרב זה אל זה במחשבה וברוח. מר מיזס, אשר גם בפניו נסתמו אז כל צנורות הפרנסה, יצא עם בני משפחתו לקאטוויץ, וזולתו לא היה בין כל יושבי המקום איש רעים להתרועע. כשנתים ימים לשבת רי״מ בקראקא באה לו הבשורה כי אמו נאספה אל עמה, וימהר וישב לובלינה הוא ובני ביתו.

לובלין היתה אז מטרפולין של החסידות ומשכן כבודו של אחד הקדושים, אשר

---

[1]) פ״ר. דנוסטוס או דיוססוס.

משולם, אשר קבלם בספ"י וישב להם כגמולם, בתתו להם על הוצאות הדרך לעשות דרכם הלאה. יותר מכלם התעכב רפ"מ בביתו של רי"מ ובכל ימי שבתו שם לא זזה ידו מתוך ידו של רי"מ, אשר אותו אהב מכל חבריו, באמרו, כי הוא המעולה והמשובח שבכלם. מובן מעצמו, כי ידיעת בי״רב לא היתה לכל המשכילים האלה. כי בימים ההם לא עלתה על דעת שום אדם להכנס לבימ״ד המדעים אחרי שכבר היה לבעל משפחה, רק רי"מ בקר כפעם בפעם באוניברסיתא בתור שומע חפשי וגם לקח לו תלמיד ותיק משם, את בן הרב מסנטב אשר בהונגריה, למורה לשונות רומא ויון, אשר קבע לו לזה שתי שעות בכל יום, מן השעה הששית בבוקר עד השעה השמינית, ועוד תלמיד אחד בן הרב מאנ־טיפולה, אשר יצא אח"כ לפאריז והוציא שם לאור את תרגום התלמוד לשפת צרפת. ספח לו ללמדו שלש פעמים בשבוע פרק בידיעות הטבע. הם עם מר ניסן הציגו אותו לפני הד״ר גינר אשר שמח לקראתו מאד והתפלא על רוחב ידיעתו בספרות העברית וגם הודה לו, כי נכון היה בחפץ לבב ללמוד ממנו מה שנוגע לסגנון הלשון. אחרי זמן מה נפתח בברסלה בית הסימינרון של פרנקל על שם מיסדו ר' זכריה פרנקל. אל הבית הזה נמשך רי"מ בעבותות בלתי נראות, כי נעים היה לו להשתעשע שם בחברת מיסדו ועוזריו כהד"ר גראֶטץ, צוקערמן וסמואלזון, אשר באו גם כפעם בפעם אל ביתו, אף כי רק לעתים רחוקות, בכדי שלא להפריעו מעבודתו, ורק מר ניסן בא אליו בכל יום ויום וישב עמו יחד בקביעות משעה העשירית לפני הצהרים עד השעה השתים עשרה, וכן באו מדי יום ביומו מורו רבינוביץ, אשר התגורר שם למטרת למודו כשמונה שנים ואלכסנדר הומבלד היה פטרונו ומגן בעדו, והד"ר לוי מחבר המלון הגדול בעברית ולטינית. אחר הצהרים בא מר ניסן שנית ללכת עמו יחד לשוח ברחובות העיר או לבקר בבית עקד הספרים אשר להסימינרון. האיש הזה, שלא היה בעל עושר ונכסים ורק קבל תמיכה שנתית מאת אחותו העשירה, שהיתה אמו של הפרופיסור פרדיננד כהן וממנה היה חי, היה באמת איש יקר המציאות, בעל מדות טובות ובעל מחשבות רמות, נדיב לב וחוקר אל התכלית, אוהב אמת ודורש אמת, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה שלא לצורך הנאת עצמו. עמו התהלך רי"מ כאח ורע ורוב עתות הפנאי בלה בחברתו.

כן עברו לרי"מ ימי שבתו הראשונים בברסלה בשמוש חכמים ובמושב חברים הגונים ובבטלה גמורה מעסק וד"א, ולולא דאגות הפרנסה. אשר השתרגו עליו, היה הכל נוהג כשורה, אך הכסף אזל, הסך שני אלפים רו"כ. אשר קבל עמו מביתו. הלך תמם עד הפרוטה האחרונה, למרות היותו מקמץ בהוצאות כפי יכלתו ושאלת מה נאכל עמדה לפניו בכל עצמת הפרזה היבשה התלויה בה. אחרי אשר נודע לו, כי סוחרים אחדים מברסלה עשו מסחר בשער סוסים וחזירים, אשר הכניסו שמה מפולניה, והצליחו, דרש לשלוח לו משם את הסחורות האלה לנסות בהן את הצלחתו גם הוא, אך כל עמלו למצוא עליהם קונים היה בדי ריק. מדרש ומעשה אינם משמשים יחד בערבוביה. אלא תורה לחוד ופרקמטיה לחוד. מכל החכמים, אשר תורתם היתה אומנתם, רק אחד היה הפלוסוף ר' משה מדיסו שזכה לחכמה שיש עמה מלאכה, וזולתו אין איש. אשר חכמתו עמדה לו לפעול גדולות בעולם העשיה. כל דבר צריך הרגל ושמוש, למען דעת במה להתחיל ובמה לסיים. ורי"מ אשר כל ימיו הטה את שכמו לסבול עול תורה לא ידע מזה מאומה ולא יפלא איפוא, שכשם שהצליח במילי דאורייתא, כן היה נגבר לא יצלח במילי דעלמא. אחרי אשר נשלחה הסחורה לפרנקפורט ונמכרה שם בהפסד מרובה, בהשתדלות ידידו אשכנזי, גמר רי"מ בדעתו לעסוק בממכר שטרי גורלות, ואף כי כל אנשי שלומו וביחוד

וקנתה, גם אחיו וחמותו התאמצו בכל כחם להפר את עצתו, פעם בדברי פיוס ופעם בדברים כבושים, וירבו עליו רעים לדבר על לבו ולהפציר בו לבלי להעטות עליהם חרפה כזאת, אשר לא תמחה לעולמים, אך רי״מ עמד על דעתו לבלי לזוז ממנה, ואחרי אשר נוכחו כלם לראות, כי כל עמלם יעלה בתהו, הוכרחו לבטל את רצונם מפני רצון רי״ם החזק ובכדי שלא יפטר מהם מתוך כעס ורוגז נתנו באחרונה בשפה רפה את הסכמתם. אז נמנו וגמרו בסוד הפמליא לעזוב את כל הונם ורכושם על ידי הוריהם, להשכיר את חצי הבית וכן גם שתי חנויות גדולות, שהיו להם בעיר בראש הומיות, ולתת ברבית את שארית הכסף, אשר עוד נשאר להם במזומנים, למען אשר תהיינה להם ההכנסות האלה למקור מחיה במקום מושבם החדש ולא יצטרכו לנגוע בקרן. כל כלי הבית היפים וכל הכבודה היקרה נמכרו בלא מחיר ובתחלת האביב בשנת תר״ח באו רי״מ ואשתו עירה ברסלה אשר בסילזיה העליונה לקבוע שם את דירתם על מנת שלא לחזור עוד.

את העיר ברסלה אוה רי״מ למושב לו מפני שאיזה זמן מקודם העתיקו את משכנם אליה אנשים אחרים ממכיריו מבני העליה ומהמפולשים שבדור. שם היה ר׳ משולם אֶרליך יליד לובלין, גבר חכם בעז וסופר מהיר, אשר כרוב החכמים מהדור ההוא, שלא היו נהירים להם שבילי המסחר, נכשל בעסקים רעים וירד מנכסיו ונתארח ימים רבים אצל אחד ממיודעיו בהונגריה ורק אחרי מות חותנו, הגביר הנודע איזנמן מווארשא, השתקע עם אשתו בברסלה והתפרנס שם ברוח מפטריקון [1]) של אביה, אשר עלה לסך חמשים אלף רו״כ; שם היה ר׳ שמחה ליב אשכנזי, נכדו של ר׳ משולם, מי שהיה אב״ד בלובלין, שדר מקודם בקמפן, סותר משכיל ונאור; שם היה עוד איש אחר בשם אֶרליך, אשר היה לפני זה סוכן ראשי בבית המסחר של האחים ברגזון בווארשא, וכאשר אמרו עליו הטיל לכים בחשאי ונעשה מלא ומדוהן, אבל בניו היו כלם בעלי כשרונות מצוינים; שם היה איש אחד מבּראדי ממשפחת מכשפת, ר׳ שמואל קרנפלד חתנו של הגאון ר״ע איגר, תורני מופלג. בני החבורה המנומרה הזאת, אשר זרם הזמן נתשם מעל רבצם בארצות מולדתם והקיאם יחד לעיר הגדולה ברסלה, נעשו אוהבים זל״ז והחוט המאחה אותם היה תושב העיר הזאת, אחד דגול מרבבה, תורני ומלומד מר ניסן, איש שהכל בו במלא מובן המלה, וכל מלי דמטמרן הוו גלין ליה. אמרו עליו על הד״ר גיגר שבכל פעם שנתעלמה ממנו איזו הלכה שאל את ניסן ולמדה לו. האיש הזה התחבר אל רי״מ באחות אהבה גלויה, כי בו מצא את אשר בקש: תורה והשכלה במקום אחד, בעת אשר עם גיגר לא יכל להתוכח הרבה בעניני קודש ועם אֶרליך — בענינים של חול. זה ר׳ משולם אֶרליך היה לעתים הפכפך בדרכיו, הוא אהב מאד את שפת ההונגרים והחליט על הרבה מלות עבריות, שמוצאן הוא מן השפה הזאת, אך חבריו, כמובן, לא הודו לו ובשביל כך רבתה לפעמים מחלוקת ביניהם, אבל המלחמה בשלום הזאת עלתה למרום קצה, כאשר בא לברסלה מודע ר׳ משילם, אשר אספו אל ביתו בשעת דחקו, ר׳ פנחס מנדל הלפרן, זה האיש הנעלה ויקר הרוח, בנו של ר׳ גצליה מלובלין, אחד מהקדושים ומגאוני הדור. רפ״מ, שמלבד היותו גדול בתורה ובספרות ישראל, מלא כרשו גם בהרבה ידיעות חצוניות, דר שנים רבות בקשו אשר בהונגריה ואיזה זמן אחרי בוא רי״מ ואשתו לברסלה. יצא הוא עם בני משפחתו לאמריקה. אחד, אחד עברו בני המשפחה דרך ברסלה והתאכסנו זמן ידוע אצל ר׳

[1]) בר״י פלטערליכטס פערמעכטניס.

לא מחפצו לדעת את הנעשה על פני תבל, כ"א בכדי להתרגל בלשונות האלה די צרכו. בכדי לקנות גם את לב אשתו ולהטותה אחרי מזמתו, החל לספר באזניה בשבח ארץ אשכנז ובגנות הארץ אשר ישב בה. שם, אמר לה, כגן עדן הארץ לפני יושביה ולא יחסר כל בה, בעת אשר בארץ הסרמטים [1]) בני אדם חיים כמו בהופת ונפשי קצה בחיים כאלה עד מות. לו היה הדבר ברורנו, אז לא היה האסון גדול כ"כ, כי הלא רק בן עשרים וארבע שנים היה רי"מ באותה שעה, ובהיותו בעל כשרונות היוצאים מגדר הרגיל ובעל חשק מופלא במינו לא נבצר ממנו לגמור בזמן קצר חוק למודו באחת האוניברסיתות שבחו"ל ולכבוש לו דרך בחיים. אשר תעלהו אל מרום האושר, ותנחילהו כבוד וגדולה, אבל בדור שחי בו רי"מ, שכל דורש דעת היה נבזה ונמאס בעיני הבריות כדבר של תועבה ומכש"כ מי שנכנס לאסכולאות של נכרים, שלא היה לו עוד שום תקנה, מן ההכרח היה שהיציאה למדינת אשכנז תהפך לו לרועץ, אבל רי"מ לא שת לבו לזה, כי תשוקתו עברה כל גבול, כאלו איזה כח נעלם דחפו לרדוף אחרי אסונו בעינים עצומות.

לא יפלא, כי בעקב געגועים בלי חוק כאלה הורע מצב בריאותו מחדש. כאב הראש אנוש מאד ושאר חליים רעים שבו לענותו כבשנים הקודמות, גם בתו היחידה, ילדה רכה וענוגה, צריכה היתה רפואה יסודית, ותחזק עצת הרופאים למהר לשלחם שנית לבוסק, אבל בפעם הזאת לא נחה דעתו של רי"מ מהנסיעה למקום קרוב בפנים המדינה, כי הוא כבר יעץ בלבו אחרת. ישיבתו שבועות אחדים בבוסק ואח"כ בסוליץ הסמוך לא הביאה לו שום תועלת, וכאשר באחרונה יצאה מגפת החלירע להפיל חללים, הוכרח לברוח על נפשו. רופא המקום, יהודי ממשכילי הדור הישן, תלמודי ויודע שפת עבר, התקרב אליו באהבה וידידות ויפציר בו לדחות את נסיעתו מיום ליום. עד אשר חלתה הילדה וכמעט שפרחה נשמתה. בחורף הבא שב רי"מ לעסוק בלמודיו כדרכו, ובעתות הפנאי נפתל עם אשתו נפתולים רבים לפתותה ללכת אחריו לחו"ל ע"מ להשתקע. בתחלה היתה אשתו מהססת, כי רגש פנימי לחש לה, למרות היותה עוד צעירה לימים, כי בעלה הנקרן (פעדאנט) והבלתי בקי בהויות המסחר לא נועד לעשות גדולות בעולם המעשה, אפס אחרי אשר לא חדל מלדבר על לבה השכם והערב ולהרתיז עליה בכמה כרכורים ואמתלאות שונות, כי רכושם הולך וכלה ואין עוד ביכלתם להרבות בהוצאות כמקודם, וגם לרדת פתאום מגדולתם לא יסכון להם במקום שיש מכירים, בעת אשר בחו"ל, באתרא דלא ידעי להו, יהיה באפשרם לקמץ בהרבה דברים שאין בהם צורך גמור, מבלי להתגנות בפני הבריות; כי לרגלי החוקים המעיקים בארץ מולדתו קשה לו לאחוז באיזה מסחר וקנין, ובארץ אשכנז, במקום שזכיותיהם של בני אדם מרובות, יעלה בידו למצוא איזה עבודה נקיה וקלה המפרנסת את בעליה ברוח ובכבוד; כי חנוך הילדה היחידה דורש ממנו לעקור את דירתו מן הארץ הזאת, אשר דרכי החנוך אבלות בה עד מאד ושכר הלמוד עולה בדמים יקרים ועוד טעמים ונמוקים שונים, עד אשר לא יכלה אשתו לעמוד בפניהם וכצפרים עפות נדדו מקנם ללכת לארץ נכריה, בתקותם למצוא שם מנוח אשר ייטב להם.

אך למותר הוא להגיד בכמה עמל ויגיעה עלתה להם לרי"מ ואשתו להפיס את דעת הוריהם עם רעיון היציאה. אמו הישישה הביטה על הדבר הזה כעל איזה שגעון ומוחה לא יכל לסבול כלל. כי בנה הצעיר, אשר עליו השליכה את כל תקותיה, יעזבנה לער־

---

[1]) יושבי פולניה, תנחומא.

עברתה, בכל זאת היו ימים, אשר לא הפריעה אותו מעבודתו הספרותית. בימים כאלה כתב מאמרים רבים ושונים ולפעמים נבראו לשעתם גם שירים. ילידי רעיוניו אלה וביניהם גם מאמרים שלמים כמו „חיי לוקורגוס" „תולדות שמואל" „לנבונים עושר" ועוד רבים כמוהם לא ראו אור הדפוס, כי רובם נדונו ממנו בשרפה באחרית ימיו ואיזה מהם נאבדו בימי טלטולו.— אז התחיל ללמוד גם לשונות עמי קדם וקרא ושנה הרבה בספרי הרומים והיונים ותורת הפילו- לוגיה היתה שעשועיו. גם ידידיו מכבר באו אליו כפעם בפעם לבקרו, אך הם לא יכלו עוד למלאות לו את החסרון המרגש בעונג הרוחני, אשר הורגל לשבוע בחברת מכיריו בחו"ל. בתחלת האביב קפצה עליו עוד מחלה אחת או אחת שהיא שתים: ספחת שיש עמה קדחת ותארך כשלשה שבועות. אחרי שובו לאיתנו קרב המועד שבו היה צריך לגלות מעל שלחן אחיו הוא חותנו ויחל לעוץ עצות ע"ד תקיעת יתד לעצמו. לתכלית זאת העלו עוד קומה אחת על הבית שהיה דר בו אחיו ויהיו לו שם ארבעה חדרים מרוחים למעונו, מלבד חדר המבשלות, והחדרים היו מקושטים בכל פאר עם שמי קורה מכוירים (שטוקדעקען) וכותלות מכוסים בטפטאות וגם כלי הבית היו מהודרים מאד, עד שלא היתה דירה נאה כמוה בכל העיר. נקל להבין, כי חיים של עושר וכבוד כאלה מבלי לקמץ בשום דבר, הוצאות הדרך המרובות, שכר רופאים וסמי תרופה, שכר למוד למורים וקנית ספרים יקרי המחיר ובאחרונה בנין הבית עם כל תקוניו וכלי תשמישו — כל אלה, בשעת בטלה גמורה מכל עסק ומשלח יד, מחויבים היו ע"פ טבע הדברים לבלוע ממון הרבה ולעשות נקב גדול בצרור כספו, אפס כל זמן שעוד לא נתרוקן הכים עד היסוד בו, לא שם רי"מ את לבו לזה, כי בהיותו מפונק מנוער ואמון עלי שפע ומותרות ובהיותו מראשית ימי עלומיו רחוק מעמל החיים והמלחמה התכופה בעד הקיום, לא עלתה על דעתו כלל, כי יש אשר גם באר תכזב מימיה, אם מרבים לשאוב ממנה. עד הזמן ההוא היה חי, כאמור למעלה, בעולם אחר, ואם רק נתנו לו לטייל בעולמו זה כאות נפשו, מבלי לשום מכשולים על דרכו, היה עלז ושמח כהינוק שעושים לו רצונו. ומעצורים לא היו לו עוד משום צד, כי כבר היה לאיש עומד ברשות עצמו, שאינו צריך לתת דין וחשבון על מעשיו והליכותיו. בסוף הקיץ ההוא, יום אחד אחר יוה"כ, יצא דבר מלכות על כל היהודים יושבי פולניה לפשוט את בגדיהם הארוכים וללבוש בגדי אירופא גם להקיף פאות ראשם וזקנם, ורק לאלה אשר שלמו מס ידוע, נתנה ארכה על משך שנה אחת. כל הירא את דבר ה' מהר והביא את מכסת הכסף, אשר היה עליו לשלם במחיר פאותיו וזקנו, ורק רי"מ, שכל ימיו היה יושב ומצטער על השחתת תארו מבני אדם, לא חפץ לשלם את המס הקצוב ועוד למחרת היום יצא לשוק לבוש קצרים לכל משפטם וקצוץ פאה, כאורח כל ארעא. את העון הזה לא יכל אחיו לכפר לו עד יום מותו.

בשנה ההיא בחדש טבת יסדו למו רי"מ ואשתו בית בפני עצמם, אחרי אשר אכלו לחם על שלחן אחיו חמש שנים. מתחלה היה הכל נוהג כמנהגו, ורי"מ, אשר נפשו שאפה תמיד לחדשות והתקדמות, היה שבע רצון מאד מהתקונים, אשר הנהיג בביתו לפי רוח הזמן, אך המצב הזה לא האריך ימים. הגעגועים לחו"ל התעוררו בקרבו ויפריעו או. מנוחתו ביום וגם בלילה לא הניחו לו לישן, כל הדברים, שהרחיבו מקודם את דעתו, היו לו לזרא, גם לאנשי שלומו, אשר באו כפעם בפעם להשתעשע עמו בשיחה ספרותית. לא הראה עוד פנים מסבירות כבראשונה ובכלל התרחק מחברת אנשים וייוקר את רגליו אף מבתי קרוביו, ורק לבית הקונדיטון הלך מדי יום ביומו לקרוא בעתונים אשכנזים וצרפתים,

לאחיו ולאמו לטכס עצה עמם. ואחרי עבור שלשה שבועות עזב רי"מ את מיזס וחביריו, אשר קשתה עליו הפרידה מהם, וילך בלוית אמו וחמותו שבועו' ג' אחדים לפני חג הסכות לבוא קרלסבדה. תחת להשתמש ברפואות, בחר רי"מ לבלות את ימי שבתו בקרלסבד בקריאת ספרים בשפת אשכנז ובשובו לביתו באמצע החורף לא נראו עקבות חזרה למוטב במהלך חליו, אבל פסיעה גסה לפנים בידיעת השפה האשכנזית. גם במשך ימי החורף עמדה המחלה בכל תקפה ולא הרפתה ממנו אף מעט מזעיר. רופאים רבים וביניהם גם הומיאופתים נקראו אליו לגהות ממנו מזור, אך כל עמלם היה לריק ובין כך וכך הוסיף רי"מ להשקיע א"ע בלמוד לשונות אשכנז, פולנית וצרפתית וגם משפת עבר לא הניח את ידו ויחליף כח ברוח על חשבון בריאות גופו. הרופאים אמרו כי קשה לרפא על רגל אחת מחלה, אשר כבר הכתה שרשיה עמוק עמוק, ורק נחוץ לנסוע לקרלסבד פעמים אחדות, ורי"מ שמח על מוצא פי הרופאים שמחה גדולה, כי היה הדבר מתאים גם לחפצו, וכאשר רק עבר החורף והאביב החל לשום משטרו בארץ כבר נעשו הכנות לנסיעה חדשה לחו"ל ובפעם הזאת ארחו לחברה אתו אמו הזקנה ועוד איש צעיר לימים אחד, אשר נלוה עמו ללמוד גפ"ת בחברותא.

בקרלסבד היה רי"מ בפעם הזאת עזוב לנפשו. אמו הזקנה לא היתה בקיאה בעניני רפואות ולא ידעה מה דרוש לתרופה מסודרה ואת האיש הצעיר, אשר הלך עמו, לא מצא רי"מ כדאי והגון להכניסו למחיצת החבורה, שהוא היה מיסב בה, כי היו האנשים האלה מבני העליה ומהמובחרים שבחברה, כלם חכמים ונבונים מכובדים ובעלי צורה, אשר נקבצו ובאו מכל קצות התבל לשתות חמי קרלסבד, ורי"מ היה הרוח החיה בכל אספותיהם בגלל ידיעתו הרחבה בספרות ישראל, ומ"כ גדלה חבתו לפני מכיריו החדשים, עד שאיש עשיר אחד מאודיסא, שלא היו לו בנים, חפץ לאמצו כבן לו ונצטער מאד על שהקדים להביא לביתו איש אחר, שלא היה כלבבו. מבחר שעות היום כלה רי"מ בחברת האנשים האלה ובלילה ישב והגה בספריו עד אור הבוקר, למלאות את אשר פגם בלמודו ביום משעה לשעה, ושני מורים לקח לו ללמדו אשכנזית וצרפתית. מובן מעצמו כי באופן כזה מן הנמנע היה, שתביא לו התרופה איזו תועלת ממשית, כאשר גם היה הדבר באמת. משם הלך רי"מ לפרנצסבד לאסותא בתר אסותא (נאכקור) וגם שמה התנהג כמנהגו בקרלס-באד, עד שבשובו לביתו בחדש אלול לא נראה בו שום סימן של רוחה. כבחורף העבר כן גם בחורף הזה עוד פשתה המחלה ותלך הלוך וגדול, אבל לעומת זאת ובה במדה רחב ונסב חוג ידיעותיו בשפת עבר ובלשונות העמים ובשאר עניני הכמה ומדע. ככל לומד מעצמו לא קבע לו מקצוע מיוחד לענות בו. רק נסה את כחו במקצעות שונים ובכלם עלה והצליח לתועלתו הרוחנית ולהפסדו הגופני.

באביב הבא נסע פעם שלישית לקרלסבד בלוית אשתו ואחיו אשר דקדקו עמו היטב לשמור את מצות הרופאים בדיוק נמרץ ובפעם הזאת גם עלתה לו תרופה פורתא, אולם יותר מנסיעותיו לחו"ל היה חביב עליו הראיון עם מיזס ובני בריתו, בלכתו ובשובו דרך קראקא ובכל פעם התעכב שם איזה שבועות לבקר שמה באספת הסופרים ולישא וליתן עמם במו"מ של הספרות. אחרי לכתו גם בפעם הזאת לפרנצסבד לקנות תרופה שב שנית בחדש אלול לעיר מגורו. בחורף ההוא הוטב מצב בריאותו. עד שלא יסף עוד לנסוע למעיני הרפואה בימי הקיץ שבאו אחריו, ובשלהי דקיטא ילדה לו אשתו את בתו היחידה, אשר שמח עליה שמחה בלי מצרים.

אף כי עוד לא נרפאה המחלה כלה ולפרקים ידועים עוד השתערה עליו בכל תוקף

(סינראָנע) [1] ושאר מדוים רעים ונאמנים התמלאו עליו יחדו לאכל חצי בשרו, גם אחיזת עוית (קראמפף) נלותה עמהם באחרונה לגדוש את סאת מכאוביו ויבואו הרופאים ויתיעצו על צפוניהם וירבו עליו סמי תרופה שונים, אך לשוא.

למרות כל זאת לא פסק פומיה מגרסא כל הימים וכל הלילות ועוד החל ללמוד שפה אחרת. מורה פולני בא אליו יום יום ללמדו את השפה הזאת, אך הוא לא הטה אזן לדברי המורה ורק בעצמו קבץ לו פעלים לתורת השפה ע"פ דרכו הוא ויעסוק בה בשקידה גדולה, כאשר עסק בלמוד השפה העברית בשעתה. אז החלו כל יודעי שפת עבר שבעיר להשכים לפתחו (לבוא אל בתיהם הם לא נתנה לו רשות. וגם מלבד זאת היו עוד הרבה דברים שלא היה רשאי לעשותם, ד"מ ברבע הנוצרים לא דרכה כף רגלו מעודו, אף כי יפה ומבונה היה חלק העיר הזה שבעתים על מושב בני ישראל וגם גנות ופרדסים היו שם לרוב והאויר זך ובריא, בעת אשר ברבע היהודים אשר שם היה ביתו היו החוצות מלאים רפש וצואה והאויר מעופש ומחניק). אחרי חתונתו וגם לרגלי מחלתו הנצחת הפקיע א"ע מעט מעט מהשעבוד הנמרץ לחומרי המקום. ותחת אשר עד היום ההוא הורשה לו רק לעשות קפנדריה לביהמ"ד, נתנו לו עתה כפעם בפעם לשוח ברחובות קריה ולהכנים אל ביתו רבים מאנשי בריתו, אשר היו מחשבותיהם כמחשבותיו, ויבואו הצעירים על הזקנים, ר"פ שיפר, רח"י מינץ, ר"ל גרינפעלד כותב הקהל, בנו בריש ומשנהו דוד, שהיה אח"כ רופא אצל דנציג, ר"י רייפמן ורבים כמוהם, כלם משכילים וסופרים מובהקים, ובכל פעם אשר נועדו יחדו בצותא חדא היתה שיחתם רק בעניני חכמה ומדע.

אבל גם למרות התרת רצועת ההתבודדות והתערבותו בין הבריות לא הוקלה מחלתו ורק עוד גברה עליו ביתר עז. בראשית ימי האביב שלחוהו הרופאים למעיני התרופה בבוסק אשר בפולניה, הסמוך לקראקא, ומהנסיעה הראשונה הזאת היו תוצאות גדולות ונכבדות להשתנות ארחות חייו בעתיד. ההליכה בדרך רחוקה וראית פנים חדשות ועירות קטנות וגדולות עשו רושם כביר על לב האיש הצעיר, אשר כל ימיו ישב סגור בחדרו ולא ראה אור התבל. כשני ירחים ישב שם רי"מ בחברת אשתו וחמותו ושני הנערים המשרתים אותם, והישיבה הארוכה מעטה אמנם את הממון, אך לא הראתה שום שנוי לטובה במצב המחלה עד שגמרו אומר לסור בחזירתם אל העיר הקרובה קראקא לשאול בעצת הרופאים המומחים אשר שם. בקראקא התודע רי"מ אל קרובו התורני והבלשן ר' איצעלע מיזס, אשר ביתו היה בית ועד לכל המשכילים ואדירי הספרות שבעיר ההיא. שם עברו תחת שבט הבקרת כל יצירי הרוח החדשים בכל מקצעות הספרות השונים; שם סיירו את כל נכסי ההשכלה ובדקו את כל הַנְבִיוֹת (בליטהען) [2] הרעות והטובות שנשארו מעת לעת מעץ הדעת, ושם נוכח רי"מ, כי שפת עבר בלבד אינה מספקת לאדם הדורש דעת למלאות תאותו, ולמרות מחלתו התגבר כארי להוסיף עוד שלמות על השלמות אשר קנה לו מכבר. ומן היום ההוא היתה לו השפה האשכנזית המפתח לכל שערי החכמה.

ומצות הרופאים חזקה על רי"מ ללכת למעינות החמים אשר בקרסלבר, ויקרא

---

[1]) עיין ערוך גלח

[2]) ע"ז, מ"ה.

ובמוצאי השבת אחר צאת הכוכבים שב אל בית כלאו, כן עשה בכל ימי החרף וארוחתו נתנה לו מאת אמו של רי"מ דבר שבת בשבתו. קודם הפסח מת שר בית הסוהר והשר החדש אשר קם במקומו, איש קשה ורע מעללים, לא הוציא אסיריו בכושרות לימי מועד ושבת. כשהגיעה השמועה לאזני רי"מ כי שערי בית הסוהר דבקו זה בזה ועל היהודי לשבת במאסר גם בלילי פסח, התעצב מאד אל לבו וישת עצות בנפשו איך להתיר את החבוש' היה שם איש אחד וקלאַביר שמו (על שם אומנתו הראשונה) שהיה עני ונתעשר ואחרי עלותו לגדולה הרבה לעשות צדקה וחסד וביחוד עסק במצות פדיון שבוים, כי היה לו הכרות עם פקידי העיר עוד מימי עלומיו, בהיותו מנגן בכלי שיר ויוצא ונכנס בבתיהם, אך את האספקלטור (אינספקטור) החדש לא ידע. ויהי כראות רי"מ, כי אבדה עצה ממנו וימלך עליו לבו ויכתוב אל העשיר מכתב מלא תחנונים, ודברי המכתב פעלו על העשיר פעולה נמרצה כ"כ עד אשר נתמלא רחמים ובהדי פניא דפסחא הלך אל השר להתחנן לפניו על היהודי האומלל. השר לא קפץ רחמיו ואחרי תפלת ערבית הביא העשיר בכבודו ובעצמו את האסיר לבית רי"ם, אשר צהבו פניו מרוב שמחה.

כן עברו על רי"מ ימי הילדות בעמלה של תורה עד הגיעו לשנת השמונה עשרה. אז החלו לחשוב מחשבות ע"ד חתונתו עם העלמה אשר רצתה נפשו בה, כי עד היום ההוא לא יכלו להגביל את מועד החתונה, מפני שהעלמה היתה עוד עולת ימים מאד ומטעם הרשות נאסר כל איש להשיא את בתו קודם שהגיעה לפרקה הוא שנת השש עשרה. פה נצרך להזכיר, כי גם לאחותו של רי"מ היתה אז בת ראויה לנשואים, אשר התקנאה בחברתה ואמרה, כי אם יהינו להכנים את הצעירים לחפה קודם הזמן המוגבל תלך והלשין בסתר. ועוד זאת, כי בשנה ההיא יצאה הגזרה לקחת יהודים לצבא ותודעזע כל הארץ מפחד הדסקיפלון [1] (דיסציפלין) הקשה ואורך זמן העבודה, ומיראת העונש אשר הוטל ע"פ חוקי המלכות בעד נשואים שלא בעונתם גמרו אומר לעשות את החפה בחדר סגור ומסוגר אחורי תרסים מוגפים ובמעט קרואים מקרב בני המשפחה. ויהי כאשר נפלה ההברה, כי רז"מ עשה הלולא לבתו בסתר והום כל העיר, יען כי חשבו יושבי המקום כי מאימת עבודת הצבא נעשה הדבר ודנו קו"ח בעצמם: אם העשירים צריכים לעשות כזאת בחשאי, מה יעשו העניים? ורק אחרי אשר הגיע הקול לאזני הפקידים ונפרעו מן העוברים בגלוי, חגגו את חג החתונה ברוב פאר ובמשתה ושמחה שבעה ימים רצופים, עד כי היה למלה בפי ההמון, שהתקבץ לראות במזומוטי חו"כ: מי שלא ראה את שמחת רי"מ ביום חתונתו לא ראה שמחה מימיו. הדבר הזה היה בירח טבת בשנת תר"ב.

שבועות אחדים אחרי נשאו את בת אחיו בא רי"מ לפני ישיבת הממונים על אותו דבר להבחן, אם הוא ראוי לעבוד עבודת הצבא, ואחרי אשר נבדק מאת הרופאים יפה, נודע, כי מכף רגלו ועד ראשו לא היה מתום בבשרו. עד היום ההוא לא ידע איש את דבר מחלתו, כי לא הגיד רי"מ לשום אדם מזה מאומה ורק בבואו אח"כ בכל יום ויום לאכל פת שחרית על שלחן אחיו ראו כל אנשי הבית. כי המזון שהכנים אל קרבו נהפך בבני מעיו עד שחזר והקיאו מיד, והמחלה הלכה הלוך וגבור הלוך והתפשט על כל אברי גויתו הפנימים עד אשר נעשה כלו כגברא קטילא. חולי האצטומכא, חולי הכבד, צלחתא

[1] תנחומא ויקרא.

תענוגיו ומכאוביו, אולם אחרי ההסתכלות בעין פקוחה נראה, כי לא כן היה. לעתים ידועות פחז עליו יצרו ואז היה משפר גרמיה. אחיו ואמו לא חסו על כל הון לקנות עבורו בגדים נאים ויקרי המחיר, אבל הבגדים האלה לא היו תפורים ע״פ חוקי המדה, והוא דרש שילבישוהו דוקא ע״פ הגזרה החדשה כדרך שהיו לובשים שאר הנערים אשר כגילו מבני הנאורים שבעיר. תספרתו היתה עשויה עד כדי נטילת הזוג ומשני צדעיו ירדו שתי פאות ארוכות, כפי מה שהיה נהוג אז אצל היהודים האדוקים, ויהי לו הדבר הזה לשורש פורה כעס ותגרה, בכל פעם שהיה רואה בבואה שלו במראה ובשותו אז לנגד עיניו את מראה פני חבריו הקטנים, שהיו מגדלים בלוריות מסולסלות וסדורות תלתלים.

מורו החדש אשר לקחו לו במקום המורה הראשון, איש משכיל ונאור, שהיה אח״כ שנים רבות מורה לשעות בעיר הבירה ורשא ונודע שם לכל בשם ר׳ סנדר רב, נתן היתרון ללמודי שפת קדש על למודי גפ״ת, ובזה אמנם הפיק ממנו רצון, אך לא היה מרוצה לו בשביל דרכו להפיח כזבים ולחרחר ריב. הוא ידע, כי תלמידו היה בקי בספרות העברית יותר ממנו ויחשוב מזמות לבצר עמדתו ע״י מלשינות ודלטוריה. פעם אחת מסר עליו דברים כי הוא עוסק בספרי מינים, ויבוקש הדבר וימצא ויתן את הדין, ומן היום ההוא לא יכל עוד דברו לשלום ועברתו היתה שמורה לו עד אשר פטרוהו לביתו והחזירו את המורה הישן למקומו ולמשרתו, הוא המורה ר׳ ליבוש בן הסופרת, אשר לא זז מחבבו ויזכרהו תמיד לטוב ברגשי תודה וברכה, ושממנו היתה שומה, כי אחרי הפכו עורף לספרי התלמוד בימי עלומיו, שב בימי עמידתו שנית להתרפק עליהם באהבה ובחשק נמרץ.

בחבה יתרה הגה אז בספרי רשב״ג, ריה״ל, הרמב״ם, ר״י עמדן, ר״צ חיות, שד״ל, שי״ר, ריב״ל, ר״ש בלוך, ר״ה ויזל, ר״מ לטרים ועוד אחרים, אך מכל מה שהופיע אז בדפוס, מספרי טובי החכמים העוסקים באיזה מקצוע נכבד בחכמת ישראל עד ספרי פרחי ההשכלה שבדורו, לא הניח דבר אחד שלא השתמש בו למטרת הרחבת ידיעותיו. לרגלי העבודה הנפרזה הזאת ובעקב מעוט השנה וישיבת קבע היה חש בראשו תדיר ואחרי שלא יכל להשיח לאחרים את כל מה שמלא כרסו בו, מיראתו שמא יחשבוהו למקציץ בנטיעות, התעוררה בו הנטיה להתבודדות והסתפקות במה שיש לו בקרבו פנימה, מבלי לקבל שום השפעה מן החוץ. בעת ההיא, בהיותו נער בן חמש עשרה שנה, אירע לו פעם אחת מקרה משמח לב. הסופר הנודע בשמו ר׳ שמחה רבישובר עבר למסעו דרך עיר לובלין ונקרא לאכול סעודת שבת אצל אחיו, אשר אורחים רבים היו סמוכים תמיד על שלחנו. בין תבשיל לתבשיל נכנס הסופר הזה לטייל עם רי״מ בדבר חכמה וישתומם לראות בעלם הצעיר דעת זקנים בכל דבר הנוגע לספרות ישראל, ולא יכל להתאפק מבלי להגיד לו את שבחו בפניו נגד כל המסובים, ואותו היום נטל רי״מ כתר „עלוי״ ויצא שמו להתהלה בכל העיר.

איזה זמן אחרי כן ארש לו את בת אחיו השניה, אשר עמה ראה חיים נעימים עד יום מותו. אז כבר יצא טבעו בעיר ואנשי עדתו כבדוהו לא לפי שנותיו, כ״א כאדם חשוב וגבר בגוברין, ואף הוא נהג סלסול בעצמו, כראוי לבר אורין ובעל נמוס, ויתרחק מן הכעור ומעשה נערות ולא עשה דבר שלא לפי כבודו. עוד פעם אחת אנה לו מאורע של חדוה. הוא היה נוהג להביא עמו בערבי שבתות איזה עני הגון מביהמ״ד לאכל אתו לחם. ההוא יומא נזדמן לו איש אחד יליד גליציה, יהודי כשר וישר, שבעון הברחת המכס יצא דינו להחבש בבית האסירים משך שנה אחת, בכל ערב שבת עם חשכה יצא לחפשי

אשר שם למד תורה ונביאים ובכל שבת ושבת בא חליפות פעם אל אחיו ופעם אל אפטרופסו או אל אחד מהב"ב החשובים שבעיר להבחן בלמודו, וינחל כבוד ותהלה למכביר; בן שמונה פנה לו אחיו שני חדרים במדור התחתון שבביתו ויספח אליו מורה מיוחד, אשר קבל שתי מאות רו"כ בשכרו מלבד מעון וארוחה, ללמדו תלמוד ופוסקים במושב שני חברים לקים מאמר חז"ל: אין התורת נקנית אלא בחבורה, וגם נער העמיד על ידו לשרתו, כמנהג העשירים, וישב רי"מ ויתעמק בעמקה של ההלכה בחברת שני רעיו, אך הוא הצטיין מכלם בשאר רוחו וביושר שכלו ויהי מהשלשה הכי נכבד. ביחוד דבקה נפשו אחר שפת קדשנו, ובהיותו בן עשר שנים כבר ידע בע"פ את כל ספה"ק ורוב כללי הרקדוק; גם רוח השירה כבר נצנצה בו אז והשיר אשר שלח לאחיו בתור מנה לחג הפורים היה על דעת מביני דבר ראוי לצאת מתחת עטו של משורר מומחה. בבית המדרש אשר התפלל בו בכל יום שחרית וערבית היה בחור עני אחד ומאיר שמו, אשר התפרנס מממכר ספרים, שהיה מחזר עמם על פתחי העשירים שבעיר. הבחור הזה הביא לו באמתחתו ספרי השכלה שונים והוא קנה אותם מידו בכסף מלא. עד מהרה כלתה פרוטה מכיסו, יען כסף חקו, שהיתה אמו מעלה לו סלרין (זאלאֶר) [1] מדי שבוע בשבוע לכלכלת צרכיו הקטנים ואשר חלק גדול ממנו היה מפזר מקודם לאביונים ולשאר דברים של צדקה, לא הספיק לו עוד לשלם את מחיר הספרים הרבים, אשר בלע, כבלוע איש איזה מאכל תאוה. וכאשר הרבה רי"מ לעסוק בקריאת הספרים האלה, כן הוסיף הבחור להמציא לו בכל עת ספרים חדשים וגם ישנים, ואחרי שביום לא הורשה לו להגות בהם, כי היה לו היום מוקדש ללמודי קדש, להרצות מדותיו לפני רבו בברור ההלכה, קבע לו עתים להעבודה הזאת מתחלת הנשף עד חצות הלילה, ויש אשר מנע שנה מעיניו עד אשמורת הבוקר, אם היה הענין מושך את הלב. נחוץ להעיר, כי למוד התלמוד ע"פ דרכי ההוראה הנהוגים בזמן ההוא, לתלות הרים בשערת פלפולים יבשים ונעדרי לחלוחית ההגיון, לא היה מסוגל להתפתחות כשרונותיו הטבעים, שכל כחם לא היה אלא לספוג הרבה ובנקל, ומובן איפוא מאליו, כי רי"מ לא יכל למצוא חפץ באקביליבריסתיקה רוחנית כזאת, המתישה רק את כחות הנפש, מבלי להוסיף להם דבר מה, ובכליון עינים חכה עד אשר יעבור היום ויהיה באפשרו להתמכר בכל נפשו לספריו האהובים בסתר הלילה, בזמן שלא תשלוט בו עין חיים. באופן כזה סגל לו רי"מ ידיעה גדולה ונכבדה בשפת עבר ודקדוקה, והקריאה התכופה בספרים שונים מגדולי הסופרים עשתה אותו לאביר הסגנון העברי עוד בראשית ימי עלומיו.

בימים ההם דבקה ספחת בבשרו, אשר ממנה היו תוצאות למחלות עזות ונצחות, שהרסו את כל עמודי גוו ולא עזבוהו עד יומו האחרון, כי לא נזהרו הרופאים לרפא את הנגע עד היסוד ויהי כרקב בעצמותיו. כאשר מלאו לו שלש עשרה שנה בא בברית הארושין עם בת אחיו הבכירה, אשר מתה אח"כ עוד בטרם היתה לו לאשה. אם מות כלתו הראשונה השאיר בלב הנער רושם עמוק ונכר או הוא עבר עליו בהיסח הדעת, קשה הוא להכריע. בסקירה ראשונה אפשר היה לחשוב, כי בהיותו שקוע ראשו ורובו בעולמו הפנימי, אשר השתרע לפניו אז בכל הודו והדרו, לא השתתף כלל בכל הנעשה מסביב לו, כאלו היה בן עולם אחר, שאין לו שום שייכות אל הבלי העולם השפל עם ששונו ויגונו,

---

[1]) ויקרא רכה.

ר׳ יחיאל מנדלסזון.

הרבה חכמים וסופרים נלקחו מאתנו במשך השנים האחרונות אשר ספרתנו מנהמת עליהם כיונה, אך ע״פ רוב החכמים האלה הקדישו א״ע מתחלה לעבודת הספרות לשם איזו מטרה חמרית, ואם יש ביניהם אחרים אשר זכו באחרית ימיהם לעסוק בה גם לשמה, הלא רק מקרה הוא ומזלם גרם, אבל חכם וסופר שהקריב את כל הונו הרב ואת כל כחותיו המוסרים והגופנים על מזבח אהבתו אל הדעת, שבטל ושהמית א״ע על דברי חכמה במלא מובן המלה, מבלי לבקש חשבונות אחרים. מלבד השגת השלמות ושמרוב ענותנותו ונקיות דעתו לא הוה ניחא לו אפילו בפרסום שמו — דבר כזה הוא חזון בלתי נפרץ בתולדות חכמי ישראל שבדורנו ואפילו בדורות שעברו.

אדם גדול ומופלא בתכונת נפשו. ענו ומצניע לכת כזה היה דודי ר״י מנדלסזון ז״ל, אשר את דברי ימי חייו אני נותן בזה לפני הקוראים ע״פ הציונים אשר נשלחו לי לבקשתי מאת דודתי, היא אשתו של המנוח, כתובים בשפת אשכנז צחה וערוכים בטוב טעם ובסדרים נכונים, כראוי לאשת חבר אמתית.

אביו של רי״מ היה הגביר המפורסם ר׳ דוד טבל מלובלין, בנו של ר׳ יוסף מאותה העיר, מנזע הגאון ר׳ זכריה מנדל, בעהמ״ח ספר „באר היטב״ „ומנורת זכריה״ בכ״י. אשתו הראשונה היתה חשוכת בנים ורק מאשתו השניה, בת טובים ועשירים מופלגים ממשפחת נימרק, נולדו לו שני בנים ושתי בנות. כאשר יצא רי״מ לאויר העולם (כ״ד אב תקפ״ד) כבר היה אחיו הגדול, אבי אמי ר׳ זכריה מנדל, בעל אשה. ואביו אשר אהב את בן זקונים זה מכל בניו — איש בא בימים. אחרי עבור חמש שנים מת ר׳ דוד טבל וישאר רי״מ תחת השגחת אמו האלמנה, ואחיו בלוית אחד מראשי העדה, אשר נתמנה לאפטרופים על הילד הרך ע״פ צוואת אביו המת, ועוד אחדים מחשובי העיר חברו יחדו להשגיח על חנוכו. מהעזבון הרב, אשר הניח אחריו אביו, עלה על חלקו כמאת אלף זהובים פולנים, סכום גדול מאד לפי ערך הרכוש בימים ההם. אפס מלבד העושר העובר הזה היה רי״מ גם בעל נכסים נצחיים, בעל כשרונות נעלים ונפלאים, והם שעמדו לו אח״כ לערם תסוריות של מדע, שאינם נקנים אלא ליחידי סגולה ומחונני הטבע. כאחיו וכאמו, כן גם שאר קרוביו והנלוים אליו באהבה היו אנשים יראי אלהים, נוצרי תורה ומדקדקים במצות, חוג-מבטם היה צר ומוגבל ולא יצא אף כמלא פסיעה מתוך החלל המצומצם, שהתרכז אצל הגברים בד׳ אמות של המסחר וההלכה ואצל הנשים — בארבעת הכותלות של הבית והחצר. מובן איפוא מעצמו, כי גם רי״מ חונך מנעוריו על ברכי התורה והדת באדיקות יתרה ועד יום עמדו על דעתו לא טעם טעם מזון רוחני אחר, מלבד לחמה של תורה. בן שלש נשלח אל „החדר״ ללמוד קריאת שפת עבר ואז כבר החל כשרונו לבצבץ ולהראות, בעלותו בזמן קצר על חבריו הגדולים ממנו; בן חמש התחיל ללמוד חמשה חומשי תורה, ודרשתו אשר דרש מעל השלחן, כפי מנהג הזמן ההוא, במעמד אפטרופסיו וקהל הקרואים וכל בני גילו, העוטרים אותו מסביב עם מורם בראשם, הפליאה את כל שומעיו. אז לקחו אותו מן החדר הזה ומסרוהו לחדר אחר גבוה ממנו,

לזמן עד דור אחרון ועניגם מבאר. ה) „חקקי־אבן": על הלעג והלצון שבהכתובות הנודעות אשר על גבי אבני הקברים המצויות בהספרות הצרפתית, ואשר גם בספרתנו לא נפקד מקומן, כמו למשל: בהמכתבים של בן־יעקב. אגב יביא לדוגמא כתובות אחדות מהנה המפיקות לעג נחמד המעורר צחוק. ובאחרית דברו יסיים לאמר: אם אמנם אין כל מועיל זולתי הצחוק אשר תעוררנה, אך טובות הן שבעתים מהכתובות האחרות המקטרות לחנף והמנסכות לשקר. המלאות תהלות אין קץ וכל דבריהן אך הוללות רעה, סכלות ואולת: האם לא עון דבר שקר ועשות חנף אחד הוא, אם בעד החיים הוא או בעד המתים. אף מה יתן ומה יוסיף להם לשון רמיה?...

יג) „גרגרים" (ספר השנה תרס"א) בו ג' פרקים: א) „עזרת סופרים" — על אדות הנדיבים בעמנו, אשר תמכו בידי המחברים להוציא ספריהם לאור בחתמם ידם לקבל הספר לכשיצא מביהד"פ ויתנו דמי קדימה להמחבר ועי"ז עלתה בידם להוציא ספריהם; ומדי דברו יעיר כי גם התחבולה הזאת נחלת זרים היא ומוצאה מאמצע המאה הי"ג בקירוב, כי הספר הראשון שנדפס בעזרת „חותמים" הוא הפוליגלוטה האנגלית (לונדון 1657): ויסיים לאמר: כי כל אלה שונו בקרבנו לרעה וכהיום אין דורש עוד ואין מבקש ואין חונן ונותן, אף תחת כבוד ינחלו אנשי מעשיה רק קלון וחרפה. ב) „אשה בכל אלה" — ע"ד שאלת הנשים וזכיותיהן בעמים ובישראל. ג) „העמק שאלה": — על השלסטיקה (היא פרי תעתועי ימי הבינים) אשר שגו בה חכמי ישראל; וכי נמצאו גם בקרבם אחרים אשר דרך הפלפול לא ישר בעיניהם ויחמרו לצון למו בדבריהם ובשאלותיהם ע"ז.

יד) „הכתב והמכתב" חקרי לשון כת"י.

טו) „שפת יהודית־אשכנזית וספרתה" (כת"י). הספר הזה הוא רב הכמות והאיכות כאשר ראיתי, בו ימצאו הקוראים העברים חדשות לא שערו בנפשם ולאורח טוב וחדש יחשב בספרתנו.

סוף דבר עלי להעיר, כי כמו בספוריו כן בכל מאמריו נכרת ובולטת אהבת הסופר הזה לעמו וספרתו, ביחוד מבצבצת ויוצאת מבין שורות מאמריו הקצרים סנגוריא נמרצת לעם ישראל והשתדלות גדולה לבקש ולמצוא ולהוכיח יתרון בני עמו ושאר רוחו על שאר העמים בכל.

מי יתן אפוא והוסיף המחבר היקר הזה להעניק לספרתנו עוד ספרים כבירים טובים ומועילים כמוהם עוד ימים רבים על הארץ.

יצחק יעקב ווייסבערג.

ו) „שבלים בודדות" (הפרדס ג' תרנ"ז) ובו ג' פרקים: א) „חקקי אבן", ע"ד הפרזת התהלות והתשבחות שעל גבי המצבות. ב) „תפארת איש", על זקן האיש הנחשב לכבוד ולתפארת בימים מקדם. ג) „חרפת עם", על לשונות של חרפה וגדופות שנמצאו בלשונות העמים, מה שא"כ בשפ"ק כמו בתקופת כה"ק עד תקופת התלמוד. אם על מדת הרבוי והמועט שביניהן — אמנם כן הוא, ואם על המציאות בכלל אפשר לדון עמו.

ז) „גרגרים" (השלח כרך א' תרנ"ז) ובו ג' פרקים: א) הצחוק; ע"ד הצחוק אשר היה למשאת נפש כל העמים, שיסודהו בתאות האדם לבצע, ויש גם צחוק עקוב מדם בהלחם אדם באדם ואף גם בחיתו טרף, ואשר כל אלה היו זרים לרוח עמנו עד הדור האחרון. ב) „בעלי חיים" — כי לא נמצא בשפ"ק שמץ דבר אשר יעטה חרפה על בע"ח כבשאר השפות. ג) „האש" — אשר אין בכתבי הקדש רמז לעבודת האש בישראל כמו להעמים הקדמונים.

ח) „אלומות קטנות" (הגרן, הוספה להמליץ תרנ"ח) ובו ג' פרקים: א) „מעשה בראשית" — על מלאכת הכתב, מי ילדו, ומה שם ממציאו? ב) „ראשונות וקדמוניות": — על התפתחות לה"ק ותמורתה בעתים. ג) „קול השיר": על אדות החרוז בשיר שלמדו משוררינו שאחר תקופת כה"ק ממשוררי ערב ויחללו את יפעתה.

ט) „עמקי שפה" (השלח כרך ד' תרנ"ח) — ע"ד שפת „יהודית=אשכנזית" וספרתה וערכה בדה"י לבני ישראל.

י) „שמות אנשים בכה"ק" (שם כרך ו' תרנ"ט) — ענינו מבאר מאליו וערכו רב מאד לחוקרי הלשון.

יא) ע"ד השטינוגרפיה העברית, בו יוכיח, כי אין נכונה בפי האומרים כי הר"ת והנוטרקין שבשפ"ע הם במקום השטינוגרפיה.

יב) „שבבים" („אחיאסף" תר"ס) בו ג' פרקים: א) „מפני קשט" — ע"ד השקר המוכרח (נאטהליגע) וחלוקי דעות הפילוסופים על אדותיו, ומה שנראה בו עפ"י ספרתנו העתיקה. ב) „זקנה ושיבה" בענין הדור פני זקנים בקרב כל העמים. ג) „תחת כבוד" — על שם „בעל מלאכה" ושם „מלמד" שהם לכבוד ולתפארת בקרב כל העמים עד היום וגם לפנים בישראל, ובזמננו ינחל קלון והיה לחרפות.

יג) „שבבים" (שם תרס"א) ובו ה' פרקים: א) „חידות מני קדם" — ע"ד החידות בישראל ובעמים, ענינו מבאר מעצמו ומשמו. ב) „פסל והתמונה" ענינו מבאר; ואגב יוציא המחבר משפטו כי הצו לבלתי עשות פסל ותמונה, שבו נצטוו ישראל, הוא שהיה למכשול על דרך התפתחות כל מלאכת חרש וחושב בקרב ישראל, וכי רק בהמשך הזמן נשתנה הדבר מעט מעט, עד אשר עד כה ברכנו ה' כי ישנם בעמנו חכמי חרשים בכל מלאכת חרש וחושב שהיו למופת לכל העמים. ג) „ילדי זרים" — על ה„הסכמות" שבספרי ישראל אשר באו לנו מן החוץ, מני אז החלה הכנסיה הקטולית להעביר תחת שבט בקרהה את הספרים, וילמדו ממנה גם רבנינו לשום משמר כזה גם להספרים העברים ב„הסכמותיהם"; וכי גם תואר הכבוד „מורנו" היה לנחלה לישראל גם הוא מאז חולל תואר הכבוד „מלומד" (דוקטר), בהוסד בראשונה ביהמ"ד למדעים בווינא בשנות המאה הארבע עשרה למספר הרגיל, כי אז התעורר גם הגאון ר' מאיר ב"ר ברוך הלוי אשכנזי לחולל גם לנו תואר הכבוד „מורנו", וכי רק בקרב הימים שונו פניהם. ושם הכבוד „מלומד" יחד עם התואר „מורנו" ירדו פלאים וערכם מך מאד. הפרק השלישי הזה יכיל את כל אשר עבר על התואר „מורנו", וראוי הוא לשום אליו לב ביחוד, כי סתם קוראים ימצאו בו דברים חדשים לא ידעום עד כה. ד) „הגורל" — ע"ד הגורלות ותולדותיהם וחליפותיהם ותמורותיהם מזמן

לעשות, ומבלי משים יעלו על לבו דברי בן-אמוץ החוזה לאמר: „כל כלי יוצר עליך — לא תצלח! וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיע״! ב) „לצחוק אמרתי מהלל״ (שם ס׳ שני תרנ״ד). נושא דברו בו הוא על העדר הסטירה וההומר שבספרתנו, ועל שפעת הקלמבורים (לנע״ל) שבהספרות הרבנית. אמנם הדברים בענין זה עוד לא עבר זמנם עד היום, כי גם בימינו ההעדר הזה מרגש מאד בספרתנו, ואם אמנם יש מתאמצים לחזות מהתלות ומתאמרים לבעלי סתירה, אך כל אלה מהבל המה יחד, רק מחקים הם מעשי אחרים וישתדלו לבדח את הקוראים ולא יוכלו, כי סטירה בבדחנות נתחלפה למו, בעוד שבאמת רחוקות הן זו מזו כרחוק ערמה מחכמה; והקלמבורים אף הם שתו קן למו בהספרות החדשה, כבהישנה; ותחת אשר בהספרות העתיקה גם בבה״ק נמצאו קלמבורים (לנע״ל) נאים ומקובלים ונחמדים והנם מוסיפים לוית חן למליצת שפת עבר, בהספרות החדשה הנה הנם בלי טעם ובלי-חן ולא יכירם מקומם באפני הדבור ובסגנון הלשון. ג) „זה לעמת זה״ (שם), בו ישא דעו על הפרזת תארי הכבוד (טיטולען בלע״ז) בספרות הרבנית, בההסכמות בראשי המכתבים מעבר מזה, ועל מרבית ההכנעה וההשפלה לנפשם בחתימת דבריהם מעבר מזה תועבות הנימוס גם שתיהן, ובנוגע ל„הטיטולים״ עדיין לא הטהרנו מהמה עד היום; עד כי אם יאמר לך אדם: אין לי חפץ באלה — אל תאמין בו, כי מֻתָּר הוא עליהם בנוגע אל אחרים זולתו ולא — בשום אופן — בנוגע אל עצמו ואל כבודו הוא כאשר יעיד הנסיון.

ד) „חכמת המסכן״ (בהיקב, פרס להמליץ תרנ״ד) — על גדודי העניים המרודים אשר פשטו כילק ברומא אחרי מלחמת התושבים, ועל הנוכלים הנודעים (גוינער) אשר מצאו קן למו בגרמניה, ואשר שנות מאות רבות מלאה הארץ חמס מפניהם וכו׳, אכן, יאמר הוא מרי דברו, לא יכלו מעולם אנשים כאלה למצא מקום בקרב ישראל, כי מעשי הצדקה אשר היו לנחלה לנו בכל עת הם עצרו בעד המסכנות לבל תאחז דרכה גם בתוכנו במדה כזאת; ואם אמנם לא נקינו גם אנחנו מאנשי און ומרמה אשר שמו להם אף הם את המסכנות לכסות עינים, אבל מה הם לעמת כל הנוכלים ואנשי מרמה זולתם, לעמת כל ההמונים הרבים האלה בקרב העמים אשר רק לשמע שמותם לבד תצילנה אזנינו: לאָסנער, שנאלצער, קלענקער, דאריסער, קאנדערער, פֿעראנער, לאייגער, בלאטשירער, מומזען, זאַנצען, קאמעזירער, גראנטענער, דוטצער, פֿאפֿער, ציקיסען, דאַלינגער, זיינדפֿענער ועוד.

האמנם (מתאונן הוא) נמצאו גם בעמנו אנשי מרמה, אשר המסכנות היתה להם לפתחון פה לבקש חסד ולסבב בכחש כמו: חזנים (עוברים ממקום למקום), בדחנים, מגידים צדיקים, בעלי-שמות, בחורי הישיבה, מחברים נודדים, מוכרי ספרים נוסעים, בעלי תשובה, עורכי גלות, עולים לא״י, שדרים, ירושלמים דוברי ארמית, מקבצי נדבות לפדיון שבוים — לבנין בתי כנסיות, נמלטים משמד, גרי צדק, בעלי דביק, בעלי פלטה, יורדים מנכסיהם, נכרים, אנשים שנשתטו נשיהם, משולחי ישיבות, מתקני עגונות, מקבלי נדבות להכנסת כלה ועוד. ואם אמנם, אומר הוא, לא נשים שקר בנפשנו להלבין כשלג כל חטאי עמנו, אך זאת נוכל להגיד נאמנה כי גם אלה הרעים מקרבנו לא הרחיקו בב״ז ללכת מעולם בדרכם הרע כהמרעים אשר בקרב שאר עמי הארץ. ואחרי כן הוא מסיים בדברי נחמה לאמר: „ישראל אעפ״י שחטא ישראל הוא״ זהו פתגם ישן נושן ועמוק עמוק הוא מאד!

ה) „דברים אחרים״ (תלפיות תרנ״ה) — על החליפות והתמורות שעברו על שפת קדשנו מימות עולם ועד שנות דור ודור, ואגב ידבר משפטים עם בעלי המהלך החדש מרחיבי לשוננו ומחריביה.

:מנם בינותי מדברי רא״ש, בספרו לי דברי ימי חייו במו פיו, ובכן אשימה נא פני אל מעשה ספרתו.

אמנם אדלג על ספוריו אשר יצאו במאספים שונים ובחבורים מיוחדים, כי אם אמרתי לדבר בם ולהגיד להקוראים מה שורש דבר נמצא בם, אשר אמנם זה הוא כל חפצי הפעם, הלא אז ירבו הדברים, כאשר יחייב טבע הספורים, יותר מדי מדת המקום, שנאצל לי בספר השנה „המקדש לכל מקצעות ספרתנו", ואין לי בלתי אם להגיד בכלל כי בכל ספוריו כמעט, רואים אנחנו תמונות אחב״י מכרינו אשר כבר ראינו בעינינו בערי השדה בכל מקומות מושבות בני ישראל, ואף זאת כי הנם כתובים כטהרת שפ״ק ככל משפטה וחקותיה.

והנני מחל לדבר בספרו „ממקור ישראל" חלק ראשון (הוא ס' תולדות הייני) שיצא בהשחר בשנת תרל״ח, לפני חצי־יובל שנים (הוא חג היובל אשר חגגו לו לרא״ש חובבי שפ״ע במקומנו ביום כ״ה ניסן העבר), הוא — אשר בו החלה פעולתו הפוריה של הסופר רא״ש בספרתנו; והספר הזה אמנם עשה רושם נכר בשעתו, עפ״י חדושו וענינו בספרתנו ועפ״י התועלת שבו להקוראים העברים, אשר לא ישמעו לשון אחרת זולתי שפת עבר בלבד, שהם לא ידעו כמעט עד היום ההוא — את הייני ואת פרשת גדולתו ויחוסו לעם זו מחלציו יצא, ואת אשר נלחם להם בשונאיהם בספרתו בכל עת מצוא. ומלבד זאת הן לא רק תולדות הייני בלבד יכיל הס' הזה, כי אמנם בו רב חמר ורב ענין וגדולים חקרי לב לקוראים העברים, כי מענין לענין יבואו בו, אגב אורחא. גם ענינים אחרים רבים וכן שלמים. הלא הם בשפת אשכנז ועל ספרתה כלם יכתבו, אשר לא רבים בקוראים העברים בארצנו (ביחוד) ישמעוה. ואשר על כן הדברים בעיניהם חדשים כנתינתם; ובכלל, אומר אני, הס' הזה הוא „מלא דבר". ולא יחסר כל בו, בלתי אם סדר נכון, ואשר לזאת יש את לבב מחברו, כדברו, לשוב ולהדפיסו שנית ולתקן כל מעות.

ואולם את אשר יחסר בס' „ממקור ישראל" ח״ר, כאמור, מלא המחבר בחלק השני (הוא תולדות בערני) אשר הוציאו הוא בחבור מיוחד בשנת תרנ״ג בברדיטשוב, ואשר גם בו הן יבואו כבראשון, אגב אורחא, דברי חפץ וענין רב מפי ספרים וסופרים כיד הבקיאות הטובה על מחברו. ואמנם גדול הוא כבוד האחרון מן הראשון בכל — ובסדור עניניו וסגנונו ביחוד, כאשר אמרתי במק״א.

והנה מזמן צאת הס' „ממקור ישראל" הראשון עד השני — עברו כחמש עשרה שנה, אכן בקרב השנים ההנה הן לא טמן המחבר ידו בחיקו, כי בימים ההם הוציא לאחד אחד את ספוריו, אשר אמרתי; ויותר מהמה — הוא קרא הרבה ושנה הרבה ובקש ומצא דברי חפץ וכל יקר ראתה עינו בספרי העמים הנמצאים באוצר ספריו הכביר והיקר ואשר יצאו חדשים לבקרים, מכל אלה העתיק לשפ״ע למען הקוראים העברים. בדברי אלה אני מכון להמאמרים הקצרים שיצאו לאור ובאו (משנת תרנ״ב והלאה) עד היום הזה פרקים פרקים במאספים שונים, מהם גם בס' השנה הקודם לזה. באמת אומר כי במאמריו אלה הגדיל לעשות מכל אשר לפניהם; כי בהם תושיה לרב הודיע להקוראים העברים, שהם חדשים במינם המה להם וראוים הם לדבר על אדותם דברים אחדים ביחוד:

א) „אויב ומתנקם" (הפרדס ס' ראשון תרנ״ב) בו יספר ויוציא משפטו על אדות צוררי היהודים העוינים אותם וצוררים להם בנכליהם, ודורשי הות נפשם בקנאתם בם, מן מאנעטהא ועד אפיון. כל הקורא את הדברים האלה כתמם בתוכו ישתומם לבו לאמר: הן כח אבנים להעם הזה אם כל אלה — לא יכלו לעשות אתו כלה ככל אשר יזמו

לתמונת הר"א שולמאן.

עניין רע לקחו להם סופרים אחדים מקרבנו לכתוב תולדותיו של אדם בפניו, כי אמנם איך שיהיה כותב התולדה נזהר מחלקת לשון לא ימלט מאבק חנופה כמו שיחייב טבע עניננו... ובזאת אפוא הן יחטא להאמת האהובה — ויעשה דברי הימים פלסתר, ונמצא הוא מכשיל את הקוראים הרבים הבאים אחריו; אולם לא כן הוא הכותב תו דות ספרתו של איש, הוא אם לא בצדק ישפוט את עמיתו, אם יגדיש את הסאה או ימחוק, ובא רעהו וחקרו ועד צדק ישוב משפט.

כי על כן באותי לכתוב דברים אחדים על אדות הסופר החכם ר' אלעזר שולמאן למען שיתי אותם מסגרת לתמונתו אשר תבוא בס' השנה, אנכי לא אבחר בדרכי הסופרים הנזכרים, ולא אספר כיום תולדות ימיו ושנותיו וכו' כי אם — את כל אשר פעל ועשה הסופר הנכבד הזה בספרת ישראל בימי שנותיו מיום החילו למשוך בשבט סופרים עד היום הזה.

כי מה הנה תולדותיו של סופר, בישראל ובאדם, הלא ילדי־רוחו. ומה המה מעשיו הנוגעים אל לבבנו בעצם אם לא מעשי־ספרתו. ובלעדי אלה רחוק הוא שיהיה סופר כ"ציון מחבריו בעניני תולדותיו, ביחוד, בדברים הלוקחים את הלב. כאשר ידענו כן ראינו בכל אותן התולדות שבאו עד כה. האם לא דרך אחד ונוסחא אחת כמעט לכל כותבי התולדות בימי שנותיו לאמר: פלוני בן פלוני נולד בשנת כך וכך לאבות כאלה וכאלה (כלם אהובים כלם ברורים כמובן), בעיר אלמונית במדינה פלונית; הנוכו היה בדרך אמונה כמנהג ישראל, ב„חדרים" כמובן; ואחר מלא כרסו בש"ס ובפוסקים וכו'. מובן מאליו כי במעלליו התנכר הנער הלז בכשרונות נעלים ויהי ל„עלוי" הנודע לשם מסביב, ואחד העשירים הגדולים נתן עיניו בו ויתן לו אלף זקוקים כסף צרוף ואת בתו לאשה, ויהי הוא בראשיתו הולך בדרך טובים כרצון חותנו וכרצון כל יראי אלהים ובאחריתו הציץ בספרים חצונים ונפגע, ויהי ל„משכיל" בראשונה בחשאי ובסתרים ואחר ב„ריש־גלי" על מנת לקנטר, ולמען הקניט את הצבועים שומרי משמרת הקדש למראית עין. ועי"ז כמובן, היה אנוס להרחיק נדוד וללכת למקום שאין מכירין אותו ולעשות מה שלבו חפץ, וע"כ עפי"ר יעזוב נער כמוהו את אביו ואת אמו ואת אשתו ודבק ב„ההשכלה" וכו'; ומה יעשה הבן שלא ימות ברעב? אז אין לו דרך אחרת בלתי אם להיות „מלמד" או מורה לילדי ישרון, כי בלעדי אלה הוא לא יצלח לכל מלאכה ולכל ענין והפץ תחת השמים. עד אשר באחרית הימים, סוף כל סוף כאשר יכלו כל הקצים היה יהיה לסופר בישראל וגו'. מובן מעצמו כי כל הסופרים המאושרים הללו שזכו להיות תולדותיהם נכתבות בספר בחייהם, הם כלם חכמים, כלם נבונים, כלם יודעים את התורה וכלם בקיאים בשבעים לשון ובכל השבע חכמות, ובכל מה שהפה יכל לדבר והיד לכתוב, — דא היא כל התולדה כלה ואידך פרושא היא זיל קרי...

ובכן אפוא לו אמרתי לצאת ידי חובתי לא הייתי צריך לכל אותו הלהג הרב ויגיעת הבשר, בלתי אם להגיד בקצרה כי תולדות ימי חייו של הסופר הזה, אשר עליו יסבו דברי בזה, הן לא יצאו מכלל כל תולדותיהם וחנוכיהם של סופרי ישראל בכלל, ובזאת

המנגנת על הפסנתר והמשוררת בהשירה: עיני תאוה, עיני להב. ברביעית לא תספיק ידיעתו של הגבור בערך המוזיקה, שלא נבראה כדי להרתיח את הדם, לדברי התלהבות על חצי שעה רצופה; ובחמישית, לו באמת הרהיב בנפשו לומר להן, שכזאת עושים רק קומרנטיום ושנסוניטיות, היו משליכים אותו בלי ספק החוצה ביראת־הכבוד...

ולגבור כזה, איש שאינו יודע גם את האלפא ביתא של החיים והנפש, איש שתוכו כברו מזויף במחשבות שלא חשבן, ברגשות שלא הרגישם, בראיות שלא ראה אותם, לאיש כזה היו ימים ש„היה מבקש לו נוחם בחברת מין היפה והרך— הן באֶסתטיתן החיצונית והפנימית לא תהיינה כגברים השואפים לבצע— הן תנחימנה איתו מיגונו ומעצבונו על רשעת מין האנושי".

הוי־רשעת מין האנושי! חזיז גרעם! ה„ספר איוב הוא כבר האנחה האוניברסלית על מין האנושי!".

גם זיננר, גם יכהנ"ז, ואת"ל גם איש כאיצי פרנהויף רואים בחיים יותר נכונה מהמשורר אשר לפנינו ומספרים יותר נכונה, אם אין להם כל אותן התביעות על הפסיכולגיה המדרנית ואינם משתמשים בדיגנוזה, ע"מ לחדור בלברינטום של הנפש לדעת אכסיומיה ופרדוכסיה עד הטרגי־קומידיה שבה...

אפשרות מיני שירה עתה אצלנו, מבלי דעת מאומה את הדרכים שכבר נכבשו, וללמוד מעט מאת אשר כבר נעשה, היא יותר מטרגי־קומדיה.

ו„הוא החל להתרחק מביתם, בראותו כי אחות אהובתו המתה מחלה להתגעגע עליו. צר לו מאד היה עליה— אך לקחת אותה חשב לחלול הקודש... הן הוא כבר נהנה מזיו האביב... תחון נא העלמה הזאת באביבה את איש אחר, המחכה עוד לאביב הראשון בחייו..."

מעיד אני, כי לולא מצאתי את הקו האמיתי הזה בסוף, כי אז מתחתי על בן־דוד את הדין הקשה שאין לו כל רוח שירה וכל צדק נפשי על השירה; לולא זה, כי אז יכולתי לומר בכל לב שהשחתת הטעם בספוריו וזיוף החיים, בכל מקום שהם הוא עון גדול, ועון יותר פלילי להכניס דברים כאלה בביבליותיקה עברית לכל בית ישראל...

אחד מגבורי השירים האלה „מתאוה מאד לעשות מכל האבנים שבעולם אבן כבירה אחת ולרוצץ בה את ראש החיה ההמונית"— לולא אותו הקו האמיתי, כאמור, לא אבנים דרשתי, רק איזה גחלי רתמים, איזה למאריה ואיזה לשקיה.— — —

ד"ר מ. י. ברדיטשבסקי.

אמוואצק.

— איזה חטאים ?— ואם אני חפצה לנשק אותך, מי יכול לאסור זאת עלי ! והיא נושקת לו במצחו, בלחייו הלבנות והמכוסות זעה...

צריך אנכי לומר לכם, שאותה בת־העשיר, מנשקת בחמדה את הלחיים הלבנות ומכוסות זעה, כשהיתה עוד ילדה קטנה, כבר ידעה את יודלי, ושניהם משחקים ב„סוסים". פ"א לא בא יודלי אל המועד ותתחלחל הילדה. „רעיון נורא התגנב אל לבה, רעיון מעציב ומרגיז: מי יודע? אולי חלה יודלי, ואולי כבר מת... אוי! מה התפלץ בה לבה הקטן — יודלי חברי היחיד מת — ואיפה תקח תמורתו?"

איפה תמורתו? לא דוד מלך ישראל מקונן על אבשלום, רק ילדה קטנה על חברה המשחק אתה בסוסים... איפה? איפה? רעיון נורא, רעיון מעציב ומרגיש התגנב אל לבה המתפלץ...

אותו דבר יזכירני בהל"ל בן שב"ר בשעתו. גם אצלו היה ילד קטן מתפלץ ומרגיז, בחזיונו דם תחת דם, וקורא בקול נהם: הוי, אנקמה מצוררי עמי!...

ועוד עובדה אחת לפניכם, עובדא שזכרונה נשאר בלבו של ה„מטרף בדעת" ב„כל עצמתו ומרגיתו".

„הוא התאכסן בבית אשה אלמנה, שהיתה לה בת יחידה כבת י"ד שנה. ביום הראשון לבואו שמה, הרגיש כבר איזה התקרבות חמה אל הילדה הנעימה והחביבה ההיא. היא למדה בגימנזיון, והוא היה עוזר לה כפעם בפעם. הוא שם עין על קריאתה וספר מזיק לא היה מרשה לה לקרוא — אבל מה נדהם ומה נפעם בבואו פ"א אל חדרה וימצא על שלחנה הספר הסונטה הקרייצרית — ידידותם אמנם התחדשה עד מהרה; אבל הוא החל להביט אליה בעיני חשד מעט — הוא היה מטיף לה מדי פעם ע"ד הצניעות והבישנות, אבל מבט קורץ אחד שלה היה שם לאַל את כל דברי מוסרו!"

ו„פעם אחת — היא היתה כבת ט"ו — טילו שניהם ברחובות העיר הראשים, והנה תמונה מכוערה לנגד עיניהם: ריבה משרכת דרכיה אחת עלתה כמו מן האדמה ותקרץ אליו מרחוק בעינים משונות... הוא התאדם ויתחלחל גם יחד; אך מפי הילדה בת ט"ו פרץ שחוק אדיר וציני מעט... הוא הביט אליה בתמהון־פחד, והיא לא חדלה מצחק על מבוכתו"...

מבט אחד של הילדה הנעימה והחביבה שם לאַל את כל דברי מוסרו, שהטיף לה מדי פעם ע"ד הצניעות והבישנות; ובפגש בהם אותה ריבה משרכת דרכיה, הוא התאדם ויתחלחל גם יחד והיא, הילדה, לא חדלה מלצחק על תבוסתו... אותו איש התאדם אז ומין משורר זה לא יתאדם מלספר דברי־שטות כאלה שלא חזה אותם מימיו...

מה תאמרו לעובדה כזאת? „על משתה משפחה אחת הציגו לפניו שתי אחיות, עלמות תמימות, כאשר נראה לו בתחלה. עברו ימים אחדים ויקבל מכתב הזמנה לבקרן בביתן. והוא בקרן באחד מערבי הקיץ. האחת נגנה על הפסנתר והשניה כמובן שרה את השירה: עיני תאוה, עיני להב. המנגינה והשירה פעלו עליו פעולה מכוערה מאד (עוד הפעם מכוערה!) ואז החל להסביר להן את ערך המוזיקה הנכון, כי לא נבראה בשביל להרתיח את הדם — זהו עון פלילי, וכזאת עושים רק קומדנטיום ושנסוניטיות— הוא דבר בהתלהבות פנימית כחצי שעה, ושתי העלמות הביטו אליו באיזה הדרת הכבוד..."

בראשית, לא הציגו לפניו את האחיות רק הציגו אותו לפניהן; בשנית אחר ההצגה עוד לא נקבל מכתב הזמנה... בשלישית לא תקדמנה אותו בצעדו הראשון על המפתן,

III.

„ממרירות החיים"[1]

בהאחרון אתחיל, בהספור סתו, לאמר ציור פסיכולוגי...

„טפות מטר סגריר מתדפקות על החלון כהמטבעות בקופסת צדקה תציל ממות. הוא עומד נגד החלון ומסתכל בשמשות המֻכות ע"י המטר המטריד, ומוצא איזה מין הנאה משונה בהדפיקות האלה. הן זה פדיון המות"—

הדבר פשוט: „הוא התודע בבית אביה על פי המקרה — אביה בא אל בית הרדקציה — הוא החל להתבונן עליה היטב — הוא היה מצייר לו, כי טפוס אשר כזה צריכה להיות יהודית, אשר הרגה את הלפרניש — הוא היה לאומי והיא היתה דימוקרטית. אבותיה העשירים ראו היטב את הנעשה — והם, בלומר הוא והיא, אהבו זה את זה בכל אש האהבה הטהורה — אך לא ארכו ימי האשר — היא התקררה פ"א ותפול למשכב — הוא זוכר את רגע פטירתה — הה, חזיז ורעם! — הן מותה היה הנבלה היותר גדולה מצד האֵל הנורא! — ואח"כ, בחצר בית־הקברות, התהולל ממש כמשוגע — ויקרא בקול נהם ובחריקות שפתים: מות לאיש הנבל, אשר יעוז להשליך גוש עפר על פני המלאך התמים המונח פה!... מות לנבל ההוא! — ובכל זאת נסתם הגולל —"

„והוא עומד על יד החלון, נשען על הארז ומתחלחל מבלי משים ומשתומם בעצמו על סנטימנטליותו!"

הדבר פשוט. אותו האיש, שיחשוב את מות אהובתו להנבלה היותר גדולה מצד האֵל הנורא ושיקרא בקול נהם: מות להנבל, אשר יעוז להשליך גוש עפר על פני המלאך התמים, מות לנבל ההוא! הוא עומד על יד החלון, שעליו מתדפקות הטפות מטר סגריר כמטבעות, ומשתומם על סנטימנטליותו...

והנה עוד תמונה אחרת: יודלי, לאמר מצללי העבר.

„ויודלי מרגיש את מבטיה החמים והמסלסלים (?) כרוח צח את ראשי השבלים בשדה ולבו מתפעם וכו'.

— מה... חפצה את ממני?

— כלום... חפצה אני, כי תהי לי כאח.

— הן יש לך אחים בלעדי...

— אך אותם אינני אוהבת כמוך וכו'

והיא אוחזת בידו ולוחצת אותו בחמימות עזה... דמו רותח... וגוו רועד בחזקה.. והוא שותק... והיא מסלסלת (?) אותו ואומרת לו בהתלוצצות אליו: הגמרא ההישה בורא את כחך...

— מה? מתפרץ מגרונו קול גחוך — הנך שמה דופי בספרים הקדושים?..

— אמרו לי, כי התלמוד שונא את הנשים... שער באשה ערוה...

— כן אמרו כדי להרחיק אדם מן העבירה... הן האזנים והעינים וכו' ואח"כ יחלו החטאים...

---

[1]) ספורים וציורים מאת ה. בן־דוד, ווארשא תר"ס.

אז יתמלאו בתי הכנסיות אנשים, יאירו בנרות, ובאורם ישמע קול זעקה גדולה ומרה: עד מתי? עד מתי תמר הגלות השחורה? — —"

בהתאורים החברותים, יותר נכון בהנגוד החברותי, אשר מוצא המשורר הזה, נראה איזה השפעה מהמשורר הזרגני ד. פינסקי, עולה עליו הנשפע בתאוריו הדתיים, בהשגתו את נקודת ישראל.

מה יפה היא רשימה כזאת: „בקצה העיר, במבוא אפל, בבית המדרש, ביום הכפורים, בתפלת העבודה, בשעה שהפיות נסגרים ונפתחים בווי-וי נורא, הגויות החלשות המעולפות כתכריכים מתנודדות בחרדה כצללי-ליל; בשעה שהכל עומדים צפופים והלבבות נמקים, רועדים קצת ומלאים ענין — בשעה שאימת-מות כהה תכסה את הכל, — בשעה מוזרה כזו היה הדבר..."

המלה „מוזרה" נותנת לכל התמונה המצוינה הזאת צבע מיוחד, צבע השירה החדשה, שירה מסתכלת בחיים האלה כבאה אל ארץ זרה. — —

„ואולם באותה שעה גופא, בשעת המעשה, בהשתעל החזן בכרעו לפני העמוד, וזרם דם פרץ מגרונו... היו כל העינים נטויות בשאיפה. גופים רבים כנכברים כנדכאים נכפפו מסביב למקום, פנים הרבה התבוננו בתמהון אל התבן והקיטל המלוכלכים. — מהחרכים, אשר לעזרת הנשים, הציצו ראשים מכוסים במטפחות צחורות, והסתכלו עינים שונים ביראה — המקומות נפנו; איש איש התאמץ להדוף את רעהו ולגשת..."

כל רוח ימי-הבינים קא חזינן הכי, כל פחדו העצמי של ישראל. גופים רבים נכפפו, פנים הרבה התבוננו בתמהון.

„ישבתי אל אחד השלחנות הארוכים — יספר לנו גבור אחר בציורו — המכוסים בנטפי חלב רבים, אשר לפני הכירה הצחורה והחלקה — והתבוננתי. לא הרחק ממני עמדו ארונות גבוהים ורחבים, מלאים אפלת בין השמשות וכרכי ספרים עבים... מכותלי המזרח עלה אברך חסיד ובעל צדקה גדול; ואחרי הסתובבו מעט בהצנע לכת מסביב עני הגון שישב מימיני, התיצב רגע ותקע לידו בהסתר, כביכול, איזה מטבע ונפנה לאחוריו במין העמדת-פנים משונה, כאילו לא עשה כל מעשה טוב כלל..."

נפלא הוא התאור של אותו בעל צדקה, בבחינת הצנע לכה, שבגלוי... תאור בלי כונה, בלי העמדת פנים מצד המספר. — —

תום כזה לא נמצא, כאשר יתאר את ה„נגוד הראשון שבלב!" ו„הוא בעת ההיא בטרם ידע את הענוים האיומים של אבדן ערכין הישנים, טרם יטיל ספק וטרם יחפש". — בטרם ידע הנער מדברים כאלה, גם המספר, המעביר לפנינו כל תום הנער, אינו יודע מדברים כאלה... אותם הענוים האיומים בשם, אינם משל הנער, אינם משל המספר.

עוד לאלוה מלים בדבר נתוח הספורים בעצמם: מילתא זוטרתא, חלל, מצוה, בנשף, בריה-עלובה — — שפת המשורר קשה ומתהלכת בכבדות, גם נשימתו כבדה. — המלים הלועזים: מונלוגיה, אבטמטיה, אטמוספירה וכו' ששמורים הם אצלו בלי ספק מאותה אטמוספרה — לדבר בלשונו — של הבלשנות של שטות בספרהנו, עושים בנו שרטת. שרי ליה מאריה!

ברנר יודע את הנפשות, שהוא מתאר, עד הדיוטה התחתונה, יודע הוא הכל בבלי־יודעים ובלי כונה יתרה כאצל ברשדסקי הקודם לו. על גבוריו רק לפתוח את שפתם, וכבר הם נצבים ערומים לפנינו ונגלים בכל מה שבהם. אנשיו יודעים לבטא במלה אחת כל מהות חייהם. כל מה אשר בהם; הדבור בעצמו יציג לפנינו את האנשים וחייהם.

אצלו מדבר כל אחד ואחד בנוסח נפשו, בסגנון עולמו ובהבקעים שבעולמו... נקודה אחת, תג, פסוק יביעו לנו כל המית אותה הנפש וצורת אותה הנפש.

„— עוד ער הנך, ידידי. אינך יכול לישן... אח... עיניך הרואות... פחדן אנכי מטבעי... כפתור נחושת יפיל עלי אימה ופחד... הוי, מה אמר ומה אספר לך, ידידי? הלא באמת כבר באה העת להתרגל לכל זאת... הא? אבל לא! בכל פ״ע־ם ופעם נעשה בשרי חרודין... ולהפך מה לעשות? אני עצמי — כמו שתחזינה עיניך — הנני... אַט, חלש, רפה, חרש הנשבר... איני ראוי בלתי אם לאיזה שרות...".

„אי אפשר... אי־אפשר לשכח? יאמר גבורו האחרון, אסכים, אסכים... אעפ״י שבאמת, באמת... מה אשמה היא?... דומה.. מה אתם אומרים? היא אמנם לא עשתה כבת־ישראל... לפנים גם לא נשמעו דברים כמו אלה... עון פלילי... אי אפשר להכחיש... ואולם... הפך הדברים.. לחיות עמי? עמי? מה אתם אומרים?... הכל אמרו, כי כזאת לא תהיה לעולם... הכל... הא? והיא? בעצמה אמרה בפירוש, בפני... גם לכתחילה וגם אח״כ אמרה..."

יתר המעשיות מזה ומזה אינם צריכים לנו עוד, כבר נדע הכל, הכל.

הנה הוא בא „לעיר הגדולה לבקש איזה מקום מפלט לגופו העלוב ומנוחה לנשמתו החוטאת" — „היתה השעה השניה אחרי חצות הליל. בית־הנתיבות הגדול והמרום, מואר באור יקרות, הוא מלא מפה אל פה, כל מיני בריות ויצורים: נוסעים, נודדים, פקידים, משרתים; ג׳נדרמים, משמים יתהלכו זועפים מסביב; אברים רבים מבני עם הארץ שוכבים סרוחים על הרצפה סמוך להכותלים ותרמיליהם המעוגלים למראשותיהם. לארך הבית ולרחבו שוטטים אחינו. עסקנינו, כובעיהם על פדחתם ועיניהם המלאות הרהורים מסובסכים ונדודי־עמל מתבוננות לרגעים בעיון גדול בפנקסים קטנים וימללו בפני עצמם הברות־טרדה מקוטעות".

לתאור נפלא כזה ולראיה קולעת אל השערה אין ערך.

„בעבור רגעים אחדים כבר היה במעון האיש הקורא לו — בני כפר אחדים ישבו אל אחד השלחנות גלויי־ראש, ויאכלו לתיאבון פת קיבר עם דבש מהול במים רותחים — מהחדרים הפנימים נשמע קול המולה ורעם, וישער בנפשו, ששם יושבים שכורים ומהוללים נכבדים מפקידי המסלה... על יד החלון הסמוך אל דלת הכניסה ישבה בלי נוע עלמה בלה, על ראשה מטפחת שחורה, וישיבתה היתה מורה, כאיש הסובל ומחכה לאיזה דבר".

כל עניה של הנשמה הזאת, דאזלת ערטילאי, מסוכן בהשרטוט הקצר הזה. בדרך אגב ובלאחר יד. ספרים שלמים לא יגידו לנו יותר מאותה המטפחת השחורה...

„הסתו עבר. הקיץ בא וחדל. הנה ראשית השנה, שנה חרשה — שלוי עולם אך את בשרם יעננו ברשן בשם המושגים האלה; אבל להגו הכפוף, להנשמה העלובה, להאח העני, אשר ירדו בו בפרך — — לזרע יעקב יהיו הימים האלה — ימים נוראים... הקבצן העולמי חרד ומתרפס, מתאנח ומתודה, מתפים ומתחרט, בוכה ומתחפש לשמח כדי לרמות את המקטרינים הרבים... הלב לא ידע מנוחה!".

ועוד הפעם יזדעזע אותו משורר וכל חושיו יתקוממו בו: „האמנם? — הוא שואל — רבונו של עולם, האמנם?"—

„... ולו גם אין עמדה תחת השמש, לו גם אין תכלית מסוימה לכל אלה. לו גם... לו גם... —— בכל זאת... בכל זאת — האמנם? —" „האמנם הבל כל אלה השעבודים, המכאובים והיסורים האיומים, שבהם רוחשים כתולעים כל הבריות והיצורים כקטן כגדול..."

„מאחורי צל החיים — הוא מקונן — צל מעשים, צל אנשים; ולפני — חשכה שבאורה וצללים. צללים, צללים... הוי עולמו של הקדוש ברוך הוא!".

עולמו של המשורר הוא עולמו של הקב"ה. ר ח מ י ם, רחמי חנינה ימלא לבו לכל החיים ולהסבלון שבחיים, להצרות והיגונים ולכל תגרת האדם, מימי היות ידי אדם באדם.. הרעותי את מעשי וקפחתי את עולמי; אתם הרעותם, אתם, אתם.

בכל פנה שיפנה. יראה רק ק ל ל ת-א ל ה י ם רובצת. רק דמעת-עשוקים, רק צרות בולעות כל היקום שבאדם, רק חשך וערפל. ערפל ותוגה. רק צרות ויסורים, צרות ויסורים.

והוא ישיר אותן הצרות, הוא יעביר אותן לפנינו כמו בחזון, הוא יראה לנו, שגם עולמנו חשוך בעדנו. חשוך. חשוך. —

כל מה שהוא רואה ומתאר, הוא כל כך חזק וחי. עד שעושה רושם, ל מ ר ו ת ח מ א י ו ה ש ו ר ר י ם פה ושם, למרות נטיתו היתרה להרשיע את העליונים ולהצדיק את התחתונים.

„ואולם בנשף הזה אך החלה התופרת להרהר — וקול הילדה השתפך באזניה כרעל... אוי ממזרת! — ישני, ישני! אבל הילדה לא חדלה מבכות...— — העריסה נדחפה בחמה שפוכה — ישני! — אני אומרת לך, מרשעת וכו'.

— דומה שהוא עוצמת עיניה... הקול יחלש... בידו יתברך, בודאי יש לעשות חסד... היא צועדת לשוב למלאכתה — לשוא! הקטנה נעורה... — — היא מולקת את בשר הילדה בכל כח. הצעקה בוקעת וחודרת... לא אוסיף, לא אוסיף... אוי, רבונו של עולם... ישני, נשמתי, ישני, אמללתי, בתי הפצועה והעלובה, ישני... — — ואולם הצפצוף, הפולח-כליות, לא יפסק אף רגע... — — היא יושבת לעבוד, יהיה מה שיהיה! היא אינה מרגשת בצעקה... ק ר ו ם פ ר ו ש ע ל ה כ ל... — — גרון הילדה החולה כבר נחר — והיא לא תתנודד ממקומה... חושיה קהו... רק עוד הרגשה אחת נשארה לה: לו היה בנה „המזיק" ברגע הזה לנגד עיניה — היתה קורעתו כרג... ופתאום כהה אור המנורה העומדת על החלון... — — וה„מרשעת" עודנה צועקת — ה ו ת ר ה ה ר צ ו ע ה... היא מתנפלת על הבריה הצנומה שבעריסה, כלביאה טורפת...

ח ל ו ל ה ק ו ד ש גמור הוא מצד המשורר להציג אחרי החזיון הגדול הזה, הממלא את כל נפשנו באיומו, מחזה מול מחזה, את העלמה פני לבית עגבנין האומרת: התופרת... נבלה!... היא הבטיחה להכין... היא הרהיבה בנפשה עוז... היא...

היא התנפלה על הבריה הצנומה שבעריסה, כלביאה טורפת... הביתה. תקברה נפל המסך. —

II.

„מעמק עכור"¹)

„לא אשא דעי על הכבבים ומזלות... יאמר אותו חסיד, אבל הלבנה, — האינם יודעים מאין היופי שלה, הנעימות שלה? אני אערה לכם את מקורם. היא קדוש הלבנה. אנחנו משפיעים עליה. אנחנו שמחים לקראתה, מרקדים לקראתה, מברכים ומקדשים אותה, וע״כ יפה היא, ברה היא, קדושה היא..."

שירה אחרת לגמרי היא אותה של ברנר, בה הד דממת ליל, „המלאה תוגת־עולמים ואשר תמיד תחכה לאיזה דבר מה" — הבנים הקטנים בה הם חולנים, מבטם מלא בשת וחרפה ועיניהם נטויות לארץ, פניהם מפיקים כסילות וכאוב מארץ קולם... והגדולים מתאוננים: „למה נולדנו? ההנאה שאנו נהנים מן החיים... כדאי והגון לחיות... אוי, לו הלכנו כלנו לאבדון, אבינו שבשמים!".

ונפש המשורר הצעיר הזה עצובה ביותר, עצובה היא ורואה תמיד „אותה המרירות של דחקות נוראה, של דלות שחורה, של ליאות מוחלטת, של עניות מגולת" — „כל אשר לנגד עינו, מתכסה בענן כבד; וכל המעונים והמשפלים, האובדים והנדחים, אשר נפגשו לו על דרכו, בימי חיי הבלו, יתיצבו כלמו לפניו נשקפים לעיניו מתוך הערפל..."

כל לבו כל המשורר הזה יפתח לפנינו בודוי פעם אחת: עצבת נוראה כסתני... עצמתי את עיני ואמלא הרהורים... לא רעיונות נכבדים וכו׳. לא. לבשתי ולכלמתי בפני אנשים גדולים, לא באלה זכיתי להמלא, אלא בהרהורים... הרהורי איש לא למד, הרהורים עפים באויר ומרפפים באין סוף, צועקים מרה, חודרים ומזעזעים, בוקעים ונוקבים עד התהום, מעינים ומנקרים באשפה מעללי איש וכו׳, שוקעים בנהרי הזעה, הדמעות והדם השוטפים מחברנו בשעת אשרנו, מבקרים ומנתחים את החיים הנרקבים עם כל הגולה, הסכלות, הפעוטות והשקר שבהם ושואלים: הוי מה כל אלה? מה? — — מתי, מתי, הוי מתי נהיה לאחרים, לחדשים? — מתי תכלה כל הרשעה כעשן?"

וכל החיים, אשר יתאר, קורע את לבבנו, כל האנשים אשר יציג לפנינו, הם מוכים ומעונים, סובלים ונדחים, גולים וסורים, בכל, בכל „ערפלי אפל וחשך בלול"; בכל, בכל „רוחות לא־טהורות מנשבות ומתאמצות לכבות את נר התמיד הרועד והשוקע מרפיון אונים".

בכל, בכל יד המשורר תהיה בנו, אוחזת אותנו בציצת ראשנו ותסחב אותנו לעמק עכור, למקום האנחות והסבלון. — —

והאנחות בעצמן כבריות גמורות עוברות לפנינו, חיות לפנינו, נגלות ונעלמות, נגלות ונעלמות. — — —

„לפרקים תפריע רק הברת „רבונו של עולם!" את הדומיה שבבית; והקול הזה, יוצא בשברון מתנים, עולה ושוהה כרגע באויר, כמו יבקש לו לב או, למצער, דבר אחר לנקב... וכהרף עין הוא אובד ולא ישאיר אחריו כל זכר קל: הוא טובע במרחביה דהאי עלמא, מקור האנחות והקולות דהאי מינא..."

---

¹) ציורים ורשימות מאת י. ח. ברנר, הוצאת תושיה, ורשא תרס״א.

הם בעצמם חיים וגדלים לפנינו, חיים כשירים מן השוק. שיר־עם. בלא שם המשורר ומבלי דעת זמנו ומקומו.—

„ואספר לכם מעשה, מעשה שהיה, מעשה בבן מלך..."

מאמינים אנו לאותו חסיד בעל כרחנו, זוכרים אנו אותו חסיד בעצמו, בשעה שאומר: אנחנו שותים והם שותים... אצלם אין המשקה חפץ לרדת להוך הלוע... מה לו ולצרה הזאת? והם בעצמם אינם חפצים לשתות את המשקה; לאיזה צורך? אלא מאי, היצ"ה מצוה והם שותים... אבל כשאנחנו שותים לשם מצוה, בסעודת מצוה, לזכרון בר־מינן, לסיום התורה. כשאנחנו מברכין על המשקה ומעלין את המשקה — המשקה משתוקק להשתה, והנפש חפצה לשתות; ואנחנו שותים, שותים בשמחה..."

„שוטים! מלחמם לא פרסו לדל, לא הפרישו חלה, לא ברכו על הכוס, תורה אינם אומרים, זמירות אינם מזמרים, והם חפצים לשמוח!"

גם בתורה גופא יש הבדל... „ואמרתי בלבי: דרך אחרת לגמרי. הגבות, העינים, הקול, אצל הרב, הכל נורא ואיום, הכל נאדרי בכח, הכל מטיל אימה; ושם, אצל הצדיק, עינים מזהירות בחמלה רבה, ברממת נעם, וכל מבט ומבט מחיה נפשות... טל של תחיה בעיניו הקדושות. וקולו מושך את הלב ושואף את הנשמה; הומה הקול כיונה, ככנור דוד, ולבך מתמוגג ממתיקות ורך".

הללו אומרים ש„הכל שרוי בצער, שבעצבון יגדל הכל, שהעשבים והפרחים אבלים" ו„גן נטע המלך, וטירה בנה באמצע... ומסלות הגן — עפרות זהב, ונחל של מים חיים מפכה בתוך הגן, ועל הנחל צפות האיזות הלבנות, והן צפות בהשקט ומנוחה, באחד מששים של שלות הצדיקים בגן העדן—"

בשירה תמה כזו ישנה משלות הצדיקים, מאור הזרוע על פני כל העולם, מתפלת הלחש של החיים ומלואם בכל ערב ובקר ומקול אלהים, המתהלך. —— הוא אשר ידבר אותו חסיד: שהשמחה במעונו. ———

ואנחנו שמחים באותה שמחה של מצוה, אנחנו חיים עמה, נהנים ממנה ונותנים לה הברות נפשנו, נותנים לה הכל, הכל.

הכל אנו מרגישים עם המשורר. ובמה שנוגע להטבע, גם אנחנו הנגו נערים ונשטח עליה פעם אחת בשנה, קודם „הושענא רבא"...

„עוד לא עלה השחר... לשמים עופרת כהה... ענני בקר וצלליהם רצים אנה ואנה... בפאת קדים דמדומים קלים, נגוהות מתאספים... ובין ערבים יזל הנחל. יזל ויפכה, יזל ויפכה... מרחוק: פיק, פיק! איזה עוף משונה מצפצף, טט, טס... יענה השני לעומתו... לאמר: דום, אל תפריע... הכל בבאי אומר שירה... והנחל מפכה והומה בלט, ואנחנו הולכים על שפת הנחל ונקציץ בערבה....

זאת היא שירה מתוכה, שירה בלי צבע, בלי כונה, שירה: ס־ם.. הנחל מפכה והומה בלט, ואנחנו הולכים על שפת הנחל, ———

הבו גדל למשורר הזה גם בחדל היובל...

החסידות של י. ל. פרץ היא שיר השירים בספרתנו החדשה וגולת הכתרת שלה. מה נפלאה היא „משנת חסידים" שלו. ומה מרומים „מקובליו"; אין ערוך ל„השמחה במעונו" ואין נשגב כ„בין שני הרים". אבני חן הן ה„שיחות חסידים" ו„אם לא למעלה מזה"; ה„נגון החדש" הוא חדש ממש וה„גלגולו של נגון" הוא שיר מיוחד במינו —.

באותו, זה האחרון, „הנגון הוא בעל חי ובעל אברים"; הוא חי לפנינו בעצם כחו. ב„עודנו רענן ומלא לשר", הוא יראה לפנינו ב„הלכו הלך ודל ורפה" ו„יקום לפנינו לתחיה". עינינו תחזינה את הנגון הולך בדרך, עובר לפנינו; „היער הומת ובתוך המית היער. כאלו הוא עולה מתוכו ונשמעה מנגינה חרישית ונעימה... והתחזקה הנגינה מעט והשתפכה במתיקות ותשתרר על היער והמיתו" — ונפשנו המה להנגון, אנחנו חיים עמו, הולכים עמו בגולה, שמחים בשמחתו, ומשתתפים בצערו...

איך יקרע את לבבינו בהיותו, הנגון, כבר אסור בתיבת הזמרה של ילדה מחזרת על הפתחים; ו„הנשמה בגוית הילדה הרזה, שנגנבה מבית הוריה, ונשמת הנגון מתוך תיבת הזמרה הנחרה — שתיהן נאנחות ובוכיות ומבקשות תקון — —"

זאת הפעם, שאנו רואים בעיני בשר את חיי הרוח, את עליתם וירידתם, את גלגולם ומהלכם, את מסגרם והתרחבותם, את צערם ונענועיהם.

ו„הנגון מתאונן ומתחטא ומתנענע, ומבקש רחמים, מבקש תקון". — —

ו„השתנה הנגון, והיה להמולה גדולה וארוכה. — ועוד השתנה הנגון והיה למה שקוראין שטיגר — להשתפכות הנפש בנעם ורך... והתרוצץ הנגון, והיה לדמיונות, להוריות, לרעיונות תקוה ובטחון..."

„מנחם הנגון, מדבר על לב ומתנענע בחמלה רבה: צדיק הוא הדין, ויש רחמים בדין, ויש אלהים בארץ, אלהים חיים וחסד, והוא נתן והוא לקח, יהי שמו מברך!"

יהי שם ה' מברך, מעשי ידי אדם ורוחו חיים לדור דור, חיים בפני עצמם, גם בכבר כלה אותו האדם והלכו לאבדון. ה' לוקח ממנו, אשר נתן. —

זאת היא השארת-הנפש בחזיון, חיי הרוח בחזיון, נצחון הקיים על העובר בחזיון.

מה יפה הוא אומר אותו חסיד בהשמחה במעונו: „הגוף אינו שמח, לפי שהוא אבד וכלה ומה משעה לשעה, מרגע לרגע; אבל הוא מלא צער ויסורים... שמחה היא אך הנשמה, בשעה שהיא מנצחת את הגוף. בשעה שיגברו החיים על המות, הקים על האובד, כי אין שמחה אלא שמחת נצחון".

ו„על כן העוה"ז, בלי מצות ומעשים טובים, בלי אור תורה. מעוטף הוא בצער; והעצבון רובץ עליו כעב הענן... כי כל שאינו צרור בצרור החיים. כל שנשמתו אינה רוחצת באור זרוע לצדיק, כל שאינו נהנה מזיו השכינה — אין לו שמחה..."

טבעית זאת ישיג המשורר פרץ בספוריו אלה הנפלאים. על יד שתפו את הספר להספור ועשותם לבשר אחד ולגויה אחת. החסידים מספרים את ספוריהם בכל התם אשר בנפשם ובכל הסגנון אשר בנשמתם. כל נדנוד. כל אות, כל הברה הרי היא במקומה, הכל בלי חסר ובלי יתיר, בלי קרץ עין שלא בשעתו ומבלי הגבהת אצבע שלא בזמנה. —

גם מנדלי מוכר ספרים, זה התייר העולמי, כשהוא מספר מיהודיו, הוא מספר בהטעמה ובכונה יתרה, מספר בעקימת שפתים על כל טפה מרה ובצחוק-מר על כל מקרה התולי. הוא בעצמו הוא איש ישראל גמור. במקלו ובתרמילו, בזקנו ופאותיו; יתר עליו פרץ, שלא יהתל ביודעים ולא ימרר את רוחו. הוא אינו כלל בהאי עלמא דספורין;

„ממעל — שמים גדולים ורחבים, ממש אין סוף... ועין התכלת מתנוצצת בלחש...
וערפלי טהר, לבנים כלבנת הספיר, מדדים ועוברים בסך; התבוננו בהם ותראו שהם
רועדים משמחה ותענוג אין סוף; ולרגעים הם מרגישים ממש... ומתחת אזור ירוק ורחב —
נדמה, שהנשמות פורחות בין הדשאים, שהעשבים חיים הם ושמקפצים ביניהם מאורות
קטנים ונפלאים — לשונות אש קטנות ומזהירות; וכל הדשאים והעשבים רועדים מהתענוג
הנפלא ומתנועעים ומחבקים ומנשקים, מתדבקים בשולי בגדיהם באהבה וחיבה, בחן וחסד;
ועיני החסידים נטויות אל המעקה, ומקבצות משם אור מאור פני הצדיק; נאצל עליהם,
הם יונקים את האור ומזמרים את האור. והזמר הולך הלך והתנשא, הלך והתרומם,
למעלה, למעלה — וכל כתה וכתה מזמרת את הנגון שלה, את הנגון המיוחד לה, לפי
האור שנשפע עליה ושהיא יכולה לקבל... וכל הנגונים מתלכדים ונרכבים בנגון אחד,
לנגון מאד נעלה; והוא הולך הלך והתחזק, הלך והתקדש, לאין סוף ולאין קץ —— והכל
מזמר, השמים מזמרים, והגלגלים מזמרים, והארץ מתחת מזמרת. והעולם כלו מזמר —
נשמת העולם מזמרת ——"

ולבי נמס מרוב מתיקות, ואקרא עם אותו חסיד. שזכה לראות ולהאזין זאת: „רבונו
של עולם! הישמע זאת אדם וחי?"

כי אמנם י. ל. פרץ, זה המשורר הגדול, שאין ערוך לו בזה בכל מלא ספרתנו, הוא
איש שזכה לכך. זכה לשירה רבתי זאת, באין אמר ובאין דברים.

השמים מזמרים, הגלגלים מזמרים, הכל, הכל מזמר... ואנו יונקים את האשר.
רואים את האור... זה כחו וגבורתו של המשורר, לתת להנשמות גוף ולהעביר
לפנינו דברים שכמעט בלתי נראים, כמו במחזה, בחזון...

לשירה כזאת פללתי כל הימים, כלתה נפשי — והנה היא נצבת לפנינו בכל הודה
ורומה, בכל טהרת קולה, בכל ישותה וממשה...

ובזה מונח יפיה, תומתה — היא לא תפשיט שמיא מארעא. גם לא תשלח אותנו
לארמה בלתי נושבת, כאשר הסכינו המשוררים החדשים, משוררים בלי צורה, חולמים
פורחים באויר... שירה זאת תגלם, כל מה שעיניה רואות, עוד יותר; היא תעשה כל
דבר לנראה —— אצל פרץ הכל חי ועומד על רגלו, על ידו, הכל אנו שומעים והכל
אנו רואים.

לנו לא נדמה לבד, שהנשמות פורחות בין הדשאים, אנו רואים אותן בחוש.
אנו רואים אותם רועדים מהתענוג הנפלא, אנו רואים אותם מתנועעים ומתדבקים בשולי
בגדי החסידים באהבה וחיבה, בחן וחסד... הזמר הולך לפנניו הלך והתנשא, הלך והתרומם,
למעלה, למעלה.——

עין התכלת מתנוצצת בלחש... ערפלי תאר מדדים ועוברים בסך. — התבוננו בהם
ותראו שהם רועדים... והכל בלחש, ביחש, גם בהשמחה והתענוג אין סוף יראה
יראת־הרוממות וישמע הד עולמים...

כבת־קולו של המשורר הזה נשמע את הקול המדבר אליו, נראה את הדברים גדלים
לפנינו, נראה עלים התגלותם, מרומם והתנשאם.

אנו עומדים בתחתית ההר ואנו עולים, עולים. שלו נעליכם...

קרית ספר.

I.

דברי־זמר[1]

„מגלה אנכי לכם — שכל העולם כלו אינו אלא זמר ורקוד לפני הקב"ה... כל העולם כלו זמר, והכל משוררים, הכל מזמרים. כל אות ואות מן התורה היא קול־נגינה, וכל נשמה שבגוף היא קול נגינה... וכשם שישנם קולי קולות של נגינה, כך ישנם כלים מכלים שונים לפרוט עליהם את הנגון; וכל נגינה מקבילה לכלי נגינה מיוחד, ויוצא ממנו כצאת הנשמה שבגוף... וכל אדם ואדם אינו מזמר אך הברה אחת מן הנגון..."

„והנגון בעצמו מה הוא? אך צרופי קולות! — והקולות אין אנו מחדשים. כי אין אנו — בשר ודם — יכולים לברוא יש מאין. הקולות מפוזרים הם בכל העולם כלו — כל הנמצא בעולם יש לו קול מיוחד, אם לא נגינה מיוחדת. הגלגלים, כידוע, מזמרים, יום ולילה מזמרים — יום ליום... לילה ללילה... כבתוב —; בני אדם משוררים, בעלי כנף מזמרים וגם חיות ובהמות אומרים שירה..."

„ואבן לאבן — משמיעה קול..."

„ישנו שיר של שמחה, שיר עליזים וכו', וישנו נגון של דבקות, תוכו רצוף אהבה, ומתלקחת ולוהטת בו האהבה... ישנה! אהבת המקום, אהבת הבריות, אהבת ישראל ואהבת אדם את עצמו וכו'. ישנו נגון מתאונן ובוכה, אך על מה הוא מתאבל? על החטא שגרם, על חורבן הבית, גלות השכינה, על דלותנו ושפלותנו... „ראה עמידתנו" בוכה הנגון... ויש נגון בוכה ומתגעגע, אבל אינו יודע עוד, למה הוא מתגעגע?"

„ולפעמים יתגלה לאדם הנגון בעצמו, אזי ירדמה לו, כי קל במשקלו, כי אין לו משקל כלל, כי יכול הוא לעוף כיונה... כמלאכי השרת .. ואז צוחק! צוחק, אך עיניו ושפתיו הן סגורות; צוחק בלי פה, בלי תנועת פנים, צוחק בקרב, בלב, עמוק עמוק... צוחק לא משמחה כי אם מענג, מעדן אשר ימלא כל קרבו, את כל גופו, משער הראש עד צפרני הרגל... ומתוך העונג תחל השירה בקרב..."

ובהגלות נגלות השירה בפנים מתחיל הרקוד... „הרקוד הוא מכוון להנגון באותו הכח ובאותה המתיקות", באותו הכח ובאותה המתיקות.—

שורו, שורו את החסידים ואנשי מעשה מרקדים לפני רבם בשמחת תורה לפנות הערב, בשבת הרב על המעקה.—

---

[1]) י. ל. פרץ: כתבים, חלק רביעי, ספר עשירי, חסידות, ביבליותקה עברית ק"מ.

חרון וכעס, בוז ונעל, והוא דורש ממנו לחיות או למות; או לרכוש לעצמו בכח ידיו חיי כבוד, חיי עם חפשי על אדמתו, או — לצוות לביתי ולהחנק. והמשורר מחכה לגבור חדש: ל„מכבי חדש" או ל„בר־כוכבא חדש", שיעלה בחומה, ויעמוד בראש צבאות חילו למחוץ ראשי פרעות אויביו. לנקום נקמת עמו ולגאול את נחלתו מידי זרים בכח גדול, ביד חזקה ובזרוע נטויה, בסער וסופה, בחרב ובאש — ביום מלחמה לחיים ולמות.

היש תקוה, — היש צל של תקוה, שהיהודים הפזורים לכל רוח בארבע כנפות הארץ יוכלו באיזה עת מן העתים להקבץ יחדו ולאסור מלחמה על ישמעאל? זו היא שאלה אחרת, אבל שאלות כאלו אינן מניאות את המשורר לשאוף, ליחל, ולקוות... המשורר בכח דמיונו ובעז רגשותיו — הוא במדה ידועה „מקובל", וכמהו יאמין באותות ובמופתים, בנסים ונפלאות, היוצאים מגדר המורגל ומגבולי הטבע...

רק זאת נפלאה דעת ממני: מה ל„הנימשיאנים" ולארץ ישראל? גבורי האומה הראשונים לחמו לא לבד על הארץ ועל פרי הארץ, אבל בעיקרם על קדושת הארץ. החסידים שלחמו תחת דגלו של יהודה המכבי ותלמידי עקיבא בן יוסף — תחת דגל בר־כוכבא, לחמו על ארצם של דוד ושלמה, ישעיהו וירמיהו. להם היתה ארץ ישראל כלי מחזיק לא לבד ברכות ארץ אבל גם מגד שמים; כלם ידעו, שרק במקום לדתה תוכל אומתם להחזיק קיומה החמרי והמוסרי, תוכל לחיות ברוחה, לפתח כשרונותיה ולמלא יעודה. המה לחמו על לאומיותם — לאומיות גוי קדוש, גוי שנביאים מחלציו יצאו. אבל אלה השוללים מארצם ואומתם את גאון תפארתם, את רוח קדשם — על מה ילחמו, על מה ישימו נפשם בכף? „לאומיות, לאומיות"! אבל איזה ערך יש לעם ישראל בלא אידיאלי נביאיו וסופריו? — בלא תורתו — תורת הצדק, האהבה והמוסר — עם ישראל הקטן והדל, לפחות, לא טוב מיתר העמים. כאשר אמר כבר עמוס הנביא: „הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל, — הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים ופלשתים מכפתור וארם". — זולת זאת, אם כל „הערכין" כבר נשתנו — מדוע לא ישונה היום או מחר גם ערך הלאומיות? מטיפים כאלה יוכלו להביא את עמנו לידי יאוש גמור. המה בוררים לנו מיתה מכוערה — מיתת ההתבוללות המוחלטת.

אברהם יעקב פאפירנא.

„כשרונו — גרזן", אמר המבקר ביעלינסקי על המשורר ניעקראסאָוו. גם כשרון טשרניהובסקי הוא גרזן. וחבל, שבעת שניעקראסאוו הניף גרזונו רק על הקוצים והברקנים שבכרם עמו, יניף משוררנו את גרזונו לחצוב בארזי הלבנון, לפוצץ את העמודים, שבית ישראל נכון עליהם!

כבר הגדתי שבקבוצת שירי טשרניחובסקי האחרונה לא נראו עקבות דמעות העשוקים והעלובים ורשמי רגשותיו לצערו הגדול של העולם (אולי משפטי זה עז ונמהר ביותר, אולי אין עוד לשפוט בהחלט על תכונת המשורר הצעיר מקבוצה אחת משיריו—) אבל יותר נכבד לנו לדעת את יחוסו של המשורר לעמו, לצערו הנורא של ישראל (ווירענ־שמערץ). והדבר הזה יותר נקל לנו לברר, מפני שהמשורר, כאשר ראה הקורא במשלים שהבאתי, שם לבו כפעם בפעם למצב עמו. הוא אמנם איננו מתאונן ומקונן על צרותינו בהוה, איננו עורך מחאה על צוררינו מנדינו, איננו מביע לנו לא רגשי כבוד ולא רגשי אהבה ורחמים; להפך, הוא גוער באחיו בני עמו בנזיפה, כמו בוז יבזם על שפלותם, הכנעתם, ענים ומרודם; הוא מחרף ומגדף מערכות בני דורו כ„עם שפל ולא־עז", מביט עליהם כעל „רקב פגרי אדם" „תולעות נרמסות", כעל „עדת ננסים נמבזים המקטירים לאלהים מרעימים"; כן — רגשי כבוד והדר לא ירחש לעמו (ובמה באמת יוכל להתפאר בעמו, אחרי בטלו בעפרא דארעא את פעולות גאוניו: נביאיו, מחוקקיו וסופריו?) אבל כל הגערות והנזיפות האלו, כל האף והחרון אשר ישפוך על אחיו הנבאים והנעלבים וכל תהלתו והערצתו את גבורי עמנו בימי קדם, לוחמי מלחמותיו ונוקמי נקמותיו — כל זה יראה לנו בעליל, שמשוררנו זה אע"פ שהתיַוֵן — יהודי הוא ולב יהודי לו, לראות ולחוש את עלבון עמו. שאיפתו ומגמתו — לראות את עמו כעם חפשי, כעם בריא החי על אדמתו חיים טבעיים ובריאים, חיי ארץ. לבני הדור הזה, המגואלים בהלאת הגלות, לא ייחל; הוא צופה למרחוק ומקוה לדור אחרון, שישליך מעצמו את העבותות והאזיקים, ששמו על ישראל „מוריו המתעים והמדיחים", ימלא עז וכח „לשור עם אֵל ולקחת ממנו בחזקת היד את ברכתו", ואז תהי גאולתו. וכן הוא קורא לבר־כוכבא:

כִּי יִתֹּם הַדּוֹר, דּוֹר הַמִּדְבָּר,
וְאַחֲרוֹן מִמֶּנּוּ, הַנִּשְׁבַּע לָעֹל
בָּאֲזִקִּים עַצְמוֹתָיו תִּרְקַבְנָה;
וּבְאַחֲרִית הַיָּמִים, כִּי יָקוּם הָעָם,
עָם נָקָה מֵחֶלְאַת־הַגָּלוּת,
שֶׁעֵינוֹ לֹא כָהֲתָה עוֹד מֵאֲבַק—
סִפְרוּת שָׁוְא וּמַדּוּחֵי הַמַּתְעִים
וְיִפְעָה לָהּ — יִפְעַת שַׁדְמוֹת הַכָּר —
לְךָ יֶחֱרַד, לְךָ יָגִיל בִּרְעָדָה
לֵב כָּל מַעֲרִיצֶיךָ, הַנְּדִיבִים בָּעָם
בְּנֵי חוֹרִים עַל אַדְמַת מַטָּעָם.

וכשישאלו לגולה ציון: „מה נשאר לנו ביהודה" יענה ויאמר:

כָּל מַעֲרוֹת הֶהָרִים — לַגִּבּוֹר בְּעַמָּיו
וּנְקִיקֵי הַסְּלָעִים לְשׁוֹאֵף נְקָמָה
וּמְרוֹמֵי הַשָּׂדֶה, שְׂדוֹת מְכוֹרָתִי
לְהַרְטִיב וּלְהַשְׁקוֹת בְּחֶלְבּוֹ וּבְדָמָיו
אֶת עֵמֶק הַשָּׁרוֹן וּנְאוֹת הָאֲדָמָה
בְּיוֹם יָשׁוּב עַמּוֹ וְגָאַל נַחֲלָתוֹ.

חיי עמנו בעבודתו ושפלותו מעוררים בלב המשורר לא חמלה ולא רחמים, אך

וְעֵקֶב הַעֲרִיצְכֶם אֶת שֵׁם אֲדֹנָי
וְאֶת פְּעָלָיו־אֵל לֹא רְאִיתֶם,
וְהָיָה מְשׁוֹשְׂכֶם הַמָּוֶת וְהַבּוֹר,
וְהַחַיִּים וְהָאוֹר לֹא אֲבִיתֶם, —

וְהָיְתָה יַד אָדָם בְּאָדָם לְרָע,
וְנִקְשָׁה מִבַּרְזֶל לֵב־גָּבֶר
מִתּוֹעֲבַת פָּעֳלוֹ יֵחָוֵר חָצֵל
וְיִזְדַּעֲזַע שׁוֹכֵן הַקָּבֶר. וכו׳

היהדות היא בעיני משוררנו, כמו בעיני היינריך היינע, לא אמונה– אך אסון. וכל האסון בא, לא רק לעם ישראל אך לכל בני האדם, ע״י הנביאים; המה אחראים בעיניו לא רק על דעותיהם ותורותיהם, כ״א גם על כל הדעות, הגדרים והגזרות של כל הסופרים והמחוקקים שעמדו בישראל במשך אלפי שנה, מימי החסידים הראשונים עד החסידים האחרונים, מימי הפרושים הקדמונים עד המפרשים והפוסקים האחרונים שבאחרונים; על כל השיטות והתורות שצצו בישראל ובעמים, גם המתנגדות ביסודן לתורת הנביאים. כל תלאות ישראל, גלותו המרה, שפלותו ועניו. כל ענויי שאול, השנאה והמצוקה שנשאו בני עמנו מאת כהני הכנסיה הקתולית, גם כל צלמי בלהות של האינקוויזיציה — את כלם ישים על שכם הנביאים האומללים, שהטיפו לחכמה ודעת, לצדק ואהבה, חסד ורחמים! ישנן בהשירה הזאת גם איזו אמתיות מרות מחיי עמנו; אבל השקר לא היה מסוכן, לוא לא ערבו בו איזה מדה של אמת. כמה ערבוב פרשיות, תחומין ושטות בהשקפותיו אלה! כמה העלם עינים מכל הסבות ההיסטוריות וההשפעות החיצוניות, שפעלו על רוח עמנו לרעה במשך אלפי שנות פזוריו בין כל העמים תחת השמים! אין להפלא אם במצבו הנורא הזה, באלפי שנות טלטוליו מארץ לארץ ומעם לעם, במלחמתו הכבדה על קיומו נשחת תארו, נחלש כחו, נפחתו תכונותיו ומדותיו, אם באו בו מרך־לב, הכנעה ושפלות. אבל יש להתפלא על הכחות הגופניים והמוסריים שנשארו בו, יש להשתומם על השארו בכלל בחיים! חיותו וקיומו במצבו זה, שאין דומה לו מיום ברוא ה׳ אדם עלי ארץ, זהו בעצמו אחת החידות הגדולות שבהיסטוריה! ובטח גם לא „נפש שפלה ולב ארנבת" להעם, שהיה לו העז והכח הרוחני להתגבר על כל המצוקות והפגעים שבעולם, לחיות על אף כל מלאכי החבלה שעמדו לימינו ולשמאלו לאלפים ולרבבות, לחיות ולהרגיש כל יפי, רם ונשגב, לחיות ולפעול בכל מקצעות התורה, החכמה והחרשת. „לא נפש שפלה ולב ארנבת" היו לא לבד לה„חשמונאים", ה„קנאים" ו„אריות בר כוכבא" אבל גם לכל אלה הקדושים, חסידי עליון שנהרגו, נשחטו ונחנקו על קדוש שם אלהיהם, עמם ודתם בימי הבינים וגם לכל הגולים הנודדים בעת האחרונה, הסובלים רעב, עני וטלטול עם נשותיהם וטפיהם, סובלים על אמונתם ועל כל הקדוש להם. גבורות כבירות רוח, שאין כמוהן, היו נשי ישראל בימי מסעי הצלב, ששחטו בידיהן את ילדי טפוחיהן ואח"כ המיתו את עצמן בלי נפול בידי הפראים, והעלמות העדינות באספמיה, שהלכו בעז ואמץ ל„האויטו־דיפי" (מוקדי איש) בשוררן שירי תהלים. מה לעשות? ולנו תכונה מיוחדת, תורה מיוחדת— וגם גבורה מיוחדת! והגבורה הזאת, שנראה בטובי עמנו בחייהם ובמיתתם, היא היא הגבורה שנחלו מנביאיהם. יבא יום — ואם יאחר בוא יבוא, — ולא גבורות הוואנדלים במלחמת רצח הרג ואבדן לשלול שלל ולבז בז; לא מלחמת השנים על נשיקת איזה יפהפיה תנחיל כבוד ועז, רק גבורה זו של ישראל, מורשת הנביאים. מי שלא יאמין בביאת הימים הטובים האלה — לא יאמין בכלל בהתקדמות והשתלמות האדם.

ששירותיו הנה פרי הרהורי לבו ורשמי רגשותיו הרגעיים, ולא תוצאות מיוסדות על החקירה ושקול הדעת. ובכל אופן אי אפשר להוכיח מעלת הנבואה הישראלית לאנשים מכת „משַׁנֵי הערכין", הכופרים במציאות הטוב והרע המוחלט. גם לא להגן על תורת הנביאים באתי פה, המה אינם נזקקים להגנת מי שיהיה. אבל מחובת המבקר לברר לעצמו ולקוראיו, זולת טעם המשורר, גם הלך־רוחו, דעותיו, שאיפותיו והשקפותיו. ובדבר הזה נמצא חמר רב בשיריו, וביחוד בשירו „מחזיונות נביא השקר" — שיר נאדר בסגנונו ומלא תהפוכות בתוכנו.

וְלַנְּבִיאִים כֹּה אָמַר אֱלֹהִים אֱלֹהַי: (??)
אֲמַרְתֶּם: נִבֵּאנוּ לָאֱמֶת —
וְהָיָה הַזֶּרַע זְרַעְתֶּם לְסָם,
וְאָכַל אֶת עַמִּי עַד תֻּמֶּם.

חַבָּאִים אַחֲרֵיכֶם יַחֲלִישׁוּ הָעָם,
וְעֻלּוֹ עוֹד יִכְבַּד וּכְפָפוֹ;
אֲשֶׁר אִם יָקוּם בְּפָנָיו הַזְּבוּב -
וְלֹא יִהְיֶה בּוֹ כֹחַ לְהֲדָפוֹ.

וְהָיָה מִשְּׂמוֹ אֶת עֵינָיו אֶל עָל,
וּבְעַנְנֵי־שְׁמַיָּא בִּטְחוֹנוֹ,
וְהָיְתָה נַחֲלָתוֹ מוֹרָשָׁה לַצָּר,
וְשַׂה מִנִּי־אָדָם בְּאֵין־אוֹנוֹ.

וְקָמוּ מִקִּרְבּוֹ מַרְחִיבֵי־הַדָּת
לְהוֹסִיף עוֹד פֶּרֶץ עַל פָּרֶץ,
וְנוֹשְׂאֵי תוֹרַתְכֶם — כִּי חֵלֶק הָעָם —
יִתְנַשְּׂאוּ עַל „עַמֵּי־הָאָרֶץ"..

וּבְיוֹם יַעֲמוֹד עַל נַפְשׁוֹ, וְהַצָּר
כִּי יִפְרֹשׂ אֶת יָדוֹ נוֹרָאָה,
הַנִּשְׁבָּעִים בִּשְׁמְכֶם יַהַרְסוּ הָעִיר,
יְדֵיהֶם יָמִיתוּ הָרָעָה.

וְהָיְתָה בָם חֶרֶב הָאוֹיֵב בַּיּוֹם,
וְיַד אִישׁ בְּאָחִיו בַּלָּיְל,
וּמְכוֹנְנֵי מַלְכוּת שָׁמַיִם וָעַל
יִרְפּוּ יְדֵי—אִישׁ הֶחָיִל.

וּבְאַחֲרִית הַיָּמִים זֶה יִהְיֶה הַדּוֹר,
הַקָּם לָכֶם, בְּשִׁמְכֶם מִתְיַמֵּר:
כָּל נֶפֶשׁ שְׁפָלָה, וְלֵב אַרְנֶבֶת — הַלֵּב,
שְׁבִיב הַתִּקְוָה בּוֹ הוֹלֵךְ וְגוֹמֵר.

וְיָמִים עוֹד נִצְפְּנוּ בְּעַרְפִלֵּי הָעֵת
וְאָמְרָה בַּת־עַמְּךָ תּוֹלַעַת:
שָׁפַר עָלַי חֶלְקִי וּמְנָת כֶּלֶב־חַי;
בְּשִׁפְלוּתָהּ כִּי אֵינָה יוֹדַעַת.

— — — — — — — — — —

וְעוֹד זֹאת אֲנִי עֹשֶׂה — נְאֻם אֲדֹנָי — (??)
וְשִׁפַּכְתִּי מֵרוּחֲכֶם אַתֶּם
עַל רַחֲבֵי הָאָרֶץ עַד אִיֵּי הַיָּם,
עַל אָדָם וְגוֹי לֹא יְדַעְתֶּם.

וְגָדַל וְנִשָּׂא שֵׁם אֱלֹהִים
וְנִכְנַע גְּאוֹן־מְלָכִים לְפָנָיו,
בִּשְׁמוֹ תִקְבּוֹר חַיִּים אֶת בִּתָּהּ הָאֵם
וְאָב שִׁחֵת רַחֲמָיו מִבָּנָיו.

בָּאתִי עָדֶיךָ, מוּל פִּסְלְךָ אֶקּוֹדָה,
סִמְלְךָ – סֵמֶל הַמָּאוֹר בַּחַיִּים;
אֶקּוֹד, אֶכְרָעָה לַטּוֹב וְלַנַּעֲלֶה,
לַאֲשֶׁר הוּא נִשָּׂא בִּמְלֹא כָל הָעוֹלָם,
לַאֲשֶׁר הוּא נֶהְדָּר בִּמְלֹא כָל הַבְּרִיאָה,
לַאֲשֶׁר יֵשׁ מְרוֹמָם בְּסוֹד סוֹדוֹת הַיְצִירָה,
אֶכְרַע לַחַיִּים, לַגְּבוּרָה וְלַיֹּפִי,
אֶכְרַע לְכָל שְׁבִיּוֹת הַחֶמְדָּה, שֶׁשָּׁדְדוּ
פִּגְרֵי אֲנָשִׁים וְרַקַב־זֶרַע־אָדָם,
מוֹרְדֵי בַחַיִּים, מִיַּד צוּרֵי שַׁדַּי,
אֵל־אֱלֹהֵי־מִדְבָּרִיּוֹת־הַפֶּלִי
אֵל־אֱלֹהֵי־כוֹבְשֵׁי־כְנַעַן בְּסוּפָה, —
וַיַּאַסְרוּהוּ בִּרְצוּעוֹת שֶׁל תְּפִלִּין...

במלים פשוטות: עם חי, רענן. עז וגבור היה עם ישראל בתקופה הראשונה לתולדותיו, בתקופה ההירואית שלו, בתקופת השופטים ומלכיו הראשונים, עד שבאה הנבואה והחליש את כחו, הביאה מורך בלבו, ורפיון בעצמותיו, טמטמה בו רגשי היפי, ההוד והחשק לחיים עוברים. והיא היא החיבת בגסיסתו. אבל שאול אשאל את המשורר: מה היה גורל העמים האחרים שלא קמו להם נביאים? האם האריכו ימים יותר מבני ישראל? איה המה כל העמים האדירים שהיו לפני שבת ישראל על אדמתם ובימי מלכי יהודה וישראל — העמים האדירים, שכחם וגבורתם מלא עולם: מצרים, אשור, בבל, פרס ומדי? ומה היה גורל יון ורומא, אלה העמים אשר לפניהם יכרע משוררנו ברך? האם לא ספו תמו מן בלהות ביחד עם אליליהם — אלי הגבורה והיפי? ומה השאיר לדורות עם ישראל, לוא נכרת מן הארץ בהתקופה ההיא או שלאחריה, למשל, בימי ירבעם או בימי מלכות בית עמרי — בטרם קמו בישראל נביאים כעמוס, הושע, מיכה וישעיהו? האם לא כלה אז בתהו מבלי השאיר לו גם שם וזכר בתולדות האדם, כמו שנכחדו מן הארץ בלי שארית יתר שכניו: ארם, עמון, מואב, אדום ופלשתים? להפך, רק הנביאים, הם, המה שעשו את ישראל לגוי עולם, גוי מצוין ומסים באופי מיוחד, הם המה שהפיחו בו עז ועצמה ושאיפה לחיות ולהתקיים, מפני שהמה שוו להחיים ערך מוסרי, תכן נעלה ויעוד רם ונשא. הלא אפרים, או מלכות עשרת השבטים, שהנבואה לא הכתה שרש בלבם, לא עמדו לפני צריהם, וכאשר שבום שוביהם — נתבוללו בעמי ארצות גלותם, בעוד אשר מלכות יהודה, הדלה מאפרים גם במספר, גם בעשר, גם בגבורה, נתקימה עוד כמאתים שנה. גם שיבת יהודה מבבל, היתה הודות לנביאי ישראל: יחזקאל, ישעיהו השני ותלמידיהם, שחבבו על עמם את תורתו וארץ מולדתו ובהפיחם בו רוח תקוה לישועתו ואמון לאידיאליו הרמים, המעמידים את עצמיותו ויחודו בין כל עמי התבל. המה, הנביאים, לא רק לא הרפו את רוח העם, אבל החיו בזמן הגלות את עצמותיו היבשות והפזורות לכל רוח. העירו ויעוררו את הגוסס ולא נתנוהו למות. רק אידיאלי הנביאים הקימו לנו אנשים פטריוטים, גבורי עולם, כ„החשמנאים", ה„קנאים" ו„אריות בר כוכבא". והאידיאלים ההם — הם שעמדו לנו להחיותנו כהיום הזה, זה אלפי שנה, בתנאים כאלה, שלא ידעים משפחה אחת אחרת תחת כל השמים, ועוד הפעם רק האידיאלים האלה עשו אותנו לעם היסתורי, לעם שהביא לאוצר האנושיות המרגלית היותר יקרה — את המאור שבחיים, את תורת המוסר, הצדק והאהבה לכל הנברא בצלם.

„אין דנין את המנצח", אמרה פעם אחת יעקאטערינה הגדולה. „וביחוד את המנצח בנגינות", אוסיף על דבריה. אין דנין ואין מתוכחין עם המשורר

מֵהִשְׁתָּרַע בַּפֶּרֶץ, הַמַּפְרִיד
תּוֹרַת אֲבוֹתַי מִדַּת מַעֲרִיצַיִךְ
— — — — — — — — — — — —
עֵינֵךְ הָרוֹאָה בִּי! יַעַן הִרְחַקְתִּי
לֶכֶת מִכָּל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנַי
וְאַחֲרֵי בִּנְתִיב יֵתַע אָדָם בֶּן־תְּמוּתָה, —
הִנְנִי הָרִאשׁוֹן לַשָּׁבִים אֵלַיִךְ
בְּיוֹם נָקְעָה נַפְשִׁי בִּגְסִיסָה לַדּוֹרוֹת,
בְּמוֹעֵד בּוֹ אֶשְׁבּוֹר אֲזִיקֵי הַנֶּפֶשׁ.
נַפְשִׁי הַחַיָּה, הַדְּבֵקָה בָּאָרֶץ.

על התלהבותו של המשורר להיפי. העז והרוממות של עם יון אין להתפלא: חיי היונים ופעולותיהם בכל ענפי השירה, החרשת והחכמה — קסם בידם למשוך אחריהם כל נפש יפה, כל לב מרגיש. אבל דבר אחד שכח המשורר מרוב התפעליותו: שהוא עומד לפני אליל מת של עם מת, ובני עמו, עם אלהי ישראל, הדבקים באלהים חיים, — חיים הטה עד היום הזה. המשורר יראה את עם ישראל כגוי חולה השוכב „בבית הכואבים" ואת חייו — כ„גסיסה עולמית", „גסיסה לדורות". „גסיסה לדורות" — הוא פתגם הולם (איין שלאגווארט) אבל נבוב וריק. הוא — „כזב פיוטי", מפני שגסיסה לדורות איננה במציאות, גם גסיסה ארוכה יותר מדי היא אות נאמן על רבוי מיצי החיים ועז כחו של החולה להאבק עם מר המות. והנה אנו רואים שעם יון, בכל כחו וגבורתו, בחליו את חליו (חלי הנפש, — השחתת המדות והמוסר) גוע ויאסף, כלה כמוץ, ועם ישראל, זה החולה והגוסס, חי וקיים! עם ישראל גוסס שלשת אלפי שנה — ושלשת אלפי שנה הוא חי ולוחם. לוחם בעז, בשום נפש בכף, על קיומו וקיום דעותיו ואידיאליו, לוחם עם עמים רבים ועריצים, עם רבבות חילות ולגיונות החמושים כל כלי זיינם של הארץ והתפתה — והוא גוסס! אלפי שנים הוא גוסס — ובאלפי השנים האלה נביאים ומחוקקים מחלציו יצאו, שיזרעו אור ותורה לכל הגויים תחת כל השמים, ענקים הוא מוליד. ענקי הרוח, החכמה, השירה, והזמרה. לוקח הוא חבל נמרץ בכל הנוגע לישוב העולם, להתפתחות הספרות, המסחר, החרשת, לתקון אופני הכלכלה והמדינה — והוא גוסס! על ערש דוי של הגוסס קוראים רק „מעבר יבק", מניחים נוצה על נחיריו ומחכים ליציאת נשמתו, אבל לא יריבו אתו; עם הגוסס לא ישורו אלים אדירים, לא יאבקו ענקים, לא ילחמו גויים עצומים. להותו לא יחוקקו חקקי און. נגדו לא יתחברו לאגדות, לא יתאספו לאספות, לא ימיפו במקהלות, בשער עלי קרת, אדותו לא ידברו בשצף קצף, לא יחגרו חמות בפרלמנטים וסינודים... ואם כל אלה באנו, אות נאמן הוא כי איננו גוססים, כי כל סביבתנו רואה בנו אותות חיים כבירים. אבל גם בלעדה ידענו כי חיים אנחנו ושואפים לחיים. חיינו אמנם מרים ורעים — בעוונותינו וביותר בעונות זולתנו — חיינו מלאים שפלות, דלות, חלי ועבדות. אבל בכל הטרגדיה הגדולה והנוראה הזאת, — המכונה „היסתוריה-ישראל", יש אולי הרבה יותר אותות חיים ומופתי השירה מבארץ ממשלת אפולו.

„הגסיסה" הזאת באה אל ישראל, לדעת המשורר, לא באשמת אלהיו, כי אם בחטאת מוריו ומאשריו, מורדי האור והחיים. אל אלהי ישראל, האל הטוציאו ממצרים, אל דור המדבר וכבוש הארץ — היה אל הארץ ומחמדיה, אל נקמות וגבור מלחמה. עד שבאו החוזים והסופרים וישודו ממנו, כביכול, כחו וגבורתו והדר גאונו, אסרוהו ברצועות של תפלין, וישכיבוהו באיזה קרן זוית, בד׳ אמות של הלכה, אחורי התנור בביהמד״ר! הלא כה דבריו כאש לאפולו:

—תְּהַלֵּכְנָה אֱלִילוֹת עֲדִינוֹת וְנָאוֹת,
עוֹמְדוֹת בְּיָפְיָן לָנֶצַח. בַּאֲבִיב עוֹלָמִים תִּפְרַחְנָה,
חוֹמְדוֹת וּמְחַבְּבוֹת הַחַיִּים בְּסַעֲרוֹת הַחֵשֶׁק וַעֲדָנָיו
מוֹרָא הַיֹּפִי שֶׁל שַׁיִשׁ עַל פְּנֵיהֶן וּבְלִבָּן אֵשׁ תּוּקַד.
וְאִתָּן אֱלִילִים עֲנָקִים, הַמֹּשֶׁל וָפַחַד עִמָּהֶם,
כֹּחַ וּגְבוּרָה לָהֵמָּה, וּבַרְזֶל עָשׂוֹת שְׁרִירֵימוֹ;
קְרוֹבִים לָאָדָם וְלִלְבָבוֹ, וַחֲפֵצִים בְּאָשְׁרוֹ וְגִילוֹ.
וְאַנְשֵׁי הָאָרֶץ עַלִּיזִים וְנָאוִים. וְכֹחַ בְּמָתְנָם,
חָכְמָה וּגְבוּרָה בָּם נָשָׁקוּ, וְנִדְמוּ לָאֵלִים גַּם הֵמָּה
דּוֹר תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ יוֹדֵעַ, וּבְסַעֲרוֹת חִשְׁקוֹ לֹא יֵבוֹשׁ.
יִגְבַּר לְאַהֲבָה יוֹקֵדָה וְיֶאֱמַץ לִנְקָמָה בִּמְשַׂנְאָיו.

בשורות הפנינים האחדות האלו צייר לנו המשורר במכחול ציר אמן את כל העז והיפי בתכונת עם יון ואת כל הכבוד והחבה, שיהגה להם. אבל עוד יותר בולטת סמפטיותו זו בשירו „לנכח פסל אפולו“:

בָּאתִי עָדֶיךָ, אֵל נִשְׁכַּח מֵעוֹלָם
דּוֹר אֵל־בָּאָרֶץ. דּוֹר שִׁכּוֹר הַחַיִּים
— —
אֶל דּוֹר־אַדִּירִים וּנְפִילִים בָּאָרֶץ
כּוֹבֵשׁ בִּזְרוֹעוֹ גַּם גְּבוּל שׁוֹכְנֵי רָמִים
לְמוֹשַׁב גִּבּוֹרִים בְּבָנָיו, בַּעֲטֶרֶת
עֲלֵי הַדַּפְנָה עַל מִצְחָם הַגֵּאָה
רוֹדֶה בָּאֱלִילָיו וְנִדְמֶה לָהֵמָּה
— — — — — — — — — — —
אֶל נַעַר, נֶאְדָּר, רַעֲנָן, כְּלִיל־יֹפִי
חוֹלֵשׁ עַל שֶׁמֶשׁ וּמִסְתְּרֵי הַחַיִּים
בְּעַרְפִלֵּי הַשִּׁירָה וּבְגִנְזֵי גְּוָנֶיהָ,
בְּיַם הַנִּגּוּנִים. בְּמַאֲלִיפִים גַּלֵּימוֹ
אֶל גִּיל הַחַיִּים בְּכָל עָשְׁרָם וַהֲדָרָם.
תָּקְפָּם וּצְפוּנֵי מַשְׂכִּיּוֹת־גְּוָנֵיהֶם.

אפולו, הוא סמל היפי. ־השירה, העז וחשק החיים. סמל נפש עם יון, ובעמוד המשורר על ברכיו לפני האליל הזה, יעלה במחשבתו כל הנגוד הרב שבין חיי עם יון וחיי עם ישראל, הנגוד הבא, לדעתו, רק לסבות שנויי דתיהם של העמים האלה. שם הוא רואה חיי עז ואמץ ופה נסיסה לדורות. וכאשר געלה נפש המשורר השוקקת לחיים מלאים, בהנסיסה הארוכה והנוראה הזאת, נסיסת עמו, שבר את אזיקי נפשו, וישב לאפולו באמת ובלב שלם; והננו רואים אותו כורע ומשתחוה, מודה ומתודה לפניו:

בָּאתִי עָדֶיךָ, הַאִם הִכַּרְתָּנִי?
— — — — — — — — — — —
הִנֵּנִי הַיְּהוּדִי: רִיב לָנוּ לְעוֹלָמִים!
שְׁחָקִים וְרַחֲבֵי הָעֲרָבוֹת הֵן קָצְרוּ

לרוב היא צניעה וחסודה, אבל לפעמים היא גם גסה, תאונית („הגאוה מדילסבערג"). אהבת המקפת את כל בני האדם לא ידע; את צ ע ר ה ע ו ל ם (וועלטשמערץ) לא יחוש. החלשים והדוויים רעים בעיניו מפני שהמה נעלבים ונרדפים. הטוב שבבני האדם הוא התקיף, והטובה שבמדות — ה נ ק מ ה. במקום אחד („שירי האדם") עומד המשורר ומונה מיני השירה השונים (שירי האהבה, החפש, האמונה) ועל כלם יקרה לו שירת הנקמה:

וּפִי שֶׂבַע תִּיף שִׁירַת נַפָּח, שִׁיר גְּבוּרָה
בְּאֹפֶל בֵּית חֲרֹשֶׁת וַעֲבִ־פִּיחַ נִצָּבֶת,
שִׁיר אֵיתָן מֵרִיעַ בְּקוֹל אָיוֹם, קוֹל נוֹרָא,
בֵּין־הַנִּיצוֹצוֹת, בִּשְׁאוֹן הַמַּקָּבֶת.
וְהוֹלֵךְ וְגָדוֹל הַשִּׁיר לַהֲמִית
הַלְמוּת הָרְעָמִים עַל סַדָּן מִתְפּוֹרְרִים.
וּלְנַנַּה לְהָבָה וְלִנְקָמָה מְשׁוֹרְרִים
נְטָשׁ הַסַּף, מוֹרָמָה הַחֲנִית, —
הִיא שִׁירַת הָאִישׁ עַל אֲדָמוֹת.

השירה הזאת, שירת טשרניחובסקי, שירת היפי, החשק, התאוה הסוערת, שירת הכח, הזרוע, הנקמה, שירת הסיף הלוטש והחנית המורטה — היא שירה נהדרה ונאדרה, אבל איננה עברית ברוחה. עם ישראל גם בשחרות ילדותו לא היה ממעריצי הכח והגבורה בשהם לעצמם (אן אונד פיר זיך). הירקוליסים ואכיליעסים היו גם לישראל, הוא כבדם, אך לא העריצם, לא קדשם. שמשון, יפתח, אהוד, גדעון, יואב, אבנר — כל אלה הג־ירים אנשי השם אמנם נחלו כבוד בעמם, אבל רק כבוד גבורים ולא כבוד קדישי עליון. אין לנו גם אגדות ושירים מעריצי פעולותיהם. ומי ישא על שפתיו שמות שלשים הגבורים אשר לדוד? גם דוד זה מלך ישראל — חי וקים בזכרון עמנו יותר כ„נעים זמירות ישראל" וכ„מנצח בנגינות", מ„כמנצח על שדה קרב". רק גבורי הרוח, כמשה, אליהו, אלישע ודניאל, רק הם המה גבורי שירת ישראל, אגדותיו וספורי נפלאותיו. ל א ב ח י ל ו ל א ב כ ח כ י א ם ב ר ו ח" — זה הוא החוט השני העובר בשירת ישראל המקורית, שירת הנביאים. והשירה הזאת היא לאומית בכל מובן המלה, טבעת ממקור ישראל: מאמונותיו, השקפותיו ונטיותיו הטבעיות, ומטבעו בכר תמיד עם ישראל את הרוח על הגו, היושר על האגרוף, המוסר והטוב על חמדות ארץ ותאוות בשרים. ואת הכח והגבורה כבד רק אז, בהיות להם תכלית מוסרית. אולי זהו חסרונו של עמנו, אולי תכונתו זאת היתה הסבת לענותו הנוראה בתבל — אבל עם ישראל לא היה יכול להיות יוני (לוא גם התאמץ לזה בכל כחו) ושירת ישראל לא יכלה גם היא להיות שירה יונית.

ושירת טשרניחובסקי היא שירה־יונית, וטשרניחובסקי יוני גמור מכף רגלו עד שרשי שערות ראשו. כל אשר ראינו בספר הזה (כי רק עליו אני דן פה) משאיפות המשורר טעמו ורוחו — המה שאיפותיהם, טעמם ורודם של היונים, כל כמפטיותו החמה היא לארץ יון העתיקה, זו „עריסת הנפשות היפות אף האדירות", זו ארץ הפלאות שבה:

היטב, ככל תמונות המשורר הזה. ומשרניחובסקי לא היה משרניחובסקי לו הסתפק בציור המראה אשר לפניו, מבלי להעלות במחשבתו את בוני המגדלות ויושביהם, את העריצים הפריצים, ששמו צורים קנם להטיל משם חתיתם על דלת העם. הוא יודע את פעולת אנשי הזרוע האלה, שתחת דגל האהבה והקדושה מלאו ארץ דם וזמה. מכיר הוא את תוצאות כח מעשיהם הנוראים, שאותותיהם עוד לא נכחדו כלה באירופא גם היום. ובבכ"ז יהגה המשורר אל העריצים האלה כבוד ורוממות:

שׁוּר הִנֵּה הִנָּם מִבְצָרֶיךָ, דּוֹר גֵּאֶה,
מִשְׁפַּחַת הַבַּרְזֶל, דּוֹר נַעֲרָץ, גְּדָל דֵּעָה,
הַשָּׂם צוּרִים קִנּוֹ וּמְכוֹן רִבְצוֹ רְכָסִים
וְנִשְׁקַף מִשָּׁמָיו עַל בֵּית הַנִּכְנָסִים!
בְּאַבְנֵי־עַד שִׁמְךָ, שֵׁם־עַד עַל אֲדָמוֹת
דּוֹר גָּדוֹל בֶּאֱמוּנָה וְכַבִּיר בָּאֲשָׁמוֹת!

והמשורר בראותו בעיני דמיונו עז חסנם ותקף גבורתם של הפריצים, כמעט שיקנא בחלקם:

פֹּה בְּאַרְמוֹן הַיְשִׁימוֹן, בִּירֻשַּׁת כִּלָּיוֹן
פִּי אֶלֶף תְּקָפַנִי עֱזוּז הַצִּמָּאוֹן
לְאוֹתוֹ הָרָצוֹן, הַנִּמְרָץ וּבוֹעֵר
וּמַעֲצוֹר לֹא יַכִּיר, וְלַכֹּחַ הַסּוֹעֵר,
שֶׁהָכּוּ פֹּה גַּלִּים וַיִּתְגָּעֲשׁוּ,
וּבְדָכְיֵי הַזַּעַף נָאֲקוּ, רָעָשׁוּ
בֵּין כָּתְלֵי־כִלְאָמוֹ, הַלּוֹחֲצִים אוֹתָם,
וְשָׁטְפוּ וְחָלְפוּ, וְעָבְרוּ עַל גְּדוֹתָם, —
לְהַווֹת מִשִּׁפְעָם עַד אַפְסֵי הָאָרֶץ,
לְמַלֵּא מְלֹא־תֵבֵל אַךְ מוּטָה וָפֶרֶץ.
הִתְנַעֵר נִכְסַפְתִּי אָנֹכִי אַךְ פַּעַם,
וְהִתְחוֹלֵל בְּשׁוֹא חַיִּים, בְּנֶפֶץ וָרַעַם,
— — — — — — — — — —
אֲנִי זֹאת חָפַצְתִּי, כָּל שְׂעִפַּי, מַעְבָּדַי
יִתְגַּלְמוּ —וְעֵינַי הָרוֹאוֹת— בֵּין יָדַי,
וּבְהַלְמוּת הַפַּטִּישׁ, עַל סַדַּן הַיְצִירָה,
יִנַּע זֶה חָזִי, כְּנֹעַ הַסִּירָה,
וּשְׁרִירַי מְתוּחִים וְרוֹעֲדִים בִּיגִיעָה..
מִקְלַעַת כָּל גִּידַי עָלֵימוֹ תַּצִּיעַ,
וְעוֹרְקַי מְמֻשָּׁכִים וּדְרוּכִים מִתְנַשְּׂאִים
כְּנִטְלֵי הַחוֹל לִשְׂפַת־גְּבָעוֹת מְכַסִּים.

האידיאל של משוררנו הוא, כאשר נראה — הכח. לא הכח הרוחני, המוסרי, לא כח הנפש — אך הכח הגס, החמרי, — כח האגרוף, כח השרירים. והמשורר איש הרוח הזה — לא יבין מעלת כח הרוח על כח הגוף! הלא חרבות השאיה בעצמן, שביניהן הוא עומד — עומדות ומטפחות על פניו: מכל מעשי גבורתם ותקפם של האבירים, אדירי האיומה האלה. לא נשאר מאומה זולת מעי מפלה. ואם היו בין בוני החרבות האלה גבורים „ששמם יעמוד עדי עד באבני עד", הלא עדי עד יהיה שמם וזכרם רק לחרפה ולקלסה, לקללה ולדראון.

טשרניחובסקי מכיר גם את היפי גם את האהבה לכחות עצומים בטבע. אבל האהבה שלו היא בת היפי ולא בת המוסר או הטוב. אהבתו היא בעיקרה — אהבת נשים,

מַלָּחִים וְנוֹשְׂאֵי הַסֵּבֶל,
וּכְפוּפִים הֵם תַּחַת הַנֵּטֶל הָרָב,
וַחֲשׂוּפִים עֲדֵי־חֲלָצֵיהֶם,
שְׁרִירֵימוֹ דוֹרְכוּ, וַיֵּתַע הָאוֹר
עַל גֵּוָם, גֵּו בְּרָנְזָה פְּלָרֶנְטִית.
עַל חָזָם הַבּוֹלֵט וְעַל רַחֲבֵי הַגַּב
וַיְצַפֵּם בַּהֲרוֹת־הַנְּגוֹהוֹת,
וּבְמִשְׁקַע אֲצִילוֹת יְכַנֵּף הַצֵּל
לְהַגְדִּיל גַּבְנוּנֵי שְׁרִירֵימוֹ וכו׳.

התמונה הזאת נעלה מכל שבח ותהלה וגם הלשון יפה, טהורה ועזה היפי וביותר הכח — הם אלהיותו של טשרניחובסקי. להכח והעז שבטבע הוא שואף ואותם הוא חפץ לראות באדם. הגבורה, העצמה, החסן נכבדים בעיניו מבלי יחוסם אל הטוב, היושר והצדק. כתלמיד ותיק של ניטשה הוא עומד מעבר לגבול הטוב והרע (יענזייטס דעס גוטען אונד דעס באֶזען). לאיש זרוע ורוח כביר הפוסע על פגרי רבבות עם, כעל גשר, המביאו למטרתו, תהי המטרה מה שתהיה. ל„האדם העליון" (איבער־מענש) הזה יתנו תלמידי הפילוסוף הזה כבוד ויקר, לו המה כורעים ומשתחוים. והכח כשהוא לעצמו הוא אל־אלים בעיני משוררנו, ובתארו חסן יערי עד והררי עז (צד 23) הוא קורא:

כֹּחַ וְעָצְמָה זוּ הָבוּ לִי, הָבוּ!
לְרַוּוֹת רְגָשַׁי לַחַיִּים יִרְעָבוּ,
לִמְצוֹת יָם תּוּגָה עַל גַּלָּיו וּנְטָכָיו
לָמוֹג בְּסַעַר הַחֵשֶׁק וּרְשָׁפָיו,
לַכִּיר אֶת שִׁגְיוֹן הָאוֹן וְשִׁכְּרוֹנוֹ,
לַחֲזוֹת בְּסוֹד אֵלִים וּבְכָל הֲדַר גְּאוֹנוֹ.

מי הוא אלהיו? ומה הוא הכח אשר אליו ישאף? על השאלה הראשונה ישיב המשורר בעצמו (56):

וְכִי תִשְׁאֲלוּ לִי לֵאלֹהִים אֱלֹהָי:
„אֵיפֹה הוּא וְנַעַבְדֶנּוּ בְרִנָּה?"
— פֹּה בָּאָרֶץ גַּם הוּא, וְהַשָּׁמַיִם לֹא לוֹ(?)
וְהָאָרֶץ לְאָדָם נְתָנָהּ.

ומה הוא הכח, אשר אליו ישאף? נראה משירו „בין קברות דור נכר". המשורר מטייל בין חרבות שרידי מבצרי עז של האבירים (ריטטער) בימי הבינים. התמונה מתוארת

דום על דרכם באחוז בם פלצות; חוט חיתם נפסק והמה נהפכו לסלעי מגור שנתאדמו מקרני אור השמש. עוד מעט והשמש ירדה, צללי חשך עטו יערי העד וכפי הסלעים, סביב המשורר חצי־חשכה שתגדיל עוד יותר קסמי הטבע הפראי. והמשורר רואה את עצמו בעולם אחר, בעולם פלאות, בימי קדמות האדם, בימי „נמרוד גבור הציד לפני ה׳“, עוד מעט, ידמה, יצא מן היער אחד הענקים וחנית העץ בידו לצוד ציד — כבר ידמה לשמוע דהרות פעמי הענק, לראות ענני אבק וחול, אשר ירימו רגליו הגדולות והאיומות — אבל דומית מות מסביב, והארץ תישן שנתה.

נשמע נא איך יביע זאת המשורר בסגנונו המיוחד לו:

וַיְהִי הַיַּעַר עֵר וָאֱהִי מַקְשִׁיב אָנִי — —
הַאֵין גַּם אֶחָד בָּא — וָהוּא מִבְּנֵי הַנְּפִילִים,
גִּבּוֹרֵי הָאֲשׁוֹן, וּבְיָדוֹ עֵץ חֲנִיתוֹ,
וְדוֹלֵק אַחֲרֵי תְאוֹ, וְרוֹדֵף רְאֵם בֶּן־יוֹמוֹ
בֵּין שְׂיָרֵי יַעֲרֵי עַד? הֲכִי לֹא דַהֲרוֹת פְּעָמָיו
יָרִימוּ עָבֵי חוֹל, וְעוֹד רֶגַע — וּבְנַחַל
עֲנוֹת גְּבוּרָתוֹ בָּאָה, — קוֹל גֶּבֶר פֶּרֶא יִקְרָא?
אַךְ הָס, מִסָּבִיב הָס, וּכְקֶדֶם תִּישַׁן אָרֶץ...

הלשון בשורות האלה נמשכת בכבדות, חבור המאמרים זר לאזנינו — אבל כל השירה — שירה פלסטיקית, מעשה ידי אמן.

ותמונות נאמנות ובולטות כאלה נמצאות לרוב בספר הזה. כמובן אי אפשר להביא את כלן. רק ציור אחד עוד אציג בזה משירו „ל נ כ ח ה י ם“:

וְהַיָּם יַם עֹפֶרֶת, וְהוּא אָסוּר, וְהוּא נָם
בִּשְׁנַת־שַׁאֲנַנִּים וְאַדִּירִים
בִּגְאוֹן צְבִי יִשְׂתָּרֵעַ — כֵּן שְׁנַת־הָעֲנָק,
וּלְאִטּוֹ יָנוּעַ חָזֵהוּ,
הַשְׁהַרְהַר וְשָׁזוּף מִסַּעֲרוֹת אוֹן;
וּנְפוּצוֹת הַקֶּצֶף עַל גַּבּוֹ
כִּקְוֻצּוֹת־הַשֵּׂיבָה הַנָּעוֹת, בִּנְשֹׁב
בָּם רוּחַ דַּק, עוֹבֵר וְחוֹלֵף.
וּבְסוֹד שִׂיחַ רֵעִים עַל מָעוֹז הַחוֹף
הִתְנַגְּשׁוּ אֳנִיּוֹת וּסְפִינוֹת,
וַאֲנָשִׁים בָּם עוֹלִים וְיוֹרְדִים; הֲמוֹי

יִתְרוֹמֵם פֹּה הָהָר — גַּבְנוּנֵי הָאַרְגָּמָן,
הַמְלֵאִים הוֹד וָעֹז וְיִפְעָה זָרָה, פְּרָאִית.
וְאַךְ מֵעַט לְעֵת יַאֲפִילוּ עוֹרְקִים כֵּהִים,
תְּכֵלוֹתִים, כַּעֲשַׁן הַכְּפָרִים טֶרֶם בֹּקֶר
וּכְתָמִים, אֲשֶׁר עֵין הָאֵפֶר לָמוֹ — פְּנֵיהֶם,
כָּל רַחֲבֵי זֶה הַקִּיר וּמֶרְחַב הָאַרְגָּמָן,
לְשַׁוּוֹת עָלָיו חֵן שֶׁל תּוּגָה וְעַצֶּבֶת,
וְנָגוּן לֹא מֵעוֹלָם זֶה.

פה הלשון כבדה, אבל התמונה בהירה. אולם למדרגת מעשה אמן מגיע הציור הלאה:

וְרַגְבֵי חָגָא
כָּל קֶרֶן וְכָל שֵׁן נְטוּיוֹת, בּוֹלְטוֹת הֵנָּה
כְּעַצְמוֹת הָעֲנָק וּכְגַרְמֵי גָלְמֵי־פַחַד,
שֶׁעָמְדוּ פִתְאֹם דּוֹם בֶּאֱחוֹז בָּם הַפַּלָּצוּת
וּמְצוּקוֹת הָעֲוִית, וְנִפְסַק חוּט חַיָּתָם.
וְהַשֶּׁמֶשׁ שָׁלַח קָו, וַיִּגַּע בָּאֲבָנִים.
וּבְנֶגַעַת בָּם הָאוֹר וַיְהִי לְדַם הָאָדָם...
אָז נִדְמֶה לִי הַכֵּף וְהִנּוֹ נוֹטֵף דָּמִים,
וְהַדָּמִים יְמוֹגְגוּ צוּר וְרוֹעֲפִים בַּחֲגָוָיו.
וַיְהִי לָהָר זֶה דְּמוּת הַשֶּׁלֶד לִבְנֵי שַׁחַץ,
מִתְעָרֶה וַחֲשׂוּף עוֹרֵהוּ, וּכְמִפְלֶצֶת
מִמִּשְׁפַּחַת־אֵיל, נִכְחֶדֶת מִן אֲדָמוֹת

הדר הציור הזה מדבר בעד עצמו. בו השיגה שירתו מדרגת פלסטיקה שלמה. הנעם האֶסטטי שבהשירה הזאת לא נקנה ע"י צעצועים חיצוניים וקשוטים זרים, אין בה לא כחל ולא סרק ולא פרכוס, אין בה מליצה, אין בה גם צלצול החרוזים, אך יפיה היא פשטיותה, טבעיותה, בלטיותה (רעליעף), ויחד עם זה רוח הדמיון הפיוטי החופף עליה. כפועל אמן חרט לנו המשורר תבנית ההר הארום הענקי; הננו רואים אותו עין בעין נושא ראשו ישר, כחבל אנך, לרום שמים, הננו רואים אותו בכל יפיו הפראי, בבל כפיו, שניו וסלעיו היוצאים דופן, הבולטים ונטוים, כאלו יחשבו לנפול עלינו. היפעה האיומה תביאנו לידי טעות החושים, לידי איללוזיה נפלאה. על כנפי הדמיון נשאה יחד עם המשורר, ורגבי ההר ידמו לנו לשלד, בני הנפילים, שחיו בקדמות ימי הבריאה, וכפיו הבולטים — המה אזרועות ידיהם הנטויות. ידמה לנו שהענקים בני הרפאים נאלמו פתאום

וְעָטָה אֹפֶל עַד הֱיוֹת
מַרְאֶה כֵּהֶה לָהּ, וְלֶעָבִים,
וְלַגָּן... וּבְשָׁעָה זֹאת
עָמְדָה נִכְחִי שׁוֹבַבַת לִבִּי
וַאֲנִי חוֹלֵם וְלִבִּי עֵר
וְעֵינַי רוֹאוֹת אֶת הַנַּעֲרָה
וְעֵינַי רוֹאוֹת אֶת הַזֵּר:
זֵר תּוֹלָעוֹת־יוֹחָנָא לְרֹאשָׁהּ
כַּעֲטָרָה רַבַּת אוֹר;
וְהָאוֹר — אוֹר רַךְ וְטָמִיר
רוֹחֵף וְרוֹעֵד עַל־הָעוֹר.
וְעֵינֶיהָ גְּדוֹלוֹת, חוֹלְמוֹת,
וַעֲמוּקוֹת מִנִּי יָם,
וְנָשְׁקוּ בָמוֹ הַשָּׁמַיִם
רָזֵי לֵיל וְדִמְדּוּמַיִּם...

התמונה הזאת היא טבעית, בהירה ונעימה, הננו רואים אותה לעינינו בכל הדרה. רואים אנו את המשורר עומד בגן עם אהובת לבו בערב יום אביב בהיר. השמש יפוז את העבים הקלים המרחפים על פני השמים, ונראים אדומים ונוטפים דם. ברדת השמש תעט הארץ מעטה כהה. רוח האביב הנעים, הדר גאון מראה השמש בבואו, יפעת הטבע ביחד עם חצי־החשכה — כל אלה יצביעו בצבע מיוחד את כל הסביבה וימסכו עליה איזה רוח קסם, רוח פלאות. ועיני המשורר רואות את פני האהובה; זר הפרחים שעל ראשה יבריק עוד יותר מניצוצי האור הנופלים עליו, וקרני אור השמש בעברם דרך עלי העצים המתנועעים לרוח צח שפיים, יתפוצצו לשברים, ונראים כרוחפים ורועדים על עור פניה היפים. והיא עומדת כחולמת בנשף מלא הוד וסוד מעשי בראשית, עומדת נדהמת ומביטה סביבה בעיניה הגדולות והעמוקות כים... בשורות האלה חמר רב ונכבד לציר אמן, לצייר לנו תמונה נפלאה ע"י הצבעים העומדים לפקודתו. אבל אין לנו לחכות לציר, המשורר ידע לתאר לנו את התמונה הזאת בעינה, ביפיה בכל הדרה, בלא צבעים, רק במלים פשוטות, בלתי נמלצות, אבל נאותות למטרתו.

עוד יותר מהיפעה וההוד פועלים על רגשות משוררינו הכחות העזים, האיומים והנוראים שבטבע, וכמעט שיכבר את הכח על היפי, העז על הנעם. חסן יערי עד, מראה הים במנוחתו ובהכותו גלים, סלעי מגור והררי אל, כל אלה מצוירים ע"י המשורר במקומות רבים באופן ריאלי מפליא מאד. הוא מתאמץ להתגבר על המניעות הרבות שיפגוש משורר עברי בחפצו להתאים את תמונותיו עם הטבע, הוא סולל לו דרך חדשה, סגנון חדש. סגנונו זה אמנם במקומות רבים קשה, אבל ההפסד הזה יוצא לנו בשכר בהירות התמונות. ובמקומות רבים גם סגנונו עז ונאדר, ויעיד עדות נאמנה כי יש למצוא באוצר שפתנו הזקנה די מלים להביע בדיוק גם המושגים היותר חדשים ודי צבעים לתאר מראות הטבע בעינם וצביונם האמיתי. — הנה, למשל, שירו „הרהורי ערב”. בו יתאר את הררי־אל בסביבות נהר נֶקַר באשכנז:

... אֵין זֶה כִּי מְקוֹם מַחְצַב אֲבָנִים
הַמָּקוֹם מִשֶּׁכְּבָר, וּבְרוֹב הַיָּמִים נְטָשׁ:
וּבְקִיר עֲנָק, הַשָּׂם מַעֲטֵהוּ סִתְרֵי עָבִים,
וּכְחֶבֶל הָאֲנָךְ יְמִימָה יִשָּׂא הָאֹשׁ,

חֵץ כֶּסֶף לַשִּׁפּוֹן וְרֹאשׁוֹ אֶל עָל
הָרוּחַ יְנַעַנְעֶנּוּ
וְחֹם נוֹדֵף מִמֶּנּוּ —
וְאַתְּ חַיִּים לָךְ זָרוּ, יוֹנָתִי ?!

וַעֲרוּגוֹת הַכְּרָמִים וְיַעֲרֵי הָעַד!
פֹּה לִתְרוּעוֹת הַחַיִּים הִתְעוֹרֵר כָּל בַּד.
וְרֶטֶט הַחַיִּים כִּי חָלַף כָּל צִיִּץ,
וּמָלְאוּ יוֹנְקוֹתָיו עָסִיס וָמִיץ,
וּשְׁכוּרַת הָאוֹרָה
הִתְפַּתְּחָה הַזְּמוֹרָה —
וְאַתְּ אַהֲבָה לָךְ זָרָה, יוֹנָתִי ?!

כמה יפעה, רך ונועם בשירה הזאת! כבאספקלריה מאירה נשקף בה האביב עם כל שלל צבעיו, כמו נראה בעינינו יקיצת היקום משנת החרף, כמו נרגיש את זרם החיים העובר בכל היצור מן החי עד הצומח והדומם, כלם כמו יחושו את היפעה והעז, שנראו פתאם, כבתנועת מטה קסם, בכל חלל הטבע, כלם כמו יחוגו חג כלולתם, חג האביב, תור האהבה. ומה נפלאו ומה עצמו השורות האלה:

„הַחִטָּה — יַם חוֹלֵם וְזָהָב כָּל גַּל",
„פֹּה לִתְרוּעוֹת הַחַיִּים הִתְעוֹרֵר כָּל בַּד".

כל עץ, כל נטע, כל בד התעורר לקול שופרו של האביב הקיסם, המקיץ את כל היקום להחיה. או:

„וְרֶטֶט הַחַיִּים כִּי חָלַף כָּל צִיִּץ"

כל פרח, כל ציץ עומדים לעיני המשורר כחיים ומרגישים, ששים ורועדים לעזוז כח החיים שבאה אליהם פתאם. ומעין זה

„וּשְׁכוּרַת הָאוֹרָה הִתְפַּתְּחָה הַזְּמוֹרָה"

הזמורה מלאה גיל, ששון וחדוה, היא שִׁכּוֹרָה משפעת האור שהשפיעו עליה לטובה קרני השמש.

התמונות יפות מהדר הטבע נתן לנו המשורר בשיריו „אגדות האביב". ביחוד נחמדה התמונה האחרונה בשירתו זאת:

שֶׁמֶשׁ אָבִיב הֵפִיז יָם; וְהֶעָבִים נָטְפוּ דָם,
בַּשָּׁמַיִם שׁוֹטְטוּ עָבִים, וְעֵין הָאָרֶץ הָלְבָה הָלֹךְ

בשבתו על אדמתו, גם הוא אהב והרגיש כל חן ויפי, עז והדר בטבע ובאדם. אבל מעודו לא הביט על „בני חלוף" כעל „בני אלהים", מעולם לא עשה את חמדות הבשרים לקולטוס (לעבודת אלהים), ואת היפי ויתר הכחות שֶבטבע לאלהיות. הוא בכר תמיד את התוך על הקליפה, הפנימי על החיצון, את הרוח על החמר. אלהיו — אל אלהי הרוחות — הוא אל נאצל, קדוש ומכתתר בחביון עזו, הוא עילת כל העִלות, הוא מקור היפי, הוא התפארת שבהתפארת, והאדם בכל כחו חכמתו וגאונו, יפיו וגבורת־רוחו, הוא אך צל האור הגנוז הזה. במקום שלטון השקפה כזו אין מקום להתפתחות החרשת הפלסטיקית והציור, שהנה בעצם וראשונה פרי הערצת יפי גו האדם ותבניתו החיצונית. שירת ישראל היתה לכן בעיקרה שירת הרוח. השירה הזאת היתה תמיד עזה ונמרצה, מלאה תם ורגש ועשירה במלים, בדברה על המדות הרוחניות, על הטוב. האהבה המוסר והצדק. אולם דלה וחלשה בציורי הטבע. עליצות מהוד הטבע ב כ ל ל והאדם ב פ ר ט נמצא אמנם בהרבה משירי ספה"ק (ביחוד בשה"ש ובאיוב); הרגשות האלה אמתיות, חמות, עזות, אבל לא יתגשמו בתמונות בהירות, שלמות ומשוכללות, חסרו לתמונות האלה הריאליזם, הפלסטיקות, הצבעים הנכונים. המשורר בשה"ש, למשל, מתאמץ לתת לנו דמות דיוקנם של ה„דוד" ו„הדודה". אבל לרוב לא עלתה בידו זולת ההפרזה האיומה („כמגדל דויד צוארך", „אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק", „שערך כעדר הרחלים"). כשגלו בני ישראל מעל אדמתם, נחלשה עוד יותר הסתכלות בטבע, שאיפתם לחמרות החיים והרגשתם ליפי, ושירת הגיטו נצטמצמה אך באגדות. בצקון לחש, בהשתפכות הנפש, בתפלות, בקשות, בקינות, תחינות ותחנונים. גם שירת ישראל החדשה היתה לרוב שירת הרוח. הרעות וההרגשות ה כ ל ל י ו ת; לציורי הטבע ב פ ר ט י ה ובפרטי פרטיה חסרו לנו ההסתכלות, ההרגל וביותר — „המלים הנאותות". לכן הורגלו סופרינו בציורים כאלה, „לבלי לבנות הילד בשמו", ללכת סחור סחור להעצם המתואר, להשתמש במליצות נמלצות ובפתגמים כוללים בלתי מדויקים, מבלי לשוות צורה בהירה ובולטת, תבנית מהוקצעה ומחוטבה, שרק אז תעשה התמונה רשם פיוטי על הקורא. רק בהתקופה החדשה שבחדשה. בתקופת הפרחת ספרותנו בעשרות השנים האחרונות. החלו טובי סופרינו להתקרב אל הטבע ולהבין את ערך היסוד הריאלי בחרשת בכלל ובשירה בפרט, ואחד מן המשוררים הריאלים האלה הוא מר טשרניחובסקי.

טשרניחובסקי — כלו שירה, ושירתו היא ש י ר ה ח ד ש ה, בתוכה כבברה, ברוחה וסגנונה. היא איננה עשויה ומלומדה. מקורה עין רואה ומסתכלת, אזן שומעת ובוחנת, חוש דק, וכח אמן לתאר מראות הטבע בכל צבעיהם וגווניהם, ואת הרגשות, שיעוררו בלב המשורר. יפי האביב עם נצניו ופרחיו, ירקרק דשאיו וזמרות צפריו, הדר גאון יערי עד, המית הים ושאון משברי גליו — כל מראות הטבע ירהיבו עין המשורר, ימלאוהו גיל ורעדה, והוא עומד נרתח ומשתומם על הבריות הבינוניות, שאינן מתפעלות. נרעשות ונרגשות כמהו מפעולות ה'.

רְאִי: הֵאִיר הַשֶּׁמֶשׁ בַּגַּיְא וּבָהָר,
רְאִי, רְפִידַת נִצָּנִים לְרִקְמוֹת הַבָּר.
הַחִטָּה — יַם חוֹלֵם, וְזָהָב — כָּל גָּל,

תר החיים, את חנה וכחה ירגישו לא רק אנשי רוח יודעי חן וטעם, כ"א גם המון העם, לא רק בני תרבות כ"א גם העמים הפראים. המוזיקה בכחה כי עז תרגיע נפש סוערת, והרעיש רוח שוקטה, תביא פחד בלב אביר, ועוז ואמץ למוגי לב. — המוזיקה תעורר בנו רגשי שמחה או עצב, אבל אלה ואלה, גם רגשי השמחה, גם רגשי העצב, יביאו לנו נעם נעלה, תענוג רוחני, תענוג המרים אותנו למעלה מן התאוות הגסות, החמריות, הבהמיות, תענוג המביא אותנו לידי בטול החושים, לידי התפשטות הגשמיות — מעין תענוגם של הצדיקים, הניהנים מזיו השכינה.

גדול כח החרשיות האלה: המוזיקה, הציור והפלסטיקה, אבל נעלה מהם כח השירה. השירה היא כלילת היפי, כלילת החרשת, מפני שהיא כוללת יחד כל אותן המעלות, שמנינו בכל אחד ממיני החרשת. הלשון, שבה תתגשם השירה, היא אוצר כל כחותיו הרוחניים של העם, ובלשונו ידע המשורר רב הכשרון למצוא את כל הצבעים והגוונים, האורות והצללים של הציור, את החמר הממשי של הפלסתיקה ואת הקולות של המוזיקה. המשורר האמתי הוא בעת ובעונה אחת חוצב, ציר ומנגן, ולשירתו כל התכונות של יתר החרשיות. בה התמונות בולטות בכל חלקיהן כבפסילי הסקולפטורה, הצבעים בהירים ומתאימים עם מראה העצמים המתוארים, כבתמונות הצירים, וצלצל הקולות נעימים וערבים, ועם זה עזים וחזקים ומתאימים עם הרגש הפנימי של המשורר — בקולות המוזיקה. שלש התכונות האלה — הן עיקריות להשירה, הן יסודותיה, והן הנה אבני הבחן — קריטעריום — לבקרת, בבואה לשפוט על תוצאות רוח המשורר.

השירה היא פרי רוח העם, היא אוצר כל תכונותיו וסגולותיו, שאיפותיו ואמונותיו. היא ראי חייו הארציים והרוחניים; היא נתפעלת ממנו ופועלת עליו; היא עולה מעלה למעלה אתו, ואתו היא יורדת. ובבחינה זו השירה היא גם ההיסטוריה היותר נאמנה והיותר בהירה של העם. המשורר הוא בן־עמו, עצם מעצמי העם ותמצית נשמתו. כל נצוצי היפי וכל קרני האורה הפזורים בהאומה יקבצו יחד בלב המשורר הרגש כבנקודת הקבוץ (פאָקוס), כבנקודת השרפה (ברעננפונקט), ויהיו לאור שבעתים, לעמודי אש, המאירים את העינים ומחממים את הלבבות, לחזיזים וברקים המעוררים פחד וזועה או לצבעי הקשת, השופכים רוח חן, תקוה ונחומים. „החפץ להבין את המשורר צריך ללכת לארצו" והחפץ לדעת תכונת איזה ארץ ורוח יושביה, צריך לדעת שירתה. השירה אם היא אמתית ומקורית — היא לאומית, וכמו שלכל עם ישנו אופיו המיוחד. כן יש אופי מיוחד לשירת כל עם ועם. במדה שיתפתחו וישתלמו כשרונותיה וסגולותיה המיוחדות של האומה — תרב הצטיינותה מיתר העמים, תתגבר עצמיותה, ויוגבלו טבעה ויחידותה, וכה במדה — תקבל גם שירתו תכונה יותר מסיימת ומצוינת. שירות העמים, כמו העמים בעצמם, אמנם תשפענה לפעמים זו על זו, ונשפעות זו מזו, אבל תכונתן היסודית של כל אחת, אינדיווידואליותה תשאר לעולם.

היונים והעברים, שני העמים היותר מצוינים ברוחם בין העמים הקדמונים, אלה העמים, שהשפיעו מרוחם על כל בני האדם, והניחו אבני הפנה להתרבות האירופית, העמים האלה היו גם היותר משונים זה מזה בתכונותיהם אמונותיהם וכשרונותיהם, והשנוי הקצוי הזה נראה גם בשירתם. עם יון שהעריץ את הטבע ונתן לו כבוד אלהים, הצטיין בחרשת הסקולפטורה, שבה הראה כשרונו הנפלא לחקות מראות הטבע ומבנה גו האדם, ובתכונת הפלסתיקה הזאת מצטיינת גם שירתו: תמיניתיה אמתיות, טבעיות ובולטות כפסילי אלהיה החצובים מאבן שיש. עם ישראל בשחרות ילדותו ובתקופת אישותו,

הארץ הרים למעלה ראש, למעלת בני אלים. את אלהיו חזה בדמות אדם וייחס לו תכונות, שאיפות ותאוות אנושיות, ובכחות בני האדם הגופניים והרוחניים, כבכחות המצוינות שבטבע, ראה כחות אלהיות. ובכח חרש וחושב שהוחן צייר לו באופן מוחשי את אלהיו וחצי-אלהיו, הגשים את הכחות האדירות בטבע ובאדם: כהיפי, החכמה והשירה — בפסלי אבן-שיש. הפוסלים היונים ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם בכל הדורות, למדו לדעת נתוח גו האדם, איבריו, גידיו ועורקיו, גזרתו ובניתו, התבוננו ליפיו הטבעי, שיסודו בהרמוניה-בהערכת חלקיו זה לזה ולמראהו הכללי; הבינו וחשו ערך כל קו, כל שרטוט, כל קמט בו, כל אלה הקוים והשרטוטים הדקים מן הדקים שבפני האדם, שבכל דקותם הם המה המעמידים באופן פלאי עצמיות האדם ויחודו, מטביעים על כל אחד חתם מיוחד, צרים לו צורה מיוחדת, נותנים לו אופי מיוחד, נשמה מיוחדת, רגשות, שאיפות וסגולות מיוחדות. כמה הסתכלות חדה, כמה הרגש היופי, כמה ידיעה עמוקה בחכמת הנפש נחוצה לעשות כל אלה ע״י כלי גם כחרט ברזל, ומחמר גס, כאבן או ברונזה! אבל לכן הסקולפטורה איננה מלאכה, כ״א חכמה וחרשת, לא „עשיה״ כ״א „יצירה״. מי שיוכל לפחת רוח חיים באבן שיש, מי שעשה מרגבי חומר דמות החכמה בתמונת „מינערווא״, סמל יפי האשה ב„ווענערא״, חן ועז האיש בפסל „אפולו״, מי שהצב באבן סמל דמות משה איש האלהים, עם כל גבורות רוחו ורוממות נפשו, השואפת לגדולות, או מי שצר בברונזה צורת „איוואן האיום״, צורה המביעה אכזריותו ויחד עם זה אמונתו ואדיקותו של המלך הזה יותר משיביעו לנו אלפי ספרים — כל אלה אינם בעלי מלאכה, כ״א חכמי חרשים. בוראי נפשות, יוצרי רוחות; המה, כביכול, שותפים להקב״ה במעשי בראשית.

ואת כל האותות והנפלאות, שתעשה הסקולפטורה או הפלסתיקה, תעש גם חרשת הציור. מדה אחת לשני מיני החרשת האלה: שניהם פועלים על רוחנו ע״י חוש הראות, אבל לא ראי זה כראי זה. לכל אחד מהם יש חסרון ויתרון המיוחדים לו. חסרון הסקולפטורה הוא חסרון הצבעים, ואת החסרון הזה מוכרח הפוסל למנות בדיוק חתוך האברים ואמון גזרתם. מעלת הציור — היא: אמון המראה והצבעים של העצמיים המצויירים בכל דקות שנוייהם וחליפות גווניהם, אבל לעמת זאת אין לה, לחרשת הציור, הפועלת על השטח, בליטיותה (רעליעף) של הסקולפטורה, בליטיות כל חלקי הגוף וממשיותם, אין ליצוריה שלשת המדות שלכל עצם טבעי (הגובה, האורך והרוחב), לא תוכל להראות את יצוריה בעת אחת מכל צדדיהם. על החסרונות האלה על המצייר להתגבר באמצעות בהירת הצבעים והערכתם ובדעת תכונותיהם הנסתרות לאיש בינוני והנגלות לצִיר אמן. בקו אחד הנמתח במקומו הנכון, בנקודה אחת קטנה, ידע לפעמים המצייר לשכלל פני האיש המצויר, לתת להם עצמיות מיוחדת, להביע אידעע שלמה, לפחת בירִיעת הבד נפש חושבת, מרגשת, שואפת וסוערת.

אולם יש גם חסרון משותף לשני מיני החרשת האלה, ליצוריהם חסר הכח הנכבד שלרוב בעלי החיים, והוא הקול. בכח הזה תשתמש המוזיקה, הפועלת פעולתה העזה על נפשנו באמצעות חוש השמע. ע״י ההרמוניה בחבור הקולות השונים והערכתם תדע גם המוזיקה לחקות את הטבע: תשמיע קול רוח שפיים חרישית, וקול הסופה השוברת ארזים ומפוצצת סלעי עוז, קול רעם בגלגל וקול המית היונה, שאגת האריה וזמזום הזבוב, אולם במדרגתה העליונה תגיע המוזיקה לכשרון ציור רוח האדם פנימה ומצבי נפשו השונים: רגשת מנוחת הנפש ורגשת הסתערות הלב, רגשי העונג והצער, רגשי הששון אי היאוש. ופעולת המוזיקה עזה מאד, לא לבד על האדם, כ״א גם, במדה ידועה, על

שירה חדשה.

(„חזיונות ומנגינות" מאת ש. טשרניחובסקי. ספר שני, ווארשא תרס"א הוצאת „תושיה").

כשיצאה לאור קבוצת השירים הראשונים של טשרניחובסקי נפלגו הדעות על אודותיהם. אנכי מצאתי בהמשורר הצעיר הזה כח אמיץ והקדשתי לו מאמר מיוחד ב„ספר השנה" תר"ס. אבל אחרים גנו אותו וישללו ממנו כשרון פיוטי. הקבוצה השניה של שירי טשרניחובסקי, המונחת עתה לפני, לא לבד שתאַשר משפטי, אבל תעיד שכשרונו של המשורר ילך הלוך והתאמץ הלוך והתפתח, וראויה היא לשים אליה לב ביחוד.

הבקרת, בחפצה להוכיח, להועיל וללמד, לא תוכל להיות קלוטה מן האויר, תלויה בסברא בעלמא. לא די למבקר לאמר: זה טוב וזה רע, זה נעים וזה חסר טעם; עליו ליסד את דעתו על יסודות ידועים. כי אם אמנם עיקרה של החרשת היא: היפי, הטעם, הרוח והחום הפיוטי, אבל גם לרוח יש משקל, ויש כלי מודד גם להחים. כלהבקרת המדעית, כן ישנה גם להבקרת האֶסטטיטית הנהות ידועות ומקובלות, שיהיו להמבקר ל„נקודות האחיזה", לאַמת המדה או לאבן=בוחן — קריטעריום — בשפטו על טיב מפעלי השירה.

אולי לא יהיה למותר לרבים מן קוראינו להקדים פה דברים אחדים על עצם החרשת בכלל והשירה בפרט.

כל מפעלות ידי האדם יחלקו למלאכה ולחרשת. עיקר תכליתה של המלאכה היא: התועלת הגשמית, ופעולותיה לכן יערכו לא רק ע"פ יפי מראיהן, כ"א בעיקרן לפי שהן מתאימות לצרכינו הגופניים, לפי חוקם ולפי טיב שמישם בחיינו הביתיים והצבוריים. ועיקר תכליתה של החרשת — הם: היפי, הנועם, הטוב או התועלת הרוחנית. תנאי המלאכה הם: ידיעת תכונת החמרים שתשתמש בהם, אופן חבורם, הפרדתם והרכבתם, ידיעת כלי המלאכה ושמושם, הסתכלות, והתמדה בעבודה, בקצרה: הבינה הישרה, הנסיון, השקידה והחריצות. ותנאי חרשת, זולת האמורים במלאכה, המה: חושים עזים ודקים הנוחים לקבל כל רשמי מראות הטבע, נפש מתפעלת מן הרשמים הבאים אליה ע"י החושים, טוב טעם לחקות מראות הטבע או לברוא יצירות חדשות ע"י הגשמת האידעית בתבניות עצמים טבעיים. המלאכה נקנית ע"י כל בני האדם, בשלמות יתרה או פחותה, בלמוד, שקידה ונסיון, אבל החרשת היא מתת ה' ליחידי סגולה, המקודשים מלידתם לשליחותם הרוממה.

החרשת מינים שונים: החציבה (סקולפטור, פלאסטיק), הציור, הזמרה, הבניה והשירה. מלאכת החציבה הגיעה למעלת החרשת לראשונה אצל היונים הקדמונים, זה העם החרש והחושב מבטן ולידה, אבי כל ענפי החרשת למיניהם. העם הזה, שחי באויר נאה וממוזג, בארץ פוריה ונהדרה בהרריה ונהרותיה, חבב את הטבע והרגיש את יפעתו, עוזו והדר גאונו. הארץ היתה כגן עדן לו ולהארץ הזאת הוריד גם את אלהיו, ואת בני

מן האור אל האפלה,
מן השטן אל אדני —
מבלי דעתה אלהיה!

— — — — —

ומאד צדקת, בתי, את אשר דברת!

מארבע פנות העולם תשמענה רק אניחות ואנחות; חלושות ומדוכאות, ברפיון ובבלי כח הנן מרחפות באויר, וכל נפש ערה וקשובה תאזינן, ובהאזינה, תאנח גם היא.

הגבור הוא, הנאנח בישימון!

אך אַת, בִתי, אל תאנחי, אל נא תניע אנחה את חֵיך הזך והנאוה, אל נא תעלינה מצוקות נפש לנוח על פניך כעננה שחורה! — אהביני, א ה ו ב ה!!

והיה בתתך לי את נשמתך, ובהקריבך לי את לבך ואת אהבתך, אספרה לך, בתי, את אשר יקרה ויאתה אז, בקום הגבור משנתו.

כי הנה התעורר יתעורר הגבור ויקום כארי!

שמחה ועליזה היי נא לי, בתי! גרשי כל דאגה מלבך, מלבך האוהב אותי!

ה. ד. נאמבערג.

אם כח אין אתי, אם, אסור בכבלים,
לשוא אך אחלמה מלחמה ונצחון?!
את דעתי, הה אלי, ממני קחה־נא!
ומנוחה לנפשי אך רגע תנה־נא!
ואם קצרה ידך את דעתי לקחת,
קחה לך את חיי, את חיי המרים!!"

אנחות הגבור, בתי, נגעו במיתרי המשורר לבן הפנים ההוא — ויאנח גם הוא!

* *

*

כן, בתי, בישימון הנורא, תוך הערפל העב, שוכב הגבור אחוז בתרדמה עזה ומתאנח.

יש אשר ייעף וייגע בהתאבקו את כח הקסם—אז יתפלל אל השטן ובתחנונים יבקשהו, כי יקח לו את כל נשמתו, כי ימשל על כל רגשותיו, ולבו יהי נא נתון לעבוד אותו, את השטן, לבדו, ולא יפרפר אז לבו ולא יקרע עוד לגזרים... ובצחוק פרא יענהו השטן: „חאַ־חאַ־חאַ!" — ואנחות הגבור תהיינה אז עוד כבדות עוד מרות מאשר היו.

ואנחה כזאת כי תגע במיתרי הכנור, תשמע שירה אחרת.

הלא ראית, בתי, את משורר אחר, בצאתו מבית המרזח שכור ומתנודד, בשוררו את שירתו:

„שטן אכזר, מושל עריץ,
אל תחנוני נא הקשיבה!
מַלֵא רוחי את זעמך —
ותנה לי עָבְדְךָ עולמים!

העבד אנכי
לעולמי עולמים
למושל האדיר —
לאשמודאי!

* *

*

אך לעג לי ילעג
ובשניו לי יחרק
האשמודאי,
ולהעות יתנני,
כאלהים!

וכה תתפרפר בי נשמתי

עוד לא יצאו הדברים מפיו — וחדשה נהיתה:

ההר נעלם פתאם. מסביב — מדבר גדול ויבש, מלא חול מקצהו עד קצהו; הירח, הכוכבים — הכל נעלם; ערפל עב ונורא מכסה את כל, והוא עמד על עמדו נבהל ומשתומם.

— חאַ־חאַ־חאַ! — נשמע רעם צחוק אדיר מכל העברים.

— חאַ־חאַ־חאַ! — והצחוק הפראי נדחף אל הערפל ויתגולל מטה כהד הרעם.

— חאַ־חאַ־חאַ! חאַ־חאַ־חאַ!!

שחק שחק השטן ויתהולל בקרבנו אשר לכד.

יאין אונים נפל הגבור ארצה, אסור בחבלי־קסם..

וכה שיכב הגבור, אסור באזיקים, ונרדם בישימון זה רבות בשנים.

אך גופו ולבו אחוזים בתרדמה, אך מחו ער, ובחלומו ירוקמו חזיונות איומים ומבהילים.

את אחיו הוא רואה בחלום, את אחיו הנדכאים והנענים; בעינים נרדמות הם תועים באפלה, יתנגשו, יתגוששו וילחצו איש את אחיו, ובלבתם, יצלצלו נחושתיהם, האחוזים בקצהם השני בידי השטן, המושך אותם אליו — אל השאול. שומע הוא, בהתפארם בנחושתיהם, אשר היו להם לעדיים להתפאר! „נחושתי עבים!" מתפאר האחד — „אבל נחושתי מתנוצצים" עונה השני, וכה יתפארו עד ריבם איש את אחיו, ויריבו עד קללם ויקללו עד הכותם איש אחיו...

ובשמעו ובראותו את כל אלה, התעורר תתעורר בלבו תשוקתו לחיים, והיא הולכת ומשתפכת בכל אבריו. מתאמץ הוא לנוע בידיו, על שפתיו בוערים דברים נלהבים — אך לשוא!

ידו הימנית מונחת על לבו, הוא אוסף את כל כחו, מתחזק ומתאמץ לקום, אך על לבו שוכבת כמו אבן כבדה, ולהתעורר לא יוכל!

והוא רואה את כבוד אלהים המרחף דרך המדבר. שומע הוא קול אדיר קורא:

„כל אשר אזנים לו,
השומע קול שַׁדָּי,
קול הרימו נא וקראו
את כל החי — לחיים!"

„אני רואה! אני מקשיב, אלי!" — יתאמץ לקרא, אך המלים כמו נקפאו על לשונו, מתפרץ הוא משנתו, מפרפר, אך להתעורר לא יוכל.

אך אנחות כבדות מתפרצות מחזהו. מרחפות הן על פני הישימון ונדחפות אל הערפל העב, ובהתנגשן בו, תשובנה אחור ומגיעות כהד רחוק עד לישוב בני האדם.

ושם מרחפות הנה בתוך המהומה, שאנשי הרחוב קוראים לה „חיים", ורק נפש ערה כנפשך, בתי, תאזינן.

יש אשר תגענה האנחות ותניעינה מיתר רך בכנור — אז יאנח גם הוא.

הלא שמעת, בתי, בשור המשורר לבן־הפגים וכשל־הברך את שירתו. שירת העצב ואפיסת החיים — התזכרי?

„שלמה, הה, אלי, אל גדול ונורא,
כי נפש נתת לחוש ולדעת
מצוקות החיים, ענויי הקיום,

השמים. רוח קל טיל על פני הארץ, ותרעש בינות לענפי העצים, אשר משני עברי הדרך, והמולה דקה נשמעה בינות לעלים... הגביר הלך עיף ויגע ובלבו חשב:

— מה ארוכה הדרך!

— מדוע כה אתהלך בלאט? — שאל את נפשו, ויחל להתפלא על כי כבה עיף בדרכו.

— מדוע אינני רענן ובריא היום כאשר הסכנתי להיות? מדוע זה אשאל היום את נ פ ש י? — נולדה פתאם שאלה חדשה בלבו — מדוע זה ארבה היום לחשוב מחשבות א ד ו ת י?...

הוא הלך הלאה תפוש במחשבותיו, אשר לא השיבו את נפשו — מרגע לרגע גדלה עיפותו, ופתאם — ורעיון חדש החל לנקר במחו:

— מדוע זה אמהר ככה ואחפז? בעד מי, מדוע ולמה? — וזרם כביר של שאלות זרם אל מחו, ומחשבה כבדה מעופרת כבר רבצה על לבו. הוא חפץ לגרש את המחשבה מלבו, אך לשוא, היא התבררה והתלבנה מרגע לרגע במחו.

— מנוחה! מנוחה! — קרא לבו בחזקה — למה לי המלחמה המרה, החפזון והעמל? להיות שדוד מנוחה יומם ולילה, לעמל ולדאג אך ל ה ם, לאלה הרמשים הקטנים, אשר נשמותיהם מלאות רפש; לחיות ולהלחם בעדם, אך בעדם, ולהרס ולחבל בידי את חיי ואת נשמתי?!

— מנוחה! פה אלין על הדרך הרוחה, חפשי ורחוק מהם, מאלה, אשר גזלו ואשר שללו את חיי!

— מנוחה! מנוחה!!

ופתאם וירא והנה הר גבוה נגד עיניו. צורים גדולים ועקומים סבבו אותו מכל העברים; קרני התכלת של הירח השתפכו עליהם, והם עמדו דומם, כמו לו הסתירו בחבם צפוני תעלומות. וראש ההר הגבוה התנשא בגאון ויבט השמימה בגדל רוח, כמו לו תכן את רוחם וכמו השיג את גדלם ואין־סופם.

וברממה ובדאגה גדולה עמד הגבור על עמדו ויבט אל ההר.

— לו יכלתי — הגה בנפשו — התרה לעלות! ושם בראש ההר להשקיף ולהתבונן אל החיים ואל כל הנעשה מתחת!...

ובטרם כלה לדבר אל נפשו, ובטרם נתן חשבון לה על דבר הרגש, אשר נולד בלבו זה עתה — והוא כבר חש, כי רגליו קלות כרגלי האילה; כח־קסם הניע פתאם את רגליו, ובצעדי און צעד לעלות ההרה.

ובלכתו — והוא מדמה בנפשו, כי מעופף הוא, כי כנפים לו, כנפים קלים ורחבות, והוא מתנשא וממהר וקרב אל ראש ההר.

— אל ראש ההר? — שאל את נפשו, ומחשבה חדשה החלה להתרקם במחו, והמחשבה עודדתו ותתן שמחה בלבו.

— ואולי — השמימה?! הן כנפים לי!... אך בשלהם, בשל האנשים השפלים האלה, לא ידעתי ולא עלה על לבי, מי ומה אני! אך מרוב ענין וטרדה לא ידעתי, כי כנפים לי, כנפים לעוף — השמימה!

— השמימה! השמימה!

— בני אדם שפלים ונמבזים! מה בז אני לכם! מ ה ש ו נ א א נ י א ת כ ם!

— — — — — — — — —

פתחו האזיקים! — רעם בקולו קול ליש — הלאה הכבלים! חפשות ידיכם, אך קסם השטן עליהן, פקחו את עיניכם, פקחו אותן לרוחה, ויעלם כרגע הקסם, הפשים אתם, וחפשים ורחבים, הבו נא ידיכם!

ולאט לאט החלו בני האדם לפקח את עיניהם, וכבלי הקסם הלכו הלך ונמוג מעל ידיהם...

וירא השטן ויחרק שן מכעס. את מחנות חילו העצים השליח בו, אך האור, אזור הפיצו סביב עיני הגבור, לא נתן לשליחי השטן לקרב אליו, וינוסו ויפזרו לארבע רוחות השמים.

וכפעם בפעם, בהלך הגבור בדד מעיר לעיר, פגש על דרכו במחנות עלמות יפה־פיות, אשר מוללו בידיהן, ובשחוק חן על שפתותיהן קראו לו לבוא אליהן. אלה היו חיל השטן. אך העמל והאון, אשר ראה זה עתה בצאתו לדרכו, לא נתנוהו לשכוח את תעודתו ואת משלחתו, ויוסף ללכת בלי התבונן אליהן. ופתאם — ותתנה קולן בשירת תוגה מלאה תחנונים ועצב, ותשתפך השירה על פני הככר, ותרחף על פני הרים וגבעות, ותמלא את האויר עיפות ולאות. אזני הגבור צללו, דמו רתח בלבו. ולפתע פתאם נפסקה השירה ותצאנה כלן במחולות פראים, ותקרצנה לו בעיניהן, ותרמזנה לו בראשיהן, בפזרן אל כל רוח את שערותיהן... עמד עמד הגבור רגע על עמדו, אך רגע, כי עד מהרה עלה על לבו זכר אחיו הנרדמים, הנענים תחת יד השטן, במצצו את לשדם — את תשוקתם לחיים, וכרגע ועיניו הפיצו קצף נורא, במבט רוגז הביט אל מחנה השטן — ויעלם כלו פתאם.

ויהי הלילה, ליל אביב, ליל קסמים, וילך הגבור, כמנהגו, בדרך נחוצה. מסביב משלה דומיה עמוקה; במרומי השמים הגבוהים והרחבים התנוצצו הכוכבים, הירח הפיץ אור זך ונעים על כל מסביב, והגבור, אשר הלך בעינים נשואות השמימה, כי לא יכל לגרוע עין מהם, תעה מעל הדרך ויבא אל יער קדום עב וגדול. פתאם התעורר ויבט סביבו: העצים עמדו מסביב אחוזים בתרדמה וחלומות עמוקים, הצפרים נמו זה כבר — והגבור שכח רגע את מגמתו ואת תעודתו וישב לנוח.

נפשו עיפה וכמו בקשה דומם בתחנונים לתת לה מנוחה, תנומה וחלומות, יחד את היקום הנח, הנם והחולם מסביב; מחו התרוקן מכל מחשבה, רגשותיו כמו כבו בלבבו, רק רעיון אחד שרר במחו — הרעיון, כי רחוק הגא משאון התבל והמונה, וקרוב ומתאחד הוא את הטבע.

שמורות עיניו סגרו. מרחוק הקשיב איזו שירה עדינה ונעימה, אשר רחפה בינות לעצי היער — וירדם.

אך בהלימו — והוא רואה את אחיו, את אחיו האמללים והנענים, הנרדמים והאסורים באזיקים, ויתבונן ויזכר לאן היו פניו מועדות בצאתו לדרכו ויתעורר בעמל רב וייקץ משנתו. עיף ויגע קם על רגליו ויצא את היער.

וילך הלאה, אך הדרך — לא כמנהגו וכדרכו — היתה בעיניו ארוכה בלי קץ וגבול, כי הנה הסכין הגבור ללכת תמיד מבלי הרגש כל טרח ועצלות; התשוקה לחיות, להלחם ולנצח לותה אותו על דרכו, עד כי לא התבונן לעת החולפת בחפזון. אך עתה הרגיש עיפות בכל אבריו, בנפשו שררה איזו תוגה נעימה, לבו נמלא עצלות וכבדות, וברב עמל נשא את רגליו וילך הלאה.

והליל היה צח ובהיר כלפני שעה. הירח נהג בדומיה את אלפי הכוכבים על פני

אנחות הגבור

(שיר בפרוזה).

בכל הערבוביה הרבה, הסוערת סביבותינו והמתנועעת בחפזון כל כך נמרץ, בכל השאון והמבוסה והמהומה הגדולה, שאנשי הרחוב קוראים לה „חיים" — בכל אלה לא תשמעי אַת, בתי, את דפיקת החיים ויצירתם; אף צלצול רענן אחד חי הנושא את עצמו לא תקשיבי אַת בכל אלה. כי הנה ככה — אַת אומרת — רועשים וסוערים גם כלי הברזל הדומם אשר בבית החרשת; בלי מחשבה ורצון, בלי תשוקת החיים והיצירה, מונעים בכח הקיטור או על ידי האינרציה, סובבים הולכים הגלגלים על ציריהם; מבלי אשר יצעדו צעד אחד קדימה, הנם חשים וממהרים, מצלצלים ורועשים — אך למען החרש את האזנים.

ובעיף נפשך, ובנטותך את אזניך הקשובות לכל הנעשה והנרקם, למען צוד את קול דופק רוח החיים, אז תקשיבי קול חלש ומדוכא, הגותן בלבך התמים אמונה, כי עוד לא מת רוח האדם; אז תשמעי, בתי, אנחה גדולה, אנחה חלושה מרה וממשכה — אנחת האנושיות, הנתונה במצור ומצוק. חלושה ורכה היא האנחה הזאת בשאון הגדול הסוער סביבותינו, אך אבד לא תאבד בו, ואזנים קשובות, כאזניך, בתי, מאזינות בהתפרץ ובבקוע לה האנחה הזו דרך בתוך רעש גלמי הברזל, המחרישים את האזנים.

אנחות של נשמות הנה, של נשמות חיות, ולהתבולל ולהתערב לא תוכלנה במהומת הרבה של המהכת הדוממה.

איה איפה הם — תשאלי בינגון — איה הם אלה הענקים, אלה הקולות האדירים, אשר קראו בשכבר הימים לחיים, למלחמה, ליצירה, להריסה ולבנין?

— האמנם — מתו?!... והיאוש המר עולה על עיניך ועל פניך, כעננה על פני השמים הזכים.

— מארבע פנות העולם — תתאונני — תשמענה אך אנחות ואנחות; חלושות ומדוכאות, ברפיון ובבלי כח הנן מרחפות באויר, וכל נפש עֵרה וקשובה תאזִנן, ובהאזינה תאָנח גם היא...

שמעי, בתי, הקשיבי, ואספרה:

היה היה גבור בארץ.

גבור היה בגבורים, אמיץ וגא מאד היה רוחו, חזק מצור היה רצונו, ולב גדול מאד היה לו, לב הבוער באהבה לכל החי, לכל אשר נשמה באפו.

כהקר ביר מימיה, כה הקרה תשוקת החיים מלבו, וכל און ומוטה נפשו נשא בל יכולה.

וילך ויעבר הגבור ההוא ממדינה למדינה, מעיר לעיר ומכפר לכפר. עיניו הנוצצות האירו לו את הדרך; ברחובות ובשוקים נתן קולו ברמה לעורר ולקרא לחיים את בני האדם, אשר השטן אסר את ידיהם ואת רגליהם באזיקים, בהפילו עליהם תרדמה.

בלבד. אבל כל עוד שיש לאומים בעולם, הוא משתוקק, שהאומה הישראלית תתקיים לא בתור אומה שפלה, קודרת, רצוצה וסחופה. רמה ויפה היא צריכה להיות, ומזהרת בקדושה רוממה. ויותר שהיא שפלה עתה, יותר היא צריכה להיות רמה ונשאה לעתיד: „לפום צערא אגרא" עולה מבלי משים על זכרוננו. ועוד דבר אחד אנו זוכרים כשאנו קוראים את הדברים האלה — תפלה עתיקה רטובה בדמעות וטבולה בדם: „אזכרה אלהים ואהמיה", שואגת כנסת ישראל מנהמת לבה, „בראותי כל עיר על תלה בנויה, ועיר האלהים מושפלת עד שאול תחתיה"... כל דברי „הנער החולה" הם פרוש נכון להתפלה קורעת הלב ושוברת הגוף הזאת.

ואולם גם אחרי כל אלה אין אנו צריכים לחזור מדעתנו, שהבענו למעלה, כי פרץ הוא יותר עממי מאשר לאומי, כי הוא אוהב יותר את ההמון הישראלי, כמו שנתיחד מכל העמים בצרותיו המיוחדות ובמנהגיו הדתיים המיוחדים, מאשר את האומה הישראלית כמו שנתיחדה מכל האומות האחרות ביצירותיה הרוחניות המיוחדות ובמושגיה הדתיים והמוסריים המיוחדים. לא רק סנונית אחת אינה מביאה את הקיץ בכנפיה; אפילו שתים שלש סנוניות אינן יכולות לעשות זאת. ה„טון־היסודי" של המספר הוא העיקר לנו, כשאנו דנים על רעיונותיו ומגמותיו הברורים, וה„טון־היסודי" של פרץ אינו הלאום העברי, אלא ההמון העברי. ואולם רצוננו היה להראות, שלמרות נטיתו העיקרית של פרץ לגנות את תרבותנו העתיקה ברוחם של „המשכילים" משנות השבעים, הוא מלא, אולי בעל כרחו ושלא מדעתו, מרוח הלאומיות של שנות השמונים והתשעים. וכשאנו דנים על מספר אמתי, שהוא גם משורר אמתי, כלומר איש, שרגשותיו מושלים בו, אז יכולים אנו לחשוב את הדברים הנזרקים מעטו, את הרעיונות, שהביע רק לעתים רחוקות ורק כלאחר־יד, להוכחות יותר חשובות על מה שצפון במעמקי לבו ובסתרי נפשו, מן הדברים והרעיונות, שהביע מדעת ובהכרה ברורה.

יוסף קלוזנר.

היידלברג.

„הנער החולה" היה נמצא בקרבת בית־הכנסת, והוא מספר על אדותיו לאמו:

„ביום נורא מראהו... עני, בלה, קודר... את הזכוכיות השבורות רוצים העכבישים ברחמנותם לכסות בקוריהם... ומנגד, על ההר, בראש חוצות, עומד בית־התפלה הקתולי הרם בשיאו החד — ו ש ו ח ק...

„לעת ערב היה לבית־הכנסת מראה אחר לגמרי... בפעם הראשונה ראיתיו בכך... ערפל דק ונאה של תכלת־כתֹה הקיפהו... החלונות השבורים לא היו עִוְרים... הם הסתכלו בעולם בעמקות ובכובד־ראש... הספון ממעל היה מלא חיים, כמעט שהתנועע... אריות אחדים מן הספון רצו להנתק מעל הכותל... עוד מעט, עוד מעט ויתחילו לשאוג!" (עמ' 164—163).

בקוים יפים ודקים מוגשם פה הרעיון המפורסם, כי כנסת ישראל מתחלת ב ע ת ט ו ב ה להתביש בעצמה ונראית כעניה, קרועה, שחרחורת וקודרת; ורק למראית־עין, מרחמנות, מכסים הרבנים החשוכים בעלי „אשר יצר" או הרבנים „הנאורים" בעלי „התעודה" את קירות בית ישראל. העומדים להרס, בקורי העכביש של „תרבותנו העתיקה עם כל פרטי פרטיה" או של ה„ליברליסמוס" האירופי המרומה. ואולם ב ע ת ר ע ה נופל הַתִּבְלוּל מעיני ישראל, והוא רואה את מצבו הרוחני והגשמי כמו שהוא; ראשי העם מתמלאים חיים ומתחילים להתנועע, והמעולים שבאומה רוצים להנתק מעל הגטו: הם דורשים, שיהא עמם דומה לכל העמים החיים על פני האדמה, שיהא גם קולו נשמע בין הלאומים החיים.

ואולם „הנער החולה" מוסיף לדבר:

„הוי, אמי, אלו הייתי עשיר!...

„מה היית עושה?

„הייתי מחדש את בית־הכנסת!

„אני רוצה, שגם הוא יהיה רם, שגם ראשו יגיע השמימה; והוא צריך להיות י ו ת ר ר ם מפני שהוא י ו ת ר ש פ ל! וגג של זהב צריך שיהיה לו, וחלונות של בדולח!

„השומעת את, אמי, אני חושב כך: אפשר להתקים בלי בית־הכנסת, אלהים נמצא בכל... באשר שם דמעה נופלת הוא רואה! באשר שם תרומנה העינים אליו הוא מביט, באשר שם יתאנח לב ענום הוא שומע!... אבל, אם יש בית־כנסת, צריך שיהא רם, יפה ומבריק בהוד נורא.

„כן חשבתי גם אתמול. פתאם שומע אני קול בכי! בכי עצב ושקט... נעים ועצב, ולוקח כל לב...;

„את, כשאת מנגנת, הנך ממלטת מן הפסנתר בכי כזה...

„ואני חשבתי, אמי, — באמת ר צ י ת י לחשוב, בכונה לא הבטתי מאחרי כדי שאוכל לחשוב זמן יותר רב, — כי בבית־הכנסת בוכים ומנהמים... כי שם פנימה יושבת, לוטה בערפל דק של תכלת, נשמת בית־הכנסת האמלל ובוכיה, ומנהמת...

„והיא קובלת על שהשמש גורעת מחלקה... על שהיא ממטירה אגודות שלמות של אור מוזהב על גג בית־התפלה הקתולי, ובשביל בית־הכנסת היא חסה אפילו על קרן אור אחת... לו היא משליכה בעצם יום בהיר ויפה, כנדבה לעני, רק קרן אור חורת... והיא מחליקה עליו ומתגנבת ממנו עד מהרה כמתבישת!..." (עמ' 164).

פרץ כולו נתגלה לנו בדברים האלה. כולו כמו שהוא. באמת הוא חושב, שאפשר לישראל להתקים בלי בית־כנסת, בלי התאחדות לאומית — בשאיפות אנושיות כלליות

בחלק „ערצאֶהלונגען און בילדער" שב„כתבים היובליים" (עמ' 168—166) יש ציור קטן בשם „הנדחת" (די פערשטויסענע). בהשקפה ראשונה אין השם הולם את הספור כלל. כי תכנו בקצרה הוא: עלמה ישראלית, מגודלת בביתו של יהודי אדוק, בת לאם אדוקה וזהירה במצות, בורחת בחג השבועות, ב„זמן מתן תורתנו", מבית אביה אל בית מכיריה הנוצרים ועוזבת את דתה ואת עמה. עלמה כזו הרי לא „נדחת" היא: את עצמה הדיחה מקהל ישראל. אבל המספר חושב אותה בכל זאת לנדחת, והצדק אתו. מה יודעת אשה עבריה מעמה, מדתו ודברי ימיו, מרדיפותיו ומסירות נפשו על קדוש השם, מן הקדושה והטהרה של גדולי ישראל, מרוממות הרוח, שהראו אבותינו, מן האידיאלים הנשאים של הנביאים, מן התקוות הלאומיות המזהירות והתקוות האנושיות הנצחיות, שיצר רוח ישראל בכל הזמנים ובכל הארצות?... „הנדחת" מאשימה אותנו כולנו, את כל הגברים מישראל, בקצף ובמרירות. היא טוענת לפני אחיה, שנשאר ביהדותו:

„מה ידעתי מוכוחכם השטוף בדם עם אלהי?

„אתה ידעת את, למדת זאת ב„חדר"; הספרים שלי לא הגידו לי דבר על כל אלה...

„בביתכם חייתי חיים זרים; חיים זרים, שהשתקפו בספרים ביופי יותר נחמד אלף פעמים ככה!

„כלום המירותי, זייפתי איזה דבר?

„המירותי רק חלה צהובה נלושה בכרכום במאפה מתוק אחר... „מעשיות" מ„צאינה וראינה" של אמי — בספורים יותר יפים ויותר חיים...

„המירותי מעט „ירק של שבועות" על הקרקע בירקרק רענן ביער ובשדה! „תחנות" ברומנים... את החיים הצרים, החונקים, המסומרים — בשמש ובפרחים, בששון ואהבה...

„לא המירותי אתכם, כי לא ידעתיכם; לא ידעתי מיסוריכם, כי לא ספרתם לי כלום על אדותיהם...

„מדוע לא ספרתם לי על אדות אהבתכם אתם, — על אדות אהבתכם, המתפרנסת מדמכם? מדוע לא דברתם אלי בדבר יפיכם אתם, בדבר יפיכם הנצחי והשטוף בדם?

„את היפה, את הנחמד, את הנשגב, את הנשגב בנוראותיו טמנתם בחובכם, אותו הצפנתם, אתם הגברים, לעצמכם.

„מאתי, מאתנו, אשר ערגנו אל החיים בכל בשרנו ודמנו, בכל כח-הנעורים שבנו, מאתנו דרשתם — תופיני-חמאה וחלה צהובה...

„אתם הדחתם אותנו". (עמ' 168).

פה יש כבר לא רק אהבה לישראל, אלא גם אהבה להיהדות; יותר מזה: פה יש אפותיאוזה לרוח-ישראל. בטורים המעטים האלה הראה פרץ את הבנתו העמוקה, שהוא מבין את הרוממות הנוטעת יראת הכבוד ואת היופי הנורא-הוד שבצרות ההיסטוריות ובסבל הירושה ההיסטורי של האומה הישראלית, ובקדוש-השם שלה, שהוא יחיד ומיוחד במינו בהיסטורית כל העמים.

ובציור אחר קטן „הנער החולה" (דאס קראנקע יונגעל), שנדפס ב„כתבים היובלים" לפני „הנדחת" (ערצאֶהלונגען און בילדער, עמ' 165—160), הוכיח פרץ, שלמרות היותו שקוע תמיד ביהדות של ההוה, בצרותיו של ההמון העברי, הוא מרגיש ומכיר גם את הצער העולמי וההיסטורי שלנו, — שלבו כואב לא רק על צרת היהודים, אלא גם על צרת היהדות.

הטובות של ה„שטריימלים" מן הדור הישן. וכאלו כדי להגיש כוס תנחומים לאלה, שהתאבלו על ה„שטריימל", נדפס ב„תוצאה היובלית" של כתבי פרץ הז'רגוניים, מיד אחרי ה„שטריימל" הטנדנציוזי, ציור מגמתי אחר בשם „גנוס ושולמית" (מעשה'ליך, עמ' 57—62), שהוא הימנון נלהב לרוח ישראל.

כבר המלצנו פעם אחת על פרץ את החרוזים הידועים מפויסט: „שתי נפשות שוכנות, הוי, בחזי, ואחת רוצה להפרד מן השניה". ראוי לשום לב, כי פרץ, כשנלחם עם המסורות המיושנות שלו, לא יצא נגדן מעולם בכלי זינם של גורדון וחבריו. לא נגד סעיפים מחמירים ידועים מן ה„שלחן הערוך" היה נלחם, מזוין בהלכות מקילות אחדות מן התלמוד, כמו שעשה המספר ר"א ברודס, אלא התקומם נגד רוח הישן בכלל, נשען על תביעותיו של הרוח החדש, האנושי והכללי, המתנגד לו מעיקרו. ובכל זאת נכר במלחמתו עם הרבנים ועם האמונות התפלות לא רק היהודי הלאומי, הרוצה להדריך את רוח עמו מכבליו הכבדים, אלא גם ה„משכיל" משנות השבעים, הנלחם עם הגוסס, המפיל ארצה את הנופל מאליו והדורך ברגליו על צוארו של המנוצח. כשאנו קוראים את כתביו המגמתיים של פרץ, המכוונים כלפי הדור הישן וההולך למות, אנו, בני הדור הצעיר, יכולים רק להניע בכתפינו: נגד מי נלחם האיש הזה ועל מה הוא מבזבז את כחותיו? כלום אינו רואה, שהדור החדש אפילו בערים היותר קטנות אינו משגיח עוד ב„שטריימל" כלל, כי, כשמרשות ה„אֶפּוּלֶטוֹת" לנער יהודי להכנס אל איזה בית-ספר כללי, הוא ואבותיו שוכחים את הפקודה החמורה של כל ה„שטריימלים" מימות משה ועד עתה, שאסור לכתוב בשבת? ואם נמצאו עוד איזו רבבות מבני הדור הישן, שנשמעים לה„שטריימל". כלום על אלה, שהחיים לא פעלו עליהם, תפעל הספרות? ואם תפעל עליהם הספרות והם יעזבו את ה„שטריימל", כלום תרויח האומה הישראלית או אפילו האנושיות כולה, אם עוד איזו רבבות ישראלים יהיו לאנשים מישראל בלבד? את כל השאלות האלה לא שאל פרץ את עצמו כמו שלא שאלו אותן גם גורדון וחבריו. בן שנות השבעים הוא פרץ בנידון זה, למרות מה שהוא נותן למגמותיו ותביעותיו פנים הרבה יותר חדשות והרבה יותר יפות.

ואולם מי שאינו מכיר את פעולתה של הלאומיות על פרץ אינו אלא טועה. יהודי בעל לב חם ורגש כפרץ אי-אפשר שלא יהיה יהודי לאומי. הן אמנם על הרוב אנו מוצאים בכתביו של פרץ יותר את חבת-ההמון הישראלי מאשר את אהבת קדשיה הרוחניים של האומה הישראלית בהתפתחותה הרוחנית וההיסטורית (מה שאנו מוצאים, למשל, בספוריו של סמולנסקין ובשיריו של ביאליק). אבל יש עמודים בציוריו ויש ציורים בכתביו, שקשה למצוא דוגמתם בכל הספרות הלאומית שלנו. לא נדבר על הציורים הנפלאים מעין „מנגינת-הזמן", „ארבעה דורות—ארבע מיתות" או „פוחת והולך" ושאר „ספורי יוחנן המלמד", החיים עוד בזכרונם של הקוראים העברים ואין לנו, איפוא, כל צורך להראות את כל החבה והיקר לכל קדשי ישראל ולהמדות הישראליות המצוינות, שבכל שורה ושורה מלאה מהם. לא נדבר גם על הספר „חסידות" של פרץ (הספר העשירי מן ה„כתבים" העברים, „ביבליותיקה עברית" של „תושיה", ספר ק"ם), שבו אנו רואים את פרץ המשורר צולל במעמקי השירה שביהדות ומעלה פנינים פיוטיות בידו, שלא ראתה עין עד כה. אבל רוצים אנו להעיר את הקוראים העברים על שני ציורים ז'רגוניים ממין זה, שלא נתרגמו עברית עד כה ולא נודעו לקהל קוראינו במקורם.

„חקרנותם". הוא לא נרדף מעולם מאנשי עירו בשביל שכתב „דברי־מליצה", ועל כן אין ספוריו מלאים „משכילים נרדפים" מן המין הרגיל בספורי שאר מספרינו הישנים עם החדשים. „בחורי הישיבה" שבספוריו אינם „משכילים" במובנו של „עיט צבוע", אלא „חקרנים" גמורים. לא ה„הויות" של אביי ורבא הן עיקר בעיניהם, אלא השאלות העולמיות שב„מורה נבוכים" וב„עיקרים". אולי זוהי גם סבת הדבר, שמר פרץ עוסק אפילו בספוריו מחיי־ישראל בשאלות אנושיות כלליות יותר מכל מספר עברי אחר. ואולם לדבר זה יש גם סבה יותר עמוקה, המונחת באותו הזמן, שבו התחילה התפתחותו של פרץ ובו נתרקם ה„סופר" שבו.

כי פרץ, יותר מכל סופר עברי אחר, תלוי בין שני מגניטים, כארונו של מחמד הוא עומד באמצע בין שתי תקופות: תקופת ההשכלה ותקופת הציוניות. כבר בשנת תרל"ו היה סופר עברי. שנת תרל"ו — השנה, שבה יצאו „חטאות־נעורים"!... טובי הסופרים העברים, וגורדון ולילינבלום בראשם, עדיין היו אז עסוקים ב„רבי ופסי" וב„קוצו של יוד" שלו. תנועת ההשכלה חגגה אז נצחון אחר נצחון. האדוקים עם „נוגה־הירח" ו„הלבנון" שלהם נשתתקו לגמרם או הוסיפו ללחום בלי־כח, באפס תקוה לנצחון קרוב או רחוק. הכל דמו, שבא הקץ להאדיקות הישנה, ורבים היו נוטים לשוט קץ גם ליהדות הישנה, כלומר „לשפוך את הילד עם מי־הרחצה"... רק מעטים הרגישו, כי רוח חדשה מנצנצת בעולם ישראל ועתידה היא לשנות את כל הערכים של תקופת ההשכלה.

והרוח הזאת לא אחרה להגלות. אותה בשר כבר סמולנסקין בשנות תרל"ב—תרל"ה; ובשנת תרל"ו התלקחה המלחמה על דבר השקפותיו של מנדלסון ביחוסן אל הרעיון הלאומי בכל עצם תקפה. ובעצם העת ההיא התחיל עוד זרם חזון אחד לזרום בספרות העברית. „מתקני עולם" נראו בה וירחון אחד יסדו להם בשם „האמת". וירחון שני כבשו להם בשם „אספת חכמים", וב„השחר" עצמו הלך ונדפס השיר הארוך „כשרון המעשה" של יהל"ל. מי יודע, אם לא ניצוץ מנשמתם של האנשים האלה עבר אל מחבר הספר „באַנציע שווייג", שהתחיל לכתוב בעצם הזמן ההוא. מי יודע דרך הרוח?...

בשנת תרל"ו התחיל פרץ לכתוב (בספר: „ספורים בשיר ושירים שונים"), ואחר כך נשתתק ודומיתו ארכה כעשר שנים. רק באמצע שנות השמונים הוא עולה שנית על במת הספרות. ב„האסיף" אנו מוצאים את ספוריו, המצטיינים לא כל כך בעבודם הפיוטי כמו בתכנם המקורי. בשאלות אנושיות כלליות נוגע פרץ בספוריו העברים. כיהודי לאומי וציוני הוא מופיע לעינינו באחדים משיריו, אך למלחמתו עם האדיקות, עם האמונות התפלות קשה למצוא זכר בכל אלה. הסבלנות הזאמושטשית עוד לא הסירה מעליו את חותמה.

אבל בן „דור ההשכלה" היה פרץ, ובשנות התשעים התעורר בקרבו ה„משכיל" של שנות השבעים.

ה„שטריימל" שלו הרעיש את עולמנו. הבטלנים שלנו משתי המחנות הבינו את הדברים כפשוטם: אלה מצד ימין דמו למצוא בציור הטענדנציוזי הפקרות ופריצות, ואלה מצד שמאל הריעו תרועת נצחון על שנמצא בדור הלאומיות איש מסוגל להלחם ברבנים מלחמת־תגרה, כגורדון בשעתו. כי כולם כאחד היו טועים — זאת יבין כל איש, שאינו שופט על המשורר כבעל פובליציסט או חוקר. אלה, ששמחו על ה„שטריימל", היו יכולים להתעצב על „הרב מיארטשוב" ו„הרבנית מסקול" (כתבים, III, 40—36 גם 53—60), שאין בהם מלחמת תגרה או איזו מלחמה ז׳חרת אלא, להפך, יש בהם הכרת מדותיהם

לדמותו הרוחנית של י"ל פרץ.

למלאת יובל שנים מיום־הולדו, ל"ג בעומר תרי"א—תרס"א.

פעמים אחדות כבר נזדמן לנו לדבר על אדות י"ל פרץ ומפעליו הספרותיים [1]; ואולם על תכונה אחת, המצינת והמיחדת אותו מכל הסופרים העברים בזמן הזה, לא דברנו עד כה, ולפי ידיעתנו לא העיר גם שום סופר אחר שכתב על אדות פרץ, על תכונה זו, שבאמת היא ראויה לתשומת־לב מיוחדת.

יצחק ליבוש פרץ נולד בל"ג בעומר שנת תרי"א בעיר זאַמושטש (פלך־לובלין). העיר הזאת מפורסמת בקורות ספרותנו החדשה. כשם שהיו „חכמי־ווילנא" בדור ההשכלה לחטיבה מיוחדת בפני עצמה, בעלת קלסתר פנים מיוחד, כך היו גם „חכמי זאמושטש". עוד מן המאה השמונה־עשרה ידוע לנו תלמודי גדול, שהיתה לו ידיעה רבה, בערך אל זמנו, גם בחכמות חיצוניות: ר' ישראל מזאמושטש היה רבו של משה מנדלסזון, וגם לסינג היה מכירו ומכבדו. באמצע המאה שעברה נודעו לשם „חכמי זאמושטש" אלה: יעקב אייכנבוים, ד"ר אֶטינגר (אחד מעשרת הראשונים, שהתחילו לכתוב זרגונית לא „תחנות" וספרי מוסר בלבד), יעקב רייפמאַן, אלכּסנדר צדרבוים, ועוד. תכונה אחת משותפת יש לכל החכמים הללו: הם חובבי־חכמה ושיניה, אבל אינם נלחמים בעד ה„השכלה בת־השמים" עם „החשוכים ומורדי־האור". את החקירה כשהיא לעצמה הם מחבבים, אבל ה„השכלה" במובנם של סופרי „השחר" היא בעיניהם כעין קלות-דעת. דבר זה מתבאר על ידי רוח־הסבלנות ששרר בעיר זאמושטש מאז ומעולם [2]. המפלגות השונות, שהיו בה כבכל עיר ישראלית בפולניה, לא היו שונאות זו לזו ביותר, ומעולם לא נרדפו בה „המשכילים", כמו שהיה הדבר נוהג בשאר הערים הקטנות. מסבה זו לא היו אנשים כאייכנבוים ורייפמאן לוחמים אמתים, שיצאו בגלוי נגד הבלי המסורת ונגד האמונות הטפלות של היהדות הארוקה. אפילו צדרבוים, אשר ב„המליץ" שלו נתרכזו כל החפשים בדעות בשנות הששים והשבעים, היה הוא עצמו סבלן קונסרוואַטיבי בעניני־הדת. ולעומת זאת היו כל „חכמי זאמושטש" חקרנים גדולים, מתעמקים בספרותנו העתיקה ותולים בכל קוץ וקוץ שבה תלי תלים של השערות.

י"ל פרץ, אשר, הודות לאל, לא נעשה „סבלן" כמוהם, ירש מהם במדה ידועה את

---

[1]) מאמרנו: „י"ל פרץ ויצירותיו הפיוטיות" נדפס בתור הקדמה ל„כתביו" העבריים ב„ביבליותיקה העברית" של „תושיה", ספר מ"ז; מאמרנו על „העוגב" בשם „שירי אהבה" נדפס ב„האשכול" של מר פוכס, I, 54—71, והכאראקטריסטיקה כללית הדפסנו ב„השלוח", כרך ז', חוברת ו', עמ' 540—547.

[2]) פרטים אחדים מתולדותיו של פרץ ומחיי העיר זאמושטש הודיעני בטובו המספר יעקב דינסזון, ואני מביע לו בזה את תודתי העמוקה.

„שֶׁבְּתִילִי, צֵא וַחֲשׁוֹב!״ — „צָדַק מַלְאַךְ־הַמָּוֶת״
עָנָה הַקָּהָל קוֹל רָם, „וְהַתֵּרוּץ, שְׁמֶרְל, הַתֵּרוּץ!״
עָנָה שְׁמֶרְל וְכֹה אֶת מְשָׁלוֹ נָשָׂא וַיֹּאמַר:
— „צָדַק הַבּוֹרֵא אַף הוּא, וְהַכֶּלֶב אָשֵׁם בַּדָּבָר:
צַדִּיק אַתָּה, אֲבָל מִי בִקֵּשׁ מִיָּדְךָ, הַכֶּלֶב,
לָדוּן וְהַמִּשְׁפָּט לֹא לָךְ!״ וְלֹא עָמְדוּ מִצַּחֲקָם הַמְּסֻבִּים,
וְשֶׁבְּתִילִי פָּנָיו כִּפְנֵי הַכְּרוּם מַאְדִּימִים, מַכְסִיפִים,
חוֹשֵׁב לְהָשִׁיב אַף הוּא אֶת חוֹרְפוֹ דָּבָר, וּבְאוֹתוֹ
רֶגַע נִתַּן לוֹ מְרַק־לְבִיבוֹת חֲמִימוֹת מְמֻלָּאוֹת;
וְהָיָה לְמָרָק זֶה עֵין הַזָּהָב הַמְזֻקָּק הַנִּתָּךְ
וְקַרְנֵי הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאוֹר מִשְׁתַּבְּרוֹת בָּאֲבַעְבֻּעוֹת
כַּחוּלוֹת אֲדֻמּוֹת וּצְהוּבוֹת. וּמָצָא שֶׁבְּתִילִי לְנָכוֹן
לְמַלֵּא אֶת פִּיהוּ, שֶׁכְּבָר פָּעַר לַעֲנוֹת לְהַמְלַמֵּד,
בְּשָׁלֹשׁ לְבִיבוֹת וְכַף שֶׁל מָרָק הֵצִיף עָלֵימוֹ,
וְנִפְסַק בְּאֶמְצַע הָרִיב.
וְכֹה הָיוּ יוֹשְׁבִים וְאוֹכְלִים
מָרָק וּבָשָׂר צְלִי־אֵשׁ: תַּרְנְגֹלוֹת, בַּרְבּוּרִים אֲבוּסִים,
וְנֶהֱנִים מִיֵּינוֹת שֶׁל כְּרָמִים מְתֻבְּחִים, מִתְלוֹצְצִים וְשׂוֹחֲקִים.

וְיָרַד הַשֶּׁמֶשׁ זֶה כְבָר, כְּשֶׁיָּשַׁב בְּעֶגְלָתוֹ אֶלְיָקוּם,
וְזָזוּ הַסּוּסִים; אַךְ לֹא מִהֲרוּ בְדַרְכָּם הַפָּעַם,
יַעַן כִּי רָפוּ יְדֵי מִיכַיְלָה מִשְּׁתוֹתוֹ הַיַּיִן,
וְהָלְכוּ הַסּוּסִים כְּכָל הָעוֹלֶה עַל רוּחָם בְּאֵין דֶּרֶךְ,
נְבֹחָם, וְעַל כָּל גּוּשׁ וְגוּשׁ אֶלְיָקוּם נִגַּע בְּרֹאשׁוֹ.

שאול טשרניחובסקי.

הידלברג.

וְשָׂמַח הַקָּהָל מְאֹד, כִּי לֵב אִישׁ אִישׁ יַחַד בַּעֲשׂוֹתוֹ
טוֹבָה לַעֲמִיתוֹ. וּפְנֵי הַמְלַמֵּד מְזִיעִים מִשִּׂמְחָה.
„הִנֵּה כִּי כֵן". יֹאמַר אָז שֶׁבְּתִ־לִי, מוֹשֵׁךְ בִּזְקָנוֹ.
(זֶה אַךְ מִפּוֹלִין הוּא בָא וְקָרְאוּ לוֹ „תַּחְמָם פּוֹלָנִי".
כַּאֲשֶׁר יִקְרְאוּ לְכָל פּוֹלָנִי: „תַּחְמָס" אוֹ גַנָּב)
„הִנֵּה כִּי כֵן שְׁמֶרְל — זֶה אִישׁ הָיָה, אִלְמָלֵא לִיטָאִי.
רֹאשׁ שֶׁל שְׁתִי וָעֵרֶב. — מְסֻפְּקָנִי אִם הֵם יִשְׂרְאֵלִים",
שָׁמְעוּ הַיּוֹשְׁבִים וְהִבִּיטוּ בִּפְנֵי הַלִּיטָאִי מַה יַּעֲנֶה.
חִכּוּ לִדְבָרָיו. כִּי אִישׁ מְאֹד נָבוֹן הָיָה וְאִם מְלַמֵּד.
עֵינָיו אָז יַעֲצוֹם שְׁמֶרְל, וְעָנָה כְּשׁוֹאֵל לְתֻמּוֹ:
וְאָטוּ אַבְרָהָם אָבִינוּ לִיטָאִי לֹא הָיָה, רַב שֶׁבְּתִ־יל?
— „מַה. יְשִׁיבֵנוּ הַלָּז, אַבְרָהָם אָבִינוּ! מִנָּלָן?"
עָנָה שְׁמֶרְל דִּכְתִיב: „וַיִּקְרָא אֶל אַבְרָהָם שֵׁנִית".
וְאִלּוּ גָּאוֹ הָיָה לִיטָאִי שֶׁי נְ דְ לְ'ס הָיָה אוֹמֵר וְלֹא שֵׁנִ־ים".

מָצְאוּ הַדְּבָרִים אָז חֵן בְּעֵינֵי הַמְסֻבִּים וְשָׂחֲקוּ
הַרְבֵּה, וְנֶהֱנוּ מְאֹד מֵחָכְמַת הַמְלַמֵּד וְאָמְרוּ:
— „שֶׁבְּתִ־לִי, שְׁתִיקָה זוֹ מַה הִיא? עֲנֵה לוֹ לַמְלַמֵּד גַּם אַתָּה!"
— „אֶט. עָנָה שֶׁבְּתִ־לִי. פְּ'פֶה! יֹאמַר הַלֶּמְבִּיק מַאי אִיכְפַּת!
וְאוּלָם נִפְלָאת הִיא בְּעֵינַי וְנֶעֱלַם מִמֶּנִּי הַפִּתְרוֹן:
שֶׁמָּא רְאִיתֶם עַד כֹּה לִיטָאִי, שֶׁאֵין לוֹ שְׁנֵי שֵׁמוֹת,
וְאִם שְׁנֵי שֵׁמוֹת אֵין לוֹ, שְׁנֵי זוּגוֹת שֶׁל תְּפִלִּין לוֹ בְּוַדַּאי
אוֹ. לְכָל הַפָּחוֹת, לוֹ שְׁתֵּי נָשִׁים עֲגוּנוֹת בְּלִיטָא".
מָצְאוּ הַדְּבָרִים אָז חֵן בְּעֵינֵי הַמְסֻבִּים וְשָׂחֲקוּ
הַרְבֵּה, וְנֶהֱנוּ מְאֹד מֵחָכְמַת שֶׁבְּתִ־יל מִפּוֹלִין.
חָוְרוּ פְּנֵי שְׁמֶרְל מְאֹד. כִּי זָכַר מַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה;
וְאוּלָם הִבְלִיג עַל כַּעֲסוֹ, וְעָנָה לְשֶׁבְּתִ־יל וְאָמַר:
— „שֶׁבְּתִ־לִי. הַסְכֵּת וּשְׁמַע. מִסְתָּמָא נְהִירִין לָךְ דִּבְרֵי —
אֲגָדַת הַפֶּסַח; אָמוֹר, מֶה רָאָה רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם
לִשְׁחוֹט אֶת מַלְאַךְ־הַמָּוֶת, וְהוּא צָדֵק בְּרִיבוֹ, רַבּוֹתַי,

וְיַחַד עִם אֵלֶּה הַדָּגִים בָּאוּ בַקְבוּקֵי הַיָּיִן,
יַיִן יָשָׁן מִקְרָים, בַּקְבוּקִים אֲחָדִים „יֵין כַּרְמֶל",
וְכִבְּדוּ בוֹ אֶת הָרַב, וְגַם יֶתֶר הַקְּרוּאִים טָעֲמוּ.
וְהִלְּלוּ אוֹתוֹ, וּכְשׁוֹךְ הָרָעָב וְנִכְנַס הַיַּיִן,
שָׁבוּ לְדַבֵּר בְּקוֹל רָם, לְהִתְלוֹצֵץ וְלִשְׂחוֹק מִטּוּב־לֵב.
וְהָיוּ מְדַבְּרִים עַל דְּבַר שׁוּק הַתְּבוּאָה וְעַל דְּבַר הַבַּצֹּרֶת
(הַשָּׁאוֹן הוֹלֵךְ וָרָב: בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ אִישׁ וְשִׁטָּתוֹ),
וְנָשְׂאוּ וְנָטְלוּ בִּדְבַר הַמְּדִינוֹת וּמַחֲלַת וִיקְטוֹרְיָה,
עַד שֶׁבָּאוּ לְבַסּוֹף לְשַׁקְלָא וְטַרְיָא בְּעִנְיַן
עִזָּבוֹן רוֹטְשִׁילְד וְהַיּוֹרֵשׁ. וּבְמַצַּב הַפּוֹעֲלִים כֻּלּוֹ.
קוֹלוֹ אָז יִשָּׂא קוֹל רָם, הַמְלַמֵּד שְׁמֶרְל וְכֹה אָמַר,
(לִיטָאִי הָיָה וְעַל כֵּן בֶּן תּוֹרָה. וְאִם הֵצִיץ וְנִפְגַּע):
„שִׁמְעוּ רַבּוֹתַי מַה שָּׂח הַמְלַמֵּד מֵלִיטָא, מַה יֹּאמַר!"
פָּתַח שְׁמֶרְל בְּזוֹ הַלָּשׁוֹן וְסִפֵּר בִּקְצָרָה
תְּלָאוֹת־הַפּוֹעֲלִים. וְכָל מַה שֶּׁעָבַר עַל נַפְשָׁם עַד הֵנָּה.
מְצוּקוֹת וְרָעָב וּמַר הַלַּחַץ בְּאֵין תִּקְוָה לֶעָתִיד,
וְהֵמָּה קָשִׁים מִצּוּר. וְעָמְדוּ בְנִסְיוֹנוֹת מְאֹד רַבִּים.
וּנְטוּיוֹת עֵינֵיהֶם אֶל כְּלַל יִשְׂרָאֵל וְיִדְאֲגוּ לָמוֹ.
„וְיַיִן מַאְדִּים זֶה מָה הוּא אִם לֹא דַם פּוֹעֲלֵינוּ.
שָׁפְכוּ וְשׁוֹפְכִים עַל שְׂדוֹת בַּת צִיּוֹן וְהָרֵי יְהוּדָה?
דָּמָם יְבֻקַּשׁ מִיֶּדְכֶם אִם לֹא תַעַמְדוּ לָהֶם בְּצָרָתָם
טֶרֶם הֶחֱרִימוּ הַכֹּל בְּנֵי יְקָ"א הַלּוֹהֲצִים אוֹתָם.
הִנֵּה כֵן יֹאמַר הַ„גּוֹי": אִישׁ אִישׁ יִתֵּן חוּט וְלֹא יוֹתֵר.
וְנִמְצָאָה כְּתֹנֶת לַדָּל!" כֵּן כִּלָּה אִמְרָתוֹ הַמְלַמֵּד.
חָוְרוּ פָּנָיו כְּכַלּוֹתוֹ וְעֵינָיו מִתְנוֹצְצוֹת וְיָפוֹת.
חֶרֶשׁ הֶאֱזִינוּ הָעָם וְנַעַנְעוּ בְרֹאשָׁם בְּדַבְּרוֹ.
וְנָשִׁים מַעֲבִירוֹת עַל פְּנֵי עֵינֵיהֶן אֶת קְצוֹת הַמִּטְפָּחוֹת.
כִּלָּה הַמְלַמֵּד וְהָעָם עוֹדֶנּוּ מַחֲרִישׁ, וּפִתְאֹם
קְעָרָה נִכְנֶסֶת לְתוֹךְ הַמְסֻבִּים וְצִלְצֵל מַטְבְּעוֹת
נִשְׁמַע בָּאוּלָם הָרָם. וְהַקְּעָרָה הוֹלֶכֶת וְכָבֵדָה.

וְנִכְנְסוּ שֵׁנִית לְתוֹךְ הָאוּלָם, וַיֵּשְׁבוּ וַיְחַכּוּ.
פָּתַח רַב חַיִּים הָרַב וְקִדֵּשׁ עֲלֵי „מוֹנוֹפוֹלְקָה".
פָּרַס רְקִיקֵי הַדְּבַשׁ, וְאַחֲרָיו הֶחֱרוּ הֶחֱזִיקוּ
יֶתֶר הַקָּהָל גַּם הוּא, כִּירֵאִים וְכָאַפִּיקוֹרְסִים.
וְאָמְנָם רָעֵב הָעָם, וּמֵאָז הַבֹּקֶר לֹא אָכָל.
וְקוֹלוֹת הָאוֹרְחִים עַלִּיזִים: — „לְחַיִּים, רַב פֶּסַח, לְחַיִּים!
נִזְכֶּה וְנִרְאֶה בַּטּוֹב, בִּישׁוּעוֹת טוֹבוֹת וְנֶחָמוֹת!"
— „אָמֵן, עָלֵינוּ וְעַל כְּלַל יִשְׂרָאֵל, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם!".
מַהֵר חִישׁ הוּרַק כָּל סַל הַלֶּחֶם וְאַגְּנוֹת הָרְקִיקִים,
וְאוּלָם תְּמוּרָתָם כְּבָר בָּא חֵיל קְעָרוֹת זְכוּכִית וְהֵן מְלֵאוֹת —
כָּבֵד כָּתוּת שֶׁל עוֹף, עַל שֶׁמֶן בַּרְבּוּרִים עֲשׂוּהוּ;
צָלוּי וּבָא מִן הָאֵשׁ בִּזְמַנּוֹ, וּמֶלַח וּפִלְפְּלִין,
הֲתִיכוֹת שֶׁל בְּצָלִים וְשׁוּם לֹא הוֹסִיף וְלֹא גָרַע הַטַּבָּח;
רַךְ הוּא וּמָלֵא לְשַׁד, וּמַרְאֵה הַפִּטְדָה מַרְאֵהוּ,
וְעָמַד מִדַּבֵּר הָעָם, כִּי לֹא בָטְלוּ הַטּוֹחֲנוֹת וְלֹא שָׁבְתוּ,
וְנִשְׁמַע מִסָּבִיב אַךְ קוֹל מִזְלָגוֹת נְעוּצִים וְשַׂכִּינִים.
אַחַר בָּאָה בַּכֵּלִי חֲזֶרֶת גְּזוּרָה וּכְתוּתָה,
בְּלוּלָה בַּחֲתִיכוֹת שֶׁל שׁוּם, וּבְצָלִים עַל שֶׁמֶן תַּרְנְגֹלוֹת.
וְעָרְבָה הַבְּלִילָה לַחֵיךְ, וְלֹא הוֹתִיר לָהּ שָׂרִיד הַקָּהָל.
אָז אַךְ יוֹפִיעוּ בְּסֵפֶל אַדִּירִים דָּגִים מְמֻלָּאִים,
אָקוּנוּס צָהֹב וּזְאֵב מַיִם, הַמַּפְלִיא בְגָדְלוֹ.
וְהָיוּ עוֹד דְּגֵי הָרְקָק נֶחְמָדִים וְרַבִּים לְמִינֵיהֶם,
יֵשׁ מֵהֶם צְלוּיִם עַל אֵשׁ, מֵהֶם מְמֻלָּאִים וּבִשְׁלוּם
הֵיטֵב, וְטִפּוֹת הַשֶּׁמֶן — טַלְלֵי זָהָב לְגַבָּם,
„פִּלְפְּלָא חֲרִפְתָּא", וּצְנוֹן, וּבְצָלִים וּצְמוּקִים מֵאַזְמִיר,
זָכְתָה מִירְקָה לְשֵׁם בְּדָגִים מְמֻלָּאִים, וְהַפַּעַם
עָלָה לָהּ בִּשּׁוּל הַדָּג, וְלֹא הָיָה קֵץ לְשִׂמְחָתָהּ.
נִדְמֶה, כִּי נָמֵס הַדָּג בַּפֶּה וְנִדְחַק מֵעַצְמוֹ
לְתוֹךְ גְּרוֹן אוֹכְלֵהוּ, וּבָא, וְאַדְרוּתָיו [1] מִנֹּפֶת מְתוּקוֹת.

[1] פֿישגערעטע.

עָמַד הַקָּהָל הָרַב וּצְפוּפִים כִּתְּרוּ הַכִּסֵּא,
עָמְדוּ מְחַכִּים וְעַל פְּנֵי כֻלָּמוֹ חוֹפֶפֶת כְּעֵין קְדוּשָׁה,
וְדִמְמַת קֹדֶשׁ בַּחֲדַר רַב פֶּסַח בָּאוּלָם שׂוֹרֶרֶת.

III.

הַ„מִּשְׁתֶּה".

בְּחָפְזָה הוּבָא לַחֲדַר הַמִּטּוֹת אֶל אִמּוֹ הַיֶּלֶד,
וְקוֹלוֹ הוֹלֵךְ מִסּוֹף הַבַּיִת עַד סוֹפוֹ. — „חֵי נַפְשִׁי,
חָכָם הַבֵּן, כִּי עַל כֵּן תָּמִים הוּא קוֹרֵא, וּבְצֶדֶק,
נָקִי יָצָא מִכָּל זְכֻיּוֹתָיו הַפְּרָטִיּוֹת פַּעַם!"
לָחַשׁ עַל אֹזֶן שְׁמוּאֵל־דּוּץ מַר מָטִים סָמֶן הָרוֹקֵחַ.
בְּשָׁאוֹן. הֲמוּלָה וּבְקוֹל יָשׁוּבוּ לְשִׂיחָתָם הַמְדַבְּרִים,
וְנִמְלָא הָאוּלָם מִפֶּה לְפֶה מִצְהֲלוֹת וְכוּחִים.
דְּחוּפוֹת, נִדְחָקוֹת בֵּין קְהַל הַקְּרוּאִים תֵּצֶאנָה הַנָּשִׁים,
קְרוֹבוֹת מִירְקָה וְכָל רֵעוֹתֶיהָ וּבָאוֹת הַבַּיִת,
עָרְכוּ שֻׁלְחָנוֹת וְשָׂמוּ סְדִינִים צַחִים מִכֶּסֶף עֲלֵימוֹ.
בְּצִלְצֵל עָלֵז וְחַי נִכְנְסוּ צִנְצָנוֹת וְקַנְקַנִּים.
וְעָמְדוּ בְמַעֲרָכָה עַל גַּבֵּי הַשֻּׁלְחָן לְאַרְבַּע פִּנּוֹתָיו.
הָרֵי גַבְנוּנִים בִּמְסִבַּם סַלֵּי הַבְּדֹלַח וְאַגְּנוֹת
כֶּסֶף, עֲמוּסֵי לֶחֶם לָבָן, מִגְדָּנוֹת וּרְקִיקִים.
אוֹרוּ עֵינֵי הָעָם לְמַרְאֵה קַנְקַנִּים וּרְקִיקִים,
וְלִבָּם לֵב נָדִיב אָז חָשׁ מֵעֵין מוּעָקָה, וַיִּשָּׂא
פֶּסַח אֶת מְשָׁלוֹ וְכֹה אָמַר אֶל קְרוּאָיו בְּחִבָּה:
— „רַחֲצוּ יְדֵיכֶם וּשְׁבוּ, רַבּוֹתַי. אֶל שֻׁלְחַן הַסְּעוּדָה,
וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם מִכֹּל. אֲשֶׁר חָנַנִי צוּר יִשְׁעִי.
הִנֵּה אַלּוּנְטִית, וְכַד הַמַּיִם בִּפְרוֹזְדוֹר הַבָּיִת!"
אָמַר, וַיִּמְצְאוּ חֵן הַדְּבָרִים בְּעֵינֵי הַבָּאִים,
וְנִדְחֲקוּ סָבִיב לַכַּד. וַיְבָרְכוּ „עַל נְטִילַת יָדַיִם",

וְאוּלָם צַוָּארָהּ עוֹד דַּק. וּקְצוֹת זְרוֹעוֹתֶיהָ עוֹד חַדִּים
וְתָאֳמֵי גַלִּים מִבַּעַד כֻּתָּנְתָּהּ שֶׁלָּהּ יִתָּאֵרוּ;
שַׂעֲרָהּ עָשׂוּי שְׁתֵּי קְוֻצּוֹת, שְׁחוֹרוֹת, מַבְרִיקוֹת וַעֲבֻתּוֹת,
נוֹפְלוֹת כִּנְחָשִׁים. כִּמְעַט עַד כַּף רַגְלֶיהָ נָגָעוּ;
נְחָשִׁים כְּבֵדִים וְעָבִים, כְּאֶגְרוֹף אַדִּירִים הַקְּוֻצָּה.
נָאוָה הַנַּעֲרָה מְאֹד! וְזֶה מַה שֶּׁהוֹסִיף עַל חִנָּהּ:
נִדְמֶה, נֶאֱבָקוֹת עוֹד בָּהּ הָאִשָּׁה וְהַיַּלְדָּה, וַחֲלִיפוֹת
תָּרוּם יַד אַחַת מֵהֶן. וְדָמְתָה לְאַלּוֹן מְאֹד רַעֲנָן,
זָקוּף, גָּבוֹהַּ וְדַק; אֲבָל שֶׁכְּבָר יֵשׁ בּוֹ לְהַכִּיר
חָסְנוֹ וְיָפְיוֹ. לְיוֹם יוֹפִיעַ כָּלוּל בַּהֲדָרוֹ.
גְּדוֹלוֹת עֵינֶיהָ, וְהֵן אֲפוּרוֹת וּמְלֵאוֹת אוֹר צוֹהֵל,
וְרִיסֵי הָעַיִן אֲרֻכּוֹת, וּשְׁחוֹרוֹת מֵאֲפֵילוֹת הַחוֹרִים.
וְהָיָה בַּהֲרִימָהּ הָעַפְעָף. וְחָדַר לִלְבַב הַמִּתְבּוֹנֵן
מַבַּט עֵינֶיהָ וְהָאוֹר, בְּשָׂשׂוֹן חֲרִישִׁי וּמְלַבֵּב.
פְּרוּשׂוֹת יָדֶיהָ, וְעַל פְּנֵי כַפֶּיהָ הַיֶּלֶד עַל מַצָּע
שָׁנִים, לָבָן וְצַח, וְהִיא כְפוּפָה מְעַט אֲחוֹרַנִּית,
יַעַן כָּבֵד מִנְּשׂוֹא אָחִיהָ הַקָּטָן הַנּוֹלָד.
צָעֲדָה לְאִטָּהּ, וְעוֹר לְחָיֶיהָ אָדַם מִבֹּשֶׁת,
וְאוּלָם רַק רֶגַע, כִּי שָׁבוּ פָּנֶיהָ וְהָיוּ כְּקֶדֶם;
בֶּטַח הִבִּיטָה בִּפְנֵי הַ„קְוַטֵּר" הַצּוֹעֵד כְּנֶגְדָּהּ.
וְאֵין זֶה כִּי רֶגַע הָרָז נָסַךְ עָלֶיהָ מִקָּדְשׁוֹ,
„שְׁכִינָה שְׁרוּיָה רְאוּ, הַשְּׁכִינָה כָּעֵת עַל פָּנֶיהָ!"
אָמַר בֶּרֶלֶה דָּן׳ס, אַךְ יֶתֶר הַקְּרוּאִים מִשְׁתָּאִים:
„עַיִן הָרָע אַל תִּשְׁלַט בָּהּ!". וַיִּקַּח הַ„קְוַטֵּר" הַיֶּלֶד,
וְנָתוֹן אוֹתוֹ אֶל יַד עַזְרִיאֵל, הַיּוֹשֵׁב בַּכִּסֵּא.
גָּדוֹל הַיֶּלֶד וּכְעֵין הַוֶּרֶד הָרַעֲנָן כָּל בְּשָׂרוֹ.
שָׁלֵו יָנוּחַ עַל סָדִין הַשָּׁנִי הַלָּבָן, הַמַּבְרִיק.
כָּכָה תוֹפִיעַ בַּסְּתָו לְעִתִּים מְזוּמָּנוֹת הַחַמָּה.
תֶּעֱרַב וְנָטָה הַיּוֹם, וְעַל שַׁדְמוֹת הַשֶּׁלֶג הַכְּחַלְחוֹל
תֵּרֵד, וְנָגְעָה בִּכְנַף הַשָּׂדֶה וְלוֹחֲשׁוֹת פָּנֶיהָ.

בָּאוּ הַקְּרוּאִים עַד בֵּית רַב פֶּסַח אֶל אוּלַם הַבַּיִת,
חֶדֶר מְרֻוָּח וָרָם, וְנִשְׁקָפִים חַלּוֹנוֹתָיו הַגִּנָּה.
גַּן זֶה נָטַע אֲבִי רַב פֶּסַח דֻּבְדְּבָנִים וְתַפּוּחִים,
וְכָתְלֵי הַחֶדֶר מְשׁוּחִים בְּנֶתֶר. וּבְאֶמְצַע הַסִּפּוּן
עִגּוּל מַעֲשֵׂה חוֹשֵׁב. וְיָתֵד בָּעִגּוּל, בּוֹ תְּלוּיָה
מְנוֹרָה שֶׁל בְּרוֹנְזָה לְנֵפְט. וְעַל כָּתְלֵי הַחֶדֶר גַּם תְּמוּנוֹת
מָנְטֶפְיוֹרִי וְהִירְשׁ, וְכָל חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל וְרַבָּנָיו;
וְעָמְדוּ כִּסְּאוֹת שֶׁל וִין וְעִטְּרוּ לְשֻׁלְחָנוֹת אֲרוּכִים.
וְאָכֵנָם קְרוּאֵי הָעֵדָה לֹא מִהֲרוּ שֶׁבֶת עַל מְקוֹמָם,
וְעָמְדוּ מִתְוַכְּחִים בְּקוֹל, מַחֲזִיקִים בְּכַפְתּוֹרֵי שְׁכֵנֵיהֶם,
עַד שֶׁשָּׁאַל הָרַב אֶת בַּעַל הַשִּׂמְחָה, וְכֹה אָמַר:
— „נוּ, רַב פֶּסַח, עַד אָן?“ — „נוּ, נוּ!“ יַעֲנֶנּוּ רַב פֶּסַח,
„כִּסֵּא לַסַּנְדָּק הֲלוֹם!“ וּמְשָׁרְתָיו הֵבִיאוּ הַכִּסֵּא.
וְהָיוּ מְאִירִים פְּנֵי עַזְרִיאֵל בְּאוֹתוֹ הָרֶגַע;
בְּגַאֲוָה הִבִּיט עַל כֹּל. וְרוֹמְמוּת קֵיסָרִים עַל פָּנָיו.
וַרְדִּיִּים פָּנָיו, כִּפְנֵי עוּל יָמִים הַמָּלֵא עֲלוּמִים,
זְקָנוֹ אָרוֹךְ וָשָׂב. וּשְׂעָרָיו כֻּלָּם מַכְסִיפִים,
יוֹרֵד תַּלְתַּלִּים עַל פִּי מִדּוֹתָיו וְחָזוֹ הַבּוֹלֵט;
גַּבּוֹת עֵינָיו גַּם הֵן מַכְסִיפוֹת, שְׂעִירוֹת וְעָבוֹת,
נְטוּיוֹת כִּקְשָׁתוֹת, נִצְמָדוֹת, מַגְבִּילוֹת אֶת מִצְחוֹ הֶעָדִין.
חָזוּ הַמְסֻבִּים אָז בּוֹ, וְנֶהֱנוּ מֵהַדְרַת שֵׂיבָתוֹ;
וְכַךְ הָיָה יוֹשֵׁב וּמְחַכֶּה לִקְרַאת בֹּא הַ„קְוַטֵּר“ וְהַיֶּלֶד,
וְעֵינָיו נְטוּיוֹת לְנֹכַח הַפֶּתַח לַחֶדֶר הַשֵּׁנִי,
שָׁמָּה נִקְהֲלוּ הַנָּשִׁים, וְשָׁם הַיּוֹלֶדֶת וּבְנָהּ־זֶה.

חֶרֶשׁ אָז תִּסּוֹב עַל צִירָהּ דֶּלֶת הַחֶדֶר, וַתָּבֹא
נַעֲרָה נָאָה, וְהִיא בַּת שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְלֹא יוֹתֵר,
בִּתּוֹ הַבְּכִירָה שֶׁל פֶּסַח, וְהִיא גַם הַ„קְוַטֶּרִין“ עַתָּה.
זְקוּפַת הַגִּזְרָה אַךְ עוֹד טַל יַלְדוּת יָנוּחַ עָלֶיהָ.
הִנֵּה כְּתֵפֶיהָ זֶה כְּבָר נָכוֹנוּ—חֲטוּבוֹת, עֲגֻלּוֹת

עַתָּה שָׁב אֶל הַתּוֹרָה, שָׁב לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא.
אֵלֶּה הֵם הָאַרְבָּעָה הַנְּקוּבִים בִּשְׁמוֹתָם: עַזְרִיאֵל,
לֵייזֶר הַשַּׁמָּשׁ, וְהָרַב, וְרַב לֵיבּ — בִּגְדֵיהֶם אֲרוּכִים,
וְהָיוּ מְכֻבָּדִים עַל הָעָם, וְקוֹלָם נִשְׁמַע בַּקָּהָל.
אֵלֶּה הָיוּ כָּל „כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ" בְּקַ"ק בִּילִיבִּירְקָה,
וְהָיוּ עוֹד שְׁנַיִם עֲלֵיהֶם, וְעַד אֵלֶּה לֹא בָאוּ הַשְּׁנַיִם,
וְהֵמָּה: חֲוֶדִיר פַּסְקָה, וְחִוְּרָה מְטֹרֶפֶת הַדַּעַת.
חֲוֶדִיר אִישׁ רָאֶה וָרָם, וְאַפּוֹ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן,
כַּאֲשֶׁר אֲחָזָה בוֹ אֵשׁ, וְעֵינָיו חַכְלִילוֹת מִיָּיִן.
מָתוֹן הָיָה בְּמִדּוֹתָיו, וְשׁוֹמֵר אֶת חַצְרוֹת הַיְהוּדִים
(לְיֶתֶר הַחֲצֵרוֹת אֵין שׁוֹמֵר)... בִּרְחוֹב הַיְהוּדִים, הַמָּלֵא
רֶפֶשׁ, מַדְמֵנָה וְטִיט. אֶת כְּלָבָיו הִתְהַלֵּךְ שָׁם חֲוֶדִיר.
וְאֵלֶּה שְׁמוֹת כְּלָבָיו: סִירְקָה, זוּזוּלְקָה, קַדֶּשְׁקָה וְדַמְקָה.
וְאִתּוֹ אָז הָיָה סִירְקָה (וְיֶתֶר הַכְּלָבִים בְּבֵיתוֹ),
יוֹשֵׁב בְּאוֹתָהּ הַשָּׁעָה בְּזָוִית וְעוֹצֵם אֶת עֵינָיו,
וְצָד אֶת הַזְּבוּבִים בְּמוֹ פִיו, כִּי שָׁתוּ עַל אָזְנוֹ הַצְּרוּמָה;
וְסֵבֶר פָּנִים לוֹ יָפוֹת, מְנַעֲנֵעַ בִּזְנָבוֹ לִפְרָקִים.
וְנוֹסָף עַל מַה שֶּׁהוּא שׁוֹמֵר. עוֹד הָיָה פַּסְקָה גּוֹי שֶׁל שַׁבָּת.
מְכַבֶּה הַמְּנוֹרוֹת שֶׁל נֵפְט, וְטוֹמֵן הַמֵּיחָם בַּשַּׁבָּת,
בּוֹנֶה הַסֻּכּוֹת, וְיֵשׁ שֶׁהָיָה גַם מַסִּיק תַּנּוּרִים;
וְאוּלָם פֹּה הָיְתָה יָדָהּ שֶׁל חִוְּרָה עַל הָעֶלְיוֹנָה.
וְעוֹד הָיְתָה דוֹלָה מֵי־בְאֵר, וּשְׂכָרָהּ אֲגוֹרָה אוֹ שְׁתַּיִם,
וְחַלָּה. וְהָיָה בַּיּוֹם שֶׁבּוֹ הָיוּ מְחַמְּמִים הַמֶּרְחָץ,
הָיְתָה עוֹבֶרֶת בִּרְחוֹב הַיְהוּדִים וּזְמוֹרָה בְיָדֶיהָ,
הָלוֹךְ וְקָרֹא בְקוֹל, וְכַךְ הָיְתָה חִוְּרָה אוֹמֶרֶת:
„יְהוּדִים לְכוּ אֶל הַמֶּרְחָץ. רְדוּ לְבֵי מְסוּתָא מְצוֹרָעִים!".
שְׁנֵיהֶם נִזְדַּמְּנוּ הַפַּעַם לְפוּנְדָּק אֶחָד וְלִסְעוּדַת
פֶּסַח, בְּהִמּוֹל לוֹ בְנוֹ, וּלְרֵיחַ הַיַּיִן גַּם בָּאוּ.

קָהָל עָלֵז מְאֹד, מִתְוַכְּחִים וּמְשׂוֹחֲחִים כֻּלָּם.

וְאוּלָם בִּדְרוֹךְ עָלָיו רֶגֶל, וְנָמֵס וְהָיָה כְּלֹא הָיָה:
יִשְׂמַח לִבֵּנוּ לַבָּא, וְיִדְוֶה לַהוֹלֵךְ־וְחוֹלֵף —

פִּתְאֹם הִתְחִילוּ הַסּוּסִים לָרוּץ מֵעַצְמָם נֶהְפָּזִים;
פָּסַק מִיכַיְלָה אֶת שִׁירוֹ. וְאוֹפַנֵּי עֶגְלָה מְקַשְׁקְשִׁים
בְּצִלְצַל עָלֵז וְחַי. כִּי בָאוּ עַד קְצֵה בִּילִיבִירְקָה.
וְאוֹרוֹת הַבָּתִּים מְלַבְּבִים, נִשְׁקָפִים מִתּוֹךְ שְׁמָשׁוֹת קְטַנּוֹת,
קוֹרְצִים עֵינַיִם לַבָּא בְּחִבָּה יְתֵרָה וּבְרֵעוּת;
וְכַלְבֵי הָרְחֹבוֹת מְנַבְּחִים, וְרָצִים לִפְנֵיהֶם וְאַחֲרֵיהֶם,
מְמַלְאִים חֲלַל הָאֲוִיר, מְצַלְצְלִים בְּקֹלוֹת וְקוֹל שָׂשׂוֹן.

II.

הַ„בְּרִית".

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי בִּילִיבִירְקָה הַיּוֹשְׁבִים עִם פֶּסַח בְּ„מִצְרַיִם",
וְעָמְדוּ אָז הֵם עַל הַ„בְּרִית" וְהֵם יוֹשְׁבִים רִאשׁוֹנָה בַּסְּעוּדָה:
בֶּרֶלֶה דָּן'ס. וּשְׁמוּאֵל הוּץ, וּבֶרְל הַגָּדוֹל וְהַקָּטָן.
גָּדְ'ל פַּלַּנְט וְזַלְמַן דּוֹב, וּשְׁמֶרְל הַמְלַמֵּד מִלִּיטָא,
רִיבְלִין הַסּוֹכֵן מִלּוֹדְז. וְאַלֶּכְּסַנְדֶּר מַטְוֶאִיטְשׁ שְׁלִימַזְלִין,
יָסְקִין הַחוֹבֵשׁ בַּכְּפָר, וּמָטִים סֶמֶן הָרוֹקֵחַ.
וְחַיִּים בְּרַב סֶנְדֶּר הָרַב, כַּרְסָנִי וּרְחַב הַכְּתֵפַיִם.
בֶּן בִּילִיבִירְקָה גַּם הוּא, וְעָלֶיהָ כְּבוֹדוֹ וַהֲדָרוֹ.
„סִיָּח זֶה הוּא בֶּן עֶדְרֵנוּ!" כַּךְ הָיוּ מִתְיַמְּרִים בּוֹ הֵמָּה.
וְעוֹד הָיָה שָׁמָּה רַב לֵיבּ. הַשּׁוֹחֵט וְהַחַזָּן בְּ„מִצְרַיִם",
קָטָן וְדַל כִּשְׁחִיף־עֵץ, וְצוֹלֵעַ מְעַט עַל יְרֵכוֹ;
וְלֵייזֶר הַשַּׁמָּשׁ דְּהַ"ק. וְלָאֵלֶּה הַשְּׁלֹשָׁה עוֹד נִסְפַּח
רַבִּי עַזְרִיאֵל מָרָנְט. אַדְמוֹנִי וּזְקָנוֹ צֶמַח.
וְהָיָה בִּצְבָא נִיקוֹלַי הָרִאשׁוֹן. וּזְמַן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
עָבַד לַמֶּלֶךְ וְעָמַד בְּנִסְיוֹנוֹת רַבִּים וְקָשִׁים;

הָלְאָה בַּחֲלִיפוֹת הַדּוֹרוֹת, שֶׁצָּצוּ וְכָלוּ כֶּעָשָׁן,
פֹּה בָּעֲרָבָה הַזֹּאת... וַיִּזְכּוֹר יְמֵי הַכּוּזָרִים:
וְהִנֵּה מַמְלָכָה יְהוּדִית. וְאִישִׁים חֲסוּנִים וְקָשִׁים,
סוּסֵי עֲרָבוֹת. חֲנִית, וְקֶשֶׁת, וְצִנָּה וּרְמָחִים.
וּמְשֻׁנֶּה הַכֹּל, אֶפֶס בּוֹ לִבּוֹ הִתְכַּוֵּץ...
קְשָׁתוֹת, וּרְמָחִים, וּכְלֵי־הַתּוֹתָח וְגַם בַּלִּיסְטְרָאוֹת———
וְאוּלָם הַפָּנִים כְּבָר הָיוּ אֲחֵרִים. וְאֶלְיָקוּם הִכִּירָם:
הַרְאֵל יוֹם תִּשְׁעָה בְּאָב! וְלִבּוֹ הִתְכַּוֵּץ עוֹד יוֹתֵר,
וְאוּלָם הַנֶּשֶׁק הַלָּז...! וּמְנַחֵשׁ אֶלְיָקוּם בְּנַפְשׁוֹ:
אִלּוּ הָיָה שָׁם הוּא, הַהָיָה בֵּין „הֲנֵי בִּרְיוֹנֵי"?
וְעוֹדוֹ מְפַשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו, וְנִגְלְתָה לוֹ מִבְּלִי מֵשִׂים
תְּמוּנַת חָנָא זֶה בְּנוֹ, וּכְלַפֵּי מִיכַיְלָה אֶגְרוֹפוֹ
נָטוּי. וְשָׁאַל אֶלְיָקוּם: וְאִלּוּ הָיִיתִי אָנֹכִי,
בְּעוֹדִי קָטָן כִּבְנִי, הֶעֱמַדְתִּי בִּפְנֵי הָאִכָּר?
וְאָמְנָם רוּחַ חֲדָשָׁה צוֹרֶרֶת הַכֹּל בִּכְנָפֶיהָ,
עָבְרָה בְּמַחֲנֵה הַיְּהוּדִים וְדוֹר חָדָשׁ יָקוּם בָּאָרֶץ.
צִיּוֹן, מוֹשָׁבוֹת וְחוֹבְבִים... וּמְלֵאִים יוֹם יוֹם הָעִתּוֹנִים
דְּרָשׁוֹת, קָנְגְּרֶסִים וּבַנְק... וּלְבַב רַב אֶלְיָקוּם יָנוּעַ,
רוֹחֵב וּפוֹחֵד מְאֹד — וּרְמָזִים, וְתִקְווֹת וּנְצוּרוֹת...
דָּבָר נַעֲשֶׂה בָּעוֹלָם מְרוֹמָם, וְנִשְׂגָּב, וְאַדִּיר,
קָדוֹשׁ וְחָבִיב מְאֹד; אַךְ חָדָשׁ, חָדָשׁ לְגַמְרֵי.
וְנוֹרָא הֶחָדָשׁ הַלָּז. מִי יֵדַע מַה כָּרוּךְ בַּעֲקֵבוֹ?
וְזָרִים הַדְּבָרִים מְאֹד וְאֵין מַגִּיד מֵרֹאשׁ הָעֲתִידוֹת———
צְעִירִים, „אַחַד הָעָם", מַאֲוַיּוֹת וּשְׁאִיפוֹת נִפְלָאוֹת...
וְיָשָׁן — הַיָּשָׁן. אֲהָהּ. מָט לִנְפּוֹל לִפְנֵי הֶחָדָשׁ!
עוֹדוֹ מִתְקַיֵּם מְעַט קָט. וְהוֹלְכוֹת הַהֲתִירוֹת וּרְחָבוֹת
תַּחַת הֶעָבָר הַמָּט, וְרַבִּים הַבְּקִיעִים וְהַפְּרָצִים.
לְמַרְאֵה עֵינַיִם הַכֹּל כַּאֲשֶׁר הָיָה לְעוֹלָמִים,
בִּמְקוֹמָהּ הַקֶּרַח כָּאָבִיב יִקְרֵהוּ: וְזָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ
וְעָלוּ קַרְנַיִם בַּכֹּל... פְּנֵי קֶרַח כִּתְמוֹל וּכְמוֹ שִׁלְשׁוֹם,

וְהֵמָּה מְסַפְּרִים בְּקוֹל, כְּקוֹל הָעֲשָׂבִים בְּנוֹעַם,
וְשָׁמְעוּ הַנּוֹסְעִים הַשִּׂיחַ, וּפָקְחוּ לִרְוָחָה עֵינֵיהֶם,
וַיִּרְאוּ אֶת פְּנֵי הַשָּׁמַיִם, הֶעָבִים הַקּוֹדְרִים, הַזּוֹעֲמִים,
וְאֶל אַפְסֵי מֶרְחַקִּים הָאִלְמִים, כִּפְנֵי הָעֲתִידוֹת, יַשְׁגִּיחוּ
וְלִבָּם יִתְכַּוֵּץ מִכְּאֵב! וְגַנָּב אֶל לִבָּם זֶה חֵשֶׁק
לַעֲלוֹת וְלִרְכּוֹב עַל סוּס, וְלִמְחוֹץ צַלְעוֹתָיו בַּדָּרְבָן,
וְלַחֲלוֹף עַל פְּנֵי הָעֲרָבָה, בְּאֵין דֶּרֶךְ, מְקוֹם אָבַד הַמִּשְׁעוֹל,
וְלַחֲדוֹר אֶל תּוֹךְ הָעֲרָפֶל, וְאָמַר הָאִישׁ הַנּוֹסֵעַ,
לָשֵׂאת אֶת קוֹלָם קוֹל עָז, וְהָלַךְ מִיָּם וְעַד יָם זֶה,
לְמַלֵּא חֲלַל הָאֲוִיר בְּקוֹלוֹת הַפְּרָאִים, הַבּוֹדְדִים, —
וְשָׁמְעוּ הַקִּיקִים[1] בַּסּוּף, וּבְנַחֲלֵי הַבַּתּוֹת הַזְּאֵבִים,
וְעָנוּ מִשְׁפַּת הָאֲגַם, וְיֵלִילוּ מִמְּחִלּוֹת עָפָרָם,
וְרָוַח לַקּוֹרֵא, בְּשַׁגָּם אוֹת חַיִּים יִשְׁמַע בַּמֶּרְחָק.

חֶרֶשׁ אָז יִתֵּן בַּשִּׁיר מִיכַיְלָה אֶת קוֹלוֹ, וּנְכָאִים
הָגְתָה שִׁירָתוֹ הַפְּשׁוּטָה, הַתְּמִימָה, הֲרַת הַגַּעֲגוּעִים.
פָּשׁוּט נִגּוּנָהּ מְאֹד, וְהוּא תָמִים וְגַם מָנָטָנִי,
כָּכָה יִתְנֶה הַשַּׁחַף עַל גְּדוֹת יַם הַשָּׁחוֹר, וּבְסֵתֶר
קָנֶה אַגְמוֹן וְסוּף, וְעַל אַשְׁדוֹת הַדְּנִיפֶּר עַל שִׂרְטוֹן:
קְרִיאָה וּקְרִיאָה לְבַד, קוֹל עַרְעָר, קוֹל בּוֹכִים וְנוּגֶה
כָּכָה גַם יָשִׁיר מִיכַיְלָה; וַתִּגַּע שִׁירָתוֹ הַנּוּגָה
עַד לֵב אֶלְיָקוּם הָרַךְ. וּבְשִׁירַת הָאִכָּר גַּם יִשְׁמַע:
מָרָה יִבְכֶּה בָהּ לֵב. לֵב רַעֲנָן וּמָלֵא אוֹן וְאֹמֶץ,
אֶפֶס הַמָּקוֹם לוֹ צַר, וְהוּא חָפֵץ בְּמַעֲשִׂים וַעֲלִילוֹת,
וְרוֹצֶה בְּצִנּוֹר, שֶׁבּוֹ יִזְרְמוּ כָּל כֹּחוֹת עֲלוּמָיו,
וְרָוַח לוֹ מְעַט, בַּאֲבוֹד כֹּחוֹתָיו הָרַבִּים מִמֶּנּוּ.
שִׁירַת קוֹזַקִּים אָז שָׁר מִיכַיְלָה, וְקָמוּ מַחֲנוֹתָם
לִפְנֵי אֶלְיָקוּם, וְצָר בְּדִמְיוֹנוֹ עוֹלָם לוֹ מוּזָר:
הֶרֶג, וְהֶנֶק וָאֵשׁ... וְעֵינָיו מְשׁוֹטְטוֹת הָלְאָה———

[1]) שוואנע.

לִהְיוֹת לִבָּתוֹ מִתְכַּוֶּצֶת וּדְמָעָיו נֶאֱסָפִים לְתוֹךְ עֵינָיו.
נוֹדָעָה מְאֹד הָעֲרָבָה, וּבְלוּחוֹת־תּוֹלְדוֹת־הָאָדָם
הַרְחֵק מְאֹד. שָׁם עַל קְצֵה גְבוּל הָאַגָּדָה וְהָאֱמֶת,
יָנוּן זֶה שְׁמָהּ בְּעָנָן שֶׁל פִּלְאֵי פְלָאוֹת וּנְצוּרוֹת.
פַּרְסִים פֹּה נִלְחֲמוּ אֶת הַסְּקִיתִּים, אַחֲרֵיהֶם יָדוּדוּ
מִשְׁפְּחוֹת הַפֶּטְשֶׁנֶגִים וּבְנֵי הַפָּלָבְצִים לְשִׁבְטֵיהֶם,
אַחַר נִשְׁפְּכוּ פֹּה דְּמֵי קוֹזַקִים וְטַטַּרִים.
חָלְפוּ נָגוֹזוּ הַיָּמִים עֵת יִגְאוּ נְאוֹת הָעֲרָבָה,
יַם שֶׁל עֲשָׂבִים וּדְשָׁאִים מַבְרִיקִים וּמְפִיצִים נִיחוֹחָם,
מִנִּי גְבוּלוֹת בּוּדְזְשַׁק עַד לְבֹא יַם הַכַּסְפִּי הַגָּדוֹל,
וְעַמִּים קָשִׁים מַאֲהִילִים עַל שְׂפוֹת הַנְּחָלִים בָּעֲרָבָה
בּוֹלְמִים סוּסֵיהֶם הַפְּרָאִים עֲלֵי מֶרְחֲבֵי שְׁדֵמָה,
נִשְׁאֲרוּ אַךְ קִבְרוֹתֵיהֶם: הַבָּמוֹת הַבּוֹדְדוֹת הָרָמוֹת.

דּוּמָם יַבִּיטוּ מֵעַל פְּנֵי הַבָּמוֹת הַפְּסָלִים הַנּוּגִים,
חִידוֹת הָאֶבֶן הַקַּר. אֲפִיקֵי הָאָבִיב הַפְּזִיזִים
גָּרְפוּ כָּל רֶשֶׁם וְכָל צֵל שֶׁל הַסְּקִיתִּים מֵטִיבֵי הָרֶכֶב.
רוּחַ נָשְׁבָה בָּרְשָׁמִים שֶׁל בְּנֵי הַפָּלָבְצִים — וַתְּפִיצֵם,
עָקְתָה לְעוֹלָמִים הַסֵּטְשׁ [1]. וְנֶאֶלְמוּ הַתֻּפִּים בִּמְסִבּוֹת
גַּנֵּי גֵיא בַּחְטְשִׁיסַרַי [2]; וְנִמְלְאוּ נְאוֹת הָעֲרָבָה
כֶּגֶד שָׁמַיִם וָטָל, וַעֲדֵי קָמוֹת זָהָב לְבוּשָׁן.

יָנוּם הֶעָבָר אֶת שְׁנָתוֹ בְּקִבְרוֹת עֲנָקִים לוֹ חָצָב.
אַךְ בְּלֵילוֹת שְׁחוֹרִים וְנוּגִים. עֵת גִּזְרֵי הֶעָבִים נֶחְפָּזִים
אָצִים דְּחוּפִים בָּרוּם, וְשִׁבְרֵי עֲנָנִים יִסָּעוּ,
וְחָפְרוּ פְּנֵי הַיָּרֵחַ, וְהָיָה מַרְאֵהוּ כִּנְחֹשֶׁת
קָלָל וְהוּא נֶחְבָּא לִפְרָקִים, — נִדְמֶה: אַגָּדוֹת הַקְּדוּמִים
מַעֲלוֹת בָּשָׂר וָדָם. וְהִנֵּן מִתְעוֹרְרוֹת לִתְחִיָּה.
וְקָמוּ אֲנָשִׁים חֲסוּנִים מִתַּחְתִּית הַבָּמוֹת הַנּוּגוֹת
לִרְאוֹת בָּעוֹלָם הַחַי, וְעֵינֵיהֶם גְּדוֹלוֹת וּתְמֵהוֹת,

---

[1] הַמַּחֲנֶה הָרָאשִׁי לְקוֹזַקֵּי הַדְּנִיפֶּר. [2] עִיר הַבִּירָה לְפָנִים לְטַטְרֵי קְרִים.

„בָּנַי, הִגִּיעַ כְּבָר זְמַן וּמוֹעֵד לָשׁוּב הַבַּיְתָה".
מִמָּאֲנוֹת קָמוּ הַנְּעָרוֹת וְלֹא מָרוּ פִּי אַבָּא הַמְּצַוֶּה.
וְאוּלָם חָנָא הִתְעַקֵּשׁ וַיֹּאחַז בְּשׁוּלֵי מִכַּיְלָה,
פּוֹעֵר אֶת פִּיו לִבְלִי חֹק וּבוֹעֵט בְּרַגְלָיו בְּחָזְקָה.
אַךְ לֹא עָמַד לוֹ קוֹלוֹ וְלֹא עָמְדוּ לוֹ רַגְלָיו בְּיוֹם צָרָה. —
גְּזֵרָה יָצְאָה מִלִּפְנֵי אֶלְיָקוּם וַיּוֹרִיד הַנָּעַר.
מִהֲרוּ מְשַׁרְנִי וּדְבוֹרָה'קֶה לֶאֱחוֹז בּוֹ וַתִּשֶּׂאנָה
רַגְלָן, רֶגֶל יְשָׁרָה, לָרוּץ הַבַּיְתָה וְנִסְחַב
חָנָא אַחֲרֵיהֶן, וְהוּא גוֹעֶה וּמַפְנֶה אֶת רֹאשׁוֹ לַאֲחוֹרָיו.
פַּעֲמֵי רַגְלָיו מַבְרִיקוֹת, וְשׁוּלֵי כֻתָּנְתּוֹ נִשְׁקָפִים,
סְרוּחִים בְּעַד פֶּתַח מִכְנָסָיו בַּחוֹר הַמְּפֻנֶּה לַאֲחוֹרָיו
יַעַן כַּפְתּוֹרָיו לֹא רֻכְּסוּ כִּדְבָעֵי. וּלְמָה הָיָה דוֹמֶה
חָנָא בָּרֶגַע הַהוּא? לְכֶבֶשׂ בֶּן שְׁנָתוֹ, הַיּוֹצֵא
בְּעִקְּבוֹת אִמּוֹ, לְמוֹעֵד צֵאת הָעֲדָרִים הַשָּׂדֶה:
דּוֹפֵק הָרוֹעֶה בְּצֹאנוֹ וּבְנֵיהֶן הַקְּטַנִּים נֶחְשָׁלִים
אָצִים וְגוֹעִים בְּקוֹל רָם וּסְרוּחִים זַנְבוֹתָם — מְכַרְכְּרִים,
קוֹפְצִים עַל יָרֵךְ וְעַל שׁוֹק... וְהַסּוּסִים מְפַזְּזִים, רָצִים
רֶגַע וַיַּעַבְרוּ הָרְחוֹב הָאַחֲרוֹן וַיִּהְיוּ בַשָּׂדֶה,
יָרְדוּ בַמּוֹרָד וְנֶעֶלְמוּ כָּל בָּתֵּי הַכְּפָר, אַךְ הַטַּחֲנָה
נִרְאָה עַל רֹאשׁ הַגִּבְעָה מוֹרִידָה וּמַעֲלָה כְנָפֶיהָ,
זְרוֹעוֹת עֲנָקִים. מִשָּׁם שׁוֹלַחַת אֶת בִּרְכַּת פְּרִידָתָהּ;
וְרַחֲבֵי עֲרָבוֹת וְכָרִים סַבּוּ עֲלֵיהֶם מֵעֲבָרִים.
מֶרְחָב בֶּן חוֹרִים וְאֵין גְּבוּל וְיִפְעַת פְּרָאִים וְאַדִּירִים.

וְרוּחַ שֶׁל תּוּגָה חֲרִישִׁית מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הָעֲרָבָה,
שִׁירַת־נִגּוּן־הָעוֹלָמִים, עֲמֻקָּה, אִלֶּמֶת וּמָרָה,
שִׂיחוֹת עוֹלָמוֹת שֶׁהָיוּ, תַּעֲלֻמוֹת עֲתִידוֹת הַיָּמִים,
יָמִים יָבֹאוּ. וּבָאָה הַשִּׁירָה הַנּוּגָה, וּמִלְאָה
חַדְרֵי לֵב אָדָם בִּיגוֹן פְּלָאִים, לֹא יָדַע גַּם שַׁחֲרוֹ,
לְהַקְדִּיר וּלְהַעֲנִין הַכֹּל, וְלַשְׁבִּית שִׁירָתוֹ עֲלִיזָה,

יָצָא אֶלְיָקוּם מִבֵּיתוֹ וַיָּבֹא עֲדֵי הָעֲגָלָה,
וְהִנֵּה הִיא מְלֵאָה צֹאן אָדָם שָׁלֹשׁ בְּנוֹתָיו הַקְּטַנּוֹת הַשְּׁזוּפוֹת
שָׂרָה׳קָה וּדְבוֹרָה׳קָה וּטְשַׁרְנִי, וְחָסֵר אַךְ בְּנוֹ, הוּא הַנַּעַר.
וְהָיָה הַנַּעַר אָז מוּטָל בֵּין אֶרֶץ וְשָׁמַיִם עַל זְרוֹעוֹת
בַּעַל הַסּוּסִים הַ„גּוֹי״, שֶׁחָשַׁב גַּם הוּא לְהוֹשִׁיבוֹ ·
נָהֲרוּ פְּנֵי זֶה הַ„גּוֹי״ בְּאוֹתוֹ הָרֶגַע, וְחָנָא
(חָנָא קָרָא לוֹ כְּשֵׁם בֶּן דּוֹדוֹ שֶׁמֵּת בְּחָלְיֵ־רַע,
וְאוּלָם הַ„גּוֹיִם״ קִינְדְּרַט לוֹ קָרְאוּ וְטַעֲמָם וְנִמּוּקָם
לֵאמֹר: אִם גָּדֵל־דַּנִּילָה, הֵן חָנָא קִינְדְּרַט מִדְּאוֹרַיְתָא)
פָּנָיו מְאִירִים מִגִּיל, וּמְשֻׁנִּים מְאֹד, יַעַן כְּתָמִים
עָלוּ עָלֶיהֶם מִפְּרִי עֵץ הַתּוּת שֶׁאָכַל לְתֵיאָבוֹן,
וְנִשְׁאֲרוּ כְּחֻלִּים גַּם שִׁנָּיו, קְצֵה חָטְמוֹ וְרֹחַב סַנְטֵרוֹ;
וְהָיְתָה לוֹ שָׁעָה זוּ שְׁעַת גִּילָה וְחֶדְוָה יְתֵרָה,
וְהָיָה בוֹעֵט בְּרַגְלָיו, כְּשֶׁהֱנִיפוֹ מִיכַּיְלָה הֶעָרֵל.

חוֹמֵד לוֹ לָצוֹן מִיכַּיְלָה עִם יַלְדֵי הָעִבְרִים, מְהָתֵל:
הִנְנִי אֲלֵיכֶם הַ„זְשִׁידְקִים!״ וַיָּנֶף אֶת שׁוֹטוֹ וַיַּרְעֵם.
קוֹלָן קוֹל גָּדוֹל תִּשֶּׁאנָה שָׂרָה׳קָה וּדְבוֹרָה׳קָה וּטְשַׁרְנִי,
וְאוּלָם חָנָא לֹא חַת וְלֹא זָע מִמְּקוֹמוֹ וַיָּנֶף
עָלָיו אֶגְרוֹפוֹ כַּזַּיִת, כְּעָרוּךְ לִקְרַאת הַמִּלְחָמָה.
מַחֲרִישׁ מִשְׁתָּאֶה לַנַּעַר אָז יַעֲמוֹד מִיכַּיְלָה עַל עָמְדוֹ,
אַחַר נִעֲנַע בְּרֹאשׁוֹ מְדַבֵּר עִם לִבּוֹ, וְכֹה אָמַר:
— „אוֹיָה, מָה הָיָה כְּבָר לָנוּ. אִם יְהוּדִים עוֹמְדִים לְהָדְפֵנוּ!״
— „גִּבּוֹר הוּא לִי. יַעֲנֶנּוּ אֶלְיָקוּם בְּמֶתֶק שְׂפָתַיִם,
הֶרֶף מִמֶּנּוּ וְסַע, וְיִיטַב לַיְלָדִים בְּעֶגְלָתְךָ״.
שֵׁנִית תִּקְרֶאנָה בְּקוֹל שָׂרָה׳קָה וּדְבוֹרָה׳קָה וּטְשַׁרְנִי
וְחָנָא עִמָּהֶן אַף הוּא, וְהַסּוּסִים זָזוּ מִמְּקוֹמָם.
„שָׁלוֹם אֶלְיָקוּם״. אָז תִּקְרָא אִשְׁתּוֹ, „שָׁלוֹם לָךְ, אֶלְקָה!״.
„לְאַט לִי עִם חָנָא הַנַּעַר, אַתְּ שָׂרָה׳קָה תַּעַרְבִי אוֹתוֹ!״.
עָבְרוּ כַּחֲמִשָּׁה רְגָעִים וַיִּשָּׂא אֶלְיָקוּם אֶת קוֹלוֹ:

וְעָלָה הַכּוֹבַע הָאֶחָד בַּחֲמִשִּׁים אֲגוֹרָה, לֹא נִגְרַע
פְּרוּטָה מִמֶּנּוּ. הַמְּחִיר נִקְבַּע מִן הוּא וְעַד הָעוֹלָם
וְזָכוּ לְשֵׁם הַכּוֹבָעִים וּבְנֵי הַכְּפָר בָּאַפַּרְכְיָה
מִנִּי „אָרְחוֹב" הָעִיר עַד לְבֹא „סֶבַּסְטָפָּל" לְחוֹף יַמִּים.
וְאִישׁ אִישׁ כִּי יִפְגֹּשׁ בַּדֶּרֶךְ מִבְּנֵי „בִּילִיבִירְקָה" נוֹסֵעַ,
וְדָרַשׁ בִּשְׁלוֹמוֹ וְאָמַר: „מִכְרָה כַּיּוֹם לִי כּוֹבָעֲךָ!"
חֹק לִבְנֵי טַבְרִיָּה הוּא. חֹק עוֹלָם, וְלֹא יַעַבְרוּהוּ.
וְהִיא שֶׁעָמְדָה לוֹ אָז לְאֶלְיָקוּם לְהַכִּיר הָאִכָּר,
אֶלָּא נֶעֱלַם מִמֶּנּוּ. מַדּוּעַ זֶה יִדְרֹשׁ לְשִׁבְנוֹ.
הִתְחִיל אֶלְיָקוּם מְחַשֵּׁב עִם נַפְשׁוֹ: זוֹ בִּילִיבִירְקָה.
עִנְיָן חָדָשׁ מַה יֵּשׁ בָּהּ. וַאֲנִי לֹא יָדַעְתִּי?
עוֹדוֹ מִתְיַשֵּׁב בְּדַעְתּוֹ, וַיָּבֹא הָאִכָּר הַבַּיְתָה,
מַבִּיט עַל סְבִיבָיו, כִּמְחַפֵּשׂ אִיקָנְיוֹן, וּמְגַלֶּה אֶת רֹאשׁוֹ.
„שָׁלוֹם, הֵן אַתָּה הַשּׁוֹחֵט? מִבִּילִיבִירְקָה אָנֹכִי.
פֶּסַח שְׁלָחַנִי לְקַחְתְּךָ: בֵּן יָלְדָה לוֹ מִירְקָה, וּמָחָר
תִּמּוֹל לוֹ בְּשַׂר עָרְלָתוֹ; וְהִנֵּה הַמִּכְתָּב אֵלֶיךָ!".
— „טוֹב! יַעֲנֵנוּ אֶלְיָקוּם — אֶתְפַּלֵּל וְאַחַר נִסָּעָה;
שָׁעָה תְּחַכֶּה עָלַי. וְיָנוּחוּ הַסּוּסִים סוּסֶיךָ".
אָמַר, וַיָּרֶם מַטֵּהוּ וַיִּשָּׂא אֶת רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ,
הוֹלֵךְ לְאִטּוֹ בָּרְחוֹב וְחִבְטֵי[1] סַנְדָּלָיו מַבְרִיקִים.

מוֹהֵל מְפוּרְסָם מְאֹד הָיָה אֶלְיָקוּם בַּסְּבִיבָה,
וְשָׁלְחוּ וְקָרְאוּ לוֹ גַּם מִכְּפָרִים הַיּוֹתֵר רְחוֹקִים,
יַעַן זָכָה לְשֵׁם. וּבְעוֹד חֲצִי שָׁעָה וַיֵּצֵא
רַבִּי אֶלְיָקוּם וּכְבָר מְעִילוֹ עָלָיו וּמַעֲטֶפֶת
גְּדוֹלָה וְחַמָּה, כִּי אֶלְקָה הִיא אִשְׁתּוֹ, הִיא בֵיתוֹ, צִוַּתּוּ
לֵאמֹר: „קַח הַמַּעֲטֶפֶת וְחָבַשְׁתָּ אוֹתָהּ לְצַוָּארְךָ,
אָכֵן הַיּוֹם הָיָה חַם. אֲבָל יֵשׁ לִפְחֹד מִצִּנָּה,
קַח, כִּי מַה אִיכְפַּת לָךְ, וּבְטוּחָה אֲנִי עַל הַחֲרָטָה".

---

[1] אבואַטצע.

לִרְאוֹת בְּתַרְנְגוֹל זֶה, וְלָדַעַת מַה רָאָה עַל כָּכָה.
פִּתְאֹם שָׁמַע קוֹל שׁוֹט, וְקוֹל אוֹפָן, וְאַחֲרֵי הָרַעַשׁ
רָאָה שְׁנֵי סוּסִים אֲמִיצִים, וְאַחֲרֵי הַסּוּסִים עֲגָלָה.
עָמְדוּ הַסּוּסִים מֵרוּץ, וַיֵּרֶד מֵעַל הָעֲגָלָה
אִכָּר חָסוֹן וְשָׂב, וַיְפַתַּח הַסּוּסִים וַיִּקַּח
מִסְפּוֹא וּשְׂעוֹרִים, וּבְלִיל לִבְהֶמְתּוֹ עָשָׂה בַּשּׁוֹקֶת.
מַחֲרִישׁ מִתְבּוֹנֵן בַּ„גּוֹי” אֶלְיָקוּם, לָדַעַת מַה יָּבֹא;
רָאָה כוֹבָעוֹ מִיַּד גָּזַר אֹמֶר, כִּי הוּא „בִּילִיבִּירְקִי”
(וּ„בִילִיבִּירְקָה” הִיא כְּפָר, זֶה שְׁמוֹ וְזֶה זִכְרוֹ לְעוֹלָמִים
וְאוּלָם הַיְּהוּדִים כִּנּוּהוּ „מִצְרַיִם הַקְּטַנָּה” בֵּינֵיהֶם)
רָאָה הַבּוֹרֵא יִתְבָּרֵךְ לִבְרוּאָיו, שֶׁהֵמָּה עֲתִידִים
לְעַרְבֵּב מִין בְּמִי שֶׁאֵינוֹ בֶּן מִינוֹ: מֶה עָשָׂה?
נָתַן סִמָּנִים בָּהֶם: הַקֶּרֶן, הַשֵּׁן וְהָרַעֲמָה;
זָנָב לְטָאָה, לַחֲמוֹר אָזְנַיִם אֲרוּכוֹת וִישָׁרוֹת,
שְׁתִי וָעֵרֶב בְּרֹאשׁ זְאֵבֵי הַמַּיִם, וְקַרְנַיִם
רָמוֹת עֲנֵפוֹת לָרְאֵם, וְכַרְבֹּלֶת מַאְדִּימָה לַשֶּׂכְוִי;
זָקָן לַתַּיִשׁ וְלִבְנֵי בִּילִיבִּירְקָה — כּוֹבָעִים.
תְּמוּנַת הַקְּדֵרָה לַכּוֹבַע, אֶלָּא שֶׁהוּא יוֹתֵר אָרוֹךְ.
שִׁבְעָה טְפָחִים זֶה אָרְכּוֹ, וְהַמְהַדֵּר מוֹסִיף עוֹד זֶרֶת
וְזֶהוּ מַעֲשֵׂה הַכּוֹבַע לִפְרָטָיו וּלְכָל הַדִּקְדּוּקִים:
אִכָּר כִּי יַחְפּוֹץ בֶּחָדָשׁ, וְנִכְנַס אֶל תּוֹךְ הַמִּכְלָאָה,
נוֹתֵן עֵינָיו בְּכֶבֶשׂ בֶּן שְׁנָתוֹ שֶׁצַּמְרוֹ תַּלְתַּלִּים,
שָׁחוֹר, אוֹ אָמוּץ אוֹ חוּם, וְשָׁחַט הַכֶּבֶשׂ בַּבַּיִת
בִּשֵּׁל הַבָּשָׂר בַּסִּיר, וְאָכַל אוֹתוֹ בַּמָּרָק,
(וְאוּלָם יֵשׁ צוֹלִים בְּדַיְסָה שֶׁל גֶּרֶשׂ, אוֹ רִיפוֹת וְכַדּוֹמֶה)
וְנָתַן אוֹתוֹ הָעוֹר אֶל יַד פּוּרְסְקִי מוּמְחֶה לְדָבָר.
וְהָיָה בֶּחָג וְיוֹם הַשּׁוּק לְ„מִיכַלוֹבְקָה” יִסַּע וְשָׁמָּה
יָבֹא לַחֲנוּתוֹ שֶׁל שְׁרַגָּא, וְהִמְתִּין מְפַטְפֵּט שָׁם שָׁעָה,
וְיָבֹא לַחֲנוּתוֹ שֶׁל שְׁלוֹמְקֶה, וְחָזַר אֶל שְׁרַגָּא פַּעֲמַיִם;
אַחַר יִתְרַצֶּה עִם בֶּרֶל — וּבֶרֶל הוּא יַעֲשֶׂה הַכּוֹבַע.

בְּרִית מִילָה.

(אידיליה מחיי היהודים בטבריה).

I.

בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם.

וְרַבִּי אֶלְיָקוּם הַשּׁוֹחֵט קָם מִמּוֹשָׁבוֹ לְאִטּוֹ
קִפֵּל אֶת עָלֵי „הַצְּפִירָה", וַיַּעֲבֵר עֲלֵיהֶם אֶת כַּפּוֹ
מַחֲלִיק וּמְנַהֵן שׁוּלֵיהֶם. חֲבִיבָה עַל רַבִּי אֶלְיָקוּם
הָיְתָה „הַצְּפִירָה" מְאֹד וְהָיָה קוֹרֵא בָהּ בְּעִיּוּן.
אַחַר כַּלּוֹתוֹ אֶת מְלַאכְתּוֹ: הַקִּפּוּל, הַגִּהוּץ וְהַהֲלָקָה,
עָמַד עַל כִּסֵּא הָעֵץ וְעַל גַּב אָרוֹן שָׂם הַגִּלָּיוֹן,
אַחַר נִגַּשׁ עַד חַלּוֹן הַחֶדֶר וְנִשְׁקַף הַחוּצָה.
יַעַן הִגִּיעָה הָעֵת, לְפִי דַעְתּוֹ, לָלֶכֶת לְהִתְפַּלֵּל
תְּפִלַּת הַמִּנְחָה בִּקְהַל עֲדָתוֹ הַקְּטַנָּה וְהַיְרֵאָה.
דּוּמָם הִשְׁגִּיחַ מֵחַלּוֹן הַחֶדֶר עַל פְּנֵי כָּל הֶחָצֵר,
וְהִנֵּה תַרְנְגֹלוֹתָיו נֶחְפָּזוֹת אֶל אֲרֻבּוֹתֵיהֶן,
תַּחַת פִּנַּת הַגָּג, וְעוֹלוֹת בְּמַעֲלוֹת הַסֻּלָּם,
הַנִּשְׁעָן אֶל כָּתְלֵי הָרֶפֶת.— לְאִטָּן עָלוּ הָעוֹפוֹת,
מְכַרְכְּרוֹת מִמַּעֲלָה לְמַעְלָה. וְעוֹמְדוֹת מַבִּיטוֹת לְאָחוֹרָן
נִדְמוּ כְּמִתְיַשְּׁבוֹת בְּדַעְתָּן, הַלַּעֲלוֹת בַּסֻּלָּם אוֹ לַחְדּוֹל.
וְתַרְנְגוֹל אֶחָד בֵּינֵיהֶן, אֲהוּבוֹ שֶׁל רַבִּי אֶלְיָקוּם,
אַדִּיר וְחָסוֹן מְאֹד וְכַרְבָּלְתּוֹ וּזְקָנוֹ מַאְדִּימִים,
צוֹעֵד בְּצַעֲדֵי אוֹן וְהָוֵהוּ בּוֹלֵט בְּלֶכְתּוֹ,
וְנוֹצוֹת אֲרוּכוֹת לוֹ כְּעֵין זְהַב טוּרְקִיָּה מְגֻוָּן וְחִוֵּר.
עָמַד הַתַּרְנְגוֹל וְהִתְחִיל קוֹרֵא מִזְמוֹרוֹ, וּפִתְאֹם
הִפְסִיק בְּאֶמְצַע הַשִּׁיר וַיִּפְשׁוֹט אֶת גְּרוֹנוֹ וַיָּנָס,
פּוֹרֵשׂ אֶת כְּנָפָיו,— וְזֹאת הֵעִירָה אֶת רַבִּי אֶלְיָקוּם

ובטרם הספיקה לפרש כפיה לקרוא בקול: דודה אהובה, **הושיעי נא... והגברת** תקעה בכפה חצי השקל ותאמר לה בכעס: לכי, לכי לאבדון ופרקת ראשך **מעל צוארך** ולא תוסיפי בוא אלי עד עולם. חוצפא רבה לבוא דוקא לעת הזאת, **מפו!**

לא האמינה טייביל למראה עיניה כשם שלא האמין ראובן למראה **עיניו. דודתה** הקשה אשר לבה אבן ואסורים ידיה פתח תפתח ידה לה ותשביענה רצון כל **כך, חצי** השקל! מה זה היה לה? לא האמינה למראה עיניה, אבל חצי השקל הוא חצי השקל, נוצץ ומבריק בידיה. ותרץ לשוק האופים גם היא ותקן ככר לחם אחת, לבנה, חמה וזכה שכל טועמיה חיים זכו כאהבת ראובן.

בשמחת הנפש תרוץ העניה המאושרה הביתה ונשאה את הכבר על הנס, **שמח** תשמח ולבה חרד לראובן, והנה האח האח ראתה עינה, גם הוא נושא ככר לחם כזאת! ויפגשו ראובן ואשתו ושתי הלחם שהן כאחיות תאומות.

— איפה לקחת? איפה? איך?

— איפה לקחת? איפה? איך?

ויספרו זה לזה ויאמרו: זה היום עשה ה׳ לנו, נאכלה ונשמחה **בו.**

ויביאו את שתי הלחם הביתה, ויקח ראובן סכין ויבצע את **שתי הלחם** לראות ללבם איך נאפו, אם אין פרוד בין הרך והקשה, ויצא אד והבל ויכס הענן את הבית וכבוד ה׳ מלא את המשכן הדל.

יכנה״ז.

מינסק.

מחלתה, ותשב כמו על גחלים לוחשות והחכה לבואו, ובראותה כי בושש לבוא ותעזוב את הילדים בבית ותצא ותבוא אל שוק הפועלים לבקשו, ותבקשהו ולא מצאתהו.

— ההיה בזה ראובן? — שאלה טייביל את אחד הסבלים.

— למה נתת אותו היום לצאת לעבודתו? הלא עדין חולה הוא, הלך והתנודד כשכור מחליו.

— הוי! ומה לעשות? — ענתה טייביל ותפרש כפיה ותבך — המחסור, הרעבון מחלת הילדים, מחלתי, מחלתו, אכלונו, בקקונו, הכל נמכר ודלונו מאד.

— והדודה היקרה, ימח שמה, האם לא תוכל להושיעך בצר לך? לכי וקראי והילילי באזניה וענתה אותך.

— היא אמרה, כי בבואי לקונן ולבכות אליה תשפוך סיר רחץ על ראשי.

— בהמה גסה! — קרא נושא סבל אחד בקול גס — לכי ואל תרפי ממנה. לו דודתי היתה אז נבלתיה ושמתיה כראי ברחוב לעיני כל העם וידעו כלם כי גבירה חזירה היא. יש לה רב, אין רע אם תתן לך לככר לחם היום. לכי וצעקי והילילי ונתנה לך, אם לא תתן ברצון תתן באונס, הלא דודתך היא.

— היא גבירה גאה מאד ותאמר כי שמים בינה לביני.

— שמים ביני לבינך יעשו דרך בקשה — אמר נושא סבל אחד הלן בצל שדי, בבית מדרש אחד ולושד בכל לילה עין יעקב ומשניות.

— לכי, לכי! — קראו כל הסבלים בקול אחד — לכי וזעקי והילילי באזניה ולא תתני לה דמי עד אם תתן לך למצער דינר כסף לככר לחם.

ותלך...

* *

*

אור זרוע בבית הגביר פלאטקין. מחותן עשיר ומיוחס בא מעיר אחת להתחתן בו, לתת את בנו לבת פלאטקין או לקחת את הבת לבנו לביתו. עוד לא כתבו דברי הברית, התנאים והפרטים. לעת עתה בא המחותן לראות את הגביר פלאטקין, אותו ואת ביתו ואת מאניע בתו. הגברת חנה־שאשקע לבושה הוד להראות את עשרה ואת כבודה ואת הודה להמחותן. השלחן ערוך בכל מטעמי לחם הבקר והמחותנים אוכלים ושותים ומיטיבים את לבם ומתהללים בעשרם וביחוסם ובכל כבודם והודם, זה מתהלל לפני זה וזה מהלל לפני זה. ומאנקע אחרי אשר הטיבה ראשה ותשם בפוך לחייה ועיניה עמדה והשקיף בעד החלון. פתאם ראתה בחוץ מראה בלהות ותחשכנה עיניה ויפל אור פניה, ותגש אל אמה ותגע בשמלתה, לאות כי דבר סתר לה אליה.

ותצא הגברת מן המקום אשר ישבה שם אצל אישה והמחותן ותלך אחר בתה לשמוע מה בפיה.

ותשמע והתחלחל מאד ותשאל בחלחלה: איפה היא?

— היא רצה, בלי ספק עולה היא במעלות בית הבשול.

— הסי, הסי, בתי, אל תשמיעי קולך — קראה האם אל הבת בחרדה.

ותרץ הגבירה ותצא לבית הבשול והנה הוי! מראה הבלהות לנגד עיניה, זה עתה פתחה את הדלת.

כאשר אהבה תמיד, אך הנה עבר החדש ויגש אל אמו ויאמר: אמא, הנה מחר חדש, על כן הבי לי שכרי, כי מלאו ימי.

— מחר חדש ואתן לך מחר — ענתה אמו. אך איצקע לא הרפה ממנה כל אותו היום, וגם בלילה בשובה מן החנות ותעש עמו חשבון צדק לאמר: שקל אחד קבלת מראש. שני שקלים כסף ההצלה, ותתן לו שני שקלים עוד ותאמר לו: הא לך, והרף ממני.

בכה איצקע והתחטא לפני אמו ויאמר כי היא תרויח מן העסק הזה, ההצלה לא עלתה לה בשני שקלים, אך אמו לא שמעה לו, ולא הוסיפה לו על שני השקלים מאומה.

וישב איצקע בלילה ההוא לעשות חשבון כספו, לקח עט עופרת וגליון ויכתב כל ההוצאות וכל החובות שהנהו חייב, והנה הוי! עצמו משערות ראשו. ויאנח ויאמר: גם ארבעה מעט והנה שנים, מה אעשה בהם אם לא לקנות חבל להתלות? ויחלק את כספו לשני חלקים, חלק אחד יתן בחובות ושלם עתה אך שלשים למאה מעשה פושט רגל. ואת השקל השני יתן בתענוגות. ויחלקהו גם אותו לשנים: חצי השקל באופן כרוב והחצי השני בתאוה אחרת שהנהו מתאוה זה ימים ולילות.

וישכם בבקר ויתראה את בעלי החובות שלו וישלם להם שלשים למאה, ויבוא לבעל הכרוב ויקח כרוב משבח קל המרוץ של גומביר הנקרא „כרוב בזק", ויתן שכרו חצי השקל, ואת חצי השקל השני כרך בניר לבן בעד היצר הרע.

ולכרוב הזה „מעצור" להעמידו ברגע אחד בשעת הסכנה, ובכל זאת הוי! לא עברו חמשה רגעים ורכב חשקו שם לו לחרדה שנית. במעופו ובמרוצתו נגע באיש אחד ויפל ארצה, וירא איצקע ויתחלחל ויצנח מעל כרובו גם הפעם.

ובטרם הרים הנופל את ידו הרים הוא את ידו ויוצא את חצי השקל שלו הטמון בניר לבן ויושט להאיש ויאמר: הא לך את זה, אנא סלחה, לא בצדיה.

ובטרם נקהל העם לראות את המזיק ואת הניזק ברשות הרבים ואיצקע עלה על הכרוב ויעל בסערה ויאמר: על קל ארכב על כן אנוס. חצי השקל הנחוץ אבדתי ולא המלתי, אבל את נפשי הצלתי.

לא האמין הנופל, והוא ראובן הסבל, למראה עיניו, מפני מה נתן לו חצי השקל הן לא הוא הפילו, ההנודד בלכתו ויפל, ואם גם הפילו העל כן יתן לו חצי השקל? ויאמר ראובן: אצבע אלהים זה, ראה ה' בעניו ויקשב וישמע תפלתו וימטר לו לחם מן השמים על ידי אליהו הנביא, איש שרכב על סוסי אש בסערה, איש שלא טעם טעם מיתה וקבורה, לך לשוק האופים ויקן ככר לחם אחת חמה, גדולה וזכה כאשר אהב, וישא ברנה הביתה.

ה.

וטייביל ראתה כי עברו זה שתים ושליש שעות ואישה לא שב עוד ויעל על לבה רעיון נורא אם לא שבה אליו מחלתו ויפל בשוק, ברחוב ולא יוכל קום, ותדאג לשלומו מאד. רבות אנחותיה ולבה דוי ומלא צער על כי נתנה אותו לצאת היום לעבודה. אך מה לעשות? גם היא באה אל ר' מאיר לבקש מאתו מלוה לשתי ליטראות לחם למצער, ויאמר ר' מאיר: אין לי. הסירה את הקפה והנה היא ריקה, ותדע כי אישה בקקה בימי

כריכים. וילך ויקח את הכרוב של גאטטמאן ויתן שכרו רבע השקל בן אנו ויצא ברחוב העיר.

צנוף יצנף הכרוב כצנפת כדור אל ארץ רחבת ידים, שב במרוצתו כסוס שוטף במלחמה, וכאשר ירוץ הגלגל אל הבור, לעצור את מרוצתו אי אפשר, כי אין „מעצור" לכרוב הזה, הוא מכונה ויתר להעמידו ברגע אחד. הכרוב ישן ופשוט, ונתקלקל „מעצורו" וגם אין נפש איצקע לעצור את המרוצה. משל למלך שבחרו בו בני המדינה למלוך עליהם יום אחד, הירד המלך ביום ההוא מכסא מלכותו? הינח את שרביט הזהב מידו? מלך לשעה הוא איצקע, וירכב וירץ והפעמון מצלצל כמו קורא לעוברי דרך: הזהרו! סורו מני דרך, לכו מני אורח!

ותהי מרוצתו רעה ויפגע במקום ויעמוד שם.

והמקום הוא מקום סכנה, בין רגלי הלך אחד עמד הכרוב.

וירא איצקע ויתחלחל ויצנח מעל הכרוב.

ויהי כי לא היה האיש שבע רצון מהאורח שמצא אכסניא בין רגליו וירם ידו ויך את הרוכב על הלחי מזה אחת ומזה אחת ויקב את השם ויקלל ויקרא בזעם: האין עינים לך כי תעוף ישר על איש, ההבית בסנורים? ועוד לא נתקררה דעתו ויקרא קול גדול: קרבו פקידות העיר! ויחרד שוטר אחד לקול הראשון וכרגע בא שוטר שני והאיש צועק ונוהם וקורא: שימו את זה בית הפקידות וכתבו עליו פרטקל, הוא מזיק את הבריות.

— מה שמך? — שאלו השוטרים את בעל הכרוב המזיק.

ויהי כי לא מצאו השוטרים מענה מפיו ויקראו שנית בקול: מה שמך?

— תלמיד בית הספר העירוני הנני מהלשכה החמישית — ענה איצקע בחלחלה.

— יהי תלמיד, אבל מה שמך?

— איצקע סאלאווייציג — ענה איצקע סאלאווייציג.

ויעבירו את החתן עם הכלה, את הרוכב ואת מרכבת המשנה שלו ברחוב לבוא לבית הפקידות ותעבר התהלוכה לפני חנות ר' מרדכי קלמן. ויתפרצו מבשרים רבים מן הפרחחים הלבנים אל ההנות לאמר: איצקע נתפס, הרג את הנפש ברחוב באופן-כרוב.

ויספק ר' מרדכי קלמן את כפיו ויקרא כמו שקרא פפוס: אוי לך איצקע שנתפשת על דברים בטלים! וימלא חמה וזעם, ויאמר לא אלך להצילו, ובכל זאת הלך בו ברגע.

איצקע נהוג בידי השוטרים, ראשו פרוע, פניו כסיד ועיניו תועות והנה צרה כפולה, אביו ואמו, אחיו תלמידיו ואחותו תלמידתו הנם פה, כלם רואים בקלקלתו. ויקלל איצקע את המבשרים.

ההורים הצילו את איצקע מידי השוטרים באמצע הרחוב, כי השיבו את חמת האיש מעל בנם בכסף כפורים: נזק, צער ובשת, אבל ההצלה לא היתה לאיצקע לישועה, כי מלבד אשר הוריו נתנו עליו בקולם וישא חרפה ובוז וישת להג כמים ואביו השתער עליו וגע רגע להכותו וירשיע את באשקע אם איצקע כי על ידה יצא לתרבות רעה בכסף הוראת השעה, ולא נתן לו דמי ויקרא רגע רגע: מה התאוה הזאת ומה טעם יש בה? טפו! ומאד הנהו מיצר ודואג על כי הצילו מכף השוטרים, ויפלח כליותיו בחצי מוסרו וישפך מררתו, ועל אלה עוד אמרה לו אמו כי ההצלה היא על חשבונו, והיה ביום מחר כי יבוא על שברו ויצאו שני שקלים משכר למוד, כסף כפורים, כסף פדיון שבוים.

לא האמין איצקע למשמע הדברים האלה, אמר בלבו כי אך שחוק העשה לו אמו

לפעולתו, וחצי השקל הרויח. האח! אבל למורה אהה! הימים ימי נאות דשא, ימים מרים למורי ישראל מאד. מכל הוראות השעות לא נשארו לו בלתי שתים והשעה הזאת, והנה הוי! חץ מות גם להשלישית.

המורה האמלל בא ללמד כדרכו יום יום ותגש אליו באשקע אם איצקע ותאמר: מתי החדש? ותחרשנה אזני המורה מקול השאלה ותחשכנה גם עיניו ויאמר: ומה השאלה פתאם?

— כי עלתה בדעתי לשלוח את הילדים לנאות דשא. הם ילדים רכים וחלשים, בעיר אויר מחנק, יצאו השדה ושאפו רוח צח גם הם. צער בעלי חיים — ותעמיד פנים של רחמנות.

ולא יכל המורה לעמוד על עמדו ויפל על הכסא ויהי כאיש נדהם וכגבור עברו יין, וילבט בלשונו ויען ויאמר: ראש חדש, ראש חדש, הלא זה עתה היה ראש חדש.

ותעש עמו חשבון ותנח לפניו את שכרו, ותבקש מאתו סליחה, ותפן ותצא שלא לראות בקלקלתו. ולא יסף עוד המורה לבוא לבית סאלאווייציק ואיצקע ישב על כסאו.

ויעברו שלשה ימים והנה חדשה, המורה החדש חלק את שני תלמידיו לשתי כתות ויאמר: שניהם כאחד הנם תערובות ואין זוגם עולה יפה. ויאמר ללמד את זה שעה אחת ביום ואת זה שעה אחת ביום ולקחת שכרו פי שתים.

ותהי צעקה גדולה. אמו אמרה להחזיר את המורה הראשון ולהוציא חדש מפני ישן, וגם האב היה באותה עצה, אך איצקע לא נתן לעשות הדבר הזה, ואחרי רב דברים נכרתה אמנה חדשה בין איצקע ובין אמו ללמד שתי שעות ביום בשכר חמשה שקלים לחדש.

האח, מאושר עתה איצקע! חמשה שקלים לא שלשה. עתה יחיה חיים טובים, חיי תענוגות.

לא עברו שלשה ימים עוד ואיצקע מבקש שכר למוד, אך אמו לא תתן; היא אומרת: היום לעשותם ומחר לקבל שכרם. שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף.

ויתחטא איצקע ויבך וברב עמל הוציא מידי אמו שקל אחד.

השקל אחד ומאויי לבו רבים, עד תאות גבעות עולם תאותו, על כן נתן את השקל בתענוג היותר נעלה: לרכב על אופן-כרוב.

לבני עשירים אופני כרוב קנין כספם. ועני רוכב על כרוב שלוקח בשכר. שונים הם אופני הכרוב, מהם משובחים ומבחרים ומהם נופלים בערכם. המין הראשון הטוב והמשובח הוא של גומבער, דוקס וענפעלד, והמין השני הגרוע הוא של גאטטמאן. שכר הכרוב לשעה של המין הטוב הוא כחצי השקל, ושכר השני הוא כרבע השקל. לא לכל איש שבא לשכור לו אופן כרוב לרכוב משכירים; רק לאנשים ידועים. ואיצקע מלבד שהוא בן עשירים ותלמוד בית הספר אשר להם יתנו הכרובים לרכוב בערבון תעודות בית הספר, עוד הוא ידוע להמשכיר היטב. בכל עת שמוצא רבע השקל והביא אותו אליו ולקח אופן כרוב ורכב עליו אם בחצר אם ברחוב, כי לבעל אופני הכרוב חצר גדולה, שם ילמדו רבים העשה מרכבה, סובבים סובבים רוכבים סחור סחור, וירכב גם איצקע בחצר ההיא ימים רבים עדי למד לרכוב, ויבא נהדר בכבוד על המרכבה ברחובות העיר, אך מאשר כי אין לו שכר הכרוב בכל עת. על כן רואה בעיניו איך אחרים רוכבים שטים שטים ברחובות ומקנא בהם קנאה גדולה.

אולם היום, האח, כסף בידו! ויבוא אל בעל הכרובים וישכר לו כרוב לשעה לשוט ברחוב, לא כרוב מן המובחר לקח, כי מן השקל לא נשאר לו בלתי הרביעית — חובותיו

הלא היא מסלקת ממנו, הוא לא יבוא לבקש עוד מאתה כסף בכל עת והיא לא תתן. יקח שברו ונתן אותו בכל אשר תאוה נפשו וממנה יקח. ותבא עמה בדברים.

— ומה משכרתך איצקע? אמרה אליו אמו בשחוק של ענג בשבתה על כוס התיי.

— ומה תתני לי?

— נקבה שכרך אתה בראשונה, הלא אתה מוכר סחורתך.

— חמשה שקלים לחדש.

— חמשה? — קראה האם בשחוק — הלא כלם ילעגו לי. המורה לוקח ארבעה ואתה חמשה?

— המורה ארבעה ואני חמשה, ענה איצקע, הוא לא בא לבית הספר, הוא לומד מעצמו ואיננו פדגוג. למודי ללמודו? ויעש בידיו לאות כי גדול ההבדל מאד.

— אבל הוא בעל אשה ובנים ואתה בחור אתה.

— ואם בעל אשה ובנים הוא העל בן מיוחס הוא? והאמנם בחרת בו משום שמצוה לפרנסו? פרנסי אותו, תני לו ארבעה שקלים להחדש וברכך ולך תהיה צדקה לפני ה׳, אבל דעי לך כי הילדים לא יראו לעולם כל ברכה בלמודם.

— אבל מה תבקש, הגידה.

— הלא הגדתי, הלא השמעתי, חמשה. ומה תתני את?

— שלשה.

— שלשה? — קרא איצקע בתמהון — הלא שחוק לשמוע. תלמיד בית הספר של הלשכה החמישית יקח שלשה שקלים שכר הוראת השעה.

— לעת עתה עוד הנך תלמיד הלשכה הרביעית.

— לא, הלא עברתי מלשכה הרביעית ללשכה החמישית.

— ואם גם תלמיד הלשכה החמישית אתה בה בכך? יותר משלשה לא אתן לך. אם תאבה מוטב, ואם לא, יהי המורה הראשון, לא אחליפנו ולא אמירנו. גם אביך אינו רוצה בתמורה הזאת. אמש אמר אלי לאמר: באשקע! אל תבראי חדשה.

ויואל איצקע גם בשלשה ויען ויאמר: ה׳ עמך, אמא, יהי שלשה, מה אעשה?

-- אבל איצקע! — אמרה אליו אמו — דע לך כי עבודה גדולה קבלת על עצמך ואל יהי הלמוד קל בעיניך. מהשעה לא תחסר בלום, כל רגע ורגע אצרף לחשבון גדול, אתה תחסיר רגע ואני אחסיר פרוטה. אם תעשה אנגריא את תלמידיך יום אחד וכל הברית הופרה, וגם ביום הששי תלמדם, ששה ימים בשבת ולא חמשה. גם את הדבר הזה אבקש מאתך: להת את שכרך בקפת הקיבצים על יד, ועל אלה עוד אוסיפה לך תלמידה, אחותך הקטנה, בת שבע, ללמדה עשרה רגעים ביום חנם.

וישמע איצקע את כל התנאים הקשים והרבים ויאמר אל אמו בלעג ובכעס: ירקות הנך קונה בשוק? או האמנם תאמרי כי איזה בן כפר, חמור נכנס לחנותך שהנך גוזזת את ראשו ואת אזניו?

אולם בכל זאת הסכים על כל התנאים הקשים והרבים אך לא לתת כספו למשמרת. הכסף כספי הוא — אמר איצקע — בעצב ילדתיו ומה אני עמל ומחסר את נפשי מחפש אם לא לעשות בו את הטוב ואת הישר בעיני? אנכי איגע ואעבוד עבודת עבד ואקח שכרי ואקברהו באוצר חיים? לעת עתה עוד לא נטרפה דעתי.

ויכרתו הברית ויעש איצקע פרוגרמא ללמודים, ויקן ספרים חדשים, ויהי שכר

— לך — עונה אמו בשחוק — אינני אוחזת בכנף בגדך.

— אבל איך אלך, וזה?... עונה איצקע ועושה באצבע ידו הימנית על כף ידו השמאלית אות ענול כעגול מטבע, לאות כי אין לו כסף.

— לא בני, להבלים כאלה לא אתן כסף.

— אבל לתלמידי בתי הספר אך חצי המחיר ואת המגדל יאירו במאורי אש רבים.

וענתה אמו ואמרה: את הכדור הלא לא יטמנו בצלחתם, יפריחו ויעופפו אותו באויר השמים וראית אותו גם מרחוק.

וענה אביו ואמר: חלה נא ר׳ איצעלע את פני ה׳ כי יתבקע הכדור במעופו ונפל פה בחצר. גדולים כדורים במיתתם יותר מחייהם.

האב והאם יהנו בשחוק קולם, אך אין שחוק לפני איצקע, הם ישחקו והוא יבכה.

ונכמרו רחמי האם על בנה ונתנה לו מטבע של נחשת ואמרה לו: לך ושתה כוס זעלטער, אבל אל תתן את הכטף בתולעים.

תולעים היה קונה מאת ילדי הנוצרים הדיגים אצל הנהר לחרוז בחכה שלו לצוד דגים.

— ומה איכפת לך אם יקנה תולעים? — עונה האב — אדרבה יקנה תולעים וידיג דגים לכבוד שבת.

ואיצקע מעוה פניו ובוכה ומבקש כסף.

— אבל איך לא תבוש לבקש כסף מאת אמך, הלא בחור אתה, בחור כהלכה, השתכר בעצמך! כל רעיך בני גילך משתכרים בעצמם לצרכם, השתכר גם אתה.

רצה איצקע להשתכר, לא להצטרך לידי מתנות אמו, אבל מאין?

ויבקש הוראות שעות לפרנסתו ולא מצא. בקיץ אין הוראות שעות גם להמורים אשר על הוראתם פרנסתם. כלם יצאו מקריה לשכון בשדי יער, והיה רעב בעיר להמורים, רעב להוראות שעות ורעב ללחם. ובכל זאת השתדל איצקע למצוא לו למצער הוראת שעה אחת. וישאל את רעיו ומכיריו אולי ימצאו הם למענו איזה הוראת שעה גם בכסף מעט, ויאמר להם בפה מלא כי יבואו על שכרם מאתו בעד טרחתם.

— הנני מקבל עלי להכשיר תלמידים לבית הספר העברי ולבית הספר העירוני ללשכת ההכנה — קרא איצקע באזני כל מכיריו — אולי תדעו מי הנער החפץ להכנס לבתי הספר האלה ומורה אין לו. הגידו לי.

ויענו רעיו: לא ידענו, איצקע.

אך יגעתי ומצאתי תאמין, וייגע וימצא.

נתן עיניו בהמורה הרוסי שמלמד את אחיו ואחיותיו הקטנים ויהי לגל של עצמות ויירש הוא את מקומו.

שמע איצקע איך המורה מלמד את אחיו ויאמר לאמו כי איננו יודע תורת הפדגוגיא ועל כן תפטור אותו והוא ילמדם, והיתה תועלתם גדולה ורבה.

מתחלה לא נתקבלו הדברים על לב אמו. המורה הוא בעל לאשה ואב לילדים קטנים והוא מורה להועיל ובנפשו יביא לחמו, שומר את פרנסתו, אינו משנה העתים ומחליף את הזמנים, יום יום יבוא למועד הנכון וישב ולמד כל השעה בשים לב, בכל כחות נפשו, ואדיר כל חפצו כי תלמידיו יראו סמן ברכה בלמודם ואיך תפטרהו? באיזה אמתלא? ואיצקע בנה המורה. החדש הן הוא ואחיו אש אוכלת אש, אם הם נוגעים כנף אל כנף ודמים בדמים נגעו. אך הלא בנה הוא ומוטב לה שישתכר הוא ולא איש זר ומעתה

להתעטף בטלית שכלה תכלת בנאות דשא, לטייל בין ערוגות הבשם, לראות בגנים וללקוט שושנים; מתאוה הוא לשחות במי שחו, להתרחץ עשרים פעמים ביום; מתאוה הוא לשוט על פני המים בסירת דוגה; מתאוה הוא גם להשליך במים חכה ולמשוך דגים; מתאוה הוא לעוף ולדאות על אופן־כרוב טוב כאשר ידאה הנשר; מתאוה הוא לבוא לבתי תיאטראות וקרקסאות ולגנות המחול לחול במחולות את מחוללות; מתאוה הוא לאסוף מרקאות פסולות של כל מדינות הארץ מהדו ועד כוש; הכל הוא רוצה והכל מתאוה, ולכל לראש מתאוה לרכב על אופן כרוב, אבל אהה! הכיס ריק אין בו כסף.

אביו ר׳ מרדכי קלמן לא עני הוא, בית מסחר גדול לו לסחורת מטוה צמר, והוא נוסע ארבע פעמים בשנה לערי חרשת המעשה לקנות סחורתו, אבל איצקע לא בן יחיד הוא לו ולא אהוב וחביב ביותר, בגלל משובתו ותאותו הרבה לכל חמדה ותאוה, ועל חטא שיחטא לפניו בפריקת עול שאין נפשו אל התפלה ואל לשון הקדש. היו ימים אשר אהב אותו אהבה רבה מאד, בהיותו קטן ובן יחיד, כי איצקע בכור הוא; אבל כאשר נולדו לו בנים ובנות עוד ואיצקע הולך בדרכי לבו ויספה חטאת על חטאת והוא, האב, ירא וחרד לדבר ה׳, ותהי גדולה השנאה אשר ישנאהו עתה מן האהבה אשר אהבו לפנים. אמו אוהבת אותו גם עתה, אולם בכל זאת לא תמלא גם היא משאלות לבבו לטובה, אוהבת אותו ואת הכסף, ואהבתה את הכסף גדולה מאהבת איצקע, וכל פרוטה ופרוטה שמקבל מידה תבוא לו ביסורים קשים.

הנהו בא לבכות עליה לתת לו דינר אחד או שנים וענתה ואמרה לו: הכסף למה לך, איצקע? אם רעב אתה הנה לחם, ואם צמא הנה מים. שמא נעליך קרועים — חלץ אותם ואשלחם לסנדלר ויתקנם.

ואיצקע עושה תנועות של בן יחיד מתחטא לאבותיו, כאשר הסכין באותם הימים שהיה שרוי בהם בטובה, מעוה פניו ועשה בבתפיו ובוכה ואומר: אמא, אמא, שני דינרים!

ואמו רואה את תנועותיו המשונות, את בכיתו ואת עקימת הפנים, תנועות של תינוק בן עשר, וענתה בשחוק של תענוג ואמרה: התברך ה׳ אלהינו על שבח מעשה ידיך.

ואביו אומר: וישא עשו את קולו ויבך.

— אבל למה תבקש ממני? — עונה אמו בלהג הרבה וכמו שמתענגת לראות תנועותיו המשונות.

— וממי אבקש? הלא בנך אני — עונה איצקע ולועג ומתחטא.

— בן בגימטריא כלב — עונה האב — ובפרט בן כזה שאינו לא לחיים ולא לשמים.

ואחרי רב בכי משליכה אמו לפניו שלש קפיקות ואומרת לו: הא לך, ומחה דמעה מעל פניך.

וראה איצקע את המתנה הזאת ומלא קצף וחמה, והשליך את המטבע בזעם אף ארצה.

וכשיעלה הרצון מלפניה מוסיפה לו עוד מטבע אחת של נחשה, לא יותר.

הנה חג לחברת המכבים בגן העיר, מודעות גדולות מצוירות במגדל פורח באויר, ובסוף המודעות נאמר: מחיר הכניסה כך וכך, ולאנשי צבא ממדרגה של מטה ולתלמידי בתי הספר אך מתצית המחיר.

ובא איצקע אל אמו ועמד והתחטא לפניה כבן תענוגות, כמו שהיה מתחטא לפנים, ואמר: אמי, הנני רוצה ללכת היום על הטריק. שם יפריחו היום מגדל פורח באויר.

בסבלים היה, אך העבודה הרבה והקשה דלדלה את כחו וכפפה קומתו וזה כשלשה ימים שלא אכל רק שתה, ויחלש ויתנודד בלכתו כאדם שנבלע מן היין, ושבר רעבון ביתו עוד ילחץ את לבו מרעבונו ויאמר: פת זכה בקשתי וגם פת עבה איננה. אל עושה פלא! הראה נא אותותיך אותות ושלח לי פרנסתי. מה אבקש ממך, יה אלי, פרנסה דלה לככר לחם לרעבוני ולרעבון ביתי. החומל על דל חמול על דלותי וראה עניי ומחלתי, אנא ה׳ הושיעה נא!

והנה האח! תשועה כהרף עין.
עוד לא כלה תפלתו והנה רכב אש, רכב אלהים.
ויתחלחל ראובן ויפל על פניו.
והנה כמו זה מלאך נוגע בו ויאמר לו: קום אכול.
קם ויאכל לחם אבירים. לחם עשירים הוא וביתו.

ד.

איצקע סאלאווייציק בן חורין הוא, צפור דרור, כצפור לנוד וכדרור לעוף הוא בימים האלה. תלמיד בית הספר העירוני הוא, והימים ימי החפש והדרור. לאבן מעסה ולעבודה קשה בית הספר לו ונשא את נפשו כל השנה לימים הטובים האלה. הלוך ילך איצקע לבית הספר ובכה יבכה, ילקוט הספרים נדמה לו להר גדול, וגם בשובו מבית הספר לא יבוא ברנה הביתה, איננו הולך מבית ספרו כשור מעבודת השדה לנוח. השעורים קשים וה׳ ברא את עולמו עולם שכלו טוב, מלא הוד והדר, עולם מלא חיים וכל תענוגות בני האדם, שואף הוא למרחב יה, לרוץ ולהתרוצץ בכל מקום חמדה כל הימים לרבות הלילות, אך אסור הוא בביתו אל ספריו כמו באזיקים. והנה באו גם שלשים ימי אפלה, הוא ירח מאי, ירח הבחינות. בחדש הזה היה הכבד שלו כועס כל היום, המרה זורקת בו טפה אחר טפה ואינה מניחתו אף לרגע. אח קטן כי יגש אליו ונגע בכנפו אל כנף בגדו והיו קולות: איננו מניח לי ללמוד! וחדש מאי הוא זהב השנה, חולים מתרפאים בו, חדש זהב, חדש פלא, והוא יושב בביתו על ספריו כאסיר בכלא. תלמידים אחרים מן הנבחרים והמשבחים נפטרו לבתיהם בשלום עוד לפני מאי בלא בחינות, בלא שעורים ובלא יסורים, והוא אשר סמניו רעים בחנוהו בכור עני כל החדש הזה חדש הזהב, ויכלו ביגון חייו וימיו באנחה.

והנה האח! תמו הבחינות ויעבור מלשכה רביעית ללשכה החמישית.

קשה היה לו המעבר כי סמניו כלם אך שלשה שלשה ולסמן אחד עוד מכה בצדו, קו לרחב, וכפשע היה בינו לבין משנה בחינות בחדש אוגוסט, אך הנה עבר והנהו בן חורין שלשה חדשים וכל העולם כלו שלו הוא עתה.

והעולם בקיץ מה אהוב ומה חביב! בכל אשר נפנה עינינו שם חיים ואור. אבל אהה! תענוגות בכסף יקנו, מבלעדי הכסף כל העולם תהו ובהו, מבלעדי הכסף לא תהיה לאיש גם קבורה ומה גם חיי תענוגות.

ותאות איצקע מרבה מאד, יצרו להתענגות בני האדם גדול כענק, הירקולים להתאוה הנהו, העין רואה והלב חומד ומסרסרים לו כל התענוגות שבעולם. מתאוה הוא

לעוגה, את העוגה קחי בעדך ובעד הילדים ואכלתם. אני הנני מתאוה עתה לפת, שאר ומחמצת. פת זכה וחמה מה טוב, ואם לא — טובה תהיה גם פת צוננת ועבה, אבל פת. הפת משביעה ומבריאה את הגוף ועוגה מה?

— לולא שהיה עוד בקר הלכתי אל דודתי היקרה לבקש רחמים מאתה, לא הרפיתי ממנה עד אם נתנה לי דינר ללחם.

— רחמים תבקש מאתה — ענה ראובן בעקימת שפתים — וה׳ סגר בעד רחמה. לבה אבן, אך תבכי ותהמי ומאומה לא תתן לך. אל תלכי, טייביל, אך את נפשך תכאיבי לשוא. חייך ושלומך יקרים לי. תלך לאבדון! תן לה ה׳ מגנת לב, תאלתנו לה והיתה יום אחד כמונו וידעה את נפש העני.

— אמצא משכון ואלוה דינר כסף.

ויאנח ראובן ויאמר: לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלואתם. טוב לבטוח בה׳ מבטוח באדם. אקח את החבל ואצא ברחוב והיה ה׳ עמדי ואשתכר לכבר להם.

— לא ראובן — קראה טייביל — היום לא אתנך עוד לצאת לעבוד. היום הזה יהיה לך עוד למנוחה. הלא עוד חולה הנך. אלך לדודתי היקרה ולא ארפה ממנה עד אם תתן לי דינר לכבר לחם. תשסה בי שפחותיה, סיר רחץ תשפוך עלי ולא אצא ריקם מביתה.

— לא, טייביל, לא תלכי, אך את נפשך תכאיבי. אצא ברחוב ואשתכר דינר אחד או שנים ואקנה פת זכה וחמה והיה לנו לאכלה.

הדברים האחרונים דבר ראובן בתקוה טובה, כאשר יקוה איש לפני בוא יום הגורל כי יזכה בגורל הגדול ובונה בדמיונו עולם שכלו טוב.

— מי הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך שני דינרים אם לא אליהו הנביא — ענתה טייביל בענג נפש.

— יהיה אליהו הנביא. באליהו הנביא הלא הכל מאמינים כי הכל יכול.

— אבל כל הדברים אך למותר המה. היום לא אתנך עוד לצאת לעבוד.

— ומה נאכל? גם הילדים רעבים הם, עוד מעט יקיצו משנתם.

— אלך לצעק אל דודתי.

— יהי כן ה׳ עמה כאשר תתן לך מאומה. אצא ברחוב ואשתכר, ולא אשא משא כבד.

— ובכן אצא להשיג עוגה, ואכלת ויהי בך כח ללכת ולעבוד.

ויאמר: עוגה לא אכל, כוס חמין שתיתי לו מצאת.

ותצא ותמצא כוס חמים, וישת, ויספר את כל חסדי ה׳ אשר עשה לו, כי הוא היה רופאו ולא נתנו בידי הרופאים העלוקות המוצצות דם.

ויקח החבל ויצא לשוק הפועלים, ויסובב הנה והנה ולא מצא לו עוד כל עבודה. וישב בפתח שער חצר אחת לנוח. וישכב וישתרע על הארץ כמעשהו הוא וכמעשה כל הסבלים, והנה נמצאה לו עבודה לשאת משא כבד, שק מלח בן ששה פוד דרך שלשה רחובות. וימאן ויאמר: לא הוא ולא שכרו.

עשר אגורות נקבו לו שכרו אך משל אומרים לחמור: טול לתך שעורים ונחתוך את ראשך. ויצא ראובן מתוך העדה של הסבלים וילך לרחובות הרחבים והנאוים, רחובות של דרי מעלה, אולי ימצא לו שם עבודה קלה, ועוד לא ימצא.

הלוך ילך ראובן בתוך הרחובות הגדולים וחג ונע כשכור, מתנודד לרגעים ונוטה לנפול. לבו חלל בקרבו וראשו סחרחר, רגליו תמעדנה ועצמותיו עוד תרעדנה. גבור

הגביר חיים חצקיל? כי אכל צוקער ומיני מתיקה הרבה, ומעולם לא הזיק הצנון את האדם.

— ובכל זאת אלך לקרוא רופא אליך. „שמעני הפעם, אל תקשה ערפך — התחננה אליו טייביל.

— אנא טייביל, הרפי נא. ה' רופאי יהיה, הוא רופא כל בשר ומפליא לעשות. והוא לא יקח ממך בעד טרחתו גם דינר כסף. הן תקראי לרופא ומה התני לו? אין פרוטה בבית, ומלבד זאת מדרך הרופאים להאריך המחלה, רוצחים הם. הלא השמעתי לך פעם אחת הדבר אשר היה בווארשא: אשה עשירה אחת חלתה ויבואו הרופאים ויפילו עליה תרדמה, ותישן, וינתחו בשרה ויסגרו ויתפרו, ויגדל כאבה מאד. וינתחוה שנית והנה תאומים בבטנה שני סכינים — ענה ראובן ויצהל קולו להצחיל גם פני טייביל.

— המעשה לא היה ולא נברא — ענתה טייביל בקול עצב. אנא ראובן, אלך לקרוא רופא.

— לא, טייביל, הרופאים יאריכו המחלה עוד.

— מחלת גביר ולא מחלת עני. מה בצע להם במחלת העני?

— מה בצע? גם דינר גם חצי הדינר בצע הוא. מה יפסידו אם יקחו גם חצי הדינר? האם נושאים הם בכתף חבילה של חמשה פוד דרך חמש רחובות? באים ומסירים הכובע וכותבים שלש שורות קצרות ונוטלים שכרם והולכים להם. האח! פרנסה יפה.

שני ימים שכב ראובן במטתו ולא נתן לטייביל לקרוא אליו רופא, וישכב וישת טיי ומיני עשבים יבשים, הטיי לקרר את האש ולטהר בני מעיו והעשבים להזיע. ולא טעם מאומה מלבד המים החמים האלה; ויהי ביום השלישי בהיות הבקר והנה האח! בן לילה חלצתו חמה והנהו מתאוה לאכול, בטנו ריקה ונפשו שוקקה. וירד ממטתו וירחץ מזוהמתו, ויעמוד ויתפלל, ויאמר לצאת לעבודתו להשתכר מאומה לפרנסתו.

וטייביל, אשר לא נתנה שנה לעיניה בכל ימי מחלתו ותשב עגומה ועצובת רוח על מטתו ותאנח ותבך ותתפלל אל ה' בעד שלומו יום ולילה, נפלה עליה תרדמה בבקר הזה, ולא ראתה בקום אישה ממשכבו ועמד להתפלל. ויהי בהקיצה ותרא כי הוא חולץ תפלין וכורך טליתו ובודק למזונות, כל מקום שמכניסין בו חמץ, ותשמח מאד ותשאלהו לאמר: ראובן, מה שלומך היום?

— תהלה לאל, שלום שלום! אבל רעב הנני, טייביל, הנני מתאוה לאכול ואין מאומה.

— ברוך הוא וברוך שמו — קראה טייביל ומעיניה נזלו דמעות יפות, דמעות של שמחה.

— פת חמה וזכה אכלתי עתה לתיאבון — אמר ראובן.

— גם אנכי אכלתי פת זו, גם אני והילדים — ענתה טייביל — אבל מאין?

נם היא רעבה. בימי מחלת אישה לא שהה לבה למזונותיה, אכלה נותר של שבת ותשת חמים ויהיו לה המים למזון ותצא ידי חובתה לקיבתה; להילדים החליטה ברותחין פתותי חלות השבת ותעש להם מטעמים ויאכלו. והנה אזלו גם הפרורים; עוגה בהקפה יש שיתנו לה בחנות הסמוכה לביתה אחרי רוב שבועות והבטחות כי השב תשיב החוב בקרוב, אבל לחם יקנו בשוק האופים במזמן, והמזמן מאין? ויהי היום יום צרה ורעבון לבית ראובן. יום רעבון כזה לא היה לו עוד.

— אלך לבקש עוגה בהקפה בחנות, אולי יתנו — אמרה טייביל.

— עוגה? אבעבועות של בורית. כלום יש בה בצק למלא את הבטן? אין נפשי

המגיד, והיה מדי שבת בשבתו בקיץ ובחרף, בקיץ ביום, אחר שנת צהרים, ובחרף בלילה אחר סעודת הערב, היה בא בבטן מלאה לשמוע ולראות דרשת המגיד, וגם אם אחר לבוא ובית המדרש מלא אנשים הבקיע לו דרך בכתפיו וחצה את העם ועלה למרום. העם מתרעם וקורא בתלונה: מי זה יהדף שם? מי? והוא לא ישים לב אל תלונות בני ישראל אשר המה מלינים עליו, הולך ומהדף בצד ובכתף והדפם ממצבם, והגיע את הנד הגדול ובא עד המגיד. חבילת משא בת שבע פוד מעלה בסולם ועד המגיד לא יעלה? המגיד עומד ומזמר בקול וראובן רואה את הקולות, פיו ועיניו מול פני המגיד ובולע את כל דבריו וחש תענוג גדול אחד מששים בעולם הבא. אך היום אהה!

— ראובן! — קראה אליו טייביל — למה לא תלך לשמוע היום את המגיד?

— היום לא אלך, עצמותי כמו תתפוררנה מעט, קשה לי ללכת היום.

— עוד אתמול הרגשתי בך ואשאלך מה לך, ואמרת אין דבר, כחשת לי, ותאכל צנון וריפות לגימא גדולה. לא תשמור את נפשך, ראובן.

— ומה בכך? צנון וריפות לא יזיקו חס ושלום לאדם מעולם, לא דגים באושים הם.

— הלא תראה כי חלית.

— לא הצנון ולא הריפות בזה, אינפלוענצא קלה עברה עלי. אשכבה ואנוח ואקומה ואצא לשוח.

— הלואי, אלהי עולם ברחמיך הרבים, אנא רחם נא! אם הוא יחלה אז כלנו תמנו לגוע — קראה טייביל עצובת רוח. ותגש אל ראובן ותשם ידה על מצחו ועל פניו לדעת מדת חמו, והנה הוי! כלם יחמו כתנור ותקרא ברעדה ותאמר: הוי! חם של ארבעים.

— חם של ארבעים — קרא ראובן — בלעג ארבעים, חמשים, הבל הבלים! יש כוס חמין תני ואשתה ויצא החם. חם מוציא חם.

ותצא טייביל ותמצא לו כוס חמים. וישת ויגלם פניו באדרתו ויישן עוד, ויהי ערב ויהי בקר יום ראשון וראובן עוד לא ירד ממטתו. וטייביל יושבת ובוכיה.

— פתיה! — קרא אליה ראובן — למה תבכי? האם דבר חדש הוא כי יחלה איש במחלת אינפלוענצא?

— מי יודע את המחלה מה היא, אולי „טיף" חס ושלום.

— טיף, מיף, הבל הבלים, אשכבה שעות אחדות עוד ואקום ואנער.

נחם ראובן את טייביל אך היא אינה מקבלת תנחומין. לפני ימים מת אחד הסבלים במחלת אינפלוענצא וישאר אחריו לאנחות אשה וילדים, וימת ילד אחד אחריו בזלעפות רעב.

— ראובן! — קראה אליו טייביל בקול תחנה — אלך לקרוא אליך רופא ואשמע מפיו מה מחלתך.

— רופא? הרופא מה יועיל לי? הלא דרשתי לפני שנה ברופא ויאמר: אל תאכל צנון ואל תשכב במטה. הרופאים והמתים אינם יודעים מאומה, הם הבל וכל רפואתם תהו.

— ומי יודע אם לא באה לך מחלתך באמת אך מהצנון.

— אך אשה את ומה יש לי לדבר אתך? הצנון הוא מרפא לנפש. הרבה דברים נאמרו בצנון, הוא מבריא ומשביע את הנפש ומרבה את הדם והורג את התולעים. ומפי המגיד שמעתי, כי משלחן רבינו הקדוש שהיה גם אדיר במלוכה ומשלחן המלך שהיה בימיו לא פסק הצנון מעולם. את תאמרי כי מתוק טוב ומר רע, לא כן הדבר. מה מתוק מצוקער ומה מר מצנון, ובכל זאת מביא הצוקער את האדם לידי תחלואים קשים. מפני מה מת

המשולח. ואם כי חמש עשרה אגורות כאין הנה, אך לחמים לטייביל ולגלוסקאות להילדים ולליטרא אחת לחם לו הלא יספיק גם הכסף המעט, והיה הכסף הראשון שיבוא לידו והשיב לר׳ מאיר בתודה רבה.

וטייביל ישנה שנתה, וילך בלט ויבקש מחילה מאת ר׳ מאיר, ויסר את הקופה מעל הכותל והנה האח! מטר אגורות, ויתן ויספור פעם ושתים. והנה ארבעים ואחת, כמעט פי שלש מחשבונו, ויהי לו הדבר לנס, ויאמר: אצבע אלהים זה, אצבע ר׳ מאיר!

והוא לא ידע כי טייביל הרבתה לתת מתן בסתר לר׳ מאיר בכל ימי מחלת ילדיה.

ויקבע את הקופה אל מקומה, ולא הגיד לטייביל את כל אשר עשה, וילך ויבא מן השוק טיי ונפת לטייביל ולחם הילדים ולחם נפשו.

שני ימים שכבה טייביל במחלתה באינפלוענצא קלה, ותקם ממטתה, ויצא ראובן לעבודתו כדרכו מימים ימימה והנה אהה! גם הוא חש כי אין שלום בעצמיו. השמש לוהטת, השמים ברזל רותח, ואבני הרחובות גחלי אש ובכל זאת יש שתרעדנה עצמותיו והיה קר וחם קיץ וחרף בקרב נפשו. אולם בכל זאת לא כרע תחת מחלתו, ויצא עליה למלחמה ביד רמה, ויאמר ראובן אך מחלה קלה היא, אשא משא ואשאנה. ואותו היום יום חמישי בשבת היה, יום כסף משנה, יום מזמור שיר ליום השבת. וישא ראובן משאות כל היום ההוא וישכם בבקר יום הששי ויצא לפעלו ולעבודתו ויאמר: תבוא שבת ובאה מנוחה והאינפלוענצא כליל תחלף. וישב הביתה ערב שבת עם חשכה, ויבא גם צנון מן החדש, בחור וטוב, ויתרחץ לכבוד השבת ויטהר ויחלף שמלותיו, ויבוא לבית מנינו שהוא מתפלל בו, וישב הביתה ויזמר הזמר „אשת חיל", ויקדש השבת ויחתך את הצנון לארכו, וירא כי כלו טוב הוא, כלו מקשה אחת, צנון זך כבדלח ככסף סגור, ויטעם ויאמר: צנון של טעם הוא, חדש לא ישן, הוא מר ומתוק כאשר אהבתי. אמת הדבר, הוא עולה לי בדמים מרובים, חמש אגורות מחירו, אבל צנון מובחר, ממדרגה הראשונה, קיבתו לא יכלה לעכל אותו בלילה הזה, ויתגבר כארי ויאכלנו ויאמר כי זכות השבת תעמוד לו, הלא כל טועמיה חיים זכו׳. ויאכל ויפל על מטתו ויתאפק לא להאנק במשכבו לבלתי הכאות את לב טייביל, ולא יכל להתאפק ויאנק ויקרא: אוי! פעם ושתים.

— ראובן, על מה אתה נאנק? — קראה אליו טייביל — מה לך, הגידה.

— אין דבר, אין דבר.

— הלא נאנקת.

— נאנקתי? לא ידעתי.

ויתאפק בכח גדול ולא נאנק עוד ויישן כל הלילה ויבא הבקר ויתגבר כארי לקום ממטתו ויקם וילך לבית מנינו ויבקש לתת לו היום עליה, כי אמר אשר זכותה תגן עליו לצאת מחר לעבוד ולמשא. ויבוא הביתה ויאכל ארוחתו את הצנון ואת הריפות, אם כי חש היום מרירות בקרבו עוד רב מאמש, וטייביל הרגישה בו ותאמר לו: כאשר אחזה לי אינך, ראובן, כתמול שלשום.

וילעג ראובן ויאמר: ומה תחזי בי, טייביל, חמם אחר? ולמען הראות לה כי לא תחזה נכוחות הוסיף לאכול את הריפות עוד אחרי סלוק הקערה, ויזמר את הזמר „יה רבון" ויאכל ויברך וישכב את משכב הצהרים והנה הוי! כאשר שכב לא יכל קום. הוא אמנם קם גם עתה משנתו ויתחזק ללכת לשמוע את המגיד דמתא, ולא יכל, ויפל שנית על המטה.

שלשה דברים הרחיבו את דעתו ביום השבת: פת זכה וחמה, צנון נאה ודרשת

מייביל לראובן וימותו שלשה וישארו השנים, בן ובת. ויהי כאשר נפלו גם שני הילדים הנשארים למשכב ויחרד ראובן ואשתו חרדה גדולה, ויהיו נדהמים, ויבכו וישאו רנה ותפלה לה׳ בעד השארית הנמצאה כי יסיר מהם כל מחלה וירפא לכל גופם. ויהיו הימים האלה ימים קשים לראובן מאד. המחלה אכלה את כל פרנסתו ואת כל אשר היה לו מימי קדם. הכל נמכר ונתמשכן בבית המשאות. ובכל הימים האלה דלה וקלה היתה גם פרנסתו, גם שקל ומחצה לא השתכר אז משבת לשבת. מפני השרב הגדול לא יכל לשאת משא לעיפה על שכמו. בימים הראשונים ההלל בגבורתו ויהי גבור הסבלים, בכחו הגדול היה לנס. הוא העלה ביום י״ז בתמוז, יום צום ויום חום, חבילה בת שבע בקומה הרביעית ולא ישב לנוח. אך העבודה הקשה והתכופה. עבודת שתים עשרה שנה, דלדלה גם את כחו ובימי החום תש כחו כאשה, ובימי המחלה היה מאחר לצאת מביתו ומקדים לבוא ועשרים פעמים ביום היה בא הביתה לבקר את החולים החביבים, בא וישב על מטתם וסלסל את שערותם ומשש את עצמותם הנחרות וקרא בבכי ואמר: עצמות חביבות, מה אתן שוכבות? קומו ילדים נחמדים, קומו צפרים חביבים וצאו והשתעשעו ברחוב, פזזו, כרכרו צפרים נעימים! ופשטו הילדים את ידיהם שבלים צנומות ושדופות וחבקו את אביהם הטוב, וחבק ונשק אותם והתמוגג בדמעה כילד קטן, וישב על מטתם ולא יצא בחבלו ברחוב לבקש פרנסה.

הילדים קמו ממשכבם ויחיו. עוד זבובי מות המה, המחלה דלדלה את כחם ולשדם והשאירה להם אך עצמות יבשות, אך אש המחלה חלץ מהם ויחיו, והנה צרה חדשה: מייבילי חלתה גם היא. אך שני ימים שכבה במטתה, אבל שני הימים מה קשים היו לראובן! כי איך יצא לעבודתו, מי ישב על מטתה מבלעדיו ומי יהפך משכבה בחליה? וגם הילדים עדין צריכים הם לעין פקוחה, להתיר להם מזונותם במשקל. בליעה גסה אחת ושבו למחלתם ולמטתם, ומה יעשה הוי! מכל חפצי ביתו לא נשאר לו מאומה למכיר ולמשכן, ויבוא לחברת „סומך נופלים" לבקש עזרה ויאמרו לו: הביאה עד.

וילך ויבא נושא סבל אחד לעד ויאמר העד: האיש הזה ראובן הסבל הוא עתה בצרה גדולה, אשתו וילדיו חולים.

ויביטו הגבאים אל העד והתחילו לשחק עליו ויאמרו: שכור פסול לעדות. הלא פניו פני להבים. וילך ראובן ויבא עד שני מן הסבלים, ויגד עדותו גם הוא כהעד הראשון, וימלאו הגבאים פיהם שחוק עוד למראה העד ויאמרו: פני העד הראשון היו פני הלוט, ופני השני פני הלוט הלוט.

ויען ראובן עוד ויאמר: הגביר פלאטקין הוא דודי.

— אם פלאטקין דודך הוא יקום ויושיעך, הוא כבד בכסף ובזהב וכל חברת צדקה אינה נהנית ממנו.

— הוא אביר לב הרחוק מצדקה, לא יאבה להושיע את קרובו האביון אף במעט.

— אם דודך העשיר אינו רוצה להושיעך, מה יש לך צדקה לזעק אלינו?

וישמע ראובן ויקלל את חברת הצדקה ואת גבאיה ויאמר: שוא תשועת חברת צדקה, תשמע בכי ואנקה והיא מלגלגת.

וישב אל מטת אשתו ויקח את שני גוזליו בחיקו וטפות דמעות מטפטפות מעיניו ונפלו בזקנו, ובצר לו מצא עצה לבקש מלוה קטנה מאת ר׳ מאיר בעל הנס.

קופה של צדקה לו לר׳ מאיר, שנותן בה בכל יום הששי פרוטה אחת, ולפי חשבונו עלה כסף הקופה לסך חמש עשרה אגורות, כי זה חמשה עשר שבועות אחרי אשר הריקה

ובכן שמע נא ראובן, ראה ראיתי את עניך ולחצך, את חייך הקשים והמרים, ועל כן המו מעי לחמלה עליך, ובכן שמע נא ראובן: הנה עתה נפתחה לפני בני ישראל היהודים המרודים ארץ חמדה טובה ורחבה, היא ארץ ארגנתינא. על כן עצתי לך אמונה לצאת אל הארץ ההיא, וראית בה חיים טובים אתה ואשתך וילדיך כל ימי חייך. ראה הנה יעצתיך לטוב לך כל הימים. פה בעיר הזאת אנכי הנני מן הפקידים הנגידים על הנודדים לתת להם תעודות להוליכם אל הארץ ההיא בלא כסף ובלא מחיר, ורבים הם המבקשים את התעודות. ולמה לי לתת תעודה לאחר? הלא טוב תתי אותה לך. הלא קרובי אתה ומבשרך לא תתעלם: ובכן שמע לעצתי, הכון נא לדרך והשלכת את חבלך אחרי גוך, וחיית חיים טובים, ובבואך אל המנוחה ואל הנחלה אל תשכחנו, ופקדתנו במכתב.

והגבירה הפסיקה את דברי אישה ותען ותאמר גם היא: טובה הארץ מאד מאד, כל מכתבי העתים יפארוה וירוממוה וענו ואמרו אך שם יושע ישראל תשועת עולמים.

חפץ היה ראובן להפסיק את דברי דודו באמצע ולענות אותו: אם הארץ טובה יצא הוא וחנה-שאשקה שלו וילדיהם לגור שם בראשונה, אחר יצא גם הוא את טייבלי שלו, אך לא ענה מאומה. מעיו רתחו ולא דמו ובכל זאת ישב וידם. אחר כן ענה ואמר: דודי הטוב ונדיב הלב יוכל לתת תעודת היציאה למי שיתן. תודה רבה לו. לי טוב לגור גם פה. ויקם מעל השלחן ויפן ויצא בחמה, ויאמר: עני אני, אבל אדם ולא בהמה.

וטייביל עמדה כמו על גחלים לוחשות לדעת מה הקריאה של חבה זו, והנה בא ויספר לה כל דברי הדוד והדודה ואת תשובתו להם, ותען ותאמר בשמחה רבה: יפה השיבות ראובן, תשובה כהלכה.

ומני אז לא ראה הדוד את פני קרובו העני. היא, טייביל, יש שהיתה באה לבית דודתה לבכות עליה ביום רע למרות רוחה, אם כי נדרה נדר בלבה לבלתי בוא לראות את פניה לעולם, כי פעם אחת אמרה לה דודתה לאמר: אם תבואי בראשי חדשים יחד עם כל העניים והעניות לבקש נדבה ונתתי גם לך פרוטה כמו לכל העניים, וכי תבואי ביום אחר לבקש עזרה בתור קרובה וגרשתיך מביתי בחרפה. סיר רחץ אשפוך על ראשך. הלא חשקה נפשך ודבקה באיש צבא, מופקרת, ומה לי ולך כי תבואי לצעק אלי? לכי וצעקי אליו! אך מפני המחסור והרעבון וביחוד ביום שחלה אחד מבניה גברה אהבת האם והרחמים לפרי בטנה על כל רגש הכבוד, ותלך לבכות ולצעק אל דודתה: דודה אהובה! אנא, הושיעי נא! ויש שזרקה לה דודתה ארבע או חמש פרוטות.

ג.

ויהי בימי תקופת תמוז, היא התקופה הרעה לעניים שבכרך מכל תקופות השנה, הימים ימי קטב מרירי, היום בא ובוער כתנור ואין נסתר מחמתו, האבק פורח והאויר יתן ריח ועלה באשו ותעל צחנתו והוליד מרכאות רעות, מחוללות מחלת מעים וכל תחלואים קשים. כי תצא אש מתחילה מן הקוצים, ומחלה כי תעבור בארץ והתחילה מן העניים שהם קוצי האדם, תבוא לבתי בני אדם יושבי חשך במרתפים כעטלפים ועצומים חלליה.

בימים ההם עברה בעיר מחלת אינפלוענצא קשה אשר ממנה גם למות תוצאות, ותבוא המחלה ותרד גם למרתפו של ראובן ותפיל את שני ילדיו למשכב. חמשה ילדה

היא הלכה והגבירה וילדיה צהלו בקול, שמחו במפלת השפחה הנבזה הזאת, והנם צוהלים ומקללים אותה כי יום חפתה, יום שמחתה, יהפך ה' לה ליום עברות ועשו לה חפה שחורה בבית הקברות.

ותהי החתונה ויקדש ראובן איש הצבא את טייביל השפחה כדת משה וישראל, וינגנו המנגנים והמחוללות יצאו במחולות ויהי ששון ושמחה.

הגברת פלאטקין לא האירה בכבודה באולם החתונה, לא היא באה ולא אחד מילדיה ובכל זאת היה ששון ושמחה ויקר.

כי ביום החתונה באה טייביל לבתי בעליה שמהם גם גבירים, ותספר להם בדמעות כל מעשה דודתה הגבירה, ויהמו מעיהם עליה ועל אף פלאטקין שלחו את בנותיהם העדינות אל משתה החתונה במתנות יפות, ותשמחנה את הכלה, שתו לראשה מקלעת פרחים ותצאנה במחול של מצוה ותדברנה בפלאטקין וביתו, ותשמע פלאטקין ותשפך מררתה בקרבה.

כירח ימים אחר החתונה היה ראובן נקי לביתו, וישמח בטייבלי יונתו אהובתו, ויאכל מתבואת מתנות החתונה, ויבקש לו פרנסה למחיתו, ויהי לנושא סבל מאז עד היום הזה, זה שתים עשרה שנה. יום יום יפשיל את החבל על שכמו וסבב בשוקים וברחובות, ועבר גם על פני בית דודו הגביר פלאטקין, וראה אותו הדוד והדודה הם וילדיהם איך הוא מחלל את כבודם ואת הודם בעיר וחרקו שן. לו מצאה ידם לקרוע אותו ואת טייבלי שלו וקרעו ולא דמו, אך מה יוכלו לעשות להם? וראובן יודע כי הוא לקוצים ולצנינים בעיני דודו ודודתו והסב לפעמים את דרכו על פני ביתם בחבלו ומשאו, וכשלוקח דברים את בעל משא אחד אומר לו: אל תראני, אדוני, שאני נושא סבל כורע וקורס תחת משאי; בן גדולים אני, פלאטקין הוא דודי.

— פלאטקין? איזה פלאטקין?

— פלאטקין הגביר, המלוה ברבית והסוחר בעצים, בעל בית החומה בשוק העליון.

— פלאטקין זה דודך הוא, ואתה סבל? הוי חרפה!

— החרפה לו ולא לי.

אם אמנם מצאה יד הדוד הגביר להסיר את החרפה מאתו להפקיד את קרובו על סבל ביתו ולא היה לסבל. אך הכל יודעים מי הוא פלאטקין, גביר במשקל חזיר הנדו בעיר. וכמוהו כן אשתו הגבירה, והיא עוד עולה עליו.

בשנה השלישית לחתונת ראובן נתכבד פעם אחת בכבוד גדול: הגביר פלאטקין שלח לקרוא את קרובו העני אליו לביתו. וישמע ראובן ויפג לבו, כי לא האמין למשמע אזניו, ויסר את החבל מעל שכמו ויעש פניו ויחלף שמלותיו ויבוא ויעמוד לפני דודו בכבוד והדר. ויאמר בלבו כי דודו יאמר להרים את כבודו ונתן לו משרה כבודה במסחרו ושלחהו אל יערו, אך חשב וטעה.

הגביר קבל אותו בסבר פנים יפות, גם חנה־שאשקה האירה פניה אליו ותשאל לשלומו ולשלום טייביל זוגתו ויבקשו אותו לשבת, ויגישו לו כוס טיי ויאמרו לו: פתח פיך ושתה אל תבוש, הלא עיף אתה. וישב ראובן וישת בנמוס ובדרך ארץ. הוא קוה להיות פקיד נגיד על העצים, ויחכה בתאות כל נפש לשמוע מה ידבר אליו הגביר ומה כל הכבוד הזה, ולבו דופק בקרבו כהולם פעם.

והנה פתח הגביר את פיו ויאמר אליו: מה שמך? הלא ראובן שמך, האף אין זאת?

בחוץ לעיני הלבנה ורבבות צבא המרום, ויעידו להם על אהבתם עד נאמן שהוא זוכר הברית ונאמן בברית, הוא אליהו הנביא השט במחנה ישראל בשני הלילות האלה.

ובראות טייביל ואיש הצבא כי הגברת נתנה עינה בהם לרעה, עין חשד, אז יתנצלו שניהם כי הנם קרובים.

וכאשר קרובים נעשו רחוקים, כי איש הצבא היה רע בעיני אדוניו אשר לו יעדו אותו לכל ימי חג הפסח ויפטרהו בשלום ביום השני, התגעגעו הנאהבים והנעימים זה על זה, ובימי הפסח האחרונים חדשו בגן העיר את ברית אהבתם, ויצאו גם לשוח, ומני אז ראו זה את זה בכל יום ראשון ובכל יום חפש השעבוד. ובצאת החיל בקיץ לתחנות השדה הרחק מהעיר כאלפים אמה, יצאה טייביל אליו ביום שבת אחד, היא ואחת מרעותיה עמה; וישמח עליה אהובה עד מאד, ובצאת החיל למלחמה בשלום, דאגה לו ותשא תפלה בעד שלומו.

ואם כי איש הצבא הזה שכרתה עמו ברית חיי עולם לא אומן הוא ואין מקור לפרנסתו, אך הלא איש הוא, והוא שגיא כח, ואדם מלא כח עלומים ימצא לו פרנסתו, ואם פה לא תעצר כח הזרוע, הנה אמעריקא לפניהם ששם רב תבואות בכח איש. גם כסף לו שהשתכר בכחו בימי רשיון העבודה. והוא גם יפה תאר וישר הולך, ארח מישרים לו ומישרים יאהבנה, והיא מצאה חן בעיניו ועמד ואמר לפני כל רעיו: אהבתי את טייבלי וחפצתי לקחתה בלא כסף נדה. האח! למאשרה בתבל היתה עתה. מרב אשרה והודות והלל לה' על כל טובו וחסדו שגמל עליה יש שבכתה בלילות, דמעתה בעיניה בוכיה ואומרת: אך זכות אבותי התמימים והישרים עמדה לי. ברוך ה' אלהים אלהי אבותי עושה נפלאות לבדו, ברכי נפשי את ה'.

מאושרה ושמחה היא טייביל, אך אין שמחה לדודתה העשירה. שמעה כי בת אחותה היתה שפחה חרופה, נחרפת לאיש צבא אחד בן בלי שם ובקרוב תנשא לו וקבעו דירתם בעיר הזאת—ותתגעש, ותאמר את כבודה היא מחללת, באש תשרף, רבונו של עולם.

ויתמו ימי העבודה וייעדו להם יום החתונה, וישלחו כרטיסי בקשה לכל רעיהם ומכבידיהם לשמוח בשמחתם: היא שלחה כרטיסיה לבנות השפחות ולכל בעליה שעבדה אותם והוא — לרעיו אנשי הצבא. גם אל דודתה העשירה הלכה טייביל לפני יום כלולותיה, לבקש רחמים מאתה לבל תתעלם מבשרה לעת כזאת, אשר צרכיה מרובים מאד וראתה את עניה ולחצה, ומה טוב היה לו נתנה לה לבוא בדברים עמה, להזכיר את שם אמה האהובה לפניה, אשר זכרונה קדש לה, הלא אחותה היתה! להזכיר את שמה ולנסוך נסכי דמעה. הדמעות לפני חתונה כזאת מה יפות הנה! כל נטף דמע ימוגג את הלב כדונג לפני האש, ולחלות ולחנן את פניה להאיר מכבודה על ראש שמחתה, והכבוד הזה ישכיח אותה כי יתומה אמללה היא. עוד ימים רבים לפני בואה אליה בחרה מלים איך לדבר באזניה ומה לדבר, בפלס שקלה את כל דבריה. והנה בא ערב יום החפה ותלך והנה... כאשר ראתה אותה הגבירה בעד החלון כי היא הולכת אליה כלולה בהדרה ותרץ ותגד לשפחתה לסגור הדלת, וכי תדפק בדלת — לפתוח ולהגיד לה כי אין איש בבית. וטייביל ראתה גם היא את דודתה עומדת בחלון ויזועו כל יצורי גוה כאדם שרואה את שונאו בנפש, וירעש הדם ויסער הלב, ותקרב אל הדלת והנה האח! היא סגורה.

וישב הלב אל מנוחתו ושטף מרוצת הדם הסוער נהפך בן רגע לדמי מנוחות.

לא דפקה טייביל בדלת ולא השמיעה כל קול, רק שתי טפות דמעה השאירה אצל הדלת והמזוזה של דודתה, ותפן ותלך.

זה היה לו כיאור מצרים להמצרים. אם מצא לו דינר עודף מפרנסתו מעדן בו את אשתו וילדיו והוא מסתפק בפת וצנון. ביום טוב, יום שפע פרנסה, קונה פת חמה ונקיה. פת זו מעדני המלך לו. אך פת זו נבלעת באבריו ולא נודעה כי באה אל קרבו, אוכל הרבה ואינו מתברך במעיו, אוכל שתי ליטראות ומבקש עוד. מתחלה עושה עליה חריץ בסכין ואומר אל נפשו: עד פה תבוא ולא תוסיף עוד, והנה עבר הגבול ומחה על כתף ועושה עמה מלחמה עד רדתה ויצרו עודנו מתגרה בו. על כן הוא אוכל לחם אבירים, לחם עשירים זה רק ביום שהזמין לו ה׳ פרנסה מידו הגדולה והרחבה, וכל הימים הוא אוכל פת צוננת ועבה, פת עכו״ם, שחורה היא ועבה ולעמת זאת היא מתברכת במעים, ליטרא לפיהו והנפש תמלא.

עני הוא ראובן, עובד עבודת השור וישבע ריש, ובכל זאת הנהו שמח בחלקו, הנהו שבע רצון מדירתו החשכה, מארוחתו הדלה ומוצא קורת רוח מאשתו וילדיו.

דירתו וארוחתו גרועות משל כל אדם, אך לעמת זאת טייביל אשתו, אשה כשרה וצנועה, עניותה מנולהה. אך ביום השבת כשהיא רוחצת ומטהרת ולבשה בגדיה החמודות, אז גם טובה ויפה היא.

באהבה נוסדה אגודתם ואהבתם לא תסור מהם כל הימים. בבית ששם תקנן הדלות, יבוא השטן שר מלחמה לרקד, וסכסך איש באשה ונלחמו זה בזו, והיתה רק זועה בבית, אך בביתם אין השטן שולט והיה אך שלום ואהבה ביניהם, אם גם אין פת בסל ופרוטה בכיס. טייביל מקבלת הכל באהבה, אינה צועקת חלילה אל בעלה: הבעל הבעל ענני! אשה כשרה היא, בת טובים ומברכת את ה׳ על הרעה כשם שמברכין על הטובה.

מעיר אחת קטנה באה הנה לעיר הפלך בשנת השמונה עשרה לחייה, אחרי מות עליה הוריה, כי דודה עשירה לה בעיר הזאת, היא הגבירה חנה שאשקה פלאטקין, בתקותה כי דודתה תגן עליה והיתה אור לנתיבתה בררך החיים, תמצא לה עבודה בבית חרשת מעשה או תלמד אותה להיות תופרת או אחת מכל המלאכות אשר יעשה אותן האדם וחי בהן. אולם דודתה התנכרה לה, לא דרשה שלומה וטובתה ולא שאלה אותה גם למות אמה שהיתה אחותה, ולא נתנה אותה ללון גם בבית הבשול יחד את בנות השפחות לינת הלילה הראשון. ותצא מבית דודתה ודמעתה על לחיה, ותבוא לבית אשה סרסרת אשר על נערות עניות פרנסתה למצוא להן בתי-עבודה, ותלן בביתה הלילה הראשון וביום המחרת הובילה אותה לבית אחד ותתמכר שם לשפחה, ותעמוד על משמרתה שנים אחדות, ותצא ותהי לשפחה בבית איש אחר והנה מתלאה, ותצא גם מאת זה ויבעלוה בעלים אחרים, ותשא כל יד עמל ותלאה ותבוא לשנת העשרים וחמש ואין לה עוד מכל עמלה גם מאה כסף לנדה, ותזכר אחריתה ותאנח ותאמר: מאין תבוא גאולתי? לעולם אהיה שפחה! והנה האח, בא המלאך הגואל.

בחג הפסח בא איש צבא לאכול בבית ארונה. בעיר אבל קשיטה אוכלים אנשי צבא יהודים חמץ בפסח בבית המדרש לעיני כל ישראל, על אף היראים והחרדים, על אשר לא יעשו אתם את הפסח, ובעיר זמזמים חקה אחת ככל חקת הפסח לכל עדת ישראל. ויבוא איש הצבא לבית ארון טייביל וישא את עיניו אליה ותמצא חן בעיניו, והיא גם היא השיבה מבטי עיניה אליו, וישאלו לשלום ויבואו בדברים והנה האח! הנם שכנים קרובים כמו בני אם אחת, היא מעיר קדרון והוא מעיר פדרון. שתי הערים הקטנות האלה כאחיות הנה, קרובות וסמוכות זו לזו, שתיהן בנות עיר מחוז אחת ויושבות על נהר אחד וקורבה זו הקריבה והגדילה את אהבתם, ועוד בליל שמורים השני כרתו ברית אהבה

להם ה' את הקללה לברכה, איכלים מן התורה בטובה ורואים עולמם בחייהם. סוף דבר, כל אומנות וכל עבודה יש שמעשרת את בעליה עשר רב, אבל עין לא ראתה עוד כי העבודה תרומם גם את נושאי הסבל ונתנה להם גם לחם לשובע. דל חלקם בחיים, אך ריש ועני מנת כוסם כל ימי אדמתם, עד צאת נשמתם, בהבל באו ובחשך שמם יכסה, עפר הם בחייהם קל וחמר במיתתם.

ב.

גם ראובן הסבל עני הוא ככל אחיו הסבלים, חלקו כהם וגורלו ככל המונם, הם כורעים וקורסים תחת משאם ומאומה לא ישאו בעמלם וגם הוא כמוהם. כי מה פרנסת הסבל? משא כבד לא בכתף ישאו; משא קל ישא האדם בעצמו, טוב לאיש להיות נקלה ועבד לו ממתכבד ונותן שכרו להסבל, וגם המשא שנושא הסבל על שכמו, שק קמח מחנות הקמח אל האופה, חבילת סחורה לאכסנאי מחנות לבית האכסניא, אם ירבה לבקש בשכרו ושכרו עגלה תחתיו. גם שכר העגלה לא רב הוא, כל הרחובות מלאים עגלות וקרונות, על כן שכרו מעט לא על פי פעלו, קורס וכורע ושחה לעפר נפשו, והיה שכרו אך כשלשה שקלים לשבת בצמצום שהוא כחצי השקל ליום.

זה שכרו, ואם בדרך נס ישתכר דינר כסף עודף על חצי השקל עוד, והיה היום ההוא יום טוב לו ושמח שמחה גדולה ונשא את כפיו קדש לה' ואמר: ברוך הוא וברוך שמו.

איכה יחיה איש את נפשו ונפש האשה והילדים בחצי השקל ליום בעיר גדולה שישיבתה קשה, ששם גם מים בכסף ישתו ואויר במחיר ישאפו, הדירה אוכלת יושביה, צרכי החיים מרובים וקשים מזונותיו של אדם מאד, והשקל גוש קרח ימס בידים והיה למים, יבוא לחנות ושם ימות ושם יקבר ולא ישוב עוד לביתו! אמנם כן. קשים החיים בעיר גדולה, אך יש חיים ויש חיים. יש שגר בדירה נאה רחבת ידים שמפרישין ממנה תרומה גדולה אלף כסף מכס המלך, ויש שדר בדירה שהיא במרתף חשך, דירה שהיא אך כמלונה לכלב וכלול להתרנגולים; יש שמאכילין אותו אליה בדבש פסיוני ושלו ושותה יין במזרקי זהב, ואכל ושתה וקם והלך לאיצטדינון ולקרקום וראה שם את הנחשים ואת השרפים, שדה ושדות, בוקיון מוקיון מולין לולין, ויש אשר אין לו בעולמו אלא פת וקטניות או פת חרבה בלבד; יש ששמן ועשה פימה עלי כסל, שלחנו מלא דשן וכל מאכל לו לזרא, ונסע למדינת הים להמעיט מגופו חלב ודם, ויש שבעצמותיו בא רזון מאין לחם ומזון; יש חולה במחלת הצוקער ויש חולה במחלת הצינגא.

יש חיים ויש חיים. גם כלב בית המטבחים חי הוא, אומר המשל.

גם ראובן חי הוא, אך מה חייו? לא יותר כי יחיה ראובן ולא ימות. דירתו קבורה במעבה האדמה, כלה משקה ותופע כמו אפל. השמש מאחרת לבוא בה וממהרת לצאת, וגם בעצם יום בהיר בשחקים צלתה מרובה מחמתה, וכדירתו כן אכילתו: אך פת וצנון מאכלו תמיד. הצנון לא יעלה משלחנו כל הימים. הצנון הזה הוא לו כהמן שאכלו אבותינו במדבר, את כל המטעמים מוצא בו. ביום הששי מביא לו צנון גדול משוק של ירקות והיה לו לאכלה מיום הששי הזה עד יום הששי הבא עליו לטובה. יוסף מוקיר שבת היה מדקדק בדגים משובחים לכבוד השבת והוא מדקדק בצנון נאה ומשובח לכבוד השבת, מביאו הביתה וראה ללבו: אם הלב טוב ולא חלל בקרבו, והיה לו שבוע של שובע, סמן

שהם חימים, רבים הם גם הרצענים, חרשי עץ, רכבים, עושים בחמר ובלבנים ומנקי ארובות שהם עשירים בעלי חומה. ובתי החומה הנם ילידי הענק, תומכים בגאותם שחקים ויצא להם שם בעיר ביפים ובגדלם: חומה של החרש, חצר מנקה הארובות, בית הרכבים, „בית חלוץ הנעל", כלם מלאים שכנים המונים המונים. השכנים הנם בני העליה מיקירי העיר, ובכל זאת הם השכנים ואדונם — מהעושים במלאכה, מהם ומהמינם.

חומה גדולה מאין כמוה נבנתה בטבור העיר על שער בת רבים, חומה גבוהה, מירה, בירה. שלש שנים בנו החומה הזאת וישכללו יפיה לפי טעם פאריז, ויעשו לה חנות גדולה, חלונות החנות זכוכית יקרה, ויאמר העם כי כאשר תפתח החנות ותחזינה עינינו פאריז ביפיה, ותשלם כל המלאכה והחנות נפתחה ומה חזינו? הוי! בחלון החנות בפתח עינים תלוים מכנסים והשלם — קמב ומספרים.

כי בעל הבירה חיט הוא.

ולא אך האומנות שהיא חכמה ומלאכה מעשרת את בעליה, כי גם עבודת כפים פשוטה. שואב מים היה בעיר שיצא שנים רבות ברחובות העיר בשני דליי מים, ויהי מראהו כמזל מאזנים, ויהי ה' עמו וילך הלוך וגדול, עד כי גדל מאד, ויעש לו בתים ויבן היכלות, ויתחתן שואב המים את אילי העיר בעלי הקרנים, בעלי הכרסין ובעלי התריסין ויהיו לו מחותנים עשירים וגם רבנים. את בניו נתן להם ואת בנותיהם לקח לו, ויגדל שמו ויאמרו: הנה שואב המים רוכב שמים, שכינת עז בגבהי מרומים, מי ידמה לו ומי ישוה לו.

איש אחד היה עיד בעיר, גחוי שמו, איש צרוע, נבזה וחדל אישים שרחץ צואת העיר, את מי המדמנה ואת האשפתות הדיח מקרבה. ויגדל גם הוא עד כי הורם מאשפתות לשבת בבית המועצה, ויהי בין עשרה השליטים אשר בעיר שיעשו הערכה לתרומת הגלגלת, ושפל־אנשים זה התנשא לכל לראש ויתחתן גם הוא את כל חלב היצהר אשר בעיר וידברו בו העם לאמר: הנה סדרה חדשה ׳ סדרה שלמה „וזאת תורת המצורע ביום טהרתו". ויחי האיש ויתן חתיתו בארץ חיים, ויבוא יומו וילך בכל חמדה, נקבר במעלה הקברים בכבוד גדול, בסוסים שחורים ובזרי פרחים ובגדודי פרחי ילדי תלמוד תורה, ויציבו מצבת אבן גדולה על קבורתו, שהיא כמלכת שדה הקברים, ועליה חרותים שירות ותשבחות מכל ארבעת העברים, ובספר החיים והמתים שעשה מחבר אחד נזכר גם הוא לטובה עם שאר גדולי העיר וחכמיה שהלכו לעולמם.

ומי לנו קטן ושפל מליזערקי כלבי? כלבי זה עורף הכלב הוא ומכה כל בהמה וגם הוא נתעלה בענן ונתכסה בענן, מגבלת הבהמה בנה לו גם הוא בית חומה והלוך ילך רומה.

והיה כי נצא בגן המילים ביום השבת, בצאת ישראל לשוח, ונראה איש הולך לפנינו, כרסו מבצבץ ויוצא לפניו ויזמרהו כבוד. הלוך וטפוף ילך ולימינו השגל, כלה מקשה אחת זהב טהור ומלמעלה על ראשה עיר של זהב, ואמרנו בלבנו כי זה האיש הוא אדיר באדירים, סוחר יערות, שלחני מחליף שטרות, והאשה בהוד העטרת היא אשתו הגברת. אך לא, האיש הזה אך חיט הוא, רצען, בהמה מכה או ארובות מנקה, והאשה היא אשתו החיטית, הרצענית, מי שהיתה לפנים שפחה או תגרנית.

כנמלים וכחגבים נהיה בעינינו לעמתם וכן נהיה בעיניהם.

גם מסופרי סת"ם, אלו שאוכלין מן התורה, זאת המשפחה המקוללה, גם מהם יצאו עשירים. יש סופרים שלא שלטה בהם קללת אנשי כנסת הגדולה, ונהפוך הוא, עוד הפך

שתי הלחם.

(ספור).

א.

תנו רבנן מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק ולא היה לו שכר מניקת ונעשה לו נס ונפתחו לו דדין כשני דדי אשה והניק את בנו, אמר רב יהודה בוא וראה כמה קשים מזונותיו של אדם שנשתנו עליו סדרי בראשית, אמר רב נחמן תדע דמתרחיש ניסא ולא אברין מזוני.
(שבת נ"ג).

מעשה נסים כזה עשה ה' גם לעני אחד והוא ראובן נושא הסבל בעיר זמזמים. קשים היו מזונותיו של אדם זה ביום אחד מאד. לא מצא לו אף פרוסת לחם לשבור רעבונו, ונשתנו עליו סדרי בראשית ונעשה לו נס, מן השמים המטיר לו ה' שתי הלחם ויאכל חמשה ימים לחם אבירים, לחם עשירים, אכול והותר.
מי כמוך באלים ה', אל עושה פלא!

*　*
*

ראובן הסבל עני הוא. בזעת אפים ובעמל כפים יאכל לחמו. עבודתו עבודה קשה מפרכת כל גופו. כל היום הולך הוא וסובב בשוקים וברחובות בחבלו על ירכו, הולך וסובב ועומד אצל כל פנה ובראשי הומיות למען יראוהו הבריות — והנה מצא עבודתו׳ ולקח את המשא וקשר אותו בחבלו אל גופו, ובנה לו גב, והיה הוא והמשא אחד, כגבנון ובעצם מעצמיו. הולך ונושא את ההר הגדול הזה. בעל המשא הולך לפניו ומראה לו את הדרך אשר ילך בה והוא אחריו, הולך ונושא. הולך וקורס וכורע דרך רחוקה עדי בואו אל המנוחה. ופתח החבל ונכרת המשא אשר עליו ונפל לארץ בקול רעש גדול והוא ישאף רוח וישב רגע לנוח, ולקח שכרו ושב הביתה ונתן את הכסף לאשתו, ונתנה האשה את הכסף בלחם ובמים ובכל אשר תתן והוא יצא שנית לרחוב למצוא לו עבודה אחרת עוד, מצא והשתכר ושב שנית לביתו להביא שכרו לאשתו. ככה יעשה ראובן כל הימים, יעבוד ויעמול בכל כחו כשור, וכל הרואה אותו בעבודתו הקשה וענה ואמר: מה קשים מזונותיו של אדם זה! וקרא עליו אותו הפסוק: ומותר האדם מן הבהמה אין.
אין עניות מן האומנות ואין עשירות ממנה, ובכל זאת רבים הם בעלי הבתים.

עוד מעט וידעו כל יושבי העיר, כי שמעיה השתגע עוד הפעם, ואחרים מהם יתקלסו בו. אבל הוא ישיב להם קשות וידבר אתם משפטים, כי שונא הוא אותם תכלית שנאה, בחשבו שכלם — מגדול ועד קטן — אשמים באסונו הנורא...

ברלין.

יקטן הסופר.

לֹא מֵחָכְמָה, הַמְבַקֵּר! דֵּי לַעַג וָקֶלֶס
עַל יָקְטָן הַסּוֹפֵר בַּחֲמָתְךָ שָׁפַכְתָּ;
אָמְנָם כִּי סְפָרָיו מְלֵאִים אִוֶּלֶת
בָּרוּר כַּשֶּׁמֶשׁ לְעֵינֵי כֹל הוֹכַחְתָּ.
אֲבָל לֹא בוֹ נָגְעוּ חִצֶּיךָ אֲדוֹנִי!
יָד עַל כֵּס יָהּ בְּאָלָה אֲנִי מֵרִים;
לוּ קְרֹא הִרְבֵּיתָ אָז יָדַעְתָּ כָּמוֹנִי
כִּי כָל מַאֲמָרָיו לְקָחוּ מִסִּפְרֵי אֲחֵרִים!

ט. מ. ליטעווסקי.

כל יושבי העיר ועל כל יושבי תבל מלא מעט מעט את חדרי לבבו. הוא קלל בלבו את ארחי החיים הבלתי טבעיים, אשר סביב שתו עליו, וידכאו לארץ את נפשו וגופו. הוא שנא אז את הכל, ויותר מכלם — את עצמו. הנהגתו נעשתה משונה מעט, והוא הרגיש את זאת, אבל לו נדמה כי חובה עליו לעשות כזאת, למען הרעים את כל שנואי נפשו· הרגש הרגיש, כי איזה דבר נורא, אשר לא ידע יכנהו, דבר מוזר וגדל-כח מתקרב אליו ומשליך עליו את ממשלתו. אבל להתקומם נגד הדבר הזה היה לא לפי כחותיו הדלים.

והנה, ביום קיץ אחד, הגיעה לאזניו הבשורה הנוראה, כי היא, העלמה שהיתה חלומו בהקיץ כשנה תמימה ואשר השאירה בזכרונו את הימים היותר טובים מימי חייו, באה להתארח בבית אביה ותמת בהקשותה ללדת... הוא זוכר אף עתה את השאון בעיר, את ההלויה, את בית העולם, את הקבר הפתוח, את אביה הרופא הזקן, אשר עמד כנציב שיש ולא יכל לזוז ממקומו אף אחרי הקבורה; את „השמשים" הוא זוכר, את העניים אשר סבבו על המלוים לקבץ נדבות, את הבחורים והעלמות, אשר עמדו שם חבורות חבורות וישוחחו חרש... הוא לא שכח דבר... ומסבה בלתי מובנה לו גדלה אז עוד יותר שנאתו לכל האנשים, אשר סביבו. היא קשתה מהיום ההוא כשאול...

לילות רצופים אחדים, אחרי המקרה המחריד לב הלזה, לא יכל לישון. לא יכל להביא גם אכל אל פיהו. ובין המחשבות המוזרות, אשר התרוצצו בלי סדר ומשטר בראשו, היתה גם המחשבה המכאבת: „היא איננה, איננה"... אבל הוא כבר לא ידע אז ברור את כל הנעשה בנפשו. הוא זוכר רק, כי אמו בכתה הרבה, והוא לא שם לב אליה, ובבקר אחד, כאשר הציקה לו עד מאד בדמעותיה, עברה חמתו כל גבול, ויגדע את זקנו ויברח החוצה בלי כובע, למען הכעים אותה ואת כל יושבי העיר הרעים והחטאים... עד מהרה התאספו סביבו נערים ונערות ויקראו: „משגע, משגע!" — וידו בו אבן... ואמו רצה לפניו ותסך עליו בגופה, ותפרש כפיה, ותתחנן לילדים השובבים, כי ירפו מבנה האמלל, אבל שומע לא היה לה. ולו התחננה בדמעות שליש, כי ישוב הביתה, אבל הוא הדפה מעל פניו בקצף ויעש דרכו הלאה. בלבו היה ערוך תפתה. הוא חפץ לשבר, להרוס דבר-מה, לעקור את הכל מן השרש... הוא שאף לנקמה על חייו ההרוסים, אבל לא ידע איך וממי יקחנה. הוא חרף את כל העוברים ושבים ויקללם קללות נמרצות, והמה שחקו לו וינודו ראש. „משגע! משגע!" — רק את המלה הארורה הזאת שמע מכל עבר...

ומן היום ההוא לא היתה לו עוד תרופה שלמה. כמה פעמים שבה אליו בינתו, ואחרי זמן מה אחזהו עוד הפעם השגעון. הדבר הזה נעשה תמיד פתאם, בלי כל הכנות, ושמעיה יודע, כי אטונו אורב לו בכל רגע.

הה, מה נורא לאיש לדעת, כי משגע הנהו! האמנם אין לו עוד כל תקוה? האמנם ישאר לעולם במצבו האיום הזה? האמנם לנצח, לנצח?... אויה!

ושמעיה האמלל מרגיש, כי מהזכרונות והמחשבות האלה מחל עוד הפעם ראש לכאב עליו בחזקה. הוא משתדל לעיין בשים לב בהגמרא, אבל לא יבין עוד דבר. מחשבותיו מתבלבלות. הוא מרים את עיניו ומביט סביבותיו בזועה, מבלי הבין מה לו פה. הוא מעביר את ידו על ראשו ועל פניו, כאלו יתאמץ לגרש מעליו איזה מחשבה בלתי נעימה... מה זאת? מתפלא הוא בלבו: כמעט כל פני כסו בשערות דוקרות... אה—הה! יודע אנכי את פשר הדבר: אני שכחתי לגלח את זקני... כרגע, כרגע אעשה זאת... אין דבר... והוא קם, כאיש היודע את אשר לפניו, ממקומו ויוצא בחפזון החוצה...

מימין. כן, כן. הסירה את בגדיך. גם את כתנתך תפשט. מפני הרופא הלא אין מתביישין, האין זאת? כן, כן. שב ישר. כך. טוב מאד. הרם את ידיך והניחן על ראשך. כן, כן, איש צעיר לימים. שאף רוח... טוב... עתה חדל... שאף... חדל... הוציא שיעול... רב... כן, כן, טוב מאד.

והרופא הקשיב רב קשב בעזרת קנה־השמע ובלעדיו, ויתופף באצבעותיו מפנים, מאחור, מימין ומשמאל ויציע לפניו שאלות אחדות. אחרי כן הרים אליו את פניו הרעננים ויאמר בקול צוהל:

— אין דבר. בריא אולם אתה. עצביך אינם בסדר הנכון, אבל מלבד זאת הכל טוב ויפה. אולי גם מחוסר דמים אתה, אבל אין בזה רע. עליך לאכל הרבה, לשתות חלב ולטיל, ובמהרה תשוב לאיתנך. קיבתך הלא בריאה. כן, כן. אין דבר... בכלל לפלא בעיני — הוסיף הרופא כאלו זכר פתאם דבר מה — כי למרות מבנה גוך האיתן הנך רפה אונים: אולי מרבה אתה לעבוד יותר מדי?

שמעיה נבוך ואדם חכלילי כסה את פניו; הדבר הזה לא נעלם, כפי הנראה, מעיני הרופא.

— אמנם כן: אני לומד כל היום — השיב שמעיה בכבדות, אחרי עבור מבוכתו.

— כן, כן. לא טוב הדבר הזה: חדל לזמן מה מלמודיך... סלח לי, עוד רגע אחד, הוסיף הרופא אחרי כן: שבה נא פה על הכסא ושים רגל על רגל.

שמעיה עשה את מצותו.

הרופא נגע נגיעה קלה אל ארכובת הרגל אשר ממעל, והרגל התנועעה בחזקה.

— האין אתה מרגיש לפעמים קרובות כאב ראש? — הוסיף הרופא לשאל.

— כן, אדוני הרופא.

— ובלכתך יש אשר רגליך כושלות, האין זאת?

— ... כדבריך.

— ורוחך תמיד נעכרת, אתה עצוב תמיד, מה?

שמעיה הודה במבוכה רבה, כי גם זה אמת.

— כן, כן — אמר לאחרונה הרופא. בכלל הנך בריא אולם, כאשר כבר אמרתי לך, אולי יש סבות, הפועלות עליך לרעה, אשר אני לא אדען: אם כן נחוץ להרחיק את הסבות ההן... אבל בכל אופן תשוב על נקלה לאיתנך. העיקר לבלתי חשב הרבה. השומע אתה, איש צעיר לימים? זה העיקר: לבלתי חשב מאומה, לבלתי דאג, לבלתי הצטער, לבלתי שים לב אל כל דבר... הבל הבלים... הכל טוב מאד... תוכל אם תאבה לשתות גם את הטפות, אשר ארשם לך בזה, אבל זה הוא דבר תפל. אחרי שנים או שלשה שבועות תוכל לסור אלי עוד הפעם. כן, כן. לך לשלום!

בפנים לוהטים יצא שמעיה מבית הרופא, אשר — בזה לא היה כל ספק — הכיר את הסוד הנורא הכמוס עמדו. במובן החלים לבלתי שוב לעולם אל בית האיש הטוב הלזה, חרפה שברה לבו. וחמתו בערה על אמו, שהאיצה בו לשאל ברופא.

מהיום ההוא והלאה החל להתקרב — אחרי הפסקה קטנה — בצעדי און אל מפלתו, ללחום עם נפשו חדל כבר, כי נואש לגמרי מכחותיו, אשר הלכו הלך ועזב אותו. הוא התאמץ רק לבלתי חשב הרבה, אבל גם זה היה ללא הועיל. כאב הראש לא עזבהו עוד יומם ולילה. מחשבות מוזרות, אשר לא ידע שחרן, התפרצו לפעמים אל מוחו ותבהלנה אותו בתכנן התמוה. לבו היה רע עליו. קצף נורא על אמו, על חבריו בבית המדרש, על

שהיתה ביניהם, היו שמורים בלבו כאוצר יקר, כשכית חמדה. מה גדל אז חפצו לראות אותה לו גם מרחוק, לשמוע את קולה! מה כלתה נפשו אליה!

נודע לו, כי דרכה לשוח עם אביה מדי ערב בגן העיר, ויבא גם הוא שמה יום יום, וישב לו באחת הפנות הנסתרות ויחכה בעינים כלות לבואה. ובעברה על פניו היה קם בחפזון ממקומו ומסיר את כובעו ומשתחוה, ומביט תיכף סביבותיו — האין איש רואה. והרופא היה משיב לו ברכה ברצון, וגם היא היתה משתחוה לו בשחוק־חן. מה נהדרות עיניה בשעת צחקה! ענג עולמים היה מרגיש כפעם בפעם ברגעים האלה, ובמשך כל היום הבא היה חושב על אדות הפגישה והיה שונה ומשלש בזכרונו את ההשתחויה הקלה ושחוק החן מדאתמול, אשר היו בעיניו כחתגה נעלה... ובחשבו על אדות המרחק הנורא אשר בינו ובין חמדת לבבו, חש בקרבו תמיד איזה כאב נעים. היא היתה בעיניו לסמל אידיאל נשגב, הגבוה אמנם ממנו עד בלי די, אבל עומד בכל זאת נגד עיניו... אמנם טובים היו הימים ההם! אבל המה לא ארכו.

פתאם נודע לו, כי היא תנשא לאיש, ואחרי החתונה תעזב את העיר לצמיתות. הידיעה הזאת הממתהו עד מאד, כי היא באה לו בהסח הדעת. אכן מוזר הדבר, אבל עד היום ההוא לא עלתה על לבו אף פעם אחת המחשבה, כי יבא יום והיא תגול ממנו לנצח, עד אשר גם לראותה לא יוכל עוד. והוא הרגיש כי היא נחוצה לו, כי היא לו כמלאך השימרו מכל רע, כמגן מפני אויב נורא האורב לו. הוא מרגיש באופן אינסטינקטיבי, כי בלעדה אומלל יהיה כי איזה תבא עליו, אף כי ברור לא ידע מאין תגיח הרעה.

והיא אמנם באה...

מהיום אשר עזבה סמל אהבתו את העיר הרגיש שמעיה עוד הפעם את עצמו בודד ואמלל. עוד הפעם סגרו עליו כותלי בית המדרש, והחיים אשר מחוצה להם נראו לו כגן עדן, אשר הוא לא יוכל לעולם להכנס אליו. מבלי משים שב גם דמיונו הנלהב לעבוד את־עבודתו, ויצרו הרע — לשפוך עליו את ממשלתו. מיום אל יום ירד פלאים. תחת עיניו נעשו עגילי הכלת גדולים, ראשו כאב עליו בלי הפוגה, הרגלים כשלו בלכתו. גם הישיבה על מקום אחד קשתה עליו. יחד עם זה הלך כח זכרונו הלך ורפה, והשגתו טומטמה, עד אשר לא הבין לפעמים סוגיות פשוטות שכבר עבר עליהן לא אחת. כמעט אבדה לו היכלת לאסף את מחשבותיו ולכוננן למקום חפצו. כאנשי חיל בלי מפקד צבא, כן תעו שעפיו בלי סדר ומשטר ויולידו ערבוביה בחיי נפשו, שעכרה עוד יותר את רוחו. יש אשר שעות שלמות הביט אל הספר ולא ידע את הכתוב בו: כאלו ערפל דק סך בעד עיניו מראות נכוחה. לחץ לבו ומוסר כליותיו חזקו אז עד בלתי נשא... ואמו ראתה, כי הוא הולך הלך ודל ותתחנן אליו כי ישאל ברופא. אבל הוא מאן לשמוע בקולה, כי הלא ידוע ידע, שרק בו לבדו סבת מצבו הרע. אחרי זמן מה נוספו על כל יסוריו גם כאב לב ושיעול, ואז לא יכל עוד לעמוד נגד דמעות אמו וילך אל הרופא, — איש נוצרי צעיר לימים, אשר לקח את לב כל יושבי העיר ויושבותיה בטוב לבו ובישרו. שמעיה נתן את משפט הבכורה להאיש הזה, באשר לא הכירהו פנים אל פנים, ועל כן לא בוש מפניו. המקרה הזה נשמר בזכרון שמעיה לכל פרטיו. ועוד גם עתה הוא מעלה אדם חרפה על פניו.

כשנכנס בלב דופק אל בית הרופא הצעיר, פגשהו הלז בסבר פנים יפות ויתן לו את ידו וישאלהו מה חפצו. ובהודע לו, כי בא להועץ אתו ע״ד שיעולו, החל לדבר אליו בקול רך כאב אל בנו.

— כן, כן, איש צעיר לימים, אין דבר. בודאי התקררת. סורה נא לחדרי, פה,

— אבי איננו עתה בבית, — ענתה העלמה: ואם רוצה אתה תוכל לחכות לו, כי עוד מעט ובא.

שמעיה נכנס המסדרונה וישב על הכסא, אשר הראתה לו העלמה. והיא עמדה ותתבונן אליו: כפי הנראה הפליא אותה מראהו המוזר או כי פניו, שהביעו דאגה רבה, עוררו את רחמיה.

— מי חולה בביתך? — שאלה העלמה בחמלה רבה.

— אמי, — השיב שמעיה, ויתבונן אל המדברת אליו.

היא היתה כבת שמונה־עשרה שנה או כבת עשרים שנה, גבהת קומה ודקת בשר. פניה זכים וכמעט שקופים, רק על לחייה אדם קל עד מאד. עיניה — עיני תכלת בהירה ופתוחות לרוחה כאלו לאות שאלה ותמהון. שערותיה צהבהבות וחלקות כחוטי משי. בכלל היה יפיה הבהיר יותר אריי מאשר עברי, אף כי אפה הישר והגבנוני מעט מזער באמצע העיד במדה ידועה על מקור מחצבתה. שמלתה מאטון תכלת דק הוסיפה לה לוית חן מיוחד, והרשם אשר עשה כל מראה על שמעיה, שלא היה עוד כל ימיו בקרבת עלמה כזאת, היה נעים עד מאד, אף כי רגש הבושה הציק לו בחזקה.

— מתי חלתה אמך? — שאלה היפהפיה בקול השתתפות בצער.

— זה כבר... זה שבועות מספר.

— ומדוע לא קראתם עד היום לרופא? — שאלה בתמהון.

שמעיה לא יכל להשיב כהלכה על השאלה הזאת ויתאדם. רק אחרי רגעים מספר מצא מענה:

— אנחנו דמינו, כי גם בלעדי זאת תשוב לאיתנה.

העלמה הוסיפה להביט בפני שמעיה בעיניה הגדולות, והוא הרגיש בענג מיוחד ובה בשעה בפחד את מבטה החודר.

— ומה מעשיך, אדוני — אם מותר לי לשאל כזאת, — הוסיפה העלמה אחרי זמן מה.

— מעשי? — התפלא שמעיה — אין אני עישה מאומה: אני לומד את התלמוד.

— התלמוד... כן, שמעתי: הדבר הזה קשה מאד, מאד. האין זאת?

דבריה אלה נאמרו כמעט בפחד מפני הקשי הנורא של הדבר הנקרא תלמוד.

— כן, איננו נקל — השיב שמעיה בקצת גאוה.

— ובכל זאת אתה מדבר גם רוסית.

— אני מדבר רק מעט, כפי אשר למדתי מעצמי...

— אבל בכל זאת טוב מאד... שבה אפוא פה רגעים מספר, ואבי יבא תיכף. היה בשלום! היא השתחוה אט ותלך לחדרה. אחרי רגע אחד הגיעו לאזני שמעיה צלצולי שירה ענוגה, הומיה ובוכיה...

תאר העלמה הנאוה, פניה הבהירים, קולה הזך וביחוד מבטה המביע תמהון, תם לב ועצב נסתר, — כל אלה השאירו רשם בל ימחה בנפש שמעיה. מהיום אשר ראה את התמונה הנעלה הזאת נהפך לאיש אחר. הרהוריו הרעים עזבוהו בלי כל השתדלות מיוחדה מצדו, ויחד אתם עברה גם המלחמה הפנימית, ורוחו הנעכרה חדלה מענותו. כל שעותיו הפנויות היו נתונות מאז לה, ליעלת החן, אשר מלאה את כל בתי נפשו. הוא אמנם ידע, כי בינו ובינה מבדילה תהום נוראה, שאין לעבור אותה, אבל בכל זאת לא יכל להסיח את לבו ממנה, ויהגה בה יומם ולילה. הרגעים האחדים, אשר בלה בחברתה והשיחה הקלה,

הנשיה ומתיצבים נגד עיני שמעיה המשגע. אבל קשר חזק אין ביניהם; המה מבריקים לרגע אחד, ואחרי כן המה מתבלבלים ומתטשטשים. אין בכח מוחו הרפה לצרפם לתמונה שלמה. רק תקופה אחת מימי חייו מופיעה לפניו בכל גוניה ונצבת כמו חיה לנגד עיניו, ומה איומה היא התקופה הזאת! היא ארכה שנים מספר, אף כי בדיוק איננו יודע כמה. מספר שנים של ירידה רוחנית, מספר שנים של שקיעת חמתו! מדוע, מדוע מצאהו העון הזה? ומדוע גדול כל כך ענשו?... אמנם הוא בידיו המית על נפשו את האסון, הוא בעצמו היה בעוכריו... אבל מה יכל לעשות? האם בו האשם, כי הטבע ענק לו כח רב, שפעת חיים אדירים, אשר כלאו בין כותלי בית המדרש ויבקשו להם מוצא בחזקה? האם בו האשם, כי חניכו המוזר עורר את כחותיו מתרדמתם עוד טרם בא מועד? האם באשמתו הוא מלאו הרהורים רעים את ראשו וחלומות רעים החלו לבעתהו?... הוא הלא התקומם תמיד נגד היצר הרע, הוא נלחם עם נפשו בשארית כחותיו, הוא התענה יומם ולילה תחת יד הנחם, — ובכל זאת הוסיפה רוחו לרדת מטה, מטה... כל רמז דק מפי מי שיהיה, כל תנועה קלה, כל מלה ומלה בספרים אשר קרא היה לו למקור השערות שונות ע"ד עשר החיים אשר מעבר לגבול בית המדרש, למקור הרהורים שונים ולמקור חטאה... מנוס לא היה לו מפני דמיונו הנלהב והחולה... מדוע אפוא ייסרוהו כליותיו בלי חמלה וקול פנימי קורא אליו בלי הפוגה: „דמך בראשך!"... האמנם יכל להסיר את רוח הטומאה מעליו פה, בין הקירות השחורים האלה, על יד הספרים העתיקים, באויר המחניק, בלי קרן אור, בלי יפי ושירה, בלי תקוה לראות בזמן מן הזמנים חיים אחרים, חיי חפש וענג, אשר הצטירו בדמיון בצבעים בהירים כאלה וימלאו את הלב בגעגועים אין קץ? האמנם אין לו כלל צד זכות?... לא, במקום הזה אי אפשר היה לו להטהר! אמנם, האֹר האירה אליו לפעמים התקוה לזמן מה את פניה, אבל אחרי כן שבו כפעם בפעם לבא הירידה והיאוש... רק פעם אחת עלה בידו לסור מדרכו הרעה לשנה תמימה. אז שבה אליו רוחו, והוא כבר אמר כי בא הקץ לענוייו. אבל מזלו גרם אחרת.

וכן היה הדבר הזה:

אם שמעיה חלתה פעם אחת ותפל למשכב. ואחרי אשר נסתה להרפא בעזרת עצות שכנותיה, שכל אחת מהן חשבה את עצמה ל„דוקטור מושלם", וגם בעצת החובש „הטוב מעשרה דקטורים גם יחד" שאלה וכל אלה לא הועילו, — אחרי כל הנסיונות האלה החליטה לשלוח את בנה כי יקרא לרופא: „אילי חפץ ה' לשלוח לי את הרפואה דוקא על ידו" — אמרה בלבה. בגשת שמעיה אל הבית הנהדר, אשר בו גר הדקטור, דפק לבו בחזקה, כי הוא לא הסכין מעודו לבא בבתים כמו אלה. זמן מה עמד מאחרי הדלת ויפסח על שתי השעפים, אף כי ידע אל נכון, כי מוכרח הנהו למשוך בפעמון, אם יאבה או ימאן. מתוך הבית הגיעו לאזניו צלצולי הפסנתר, אשר הגדילו עוד את פחדו. ביד רועדת נגע בזהירות רבה אל יד הפעמון וימשכנה אט, ובכל זאת נשמע קול צלצול חזק יותר מדי, אשר הרע עוד יותר את מצב רוחו של שמעיה. רגעים מספר עמד מוכן ומזומן להסיר את כובעו ולהוציא מפיו את הדברים האחדים, אשר סדר עוד מראש במחשבתו. אבל הדלת לא נפתחה, וצלצולי הפסנתר השתפכו ביתר עז. כמעט אמר שמעיה לשוב הביתה ולהגיד, כי לא מצא את הרופא בביתו, אולם זכר את אמו החולה וימשך עוד הפעם בפעמון. אז נשמעו צעדים קלים וקול רך הגיע לאזניו: מה זאת? האמנם אין שומר הפתח בבית? וברגע הזה פתחה עלמה צעירה את הדלת. שמעיה השתחוה השתחויה מוזרה ויגד את המלים המוכנות אתו, אשר, למרות דעתו אותן היטב, יצאו מפיו באופן משונה עד מאד.

אה! אוי לה לאמך, השופכת דמעות יומם ולילה, אוי ואבוי לכלנו! אוי לעינים שככה רואות.

— דמי, הציפה! — מרעים המשגע את קולו: אל תדאגי לי ולאמי, לא ייסרוך בעולם הבא על עונותינו אנו, כי יש לך דיך משלך. מה נבהלת ככה? על כי גלחתי את זקני? אבל תחת להשגיח בי היטבת לעשות, לו השגחת בבתך, אשר הרתה ולא מרוח הקדש... לחם היא אוספת לעניים, הצבועה, והיא בעצמה גוזלת מעניים את לחמם ופושטת את הרגל לנושיה בכל יום שני וחמישי...

הגבאית הנכלמה ממהרת להמלט על נפשה, וקללה נמרצת על שפתיה, והמשגע נשאר על עמדו ומביט סביבותיו כמוכה תמהון.

— מדוע שתם עלי סביב ככלבים! — קורא הוא פתאם למלויו: מה לכם פה? סורו ממני גנבים! סורו רוצחים, פן ארוצץ את גלגלתכם! ברחו לכם, מבלי עולם!. . עיניו מתמלאות דם, וידו אוחזת באבן, אשר הרים מעל פני האדמה.

החבורה מתפרדת אט, וקול נשמע מכל עברים: „אך זה הוא משגע!" והקריאה הזאת, המגיעה לפעמים קרובות לאזני שמעיה, מרעימה איתו עד מאד ומגדילה את חרון אפו על אנשי חרמו: מה להם ולשגעוני? — מתמרמר הוא בלבו — ומדוע לא יתנו לי לחיות כחפצי?...

* *
*

ויש אשר בינתו הנסתרה שבה אליו. ראשו יחדל מכאב ורגשותיו — מהתגעש. לאט לאט תשוב אליו המנוחה וכח המחשבה הבריאה. כמו מתוך ערפל עב עוצאת לקראתו המציאות ופוקחת את עיניו. כח זכרונו מתחזק בקרבו ורוחו מתדכך. אז הוא חדל משוט ברחובות קריה ומריב עם שונאיו. הוא יושב כל היום בביתו, ועל פניו תוגה עמוקה, אשר לא תתאר באמר ודברים. אמו לא תראה לו אותות אי־רצון ולא תזכירהו את עונותיו הראשונים. היא עושה כאלו לא קרה כל דבר יוצא מן הכלל. אבל מתוך עיניה הרכות ומתוך קמטי פניה נשקף אסונה הגדול וגם השמחה על השנוי לטובה באורחות בנה. מה מרחם הוא אז את אמו! מה מלא לבו אהבה אליה, אל האמללה! מה טוב היה, לו יכל לבקש ממנה סליחה, לנחמה, לעודדה!... אבל הוא מתבייש. הוא לא יוכל לדבר על אדות זאת. יוכל רק לחשות ולהאנח... ושבועות מספר עוברים. הישיבה בבית תהיה סוף סוף למשא על שמעיה, והוא יוצא החוצה. אנה ישים פניו? אל בית־המדרש, כמובן: רק שמה יוכל ללכת עתה, רק אל הבית ההוא, אשר שם קבורים כל חייו. הוא יודע כי בבאו יביטו אליו מכל עברים ויתלחשו חרש. אולי גם יגש אליו אחד מחבריו מקדם ויאמר לו „שלום". הדבר הזה לא נעים לו מאד. אבל מה לו לעשות? לבו מושכו ביתה המדרש, אל הספרים הישנים, אשר בם רק בם יוכל להטביע את יגונו ולמצא נחם לנפשו הנענה. ללמוד הוא חפץ עתה — ותו לא.

אולם לשוא הוא מתאמץ להשקיע את כל הגיונותיו בספרים. עתה נבצר ממנו לעשות זאת כמקדם: איזה דבר חסר לו בראשו, ואין עוד ביכלתו לבא עד עמק הדברים. והדבר הזה מעציבהו עוד יותר. הוא מרגיש את עצמו בדד ונעזב בכל העולם, כי גם לדבר עם איש איננו יכל ואיננו חפץ. מה אמלל הנהו!

וכשבתו שחוח על ספרו, למען יחשבו חבריו כי טרוד הנהו בלמודו ולבל יפריעוהו ממחשבותיו. הוא מעלה זכרונות העבר על לבו. אחד, אחד עולים הזכרונות האלה מתהום

מנגנים חרש בנעימה שירי קדש. בחוץ עוברים עתה על הרב פקידים שונים, אנשי צבא וערלים סתם. אבל פה ושם יראה גם בחור עברי המקצר בעליונים והמביט בגאוה סביבותיו דרך משקפים, המעידים על אפיקורסותו והשכלתו גם יחד, או עלמה מתיפה, שלבשה היום שמלת בד חדשה ולא יכלה עצור ברוחה מהראות אותה לעיני כל. והנה יופיע בצד הרחוב גם שמעיה המשגע. הוא לבוש כלו קרעים, אפס כי על חזה כתנתו הלבנה נשקף רביד חדש. עיניו השחורות מביטות נכחן, כאלו מבקשות הן דבר מה במרחקים. ראשו השעיר מורד על חזהו הרחב. בין אצבעותיו הוא מחזיק גלום קטרת ומגישהו לרגעים אל שפתיו הצרודות. לחש עובר על שפתי המטילים ברחוב: „שמעיה הולך"...

— נבלה היא, נבלה! — נוהם בקולו העב רבי נפתלי „בעל הכרם", אשר על ידו כל עניני העיר נחתכים — שמעיה! מה אתה עושה? מומר! הלא שבת היום!

— מה? — שואל שמעיה, ועיניו מזרות זיקים: אתה שואל, רבי נפתלי, מה אני עושה? — אני גונב כסף מקופת העיר ושם בכלי, אני מלשין על עמיתי, אני גוזל את כבשת העני... היינו אני עוסק בצרכי צבור באמונה, כמוך היום... מה אני עושה? חא-חא-חא! האם הכית בעורון ואינך רואה, כי גלום קטרת מעשן אנכי? אבל הואילה נא להגיד לי, צדיק תמים, מה את ה עושה? ואם מותר לשאל, הגידה נא מאין באה לך הכרס העבה הזאת (שמעיה מראה בידיו כמה עבה היא כרסו של רבי נפתלי): האם מן הגרן או מן היקב?

— ארור אתה, משגע! — קורא הנעלב בחרון אף: איפה נראה כדבר הזה ואיפה נשמע כנבלה הזאת, כי יתנו לאיש לחלל את השבת בפרהסיא, מבלי געת בו לרעה! ואמר המרשעת רואה גם כן ומחשה. אוי לאותה בושה... הוי, אתם! מה נאספתם הלום — פונה הוא אל החבורה, שנועזה בין רגע מסביב: לא בית הכנסת פה ולא חתונה; לכו לכם!

שמעיה שולח בין כה וכה את לשונו מול „בעל הכרם" ועושה דרכו הלאה.

— מה שלומך, שמעיה? שואל אותו ברחוב השני סולומן מרקוביטש, חתן הגביר דמתא, בחבת לצון.

על מצח המשגע עוברת עננה שחורה.

— לי, סולומן מרקוביטש, שלום. מה יחסר לאיש כמוני? טוב לי עד מאד. ומה שלומך אתה, ידידי? המאכילים אותך את לחמך כסדרו על שלחן חותנך? האין חותנך מכה אותך על הלחי? האין אשתך סוררת תחתיך? הגידה, סולומן מרקוביטש, אל נא תתבייש. הן אין איש אתנו מלבד הפתאים האחרים האלה (הוא מראה באצבעו על המסבים), אשר בודאי לא יבינו לדבריך, כי נשגבו. דברה, יקירי, דברה...

שחוק אדיר מתפרץ מפי כל הנאספים, והמשגע הולך לדרכו.

והנה שם, בקצה הרחוב, הולכת לקראתו ברכה הגבאית לאסף לחם לעניים. מטפחתה מכסה מצד אחד את כתפה ושומה מצד שני מתחת לאזרועה; סנורה מורם למעלה ומקופל בידה: שמה היא אוספת את פרוסות הלחם. שמעיה שונא את האשה הזאת תכלית שנאה. הוא יודע, כי היא לא תעבר על פניו מבלי נסות אליו דבר: היא חושבת לה לחובה להטיף באזניו דברי מוסר ולהרעימהו. אבל לברח מפניה איננו חפץ, הוא הולך לקראתה ומביט הצדה.

— שבתא טבא, שמעיה, שבתא טבא! — אומרת הגבאית בקול רך. — למה אתה מחשה? הוי, שמעיה, שמעיה! הנה גלחת עוד הפעם את זקנך. הכזאת יעשה יהודי? עד מתי, שמעיה, תהיה מוסר להכעים? רב לך, פתי, רב לך להכעים את-האלהים! אח-אח

שמעיה המשגע.

(ציור)

מאת ניסן טורב.

איש ריב ומדון הנהו שמעיה המשגע לבני עירו, שנ אי נפשו. בבקר בבקר הוא יוצא מבית אמו, האלמנה העניה, סר וזעף החוצה: כל היום הוא צועד בצעדי גאון ברחובות קריה, מביט בבוז ובשאט נפש סביבותיו ומגמגם בלשונו דברים מקיטעים, אשר כל איש לא יבינם. הוא מדבר אל נפשו ושופך רוחו אל חיקו, מבלי שום לב אל העוברים ושבים. אבל אם ינסה אחד מהם לגעת בו, לקרא בשמו או לשאל לשלומו, — הרי הוא מרים תכף קולו ומקלל ומחרף את המחריד מנוחתו ומדבר דברים כמתלהמים. הוא מזכיר אז ל„בעל דברו" את כל חטאיו, אשר חטא ואשר אמר לחטא, ושופך עליו קיתון של רותחין. החבורה המתאספת מסביב מתענגת על מבוכת הנעלב, שוחקת מקרב לב ומביעה את תמהונה על לשונו החדה של המשגע, המדבר כאיש בר־דעת. יש אשר יהין איש מהם להפסיק את שטף החרפות ולהציע שאלה לפני שמעיה, למען הביאו במבוכה, אבל אז הוא משיב תשובה חריפה, המבריחה את השואל לסגת צעדים אחרים אחורנית... תכונתו זאת של המשגע כבר ידועה היטב לבני עירו, ועל כן רבם נזהרים מגעת בו; ובכל זאת אין לך יום, אשר לא תהיה לשון מי מהם בו ולשונו הוא בהם.

נחוץ לבאר, כי בשעת שגעונו נעשה שמעיה „מופקר", ומחל לדרוס ברגל את כל מנהגי ישראל: אז היא מעביר התער על זקנו, אוכל טרפה בפרהסיא, כשבא המקרה לידו, וגם מעשן בשבת לעיני־כל. לשוא תתחנן אמו לפניו לבל יתנגה למשל ולשנינה, הוא דוחה אותה בכעס מעל פניו, ועושה מה שלבו חפץ, עד כי בכל הנהגתו הנהו אז כמומר להכעיס ממש. והדבר הזה לא יתן דמי לבעלי בתים חשובים אחדים ולהגבאיות הצדקניות דמתא, כי זוכרים הם עדנה את ימי גדולת שמעיה, ימי ש‍.. על התורה ועל העבודה בבית המדרש, מבלי הסיח את לבו ממנה אף לשעה קלה: המה זוכרים את ימי היותו לסמל הקנאה בעיני אמות יראות־שמים ולברכה בפי אבות נכבדים, ואיכה לא תשתפך מרדתם למראה הנבלה, אשר הוא עושה עתה בשגעוני בישראל?...

יום שבת בהיר בשחקים. יושבי .N כלו את תפלתם וישובו הביתה לאכל ארוחת הצהרים. האבות והבנים יושבים כבר מסביב לשלחן ומתעתדים לסעודה, והנשים ממהרות להביא את קדרותיהן שהציגו בתנורי האופים ושקפלו אותן בסמרטוטים לבל תתקררנה בדרך. רק „המהדרים" לא ימהרו עוד לאכל את ה„טשאלעט". המה מניחים את טליתיהם בבית ויוצאים הפתחה להתענג מעט על הרוח הצח ולראות בעוברים ושבים. אחדים מהם

היא יצאה דרך השער אל הרחוב ותעל במעלות על האצטבא הקטנה שלפני הבית ובשארית כחה משכה את חבל הפעמון הקשור אל הדלת.

רגעים אחדים עברו והאב הזקן יצא ונר הדונג בידו, וימצא את בתו שוכבת מתעלפת בפתח הבית.

שמואל לֵיב צִיטרָאָן.

בירח אב, תרס"א.

ר' אלקנה.

אַל תִּגְעוּ, רַבּוֹתַי, בִּכְבוֹד ר' אֶלְקָנָה
בַּעֲמַל הַצִּיּוּנִים אִם יִמְצָא מִגְעֶרֶת;
הֲלִיכוֹתָיו כֻּלָּהֶן הֵן כַּבְשֵׁי דְרַחֲמָנָא
וּלְקֶרֶב הַגְּאוּלָה לוֹ תַהְבֻּלָה אַחֶרֶת.
פֶּלֶס בְּיָדוֹ לְכַלּוֹת פְּרוּטָה מִן הַכִּיס
עַל זֶה יַעֲמֹל תָּמִיד כְּקָדוֹשׁ מְרַחֵם;
כְּתִשְׁבִּי אֵלִיָּה עִם עֹרְבָיו כָּרַת בְּרִית
וְהֵם מְבִיאִים לוֹ תָּמִיד בָּשָׂר וָלֶחֶם.
וּלְאָכְלָם בְּטָהֳרָה הוּא זָהִיר וּמָהִיר
כַּחֲמוֹרוֹ הַקָּדוֹשׁ שֶׁל ר' פִּנְחָס בֶּן יָאִיר:

מ. ט. ליטעווסקי.

השמעתיך זה לא כבר בפה מלא באולם האספה, ועל זאת אני מוספת עתה בקצרה: את הנעשה אין להשיב, ועתה תם בינינו הכל, הכל!...

— שרתי יפתי, נשמת אפי ואיר חיי! — קרא מהלון ושניו דא לדא נקשן — הבלשון כזו מדברים לאיש אשר — — ולא יסף לדבר עוד, כי פרצו דמעות מעיניו. אבל כרגע התחזק ויאמר בקול עצור מדמע: הככה תעשה עלמה משכלת ובעלת נפש לאיש... לבחירה רצתה נפשה... לאהוב־לבבה במשך שלש שנים רצופות... אשר יום יום... התעהדה להתקשר אתו... בעבותות ברית נצח?... רגשותיך הקדושים, שרה, איתו?

— רגשותי? אהבתי? — קראה שרה בקול נפסק לרגעים מסערת רוח — הכל, הכל מת בקרבי ויקובר שם שם באולם — — — במקום אשר נחלת לך — — לפני שעה — — נצחון גדול בזה! ובדברה נתנה קול בצחוק מוזר ופריע ותוצא בחזקה את ידה מידו הרועדת ותשו רגליה כאילות ותנס.

כצבי מודח, אשר נחתו בו כדורי הציד, כן רצה שרה בחשכת הלילה ברחוב העיר מבלי פנות על ימין ועל שמאל. פעמים אחדות נכשלו רגליה בערמות השלג, והיא התחזקה ותקם ותוסף לרוץ מבלי דעת בעצמה אנה פניה מועדות. את משכנה כבר עברה מבלתי בא אליו, כי לא חפצה להפגש עוד עם מהלון, אשר שם ביתו. לאט לאט עזבוה כחותיה וכמעט נפלה תחתיה, וכאשר לא מצאה די און בה ללכת הלאה, בקשה לה מקום לשבת, וכזוחלת על גחונה נגשה בעמל רב אל ספסל עומד לפני אחד הבתים ותצנח עליו ותצלול בנבכי תהום שרעפיה.

השלג כבר הדל מרדת, וגם הסערה נחה מזעפה. העננים נפוצו לכל רוח ומבין מפלשיהם הגיח הירח וישפוך רצי כספו על העיר הנרדמת.

נבחת־כלב העירה אותה ממחשבותיה ותתנשא ממקומה. בלי משים נשאה עיניה נכחה, וכרגע נרתעה בנפש נבהלת אחורנית — היא ראתה לנגה הירח כי עומדת היא אצל בית אביה, אשר לפני שלש שנים יצאה ממנו בהחבא בהחלטה גמורה לבלתי שוב אליו עוד לנצח.

רגעים אחדים נשארה עומדת על מקומה נבוכה ומתעתעת כפסל שיש מבלי הניע יד ורגל. שעפים מאליפים חדשים גם ישנים עלו בלולים בה ויאבקו ויתגוששו איש את אחיו ברב כח, ונפשה בקרבה קולעה כבתוך כף הקלע, והיא לא יכלה למצא מוצא להחלץ מהם ולצאת לרוחה.

„הביתה!" — חלף פתאם כברק במוחה — הביתה בדבר הנואם.

וכל עשתנותיה קפאו כרגע על המלה הזאת.

בברכים כושלות ובלב דופק כהולם פעם באה אל החצר ותגש אל אחד החלונות ותבט אל הבית ותרא את אביה יושב לפני השלחן ולאור נר של שעוה הוא קורא בספר.

„הוא עוד לא שנה ממנהגו — אמרה לנפשה — כאז כן עתה הוא מבקש נחם לו בספר התהלים; הכל כלפני שלש שנים"...

„אבל אהה, אלי — קראה בשברון מתנים — מה הלבין שערו ונכפפה קומתו!"

„כמדומני שהוא בוכה — יספה לדבר אל לבה — הנה הוא מעביר במטפחתו על ריסי עיניו; האם לא יחשוב ברגעים האלה על ארותי? אב אומללי!

ותשא את קולה ותבך.

„הביתה אל אבי — קראה לנפשה בעז בעצרה בעד זרם דמעותיה — וממני אל עמי!"...

נרעשו עיני אחרים לדמוע ויבכו גם המה. והנה צלצל נשיא האספה בפעמון, ועד ארגיעה נתנה מקהלת־משוררים את קולה בשיר „עוד לא אבדה תקותנו", ויען כל העם אחריה; ויהי המחזה נהדר ונאדר מאד. איזה מן הצעירים העומדים בפתח ומחלון בראשם התאמצו להפריע את השירה בתחבולות שונות וינסו להרים שאון ולהעמיד קול זועות וישרקו בשפתיהם וירקעו ברגליהם וימלאו פיהם שחוק ולשונם רנה, אבל עמלם היה לשוא; העם לא שם אליהם לב, ואז עזבו את הבית בפחי־נפש ויפוצו זה בכה וזה בכה.

לאט לאט התרוקן האולם. שרה יצאה ממנו אחרונה.

ה.

הלילה היה אחד מלילי טבת. בחוץ התחולל בעת ההיא סער חזק. השלג, אשר נפל מאז הבקר בעצלתים, החל לפנות ערב ללכת הלך ורב, והרוח צנף את פתיתיו צנפה כדור ויטלטלם טלטלה לכל צד ופאה, ויהיו לגלים גדולים ממלאים את הרחובות עד אפס מקום לעוברים ולשבים.

השעון על ראש מגדל העיר כבר השמיע את השעה הראשונה אחר חצות. ושרה מתנהלת בכבדות בחוצות החשכות והשוממות עתה מאין אדם, וצועה ברב כחה בערמות השלג אשר על דרכה.

היא הולכת תפושה ברב שרעפיה, ורוחה הומה בה כנהמת ים. מראות הלילה הב גלים בקרבה וירעידו ויזעזעו את מיתרי לבבה וכל רגשותיה. היא חשבה, כי בבתי נפשהו התחוללה מהפכה כבירה ונמרצה, אשר שנתה הכל בתוכה מן הקצה אל הקצה, אשר הרסה ולא חמלה את כל הנשגב והנערץ בעיניה עד כה ותט יד. על אליליה — אריאליה הישנים ותשברם ותנפצם כשבר נבל יוצרים. היא מרגשת, כי יצאה עתה מן האולם כבריאה חדשה עם רגשות חדשים ומאויים חדשים ושאיפות חדשות ואלהים חדשים. המצאה עתה לפניה את הדרך הטוב והישר? היא חושבת, כי כן הוא. היא מכרת הכרה ברורה, כי עד כה תעתה בעצת מאַשרים מתעים בתהו לא — — —

פתאום קפצה ממקומה ותחרד ותלפת. על יד אחת החצרות בפנה ארב לה מחלון, ובראותו אותה מרחוק רץ לקראתה ויאחז בידה ויאמר:

— מה יפה ומה נחמד היה מחזה־הצחוק, אשר שחקת הלילה! אבן שאָר־רוח לך לשחק על הבמה, ואנכי לא שמעתי ולא ידעתי בלתי היום.

— לא אנכי שחקתי, כי אם החיים בכל עז כשרונם! — ענתהו שרה בהתאמצה להשתמט ממנו.

אבל הוא החזיק בה בכל כחו וישאלנה:

— מדוע תחפזי ככה ללכת? והלא בדרך אחד אנחנו הולכים?

— בדרך אחד הלכנו עד כה — אמרה במרירות — אבל מעתה ארמה ללכת בדרך אחרת לבדי, ועתה עזבני לנפשי ואל תעצרני.

— שרה — חנן מחלון את קולו — מרוע עלבתיני ככה? מה עול מצאת בי, כי כה תדכאי את נפשי?

— לא שעה מאוחרת כזו העת ולא פה בחוץ המקום לברור־דברים. אפס קצהו

בין כה קם השאון לאט לאט לדממה. בה השתמש הנואם וישם פניו אל העם ויאמר בקול נרעש מסערת רוח:

— תשואות חן חן לכם, אדוני הנכבדים, על כל הכבוד והיקר, אשר הואלתם בטובכם לקדם בהם הלילה אותי ואת דברי. אמנם גם רגעים מרים אחדים הנחלתי לי באולם הזה, אבל רחוק רחוק ממני הרעיון להתלונן עליכם על כבה. ידעתי נאמנה, כי לא באשמתכם נעשה הדבר. לבד אשר אני בלוחם זקן ורגיל הסכן הסכנתי זה כבר את ריח אבקת השרפה, אם כי לא את ריח האבק המשונה, אשר ירו בי המורים ממחנה הצעירים העומדים לפנינו, ואשר — כפי שעיניכם רואות — עבר, תהלה לאל, ממני והלאה. ובכל זאת — ובדברו הרים את קולו — דעו לכם, אדוני, כי כשאני לעצמי טוב לי שבת בין מתנגדים בקרב הצעירים, משבת בין מתנגדים מבין הזקנים. באשר הראשונים שם תנועה וחיים, ובמקום תנועה וחיים יש צמיחה וגדול ובכל רגע הכל עלול בו להשתנות ולהתחלף וללבוש קלסתר פנים אחרות, ובאשר האחרונים שם עמידה וקפאון, הרס, כליון ומות-נצח. הלא ראינו זה מעט מה הצעירים הללו עושים לאיש, הבא ומחפץ להשיבם אל עדר ארני — הם בועטים בו ובדבריו ושופכים לו על פניו קיתון של בוז. אפס כי חלילה לאיש הזה מקצוף עליהם ואף כי מהשיב פעלם אל חיקם. גם האיש הזה היה צעיר לפנים, יודע ועד, כי בימי הנעורים הרבה שאיפת החקוי עושה, הרבה תאות הנצחון עושה, הרבה — הדם החי והרותח עושה. הדם החי והרותח — מה יקר ונשגב הוא לי ומה מאד הוא נחוץ לנו לעת אשר כזאת! מי יתן לי מלא הצנצנת ממנו ויצקתיו אל תוך הדם הנקפא הנקרש בעורקי זקנינו, אולי יתעוררו, אולי יזדעזעו ונגשו אל המלאכה. אבל לדאבון לבי, הדם הזה, דם צעירי ישרון, לא לנו הוא, לא לנו, לא את תלמי שדמות יהודה הוא משקה ומרוה כי אם — אדמת נכר. והזרים? — היערבו להם נסבי אחינו צעירינו? לא ולא! הזרים הודפים אותם ואת יין נסכם בצד ובכתף, מגרשים אותם מן גו, חוסמים לפניהם את הדרך אשר לעץ החיים ואשר לעץ הדעת, ומראים להם באצבע על כל פסיעה ופסיעה, כי לא יוכלו שאתם ולא יחפצו לדעתם. הלא ידעתם -- קרא הנואם בגז ועפעפיו בחנו את חברת הצעירים העומדים על יד הפתח — את המעשים אשר הזרים עושים לכם יום יום, למען הרחיקכם מעל גבולם, ואין אני צריך לפורטם. ולמה תשגו בני בזרים ותחבקו חיק נכרים? הלא עמכם לפניכם, והוא עומד ומיחל לבואכם בזרועות פתוחות. שובו אליו, אבל שוב תשובו לא כזרים, לא כנכרים, כי אם כבנים נאמנים; קחו עמכם דעת שפתו, תורתו ודברי ימיו ואת האהבה לכל סגולותיו וחמודותיו מני קדם, חרשו אדמתו, פתחו ושדדו שדמותיו, נצרו את כרמיו, וחיה ורבה והיה כגן רטוב מטל שמים, ובצל ענפיו תחסו גם אתם!

— ה-ב-י-ת-ה! — הרעים הנואם בקולו נפלאות — זאת המלה צריכה להחרת באש שחור על גבי לבן בדגלנו, דגל מחנה ישראל!!

— ובלכתכם הביתה — היו דברי הנואם האחרונים — אל תלכו בידים ריקות: קחו עמכם בכליכם מזמרת הארץ: מעט חם, מעט אור שמש, מעט רוח צח להשיב נפש!...

סוף דברי הנואם עשה רושם אדיר וחזק על השומעים, ויריעו תרועה גדולה, וכרדתו מעל הבמה התפרצו אליו כזרם מים כבירים המון אנשים מקרב הנאספים ויסביב שתו עליו. אלה לחצו את ידו באהבה רבה בלי אמר ודברים, ואלה הקריבו לו תודה במלות חמות יוצאות מן הלב. בין האחרונים היתה גם שרה. איש אחד מגולח-זקן התנפל על הנואם וישקהו על מצחו, ובאותו מעמד התמרמר בבכי כילד קטן. למראה הדבר הזה

-- צריך להוציא אותם תחלה מן הבית, ואחרי כן ישוב הנואם להשמיענו את דבריו.

ואמנם כבר ירד הנואם מעל המעלה הראשונה, אבל יושבי הספסלים הסמוכים התיצבו כלם כמו נד ויגדרו את הדרך בעדו ויפצרו בו לכלות את דבריו, והוא נענה להם וישב ויעל על הבמה.

המון שריקות־בוז נשמעו באולם. אבל ברגע זה התנשא אחד מקרב העם, והוא איש־שיבה בעל זקן ארוכה ובטן רחבה, ויפן אל חברת הצעירים ויקרא בשצף קצף:

— מי אשר יעיז אך הפעם להשמיע קול שרקה, יוכה מכה נמרצת וישלך מן הבית כנצר נתעב!

— לא נשאר בהם מתום!-- קראו אחריו אנשים שונים.

הדברים המעטים האלה עשו את הרושם המקוה, כי החלו הצעירים לעזוב אחד אחד את מקומו, אבל עוד לא יצאו מן האולם, כי אם נשארו עומדים בפתח הבית כמצפים לדבר־מה.

ובעת המהומה נגש מהלון אל שרה וישאלנה בקול מפיק רך מעושה:

— התאמרי ללין פה הלילה?

— אנכי אעזוב את הבית עם הנואם יחד,— ענתהו בהורידה ראשה לארץ.

— הכה דבקה נפשך ביהודי בעל הפאות הסרוחות הלזה?—שאלה במרירות מסותרת.

— הוא שקול בעיני כנגד אלפי „גבורים" שכמותך וכחבריך ה„נכבדים".

— שרה — קרא מחלון בקול רועד — איזה רוח עבר עליך הלילה?

— רוח מלא ספק בבהותיכם וגם ביושר לבבכם!— השיבה לו בקר־רוח ובהטעמת המלים.

— חזרי מדבריך, שרה!

— לא ולא! — קראה העלמה ועיניה חצבו להבות — מנהגכם בלילה הזה הוכיחני לדעת, כי הרעיון אשר עלה על לבי זה כמה, לא הוליכני שולל. גבורים אתם כלכם אך לזרוק אבק בעיני הבריות ב„גאומיכם הנעימים ובניביכם הנאוים", ובמעשה דל כחכם, אם הנכם עושים דבר־מה, לא באמונה אתם עושים, והאמת נעדרת. באיזו התלהבות אתם משמיעים תמיד את מליצותיכם הרמות על „קדושת חפש הדבור והדפוס", כמה פעמים שמעתי מפרש יוצא מפיך, כי נכון אתה לבא באש ובמים ולחרף נפשך למות בעד הגשמת אותו החפש בחיים, ומה ראו עיני הלילה? האחד, שלא ממתי־סודכם, בא להפיץ ברבים את הדעה החביבה לו על ידי וכוח של פומבי, ואתם תחת עשות כאשר יעשו במקרים כאלה כל האנשים הוגי־דעות באמת ובישרת־לב, אתם, תחת לתתו דבר את דבריו כעולה על רוחו באין אונס ולהתוכח אחרי כן אתו בדרך הנימוס והכבוד — קמתם עליו אתה ורעיך הנאמנים והסטרו לו על פיו באופן כל כך מגונה ונבזה. הבוז לכם, סמרטוטים פחותים!

מחלון נבוך ופניו התעותו וילבינו כשלג. הוא חפץ לענות אותה דבר, אבל מעברה וזעם נחבא קול מליו בגרונו. באחרונה התחזק ויקרא באזניה בכל כח: הי־ק־ו־נ־ד־ה! ובפיק־ברכים עזב את מקומו לפני הבמה וילך ויתחבר לרעיו העומדים בפתח.

על עם ישראל ותעודתו והובותיו מבלי הסתייע לזה ברעיונות חכמיו הגדולים, בתנובת ספרותנו העתיקה והחדשה ובספר תולדותינו ועוד בכמה דברים אחרים, שאולי אינם נופלים בערכם מן הדברים המדוברים בספרי מוריכם-מאוריכם ואשר, לדאבוני, אין אתם מוצאים את ידיכם ורגליכם בהם.

— ואנחנו — קרא מחלון בחום — לא נוכל להסכים לזה בשום אופן. הן מראש לא בסתר דברתי אל הארון הנואם, כי למימרות ולרשימות-דברים לקוחים מספרי הגמרא והמדרש ו„השלחן-ערוך" ולכל אותם המטעמים היקרים, שהוא ודברנים שכמותו מפטמים בהם את כרס ההמון הנבער וההולך בחשך עד להבקע, אין אנו נותנים שום ערך, ואינם מעוררים במחננו אלא שחוק וקלות-ראש.

— ידע הנואם — נתן שבנא בקולו — לפני מי הוא עומד, לפני אנשים משכילים וחכמים, שהתחנכו על ברכי הספרות האירופית, ופטפוטי בטלנים יהודים להם לזרא ולגועל נפש.

— אם יאמר הנואם — מלא השלישי אחריו — להביא ראיות לדבריו מאיזה ספרים, שאין להם בעינינו כל חשיבות, מוטב לו שלא יתחיל לדבר כלל, כי נפסיקהו באמצע.

— אם כן — אמר הנואם בשפה רפה — אם מבטלים אתם את דברי למפרע עוד בטרם הגיעו לאזניכם, מוכרח אני, למגנת רוחי, לסלק לע"ע את ידי מן הוכוח ולדחותו עד אשר אמצא לי אנשים צעירים להתוכח אתם בין אלה, אשר דבר ה' לא היה להם לחרפה והכמת-ישראל איננה מנואצת בפיהם. אפס כי עוד דברים אחדים אשמיע באזניכם ואחר אחדל.

הדברים האלה העירו תנועה גדולה בין הנאספים לכל מפלגותיהם, בין יושבי הימין והשמאל גם יחד. אלה מזה ואלה מזה צעקו בקול עד כי נחר גרונם, ויהי הבית להרדת אלהים. ממחנה הצעירים נשמעו קולות קוראים:

— הנואם בא במשעול צר וימצא לו תאנה להשתמט מן הוכוח.

— הוא ירא לפתוח פיו לבל תגלה ערותו.

— הוא מוג-לב כשפן ועל כן ינוס מן המערכה.

— גבור הוא בבתי המדרש בחברת הבוערים בעם.

— אוי ואבוי להציונות אם בני-חיל כמוהו מגינים עליה.

— איך נתנו לאיש כזה לעלות על הבמה?

— רק בין יהודים אפשר הדבר.

— לא נתן לו לדבר עוד דבר, ויהי מה!

ולעומתם קראו בני הימין:

— אתם היראים ורכי-הלבב, וזה אות, כי שמתם נצרה על שפתי הנואם.

— אתם אינכם יודעים מה להשיב, ועל כן קבעתם גבולין להנואם: את זה ידבר, ואת זה לא ידבר.

— הבתחבולות כאלה יעשו להם מלחמה? איה ישרם? איה תם נפשם?

— וכי נאה להתוכח עם בריות כאלה כלל?

— הנואם יורד מעל הבמה. ז:ל תתנו לו לרדת!

— הגידו לו, לבל ישית לבו לדברי זנבות האודים העשנים האלה.

— מי שאינו יכול ואינו רוצה לשמוע את דברי הנואם — ילך לו, ואנחנו גם לא נגסה לעצרתו.

מסקנות החכמים הנזכרים, ומהן לא נזוז אפילו כמלא השערה. אחרי כל אלה מובן מאליו, כי אם אולי לא קרא ולא שנה האדון הנואם מימיו בספרי הגדולים שנקבתי בשם ואינו מכיר בטיב דעותיהם ושטותיהם במושכלות שונים, מה שנקל להאמין בשום אל לב, כי יש לנו דבר הפעם עם יהודי ארוק, המבטל בודאי את חכמת „הגוים" בקליפת השום, — באופן זה אין אנחנו מוצאים כל יכלת וגם לא כל תועלת בדבר להחל את הוכוח אתו. כמדומני, יודה לי גם האדון הנואם בעצמו, כי לא תהיה תפארתו על דרך הוכוח אם יהיו לו דברינו כספר החתום והדבר לא יהיה בו להשיב לנו מלחמה שערה.

„אך פתחון־פה הוא מבקש — אמרה שרה לנפשה — להשתמט מן הוכוח; אך זה הוא גבור מלחמה!"

— אמת וצדק! — קראו יושבי הספסלים האחרונים — תנו כבוד למחלי! בפיהם דברו ובידם מלאו וימחאו כף ברב כח.

„השוטים! — חשבה שרה בלבה — הוא עוד לא הניד מאומה, והם כבר מריעים לעומתו".

מחלין הניע ממקום עמדתו בראשו לחבריו לאות־תודה, ויעף מבט־נצחון בשרה כשואל: היפה דרשתי? אבל היא התנודדה ותכבוש פניה בקרקע.

„היתכן כי אני מחלה לבזות לו?" — שאלה שרה את עצמה, ותרם את עיניה אל הנואם, אשר זקף קומתו ובפנים מאירות משחוק נעים נשא את קולו ויאמר:

— מודה אני לפניכם, רבותי, בפה מלא להאדון מחלין, כי אמנם יהודי אדוק אני, ובזה אתימר. אבל בהאמינו, כי יהודים אדוקים שכמוני מושבעים ועומדים לבטל את חכמת הגוים כקליפת השום, אינו במחילה כבודו אלא טועה. לכל הפחות הריני יכול להבטיחו בנוגע לי לעצמי, כי את דעות כל אותם החכמים הגדולים, אשר קרא בשם במחשבה תחלה, כנראה, ליראני ולהביא מרך בלבי, הנני מכיר על פי ספריהם אולי כבר מן העת, שהוא, כלומר האדון מחלין, עוד מחתוליו לא יצא (שחוק בין הנאספים יושבי הימין). ובכל זאת אני קורא לכלכם בלי שום מורא ופחד: לכו נא ונוכחה!

— שקר דבר המטיף — קרא אחד הצעירים — הוא גם לא שמע את שם דרוין מעודו; הלא אין ביכלתו לבטא אף מלה אחת בשפת הארץ כתקונה.

לשמע דברי הנאצה האלה, הסבה שרה את עיניה אחרנית ותרא את בעל הקריאה והנה הוא — שבנא נושא כלי מחלין ותלמידו המובהק, ותעקם שפתיה בשאט־נפש ומבלתי יכלת להתאפק התפרץ מפיה בקול רם: הגם אתה, הנבזה?!

השאלה הזאת הפליאה מאד את לבות הנאספים, אשר הכירו כלם את שרה ואת מהלך דעותיה לא מתמול וידעו גם מה שנפל בינה ובין הוריה ואת יחוסה למחלין. ביחוד גדל התמהון בין הצעירים, אשר חשבוה עד כה לחברתם ובעלת בריתם הנאמנה, ויכבדוה כבת אלהים, ועתה השליכה עליהם נעל בפני קהל ועדה. האחד מהם התחכם לשים קץ ל„מאורע המוזר" ויבקש להסיח ממנו את דעת הקהל לענין אחר, ויקרא:

— רק טפשים וסכלים יכולים להאמין, כי יודע הנואם מה שכתוב בספרי מארקס ולאסל.

— אם מעטה לכם הבטחתי — ענה הנואם את חורפו בנחת — הריני נכון להוכיח באותו מעמד את אמתותה באותות ובמופתים. אולם אני מוצא לנחוץ להקדים ולהודיעכם, מכובדי, כי עם כל הכבוד שהנני חולק לאותם החכמים המפורסמים, שאתם נמשכים ונגררים בחבה יתרה כל כך אחרי דעותיהם, אינני רואה לאפשר וגם לנכון לדבר אליכם

סבטו מהם, ושב להביט אל הבמה. עיני שרה היפות כמו נקפאו על פני הנואם, והיא יושבת על כסאה נרעשת כולה, לבה דופק בקרבה בחזקה וחזה מתרומם בלי חשך. שאלה אשר לא חכתה לה, החלה זה עתה להעסיק את כל מחשבותיה וחושיה בה: האוהבת היא את מחלון? —

עוד אתמול, עוד היום בבקר, עוד היום לפני הצהרים לו בא איש אליה ויחש לה עתידות, כי תבא העת, אשר תחל לפשפש ברגשות לבבה למען מוד את מעלת חומם ביחוסם למחלון, כי אז בוז בזתה לו והחשבתהו למשגע, ועתה, באותו רגע — — — עתה היא מרגשת בכל חדות הרגש, כי שם עמק עמק בקרב מתרקמת איזה נקודה קטנה, והנקודה הולכת הלך וגדולה, הלך וגדולה ומתיצבת כקיר ברזל בינה ובין האיש, אשר שלש שנים רצופות ראתה בו חזות הכל ותאהבהו בכל חם הנוער.

והיא יושבת על מקומה ושאלה מנקרת כיתוש במחה: מה הוא הדבר, אשר חולל בקרבה לפתע פתאום את התמורה העזה והנמרצה הזאת? —

או אולי אך מקסם=שוא היא? או חוש=מתעה עובר כצל?

לא! התמורה נכונה כנכון היום. גם קולו כבר היה לה לזרא. בשמעה אותו מדבר באזני חבריו גבהה גבהה על אפני המלחמה, שהוא עתיד להלחם עם הנואם, צרמו הדברים את אזניה וישרטו שרטות עמוקות בבשרה. ומה ערב לה קולו עד כה, ומה התגעגעה לדבריו עד עתה!

שאון קם בבית. התחלתו היתה בקרב הצעירים, ומהם עבר לאט לאט אל כל טורי הספסלים, עד כי מלא את האולם. איש איש מהנאספים מצא בפיו דבר=מה להגיד לרעהו, ומתוך המולת=דברים זו, יכלו להדור לאזן שומעת לא יותר משלש המלים האלה: הסו, מחלון ידבר! הסו, מחלון ידבר!

ואמנם קם מחלון ממקומו ויעבור בין טורי הספסלים ויגש ויתיצב לפני הבמה, אשר הנואם עומד עליה, וירם ראשו בגאון ויקרא:

— האדון הנואם הואיל לקרא אותנו לבא הלום לוכוח=דברים על אדות רעיון אחד אשר פיו יקבנו בשם ציוניות. טוב ויפה; הננו אתנו כלנו לקול קריאתו מוכנים ומזומנים להתוכח אתו כחפצו. אבל בטרם נחל בדבר, אני רואה לנכון להודיעהו פה לעיני כל הקהל בשמי ובשם חברי היקרים, כי בל ידמה בנפשו להתוכח אתנו בדרך שאחזו בה המגידים הידועים בעמדם לפני המון העם בבתי כנסיות ומדרשים. בפסוקים, במימרות ובמשלי=מוסר מוצאים בידים לא=אמונות מאבק איזה ספרים עתיקים וקדושים ליהודים, לא יוכיח אותנו כלום. יהיה האומר מי שיהיה: תנא קדמון, יהודי טוב, ואפילו הציוני המפורסם, כביכול, מקס נארדו בכבודו ובעצמו — לא מפיהם אנו חיים ולא נאבה ולא נשמע להם בשום אופן (מחיאת=כפים עצומה מעבר השמאל). אנחנו הצעירים מאמינים רק במה שנראה לנו כמחויב מצד השכל הישר וההגיון הבריא, ובתורת חבל אנשים חוקרים ופלוסופים גאונים, אשר ברב חכמתם וברחב דעתם העשירו את אוצר רוח האנושית עשר גדול ויחוללו מהפכה נמרצה בדעות בני האדם ויסלו להם מסלות חדשות, לא שערון חכמי=לב משנות דור ודור. בוקל, דארוין, מיל, ספענסר, ביכנר, דרעפר, מלושאט, מרקס ולאסל — אלה המה מורינו=מאורינו, אשר אני וחברי נסע ונלך לאורם על שדמות החכמה והמדע ועל פיהם נכלכל דברינו גם בהליכות=עולם ובשאלות החיים, ו א ל ה י ם א ח ר י ם ע ל פ נ י ה ם ל א נ ד ע ו ל א נ ח פ ו ץ ל ד ע ת (קול תרועת „הידד" נשמע במחנה הצעירים)!! אף עתה בגשתנו להתוכח עם האדון הנואם, תהיינה לנו לעינים רק

— חכד הדוב! — קרא כהלון ויפן וישב למקומו, כי ראה את הנואם פונה אל הנאספים ופוצה פיו לדבר.

ד.

„אחיותי ואחי הצעירים, תקות ישראל ומעוזו ביום צרה!“ — קרא הנואם בקול גדול ובהתלהבות עצומה.

שרקה כשריקת הלילית עולה ובוקעת מפורי הכפכלים האחרונים נשמעה באולם ותפסק את הנואם בדבורו, אבל כרגע התאושש ובשחוק קל על שפתיו אמר:

— יודע אני היטב את כונת השורקים. חרה יחרה להם על אשר נועזתי לכנות אותם בשם „תקות ישראל“, הנחשב בודאי לעיניהם ככנוי של גנאי. ואולם אנכי לא אחדל בכל זאת מהחליט קבל-עם, כי עלינו לבקש את בוני בנין ישראל ההרוס לא בקרב „האבות הזקנים“ יהודי הגלות היבשים ובעלי החשבון, המשוקעים עד הצואר ברפש חיי יום יום, כי אם בין „הבנים הצעירים“. אשר לבם ער ופתוח לכל נשגב ונאצל, והם נוחים להתפעל ולהתלהב ממשא-נפש וחזון-רוח, העומד למעלה מצרכי השעה ולעבוד לטובתו עבודה תמה ופוריה בדם ההמצית ובכבירת-נפש. צעירים כאלה אם אינם נמצאים עדין, כנראה, פה אתנו היום בין יושבי הכפכלים האחרונים באולם הזה, כבר ישנם, לאשרנו, לרב בכל הארצות והמקומות, אשר שמע הציוניות מגיע. אבל אקוה כי גם — — —

ולא כלה הנואם את דבריו, כי נשמעו מעברים קולות קוראים בבת אחת:

— לשוא תקוה: לנו לא יהיה לעולם חלק ונחלה בצעירים „בוני בית ישראל!“

— לנו יש ענינים יותר גדולים ונכבדים מבנין ישראל לענות בהם.

— אנחנו איננו סרטנים הולכים אחרנית.

— אותנו לא תוליך לקנוסה.

— וזאת תהלתכם ותפארתכם, אדוני — קרא הנואם במאור-פנים — כי אינכם הולכים בעניני אמונות ודעות אחרי השני כסומא בארובה, מה שמגדיל ערככם בעיני ומאדיר חפצי בי להתוכח אתכם. הדעה אינה כלבוש, שאנו מחליפים אותו בכל עת שיש לנו חפץ בזה. האמינו לי, אדוני! לו, להפך, הואלתם להקדים נעשה לנשמע ומבלי חשוב הרבה הייתם לציונים באותה שעה ובאותו מעמד, כי אז לא בושתי מפניהם ואמרתי להם: רבותי הצעירים, קלי דעת אתם, ואי אפשי בכם ובציוניותכם. הציוניות תורה היא, וצריכה למוד".

— למוד שוא ותפל! — קרא מחלון.

— הוכוח יוכיח! — ענהו הנואם מצדו ויקמוט את מצחו כמתאמץ לקבל אל מרכז אחד את מחשבותיו הנפוצות. רגעים אחדים עמד ככפוא על נקודת-מחשבה אחת, ואחרי כן התעורר ויקרא בקול:

— מי בעל דברים, יגש אלי!

באולם השלך הס. כל הפנים מפיקים רצינות וכל העינים נשואות אל הנואם. יש האחד וגם שני לו, המנסה להפנות את שכמו לאחוריו אל המקום, אשר הצעירים המתנגדים יושבים בו, אבל כמו לא ימצא שם מה שבקשה נפשו. יסב כרגע את

בתחלה מבתי־נפשה כל רגש אהבה להוריה יולדיה, מטפחיה ומרביה, ובמעשיה אשר עשתה הלמה ומחצה את לבבם כפטיש יפוצץ סלע ותשפוך דמם כמים המוגרים במורד, ואח״כ בלעה בתאות־נפש את דרשות מחלון ע״ד האנושית, הנמצאת ברעה בתגרת ידי לוחצים ומענים אבירי־לב ורחוקים מצדקה? ועל זכרונה עולה ליל החשך ההוא, אשר ברחה בו מבית אבותיה ותבא לגור בשכונת מחלון בבית בודד בקצה העיר. לא עברו ימים מועטים ולה הוגד, כי מרב צרה ויגון חלתה אמה ונוטה למות ואביה קרוב לצאת מדעתו, והיא שמעה את הדברים בקרת־רוח, וכמבקשת מחסה ומסתור מאיזה אויב נורא נלחצה אל חזה מחלון ברב עז... שמוה דואגת להאנושית, ולרגש האנושי שבה לא דאגה, ויקפא ויהי לאבן. ואיזה תועלת הביאה בכך לה לעצמה וביחוד לעולם, שככה חרדה לטובתו? הלא אפס ואפס. היא חוצה עד צוארה בים של דרשות ומליצות נאות, של דמיונות והזיות־קסם, רואה את עצמה בחזון קונה פירות נחמדים למראה וטובים למאכל; אבל אך הקיצה והנה — או כי הפירות באושים ורמה עלתה בהם או כי לא באו לעולם כלל, ובין כה הנפש ריקה ויבשה אין כל. ומחלון? האיש התם והישר הזה — היא כבר החלה אמנם לפון בתמימותו ובישרו — אומר, כי המליצה לעצמה היא היא גוף המעשה, מפני שבחה גדול לפקוח עיני עורים, וסוף הפירות לבא. אבל אם לפקוח עיני עורים, הלא אפשר הדבר גם בלי רחוק מקום ולב מאב ומאם, מקרובים ובני־משפחה, ומכש״כ שיתכן לעשות זאת גם בלי שערוריות ושפיכת־דמים. מי עור כי אם אביה והולכי חשבים כבני ביתו? מדוע לא לקחה עליה המורח מימיה לפקוח את העינים הללו ולקרוע חלונות בבית האופל הזה? מי יודע אם לא מצאה לה בחוג החברה הזאת כר אחר פורה ל — —

קול קורא אותה בשמה הפסיק פתאום את פתיל רעיונותיה. היא הפנתה את שכמה ותרא והנה מחלון עומד מאחריה, פניו לבנים ושפתו התחתונה מתכוצת מכעש.

— מה ראית, שרה, על ככה להחליף את מקומך מן השמאל אל הימין? — שאלה בקול רגז.

— מפני שאני מוצאת את עצמי הפעם — ענתהו בנחת — קרובה ביותר אל הצד החיובי.

— התאמרי אולי לפרוש את עצמך מצבורנו לגמרי? — הוסיף לשאלה בעינים רבות ברקי־זעם.

— הקרבנות אשר הבאתי עד כה על מזבח אותו הצבור — השיבה לו בהביטה בפניו במנוחת־נפש — גדולים כל כך, עד שאי אפשר לי למחול עליהם עומדת על רגל אחת.

— חידה סתומה לי את הלילה! — קרא מחלון בלחיצת כתפים.

— אשר תפתר לך אולי בקרוב, — אמרה שרה.

— ובין כה את מפקיעה את עצמך מכל פעולה למובתנו?

— עכ״פ אני חושבת לעשות כזאת באותה שעה. החלמתי בנפשי להיות הלילה כשומעת בטלה, ומהחלטתי זו לא אסור בשום אופן.

— וגם לא תטריחי את עצמך למחוא לי כף עת אכריע תחתי את מטיפך האהוב? — שנה את טעמו וישאל אותה בצחוק מעושה בהטעימו את המלה האחרונה.

„אל יתהלל חוגר כמפתח!" — התשובה הזאת כמעט שהתמלטה מפתחי פי שרה, אבל היא מצאה לנכון לעצרה בחבה, ותען:

— אם כדבריך כן יהיה, בודאי לא אמנע חסדי ממך.

נביאהו בין המצרים באין דרך לנטות על ימין ועל שמאל, ונשתה גבורתו והופרה עצתו, וימיננו תעשה חיל.

— כן דברת! — הסכימו אתו רעיו.

צליל הפעמון נשמע ואחריו קול קורא: הוכוח יחל! לכו אל הויכוח!

הצעירים עזבו את החדר ויצאו אל האולם. מחלון נגש אל שרה, אשר התעוררה זה עתה מתהום מחשביתיה, ויושט לה את ידו, אבל היא השתמטה ממנו ותעבור על פניו ותלך ותשב בטור הספסלים הראשון מימין נוכח פני הנואם, אשר כבר עמד על הבמה הכן לקראת הוכוח.

ג.

חוט מחשבות שרה, אשר נפסק בעזבה את החדר, שב ויתאַחה עתה במוחה בשבתה על מקומה החדש באולם, למרות השאון הגדול, השורר מסביב לה. עוד מצלצלת באזניה בקול הרעם בגלגל החרפה הגדולה, אשר נשא מחלון על אביה, גלבה בקרבה כים נגרש, השקט לא יוכל מרוב כעש ומרירות. היא זוכרת, כי כבר שמעה אותו פעמים רבים מנאץ את אביה בדברים דוקרים ומכאיבים ולא כהתה בו. והזכרון הזה צורב את בשרה כאש תופת. אמנם אביה הוא מחוסר השכלה, איש בלתי-זמני, קנאי ואדוק באמונתו, מכווץ ומקופל בעסקיו — האלהים האדירים המלוים אותו בחייו כדברי מחלון; — אבל, ועל זאת היא נכונה להשבע בכל הקדוש לה, כל פרוטה ופרוטה שלו טבולה בזעת אפיו ובדמי לבבו, ובכסף זרים לא נגאלו כפיו מעולם. אמת כי קפץ את ידו מתת לה את מכסת הכסף, אשר דרשה מאתו להוצאות דרכה לווארשא ובזה שלל ממנה את היכולת להשיג את המטרה הגדולה, ראש מאויה בחיים — להכנס לבית הספר לתורת רפואת השנים. אבל הכי נסתה להשמיעהו את חפצה וטעמיה בדברים ברורים וצרופים, במתינות וברכות כיאות לבת מבקשת עזר ומשען מאביה, ואף כי במקצוע הזר לו מתמול שלשום? הכ, אמרה לו: בזאת ובזאת אני רוצה ובשביל כך וכך? הלא בסופה ושערה היתה דרכה, הלא בעקיפין באה אליו ובכפית הר כגגית: אם תתן לי חמש מאות שקלים מוטב, ואם לאו... ורֶטֶט חזק עובר בבדי עורה בזכרה את הדברים המרים, אשר התמלטו אז מפיה. הה לו דבקה לשונה לחכה ברגעים ההם, לו פצתה האדמה את פיה תחתיה ותבלענה חיים! אך באותה שעה היתה לשונה כתער מלוטש ופיה כנחל גפרית בוערה, כי אצל מחלון, מורה ומדריכה מנוער, מרוחו עליה, והריח מלא שנאה כבושה להוריה, אשר מאז לא ישרה דרכו בעיניהם, סגרו לפניו את דלתות ביתם מבא. שנאה כבושה להורים בלב מחבק באהבה אין קץ את כל המין האנושי! מה גדול הנגוד ומה עצומה הסתירה! והיא לא הבינה אז את הדבר ותאמין לתומה, כי יתכן לשנוא אב ואם, להציק להם ולמרר חייהם לבלי חמלה ולאהוב עם זה את העולם כלו! והנה בא המטיף הלילה ויפקח את עיניה. „אהבת האדם לאדם — אמר — מחויבת שתחל בביתו ובד' אמותיו". מה פשוטה ועם זה מה נשגבה האמתיות הזאת! „האיש אשר נכחדו מקרבו רגשי האהבה לאבות, לקרובים ולבני-משפחה — המשיך המטיף את דבריו באותו ענין — לא אאמין לו בשום אופן, כי תחת כל אלה הוא מקיף בלבו את חלל כל האנושיות". האם לא כנגדה נאמרו הדברים? האם לא השמידה

— המטרה היתה כל כך רמה, כל כך נשגבה — אמר מחלון בהטעימו כל מלה — עד כי קדשה את כל האמצעים. בענינים כאלה גדולה עבירה לשמה, ומכ"ש ביחס אל אביך, אשר ממונו הוא ממון..., המוטל... בספק...

כמו נשכה נחש נתרה שרה ממקומה בשמעה את דברי מחלון האחרונים, ופניה התאדמו ויחורו חליפות מקצף. אבל היא התאפקה ולא ענתה אותו דבר, כי אם מהרה ותשם מעליו אל מול אחר ותתיצב לפני אחד החלונות ותלחץ את מצחה הלוהט בשמשה קרה ותשקע במחשבותיה.

ומחלון העמיד פניו כמתרגז גם הוא, ולא עצר אותה בלכתה. הוא קרב אל חבורה של צעירים ממתי-סודו ויחל להוציא רוחו על דרשת הנואם ועל אבני פנתה. בדברו התקצף ויתגעש ויהי דמיונו כאיש ערוך למלחמה, ורעיו שמו אזנם כאפרכסת וישמעו את דבריו בשום-לב.

— דמרי שמות והבאי ומליצות נפוחות — החליט מחלון כמושכל שאין להרהר אחריו — ותו לא מידי. הוא מכה בדבריו רק על מיתרי הלב, ועל המח והשכל איננו פועל מאומה. שתי שעות רצופות דבר האיש, ומה השמיענו? הלא אך משפטים קדומים ותוכחת-מוסר, אשר אולי ראוים היו לעלות על שפתי כהני האמונה ושומרי משמרת הדת בימי הבינים, עת החשך כסה ארץ וערפל לאומים, אבל לא עתה בימינו בעמדנו על סף מאת העשרים. אנחנו האנשים החדשים ההולכים ומתפתחים, הולכים ומתקדמים בצעדי-ענק בהשכלה, בחכמות ומדעים, בספרות, ביצירה ומלאכה-מחשבת, מה לנו ולחרבות ציון וירושלים? מה לנו להתונר הפרא ולמצנפתו האדומה? אנחנו מתקני עולם, איזו שייכות מצוירת בינינו ובין היהודים בכלל? אנו יודעים רק את בני האדם, ואותם הננו לוחמים לשתי כתות עוינות אשה את אחותה: לתקיפים ולחלשים, כלומר לבעלי-רכוש מאושרים ולעובדים אובדים, וידנו תכון עם האחרונים כמובן.

— וחטאת לא נוכל כפרה — הוסיף מחלון — נחטא אל הדעה, אם עתה בשעת הכושר כזו נכבוש אתנו את הורתנו בתוך מעינו ולא נתאמץ לעשות אותה לקנין בני ההמון הרב, הנאספים פה היום. הלא ראינו זה לא כבר איך הגיעה התפעלותם העגלתית אל נקודת הרתיחה לשמע דברי הנואם ה„צדיק" על אדות ערש ילדותם, צבי כל הארצות, המחכה לבני שבוליה בזרועות פתוחות, כמו מוכנים ומזומנים היו באותו רגע להשליך אחרי גום את משכנותיהם וחנויותיהם עם אמת המדה ומזיגת הי"ש והסרסרות וההלואה ברבית עם כל „עסקיהם הנחמדים" ולעוף כבעל כנפי נשרים אל „חיק הורתם, העזובה והשוממה מאלוף נעוריה זה אלפים שנה". ולפיכך עלינו לפקוח עינים עורות וללמד לתועים בינה והשכל, למען לא יואלו עוד להמשך אחרי פטפוטי כל נואם מתעה ומכשיל את הרבים.

— ואמנם זאת נעשה הפעם — קרא מחלון בחום — נגדה נא כל קהל הנאספים, אשר קדמו לפני שעה קלה את דרשת המטיף בתרועה ובתשואות-חן, ערה נערה עד היסוד בחבילי חבילות של ראיות והוכחות עצומות לקוחות מדברי חכמים וסופרים, אשר גם את שמם לא שמע מעודו, את צבא אותותיו ומופתיו, שבהם יתמוך את יתדות מסקנותיו והחלטותיו המשונות והתפלות, ואז ישבע קלון מכבוד ואת דבריו ישא רוח. אנכי אנכי אאסור את המלחמה, ואתם תהיו לו מצדכם לעזור. אני אמטיר על הנואם את המון שאלותי כגשם של זעף, עד כי תכבד עליו לחלץ נפשו מהן, והיה אולי יפתח פיו באחרונה לענות אותי דבר. והשתערתם עליו כלכם ממקומכם איש איש וכלי מפצו בפיו ובשפתיו, ויחד

באה אתו אל הנשף ותשב כל העת לימינו בצד השמאל, ואשר עתה בקשה ממנו להגיד לה את דעהו בדבר המנאם והרעיון המונח ביסודו.

— ומה דעתך את בזה? — שאל אותה במקום תשובה.

— דעתי? — ענתהו העלמה בגמגום־שפתים כנמלכת בבליותיה אם לגלות לו את האמת — אני... על איזה דברים איני יכולה להוציא משפט מפני שלא עמדתי עליהם כראוי, אבל כל מה שהבנתי...

— כל מה שהבנת — לא נתנה הדובר בה לכלות את דבריה — עשה עליך בודאי רושם כביר. האף אין זאת?

— מאין אתה יודע כי כן הוא? שאלתהו.

— מאין אני יודע? שנה את שאלתה, ובדברו העיף בה מבט שנון מפיק אי־רצון קרוב לקצף — האם הוכיתי בעורון ולא ראיתי באיזה חן ונעימות הבטת אל הנואם? האמיני לי, שרה: אלו לא יצא משנות האהבה, כי עתה כבר עברה עלי רוח קנאה...

— הנך טועה, מחלון — אמרה העלמה בשחוק קל — הוא אוהב, אוהב מאד, בכל אש נפשו הלוהטת!

— את מי? — שאל בתמהון.

— הוא אוהב את עם... את עמנו האומלל! — קראה ברגש.

מחלון לחץ את כתפיו כמו לא האמין למשמע אזניו ויקרא בקול מוכיח:

— התרגשותך עוברת הפעם כל גבול. כנראה עוד לא השפיקה תורתי להתעכל במעיך כראוי והנך „שפרינצה" פשוטה ככל ה„שפרינצות" שבשוק הישן. מדוע ככה יהמו רחמיך לגורל עמך המר ולא תשימי אל לבך, כי מספר הנאנחים והנאנקים מעוצר רעה ויגון רב ועצום מאד גם בין העמים? הביטי וראי אל מצב הפועלים והאכרים האזרחים, ואחז בשרך פלצות, וכאלה לא ישבתו עוד כל ימי הארץ, אם לא יתגשם חזון לבנו בעולם המעשה.

— אבל להם — אמרה שרה בחום — יש התובעים עלבונם ודואגים להטבת מעמדם, ואחינו אנחנו, מי ידאג להם ומי יעמוד בפרץ לדרוש משפט בעדם אם — כאשר העיר הנואם בצדק, ודבריו אלה הם הם שנגעו אל נפשי ביתר עז — מבחר כחותיהם משתמטים ממחנם אחד אחד והולכים לעבוד לטובת אחרים, אם גם קרובים ובני־משפחה עומדים מנגד נגעם ורוח הבנים זרה ליולדיהם.

— קרבת־משפחה, עבותות המולדת — ענה אותה מחלון — כל אלה צלצלי־ריק הם אצל אנשי־שלומנו, מלים שנתרוקנו מתוכן. בעינינו כל בני האדם אחים.

— אותנו, היהודים, מוציאים מן הכלל הזה — התנגדה לו שרה —; אמנם למראה עינים הרינו מתקבלים אל החברה ברצון גדול ובסבר פנים יפות, אבל בסתר הלב שונאים אותנו תכלית שנאה ושולחים לעזאזל.

— שקר הדבר! — נתן העלם בקולו — כזאת לא היתה ולא תהיה לעולם.

— מבשרי חזיתי זאת! — אמרה העלמה בנחת.

— דבת נתעבה מאד! — התמרמר מחלון.

— ואיזה פנים הראו לי אז, בשעה שלא יכלתי לתת לטובת הענין הידוע כמה שהושת עלי מטעם הועד? התזכור?...

— אזכור. אבל אז צדקו ממך.

— הם צדקו ממני? — שאלה שרה בקול גדול — הנטל עלי אז לגנוב ולתת?

— אמנם נגידים דבר הנואם — אמר האחד מהם —, כל מלה נגה לה ויפעה וכל נאום מלא ברק ועוז. אבל בענין גדול כזה לא המליצה העיקר; פה צריך לשמוע אל השכל הקר וההגיון הבריא.

— נחוץ ללון בתחלה בעומקו של הרעיון — מלא השני את דבריו — לבררו וללבנו מכל צדדיו, להקביל זה לעומת זה את חלקי הבונה והסותר ולהוציא עפ"י ההקבלה הזאת לאמת משפט.

— ההתלהבות והדמיון לחוד וכח השופט והמנתח לחוד — ענה השלישי אף היא חלקו — הן לא נערים קטנים אנחנו כי נלך כבהמה בבקעה לכל אשר תניחנו רוח כל מטיף־נודד בעל לשון מדברת גדולות.

— אבל אדוני — קרא הרביעי — הלא זאת היא תכלית הוכוחים, אשר יחלו עוד מעט פה לעינינו. הן הודיע הנואם בכרטיסי ההזמנה אל הנשף הזה, כי כל הרוצה להתוכח אתו בדבר הציונות, יבא ויתוכח, והוא נכון לענות לשואליו דבר ולהתיר את חרציבות ספקותיהם באיזה מקצע שיהיה.

— על פי מוצא דבר הוכוחים — החרה החזיק החמישי אחריו — תקום ציונותנו. אבל חפצתי לדעת, הישנם פה אתנו מתנגדים הגונים, היודעים מה להשיב וגם מה לשאול בשעת הצרך?

— יש ויש — ענהו רעהו העומד לימינו — כל יושבי השמאל על הספסלים האחרונים הנם כלם מתנגדים קיצונים שבקיצונים, אשר נקבצו באו הלום במחשבה תחלה להאבק ולהתגושש עם הנואם בדברים על אדות לאומיות ישראל והרעיון הציוני.

— הבה נראה — אמר חד מחבריא — מי ינצח את מי במלחמת־שפתים זאת.

ואמנם רבו מאד השאון וההמולה בין הצעירים והצעירות יושבי השמאל. הם לא שבעו רצון מכל מראה עינם ומשמע אזנם בערב הזה. כדבר הנואם את דבריו לא ידעו שלו כמו ישבו על חרודי־חרש, ואותות אי־רצונם ותלונתם נראו בתנועות גום, כי התנשאו לרגעים ממקומם, כוצו כתפיהם, קרצו זה לזה עין, ואחרים לא יכלו למשול ברוחם ויוציאו מפיהם גם קול שריקה דקה לאות מהאה והתנגדות, אשר נחבא ויתבולל בקריאת הרצון וההסכמה של ההמון הרב. כמה מהם לא חדלו כל העת מרשום בעט עופרת איזו רשימות מקוטעות בפנקסים קטנים, המונחים לפניהם על ברכיהם. וכאשר כלה הנואם להשמיע את מנאמו, חרדו כלם איש איש ממקומו ויחד באו אל חדר מיוחד, ושם החלו לשפוט ולדון, להתפלפל ולהתפלסף על טיב הדרשה ומעלת הציונות בשאון וברעש גדול, בכל רתיחת דם הנער ואוור אשו. גם נערות אחדות לקחו חלק במשא ומתן הזה ותצפצפנה ותהגינה כיונים, ויש אשר הצהילו קולן בשחוק כסף.

ראש המדברים היה מחלון זרח'בין, איש צעיר כבן עשרים ושמונה שנה, אשר היה לפנים תלמיד שוקד על דלתות הגמנזיה ומשום מעשה שהיה לא נתן לו לכלות חוק למודו ועתה הנהו אחד ממורי שפת הארץ בעיר, והוא רם הקימה ודל־בשר, שערות ראשו ארוכות ווורדות פרועות ומסובבות על ערפו, זקנו הצהוב מגודל לא לפי ערך שנותיו, עיניו השחורות בוערות כלפידי־אש, ומעל שפתיו לא ימיש לעג־מר. כתנת־אדומה לו תלבשת ממעל לאפודתו ולמכנסיו הרחבות, אשר קצותיהן תקועים במנעליו הגסים מאד, ואזור־תכלת על מתניו. הוא נכנס מאולם האספה החדרה שלוב־יד ומשוחח ברצינות גדולה עם עלמה יפת־תאר כבת תשע עשרה שנה, גזוזת שער הראש ומשקפים על עיניה, אשר

„אם בעלי־נפש אתם ולב רגש דופק בקרבכם — קרא המטיף בהתלהבות -- אם הנכם רוצים לעזור לנכשלים, לרפא לשבורי־לב ולחבש לעצבותם, אם רוח נדיבה תסמכם לשגב לקודרים ישע ולהטיף נטפי צרי נוחם על פצעי אובדים וקשי־יום,— ברכת ה׳ עליכם, אחי! אבל למטרה זאת אך לשוא תרחיקו ככה ללכת. הואילו נא, יקירי, לצעוד אך צעד אחד ברחוב היהודים. אהה—כמה אמללים, כמה עלובים ונדחים, נאנחים ונאנקים, תמצאו שם, וכלם ישגיאו פעלכם, כולם יודוכם, כולם עפר רגליכם ילחכו בעד טובה כל שהיא, בעד קורטוב של חסד, בעד שמץ צדקה, אשר תעשו אתם, בעוד אשר הכלל, שאתם חפצים לעבוד על שדמתו בעולות מחים, במח עצמות ובדם התמצית, מי יודע אם תחת להביע לכם רגשי תודתו, לא ידה בכם אבן על חטאת מוצאכם? הלא קרו, כידוע, מקרים כאלה׳...

— יפה דברת! אמת ויציב!— נשמעו קולות מעברים.

והנואם החליף כח ויתעודד ויוסף להטיף אמריו וישא דעו למרחוק, וכחוזה קורא הדורות מראש חש עתידות לגוי ואדם יחד וידבר גבוהה גבוהה על נצחיות ישראל ותקותיו וחזון לבו, ויך בשוט לשונו את הבוגדים המתכחשים לעמם ויתאר בשרד ציר אָמן את השפלות המוסרית שבחיי המתבוללים, הממעטים את דמותם ופושטים את צורתם הלאומית למען מצוא חן בעיני הגוים, ובאחרונה פנה שנית אל בני הנעורים ובדברי נגידים עורר את רוחם לעזוב את עבודת אלילי הנכר ולתת ידם להלוחמים בעד רעיון תחית הלאום על אדמת אבות.

„רק שם, שם בחבל הארץ הקטנה הזאת — חתם בדבריו בהתרגש נפשו — רק בציון יפרח וישגשג עץ חיינו, ונשוב להיות לא נ ש י ם, כאשר היינו לפני אלפים שנה בעוד לא נתרחקנו מעל אדמתנו, ואז נתאמץ עם יתר העמים יחד להבריא ולהחלים את גוף החברה האנושית ולהעליתה על גרם מעלת ההצלחה, על פי האדיאלים הנשגבים והנעלים, אשר חזו לנו גדולי נביאינו ברוח קדשם״.

הנואם כלה לדבר וירד מעל הבמה, והשומעים הריעו כמעט פה אחד תרועת „הידד״ ארוכה וממושכה, ויבקע הבית לקולם.

ב.

כשוך הסער, התפזרו הנאספים חבורות חבורות על פני כל האולם וגם בלשכות הנשענות אליו, ויחד נדברו איש אל רעהו ויחוו את דעתם על תוכן הדרשה, על סגנונה, על כשרון הנואם ועל ערך הרעיון הציוני בכלל. על רבם עשה המנאם רושם אדיר וחזק מאד, וכזרם החשמל הרעיד ויזעזע כמה נימים דקים עמק עמק בלבם, אשר כמו החל ברגעים האלה לדפוק ביתר עוז והעצומות. בעיניהם היה הנואם כחוזה רם ונשא, המדבר נחומים בשם ה׳ אל עם מרעיתו אשר בתוך הגולה וכקסם על שפתיו לחזק לב נדכאים ולהחיות רוח שפלים, ויתפעלו ויתלהבו אף המה באיש קדש, ובאותו מעמד נשבעו בחבב שבועת־אמונים להחזיק במעוז הדעה ולהשתתף בכל יכלתם בעבודת מקוממי הריסות ציון וירושלים. אבל היו גם אנשים, אשר בקשו ומצאו בשאֵלה הציונית מנקודת ראותם איזו תמיהות ומסקנות כהות, הצריכות ביאור, ועל כן עוד פסחו על שתי השעפים וטרם החליטו להסתפח אל מחנה הציונים.

הַבַּיְתָה!

(ציור מקורות התפתחות התנועה הציונית ברוסיא הקטנה).

א.

אמות ספי האולם הגדול והנהדר נעו ממחיאות־כפים ומקול הקורא: „הידד!"

הנואם עמד מדבר וישת מעט ממי הצלוחית, העומדת על השלחן הקטן אשר לפניו. אחרי כן כונן מבטו אל להקת צעירים וצעירות, אשר ישבו בשני טורי הספסלים הרחק מעט ממושב קהל הנאספים, וכרגע שב למנאמו ויקרא ברגש:

„ומה מאד ידוה הלב ותשוח הנפש לראות איך אחרי כל אלה אנשים, שארי־בשר כביכול, באים בפנים חשכים ומפיקים רוגז ושואלים בגערה: מה כל החרדה הגדולה הזאת, אשר אתם חרדים לחולה? הרק הוא לבדו נושא וסובל? הרק הוא מחולל ומדוכא? הלא כל העולם שרוי בצער, הלא המין האנושי בכלל טובע בים צרה וקורא לעזרה. הבה ישנו סדרי החיים ונושעה האנושיות, ואז תזרח ממילא שמש מרפא ויושע גם לתולעת יעקב"...

„לא, מאהבי־הרבים מחמדי, אלף פעמים לא! — הרעים הנואם ועיניו חצבו להבות אש — גם כי תרבו כחול מלים ונשבעתם לי בשבועי־שבועות, עוד תהיה בכל זאת אהבתכם אל האנושיות כלה מוטלת אצלי בספק גדול מאד. אהבת אדם לאדם מחויבת שתחל בביתו ובארבע אמותיו. האיש, אשר נכחדו מקרבו רגשי האהבה לאבות, לפרי־בטן, לקרובים ובני־משפחה,— לא אאמין לו בשום אופן, כי תחת כל אלה הוא מקיף בלבו את חלל כל האנושיות".

„הנה אתם זאת עשו — הוסיף הדורש לדבר בעוז — חגרו כחכם הדשן והרענן והתאמצו לרפא ראשית כל את חולנו אנו, השתדלו בתחלה להביא אותו לחוף בטוח בים החיים, ואחרי כן אולי יתעשת הוא לעבוד אתכם שכם אחד את עבודת הבנין הכללי הגדול. האיש, אשר ידיו ורגליו הוגשו לנחושתים, לא יוכל לפתח את חרצובות השני. בראשונה תשועת הפרט. ואחר כך תשועת הכלל. עוד אנחנו בעצמנו לא שמנו לנו על עפר בצר, עדין אנו תלוים על בלימה ועומדים בנס, חיים מן האויר והרוח, עוד במושבותינו ימש חשך ואפלה מנודח, בכל פנה מַחֲב ולַחַ, קור וקרח הנורא, ולעת צרה אשר כזאת אתם רוצים, כי נזנח כליל את דאגותינו לביתנו ונסיח דעתנו מהן לדאוג לטובת הכלל,— אך זאת היא עצה יפה, עצת־נפש!

„ומי הוא המשוגע, אשאלכם — נתן הנואם בקולו — אשר ימצא חפץ בעזרתנו אנו באותה שעה? הלא כל שומע יצחק ילעג לנו אף יניע אחרינו בראשו. אנחנו כיום במצבנו המורה מאד, אנחנו הרעבים והצמאים, הנגשים והנענים, העשוקים והרצוצים, אנחנו, הגוססים הנוטים למות, אומרים לבא ולהחיש עזר לאחרים ולמי?— לאלה, אשר סוף סוף לא תנוט הארץ תחתם ומעוצר וממשפט לא יקחו?!"...

גאוה כלל לאיש מעשה החפץ לקנות שם בעולם המסחר. אם כסף קבלתי ממנה מלפנים הנני להשיב לה בנשך ובמרבית, אך לא להקריב את נפשי כליל.

ומה הוא האשר אשר תמצא היא, אם תנשא לי? אחרי שבאמת אינני אוהב אותה הלא יהיו כל הימים ריבות וקטטות בינותינו, ולמי ינעמו חיים כאלה? ואם הבטחתי לה מה בכך? בעולם המסחר מנהג הוא מימות עולם כי היום מבטיחים ומחר משנים, ואין עוד מי שיאמר לערער על המנהג הזה. ומדוע אהבל אנכי לשנות ממנהג העולם? ומה גם עתה אחרי שאביה חולה ועלי יהיה מוטל עול המשפחה כלה... לא. אל תצדק הרבה!..

אם השיב גרשון את חובו לצפורה אם לא, לא נודע עוד לאיש, אבל זה נודע ברור, כי זה לא כבר בא בברית התנאים עם שארת בשר של הגביר גיטין, והכל מנבאים לגרשון עתידות גדולות כי יהיה ברבות הימים העמוד הימיני בכל בית המסחר...

יעקב חפץ מאד ללכת ולמרט את לחייו בפני כל עם ועדה, אך רגליו הטואבות לא יתנוהו למוש ממטתו...

הלנו אם לצרינו?

לְפֶלֶא הוּא בְּעֵינַי תַּעֲלוּמָה וְחִידָה
מִשְׁפָּט זֶה בְּרֶשַׁע תּוֹשַׁב עִירֵנוּ;
אוּלַי יָדַעְתָּ אָחִי, אָנָּא הַגִּידָה
הֲלָנוּ זֶה הָאִישׁ אִם לְצָרֵינוּ?
חָפְשִׁי הוּא בְּדֵעוֹת כִּנְאוֹרִים קִיצוֹנִים
וּכְאַחַד הַחֲרֵדִים יִשְׂנָא אֶת הַצִּיּוֹנִים!

ם. מ. ליטעיוסקי.

ויעקב באבקין רואה כי בתו עצובה מאד ונהלכה כצל ויבן כי „חתול שחור" עבר בינה ובין בחירה אשר יוקיר את רגליו זה כמה מבוא אל ביתו.

— כי האשם, כי נתתי לנער ההוא להתקלס בבתי זה שנים אחדות! חשב יעקב בלבבו... מי יתן ויכלתי עתה לצאת מהבית, כי אז הלכתי ישר אליו ולהביא את הענין לידי גמר: אם חפץ הוא, יקחנה מיד, ואם לא יחדל ממנה ותנשא לאחר.

אבל יעקב לא יוכל למוש ממטתו.

אפס כעבור איזה זמן בא גרשון אל הבית לבקר את צפורה.

— שמעני נא גרשון, אמר אליו יעקב.— עד הנה התאפקתי ולא אמרתי לך דבר, כי חשבתי כי מעצמך תבין להביא את הדבר לידי גמר... אמנם מלפנים אמרת לעמוד לבחינה והיית טרוד בלמודיך, אבל עתה הנה ב"ה משמרת פקודה לך בבית המסחר ועת היא כי... כי... יעקב התחיל לגמגם, כי קשה היה בעיניו להשפיל את כבודו ולבקש מאת החתן כי יקח את בתו.

— התבין?... אנכי אינני אומר לפנות אליך בבקשה, כי תקח את בתי לאשה. אבל אם מה' יצא הדבר אין רשות לי להפר. אבל נחוץ שיבוא הדבר לידי גמר. היא ב"ה כבר הגיעה לפרקה, ואתה מעכב עליה לבלי תנשא לאחר, ובעצמך תדחה מיום ליום מבלי הביא את הדבר לידי גמר.

— ולמה נמהר ככה? — ענה גרשון בשחוק — עוד יש שהות.

— עד שילבין ראשה... אמר יעקב בשחוק מר.— לא, ידידי. אנכי איש חולה, לא ידעתי יום מותי ולא אחפץ לעזב את בתי כאניה בלב ים...

— אבל דבר כזה לא נעשה בחפזון — אמר גרשון בכבד ראש.— הן שכרי לעת עתה עודנו מועט, רק שלשים שקל לחדש. ואחר החתונה הלא נחוץ לשכר דירה יפה ולקנות כלים נאים ושכר כזה לא יספיק לכל הצרכים.

— ומי ידרוש ממך כי תחיה חיי שררה? קרא יעקב.— הן אנכי ידעתי את אביך ,את זקנך כי כלם לא היו שרים וחורי ארץ, כי אם עניים פשוטים כמוני, ומדוע תלך אתה בגדולות ובנפלאות? האם אחרי היית למשרת בבית גימין תאמר כי עליך להתנהג כמוהו? ראה נא איך יחיה המון בית ישראל. הן רבים יחשבו להם לאשר גדול אם ימצאו שלשים שקל לחדש והנם מתפרנסים בצער כמובן עם נשיהם ובניהם. ובמה גרועים הם ממך?

— אנכי לא לשמוע תוכחות מיסר באתי. כל איש חי בשכלו הוא ולא בשכל זרים — ענה גרשון בכעס ויקם מעל הכסא.

— הרשות בידך לעשות כחפצך בנפשך אך לא בנפש בתי.

— אהלי, אבי! קראה צפורה אשר באה בעת ההיא החדרה ותשמע את דברי אביה.

— חדלי נא מהקומדיה הזאת! קרא גרשון מבלי הבט אל צפורה. התאמרי כי טפש לבי מהבין דבר? מתחילה שסתה את אביה בי ואחרי כן היא מבקשת להשתיקהו.

— בה' נשבעתי, כי אני לא הגדתי לו דבר — קראה צפורה ממעמקי לבה.

— ומדוע נזכר היום לבוא אלי בתוכחה? ידעתי אתכם כלכם... פתי מצאתם... גרשון פנה וילך.

טוב, כי כן נגמר הדבר, ולא נמשך לארך ימים. באמת נואלתי מאד כי אמרתי להקריב את נפשי קרבן, יען הבטחתי לה במו פי כי אשאנה. אנכי הוכחתי אותה על כי תקריב את נפשה כליל בעד אביה ואחיה ובעצמי אמרתי לעשות באולת הזאת, אשר איננה

היתה צעירה לימים ופניה היו כפני השושנה אשר אך התפתחה. אפס ברבות הימים פנה זיוה, פנה הודה, ומה גם בימים האחרונים...

ובאמת שנו מאד פני צפורה בימים האחרונים: אביה חלה במחלת הרעומטיזמוס. הוא לא יכול עוד להתהלך בחוץ ולבקש פרנסתו כמלפנים, ועל כן רק צפורה בעבודתה כלכלה את כל בני הבית ונאנסה איפו לעבוד בלי הרף ולבלתי תת תנומה לעפעפיה... גם אל מלבושיה לא יכלה עוד צפורה לשום לב. די היה לה כי מצאה ידה בעבודתה להשביע את נפשות אחיה ואחיותיה הקטנים בלחם, ולא לחשב מחשבות על בגדיה שאינם כתקונם.

וימי האביב שנת תרס"א הופיעו בכל יפים והמון קסמיהם. והבחורים והבתולות יוצאים לטיל בגן העיר שלובי-זרוע, ומהתחתנים והכלות שבתוכם כל אחד מתפאר: זה שלי הוא, או זאת שלי היא. וגם גרשון וצפורה זוגנו יצאו לטיל, אבל רוח גבורנו כרה, והוא כובש פניו בקרקע...

הוא ראה, כי בחירתו לבושה מגבעת שכמוה תלבשנה רק בימות הגשמים; אך ביום אביב, בשעה שמסביב שמחה וחג, היתכן ללבוש מגבעת כזו?

— הלא אמרת לי כי לפני חג הפסח היתה לך עבודה רבה, אמר גרשון מבלי יכלת להתאפק ולכחד את צערו הגדול.

— אמנם כן, ב"ה סכום הגון הרוחתי, ענתה צפורה בתומה.

— ומדוע לא קנית לך מגבעת? — קרא גרשון — הן חרפה היא להתראות בין אנשים במגבעת כזו, חרפה וקלון! הלא הכל מראים באצבעותיהם עלינו...

— הלא ידעת, כי אבי חולה — ענתה צפורה במרירות.

— אביך, אביך... קרא גרשון בחרי-אף — ובכל זאת חובה על האדם לבלי לשכח את צרכי נפשו. לאביך אפשר לך לתת נדבה ולו גם נדבה גדולה, אבל לתת לו את נפשך כליל — רק אוילים יעשו כאלה. אל תשכחי צפורה, כי אנכי אינני מה שהייתי מלפנים. עתה הנני נפגש לעתים קרובות עם אנשים רמי המעלה, ואם ישאלוני: מי היא הנערה אשר הלכה עמך — מה אענה אותם?

— ואם מגבעתי לך לחרפה ולקלון, מדוע לא תקנה לי אתה מגבעת אחרת לפי כבודך? הלא הזכר, כי כאשר היתה הפרוטה מצויה בידי ורע היה בעיני לראות, כי אינך לבוש בגדי כבוד, התעוררתי מעצמי למלא את מחסוריך.

— הלהתחשב עמי בעד החסד אשר עשית עמי מלפנים תבואי הפעם? — קרא גרשון בחמה עזה, — אמנם כן הוא דרך הנשים: בפיהם אהבה, ובלבם חשבונות הפרוטה...

— אנכי לא אמרתי להתחשב עמך או להרעימך, ענתה צפורה, וטרם אבין מדוע רוחך סרה. אמנם רואה אנכי זה ימים אחדים כי פניך אינם אלי כתמול שלשום... אין זאת, כי אם דבר לאט עמך ורק הואנות תבקש...

ומהערב ההוא עברו כשני שבועות וגרשון לא סר לדרוש את שלום צפורה. וצפורה מיחלת בכליון עינים לביאו. היא מתחרטת מאד על אשר הדאיבה את לבו בדבריה. היא חושבת כי אמנם היא חטאה לנגדו, כי היא נגעה בפצע לבבו בהזכירה אותו כי מלפנים קבל מידה מתנות. אבל מדוע יוכיחנה על כי לא קנתה מגבעת-אביב, והוא הלא יודע כי אביה חולה וכל מחסוריו עליה? הוא אומר כי האדם איננו צריך לשכח את מחסוריו הוא... אין זאת כי אם לא נסה לראות בענות בנים קטנים השואלים לחם, כי לולי זאת לא דבר כאלה... הן גם הוא איש ישר ולב בשר לו.

ובשנת תרנ"ז אמנם עמד גרשון למבחן אך יצא וידיו על ראשו. לפי דברי גרשון הסבה לזאת היתה, יען כי המורה הבוחן הוא איש קשה ומבקש תמיד תואנות, ומה גם מעברי. אפשר כי מקצת אמת היתה בפיו, כי אמנם המורה הבוחן לא היה מחסידי אומות העולם, אבל הסבה העקרית לא נעלמה מעיני יעקב, אשר ידע את הפתגם התלמודי: „לא יגעת ומצאת — אל תאמן".

ובתוך כך גרשון צריך לנעלים, למכנסים — במחילת כבודכם — ומאין איפא יקחם? אמו היא אשה אלמנה סוחרת בשוק בביצים בקשואים ובתרנגולים, ובעמל רב תמצא לחמה לה ולגרשון בנה, אבל בשום אופן לא תספיק פרוטתה לקנות לבנה נעלים חדשים ומכנסים. יצפורה תמהר להדריש לבחירה בטרם ידרשנה והיא ממציאה לו את כל מחסוריו.

בלילה, בלילה לפעמים אחר חצות היא יושבת כפופה על מכונת התפירה ומאיצה בגלגלה לסוב מהרה בחפזון להשלים את עבודתה למען תשיג ידה לקנות בגד חדש לגרשון אהובה. ומה יפחד וירחב לבבה בזכרה את הענג אשר תנחל כאשר ילבש גרשון את בגדו החדש. הן גם בשלמותיו הישנות אין דומה לו ליופי וחן, ומה גם בלבשו בגדי המודות...

וגרשון מקבל מאת צפורה את כל מתנותיה כמו נפרע ממנה את חובה. היא לא יבוש גם מהגיד לצפורה כי כזה וכזה יחסר לו. ולמה יבוש? הן שניהם כאחד נדבקו, ואיך יערך עמה חשבונות? הלא ימים באים והוא יצא מהבחינות במנצח והיה לרב מטעם הממשלה בעדה גדולה ויקבל שכר רב ואז תתענג צפורה על רב עשר וגדולה, והיא תמשל בכל הטוב אשר יהיה לו. נחוץ רק לחכות זמן מה, והאשר בוא יבוא.

וצפורה מאמינה בכל הבטחותיו בכל לבה. ואיך לא תאמין? הן פי גרשון המדבר, ופי גרשון לא ישקר לעולם. אם לא הצליח בבחינה בשנה זו, יצלח בשנה הבאה, ואז יבואו שניהם בברית הנשואים, וחיו יחד באהבה ושלום ויתענגו על רב טוב.

ויהי היום וגרשון היה לסופר בבית המסחר של ה' גיטין ושכר קצבו לו שלשים שקל לחדש.

אז עזב גרשון את ספרי הלמוד ואת תקותו להיות רב מטעם ויחשב וימצא כי אמנם טוב ויפה יותר לאחז במסחר, כי לפני ה' גיטין יתרפס גם „הרב מטעם", יחניף לו וישרת לפניו כעבד, וה' גיטין לפעמים בועט בו ומבזהו בפניו. וסוף סוף במה נחשב השבר ש„הרב מטעם" מקבל, נגד הרוח שה' גיטין מרויח מעסקיו העצומים? וישם גרשון את כל לבו לעבודתו החדשה, וגם החל להתגאות בפני בני גילו, אשר עוד יחלמו את חלומותיהם להבנות מספרי למוד.

ובראותו את עצמו עולה ומתנשא על גפי המסחר התגנבה לפעמים אל לבו מחשבה זרה כי לו היה חפץ, כי אז לא יבצר ממנו עתה לקחת לו אשה יפה מבנות העשירים מאנשי־השם ועם נדוניא רבה. הוא אמנם לא יעשה כזאת, יען כי את דברו לא יחפץ לשנות ומה גם בדעתו כי צפורה הרבתה לעשות עמו חסד.

אבל המחשבה הזרה אחרי שנולדה במוחו של גרשון זעזעה ועקצה אותו לעתים תכופות ויש אשר התעורר בקרבו גם מעין רגש של חרטה.

הוא בקש לגרש את המחשבה הזרה, אך היא התעוררה ותבצבץ כמו מאליה. אכן הוא את צפורה יקח לאשה, אבל הוא בזה מקריב את נפשו לקרבן בשביל לעמד בדבורו.

הוא לא ימצא כל אשר כאשר תהיה לו צפורה לאשה. כי מה היא צפורה? — נערה פשוטה עניה תופרת. לפנים אמנם אהב אותה. אך זה היה מלפנים בימים אשר צפורה

בעד מגבעת.

(ציור)

מאת **א. ז. ראבינאוויטש.**

הכל יודעים, כי גרשון באבינעוויצער וצפורה באבקין החתן וכלה הם, ובכל מקום אפשר לפגשם שניהם יחד: בגן העיר, בבית המשחק, על חתונות ומשתאות — גרשון וצפורה לא יפרדו.

אמנם תנאים לא נכתבו וגם קנין לא היה, אבל מה בכך אם לא נכתבו תנאים ולא היה קנין? הלא בעבותות אהבה קשורים לבבותם יחד, ואהבתם מה עזה ומה רוממה!

וגם בפני יעקב באבקין אבי צפורה ישבו הזוג הצעיר יחדו, ישיחו, ישחקו ולא יתבוששו.

אמנם יעקב באבקין הוא איש מהגימוס הישן, ולמורת רוחו היא התקרבות עצומה כזו בין בחור ובתולה, אבל אנוס הוא לשאת בשרו בשניו ולדום.

בימים האלה גם דברי אב עשיר אינם נשמעים, ואף כי דברי עני כמוהו, הצריך לקבל לפרקים עזרה מבתו. יעקב הוא סמרטוטני עני, מתהלך כל היום בחוצות העיר ומבקש פרנסה, והפרנסה מתחמקת ממנו, ואיננה נגלה אליו אלא לעתים רחוקות, וגם זאת במדה זעומה. וצפורה בתו היא התופרת, והיא המשתכרת ומכלכלת את הבית בשעת הדחק.

אכן יודע יעקב, כי עתה אי אפשר לגרשון לבוא בברית הנשואין עם בתו. יודע הוא, כי גרשון מכין את עצמו לעמוד לבחינה למען יוכל אחרי כן להיות רב מטעם הממשלה. אבל לכל הפחות חפץ מאד, כי יכתבו תנאים כמנהג ישראל וישברו הקדרות, ולא יצטרך לכחד תחת לשונו כי בתו כלה לבחירה גרשון, תחת אשר עתה, באמר לו איש ברמז, כי בתו מיועדת לגרשון, הוא אנוס לגמגם איזו מלות בלתי מבוררות, ופניו מתאדמים ומתכרכמים.

והימים לא יעמדו, כי חלף יחלפו. צפורה איננה עוד צעירה לימים, כי חמש ועשרים שנה מלאו לה, ויעקב יודע, כי הבנות כעבר זמנן ערכן כלוחות ישנים, שאין דורש להם. והנה עוד שנה עוברת, ואחריה עוד שנה, וגרשון עודנו מתעתד לבחינה. ומי יודע מתי יהיה עתיד לבחינה?

יעקב איננו יודע מאומה מה המה הלמודים הדרושים להבחן בהם, אבל יודע הוא כי גרשון איננו שוקד כלל על למודיו. תמיד הוא רואה אותו מתהלך בחוצות ובלילות ישוח עם צפורה בתו בגנים או יושב ומשוחח עמה בבית בחדרה ומפריע אותה מעבודתה.

הוא מבטיח, כי בשנת תרנ"ז הבע"ל יעמוד אי"ה לבחינה. — מי יתן ויאמנו דבריו ובאה בתי אל המנוחה ואל הנחלה ופני לא יחורו עוד — חשב יעקב בלבבו.

קיום עמנו אפשר רק בהברא אצלנו אויר רוחני וחומרי מקיף כל מעשי בני אדם אצלנו, כל צרכם ומהותם, כל צרכם ושאיפתם, כל אשר בהם.

תנו לנו את האפשרות לאיש אחד, לחיי־איש אחד, לחיי איש אחד בשלמות; הרבים יבואו מאליהם, יותר נכון: הרוב יבוא מאליו...

אבן לאבן יתנו את היסוד.———

ד"ר מ. י. ברדיטשבסקי.

עֲלִילַת דָּם.

כָּל־דָּם תִּשְׂנָא עַמִּי, שֶׁקֶץ הוּא לָךְ, תּוֹעֵבָה
כִּי־כֵן בְּמִתְגִּיעַ צִוְּךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ,
וּבְכָל־זֹאת רַבִּים עַמִּים בַּחֲמַת אֵיבָה
יֹאמְרוּ תָמִיד כִּי־דְמֵי אָדָם יִמְתְּקוּ לְחִכֶּךָ,
תִּשְׁתֶּה תִּמְצֶה־דָּם כַּאֲרִי טֹרֵף וְכַלָּבִיא;
הַאָמְנָם לֹא לַשָּׁוְא נִבָּא הַצּוֹפֶה עָלֶיךָ
הֲלֹא־הוּא בֶּן־בּוּזִי הַכֹּהֵן הַנָּבִיא:
„אִם־לֹא דָם שָׂנֵאתָ — וְדָם יִרְדְּפֶךָ!"[1]

ד"ר שלמה מאנדעלקערן.

---

[1]) יחזקאל ל"ה ו'.

מבראשית ע"י עושר זרים וקנין זרים; ועוד זה, אנוסים הם להניח כל פרי עבודותיהם לאותם הזרים, אנוסים המה לעשות זאת, למרות תעודתם ואולי גם חפצם, באין להם מקום כל שהוא בבית...

ועוד זאת יהרה. הקרבן שמקריב איש מאמות העולם בעד עמו, הוא רק בעת מלחמה לעמו עם האויב המכחיד. בשעת שלום, בשעה שבתוך עמו הוא יושב, אינו יודע מקרבנות באלה ומחובותיו לקרבנות כאלה, כלומר אינו יודע שחי הוא בעד עמו וצריך לחיות בעד עמו. מעשיו הפרטים הבריאים יביאו מעצמם לטובת הכלל ותועלתו, לטובת וקיום הכלל, יביאו מעצמם, באשר הם הם חוליות, חוליות בהצבור השלם, הם הם בסכומם הכולל עושים אותו הכלל ומצרפים הכל אל הכלל. אבל אצלנו ידרש מכל יחיד ויחיד שיחיה בכל עת בעד עמו, שיקריב לו קרבן בכל יום, בכל עת ובכל שעה. אנו דורשים זאת כידו, באשר החיים הפרטים וצרכם שואפים למקום אחר מחיי הכלל ומתנגדים לחיי הכלל.

להיות לאומי אצלנו, כלומר להיות זאת בכל מעשינו ולהכניע לזה כל מעשינו, הרי זה כעין קדוש השם בכל שעה, קרבן היחיד אל הצבור בכל שעה ושעה, קרבן נפשו ומיטב רוחו, קרבן מעשיו וכל אשר צריך הוא לעשות עפ"י הכרחיותו הפנימית, עפ"י מלאכותו.

אנחנו דורשים מהאיש ישראל שיהיה יתר מכל אדם, שיהיה מקריב תדירי מכל אדם, בעוד שלנו האפשרית היותר מעטה לחיים צבורים, מאשר לכל אדם.

היפלא הדבר לראות הקרעים הרבים בנו, רצוני: לראות את החזיון הרב בבני אדם שבנו, אינם יכולים להכנע בכלם ויתפרצו ביד חזקה, למקום שאנושתם שואפת... היפלא הדבר, שעלינו לקבול בכל שעה על מיטב בנינו ההולכים לנטור כרמים אחרים ונשמטים אחד, אחד...

הנני כופל את דברי: „בנוהג שבכל חברה, שהסכום הכולל אצלה היא תוצאה אחרונה ממצב המעמדים הפרטים והחזיונות הפרטים; ואצלנו בין הסכום הכולל ובין החזיונות הפרטים תהום מבדיל. — אנשי-צבא-רוחנים מעמידים אנו בין כל הקול-מורות ולנו אין מזה מאומה, כלומר רושם אותם בנינו לא יראה בבית".

„ועל דבר זה לבי לא ירגע. לבי לא ירגע, בראותי, כי למרות האישים הרבים מבני ישראל, המגדילים לעשות בהשכלת המערב, אין אצלנו מזה רושם כל עיקר, רצוני לאמר, כל עבודות האישים הפרטים האלה אינם מונים אצלנו חשבון כללי, חשבון כללי-עברי-השכלי, הם אינם נשארים אצלנו לקרן-קימת"...

וזהו הדבר. התהום הרובץ בין מה שבבית ובין מה שבחוץ גדול מאד, או אולי יותר נכון, אין לנו בית כלל...

* *

*

קיום עמנו, האפשרות היחידה לקיומו מונח בבריאת אפשרות מקפת כל החיים של יחידים ויכולתם להצטרף לאויר כולל, רצוני בבריאת האפשרות, שחיי הכלל יהיו רק הארכת החוטים של יחידים ושמירת המעשים של יחידים לדורות.—

וגדלו, מבלי נוכל לעצור בהם; וכעבר השני הצטמצמה היהדות בחוגה, מבלי תת מקום כל שהוא לעבודה חדשה, רצוני: מבלי להניח כל אפשרות לצרף לה עבודה חדשה, עבודה שכבר אנו עובדים אותה. גם ילדי הרוח שנוליד, אנוסים להיות אסופי השוק אצל אחרים מבלי נמצא להם כל קרן זוית בבית.

הוא הדבר אשר דברתי: „שומעים אנחנו בכל עבר ופנה לאמר, הרי שפינוזה, הרי מימון, הרי הלוי ומאירבר, מנדלסון ברטולדי, הייני וברנה, רובינשטיין ואנטקולסקי, לאסאל ומרקס וכו', אשר לקחו חלק בהשכלת המערב וכו'. אבל שוכחים אנו, כי דוקא האנשים האלה יעידו את ההפך, ממה שאנחנו רוצים להוכיח בם; שוכחים אנו, כי אחרי כל האישים הפרטיים הרבים שלנו, העובדים בשדמות הקולטורה ואגפיה, אין לנו בעד עצמנו אפילו מאומה מזה; רצוני, היחידים האלה לא יצטרפו אצלנו לחשבון גדול לאומי עברי, בהיות כלם עובדים בכרמים אחרים ואנוסים היו לעבודה מבחוץ.— אנוסים היו לעבודה מבחוץ, אחרי שבפנים לא נשאר מאומה לקשר בזה ולשתף לזה כל העבודות האלה".

„אם חפצים אנו להיות לעם, צריכים אנו לדעת את האפשרות הראשונה לשתף נכסינו בתור עם"; רצוני: עלינו למצוא את האפשרות להמשכת איר הלאומי על כל הצרכים האנושיים, ולהַטוֹת, ליכולת הַטָּיַת החוט התולדי על כל מעשינו ועל כל צרכינו.

על כל מעשינו ועל כל צרכינו.

„ציוניות בבזל, מבלי תת, בטרם תתן את האפשרות להיות עברי בכל המפעלים, החומרים והרוחנים, גם מחוץ לארבע אמותיה, להיות בכל המפעלים החומריים והרוחניים עברי, היא כעין היהדות האשכנזית בבית הכנסת ורק בבית הכנסת..."

הלאומית היא רק סכום הכולל, סכום המצרף את כל המעשים היחידים מאנשים יחידים להרבות כוללת בעלת צורה מיוחדה. וע"כ היסוד הראשון והעיקרי שלה, יסוד הקיומי היחיד שלה, לברוא את האפשרות לשמור כל הכחות הפועלים בחוגה ובנחלתה, לשמור ולהשאיר בה כל מה שאדם עובד ובורא. ובהסר היסוד הזה, כמו שעתה אצלנו. באין מאסף לכל המחנות, אין ביכלתה להתקיים כלל; אין ביכלתה להתקיים, באשר האישים הפרטיים. האישים בני-חורין, השואפים לעבודה קולטורית, תהיה איזה שתהיה, מרגישים בנפשם נגוד גמור להחוג הלאומי הצר, חוג שאינו נותן אותם לעשות, מה שאנוסים המה לעשות...

תחת שאצל כל עם הלאומית הוא האוצר היחידי, שבו עוצרים ועצורים כל הסגולות האנושיות של עצמם ושל אחרים, תחת שהיא הערבון התמידי על נצחות מעשיהם ופעולותיהם והשמירה, היותר מעולה, לקניניהם; תהיה אצלנו הלאומית, לפי יחוסה להצרכים הקולטורים, ליסוד שנוא, רצוני ליסוד סותר כל מה אשר אנו חפצים לעשות וצריכים לעשות. ואותה הרגשה ישנה אצל כל איש ואיש, אך יחל להשתלם ולשאוף אחרי איזה קולטורה; אותה הרגשה ישנה, ברב או במעט, ביודעים או בלא יודעים.

לאומיות של אחרים מעשרת את האישים הפרטיים, בתתה להם נחלת-קדומים רבה בכל מפעל ומפעל וכנוס קולטורי כבוש בכל מפעל ומפעל. ולעמת זה מתעשרת היא מהמעשים הפרטיים ומהעבודות הפרטיות של גאוניה ורביה בכל דור ודור —— תחת שאצלנו אין האפשרות בזה ובזה. כל העובדים הקולטורים, כל העובדים ובאים לעבוד בשדה הקולטורה, לא ימצאו לפניהם מאומה מן המוכן ואנוסים על ידי זה להתחיל הכל

מכפנים ולא תרבות מבחוץ. לנו אין עוד תרבות של קיום, גם אם תעידו עליה שמים וארץ. ננקוב את החזיון הסר באיתיותיו: לנו אין שמים ואין ארץ. — —

II.

אבה ואנסה להעלות רעיון אחד עקרי מן הקודם ולבארו, רעיון שעל הרבה הרבה יבוא ללמד. — אבאר בזה מה שאני תושב תחת המשכת האור הפנימי לדורות והַטָוַת החוט הלאה...

הקולטורה היא רכוש־רוחני־תולדי, רכוש מקיף כל החיים הרוחניים האנושיים ומכנים אותם תחת צורה נפשית תולדית־עמית. בשפה מופשטת: הקולטורה היא שארית העולמות מהחיים בני־יומם והצרכים בני־יומם. שארית מתנחלת מאב לבן ומדור לדור. כל בן מתחיל במקום שסיים אביו. עפ"ר מוצא לפניו נחלת־אבות וכל דור ודור נוחל מהקודם לו ומוצא עבודה פוריה לפניו.

אותה השארית העולמית בצביונה המיוחד, לפי שרשה, היא היא האור הפנימי, האור הרוחני המאיר לנשפעיו מצד אחד ומושפע מהם מצד שני. הבנים ובני הבנים נהנים מן האור הקולטורי ומוסיפים עליו, מקבלים ונותנים, חיים ומחיים, כל דור טוֶה את החוט שנחל הלאה ויאריכו הלאה.

דור הולך ודור בא, והקולטורה הצבורית נותנת להם קלסתר עולמי ומקום אחד להתגדר ולעשות, להתגדר ולעשות מעשים שיש להם המשך וקיום.

הקולטורה האלילית, למשל, היתה קולטורה של איזה דורות, נניח, שהיו דורות של תהו לפי מובן הדתי. מתן־תורה עד הקימו וקבלו היה לקולטורת הנבואה וכל רחב חללה הרוחני. התלמוד היה לקולטורה שלמה, קולטורה שמזגה את הרכושים האחרים, כמו השכלת פרס ורומא, אל נפשה ותהיה לעבודה רבה לדורות רבים, לעבודה מקפת הרבה צרכי האדם, מחשבותיו, רגשותיו, חייו המעשיים והאישיים, המשפטיים והעמיים. כל מה שאדם מחדש ושהיה צריך לחדש, גם דברים מתנגדים לרוחה, מצאו בה סמוכים ומקום להכנס. הקולטורה האלכסנדרית היתה קולטורה שלמה, נוסדה בעיקרה על חכמת־יון, קרובה לאורחא דמהימנותא, ומזגה לתוכה כל תורת משה והנביאים, שהיו עמה לבשר אחד ולרוח אחד. שניהם, רצוני הקולטורה האלכסנדרית וקולטורת התלמוד, לא היו רק קולטורות בספר, כי אם גם בחיים; אחרי ששניהם יצרו בני אדם שלמים, בני אדם חיים לפי רוחם ונכרים בברם ותוכם לפי טפוסם ומהלכם. — כן היה בקולטורת הקבלה, כן היה בדכוותהּ. גם באותה של פלוסופיא הדתית, עם כל היות זו האחרונה כשניה להיהדות ההלכותית, עד שגם העומדים בראש המחשבה, אנוסים היו להורות לגבופים בינה עיונית ולסדר עם זה משנה תורה... היתה עכ"פ עבודת המחשבה גופא מתנחלת מאב לבן ומדור לדור; ועם זה נשארו עולם המחשבה וקולטורה העיוניות בישראל ונתנו מקום לחושבים מישראל לחיות ולהיות, אם גם במסגרת דתית. — איני צריך להעיר על הקולטורה השלמה של היהדות ההלכותית, של החכידות גברתה ובאיזה מדה גם ראשית ההשכלה העברית. — אבל עתה, עתה נתפרצו החומות ונקרעו החיים בנו לקרעים, שאינם מתאחים... מעבר מזה הצרכים הקולטורים האישיים רבו וגדלו בנו למדי, רבו

החנותים שלנו סותרים את בתי־הכנסיות ובתי המדרשות והחולין סותר את הקדש; מה אנו ומה חיינו, עם כל האבוקות שבידינו? איזה תקומה ישנה בקומה רוחנית שלנו, הנכפפת בכל יום? מה אנו, כשאנו לעצמנו?—

ולאידך גיסא, לאלה ההולכים לנטור כרמים אחרים ורק כרמים אחרים יש לומר: חייבם, מהותכם, הדם הנוזל בכם סותר מה שבפיכם, מה שבמחשבותיכם ובדעותיכם.

לשוא, לשוא אתם מתימרים בחכמות ומדעים, לא טפחתם ולא רביתם; לשוא אתם מדברים בלשונות, זרים הם לכם ולרוחכם.

ההשכלה והדעה לא תועיל מאומה, כל עוד אין היא מוכרחת בתולדה ובכל מה שהיה עד עתה. הקולטורה היא תוצאה, תוצאה ארוכה מקורית ונשמתית, אבל לא התחלה הבאה מן החוץ ועבודה רק לשם חוץ.

בכל מקום יש הבדל גדול בין פנים ובין חוץ, ולא מבעי בפנים וחוץ שלנו, שאין כל קשר ביניהם.

מתירא אנכי, פן אחריד את הלבבות; אבל שם, שם בין אותן הרעיונות, שהאדם מליבא לפומיה לא גליא, מחשבה אחת גוררת מחשבה אחרת: שמא הספרים שלנו, המונחים בארון, לא יכנסו עוד לחיי בנינו וישארו ערומים מקניננו? ולהפך, שמא סגירת בתי־ספר אחרים בפני בנינו אינה רעה כל כך, כמו שנחשוב? שמא אין לנו רשות בלל לעבוד בשדות, לא בבשנו אותם!

רגילים אנחנו לדבר משרש ישראל, מעצם היהדות, מנפש העם העצמי, בשפת רנ"ק: האלהים שלנו. אלהים יושב במשכיות תולדתינו ורוחנו העמי, אלהים רוצה דוקא בבניו ובבני־בניו לחוד וקשים לו גרים כספחת... אבל מעולם לא יעלה על לבבינו, שמא קשים הגרים מאתנו להם? שמא גם אנחנו נעמיד סמל אחר בהיכלם, בשעה שנביא מפרי מזרח שלנו למערבם!

מתירא אנכי להכריז על השאלות האלה ברבים, שאלות הנוגעות להמבריזים בעצמם ולכל איש נתקה רגלו באיזה מדה מאדמת אבותיו; אבל שקר גדול אעשה בנפשי ובנפש אחרים, אם אעבור על אותם הדברים בשתיקה. רמיאה־עצמית היא להאמין על עצמו: יכול אתה לשמור כל מה שבבית, כל צרכו; ולהפך, יכול אתה להבלע כלך בנחלת־זרים.

אותן השאלות המעסיקות אותנו בדבר חובותינו הלאומיות והמוסריות לעמנו ולקניניו, הן הן מעסיקות אותנו, צריכות הן להעסיק אותנו בצד אחר, בדבר חובותינו להם. העברי שבנו מיכר את כליותינו השכם והערב: היש בידך רשות לעזוב נחלת־אבות? ואותו העברי שבנו שואל ג"כ: היש לך רשות להשתמש בנחלת־אבות, שאינם אבותיך?

כמה התמימות להיראים שבנו, החושבים: מה שהיה יהיה לעולם, אנחנו אין אנו מפחדים כלל את הבדקים שבחומה...

כמה תמימות וסכלות גם יחד היו לאבותינו ולרבים מאתנו עוד היום לחשוב, שספרים של אלה דים לפקוח את עיני נפשינו; ולהפך, שעינינו הרואות יכולים להביא ברכה לספריהם ולחייהם.

כמה קצר־רואי בזה לחשוב: גם קיצו של י' לא יבטל... או אחרת: שמה שהכלל אינו עושה בעד עצמו ואינו יכול לעשות, יכולים יחידים ממנו לעשות בעד אחרים...

תרבות! תרבות! למה נעשה שקר בנפשנו? לנו אין עוד תרבות קימת! לא תרבות

לשאלת התרבות.

I.

—אזנינו כבר תלאינה לשמוע את השם קולטורה אצלנו נחזר ונשנה מאת אלפי־פיות במלא ספרתנו זה כמה. גם רבנינו ותורנינו, אלה האנשים שעד העידנא היו טרודים לדון בהלכה או להוציא מקרא מידי פשוטו, עוסקים בשאלה זו בכבד ראש, כדבר נוגע לכל הצבור. — והכל סובב על אופן אחד: הקולטורה מותרת היא לנו או אסורה? היש לנו, בני ישראל, רשות להשתמש בה ולהכניסה במחיצתנו, כמו שהיא, או אין לנו רשות לזה? הנוכל לצרפה, בלי כל חשש, להציונות, או לא נוכל לעשות כזה? והציונות גופא, שמא היא רק קולטורה לחוד, שמא היא רק עצם אותו דבר ותו לא מידי?

ההשכלה בשעתה כבר הזיקה להדת בהרבה, ועוד נוספה עליה מין הקולטורה... השם בעצמו מוזר וחשוד... ההשכלה בשעתה אמנם פשטה את הרגל, מפני שהולידה את ההתבוללות, אבל הקולטורה היא מין דבר אחר, מין דבר מועיל לנו. — פליגו בזה הדעות.

אָעיר, כי אלה ואלה, המתירים כהאוסרים, חושבים בעיקרו של מו"מ זה רק על אדות הקולטורה החיצונית, קולטורה של האומות, שאנהנו שרוים על אדמתם, קולטורה המערבִית, קולטורה של יפת, שלכל הדעות היא רק מעשה ילדים גדולים... לעם ישראל בעצמו יש קולטורה ארוכה, שקולה כנגד כלם; היא היא הגברת והשאר רק – השפחות, לה השמים כסא, תחת שלאחרים רק הארץ נתנה.—

והאוסרים כהמתירים, מלבד אחד או שנים, כאלה המפליגים לצד שמאל ביותר... עם כל כונתם הרצויה, עוד רחוקים הם מהשגה שלמה במהות הדברים, שעליהם הם דנים ועוד לא באו אל קרבם נכונה.

מה אעשה? איני מאמין לאלה את הקולטורה שלהם מבפנים, ולאלה — את הקול־טורה מבחוץ. איני מאמין בזה ובזה: בהמשכת אותו האור הפנימי, שבו הם אוחזים, לדורות בגולה, ובהַטָּיַת החוט הזה הלאה בדרך קיים ונכון; יותר מפורש: איני מאמין באפשרות קימת לחיים שלמים ולאנשים שלמים אצלנו מבלי כל נגיעה חצונית, ולהפך, באפשרות הכנסת האור החיצוני למה שבפנים...

אנשים, שלא עמדו אבותיהם על הר סיני, רחוקים מהמאור שבתורה ויסורי התורה; ואזנם לא תקשיב לעולם את הַבנין עדי־עד וחרבות הר חורב... וכן הדבר להפך, אנשים שאינם שייכים על פי שרש גזעם לאותה קולטורה, בשמה ידגלו, אינם נכנסים בה לעולם, גם אם יתערבו עמה ונוטרים את כרמה.—

לחנם, לחנם אנו מתימרים בקולטורה מוסרית מאד נעלה, העתידה להיות לאור גוים. בעוד חשך באהלינו ואפל בחיינו. אנו מדברים מרוח חיים, בעוד אין לנו האפשרות החומרית לחיים; עגני שמיא רוכבים ממעל, בעיד שבארץ אין מקום להניח בו את ראשינו.

תקוה טובה לעתיד, כי במדה שתרבה יכלתו, בה במדה תתרחב ותשגא גם פעולתו המועילה...

הוא זוכר באירוניה מרה את הדמיונות ההם, שהיו רק אילוזיה נחמדה: המציאות הביאה ממש את ההפך!...

... עוד גם בפרק הזמן הקצר, שבין האירושים והנשואים, כבר הרגיש פעם בפעם חסר־פנאי, הרגשה מעין הגבלה ידועה בחפש־הפעולה הקודם; אולם לפי דעתו אז היו כל אלה רק מפריעים זמניים וארעיים, שסבתם היה דוקא מצבו המיוחד בתור חתן, ואחרי החתונה, כשתבטל הסבה, תבטלנה גם תוצאותיה מאליהן —

כן היה חשבונו, ומה מוטעה היה החשבון הזה!

בזכרָנו עוברים חדש אחרי חדש בשנה הראשונה לנשואיו... היכל להתאכזר כל כך לרעיתו הצעירה, אשר ישבה כל היום שוממה ובודדה בבית — היכל למנוע ממנה את חפצה, להתבדר מעט בערב?... היכל להתרעם עליה, שלא מצאה כל ענג בזאת, שהוא יושב וקורא בספריו, מבלי שעות אליה?... תלונותיה מהמין הזה היו בחבה יתרה, בהתרפקות של אהבה רבה — היכל לקצף עליה? היכל להשיב פניה?...

הוא מתעכב בכונה בזכרונות האלה, עומד ושוהה בהם בכל האפשר יותר: אלה הם עוד מהיותר־נעימים, מהיותר־טובים ומשמחים... בהם עוד הרבה צדדי אורה, נקודות אשר וענג רבות; לא כן באלה, הבאים אחריהם, העוברים כסדרם לפי זמניהם המאוחרים!...

... לדת־מכבירה קשה, התרפאות אטית, מיני מיחוש שונים, חליי־ילד תכופים, הריון ולדה חדשים, חלשה חוזרת לפרקים אצל האם ומקרי־מחלה תכופים אצל הילדים — שלשלת ארכה של מיני פגעים שונים בהפסקות ממושכות פחות ויותר הולכת ונמשכת במחשבתו, ובמדה שהשלשלת הזו הולכת ונמתחה, בה במדה נעשות חוליותיה מלוכדות, עבות וכבדות יותר ויותר... הוא נעשה אב לארבעה בנים, הצרכים מתרבים, השכר איננו מספיק, השעות הרחוקות נעשות תכופות יותר והטרדות התמידיות נוטלות ממנו את היכלת, לעבוד בזריזות הקודמת: שעות עבודתו מתרבות כמו מעצמן והוא אנוס לאחר יותר ויותר בבית המסחר —

העול הולך וכבד, הצואר נכפפת יותר ויותר!...

לבלי שוב חלפו גם הימים ההם, שהיה מכשר עיד להתמרמר, לפחות, להרגיש מחאה פנימית נמרצה נגד סדר־הדברים הזה: הכל, הכל התחלף בהכנעה גמורה מאפס כח, בהשתעבדות מחלטה מאפס אינרגיה —

הוא הולך וכושך בעל!

— הזה הוא הדבר ?... לא, לא!... לאכול איננו חפץ כלל, לא חפץ גם לפני כן...
ועינו נחה רגע על שלחן־הכתיבה שם בפנה. מקומו הרגיל של השלחן הזה הוא בחדר־המשכב, אך כשחלה הילד וצר המקום שם, הוצא השלחן לאיזה זמן הנה, אף על פי שגם פה צר המקום מאד...
מח שיפלינסקי עסוק זמן־מה בפרטים הבלתי־חשובים האלה ורק פתאם הוא נזכר:
— הלא זה הדבר!... כן, כן!... ואיך יכלתי לשכח ?!...

* *
*

שיפלינסקי הרגיש זעזוע חזק, כאלו דחפו מי בכח, ובאותו רגע הרים את ראשו, הנטוי אל חזהו. ברגע הראשון לא אבה להאמין, אך בקירה אחת בספר הפתוח לפניו הוכיחתו, כי נרדם באמת: הוא לא הפך גם צד אחד בספר...
הוא נטה לאחריו, נשען בערפו על גב הכסא ועל שפתיו נגלתה בת־צחוק. באירוניה מרה ומפח־נפש חשב:
— הנה הוא משפט הקריאה הזו!... וכמה שבועות עוברים ללא קריאה בהחלט!...
עיניו מביטות נכחן, אל המנורה הדולקת, אך המבטים הנטויים האלה בלי־דעת הם לגמרי, רק מפני שהוא קופא על מקומו בלי־תנועה —
ומצב הקפאון הזה מטביע חותמו גם על מהלך מחשבותיו של שיפלינסקי: המחשבות האלה הולכות ונמשכות באטיות מיוחדה, נגררות זו אחרי זו בעצלתים, מסתעפות זו מזו על פי היחס היותר־קרוב, מבלי כל הקפיצות הרגילות לצדדים, מבלי כל הדלוגים הפתאמיים וההעברות הבלתי־צפויות, שהרעיון עובר ודולג על פי רב מענין לענין...
... כמה שבועות וירחים עוברים לשיפלינסקי, מבלי שתהיה לו יכלת להקדיש אף שעה אחת לקריאה כהגן!... הוא מרגיש מאד צרך בזאת, מצטער הרבה על שאין לו אפשרות לספק את הצרך הזה — אך עצם העובדה איננו משתנה על ידי כן!... אחרי הפסקה ארכה של שלשה ארבעה חדשים, יש שעולה בידו לסדר את זמנו כחפצו, ובמשך ימים אחדים הוא קורא יום יום כשעה אחת לפני השנה; אולם מסבות שונות, על פי רב — בלתי־צפויות. פורעות פעם בפעם את הסדר הקבוע, הספר המוחל איננו נשלם וההפסקה החדשה הולכת ונמשכת שבועות וחדשים רצופים...
במחשבתו עוברת שנה אחרי שנה לאחור: המאוחרות בראש, המוקדמות יותר — אחרי כן... הוא מגיע בזכרונותיו לאותם הימים הרחוקים, כשהיה עוד גר בעיר הגדולה הזאת, עלם בן עשרים שנה, שבא רק זה מעט מעיר מולדתו הקטנה והנדחה ויהי מלא חדוה על כל המעלות הטובות של מקום־מגוריו החדש: שכר מספיק לצרכיו, שחרור מתביעות קנאים חשכים והעקר — בתי־ספרים מלאים וגדושים, הנותנים יכלת לקרא כל מה שהלב חפץ —
כה טובים ונעימים היו הימים ההם, מה מאשר ושמח היה אז! אותו לא ספקה עוד ההכרה, שהוא עצמו משתלם, ושפע הכחות הרב, שהרגיש בנפשו, הקדש במדה ידועה לטובת זולתו... אמנם, לא גדולים, לא כבירים ביותר היו המפעלים, אשר השתתף בהם; בכל זאת נעים היה לו להכיר, שפעולתו היא בערך שוה ליכלתו, והדבר הזה נתן בלבו

— אכן, איש טוב ורחמן אני! — הסתמן אותו הרגש יותר ויותר, הסתמן ומעט מעט התגלם ברעיון מסוים — היא בכל טרדותיה ודאגתה לילדים לא שכחה גם אותי וסעודתי ואני...

פני בלומה הכחושים והכמושים, עיניה הטרוטות מבכי ונדידת־שנה, העגולים הכוחלים־כהים מתחת לעיניה וכל חזותה הנענה והמדוכאה עוררו בלבו רגשות צער וחמלה רבים. יחד עם אלה הרגיש גם מוסר־לב קשה והתרעמות נגד עצמו, שאיננו חס על אשתו כראוי —

— לא, כן לא יעשה! — החליט בנפשו, וההחלטה הזאת נתנה לו כח חדש, הסירה כמו ביד את לאותו הקודמת ותעורר בקרבו אינרגיה עצומה.

... בלומה סרבה זמן רב, נסתה להבטיח, כי איננה עיפה עוד, נסתה להוכיח, כי לו נחוצה המנוחה יותר מאשר לה; אולם דבריו חזקו עליה והיא נאותה לשכב בתנאי, שיעירנה אחרי שעות אחדות.

* *

*

כאשר נוכח שיפלינסקי על פי נשימתה הקצובה של בלומה, כי ישנה היא כבר, קם לאטו ממושבו ויתבונן בשימת־לב רבה אל הילדים החולים, אחר שח בזהירות וימשך קצת למעלה את השמיכה הקלה שעל הילד ובערישת הילדה העתיק מעט את הכר, אשר צנח הצדה וישמט מתחת לראש החולה... עוד רגעים מעטים הסתכל בפני הילדה השוקטים, האזין לנחרתה הצרודה, אחר הביט אל השעון, ובהוכחו, כי עוד שעה ורגעים אחדים עד „נתינת" הסמים — פנה לצאת מחדר־המשכב אל חדר־האכל; אולם בעברו על יד המטה נעצר עוד הפעם, כי נמשכו עיניו מבלי־משים אל בלומה הישנה...

היא התירה בשכבה את לבושה ממעל וחלקי צוארה, כתפה והחזה היו חשופים... מה כחושה היא כלה! רק עור יבש מתוח על עצמות בולטות וצבע העור עפרורי־כהה... עינו החליקה על פני הלחיים הצומקות והשקועות, על פני החטם והסנטר המחודדים, על פני היד הצנומה, הפשוטה באפס־כח, ועל פני כף־היד, שכל פרקי עצמותיה וגידיה בולטים מתחת לעור הדק והיבש בקלף — כל אלה עברו לפני עיניו במראיהם עתה ובדמיונו הצטיר מראה של אותה האשה עצמה בזמן אחר, בעבר לא־רחוק עוד כל כך —

— רק תשע, עשר שנים! לוחשות שפתיו ולבו מתכוץ ממין כאב נורא, שאין לבאר אותו בדברים — רק תשע, עשר שנים, ומה נשאר ממנה!?...

הוא עובר לו הלאה, נכנס אל חדר־האכל, אך הרגשת הכאב הפנימי איננה חולפת גם שם —

— האמנם אשם אנכי?! — מנסה היא להרגיע את עצמו; אולם הדבר הזה איננו עולה בידו: ישנה לו וישלש עד לאין קץ, כי לא בו האשם. אך שם בעמקי נפשו פנימה עוד ירחש הרגש המר הקודם, לא תכחד בשום אפן ההכרה הבהורה של אחריות עצמו!...

הוא מתקשה בינתים לזכור, מה הניעתו להכנס הנה? אין כל ספק, שדבר־מה עוררהו לזאת; אולם מה הוא אותו הדבר, איננו יכל לזכר עוד... עיניו עוברות מחפץ אחד למשנהו בחדר, אולי יעוררו אלה בזכרונו את הנשכח, וברגע שעינו נחה על ארון־המזון, עולה על לבו מבלי־משים:

— אמת הדבר, רוזנגרטן איננו קמצן כל כך, שיכשר בעיניו לעשות מעשה כזה בשביל חשבן פחות; בכל זאת... מוטב שישארו הדברים כמו שהם עתה...

מצב־נפש שיפלינסקי היא מהמין ההוא, שהאדם מסתלק בו בחפץ־לב מכל שנוי, מסתלק גם מכל שאיפה לאיזה דבר שיהיה; רק חפץ אחד ממלא את כל הנפש, חפץ לקפא במנוחה שלמה על מקום אחד, להשאר בלי כל תנועה קלה.. במצב־נפשו זה כמעט שהיה צר לו לראות, איך עוזר־הרוקחים מכלה להכין את סמי־הרפואה, הנועדים לו: הוא נעצל למוש ממקומו, נעצל להניע אחד איבריו —.

מו על כרחו קם ממושבו, סלק את המגיע ממנו ויקבל את המוכן לו.

* *
*

ראשית השעה הראשונה אחרי חצות־לילה היתה כבר כאשר יצא על פני חוץ. בשעה שהלך מבית־המסחר למעונו טפטף גשם דק וקר, אחר — בהליכתו לבית־המרקחת היה גשם מעורב בכפור, ועתה — בהזירתו כבר חדל הגשם, אך הקר גבר ומרצפת הרחובות הרטובה מקודם נעשתה חלקלקה מאד. קשה ביחוד היתה ההליכה בצדי־הרחוב: רק בהתאמצות רבה וזהירות מיוחדה אפשר היה להמלט ממעידה פתאומית — ואחרי רגעים מעטים כבר הרגיש שיפלינסקי, כי כל גופו רטב מזעה, ויעבר אל אמצע הרחוב.

— מה היה, לו נפלתי ואנפץ בנפלי את צלוחיות־הסמים שבידי?...

אולם גם הרעיון היחידי הזה נפסק באמצע ולא נמשך הלאה: שיפלינסקי נעצל גם לחשב מחשבות. הוא הלך בכבדות, כי הרוח העז והקר נשב לעבר פניו וידחפהו לאחור; לרגעים היה אנוס לעמוד ולפנות הצדה מעט מפני הרוח החודר ודוקר כמו במחטים —

ובכל זאת לא נתן קץ דרכו כל שמחה בלבו; להפך, נראה היה, כאלו נעמה לו גם ההליכה הכבדה הזו הרבה יותר מהכניסה לביתו...

שם מסר את הצלוחיות ליד בלומה והוא עצמו נעצר זמן מה בחדר־האכל, כי לא נכון היה לו לגשת אל החולים ברגע בואו מהחוץ, מהקר שברחוב... עיניו כאבו מאור־החדר אחרי חשכת הרחוב. קצית אזניו ופניו האדימו ויתלהטו מהחם אחרי הקר — וכל ההרגשות האלה התחלפו מהרה בהרגשת עיפות כבדה מאד: הוא עבר ברב עמל אל חדר־המשכב, אך שם צנח מהרה באפס־כח על הכסא הסמוך לערישת הילדה החולה..

במשך כרבע שעה היתה בלומה עסוקה בילדיה החולים ולא שעתה אל אישה, אשר ישב בקרבתה דומם ובלי־תנועה; פתאום כאלו נזכרה ותפן אליו:

— הן לא אכלת עוד, ברוך, מהצהרים מאומה... הנך רעב בודאי... שם על הדף התיכון בארון־המזון מוכנים בעכים. מליח עשוי... בארגז מימין יש נתח כרכשאה... אם חפץ אתה — בבקבוק כוס חלב...

שיפלינסקי לא זכר כלל עד הרגע הזה, כי לא אכל עוד בערב, וגם כשנזכר עתה, לא ידע בעצמו, החפץ הוא לאכל אם אין?..: הוא הוסיף להחריש, לא ענה דבר, אך דברי אשתו עוררוהו מבלי משים להביט בפני הדוברת, ובמדה שהוסיף להסתכל בפנים האלה, בה במדה תקפהו יותר ויותר מין רגש מוזר, מוזר מאד ובלתי־ברור גם לעצמו ברגעים הראשונים —

הפריעה את הדומיה; לפעמים התערבה בזאת גם שחיקת סממנים, אשר שחק עוזר־הרוקחים...

כל אלה נסכו מין עצבות, עצלה ונטיה־לשנה על שיפלינסקי, אשר נטה אל הפנה, המרוחקה ביותר ומוארה פחות מהאחרות, וישב שם על הדרגש המעובת. ראשו נטה באפס־כח לאחריו, עיניו נעצמו למחצה, ובמצב כזה ישב ויסתכל, מבלי העמק חקר במראה־עיניו, — ישב ויחשוב, מבלי התבונן במחשבות עצמו...

במשך זמן מה הסתכל בפני האנשים, המחכים כמוהו להכנת סמי־הרפואה, אשר הזמינו, ומבלי־משים עלו על לבו מחשבות והשערות שונות על דבר מיני המחלה, שגרמו להזמין את סמי־הרפואה האלה, ועל דבר המזמינים, איזה יחס יש להם אל החולים..., הזקנה הכפופה ההיא, המקבלת מיד עוזר־הרוקחים את הצלוחית והקופסה, היא בודאי אומנת בבית עשיר; הילד האמון על ידה חולה; אותה מלוה משרתת־הבית, היא הנערה, העטופה כלה במטפחת עבה ועומדת שם בביאה על יד המזוזה... שתי העלמות הצעירות, העומדות זו בצד זו על יד השלחן ומשגיחות היטב אל כל תנועותיו של חניך־הרוקחים — אלה אחיות הן בלי ספק... מחכות בקצר־רוח רב: אולי מפני שהרפואה נחוצה ואולי מפני שהן יראות ללכת יחידות בחשכת־הלילה?... הרחוק מעונן מזה?... ומי הוא החולה בביתן: האביהן, אם אכן, או אולי אח יחיד?...

הוא לא נתן לעצמו חשבון, במה מענינים אותו כל הפרטים האלה, שאינם נוגעים לו בשום אבן: ההתענינות הזאת באה כמו מאליה, והוא כמעט גם שלא הכיר אותה בעצמו —

בינתים עברו עיניו מהקונים אל הרוקחים, ואחרי עיניו נמשכו גם מחשבותיו. הוא הביט אל עוזר־הרוקחים והחניך, העוסקים איש איש במלאכתו בלי חפזון ויחד עם זאת — בלי הפסק... בעיניו לא היה כל ספק, כי שניהם נלאים מאד אחרי עבודת־היום הממושכה, הם נכספים בודאי מאד למנוחה, אך לכם אומר להם, כי לא כל כך מהרה יעלה הדבר בידם... עוד לא אחת ושתים ירגיזום ממנוחתם במשך הלילה...

— גם החיים האלה אינם נעימים ביותר! — בא הוא לידי מסקנה, והמלה „גם" נוהגת למחשבותיו מבלי משים מגמה חדשה: הוא עובר מעט מעט אל גוף עצמו, אל אותם תנאי־החיים, שהוא נתון בהם, ואל אותן המסבות, הגורמות לו להיות טרוד כל הימים ונוטלות ממנו פעם בפעם גם את היכלת להנָפש כדי צרכו בלילות —

— האמנם רק הוא אשם בכל זאת?...

הכנוי „הוא" מכֻון אל אדוניו רוזנגרטן. השאלה הזאת מתעוררת פעם בפעם, אך שיפלינסקי מתקשה להשיב עליה בברירות. אמת הדבר. כי בבית־המסחר מוטלת עליו עבודה רבה; כל הספרים נערכים וכל החשבונות נעשים רק על ידו; אולם... האם נסה לדרוש עוזר ואדוניו לא נעתר לדרישתו?!...

— ומדוע הוא מחריש באמת ואיננו מנסה, לפחות, לדרוש?

גם השאלה הזאת איננה חדשה כלל, כי לא אחת ושתים נערכה לפניו... הדבר אמנם איננו ברור גם בעיניו, איננו מחֻור גם לו כל צרכו; אך מין רגש פנימי נעלם לוחש לו תמיד, כי את הדבר הזה איננו צריך לדרוש: מוטב שיעמל הוא עצמו עוד שעות אחדות יתרות. אך עוזר הגון אל יהיה על ידו!...

— מי יכל לדעת, לראות מראש את הבאות?!... כמה מקרים כאלה כבר היו!...

אשר חלה לפני ימים אחדים — לא נראה כל שנוי לרעה, אך לעת-ערב נגלו בשֶפֶר'נקה— ילדה כבת שלש שנים — סמנים מחרידים: שעול תכוף, גניחה צרודה וחם במעלה גבוהה...
הרופא בודק עתה את החולה, אך לא החליט עוד דבר... ניחקה — המשרתת בבית שיפּ-לינסקי—נשלחה אליו לבית-המסחר, לבל יאחר שבת שם ולבל ישכח לקחת כסף מהאדון...

שיפלינסקי נכנס אחרי בלומה אל חדר-המשכב, אך על שאלותיו השונות של הרופא השיבה רק האשה, והאיש שמע והסתכל דומם. הוא פתח את פיו רק אז, כאשר כלה הרופא את בדיקתו וחקירתו ויפן לצאת אל החדר החיצון.

— מה יש עוד לשאל — ענה הרופא ברגז קל על שאלת שיפלינסקי — הלא מראש העדותי בכם להבדיל את יתר הילדים... להבדיל בהחלט... המחלה הזאת מתדבקת...

— האין פסת ניר ודיו?...

והרופא הפסיק בשאלה הזאת את דברי עצמו וישב לרשם את הריצפט; אך גם בתוך באוריו והערותיו על דבר שעורי הסמים וזמני נתינתם, על דבר האמצעים, שיש להשתמש בהם, ועל דבר הסמנים השונים, שיש לשים לב אליהם — בתוך כל אלה לא שכח להזכיר פעמים אחדות על דבר התדבקות המחלה ונחיצות ההבדלה המחלטה ביחס אל יתר הילדים...

שיפלינסקי לא ענה את הרופא דבר. בנפשו עמק הזדעזעו אמנם מיני רגשות שונים לשמע דברי-התוכחה האלה; אולם גם אחד מהרגשות השונים לא הסתמן בבהירות מספיקה. לא התעכב הרבה, רק חלף במהירות, רפרף ממעל ויגע נגיעה שטחית בנפש... במהירות הברק חלף בדמיון שיפלינסקי ציור הדברים, שנהיו בבית רוזנגרטן לפני חצי שנה, כאשר חלה אחד הילדים ובמחלה היה חשש מועט לסכנת התדבקות. הציור הראשון התחלף כהרף-עין בציור אחר. בזכרונו התעוררו פרטים נשכחים למחצה, פרטי מחזה, אשר נגלה לעיניו פעם לפני ארבע או חמש שנים. במקרה נזדמן לו לסור אל מעון כורך-ספרים אשר גר יחד עם עוד שני בתי-אב במרתף אפל ולח, בעל שני חדרים לא-נרחבים, ובתוך הדחק והחלאה ההם שכבו שלשה ילדים חולים, אשר דבקה בהם המחלה מזה אל זה, ובכל זאת לא הרחקו יתר הילדים מההולים —

— אכן לא לעניים נועדו חקי ההיגינה, אמצעי הזהירות! ואז — זוכר הוא — התכוץ לבו מכאב פנימי עצום מאד: נפשו דאבה על ההורים האמללים, שעניותם איננה מניחה להם לדאג לשלום ילדיהם כדבעי —

אז היה נד לאחרים!...

... רגעים מעטים אחרי עזב הרופא את הבית לבש שיפלינסקי עוד הפעם את אדרתו ויכן ללכת. המשרתת כבר עיפה ברוצה מרחק רב אל הרופא ואחר — אל בית-המסחר על כן החליט ללכת בעצמו אל בית-המרקחת.

* *
*

בבית-המרקחת היה שיפלינסקי אנוס לחכות כשעה שלמה, עד אם הגיע תורו ועד שהכינו את הסמים על פי הריצפט. שם היו מלבדו עוד המשה ששה אנשים. אך כלם עמדו וישבו דומם; רק לחישה מים רותחים, אשר נשמעה בלי-הפסק מהחדר השני,

הוא מסיח את דעתו בחזקה מהנקודה הזאת. הרעיון: מה היה עושה, לו היה אדוניו מתיחס אליו באפן אחר? — עולה פעם בפעם על רוחו, אך הוא משתדל בכל פעם להסתלק ממחשבות כאלה, המביאות אותו מבלי משים במבוכה רבה ומבליטות מין סתירה פנימית בנפשו, מין נגוד עצום ברגשות עצמו... בשעה שמצד אחד הוא מאשים את עצמו בכפית=טובה על הרהוריו הרעים — באותה שעה, מצד אחר, איננו יכל בשום אפן להסתלק מאותם ההרהורים, המזדעזעים נגד רצונו בקרב נפשו ולוחשים לו בלי-חשך, כי אמנם מוטב היה, לו לא היתה כלל הטית=החסד הזו, המעמסת עליו חובה כבדה של הכרת=תודה...

מבלי משים חולפות בזכרונו שיחות שונות, שהיו לו במקרים שונים עם רבים ממיודעיו, בעלי=פקודה כמהו. מדברי כלם מבצבצת מין איבה מיוחדה ביחס אל האדונים בכלל וביחס אל אדוניו של כל אחד מהם בפרט, ואת האיבה הזו, הכללית והפרטית, אין אחד ממיודעיו מבקש גם להסתיר...

— האמנם צודקות הן התביעות האלה? האין פה עוות=דין של הצד האחד הנוגע בדבר?...

מיודעיו מבני=אומנותו רגילים לבנות אותו בשם „סניגורם המושבע של האדונים"—האמנם אפשר לבטל בהלצה כזו את כל טענותיו?

— האדונים נוטלים ממנו את עתנו וחפשנו, בדין אפוא מחויבים הם להספיק לנו את כל צרכינו ההכרחיים — כן הוא, אמת הדבר; אולם איזה הוא שעורם הנכון של הצרכים ההכרחיים? מי זה יודע לקצב, דבר מה הכרחי ודבר מה מיותר?!...

ושיפלינסקי עצמו לא הרגיש בזאת, איך נעתקו מחשבותיו מעט מעט מהמשפטים הכללים אל עניניו הפרטיים. ממסבות הימים האחרונים, אשר גרמו לו הוצאה יתרה והזקקנה אותו לבקש מאדוניו כסף שלא בזמנו — מהמסבות הקרובות האלה עברו מחשבותיו מבלי משים אל מסבות אחרות, רחוקות יותר. הוא זכר את הימים, אשר היה מותיר עוד משכרו וצובר לפקדון. הדבר הזה היה לפני ימים רבים, אך עוד במשך שנים הרבה היה כסף=פקדונו ממציא לו רוחה בעתות=צרה: רק בשלש השנים האחרונות...

... קץ דרכו שם קץ גם למחשבותיו המעציבות: הוא הגיע עד פתח מעונו.

* *

*

כמעט נכנס שיפלינסקי, התבונן תכף לסמנים אחדים מעוררי=חשש: הדלת החיצונה לא היתה נעולה ובמסדרון נראו אדרת, עם מגבעת וזוג ערדלים של איש זר. הוא לא משל ברוחו להסיר את אדרתו ויחלץ רק את ערדליו ויכנס אל החדר הראשון, הוא חדר=האכל. שם לא היה איש, אך מחדר=המשכב הסמוך נשמעו אנקות ילד וקול דברים מקוטעים —

— האמנם?! חלפהו פתאם כברק רעיון נורא והוא הרגיש, כי ברכיו פקות. באותו רגע נאחז מאי=זהירות באחד הכסאות והכסא נעתק בשאון ממקומו. לשאון הזה תרדה בלומה ממקומה בחדר=המשכב ותגלה בפתח.

— מה נהיתה? — התמלטה מפיו קריאת=שאלה ויותר לא עצר כח להשמיע דבר.

— האמנם לא פגשתך ניחקה בדרך?...

ובלומה ספרה בקצור ובדברים מקוטעים את אשר קרה. במצב ליבלה — הילד,

— טוב, — ענה האדון ויחל לגולל את חבישת הניר של אחד צרורות־הכסף. אחרי רגע קטן הוסיף:

— כן הוא, העקר שכחתי: מה שלום הילד?... העוד לא הוטב לו?...

— לעת עתה לא!

— חבל, חבל!... ומה הרופא אומר?

— הרופא אומר, כי סכנה מיוחדה אין בדבר, אך...

שיפלינסקי לא הספיק לכלות את דבריו, כי באותו רגע כלה האדון למנות את הכסף וימסרהו לידו. עוד פרזות אחדות בנידון זה: דברי־תודה חמים מצד רואה־החשבון ותשובה ענותנותית מצד האדון, כי איננו ראוי כלל לתודה ע. — ושניהם עברו בשיחתם לעניני עסק שונים. בינתים לבשו את אדרותיהם, יצאו על פני חוץ, עמדו על יד עוזר־המסחר הצעיר, אשר סגר אחרי צאתם את הדלת, ושיחתם כלתה רק אז, כאשר נפרדו בקרן שני רחובות ויפנו איש לעבר מעונו.

* *

*

מעון שיפלינסקי לא היה קרוב ביותר אל בית־המסחר ואחרי הפרדו מעל אדוניו היה צריך לעבור עוד מרחק לא מעט. התשוקה לדעת בהקדם, מה נעשה שם בבית, החישה את פעמיו ברגעים הראשונים; אך מעט מעט גברה עליו לאותו ותמעט את מהירות הליכתו: הוא הלך לאט, שקוע במחשבות.

מחשבותיו סובבות על מחלת ילדו, על הדאגה והטרדות, אשר גרמה המחלה הזאת בימים האחרונים לו ולבלומה אשתו: ברעיוניו נערכים חשבונות־כסף, נזכרים סכומים שונים, אשר הוצאו לשכר הרופא ושולמו בבית־המרקחת בעד סמי־רפואה —

— ולואי שהביאו כל אלה, לפחות, את התועלת הרצויה! — חולף רעיון במחו, והתשוקה לדעת, מה נשמע שם בביתו, מתעוררת בו מחדש בתקף רב וממריצה אותו להחיש צעדיו; אולם אחרי רגע כבר רופפת אנֶרגיָתו והליכתו נעשית אטית יותר ויותר...

— הרופא החלים עוד בבקר, כי הסכנה כבר חלפה!

והוא כאלו מתנצל בזאת על רפיון אנרגיתו, אף על פי שבאמת קרוב יותר לשער סבה אחרת. בזכרונו עוברים מבלי משים אותם הפרטים, אשר היו רק זה כרבע שעה, פרטי הדבר בשעה שבקש וקבל את הכסף מיד אדוניו... הוא איננו יכל לתת גם לעצמו חשבון ברור על רגשותיו אלה, אך הוא מרגיש מין דכדוך־נפש מיוחד, — מרגיש, כי על ידי המגע בנקודה הזאת נטלת ממנו כל אינרגיה וידיו רפות...

— האמנם יש עוד אפשרות לסלק בזמן מן הזמנים חוב עצום כזה?!

הוא איננו חפץ לטפל בשאלה הזאת, אך היא נערכת לפניו נגד רצונו, ובכאב־לב רב אנוס הוא לזכר, כמה חב כבר לאדוניו במשך השנים האחרונות. בשעות דחוקות שונות, כשאין שכרו מספיק לצרכיו, הוא מקבל סכומים מסוימים על חשבון שכרו שלהבא; אולם גם בהבא הצרכים מרובים, מתאימים בקושי לסכום המשכרת, והחוב שאיננו הולך ומסתלק, עולה וצומח יותר ויותר —

— אמנם, — נגרר רעיון חדש אחרי הרעיונות הקודמים — עוד מאושר אני, כי נזדמן לי אדון נדיב־לב כזה, הנוטה לחסד ומוַתר הרבה על שלו — ומה הייתי עושה, לו...

מושך בָּעֹל.

(ציור)

מאת **י. בֶּרשַדסקי.**

בבית־מסחרו של רוזֶנגַרטֶן כבר נסגרו דלתות־החלונות, נסגרה בבריח־ברזל הדלת האחרונה מעבר החצר, רק הדלת הקדומה לעבר הרחוב היתה עוד פתוחה למחצה, בקרבת הדלת הזאת, נשען על חבילת־סחורה חבושה התנמנם מעומד הצעיר בעוזרי־המסחר, נער כבן חמש־עשרה שנה, אשר החזיק בידיו צרור מפתחות ומנעולים גסים. הוא זוכה לשנים, אשר היו עוד בבית המסחר, עד כלותם את מלאכתם.

אלה השנים היו: בעל בית־המסחר, שמחה רוזנגרטן, ורואה־החשבון ברוך שיפּ־לינסקי.

מרחוק נשמעו בזה אחר זה עשרה קולות של אחד השעונים בעיר ושיפלינסקי כלה את מלאכתו, סגר את ספר־החשבונות הגדול המונח לפניו ויסדר את הספרים העבים האחרים, המפוזרים על פני השלחן הרחב ועל עמוד־הכתיבה הסמוך. הוא אמר כבר לקום מעל מושבו, אך נחם באותו רגע, כאלו זכר פתאם דבר־מה, וישאר על מקומו צופה לעבר בעל בית־המסחר, אשר היה עסוק עוד במלאכתו, למנות ולחשב צרורות כסף שונים.

בפני רואה־החשבון הסתמנה לאות רבה, עיניו היו נעצמות לרגעים מעצמן ובכל חזותו נכרה תשוקה עצומה להקדים לכת מזה ולמצא מנוחה; אך הוא התגבר על נטיותיו הטבעיות ויוסף להשגיח דומם ובלי תנועה אל האדון, אשר לא פסק רגע מעבודתו: מנה וחזר ומנה את הכסף, רשם וחזר ורשם את הסכומים המתקבלים. אחר ערך וחזר וערך מספרים שונים זה אל זה.

סוף סוף כלה גם רוזנגרטן את מלאכתו ויעביר בפעם האחרונה על טור המספרים, הרשום בקונטרס־הכים, המונח פתוח לפניו. באותו רגע נגש שיפלינסקי אליו.

האדון קדם את פני רואה־החשבון בבת־צחוק של רצון וידידות של חנינה, אך אלה לא עודדו, כנראה, את שיפלינסקי, אשר פתח בקול שפל ומבוכה נכרת:

— אמנם מתבושש הנני כבר להשתמש כל כך לרעה בנדיבותו, אדוני רוזנגרטן. אך ההכרח מאלצני לפנות עוד הפעם...

בת־הצחוק על שפתי הארון רחבה עוד קצת יותר ובקולו נשמעה חנינה כפולה, בהפסיקו את המדבר:

— למה היא ההתנצלות היתרה הזו?!... לא זאת השנה הראשונה, שאנו מכירים זה את זה — להתבושש אין פה בבל אופן כל סבה.. כמה נצרך לו?

— חמשה־עשר רובל — השמיע שיפלינסקי בלחש, ובלי־הכרה, רק בתנועה מכונתית העביר את כף ידו על מצחו: כף־היד רוטבה קצת מרסיסי־הזעה הדקים, אשר כסו את המצח...

„כן הוא. ברור הדבר, כי מצד צפרינצה לא היתה כל השתדלות, כל תביעה מיוחדת; אולם בילה עצמה לא יכלה לשוא את הרעיון, כי בגללה נעשית גיסתה האהובה לאמללה, ועל זאת היתה מצטערת כל הימים ומתענה מאד... תנחומי שפרינצה לא די שלא היו מועילים כלל, אך להפך, במדה ידועה עוד היו מגדילים את הצער ומוסר-הלב!...

„סוף סוף התערבו אחרים בדבר ובילה הסכימה לזאת, שיתן רבי אברהם גדליה אישה חליצה ליבמתו. במשך כשבוע ימים קודם לכן נעשה חשבון מדויק, שעל פיו קבלה שפרינצה את החלק, המגיע לה בנחלת המת — אחר נסדרה החליצה...

„ובעצם היום ההוא לעת ערב חלה פתאם הצעיר בילדי בילה, יונק בן שנה וששה חדשים. ראוב׳קה החובש אמנם החליט אז, כי לילד הזיק חלב האם, שהיתה שרויה כל הימים ההם בצער ופחד ותבך בלי-חשך; אולם... מה יש פה לדבר!?... כן הוא מנהג דורנו זה: הכל חושבים את עצמם לפילוסופים ומתחכמים יותר מדי, אף על פי שכל ההתחכמות הזו איננה שוה גם חצי פרוטה!... ראוב׳קה עצמו נוכח עד מהרה, מה פחותה היא ידיעתו באמת: אם ליונק הזיק חלב האם המקולקל, אך מה היה לילדה הבכירה בת שש השנים, כי חלתה גם היא למחרת היום ההוא?!—

„אמת הוא, כי שבועות אחדים אחרי כן היתה האסכרה — לו ישמר האל אותנו ואת כל בני ישראל מהמחלה הרעה הזאת! — „מהלכת" בעירנו וסביבותיה; אולם אז, כשחלו ילדי בילה, לא נשמע עוד כל דבר רע, לא היתה עוד „צרת רבים", והוא האמללה לא יכלה נשוא את השבר הגדול הזה: מות שני ילדים ביום אחד — היא יצאה מדעתה"...

„בעת הראשונה היה שגעונה סוער ורותח: היא היתה מדברת דברי-הבאי שונים בלי חשך ולעתים קרובות היתה מתגעשת, קורעת את בגדיה, צועקת ומכה את כל הקרב אליה; אולם מעט מעט עבר מין השגעון הזה והיא שקעה יותר ויותר במין עצבות ושתיקה תמידית, בלי כל סמן בינה, בלי כל סמן רגש... בעת הראשונה עוד נסה רבי אברהם גדליה אישה — מליץ טוב יהיה לנו: הוא נפטר כבר! — ב„סגולות" שונות, נסה לדרוש ברופאים, בקְדֵרים וגם — להבדיל — ב„יהודים טובים"; אולם כל אלה לא הביאו שום תועלת: דעת בילה לא שבה עוד אליה ומעט מעט שכחה האמללה גם לדבר כבני-אדם".

המספרת החרישה כבר; אך אנחנו נשארנו עוד זמן רב כקופאים איש על מקומו בדומיה שלמה ובלי תנועה: נפש-הילדים הרכה שבנו הרגישה באותם הרגעים הרבה, הרבה יותר מטה שיכל שכלנו לתפס אז —

ובחרטה רבה על העבר קבלנו על עצמנו לבלי התגרות יוֹתר להבא בבילה המשוגעת!

„ושתי האמות האלה היו בהולות מאד על שלשת הילדים, אשר נשארו בחיים, אך היו חלשים וחולנים תמיד. מסבת מחלותיהם התכופות של הילדים היו שתי הגיסות נשארות פעם בפעם כלואות בביתן במשך שבועות רצופים; אך איש מבני-עירנו לא התפלא עוד על זאת, כי ההרגל של ימים רבים עשה את הדבר הזה לטבעי מאד, שאי-אפשר כלל להיות באפן אחר...

„כן היה הדבר נוהג במשך שנים רבות; אך פתאם קרה מקרה, אשר שנה את כל סדר המעשים. אישה של שפרינצה, ר׳ בנימין-ניסן, הצטנן פעם בדרך ויחל. מחלתו נראתה מראש קלה מאד, וראוב'קה החובש לא מצא בה כל סכנה ויערב רפואה קרובה ושלמה; אולם משמים, כנראה, נגזרה אחרת, ואחרי ימים מעטים היתה שפרינצה — לא עלינו — אלמנה!

„השבר הזה היה כל כך פתאמי, כל כך בלתי-צפוי, עד שאיש לא זכר בימים הראשונים, כי האלמנה האמללה תהיה עוד זקוקה בהכרח לחליצה... אומרים, כי ראשונה זכרה זאת בילה עצמה... כן הוא: לב האדם נביא נאמן הוא: לב הזקנה הזו נבא לה מראש את אשר תקרנה באחרונה!...

המספרת נאנחה אנחה עמוקה ותפסק את ספורה: אך אנחנו כלנו כאלו קפאנו על מקומותינו בלי-תנועה. רק כחצי שנה לפני כן נזדמן לנו לראות סדר חליצה בבית המדרש הלבן ובנפשותינו הרכות עוד היה חדש הרשם העז, אשר עשה עלינו המחזה ההוא: מין אימה בלתי-מבארה מלאה את כל הבית. בכל קהל הנאספים הגדול שררה דומיה שלמה, רק הרב והדין, אשר פניהם היו חורים ורצינים עוד יותר מהרגיל, השמיעו לפעמים מלים אחדות בלחש... את המחזה כלו: הנרות הדולקים בעצם הצהרים, „דף-הטהרה" המוצב על יד הקיר, וה„חלוץ", העומד נשען אל הדף ופניו חורים כסיד —

הנקל להגיד: באותו מעמד, אחרי „דף הטהרה" נמצאה נשמת המת, הבאה מעולם האמת לראות בסדר החליצה!...

וכל הפרטים האלה חלפו בדמיוננו לשמע דברי המספרת האחרונים. לבות-הילדים שבנו דפקו מאד בצפיה לדברים מבהילים ובקצר-רוח רב חכינו לאחרית הספור; אך מין רגש מוזר, מעורב מיראה ותשוקה-לדעת, מנענו מדבר דבר, מנענו גם מהנד שפה... אנחנו נבהלנו במקצת, במקצת השתוממנו, כי יואליקה השחור, אשר הצטין אמנם תמיד בפזיזותו וקצר-רוחו, לא התאפק גם הפעם ויפן אל אשת מלמדנו בשאלה:

— הלא בילה לא היתה זקוקה לחליצה, ולמה אפוא חששה היא כל כך לזאת

השאלה לא ענתה ברגע הראשון דבר, רק הביטה אל השואל במנוד-ראש, כאומרת: אך ילד הנך ואינך יודע עוד דברים רבים. היודעים לכל ילתך! — אחר השיבה באנחה קלה:

— לואי שלא תבוא זאת לידכם, ילדי, אך אנחנו ראינו אז בחוש, כי אמנם לא דבר ריק הוא החשש הזה, שהעולם חושש בנתינת חליצה...

ואחרי הפסקה הדשה, לא ארכה ביותר, שבה אשת מלמדנו לספורה הנפסק.

„הרבה, הרבה מאד נדברו ונדונו אז בעירנו על הענין הזה. הדעות נפלגו. רבים הוכיחו, כי עון גדול הוא לעגן אלמנה צעירה כשפרינצה, היכלה עוד להיות לאיש ולראות בנים: אחרים, להפך, צדדו בזכות בילה, הבהולה ביותר על ילדיה והיששת לסכנה שיש בדבר... נראה הדבר, כי גם לבה של שפרינצה עצמה היה נוקפה ועל כן לא האיצה כלל ביבמה לתת לה חליצה, אף על פי שהדבר הזה היה נוגע להייה מאד —

הבינונו אז, כמו כן לא ידענו ולא שערנו, מה היא סבת היראה הגדולה שהמשוגעת יראָה את „דף־הטהרה״; אולם אותו העצב הרב, שנשמע בקול המדברת, היה פועל על נפש־ הילדים התמימה שבנו מבלי־משים פעולה נפלאה: במשך ימים אחדים היינו נמנעים מהתגרות במשוגעת, ובמשך ימים רבים היתה הולכת וגדולה בנו התשוקה לשמוע את מקרי־חייה של בילה ולדעת את פשר הדברים הסתומים, אשר רמזה עליהם אשת־מלמדנו לא אחת ושתים — — —

חפצנו זה נתן לנו סוף סוף באחד הימים. מלמדנו לא היה אז במקרה אתנו ב„חדר״ ואשתו ראתה בזאת אמצעי נכון, למנוע אותנו מהשתובב בשעת־כשר כזו. אחרי הקדמתה הקצרה החרישה עוד רגעים אחדים, כאלו סדרה בינתים את זכרונותיה — אחר החלה לספר:

„שימו נא אל לבכם, ילדי, כי בילה זו, שאתם רואים אותה עתה — אל נא תיסרני אלי, על דברי! — בצורת בהמה ממש, היתה לפנים אשה חשובה ובעלת־בית אמידה בעירנו. אישה רבי אברהם־גדליה היה מחשובי בעלי־הבתים. הוא סחר כל הימים בשותפות עם אחיו הצעיר, רבי בנימין־ניסן, ושותפותם של האחים לא היתה כלל מעין אותה המצויה אצל רב הסוחרים האחרים, שהשותפים מתחשבים זה עם זה וחולקים יחדו את הרוַח, או סובלים יחדו את ההפסד: זו היתה שותפות גמורה בלי כל חשבון וחלוק, כי „כל מה שהיה לאחים, כל מה שהכניסו והוציאו — הכל היה של שניהם בשוה.

„על זאת אמנם לא היה להתפלא ביותר; נפלאה ביחוד היתה ידידותן הרבה של שתי הגיסות. בילה וגיסתה הצעירה שפרינצה היו דבקות זו בזו הרבה יותר מאחיות: הן גרו בבית אחד, בשלו כמעט ארוחה אחת ולבשו תמיד מלבוש אחד...

„הן לא נפרדו גם מחוץ לביתן. ובני־עירנו הורגלו כל כך לראות את בילה ושפרינצה תמיד יחדו, עד שהיה נחשב לתמוה, אם נראתה האחת פעם במקרה יחידה, ומיד היו שואלים לשלום האחרת, אולי חלתה?...

„ליצני העיר היו מלגלגים, כי נשמה אחת לשני הגופים האלה; אך הגיסות עצמן לא היו שמות לב כלל לזאת, וכשהיו נשאלות על דבקותן הרבה זו בזו, היו תמהות מצדן, „לא היו מבינות כלל: על מה יכלות הן להתקוטט באמת, אם אין דבר חסר להן, ברוך השם!?...

„והאמת צריכה להאָמר, כי אמנם היה ביתן מלא כל טוב, בהיות עסקי אנשיהן מצליחים כל הימים. כן הוא, מצד זה לא היה לגיסות על מה להתאונן; אך מצד אחר לא היה מזלן טוב ביותר: שתיהן לא ברכו בבנים... בילה היתה יולדת וקוברת, לא עלינו, ושפרינצה היתה עקרה לגמרי!

„רבים בעירנו היו אומרים אז, כי הצרה הזו היא היא שקרבה יותר מכל את שתי הגיסות; אף על פי כן לא רפתה הידידות הזאת גם אז, כשנולד לבילה זרע קים ושפרינצה נשארה עקרה כמקודם. להפך, נראה היה הדבר, כי על ידי הטפול המשתף בילדי האחת נקשרו נפשות שתיהן עוד יותר: שפרינצה נואשה, כפי הנראה, לראות בנים בעצמה, ועל כן דבקה בכל נפשה אל ילדי גיסתה הבכירה, אשר היתה להם כאם שניה״...

כן הוא, רק לעתים רחוקות מאד היינו זוכים לפגשה בחצר בית־הכנסת באחת השעות הפנויות, כשהיינו יוצאים מ„חדרינו" למועד סעודת־הצהרים; אולם בכל פעם, שהיה מקרה אשר כזה מזדמן לנו, לא היינו מניחים אותו עוד מידנו. במקרים כאלה היינו עורכים על בילה מערכה מיוחדה בכונה לטרדה אל פתח בית־המדרש הלבן. היא היתה מתאמצת להחליק, כי למרות חסר־בינתה היתה חשה ברגשה הטבעי, כפי הנראה, דבר־מה אי־נעים לה; אולם אנחנו לא היינו מתרפים כלל והיינו מכתירים עליה מסביב, חוסמים אותה מעברים שונים ומונעים ממנה כל מנוס, עד שהיתה נכנסת על כרחה אל פרוזדור בית־המדרש. שם היתה חבורתנו מתחלקת: מקצינו היו ממהרים לסגור את הדלת החיצונה והאחרים היו נצבים כשומרים ליד מבוא בית־המדרש הפנימי ועל יד המעלות, העולות אל עזרת־הנשים.

בילה, השבויה אתנו באופן כזה, היתה עומדת בינתים כדי תנועה ומביטה לעברים בפחד גדול וענות־נפש רבה; אולם אנחנו לא היינו שמים לב כלל לזאת, כי מאותו הפרק היה מתחיל החלק היותר־חשוב והיותר־מבדח בשעשוענו: אחדים מחברינו, המהירים ואמיצי־הלב ביותר, היו מתגנבים בלט ונגשים אל בילה מאחריה ודוחפים אותה פתאם אל הפנה האפלה, שבין שני הפתחים, אל אותה הפנה, ששם היה מוצב „דף הטהרה" של ה„חברה הקדושה".—

ומה שהיה מתהוה ברגעים ההם, כבד לתאר בדברים. בילה, המחרישה והשוקטה תמיד, היתה מתגעשת פתאם ומתחילה גועה בקול נורא ומשונה. היא היתה בועטת ברגליה, מכה בידיה, מפרכסה בכל גופה ומאמצת את כל כחה להמלט; אולם במדה שהיו התנגדותה והתמרמרותה הולכות וגדולות, בה במדה היה שעשוענו זה נעשה מבדח ומענג יותר ויותר, ובשום אופן לא היינו מרפים מבילה, עד שהיה השאון מעורר את השמש מתרדמתו אחורי התנור, או שהיה מושך אליו את לב אחד הגדולים מהעוברים במקרה על יד בית־המדרש, ואז היה מושם קץ לתעלולינו — לגדל צערנו, כמובן...

ובכל פעם אחרי מאורע יקר כזה, כשהיינו שבים ונאספים ב„חדר" אחרי סעודת־הצהרים, רגילים היינו לזכור ולהזכיר בחדוה מיוחדה פרטים שונים מאותו המאורע. הפרטים האלה היו מבדחים את דעתנו מאד ובשום אפן לא יכלנו להבין, מדוע אין דעתה של אשת מלמדנו נוחה מהם והיא מוכיחתנו תמיד על התעלולים האלה...

האמת צריכה להאָמר, כי אשת מלמדנו לא היתה מסתפקת רק בדברי־תוכחה בלבד; היא היתה מראה פעם בפעם גם אותות אחרים של רחמים רבים והשתתפות חמה ביחס אל בילה. היא היתה מפנה את לבה לעתים יותר־קרובות משאר השכנות אל המשוגעת, היתה מאכלת פעם בפעם את זו האחרונה ונותנת לה לפעמים איזו שמלה ישנה, איזו נעלים בלות —

— האין די לה לעניה זו, שהיא מֻכַּת־אלהים כל כך, למה עוד פוגעים בה בני־אדם?

כן היתה אשת מלמדנו מתרעמת פעם בפעם; לפעמים היתה מוסיפה עוד, בפנותה אלינו:

— לו הייתם מכירים, ילדי, את בילה זו לפני עשר שנים, או לו הייתם יודעים את המוצאות אותה — כי עתה לא הייתם מתגרים בה ולא הייתם מרעימים אותה ב„דף־הטהרה" הזה, שהיא יראה אותו כל כך, ולא לשוא!...

על מה זה ומדוע קוראה אשת מלמדנו לבילה המשוגעת בשם „מכת־אלהים", לא

הבינונו אז, כמו כן לא ידענו ולא שערנו, מה היא סבת היראה הגדולה שהמשוגעת יראָה את „דף־הטהרה"; אולם אותו העצב הרב, שנשמע בקול המדברת, היה פועל על נפש־הילדים התמימה שבנו מבלי־משים פעולה נפלאה: במשך ימים אחדים היינו נמנעים מהתגרות במשוגעת, ובמשך ימים רבים היתה הולכת וגדולה בנו התשוקה לשמוע את מקרי־חייה של בילה ולדעת את פשר הדברים הסתומים, אשר רמזה עליהם אשת־מלמדנו לא אחת ושתים — — —

הפצנו זה נתן לנו סוף סוף באחד הימים. מלמדנו לא היה אז במקרה אתנו ב„חדר" ואשתו ראתה בזאת אמצעי נכון, למנוע אותנו מהשתובב בשעת־כשר כזו. אחרי הקדמתה הקצרה החרישה עוד רגעים אחדים. כאלו סדרה בינתים את זכרונותיה — אחר החלה לספר:

„שימו נא אל לבבם, ילדי, כי בילה זו, שאתם רואים אותה עתה — אל נא תיסרני אלי, על דברי! — בצורת בהמה ממש, היתה לפנים אשה חשובה ובעלת־בית אמידה בעירנו. אישה רבי אברהם־גדליה היה מחשובי בעלי־הבתים. הוא סחר כל הימים בשותפות עם אחיו הצעיר, רבי בנימין־ניסן, ושותפותם של האחים לא היתה כלל מעין אותה המצויה אצל רב הסוחרים האחרים, שהשותפים מתחשבים זה עם זה וחולקים יחדו את הרוַח, או סובלים יחדו את ההפסד: זו היתה שותפות גמורה בלי כל חשבון וחלוק, כי „כל מה שהיה לאחים, כל מה שהכניסו והוציאו — הכל היה של שניהם בשוה.

„על זאת אמנם לא היה להתפלא ביותר; נפלאה ביחוד היתה ידידותן הרבה של שתי הגיסות. בילה וגיסתה הצעירה שפרינצה היו דבקות זו בזו הרבה יותר מאחיות: הן גרו בבית אחד, בשלו כמעט ארוחה אחת ולבשו תמיד מלבוש אחד...

„הן לא נפרדו גם מחוץ לביתן. ובני־עירנו הורגלו כל כך לראות את בילה ושפרינצה תמיד יחדו, עד שהיה נחשב לתמוה, אם נראתה האחת פעם במקרה יחידה, ומיד היו שואלים לשלום האחרת, אולי חלתה?...

„ליצני העיר היו מלגלגים, כי נשמה אחת לשני הגופים האלה; אך הגיסות עצמן לא היו שמות לב כלל לזאת, וכשהיו נשאלות על דבקותן הרבה זו בזו, היו התמהות מצדן, „לא היו מבינות כלל: על מה יכלות הן להתקוטט באמת, אם אין דבר חסר להן, ברוך השם!?...

„והאמת צריכה להאָמר, כי אמנם היה ביתן מלא כל טוב, בהיות עסקי אנשיהן מצליחים כל הימים. כן הוא, מצד זה לא היה לגיסות על מה להתאונן; אך מצד אחר לא היה מזלן טוב ביותר: שתיהן לא ברכו בבנים... בילה היתה יולדת וקוברת, לא עלינו, ושפרינצה היתה עקרה לגמרי!

„רבים בעירנו היו אומרים אז, כי הצרה הזו היא היא שקרבה יותר מכל את שתי הגיסות; אף על פי כן לא רפתה הידידות הזאת גם אז, כשנולד לבילה זרע קים ושפרינצה נשארה עקרה כמקודם. להפך, נראה היה הדבר, כי על ידי הטפול המשתף בילדי האחת נקשרו נפשות שתיהן עוד יותר: שפרינצה נואשה, כפי הנראה, לראות בנים בעצמה, ועל כן דבקה בכל נפשה אל ילדי גיסתה הבכירה, אשר היתה להם כאם שניה"...

כן הוא, רק לעתים רחוקות מאד היינו זוכים לפגשה בחצר בית־הכנסת באחת השעות הפנויות, כשהיינו יוצאים מ„חדרינו" למועד סעודת־הצהרים; אולם בכל פעם, שהיה מקרה אשר כזה מזדמן לנו, לא היינו מניחים אותו עוד מידנו. במקרים כאלה היינו עורכים על בילה מערכה מיוחדה בכונה לטרדה אל פתח בית־המדרש הלבן. היא היתה מתאמצת להחליק, כי למרות חסר־בינתה היתה חשה ברגשה הטבעי, כפי הנראה, דבר־מה אי־נעים לה; אולם אנחנו לא היינו מתרפים כלל והיינו מכתירים עליה מסביב, חוסמים אותה מעברים שונים ומונעים ממנה כל מנוס, עד שהיתה נכנסת על כרחה אל פרוזדור בית־המדרש. שם היתה חבורתנו מתחלקת: מקצינו היו ממהרים לסגור את הדלת החיצונה והאחרים היו נצבים כשומרים ליד מבוא בית־המדרש הפנימי ועל יד ה„מעלות, העולות אל עזרת־הנשים.

בילה, השבויה אתנו באופן כזה, היתה עומדת בינתים בלי תנועה ומביטה לעברים בפחד גדול וענות־נפש רבה; אולם אנחנו לא היינו שמים לב בכל לזאת, כי מאותו הפרק היה מתחיל החלק היותר־חשוב והיותר־מבדח בשעשוענו: אחדים מחברינו, המהירים ואמיצי־הלב ביותר, היו מתגנבים בלט ונגשים אל בילה מאחריה ודוחפים אותה פתאם אל הפנה האפלה, שבין שני הפתחים, אל אותה הפנה, ששם היה מוצב „דף הטהרה" של ה„חברה הקדושה".—

ומה שהיה מתהוה ברגעים ההם, כבד לתאר בדברים. בילה, המחרישה והשוקטה תמיד, היתה מתגעשת פתאם ומתחילה גועה בקול נודא ומשונה. היא היתה בועטת ברגליה, מכה בידיה, מפרכסה בכל גופה ומאמצת את כל כחה להמלט; אולם במדה שהיו התנגדותה והתמרמרותה הולכות וגדולות, בה במדה היה שעשוענו זה נעשה מבדח ומענג יותר ויותר, ובשום אופן לא היינו מרפים מבילה, עד שהיה השאון מעורר את השמש מתרדמתו אחורי התנור, או שהיה מושך אליו את לב אחד הגדולים מהעוברים במקרה על יד בית־המדרש, ואז היה מושם קץ לתעלולינו — לגדל צערנו, כמובן...

ובכל פעם אחרי מאורע יקר כזה, כשהיינו שבים ונאספים ב„חדר" אחרי סעודת־הצהרים, רגילים היינו לזכור ולהזכיר בחדוה מיוחדה פרטים שונים מאותו המאורע. הפרטים האלה היו מבדחים את דעתנו מאד ובשום אפן לא יכלנו להבין, מדוע אין דעתה של אשת מלמדנו נוחה מהם והיא מוכיחתנו תמיד על התעלולים האלה...

האמת צריכה להאמר, כי אשת מלמדנו לא היתה מסתפקת רק בדברי־תוכחה בלבד; היא היתה מראה פעם בפעם גם אירו ת אחרים של רחמים רבים והשתתפות חמה ביחס אל בילה. היא היתה מפנה את לבה לעתים יותר־קרובות משאר השכנות אל המשוגעת, היתה מאכלת פעם בפעם את ן האחרונה ונותנת לה לפעמים איזו שמלה ישנה, איזו נעלים בלות—

— האין די לה לעניה זו, שהיא מכת־אלהים כל כך. למה עוד פוגעים בה בני־אדם?

כן היתה אשת מלמדנו מתרעמת פעם בפעם; לפעמים היתה מוסיפה עוד, בפנותה אלינו:

— לו הייתם מכירים, ילדי, את בילה זו לפני עשר שנים, או לו הייתם יודעים את המוצאות אותה — כי עתה לא הייתם מתגרים בה ולא הייתם מרעימים אותה ב„דף־המהרה" הזה, שהיא יראה אותו כל כך, ולא לשוא!...

על מה זה ומדוע קוראה אשת מלמדנו לבילה המשוגעת בשם „מכת־אלהים", לא

בילה המשֻׁגעת.

(צִיּוּר)

מאת י. בֶּרשַׁדסקי.

—... כן הוא, יודעת אני את בני הדור החדש, כי לועגים הם לכל ואינם מאמינים בכל מה שהאמינו לפנים; אך המעשה הזה נהיה לעינינו ואין איש יכל להכחישו!...

בהקדמה זו פנתה אלינו, ילדי החדר, אשת מלמדנו רבי שמעיה; ואף על פי שבאמת היו ההקדמה והתוכחה שבה מיותרות קצת לנו, אחרי שהיינו עוד אז ילדים בני תשע ועשר שנים ולא הספנו עוד להטיל ספק בכל משמע אזנינו ומראה עינינו — בכל זאת קבלנו באהבה את ההקדמה, כי שמחנו מאד על מה שיבוא אחריה, על עצם הספור, אשר הבטיחה לנו אשת מלמדנו זה כמה —

הנקל להגיד: ספור על דבר מקרי-חייה של בילה המשוגעת!... מי מאתנו לא ידע את הבריה המשונה הזו, שאיננה מדברת כשאר בני-אדם, רק מנהמת לפעמים בנהמה לא-מובנה? מי מאתנו לא התענג על מראה לבושה, שהיה ממיני סחבות משונים ומוזרים, בעלי צבעים וגונים שונים: שרוּל אחד אדם ושרול אחד שחור או לבן, ברגל אחת פוזמק צמר וערדל קרוע וברגל אחת התולי-בד ונעל-עור בלי עקב?...

את בילה זו זכרנו מקדמות ילדותנו, ומאז שזכרנו אותה לא שינתה אף במעט. מנהגה היה אחד תמיד, בכל עתות השנה. גם בקיץ, גם בחרף היתה לנה בלילות: פעם בפרוזדור בית-הכנסת, פעם במחתרת אשר מתחת ל„ארון הקדש" על מצע ה„שמות" הגנוזים שם ופעם באכסדרת בית-המרחץ מאחורי הערמה הגדולה של חבילות-הזרדים, הצבורה באותה האכסדרה. בימים היתה תועה מהבקר עד הערב ברחובות, היתה מהלכת על פי רב באמצע הדרכים; רק בשעה שהיתה מרגשת רעב, היתה נוטה לאחד הצדדים והולכת ומתחככת על יד קירות הבתים, עד שהיתה אחת הנשים מתעוררת לחמלה עליה ומוציאה לה פת לחם יבש או שיורי סעודה של אתמול... דומם היתה אוכלת כל מה שנתן לה ודומם היתה שבה אחרי כן לאמצע הרחוב ומהלכת לה לאטה הלאה.

היא היתה מהלכת לה, מבלי נגע באיש, מבלי פנות אל כל איש; אולם היו אנשים, אשר אהבו לנגע בה ויעצרו אותה בלכתה, למען הרעימה ולמען הביאה לידי אותה הנהמה המשונה והמוזרה, אשר שעשעה אותם ותבדח את דעתם. יותר מכל הצטינו בזאת החנונים, אשר בטיר-החנויות של ככר-השוק; אך גם אנחנו, ילדי ה„חדרים", לא היינו מונעים מנפשנו את העֹנג המיוחד הזה.

ומכל התעלולים השונים, אשר היינו רגילים לעולל בבילה, היה אחד, מיוחד במינו ומצוין, אשר היה עולה אמנם בידינו רק לעתים רחוקות מאד, אך עקב יקר-מציאותו היה נעים עוד ומענג ביותר —

הכללי המושל בהם. יסוד היהדות הוא שתוף נמוס ישר ומתוקן עם תורת המוסר. לא הפילנתרופיות בלבד תצרף את הבריות, אבל גם לא החוקים בלבדם, אלא טוב נמוס ישר עם למודי מוסר. כן תלמדנו היהדות, כי בכל התקדמות אנושית ראוי להתרחק מן הקצוות ולבחור בכל ענין את המתאים לטבע האנושי. לא יחדל אביון מקרב הארץ, גם לא יתם אי-שווי של הכתות הסוציאליות, לא נבער הרע החברתי עד תמו. אבל עלינו לשאוף אל המטרה, להמעיט את העניות ולהקל כבדה, להמתיק את המרירות של האי-שווי הסוציאלי ככל האפשר ולרפא את הריסות החברה עד כמה שכח האנושי מגיע.

היהדות היא אידיאליות בלתי נפרזה, רחוקה מכל אוטופיא; היא הדרך הממוצע בין האינואיסמוס האנושי המבקש בכל דבר רק תועלת הפרט ובין האוטופיא הסוציאלית האומרת להרגיע את הפרט תחת הכלל. מהשקפה המדעית נוכל להוסיף עליה הרבה, ואולם מהשקפת המוסר נמצא בה חותם תכנית השלמות. על יסוד ההשקפה הזאת אפשר, כי בימים הבאים עולם חסד יבנה.

מצב הענינים כעת אי אפשר לעם אחד, לתקן כל מעוות בחיים הסוציאליים ובסדרי העבודה זולת בשתוף עם יתר העמים. אם למשל נראה ממשלת עם אחד מקפדת בדבר, שלא יתמידו הנשים והילדים בעבודה יותר מדי, או כי יאסרו על ילדים פחות מבני י"ד שנה את העבודה כל עיקר, אז בהכרח יגדל מחיר הסחורה בארץ הזאת ולא תוכל להתחרות עם הסחורה היוצאת מארץ אחרת, אשר שם אין החוקים הטובים האלה נוהגים כלל. גם שמירת הבריאות של הפועלים תלויה בחוקים כלליים נוהגים בכל העמים. ובאמת רבו בשנים האחרונות אספות חכמים ובני סמכא בענינים כאלה, אשר יפקחו על תקון הפועלים ויחקרו בפתרון השאלות החשובות האלה. למרות הפירוד הלאומי השורר כעת בין העמים רואים אנו קשר וחבור ביניהם בכל דבר הנוגע לטובת הכלל. כטבע החקירה המדעית בכלל כן גם טבע החקירה הסוציאלית: היא מקרבת רחוקים ואויבים יעשו אוהבים. לא רק הסוציאליסטים נתקרבו זה לזה בלי הבדל לאום, כי גם הממשלות מתקרבות זו לזו לעת הצורך, אלא בשעה שהראשונים מתכנסים כדי לפרסם כרוזים ולהרעיש העולם בנאומים, נראה ביחום הממשלות זו לזו התקדמות סוציאלית ותועלת ממשית.

ההתקדמות הזאת היא גדולה ונראית בחוש, ואם יעברו השנים כתקונן עוד תתגבר מדור לדור. ואולם כל החושב, כי באופן כזה תתם כל איבה ושנאה בין הכתות הסוציאליות השונות, אינו אלא טועה. החוקים בפני עצמם לא יעמדו בפני השאיפות האנושיות, אשר מקורן הוא האיגואיסמוס האנושי. ההתקדמות המוסרית של המין האנושי תהיה בדרך החנוך האמתי, כאשר יצרפו הדעות של בני אדם ויתקנו המעשים. לעת עתה נראה בעולם הסוציאלי תסיסה חזקה, הכתות השונות נלחמות זו בזו בעברת חמה, ואין אחת מן החברות שואפת לתקון העולם, לטובת הכלל, אלא כל אחת ואחת שוקדת על טובתה היא, כל אחת ואחת דוחקת רגלי אחותה. אמנם זאת היא תכלית הנמוס המדיני, להשגיח בכל תוקף ועוז, כי לא תגבר כת אחת על השניה, להחזיק את שווי־המשקל בין כל הכתות השונות, בין האישים הנפרדים של הקבוץ החברתי. ואולם גם הממשלה איננה עומדת מעל להתחרות הכתות, וביחוד בארצות הנוהגות על פי קונסטיטוציא. אם תגבר כת אחת והממשלה תבוא לידה, אז לא תחום על השאר, אלא תשתמש בכל האמצעים להרבות חילה וכחה. פתרון השאלה הסוציאלית יהיה אמנם באמצעות החקירה המדעית, ואולם השלום הסוציאלי יהיה רק באמצעות התקדמות מוסרית, אשר תצרף את הבריות ותחליש את האיגואיסמוס הקשור בלב האדם מנעוריו.

על אמתת הרעיונים האלה עמדו כעת כמה חובבי מין האנושי, אוהבי בני אדם, אשר הכירו, כי עם התועלת המרובה של החקירה המדעית בפתרון השאלה הסוציאלית יש בה גם הרבה מן הקיצוניות. פתרון השאלה המסובכה הזאת דוריש גם הרבה מן הפילנתרופיות אשר מאסו בה חכמים בתקופה האחרונה. בראש האנשים האלה, אשר במובן ידוע נוכל לכנות אותם בשם תלמידי רוסו, יעמוד כעת הפייטן הנעלה ליו טולסטוי, אשר דבריו הרעישו את הלבבות ומצאו אזן קשבת בין הטובים והמעולים של כל העמים הנאורים. על החזון הזה ישמח כל איש משכיל, ואולם מאד נהפלא, כי עוד לא קם סופר כביר ורב הכשרון לרמז על התמצית הסוציאלית של היהדות ורב ערכה בפתרון השאלות האלה. אמנם ידועים פרטי היהדות ברב או במעט, ואולם עוד לא אחדו את הפרטים האלה לציור כללי. אחת היא לנו, אם מתאימים כל החוקים הסוציאליים של היהדות אל המציאות ובפרט בימינו אלה, אשר אופני הרכוש והקנין סבוכים מאד וגם החבור בין בני אדם גדל ונסב למעלה ראש. ואולם לא הפרטים האלה הם עיקר ההסתכלות הברורה, כי אם הרעיון;

המדיניים היו בימים הראשונים ברובם הורסים, בין שיעצו למהפכה בפועל ובין שאמרו, כי טוב להיות מתון בדבר, עד שתהיה השעה ראויה לכך. כאמור עכבו המדיניים הרבה את ההתפתחות הסוציאלית. גם החכמים המובהקים שבהם (לַסַל, מַרכּס) העמידו את דבריהם על שיטה למודית ואת הבחינה המעשית זנחו או גם מאסו בה. כנודע היו הסוציאליים המדיניים אויבי אגודות הפועלים (Gewerkschaften) ימים רבים, ובכל כחם התרו תחת קיומם, להשמידם מן הארץ. אלא שבימים האחרונים גבר השכל על הדמיון, ובעל כרחם החלו המדיניים להאיר פנים אל המעשיים, אם כי בסתר לבם חשים להם עוד התנגדות נמרצה, מיראתם פן תחלש על ידי זה השפעתם המרובה. אם ישונה מצב העם לטוב. ובאמת לא היתה השפעת הסוציאליסטים גוברת כל כך בגרמניא, אלמלא קלקלה הממשלה את מעשיה להאיר פניה יותר מדי לכל מיני הריאקציא, באופן כי רבים מן העם נמשכים אחרי הכתה המדינית הזאת לא מתוך חבתם אל שיטתה הסוציאלית, אלא מתוך מחאה להממשלה.

כמעט כל התקונים הסוציאליים בגרמניא, אשר יצאו לפעולה בעשרים שנה האחרונות, נעשו שלא בהסכם הסוציאליסטים המדינים, ואחרי קצתם נגררו אלו רק לאחר גמר מעשה. התקונים הסוציאליים רבים מאד בגרמניא וגם היו מוסיפים והולכים, עד כי נפסקו בשנת 1896 לרגלי מאורעות שונים. ואולם ההפסקה הזאת לא תמשך לאורך ימים, וקימעא קימעא יעשו גם כעת תקונים טובים ומועילים (למשל הגבלת זמן העבודה, שביתה שלמה ביום אחד בשבוע, הקפת כל מיני העבודה בחוק הזה, אחריות כל העובדים והשכירים מפני כל מחלה והפסק העבודה וכדומה). על צד האמת חדלה כבר הכתה הסוציאליסטית להיות כזאת, אלא היא כתה מדינית-דימוקרטית. בפֿרנציא ובגרמניא אינה כתה של ריפורמא סוציאלית, אלא כל תכליתה היא, להרחיב את זכיות העם בספירותיו היותר נמוכות. מלחמתה בהרכוש אינה אלא למראית עין, ובכל מקום אשר תעמוד הכתה הזאת בעצמה בראש איזה מוסד רכושי, לא לבד שלא תיטיב דרכיה מן „הקאפיטליסטים הקשים" (כי לזה תמצא אמתלא, שאין בכח היחיד והמועט לעשות נגד ההרגל הכללי), אלא על פי הרוב מתנהגת היא באכזריות יותר מרובה מן „הקאפיטליסטים הקשים". ובאמת באו בימים האחרונים פנים חדשים בכתה הזאת. הפקחים שבהם ותרו כבר על כל „שאיפות ההריכה" ואינם אומרים עוד „לעקור מן השורש" כל הנמוסים הנהוגים ולבטל את הסדר המדיני הנוהג, אלא טורחים ועמלים לתקן כל מעוות וקלקול בחיי החברה על ידי התפתחות סוציאליסטית טבעית והיסטורית. בתחלה נחשבו אלו בתור „מינים ואפקורסים", ועזי פנים שבכת הסוציאליסטים אמרו „להוציאם מן הכלל", אבל לאט לאט גבר כח האמת והשפעת „המינים" תגדל מיום ליום. כשם שנצח בימים הראשונים מרכס על לסל, כן עתידה שיטת מרכס להבטל בעוד ימים לא מרובים. אלמלא היתה הממשלה הגרמנית והצרפתית קיצונית כל כך, כי אז היתה השפעת הכתה הסוציאלית פוחתת והולכת יותר. ובאמרנו, כי הממשלות האלה הן קיצוניות, אין כוונתנו, כי היה מן הראוי, כי תמשכנה אחרי הבורג'ואה „הליברלית", אלא כי לא תהיינה לחוטר גאוה בידי הכתות המיוחסות ולא תכברנה אותן על פני כל פנות העם. רוח הריאקציא בפֿרנציא ובגרמניא מחזקת את הסוציאליסטים והשפעתם.

ההשתדלות הנמרצה, לתקן את הסדרים הסוציאליים (ובהם נמנתה גם שמירת הבריאות של הפועלים ומניעת הנשים והילדים לעסוק בעבודה קשה מפרכת את הגוף) תרבה שלום בעולם, לא רק בין הכתות הסוציאליות, אלא גם בין העמים השונים. לפי

ידי האחדות הגמורה שביניהם. באופן כזה קם למשל קשר החברות של הפועלים (Trades Union), אשר אין ערוך להועלתו המרובה ועל ידיו התקדמו הפועלים הרבה בחייהם החמריים והרוחניים. וגם נותני העבודה השלימו באחרונה אל היסוד הזה, „כי על ידיו באו סדרים נכונים ביחוס הפועלים אל נותני העבודה. הפרעת העבודה הנהוגה לרוב בארצות האינדוסטריא היא חזון יקר באנגליא, וגם בשעה שתהיה כזאת נקל לפשר בין שני הצדדים ולהביא את הדבר לידי גמר. בכלל ראינו, כי התנועה הסוציאלית, אשר מפניה יפחדו ברוב ארצות אברופא, לא מצאה נתיבותיה כל כך באנגליא. שם אין מערבין כל כך שאלות סוציאליות בשאלות מדיניות. כדי לפתור את שאלת העבודה אין מן הצורך „להחזיר בתחלה את כל העולם לתהו ובהו". ולא זו בלבד, אלא בקשר כל חברות הפועלים נתאחדו כל הכתות המדיניות בלי הבדל. וכאשר אמרו הסוציאליסטים לפני איזו שנה להכניס את המלחמה הסוציאלית אל האגודה הזאת מחו חברי האגודה הזאת בידם בכל תוקף, באמרם „אין האגודה של הפועלים בית ועד לכל המרבים להג הבאים מכל קצוי הארץ", אלא מוסד לטובת הפועלים לפקח על צרכיהם האיקונומיים, ואולם השתדלות פוליטית לחוד, ובזה יעשה כל איש כחפצו. ולא רק בין הפועלים ושכירי יום יצאו בימים האחרונים כמה תקונים מועילים לפעולה, אלא גם ביתר פנות העם נעשו כאלה והועלתם בולטת ונראית לכל איש.

בגרמניא נפרדו חכמי הסוציולוגיא לשנים: לחוקרים מדעיים ולמדיניים, וגם אלו האחרונים נפרדו לשנים: למדיניים היסטוריים ולהורסים. כטבע עם גרמניא בכלל היה גם עם לב כמה מן חכמי הסוציולוגיא לעמוד בדרך מחקר מדעי על מהות השאלה הסוציאלית לכל פרטיה ולכל פרטי פרטיה. הדייקנות המדעית גברה מאד בחקירות האלה, ואפילו אם נודה, כי רחקו מן המעשה ומן הבחינה המעשית, הנה אין ספק, כי בהמון החקירות האלה נמצאה תועלת מרובה. השאלה הסוציאלית לא תפתר בפני עצמה, אלא עם כמה שאלות מדיניות, מוסריות, פסיכולוגיות המסובכות בה, וזהו יתרון הפתרון המדעי על הפילנתרופי. אמנם מתנגדות הדעות השונות זו לזו, ואולם מן הנגוד והסתירה אין הראיה על בטולן, שהרי לא בשאלה הנדסית אנו עוסקים, אלא בשאלה סוציאלית, ובפרטיה אפשר שתסכים במקצת לכל הדעות, איך שיהיו נבדלות זו מזו. לפי תנאים ידועים יהיה פתרון זה מתאים אל התכלית המבוקשת, ולפי תנאים אחרים יהיה היתרון להצעה אחרת. אין פרטי השאלה הזאת שוים בכל העמים והמדינות, אלא הכל תלוי בכמה סבות ומסבות שונות. גם אופן הפתר השאלה הזאת תלוי בכמה תנאים שונים, ולכן יובן לנו זה שנפלה בו מחלוקת, כיצד תפתר השאלה הסוציאלית? אם על פי הכרח הנמוס המדיני, או ע"פ פשרה בין שני הצדדים. האמת היא, כי מה שעלה יפה באנגליא אפשר שלא יעלה יפה בגרמניא; ובפרנציא אין ספק, כי לא יעשה שום תקון סוציאלי מאליו, אם לא תתערב הממשלה בדבר. לעומת זה רב מאד הפירוד בין המדעיים והמדיניים. הראשונים אומרים לבוא בתחלה אל נקודת האמת המדעית ולנסות אחרי כן כחם בפתרון מעשי של השאלה הזאת, והאחרונים אומרים להשפיע על הפתרון הזה — אשר טרם עמדו עליו עוד — באמצעות התקיפות המדינית. בגרמניא גרמה הכת השניה לעכוב ההתפתחות הסוציאלית, כי מתוך שהשקיעו עצמם יותר מדי בפולמוס המדיני, היה להם פתרון השאלה הסוציאלית לטפל. ולא זו בלבד, אלא ימים רבים מחו המדיניים ביד כל החפצים להיטיב את מצב הפועלים על ידי פעולה ממשית, על ידי אחדות ואגודה, כי הלכו הם לשיטתם: טוב לקלקל את המצב החמרי של הפועלים, עד שירגישו כלם ברוע מצבם ומתוך לחצם ודחקם יקומו לשנות את סדרי החברה בכח.

האמינו, כי בצאת השאיפות הליברליות לפעולה יוטב גם מצבם הסוציאלי והאיקונומי, ועוד לא עמדו על אמתת הדבר, כי העבדות האיקונומית קשה משל המדינית, או לכל הפחות, כי אין חירות מדינית ואזרחית נוהגת בעבדות איקונומית. האכרים שיצאו לחירות בסבת החוקים הליברלים הלכו וקנו להם ארונים חדשים, נותני לחמם, ואלו היו קשים משל הראשונים. — בינתים רבתה התעשיה וחרושת המעשה באופן שלא שערוהו הראשונים ובארצות הנאורות קמה תנועה סוציאלית חזקה ונמרצה, להיטיב את מצב הכתה העממית הזאת.

ההרבות הרשת המעשה היתה הסבה הראשית של התנועה הזאת, כי על ידיה נוסדו מרכזים של הפועלים, מה שלא היה באפשר בימים הראשונים. גם בנקל שערו הפועלים את ערך העבודה ושכר ארוניהם בפרי עבודת הפועלים. אמנם אחרי כן פשטה התנועה הזאת גם בין הפועלים הקרקעיים, אבל ראשיתה היתה דוקא בין הפועלים בבתי־העבודה, במקצוע האינדוסטריא. במדינת פרנציא קם בראשונה סינט סימון, להביא סדרים חדשים באופן הכלכלה הלאומית, לסדר את חלוקת הקנינים על יסוד רעיון חדש, סינט סימון היה שקוע עוד ברובו ברעת רוסו, וגם בלעדי זה לא היתה השעה מסוגלת לתקונים כאלה. בימים ההם גברה הבורג׳יאה בפרנציא וחתרה אל המטרה, למגר את כסא הבורבונים, אשר אברו לחדש ימי הנמוס המדיני הקודם, לבכר את הכתות המיוחסות על פני הכתה השלישית. על ידי המאורעות בחדש יולי שנת 1830 הגיעה „הכתה השלישית" בפרנציא למחוז חפצה ומני אז קבעה שם את ממשלתה בעיז ובכל תוקף עד היום הזה. כמעט אין ארץ וממלכה בין העמים הקולטוריים, אשר בנוגע להתקדמות הסוציאלית פגרה מלכת עם רוח הזמן כמדינת פרנציא, ורק בימים האחרונים עשו התחלה בדבר, לצאת מעט משעבוד התקיפות האיקונומית, ולחדש אותם הסדרים הסו־ציאליים, אשר זכו בהם עמים רבים מכבר.

מובן מאליו, כי לא חסרו גם בפרנציא נסיונות שונים, לתקן את הקלקולים בחיים הסוציאליים, וכמה חכמים שקדו על הדבר בחקירות והצעות שונות. התנועה הסוציאלית רבתה ביחוד אחרי המאורעות של שנת 1848, אחרי אשר ברב או במעט זכו כבר כמעט כל עמי אברופא בסדרי קונסטיטוציא. אז קמה תנועה סוציאלית על יסודות חדשים.

עבר זמן הפילנתרפיות ומעבשיו נסו לפתור את השאלה הסבוכה הזאת באמצעות החקירה המדעית. אז החלו להקיר במהות הענינים האלה על פי יחוסם לחיי החברה, למצב הכלכלה, אופן הפרנסה, מצב הבריאות, סדר החנוך, תכונת העם. ביחוד הצטיינו שני עמים במקצוע החקירה הסוציאלוגית: האנגלים והגרמנים, ומשניהם יצאה תורה חדשה לפתרון השאלה הזאת. ואולם גם שני העמים האלה נפרדו זה מזה באופן פתרון השאלה הסוציאלית. האנגלים העמידו לרוב את דבריהם על הבהינה המעשית ועל הנסיון ההיסטורי, בעוד כי השקיעו הגרמנים את עצמם בחקירות הגיוניות ובפלפולים מחודדים, למצוא בתחלה את התוכן ההגיוני אשר בסדרי החיים. האנגלים לא אמרו להעמיד את החברה הסוציאלית על יסודות חדשים לגמרי — בידעם על פי הנסיון, כי זהו בגדר הנמנעות — גם לא אבו להמתין, עד כי יעלה בידם ליסד את החברה ממסד עד הטפחות, אלא עמדו ותקנו כמה תקונים טובים ומועילים זה אחר זה כפי שעלה בידם על פי מאורעות הזמנים. כמו כן לא אמרו מעולם, כי כל התקונים הסוציאליים צריכים להעשות דוקא בידי הנמוס המדיני ובכח הכרח ואונס מצד הממשלה, אלא פותחים בשלום תחלה, וככל מה שאפשר טוב להעמיד הדבר על הפשרה, או כי יושיעו להם הפועלים בכח ידיהם על

יתנהג הנמוס המדיני כשורה יקפיד על זה, להשוות את אישי החברה בכל האפשר ובבחינה זו נאמר, כי יתקן הוא את אשר עותה הטבע. זו האחרונה הבדילה בין בני אדם, והחוקים מבטלים את אי־שווי זה מפני תקנות כל הפרטים, כאשר אמרנו.

רוסו הודה בעצמו, כי דעותיו על דבר הנמוס המדיני אינן אלא הצעות למודיות, ומעולם לא משכן עצמו על אמתת דבריו ועל תועלת החוקים אשר הציע. ואולם בימים הבאים, ובפרט בימי המרידה הגדולה בפרנציא, נמצאו אנשים, אשר קבלו את דבריו כשיטה מדינית שלמה ויאמרו להנהיג את ארץ פרנציא על פיהם. רובספייר וחבר סינט יוסט הגו בכל לבם בספרי רוסו ואת הצעותיו עשו להם לקו ומשקלת. זה האחרון אמר לכפות את תורת רוסו על העם בחזקה, ובכמה פרטים נסו להנהיג את הנמוס המדיני על פי ההצעות האלה. בימי המהפכה החלה גם ראשית שיטת הקומוניסמוס, ובכלל נשמעו בועד המדיני כמה הצעות ודרישות מיסוד הנמוס המדיני של רוסו. עד כמה קרובה הטעות בדברים כאלה נראה מזה, כי לא השגיחו תלמידי רוסו בעיקר שיטתו. הוא אמר בפירוש, כי אין כופין עם על נמוכו המדיני וסכנה בדבר לעשות כן, כי באופן כזה לא יתאימו החוקים לכשרונו ולאופן התפתחותו. גם הורה, כי אין מן הראוי להכריח איזה עם לקבל נמוס מדיני רצוי וטוב, אם אין הנוכו מתאים לו. נמוס מדיני כזה יזיק יותר מאשר יועיל. אלא מחנכין את העם באופן טבעי, עד אשר יעמוד מאליו על תועלת החוקים הישרים. כל זה לא נתקבל בימים הבאים, אלא החוקים אשר נאמרו מפי רוסו בדרך השערה והצעה היו להם לתורה שלמה. אחרית המבוכה הזאת היתה, כי על ידי זה גברה הריאקציא, ולא עברו ימים מרובים וההנהגה המדינית בפרנציא היתה קשה בכמה פרטים מזו בימי המלכים מבית בורבון. אמנם בטלו הזכיות המיוחדות של האצילים והכהנים, זכיות היחש, ואולם במקומן באה תקיפות העשירים והציקנים. באופן כזה התפתחו הענינים גם ברומא. הזכיות המיוחדות של „בתי אבות המיוחסים" בטלו על פי השתדלות הכתות הפחותות בעם, ואולם מצב העם בכללו לא הוטב כל עיקר, שהרי במקום בתי האבות באו העשירים אילי הכסף, ותקיפותם היתה קשה מזו של האצילים.

הנסיון ההיסטורי, להיטיב את מצב הכתות הפחותות של העם באמצעות הפילנ־תרופיות, לא עלה יפה. ובאמת אי אפשר ליסד נמוס מדיני על בסיס הרחמנות, וכן אין „מיסדים" נמוס מדיני באמצעות חשבון הנדסי.

המרידה הגדולה בפרנציא הביאה אמנם פנים חדשות בנוגע לסדרי החיים המדיניים, ואם רוב קניניה בטלו ברבות הימים, הנה רעיון שווי כל אישי החברה ובטול הזכיות המיוחדות של האצילים ושל הכתות המיוחסות בכלל לא בטל. הרעיון הזה היה בראשית שנות המאה הי"ט לנושא תקופה חדשה, לכח מניע בעוז ותעצומות בחיים החברתיים של עמי אברופא. ואולם בנוגע להתפתחות החיים הסוציאליים ולפתרון שאלת הכלכלה הלאומית נראה בימים ההם הפסקה גמורה ומוחלטת. בתחלה נלחמו כל העמים הקולטוריים באברופא לטובת חירותם הלאומית, לצאת מתחת סבלות נפליון, ואחרי תום המלחמה הזאת נלחמו אוהבי החירות המדינית לטובת זכיות העם, היינו לטובת „הכתה השלישית" בחברה הסוציאלית. אז היו באברופא כלה ימי התעוררות הכתה האזרחית (Bourgeoisie), אשר שאפה לאותם התקונים המדיניים שזכו בהם הצרפתים בימי המרידה גם בפרנציא וגם בשאר הארצות לא היו האזרחים מגיעים למטרתם זו, אלמלא עזרו להם בני הכתה הרביעית, היינו מפנות העם היותר נמוכות, מחוסרי הרכוש, האנשים אשר רק אל עבודת ידם עיניהם תלויות, אשר „העבירה אותם החברה הסוציאלית מנחלתם". הם

והכוונה בזה: לא ההתקדמות המוסרית בתור מושג רוחני היא העיקר, אלא שלמות האדם, התקדמותו המוסרית של זה. לפי אפלטון אפשר, כי יהיה האדם מכונה פשוטה בלי רוח חיים, אלא שיעשה מעשים רצויים לפי צורך הכלל; הפרט יהיה נעדר המוסר, שהרי אין מוסר בלי דעת ומחשבה ובלי בחירה, אלא מעשיו יהיו מועילים להמוסר הכללי. ואולם רוסו איננו סובר כן. המוסר הכללי הוא רק מושג פלוסופי, והתכלית המכוונת בחיי החברה היא ההתקדמות המוסרית של הפרט ואשרו החמרי והרוחני. אפלטון עושה את כל אישי החברה עבדים להמוסר הכללי והצבורי, ואולם רוסו רוצה לא בתקון העולם, כי אם בתקון בני אדם.

רוסו הכיר בטיב הדבר, כי אין נמוס מדיני טוב בהחלט, אלא לפי תנאי החיים של העם, ולכן אין קובעים נמוס מדיני שיהיה טוב ומתקבל לכל העמים, אלא הכל תלוי במצב העם, תבונת הארץ אשר הוא יושב עליה, אופן התפתחותו החמרית והמוסרית, יחוסו אל שכניו, מצב השכלתו, כלכלתו, מנהגיו וארחות חייו. היא אמר, כי חלק גדול של החוקים, והם היותר חשובים, נמצא במנהגי העם, אותם החוקים, אשר לא נכתבו בספר, אבל חרותים הם על לוח לבו. ועל פי החוקים האלה ינהיג כל עם את נמוסו המדיני, אשר אם יתאים לרוחו ולתכונתו, הרי הוא מרבה התקדמותו. ובלבד שיהא מיוסד על הצדק והיושר. אמנם טעה רוסו בזה, כי חשב ש„דעת הקהל" היא אמת המדה להמוסר הצבורי, ולפיכך הוא מאמין, כי בראש מדינה דימוקרטית יעמדו תמיד אנשי מעלה, אשר בהם יבחר העם וישימם בראשו. הנסיון הורה, כי אין הדבר כן, ובכלל עלולה דעת הקהל לטעות ולמשובה נוראה. ואולם לא נוכל להאשים על זה את רוסו, אשר לא ראה בימיו את השפעת דעת הקהל. הוא אומר: העם שואף תמיד אל הטוב והישר, ואם לפעמים הוא הולך תועה ונוטה מן הדרך הישרה, הנה זוהי חובת המנהיגים והמחוקקים, לפקוח את עיניו ולהורותו את הדרך אשר ילך בה. אין אנו אומרים, כי העם יודע מעצמו לבחור בטוב ולמאוס ברע, הידיעה הנכונה חסרה לו לפעמים, אבל אנו מאמינים, כי העם חפץ בטוב, ואם ידריכוהו המחוקקים בדרך ישרה לא יטה ממנה.

לפי דעת רוסו, אין הנמוס הטבעי משוה כל אישי החברה, אלא הנמוס המדיני הרצוי. העיקר הוא החירות המדינית, הזכות לכל אדם, להתפתח בכחותיו בלי מניעה. רוסו מעמיד את הנמוס המדיני על בסיס הקנין הפרטי. לפי דעתו נובעת זכות הקנין הפרטי ממקור החברה המדינית. החברה תקיים ביד הפרט את קנינו, בתנאי כי יקבל הפרט עליו, לבלי לנגוע בקנין שאר אישי החברה. על פי החוק הטבעי יש לכל אדם יפוי כח לזכות בכל הצריך לקיומו. ואולם כשם שיש לזה יפוי כח לזכות בכל קניני העולם, הלא גם חברו יוכל לזכות כמהו מן ההפקר, ונמצא כי אין לשום פרט קנין ודאי. מטעם זה זכתה אותו החברה המדינית בקצת הקנינים — מה שרכש לו, או מה שירש מהוריו, או מה שקבל במתנה, ובשביל זה הוא מותר על השאר. על צד האמת זוכה כל אדם בקנינו הפרטי מטעם החברה המדינית. היא הוציאה את קנינו מן הרכוש המשותף ותמסרהו בידי הפרט. ולפיכך, אם על פי איזו סבה תראה החברה המדינית צורך בדבר, לקחת את הקנין הפרטי מידי אישי החברה, אין זה עוות הדין או עושק מצדה, ובלבד שיהיה זה בחוק ובמשפט. נמוס מדיני, אשר יועיל להוות העניים, להרבות ענים ורחקם ולהגדיל עשר התקיפים, הוא מאבד את קיומו בידים. שהרי באמת ימצא כל אדם תועלת בקיום הנמוס החברתי, כדי שיגן על קנינו ועל זכותו הפרטית. ממשלה המרבה עניים בחברה היא מגדלת אנשים שאין להם צורך בקיום החברה, אלא אדרבה רוצים הם בהריסתה. ולכן אם

הרוחני של החוקים, הנה רואים אנו בדבריו, עד כמה הנמוסים לפי השקפתו רק מלאכותיים, עשויים באופן מיכני. את כל בני אדם כלל במושג אחד ובחדא מחתא יסד סדר אחד לכל העמים. את האדם הפנימי לא ידע כל עיקר, וגם את האדם החיציני ידע רק ידיעה שטחית, את הקבוץ המדיני הבין רק בתור חבור וקשר חיצוני, אבל לא בתור עצם אורגני. את ההשפעה המוסרית באדם, אשר לא תשקל (Impondrabilien), לא הבין כלל. הנמוס המדיני הוא בידו רק חשבון הנדסי ולא יותר. ספרו היה נקרא בימים הראשונים במדה מרובה, אבל השפעתו לא גברה כל כך. יען כי לא היו דברים היוצאים מן הלב, מן המקוריות, לכן לא נתקבלו גם כן על הלב.

ואולם במדה אחרת השפיע רוסו, אשר בכלל היה אדם נפלא בכל השקפותיו, בדעותיו המדיניות והמוסריות, בהגות לבו הסוער ובשפתו הדולקת באהבת המין האנושי וביחוד להכהות הפחותות בעם. בלבו המלא רגש אהבה וחמלה לבני עוני, בכשרונו הפיוטי והמקורי, בסגנונו המיוחד במינו, השפיע הרבה על בני דורו. רוסו לא היה „אדם מלומד" במובן הרגיל, כלומר, לא „מלא את כרסו" במדעים וחקירות כטבע „המלומדים" בכל הזמנים. הוא לא למד שום דבר על הסדר, כאשר הודה בעצמו. ידיעותיו הממשיות היו מקוטעות, ואולם טעות היא להחליט, כי היה נבער מדעת, וגם בזה נטעה, אם נתלה חסרונות שיטתו והשקפתו הסוציאלית במעוט ידיעתו. אדרבה, בכפריו נמצא כמה הצעות חשובות, מה שלא נמצא בכל ספרי בני דורו, ובכלל אין „הלמדנות" העיקר בענינים כאלה, אלא כשרון הרוח המוליד, המקוריות, ההסתכלות הברורה, דעת האדם בכל תכונת רוחו ובטבעו החמרי והמוסרי. את זה ידע רוסו הרבה על פי טבעו וכשרונו, אם כי היתה השקפתו קיצונית, יען חסרה לו בכל אלה המתינות.

בטבע רוסו נתאחדו שני הפכים. הוא לעצמו היה פיסימיסט, ובפרט בימיו האחרונים, אחרי אשר סבל הרבה מתגרת המאורעות, היה רגיל לחשוד בכל אדם, כי אויבו הוא ומבקש רעתו. ואפילו את קרוביו וגואליו, האנשים אשר היטיבו עמו מרוב חבה וכבוד להאדם הגדול הזה, לא נקה בחשדו. ואולם מצד השני היה אופטימיסט, ואת המין האנושי בכלל דן בטוב. סברתו העיקרית היתה, כי יתרון להאדם הטבעי על האדם הקולטורי. האדם הוא טוב וישר מטבעו, אלא שהקולטורא השפיעה עליו לרעה. אין תקוה לנו, אלא לשוב אל חיי הטבע, אל המצב הטבעי. מובן מאליו, כי באותה השקפה דן רוסו גם על הקבוץ המדיני. הנמוס הטבעי הוא המשובח, אלא שהקולטורא השפיעה עלינו רוב חוקים בלתי טבעיים והם עותו את ההברה והעמידוה על עושק והמס. הקבוץ המדיני הטבעי לפי דעת רוסו היא החירות האמתית של בני אדם. כל אחד ואחד מאישי החברה ותר על קצת זכיותיו לצורך החירות האמתית, שהרי אכנם אין שווי בטבע, ואם ישתמש כל אדם בחירותו הטבעית — לעשות הכל שיהיה בידו ובכחו — אין זו חירות, אלא אלמות ותקיפות. חירות בלי שווי בחוק ובנמוס אינה כלום. ומצד השני עלינו לדעת, כי הגבלת החירות האישית על ידי הנמוס אינה עבדות, אלא חירות אמתית, שהרי הנמוס אינו כפיה ואונס מצד רודה ומושל, אלא הסכמה רצונית מצדנו. אנו מקבלים עלינו את הנמוס המדיני, והמכוון בזה: אנו מקבלים עלינו לכבוש את יצרנו ולמשול ברוחנו. הנמוס המדיני הוא מוסד מוסרי, ואנו מסכימים לשמוע בקולו.

רוסו משתמש כמה פעמים בדברי אפלטון, ואולם בעיקר חשוב אחד הוא נפרד מן הפלוסוף היוני. לפי דעתו אין המכוון בחיי החברה התקדמות מוכרית באמצעות הקבוץ המדיני באופן שהפרט בטל לגבי הכלל, כי אם התקדמות מוסרית של הפרט,

במשפטם, מלבד כי בכלל אין בטבע העם הזה להתרגש במדה יתרה ולעשות מעשהו על פי התפעלות פתאומית, בלי מחשבה ברורה ומתונה קודם למעשה.

בפרנציא חסרו כל התנאים הרצויים האלה. זה כמה מאות שנה, שלא היו מנהגי ממשלה עממית נוהגת שם. הממלכה התקיפה שמה קץ לכל זכיות העם והאצילים גם יחדו. החוקרים הפילנתרופים שעסקו בענין הטבת המצב הכלכלתי של העם ובהרחבת זכיותיו עשו זה על פי הלמודים מיסודם של נמוסי היונים והרומאים, על פי חקירה מדעית למודית בלי שום נסיון מן החיים ההוים. הם לא שמו לב לזה, כי אין בני פרנציא בזמנם כהיונים והרימאים בזמן הקודם. ולא זה בלבד, אלא כי בשנות המאה הי״ח ידעו רק את הנמוסים המדיניים והחוקים הקבועים של היונים והרומאים, אבל לא את תנאי החיים וסדר הכלכלה שבזמן ההוא. בכלל לא ידעו בזמן ההוא הרבה על ארחות החיים הלאומיים והחברתיים של העמים הקדמונים. הידיעות היו כלליות ושטחיות, בלי חקירת הסבות הפועלות ואופן היותן. החקירה בטבע הנמוסים המדיניים היו לרוב מיול ושעשוע של אנשים הולכי בטל, אשר אין להם שום השגה ברורה מתכונת העם ותנאי חייו. כבר בזה נמצא שבוש מבהיל, כי האמינו שהעם בעניו ובבערותו הנוראה הוא קיבץ של אנשים תמימים וישרים, נוחים לבריות ונוהגים במוסר וצניעות, ואפילו הפחותים שבהם ישובו תיכף לדרך היושר והמוסר, אם ייטיבו המושלים את החוקים. כל זה יעשה בבת אחת ובנקלה. אפילו אם נחזיק בשיטה האופטימיסטית הזאת הלא עלינו לדעת, כי בנקל ובזמן קצר אי אפשר למחות השפעת תקופות ארוכות, ובכל האופנים עלינו להיות זהירים מאד בזמן המעבר בחנוך העם טרם שפשט את צורתו הקדומה ועד שנתחנך על פי החוקים הטובים והרצויים.

הפילנתרופים בפרנציא שחקו תמיד על חבריהם באנגליא ולעגו עליהם, כי הם צרי עין ואין להם הלך נפש, כדי להנער בבת אחת משנת האולת ולהשליך מעליהם כבלי משפטים קדומים. רוצים הם בתקנת העם קימעא קימעא, אבל מה יושיענו זה? מי זה ישים יין חדש בנאדות בלים ומבוקעים? אם חפצים אנו בתקון העולם, עלינו לבער בבת אחת את כל המנהגים המגונים ואת הסדר המדיני הבלתי רצוי. אין עוסקים בקטנות כדרך האנגלים, אלא הבה נסדר נמוס מדיני חדש, אשר על פיו הכל על מקומו יבא בשלום. אין פרץ ואין צוחה, אין רודה בעם ואין נכנע סר למשמעת, אין אדון ואין עבד, אין עשיר ואין עני, אין תקיף ואין חלש, אלא חברי בני ארם חיים בשלום ובשלוה ונהנים מזיו „הטבע הנדיבה״, אשר היא עשתה את האדם ישר והם בקשו חשבונות רבים וקלקלו את סדרי החיים והשקיעו את המין האנושי בים של צרות ומכאובים.

בין החכמים הרבים והסופרים הטילים בפרנציא שעסקו ביחוד בחקירה זו מצויינים ביותר שני אנשים גדולים, אשר דבריהם עשו רושם גדול ונתקבלו כתורה שלמה: מונטסקיה ורוסו. הראשון עלה על השני בידיעות מחקריות וברוב למודים מדעיים. ואולם ידיעותיו הרבות לא היו מקוריות ודבר שאין צריך לומר, כי לא דלה מרוחו איזו הצעה חדשה ומקורית. הוא אסף בספרו הנודע „התוכן הרוחני של החוקים״ (Esprit des lois) המון פרטים על דבר החוקים הנוהגים בכל מקום ובכל זמן. גם כמה אניקדוטות וספורים בלתי מאומתים די צרכם, הגדות מפי עוברי ארחות ימים, שיחות בטלות, חרודים ומליצות — הכל אסף כעמיר גורנה, ועליהם יסד את שיטתו המדינית, את השקפתו על דבר סדרי החיים. את העם לא ידע, זולת בחיצוניותו, אבל מעולם לא ירד לעומק חייו הפנימיים, לשפעת הסבות הפנימיות והחיצוניות הפועלות עליו ומכשירות את חייו החמריים והמוסריים. ואפילו שקרא לספרו שם, אשר על פיו נוכל לטעות ולהאמין, כי באמת עמד על התוכן

כי בעם, אשר רוב אישיו שקועים בעבדות חמרית ורוחנית כזאת, אין שום הרגש לאומי. האריסטוקרטיא המושלת, כשאינה נזונית מן העם, היא תמיד קוסמופוליטית. בדבר הזה אנו מוצאים סבת הרוח הקוסמופוליטי, אשר הקיף אז את העמים הקולטוריים באברופא.

ואולם התנועה הדתית אשר בשנות המאה הי"ז השפיעה עם כל זה לטובה על התפתחות הרעיון המוסרי אשר בחברה האנושית. מני אז רבתה הדעת וביחוד החקירה במהות המוסר הפלוסופי. כת של מלומדים ומשכילים חובבי אדם שמה אחרי כן מעינה בהטבת המצב החמרי והמוסרי של העם. ביחוד יצאה ההשתדלות הזאת לידי מעשה בשנות המאה הי"ח. אז גברה התשוקה בלב רבים ל ה ש כ י ל ו ל ה י ט י ב לכל פנות העם, להדלים והנדכאים ולהחשוכים. באנגליא ובפרנציא נמצאו סופרים נלבבים, אשר נתנו לבם, ללמד תועים בינה, לפקוח עינים עורות, לסדר טענותיהם לפני המושלים והתקיפים, למען ירחמו על בני עוני, על השֵׂיות הנדחות הנתונות למרמס. כן השתדלו להבין להעם על ידי ספרים כתובים בסגנון נוח וקל ונעים, למען יֵעור מתרדמת האִוֶלת. התנועה הזאת הקיפה גם כמה מן המושלים המחוכמים, אשר ראו בזה תקון נמרץ להכלל, אם המון בני אדם שנחשבו עד הנה רק למכונות בלי רוח חיים ובלי חפץ פרטי יהיו לאנשים מן הישוב וירכה על ידי זה כשרון המעשה. אין אדם שליט ברוח להמלט מהשפעת השאיפות והזרמים הסובבים אותו. התנועה הפילנתרופית משכה אחריה גם כמה מן האצילים ומרום עם הארץ, אלה אשר ידעו, כי גאולת העם עתידה לרחוק את רגליהם בימים יבואו. אהבת־העם היתה למנהג ומצאה נתיבותיה גם בארמנות התקיפים. לא נגזם אם נאמר, כי במחצית השניה של שנות המאה הי"ח עסקו הגדולים בשאלת הגאולה החמרית והמדינית של העם יותר מן העם בעצמו. זה היה אז חבוש, שלא היה בכחו להתיר את עצמו מבית האסורים. אמנם אין ספק בדבר, כי הרוב העוסקים והנטפלים בפתרון שאלה זו עשו זה מתוך קלות דעתם בחשבם את השאלה הסבוכה והקשה הזאת רק בתור שיחה נאה. ואולם אחרי אשר התעוררה השאלה הזאת לא יכלו עוד להשביחה ולשים לה גבול ומעצור. בסוף שנות המאה הי"ח אנו מוצאים התעמלות מרובה לפתור שתי שאלות עיקריות של הקבוץ המדיני: יסוד החירות המדינית של הכתות הפחותות בעם ופתרון השאלה הסוציאלית, כלומר הטבת המצב החמרי של אלה, „אשר העבירה אותם החברה המדינית מנחלתם".

השאלה הסוציאלית היתה בימים ההם שאלה פילנתרופית, אשר אמרו אז למצוא לה פתרונים באמצעות ה ש כ ל ת ה ר ב י ם ו ת ו ר ת ה מ ו ס ר.

באנגלא היו נוהגים אז כבר מנהגי ממשלה עממית על פי חוקי הקונסטיטוציא שהתפתחו במאות שנים האחרונות. הנמוס המדיני לא היה אמנם דימוקרטי ולא נוסד ע"פ שיטה ברורה, אבל עם כל זה ידעו החכמים באנגליא את מהות הנמוס המדיני הזה, יתרוניו וקלקוליו, ומכ"ש שידעו על פי הנסיון, כי אין קובעים נמוס מדיני רק על יסוד דעות למודיות בלבד, אלא העיקר הוא ההתפתחות ההיסטורית וצרכי החיים. חכמי אנגליא טרחו ועמלו לפי זה רק לתקן את כל מעוות בנמוס המדיני ולהמציא לזה ציור מוסרי, להטעימו על יסוד החקירה המדעית והשקפה מוסרית. אבל הרחיקו עצמם מן האוטופיא של מורוס וכל הצעה אוטופית כמוה. הם ידעו, כי החוקים הטובים בעצמם לא יועילו כלום לטובת העם, אם אין העם מסוגל להם. ונהפוך הוא: חוקים כאלה יהיו לו לפעמים למכשול ולפוקה. כן מן הנחוץ, כי יהיו החוקים מתאימים לרוח העם, לכשרוניו והרגלו, להתפתחותו ההיסטורית וטבע כלכלתו. ולפי זה היו הפילנתרופים היותר מצויינים באנגליא מתונים

עוד בדבר אחד נמצא כבר התחלה לדעה ישרה אדות המצב האיקונומי של החברה האנושית. מורוס ראה בימיו את צער העניים העובדים תמיד בזעת אפם על פת לחם יבש. לתקן את המעוות הזה מסדר מורוס את העבודה באופן נאה וקל. כאפלטון חלק גם מורוס את העבודה הקשה והבזויה ל ה ע ב ד י ם — חברה אנושית בלי עבדים לא צייר לו אדם בשכלו — אלא כי העבדים האלה הם לפי דעת מורוס פושעים אשר חטאו לנמוס המדיני. אמנם לא יהיו עוד גנבים ושולחים ידם במלאכת רעם בנמוס מדיני הניסד על יסוד שתוף הקנינים והרכוש, אבל הלא אפשר בחוטאים בעונות אחרים, למשל בחומדים נשי רעיהם. חוטאים כאלה וגם אנשים המתנ־לים על הארץ וכלי זיינם בידם ימכרו על פי נמוס האוטופיסטים לעבדים ועל ידיהם תעשה כל מלאכה קשה ובזויה, אשר לא תעשה בבני חורין. בניהם אחריהם יוצאים לחירות. כי לא יפקדו עון אבות על בניהם. מלבד העבודה הבזויה הנעשית רק על ידי עבדים, חייבים כל אישי החברה בעבודת האדמה אין יוצא. בעבודה זו, אשר יעסוק כל אדם — ואפילו נשים במשמע — כל אחד לפי כחו עוסקים רק שעות מעטות, שהרי בהיות כי אין חובקי ידים בחברה המדינית הזאת אפשר להעבודה הכללית להעשות בשעות מספר. בשעת הפנאי הרשות לכל אדם לעסוק בכל אשר תאוה נפשו וביחוד במלאכות היפות.

האוטופיא של מורוס לא עשתה רושם בהתפתחות החברה המדינית, כי אין בה אלא חרושה, כלומר ספור דברים בלי רעיון עיקרי. סדר מדינת אוטופיא רחוקה כל כך מן הישוב ומן ההתפתחות הטבעית של החברה המדינית, הזרות גדולה כל כך בו, עד כי לא שם איש מכין לב לו. השעה לא היתה ראויה לתקונים ממשיים בחיי החברה. אמנם ילדה התנועה הדתית גם תנועה סוציאלית, לכל הפחות בגרמניא, והתנועה הזאת שמחה לב רבים מכל פנות העם ועל ידיה קוו לסדרים מדיניים טובים מאלה. ואולם בראשית צמיחתה היה בה חסרון עצום: ערבוב שאלות דתיות בשאלות סוציאליות. העומדים בראש התנועה הזאת היו בעלי הזיה דתית ואמרו ליסד סדר מדיני על בסיס החיים הדתיים. הערבוביא הזאת הכתה את האנשים האלה בתמהון והוליכה אותם שולל ולבסוף היו כעין מכת מדינה. אין ספק. כי ב„מלחמת האכרים" בגרמניא בימי הריפורמציון הדתית היה קורטוב גדול של יושר סוציאלי, אבל יען כי לא ידעו לכלכל דבריהם במשפט קלקלו מעשיהם והביאו אנרכיא נוראה לעולם. אחרי אשר גברו האצילים על האכרים נכבשו אלו לעבדים ונתנו בעבודה קשה משל הראשונה. הריפורמציון הדתית ילדה בארצות הנאורות של אברופא עריצות במדה שלא שערוה הראשונים. העבדות המדינית והסוציאלית גברה מאד ולא חדלה מאז עד סוף שנות המאה הי״ח.

ומצב העם הלך הלוך ושפל מדור לדור. התמימות הדתית חדלה כבר; גם הרודים בעם וגם הנכבשים לא האמינו, כי המצב המקולקל הזה הוא „גזרה מן השמים" וכי כן סדרו בגבוה את חיי החברה. ואולם העם נכנע תחת עול סבלו מקוצר רוח ומעבודה קשה. אז האמינו, כי כן הוא מנהגו של עולם ואין אדם נפטר ממזלו. את העוני הנורא שרבץ על העם קבלו בתור חוק טבעי, שאי אפשר להמלט ממנו. פולמוס סוציאלי לא פרץ בכל התקופה הארוכה הזאת, יען כי לא הרגיש עוד העם בעמלו הרב והעבדות השקיעה עליו מטמטום רוחני ומוסרי כאחד. במצב כזה לא היו נוהגים חיים לאומיים בשום אומה ולשון,

יעשו הפך לוטר את לבו למתוח על האכרים מדת דין קשה ולדבר על לב האצילים המושלים, כי לא ירחמו אותם. אנו מצדנו נבין את הפסיכולוגיא של המאורעות האלה. כי לא ידעו האכרים המתקוממים לשים מעצור לרוחם ולכלכל דבריהם במשפט — לא יפלא בעינינו כל עיקר. זהו פרי החנוך הרע של העבדות הארוכה. ואולם לא נאשים את לוטר, על כי קצף על תעלולי האכרים. איך שתהיה סבת מעשים נוראים כאלה, האיש הנבון ימצא בהם סכנה עצומה לחיי החברה ויתנגד להם בכל כחו.

אנו רואים, כי חכם מדיני, אשר בכלל התנגד להתנועה הדתית, הוא תומס מורוס, כתב בימים ההם את „האוטופיא" הנודעה, ובה המציא לנו ציור מעציב מאד על דבר התכונה המוסרית של העמים הנאורים בתקופה ההיא. עצלות ושנאת העבודה מצד „הגדולים" ועבדות נוראה מצד דלת העם. פנוק ורוך מצד האצילים ומצב בהמי מצד הכתות הפחותות. את אשר טרחו ועבדו מאת אכרים בזעת אפם בשנה תמימה הפסיד אציל אחד בקלות ראש ביום אחד. המצב הזה הוליד המון עניים מחזרים על הפתחים והמון פושטים ידם בגדוד. כל החוקים הקשים והענויים אשר גזרו על „שונאי החברה האנושית", לא הועילו לרפא את הריסותיה. המשובה הלכה וגדלה ובחומת החברה המדינית נראה פרץ רחב.

בעת ההיא כתב תומס מורוס את ה„אוטופיא", אשר בה נמצא נסיון שלם (מובן מאליו רק ספרותי), לגדור את הפרצות האלה. החבור הזה, אשר עשה רושם גדול בעולם — והשם „אוטופיא" היה מאז למושג מוגבל וידוע — איננו כדאי לחקירה מדעית מצד תכנו, אלא מצד יחוסו להתפתחות המושגים המדיניים. דמות תבנית נמוס מדיני מתוקן ומשוכלל בכל פרטיו, אשר העביר מורוס לפנינו, היא מעשה ילדות ולא יותר. אין בהנמוס המדיני הזה אף רעיון שלם אחד, אשר ימשוך את לבנו או יפליא אותנו לכל הפחות בחדודו ובחריפתו. הדברים הם להג הרבה, פרי השקפה שטחית. בעיקר חזונו נמשך מורוס אחרי אפלטון, אשר יהללהו מאד בכמה מאמרים של חבורו. ורק בזה נפרד מאפלטון, כי לא הסכים לשתוף הנשים לתכלית הזווג. ואולם מה שהוא בספרי אפלטון פרי רוח כביר והלך נפש של פלוסוף פיוטי, הוא בחבורו של מורוס גבוב דברים. אמנם בדבר אחד עולה האוטופיא לטוב על הנמוס המדיני של אפלטון: היא לא תשים כל כך כבלים על ידי האדם הפרטי ולא תתן את הכלל לבלעהו כלו. ואולם החירות הנתונה להפרט אינה חירות מוסרית פנימית, כי אם מיכנית, סדורית. לא מצד הרגש האנושי הרשות להאדם הפרטי לחוש את עצמו בן חורין אלא מצד החשבון ההנדסי. מורוס מצא, כי אין הפסד להכלל, אם נרחיב מעט את החירות היחידית של הפרט; אלמלא כן היה מבטל אותה בלי שום מיחוש. נפלא לראות, עד כמה לא ירדו „מתקני עולם" אלה לעומק החיים הנפשיים של האדם ולא ידעו, כי החיים הפנימיים ההם, אשר לא ביד יקחו, הם החשובים ויקרים מכל המאורעות המדיניים. החכמים האלה לא הבינו לעומק הטרגדיא האנושית, לא חשו בצער הנפש, אשר יגדל בכל פגיעה ופגיעה. כל מה שתרבה הכמות בנפש האדם הפרטי, ירבה גם צערה, אם נחבר אותה בעל כרחה אל הכלל. מובן מאליו, כי לא עמדו על האמת הזאת, כי היתרון של נמוס מדיני הוא בזה, כי יעמיד את הפרט ברשות עצמו עד כמה שאפשר.

מורוס מעמיד את שתוף הקנינים בתור יסוד הנמוס המדיני. אם לא יהיה קנין פרטי בעולם, אז יחדלו רוב פשעי בני אדם. שהרי לפי דעתו, אין פורענות באה לעולם אלא מחמת תאוה לקנין רעהו ומחמת עוני ודחקות. כמה מן השטחיות יש בהשקפה זו, כי כל פגעי בני אדם יולדו רק בסבת הקנין הפרטי!

החדשה, וזו אשר בתחלה התנגדה להתקונים המדיניים ובפרט לאלו של מלכות רומא התאימה אחרי כן את תנאי חייה אל התקונים האלה והשלימה אתם. ואולם בהיות, כי התנגד הנמוס הרומי אל כל שאיפה מוסרית, עמדו בתקופת ימי הבינים וחברו את הנמוס הזה עם תורת אפלטון. החברה המדינית עם כל מרירותיה ומגרעותיה היתה לנמוס אלהי ונקדשה קודש. ומכיון שהגיעו העמים אל השקפה כזו, שוב לא הועילה כל חקירה מדעית וכל הסתכלות ישרה בטבע הנמוס המדיני. יש בו הרבה מן הקושי ועוות הדין, ואולם גזרה היא מן השמים ואין להרהר אחריה. כן יסד מנהיגו של עולם וכן הציב גבולות בין הכתות הסוציאליות השונות. את זה הרים ואת זה השפיל. כל האומר לשנות מן המטבע הזה שולח יד במנהגו של עולם, כאלו חפץ לשנות מעשה בראשית. על יסוד ההשקפה הזאת בנויה הירת המוסר של תקופת ימי הבינים ובכללה גם מושג החברה המדינית. כל זה לא מנע אמנם קצת עמים להתרכז בקבוצם המדיני ולהיות לעמים תקיפים ומושלים בכח. כן גברו בקצת המדינות המלכים על השרים והפחות והכניעו אותם תחת השלטן המרכזי. ואולם המאורעות האלה לא עשו שום שנוי בחיי העם בכללו.

מסבה זו לא היה שום פולמוס סוציאלי בתקופה הארוכה הזאת. לא שהיה מצב הענינים טוב מאד, אלא שבני עוני סבלו הכל וקבלו יסורים באהבה. אמנם נתפשט המנהג ברוב העמים הקולטוריים, להפריש צדקה לעניים, ואולם הצדקה לא נתנה מעולם באותו השעור, אשר קבעה היהדות. וזולת זה. אין הצדקה העזרה הרצויה לעניי עם, אלא אדרבה היא מפסדת הרבה וגורמת התפשטות העניות בעם. בערי איטליא היה זה למגפה מוסרית, כי רבו הפושטים יד לקבל צדקה. והנותנים נתנו קצת ברצון וקצת באונס, כי איימו עליהם בני עוני, אשר יצאו כבר מגדר מקבלי צדקה ונכנסו לגדר פושטים יד בגדוד. בעקב העניות בא גם רפיון מוסרי, אשר פשט מדור לדור. חיי החברה קלקלו מאד בתקופה ההיא, ונקל היה לשער. כי לא יארכו ימי המצב המכוער הזה. החברה היתה צריכה לתקונים נמרצים, ליסוד חדש ונכון. אפשר כי היו הענינים האלה נמשכים עוד איזה זמן על פי כח ההתמדה המושל לא רק בחוקי המיכניקא, אלא גם בעולם הדעות והמיסר. ואולם המהפכה שהיתה בחיים המדיניים של עמי אירופא בשנות המאה הי"ו החישה את הקץ.

המצב המוסרי של העמים הקולטוריים נתקלקל בשנות המאה הי"ו במדה מרובה. באיטליא, בגרמניא, באספמיא, באנגליא משלה עריצות נוראה, והכתות העליונות של החברה האנושית שובבו משובה נצחת. חיים מוסריים נמצא בתקופה ההיא רק בין דלת העם, האכרים ובע"מ. ביניהם נהגה עוד הצניעות המוסרית, וגם האמונה בתומתה. ואולם הכתות האלה נדכאו תחת רגלי הכתות העליונות. המושלים, השרים והכהנים השחיתו התעיבו עלילה. התנועה הדתית, אשר קמה אז בארצות הקולטוריות של אברופא היתה בעיקרה מחאה נמרצה מצד הרגש המוסרי של העם נגד השחתת המדות של הגדולים. ולא דבר ריק הוא, כי גברה התנועה הזאת ביחוד בצפון אברופא, בין העמים הגרמנים, כי בהם לא חדרה עוד המשובה המוסרית אל כל פנות העם, כאשר היה באספמיא ובאיטליא וגם ברוב המדינות בפרנציא.

התנועה הדתית פקחה את עיני טובי העמים גם על המצב האיקונומי של דלת העם, לוטר חמל בראשית ימי פעולתו הריפורמטורית על העניים־האכרים שהיו להאצילים למרמס. הוא הגה הרבה בכה"ק ותוכחות הנביאים לעריצים אוכלי עמם עשו עליו רושם. רק כאשר קמו האכרים והרימו יד באדוניהם, גם פרעו לשמצה ובמשובתם עשו מעשים אשר לא

של אריסטו — המצוין באמת בטוב טעמו — נתקבל בעמי הקולטורא עם כל שבושיו ומגרעותיו.

להנמוס המדיני של אפלטון אין מקום במציאות, והפלוסוף בעצמו, אם כי האמין באפשרית מציאותו, הודה כי יקשה מאד להוציאהו לפעולה. ואולם עם כל זה משלו קצת הדעות האלה ממשל רב בעמים הקולטוריים. הרומאים לא קבלו את תורת אפלטון כל עיקר, יען כי לפי טבעם לא נמשכו אחרי הדמיונות וההזיה. בנמוסיהם נראה הנטיה אל הקצה השני, אל הזכות של הקנין הפרטי באין מעצור, אל שיטת אריסטו. האשה והבנים היו ברשות האב, קנינו הפרטי, לעשות בהם כרצונו, ודבר שאין צריך להאמר, כי העבדים נחשבו בתור רכוש האדון, כבהמתו ושדה אחוזתו. על יסוד הקנין הפרטי נשתעבד הלוה להמלוה לא רק ברכושו ובכל אשר לו, כי אם גם בגופו. „יקוב הדין את ההר" הוא משפט הרומאים בכל דבר. אמנם יש מעלה יתירה לנמוס הרומאים: הוא הגיוני וברור לכל פרטיו, אבל כלו הוא מדת הדין, בלי חסד ורחמים. בראשיתו נוסד על שלטן אוליגרכיא, כלומר על תוקף בתי אבות מיוחסים. ואולם אם גם הצליח להכתות הסוציאליות הפחותות, להרחיב מעט מעט את זכיותיהן המדיניות — הנגוד בין העשירים והעניים לא בטל מעולם. אדרבה, ברבות הימים, כאשר חדלה מעלת היחוס גברה ביותר ממשלת הרכוש. אין אף חוק אחד, אשר הגביל מעט את כח העושר, אלא אדרבה, כל מה שהתפתח עם רומא, כן גבר בו הנגוד העצום בין העשירים והעניים. בתחלה, כאשר עמדו הרומאים עוד על מדרגה פחותה בהשכלתם, היה העבד יליד בית; יחוסו אל אדונו לא היה בחסד מצד זה האחרון, אבל עוד לא גברה העריצות כל כך, באופן כי יחשב העבד כמו בהמה, ועוד פחות מזה. בימים האחרונים נפסלה צורת האדם הנברא בצלם. נמוס הרומאים הוא התגברות האיגואיסמוס האנושי עד הקצה האחרון.

פעולת הנמוס הקשה הזה היתה, כי בתקופות האחרונות רבו המלחמות הסוציאליות ברומא ובסבתן נמוטו אשיות החברה המדינית. אמנם נסו כפעם בפעם על פי האונס לתקן את הנמוס המדיני ולהקל מעט את עול החוקים הקשים, ואולם המגרעת נמצאה ביסוד החוקים ובשיטתם. התקון היה לזמן מועט, לכל היותר לימי דור אחד; אחרי ימים לא מרובים נראה הקלקול עם כל תוצאותיו הרעות. מצד אחד גרם הנמוס הזה, כי נתקבץ העושר בידי מעטים והעניות גברה מדור לדור; ומצד השני השפיע מאד לרעה על החנוך המוסרי של העם. חוקים קשים בידי אנשים קשים ועריצים! הנמוס המדיני של הרומאים החטיא את מטרתו. הוא גרם לפזור ולא לחבור. אמנם אחד את אישי האומה לקבוץ מדיני, ואולם החבור הזה לא היה בכח איזה רעיון מוסרי, אלא על פי תוקף החברה. הפרט לא עבד את הסדר המדיני מאהבה ומכבוד, אלא מיראת העונש. לבסוף נעשו כל הכתות הסוציאליות שונאות זו לזו. אין הפסד מוסרי בעולם כזה הנמצא בזווג של איש ואשה נפרדים זה מזה ברוחם ובלבם ומחוברים זה לזה מחמת ההכרח. כן אין הפסד קולטורי מזה הנמצא בקיבוץ מדיני, אשר חלקיו אינם מתקבצים מתוך שאיפה מוסרית, מתוך חבור פנימי, אל מרכז אחד, אלא מדובקים הם זה לזה על פי כח חיצוני. החזון הזה יבאר לנו סבת נפילת עם רומא ומשובתו הנוראה באחרית ימי קיומו. הנמוס המדיני ברומא הגדיל את הרכוש ואת הקולטורא החיצונית, אבל המעיט את החסד והיושר ואת הקולטורא המוסרית.

אחרי אשר נפלה רומא, כי כבד עליה פשעה, קבלו העמים הקולטוריים עליהם את נמוס הרומאים. שורת הדין מחייבת לפי זה, כי לא תשבות המלחמה הסוציאלית בעמים האלה. ואולם בינתים נהיה שנוי נמרץ בחיים המוסריים של המין האנושי. אז גברה הדת

בעולם כדעת אפלטון, אלא אדרבה הוא מרבה מחלוקת. בכל דבר שנתנו בו גבולות „שלי שלי ושלך שלך", לא תפול כל כך המחלוקת כמו בדבר משותף לרבים. תאמר, שזהו בכלל אהבת עצמנו (איגואיסמוס) והקנין הפרטי מרבה את הרגש הזה? אמנם כן הוא, אבל אין הרגש הזה מתנגד להמוסר, שהרי הוא טבעי באדם. תורת המוסר תקפיד רק בדבר, כי לא יביא אותנו הרגש הזה לידי מעשים גורמים הפסד לרענו. כל מה שאיננו נופל בגדר זה אין מן הראוי להכחידו, וגם אין בזה שום תועלת, מלבד היותו מתנגד לטבע האנושי ולא יעלה לעולם בידינו.

מובן מאליו, כי ענין שתוף הנשים והחנוך של הבנים מטעם הנמוס המדיני איננו עולה יפה. יסוד המשפחה — אשר היא ראשית החיים החברתיים — הוא האהבה. אם אין קשר משפחה אין גם חבור מדיני, כי זה האחרון צריך להיות עשוי חוליות חוליות, כלומר שיהיה מתחלק לקבוצים קטנים: המשפחות. בכלל מתנגד אריסטו לדעת אפלטון, כי הקבוץ המדיני צריך שיהיה גוף שלם ובלתי מתפרד, כאשר מתאחדים האיברים בגוף. אין הקבוץ המדיני גוף כזה, אלא חבור של חלקים, ועד כמה שאפשר ראוי להשאיר להחלק, כלומר להמשפחה וגם להפרט, חירות ועמידה ברשות עצמו. הן גם במשפחה אין מן הראוי להנהיג שררה ושלטן כזה, כי ימשול אבי המשפחה ברצונו ולאישיה לא יהיה שום יפוי כח, אלא עד כמה שלא יזיק זה להמשפחה יש להעמיד כל פרט ופרט ברשות עצמו. ואם הדבר כן במשפחה עאכ"ו בחיי החברה, כי כל מה שיגדל הקשר המדיני בכמותו ראוי שימעט באיכותו. אם קשה לאחד עשרה בני אדם לידי רצון אחד ושאיפה אחת, מכ"ש כמה רבבות בני אדם.

עד כאן נכונה שיטת אריסטו. בנוגע לצורת הסדר המדיני צדק גם כן באמרו, כי אין מן הראוי לסדר נמוס מדיני אחד לכל העמים, שהרי אין המזגים שוים בכל עם ועם, כאשר אי אפשר לכל בני אדם לזון את גופם באופן אחד, כן אי אפשר לכל העמים להתנהג בנמוס מדיני אחד. אריסטו ברר בתחלה את טבע כל נמוס מדיני, מעלותיו ומגרעותיו, ובאמת קלע בכל דבריו אל השערה, יען העמידם על יסוד הנסיון ההיסטורי. ואולם באחרונה בא לידי מסקנא, כי אין מן הראוי לבחור בנמוס מדיני אידיאלי מטעם היותו טוב ורצוי בפני עצמו, אלא בנמוס מתאים לטבע המין האנושי. הנמוס הממוצע הוא זה של ממשלת המועטים (בעלי הרכוש והמשכילים) על הרבים. תאמר, כי זהו עוות הדין מצד המועטים נגד המרובים? זה אינו, שהרי גם הטבע עשתה פדות בין בני אדם. רק מעוטם הם משכילים ונבונים ויתרם נמשלו לבהמות נדמו. אריסטו מסכים גם לענין העבדות, שהרי יש בה צורך הכלל, כלומר צורך כת המושלת, שהיא רוב בנין הסדר המדיני, אע"פ שאינה רוב מנין. העבדות מותרת לפי דעתו, אלא שראוי לנו להתנהג בחמלה עם העבדים ולזכור תמיד, שהם בכלל אנשים ואינם כשאר בע"ח בלתי מדברים. נמוס מדיני שלם אפשר לפי דעת אריסטו רק בהיונים, שהרי שני ענינים צריכים לו מצד האזרחים: עוז ותעצומות ושכל. יש עמים גבורים, אבל הם מחוסרי קולטורא; יש עמים קולטוריים, אבל אין להם עוז ואומץ הלב. רק היונים נחנו מטבעם בשתי המעלות האלה: אומץ הלב ולב מבין.

אריסטו העמיד בכל דבר שיטה ממוצעת ולא התקרב אל איזו קיצוניות. מטעם זה נמצא הפסד יותר גדול בשבושיו מאשר נמצא בטעיותיו של אפלטון. שיטתו של זה היא אוטופיא ואינה מתקבלת על הלב ומעולם לא זנו בני אדם אחריה, ואולם הסדר המדיני

את כל המין האנושי לקשר קולטורי אחד. עד כמה שנאחר זמן סדור התורה, הנה אי אפשר לכחד, כי בזמן שנאמר בישראל: „באזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך“, לא עלה רעיון קוסמופוליטי כזה על לב יוני, יהיה חכם היותר גדול. נניח, כי גם בישראל לא נתקבל הרעיון המוסרי הזה בכל פנות העם, אבל כי נתפרסם — זה הוא בפני עצמו סימן של התקדמות מוסרית נעלה מאד. ובאמרנו זה לא נשפוט על פי תורת המוסר המקובלת בינינו — כי עליה אפשר לערער ולומר כי רק הסכמית היא, אלא מהשקפת התועלת המדינית. נמוס מדיני הנוסד על בסיס לאומיות נפרזה כזאת אי אפשר לה להשתלם ולהתקדם וסופו להבטל מאליו. ובאמת לא יכלו היונים לעשות חיל, אם כי זכו כי נתפשטה היוניות במדה מרובה בין כל העמים הקולטוריים. עוד בזמן הרבן בית שני, כאשר הגיע הרעיון הקוסמופוליטי לשלמותו, היו היונים קיצוניים ברגש לאומיותם, בני גאוה לאומית יתרה, אף כי העלילו על היהודים, כי נכשלים הם בזה.

הפולמוס הסוציאלי לא חדל מעולם במדינות יון, וזהו שהכשיל את כחם וקרב את קצם. חכמי לב שביניהם עמדו על הדבר הזה ואמרו לברוא נמוס מדיני שלם ומוביל אל התכלית המכֻוונת: תקון העולם המדיני. כאשר נראה בישראל, כי אנשי הרוח, הנביאים, השקיעו את נפשם ורוחם בהמצאת חוקים טובים וישרים, אשר רובם היו קרובים להשמע, ואף אלו, אשר רוב הצבור לא היה יכול לעמוד בהם, חשובים הם מצד למודם המוסרי, כן היה הדבר גם בעם יון. אנשים גדולים וחכמים אמרו למצות עומק הדין, ליסד נמוס מדיני על צד השלמות. ואולם נפלא מאד לראות, כי אם גם עלו חכמי יון על חכמי ישראל בהשכלתם המרובה, הנה בנמוס המדיני מיסודם של הראשונים לא נמצא אותה השלמות המעשית והמוסרית הנראית בנמוס המדיני של ישראל. כשרונם המרובה של היונים לא עמד להם לתקן עולם בצדקה וחסד. ואם יטעון אדם, כי אין ה׳ הקבוץ המדיני של היהודים כזה של היונים, הנה נשיב על זה, כי אמנם אי אפשר, שישוה קבוץ מדיני אחד אל השני בכל פרטיו, ואולם בכלל אמנם נשתוו. נקל לנו לקבוע במוחנו, כי קבוץ מדיני גדול מושל בכיפה כזה של הרומאים לא היה יכול להתנהג ע״פ נמוס שוה לזה של היהדות. אבל היונים נדמו הרבה בעניני החברה המדינית לעם ישראל. גם הם נפרדו למדינות קטנות, לקבוצים מדיניים קטנים, אשר התנהגו על פי חוקים מיוחדים לכל מדינה ומדינה, ורק בקושי התאחדו לקבוץ מדיני אחד. כנודע נקל יותר למדינה קטנה להתנהג על פי חוקים שווים לכל נפש, שהרי במדינה קטנה אין החברה המדינית סבוכה כל כך ברוב השאיפות השונות המתנגדות זו לזו, ואין גוונים מרובים לחייה הקולטוריים ולעניניה האיקונומיים.

הנמוסים המדיניים הנוהגים הם תמיד פרי הצרכים והמוחשים. על צד האמת רק בהם נמצא את פני האומה בשאיפותיה הטבעיות ובהתפתחותה ההדרגנית. ואולם זולת הנמוס הנוהג יש לפעמים נמוס אידיאלי, אשר יוָלד ברוח אדם גדול. נמוס כזה איננו בא להעיד על טבע העם ותכונת רוחו, אלא על ההשקפה המוסרית המושלת בחכמיו ואנשי המעשה שבו. בעם יון קם הפלוסוף אפלטון והמציא אוטופיא מדינית כזאת, אשר עם היותה רק יליד הדמיון או ההגיון עשתה רושם גדול בתולדות המין האנושי, כי חלק גדול של השקפתה נכנס אל החיים הקולטוריים של העמים, ובימי הבינים נחשבה כתורה שלמה.

הנמוס המדיני מיסודו של אפלטון איננו קבוץ מדיני לתועלת האישים בלבד, מפני תקון העולם בהנאה חמרית, אלא עומד הוא על בסיס רעיון מוסרי. תכליתו היא, להוציא

הנה אין שעור ליתרון היהדות על הדתות המדיניות האחרות ואין ספק לנו, כי יצרה היהדות תקופה חדשה בקולטורא האנושית. ואולם עד כמה שהיו החוקים טובים וישרים, הנה אין ספק לנו, כי הנמוס המדיני בלבד לא יספיק לעולם, להמתיק את המרירות של הנגוד הסוציאלי. הנה בימינו אלה עמדו על חשיבות החוקים הסוציאליים האלה וברוב המדינות הקולטוריות קובעים כמהם לפי צרך הזמן, ואולם אנו רואים, כי עם התקדמות הקולטורא בפנה זו הלך הנגוד הסוציאלי בין הכתות השונות הלוך וגדול. אל הנמוס המדיני הטוב והישר נוסף בישראל גם הרעיון המוסרי. רק על ידי טהרת המחשבה היתה תועלת מרובה במעשיהם. צדקה בלי חכד אינה כלום.

נדלג על פרטי הנמוס הנעלה הזה כפי שהתפתח אחרי כן בישראל. בכלל נוכל לאמר, כי עוד לא עמדו על חשיבותו המרובה בכל מקצעות החיים. בימים האחרונים עמדו ויסדו בממלכת גרמניא נמוס חדש במקצוע הדינים והמשפטים שבין אדם לחברו. הוא האחרון והחביב שבנמוסים כאלה, ועשרים שנה ויותר עמלו בבנינו ושכלולו, שהרי אמרו לצרף מדת הרחמים למדת הדין, לשקיד על תקנת הקנין הפרטי בכל מה שאפשר, ואולם להשגיח גם על טובת הכלל ותקון העולם. חבל — נאמר — כי אין היהדות התלמודית ידועה בעולם למדי, כי הרבה והרבה היו יכולים ללמוד מדיני „שלי ושלך" בהיהדות, מעת החלה תורה שבע"פ להתפתח עד סיומה בשו"ע „חשן משפט". כמה וכמה ענינים מועילים היו יכולים להכנס עוד בנמוסי העמים הנאורים, אלמלא היתה היהדות בסבת מאורעות שונים לענין של כותבי פלסתר ומרחיבים פה, אלו נכנסה היהדות לגדר החקירה המדעית.

בעת שהחלה היהדות להשתקע בעם ישראל — אחרי יכוד המעלה בזמן עזרא ונחמיה — היה הנגוד הסוציאלי במדינות היונים בכל תקפו ומרירותו. ברוחניותם התקדמו עוד היונים ועלו מעלה מעלה, ואולם בחייהם המוסריים אנו רואים בימים ההם, כי היו פוחתים והולכים. מובן מאליו, שאין אנו מודדים את המוסר הצבורי של עם יון על פי ההשקפה המוסרית של עם ישראל, שהרי משפט כזה לא יצדק כל עיקר. ואולם אם גם נביט על המאורעות האלה מתוך השקפת הקולטורא היונית נראה פחתת מוסרית גדולה בתקופת ממשלת פרס. היונים נצטיינו בכשרון גדול מאד, ובטבע היחידות (האינדיווידואליסמוס) הנפרזה נדמו הרבה לעם ישראל. הפירוד גבר מאד בהם והחבור היה קשה להם. מזמן שהגיעו שבטי היונים לידי מעלה חשובה בהתפתחותם הקולטורית אנו רואים בהם מעבר האחד פולמוס נמרץ בנוגע להגמוניא המדינית — דוגמת זה שנמצא גם בתולדות ישראל בזמן בית ראשון — ומעבר השני מלחמה קשה בין הכתות הסוציאליות, מלחמה על אדות ההגמוניא הפנימית בכל חֶבֶר עיר, בכל ריפובליקא ומדינה. ההתפתחות הקולטורית של מדינות יון תסוב תמיד על ציר אחד: הפולמוס על דבר הנמוס המדיני ואדות הנגוד הסוציאלי שבין הכתות השונות.

כבר בזה נמצא פחתת מוסרית וגם מדינית בהשקפת הקולטורא היונית, כי בגאותם הלאומית הוציאו את כל איש „נכרי" מן הכלל. הכל תלוי במזל! על היהדות הם מחפאים תמיד דברים לא כן, כי היתה לאומית בקצוניות מרובה, בעוד שבאמת היתה קוסמופוליטית, כאשר הוכיח הנסיון, כי רק היהדות אחדה אחרי כן — בצורה חדשה —

פנים אין להאמין, כי היה החוק הזה מונע את גדול הקנין והתרכזותו אל נקודה אחת. כמה שלוחים לחיים החברתיים לעקור חוק כזה אם איננו מתאים עם המצב הסוציאלי של העם. ולעומת זה אנו רואים, כי גם בלי יובל לא נתפתחו הענינים באופן כזה בישראל, כי יתגדלו האחוזות ויתקבצו לידי מתי כספר, וכנגדם יהיה המון גדול בלי נחלת שדה, עובדים בתור שכירי יום. אמנם היו גם כאלה בישראל, אבל לא במספר עצום כל כך עד שיהיו בעין מכת מדינה ויגרמו הפסד להקבוץ הסוציאלי.

כאמור, היתה תכלית הנמוס הזה להמעיט בכל האפשר את מספר העניים ולצמצם את כמות הפרולטריאט, אשר אין לו קנין ורכוש אף כל שהוא, אבל לא אמרה מעולם להעמיד את החברה האנושית על יכוד שתוף הקנינים או לסדר את עניניה באופן כי ישתוו כל אישיה בחלוקת הנכסים. שתוף הקנינים מתנגד להתפתחות הקולטורא — על כל פנים לפי השקפתנו אנו וטבע חנוכנו — ושווי גמור בחלוקת הנכסים אי אפשר, אלא אם נעשה החלוקה בכל דור ודור. כל זה הוא אוטופיא ואיננו נופל בגדר נמוס מדיני למעשה. ואולם תכלית הנמוס המדיני בישראל היתה: להקל בכל האפשר עול העניות, להמתיק בכל האפשר את מרירותה היתרה, לקרב את הכתות הסוציאליות זו לזו. שלא יהא נוהג ביניהן הפירוד באופן מבהיל כזה, אשר נראהו בין יתר עמי הקדם, עד ששכחו, כי בני עם אחד הם.

לתכלית זו הם כל החוקים הישרים והצדיקים, אשר נקבעו בתורת משה. הם ידועים למדי ואין מן הצורך לפורטם ולרמז על חשיבותם ותועלם המוסרית והמדינית. ואולם על דבר אחד חייבים אנו לרמז תמיד: החוקים האלה לא היו כלל באפשרות, אלמלא נקבע רעיון מוסרי אחד בלב האומה הישראלית, חשיבות העבודה. אנו לפי השקפתנו מוצאים בזה התקדמות מוסרית במדה שאין למעלה ממנה, ואולם אבותינו לא על השיטות הלמדיות חיו, אלא על פי רגש מוסרי טבעי הודו בחשיבות העבודה. ואמנם יודעים אנו, כי בזמן בית ראשון לא נתקבלו החוקים האלה, כי קשה מאד לשבר בבת אחת את האגו־איסמוס האנושי, ומיום שקם נביא לישראל הוכיחו אנשי הרוח תמיד את העם „על מאכם את תורת יהוה" „על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים". כמעט שהיה אך למותר להזכיר כל זה, אלמלא בטלו בימים האחרונים בספרותנו כל חוקי ההגיון ונתרבו בנו „האומרים לרע טוב ולטוב רע". אלה העריצים, אשר אכלו את העניים והדלים בכל פה היו לאנשים רמי המעלה, גבורים ואנשי חיל, „בני עליון"; והנביאים אשר שמו נפשם בכפם לריב ריב הנדכאים היו לעוכרי האומה וחדלי אנשים. המלך העריץ, אם רצח למען יירש — וזה לא עשה בעוז וגבורה אלא בערמה נבזה ובמרמה, ובהכנעו לפני אשתו — נחשב לאדם גדול ותקיף, והנביא אשר הרהיב עוז להתיצב לפניו ולהוכיחו על הנבלה הזאת נחשב לעוכר ישראל.

היהדות, כפי שהתפתחה בזמן בית שני, היתה לנמוס של צדקה־וחסד. בדבר הזה היא נפלאה ואין דוגמתה. אין מן הצורך להזכיר, כי בימים הראשונים ההם לא היה נמוס כזה, אשר עשה את מעשה הצדקה לחוק קבוע, אשר השגיח על תקנת העובדים והשכירים, על תקנת העבדים ובני דלת העם, על תקנת הלוים אשר אין ידם משגת לשלם את נשים, העניים שאין להב כלום, האלמנות והיתומים. אם נדמה הנמוס המדיני הזה אל הנמוס המדיני של הריפובליקאות היוניות או אל זה של הרומאים, אשר נוסדו על הדין הקשה, אם נזכיר, כי בימים, שלא היתה עוד היהדות נוהגת בתור נמוס מדיני בישראל, היו רגילים לכבוש את בני הלוה לעבדים מלכים ב' ד' ב', ונחמיה ה' ה'),

ומתגבר בימי דורות אחדים. ומעבר השני היה מגיע פזור הרכוש למדרגה גדולה, אלו היו כל האחים והאחיות שוים לנחלה. הנמוס הישראלי בחר בדרך הממוצע. ואמנם לא נדע, אם כן היו נוהגים בזמן בית ראשון, אבל בזמן בית שני נהגו על פי הכתוב בתורת משה. ותוצאות המנהגים האלה אנו רואים בזה, כי בתקופה האחרונה טרם נחרב הבית ובטל הקבוץ המדיני של ישראל אכלה חרב מלחמת אחים בהם, יען כי נלחמו הכתות המדיניות זו בזו — ובפרט בארץ יהודה, אשר שם הגיע ריב הדעות לשעור עצום. ואולם פולמוס כוציאלי אין אתה מוצא בישראל עד סוף ימי הבית. ובכלל אנו מוצאים, כי אף אם נתדלדלו המדינות על ידי עריצות הרומאים, אשר חמסו ועשקו בלי חוק וגבול, היה עם ישראל בימי הפולמוס של טיטוס במצב כוציאלי רצוי מאד. הן אמנם יש לתלות הדבר בטבע הארץ הפוריה ובחריצות ידי יושביה, אבל סוף סוף גם החוקים הטובים עשו הרבה. בסוף ימי בית שני היה המצב הכוציאלי באופן חשוב מאד, ותהי זאת לנו לעדה, כי בכל המלחמה הקשה הזאת לא התערב כלום ממלחמה כוציאלית הנהוגה תמיד בשעת חירום כזאת. ועלינו לדעת, כי המצב ההון הזה לא בא בסבת המסחר וחרושת המעשה, כי עד סוף ימי בית שני היה עם ישראל עובד את אדמתו, והמסחר היה נוהג בו רק מעט (יוסף בן מתתיהו הכהן בחבורו נגד אפיון א׳ י״ו).

עיקר חשוב בנימוס הסוציאלי של ישראל היה ענין שמיטה (שמיטת כספים, אבל שמיטת קרקעות אין לה שייכות עם תקון העולם במקצוע המדיני) ויובל (שיבת הנחלאות לבעליהן הראשונים). בנוגע לשמיטת כספים נראה, כי לא בא זכרונה בנמוס המדיני הקדום (שמות כ״ב, כ״ד; כ״ג, י״א; ויקרא כ״ה) אלא בהמאוחר נאמר: „מקץ שבע שנים תעשה שמטה. וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה ליהוה״. אין בצווי זה רמז לאזהרה, כי בשנת השמטה היו נמחים החובות לגמרי, אלא נראה הדבר, כי בשנה השביעית לא היו גובים את החוב, אלא קבעו מורַטוריום. וטעם הדבר מובן בנקל. בהיות, כי בשנה השביעית לא זרעו ולא קצרו היה קשה להלוה לשלם את נשיו, ולכן היה המנהג, כי בשנה זו לא יגשו את החוב בכח בי״ד. ואמנם עלינו לדעת, כי שמטה לא היתה נוהגת בזמן בית ראשון, לא שמטת קרקעות ולא שמטת כספים, כאשר תספר התורה בעצמה (ויקרא כ״ו, ל״ד—ל״ה). ובזמן בית שני היתה שמטת כספים נוהגת, אבל לפי הנראה לא במובן השגור אצלנו, אלא במובן מורטוריום, וגם זה בטלו אחר כן על ידי הפרוזבול. התקנה היתה, כי היו גובין החוב בכל זמן שרצה בע״ח, אפילו בשנת השמטה, למען לא ינעלו דלת בפני לוין. ובדבר היובל אין ספק כי לא היה נוהג לא בזמן בית ראשון ולא בזמן בית שני. בזמן בית ראשון לא היה בכלל תוקף גדול להתורה, ורובה לא היתה ניהגת בישראל. ואולם בזמן בית שני כאשר כבר הנהיגו את החיים המדיניים והאנושים על פי הכתוב, היו מוכרחים לבטל את היובל, מפני שאין חוק כזה תופיש לו מקום בחברה מדינית. וכדי לישב את הדבר הזה דרשו, כי אין יובל נוהג, אלא בזמן שכל שבטי ישראל שרויים על אדמתם, ובזמן בית שני הלא לא חזרו עשרת השבטים. עם כל תוקף הדת בזמן בית שני אנו רואים, כי החיים תקפו עליה, ודבר שלא היה לו מקום בחיים בטל מאליו.

ואולם אם גם היה יובל נוהג, אין ספק לנו, כי היו מתאימים אותו עם המציאות וסדרי החיים. הדבר היה נעשה ברבות הימים כעין הערמה. שהיו קונים את השדה לצמיתות, אלא בכל שנת היובל היו נותן הקונה אינה מטבע לבעליו הראשונים כאלו יקנה מחדש עד שנת היובל. „חכירה״ כזו, שהיא חכירה עולמית, נוהגת במקומות שונים. על כל

והחקים שנאמרו לטובת שווי־הזכיות כאזרח כגר הוא באפרים, אשר שם נשארו שרידים רבים של עמי כנען, שנבלעו באיברי האומה הישראלית. כמה רשימות היסטוריות מסיחות לנו, כי ילידי הארץ היו הרוב, אלא שנכנעו לפני הלוכדים מבני ישראל. זה היה ביחוד בממלכת הצפון, ומטעם זה היתה תמיד שנאה כבושה בין אפרים ויהודה. בעם ישראל היו שני גזעים שונים, אשר על פי כמה מאורעות היסטוריים נפגשו זה בזה וגם נתערבו ביניהם להיותם עם אחד, אבל מקור ההבדל בגזעם לא נמחה מעולם לגמרי והיה סבה לקנאת שני העמים זה בזה, עד כי גבר האחד ודחה את השני מהסתפח בנחלת ישראל. איזה שבטים שמיים יצאו מארץ מצרים (על פי מסורת אבות שהיתה בידם) ובאו דרך המדבר הגדול לפלשתינא, ואולם בזמן אחר באו שבטים שמיים מקדם ומצפון — ממש מעבר השני — ונשתקעו גם כן בארץ. השבטים האלה נתאחדו בכלל לקילטורא לאומית אחת, אבל תמיד שררה איבה ותחרות ביניהם, ובכמה פרטים נבדלו זה מזה.

אין אנו יודעים, מי מהשבטים השמיים האלה הביא אתו את החוקים הסוציאליים האמורים בתורה. אבל איך שיהיה, בזמן בית ראשון לא נקבעו בתור חוקים, ובזמן בית שני נקבעו רק מקצתם, באופן כי אין לנו מופת נאמן, אם אפשר לחברה מדינית להתנהג על פי חוקים סוציאליים כאלה. ההמצית המוסרית שבחוקים האלה עומדת למעלה מכל ספק, ואולם אפשרות קיומם לא נתאמתה עוד, ולפי מה שיובן לנו ע"פ מדת „מה מצינו" עלינו להחליט, כי הקדימו את זמנם בכמה אלפים שנים.

היסוד של הנמוס הסוציאלי הזה הוא: שווי כל אישי החברה לכל חוק ומשפט. כבר בזה נמצא התקדמות עצומה, ואפילו אם נודה, כי חלק גדול של החוק המוסרי הזה לא נתקיים בפועל, הנה הכרוז בעצמו: ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו, היה בזמנו נפלא מאד. מפי הרשימות ההיסטוריות אנו למדים, כי הבדל סוציאלי בין הכתות השונות של עם ישראל לא היה נוהג על פי החוק, אלא כי על פי התפתחות הענינים עלו כמה בתי אבות לגדולה על ידי עשרם, וכרוב לעשרם משלו באחיהם העניים. גם הגרים היו בכלל נכנעים לפני האזרחים — וזה היה מונח בטבע הענין. הנמוס הישראלי הציע לפי זה להגביל כח העשירים ולבטל ממשלתם על אחיהם העניים כפי האפשר. אנו רואים כבר בזה סימני הכרה נאמנה והבחנה ישרה בטבע הענינים, כי לא בא הנמוס הזה לבטל את הקנין הפרטי כל עיקר ולהנהיג סדר שתוף הקנינים בארץ — שהרי אין מעצור לאוטופיה להגיע אל הקצה האחרון בכל דבר — אלא להחליש את כח הקנין הפרטי, ולהסיר בכל האפשר את חסרונותיו היותר גרועים.

„כי לא יחדל אביון מקרב הארץ" — זהו יסוד קיים בנמוס הסוציאלי הזה. כל ההשתדלות היא רק להמעיט את העניות ועוד יותר לבטל את תולדותיה הנוראות. על פי הנמוס הישראלי היה הדבר מובן מאליו, כי בכור יורש פי שנים, והאזהרה באה רק לבטל כח האב, לעשות באחוזתו כרצונו ולבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור. הגבלת כח האדם, לעשות ברכושו וקנינו כרצונו, לטובת הקבוץ המדיני נוהגת רק בעמים שבאו כבר למדרגה חשובה בהתפתחותם הקולטורית. ואולם המנהג, להנחיל לבן הבכור פי שנים, יצר מצד אחד כת של מיוחסים, וזו היא כת של בתי אבות; ואולם מצד השני לא הספיק מלעצור בעד פזור הנחלאות לפרורים קטנים. אלו היה נוהג החוק, כי הבן הבכור יורש נחלת אביו כלה — חוק שהיה קבוע בכמה עמים קולטוריים ועודנו נוהג במקצת — היה הדבר מגיע לידי כך, כי איזו בתי אבות היו מחזיקים בעשרם ולהם לבדם נתנה הארץ, והשאר היו עניים חסרי נחלה. אי־שווי בין הכתות הסוציאליות היה הולך

כוונתי אל הלמודים הסוציאלים הנמצאים בתורת משה, אשר קרומה היא לנמוסי היונים ובפרט לשיטה המדינית של אפלטון, אשר יסד נמוס מדיני על פי הלך רוחו.

השיטה המדינית הסוציאלית הנמצאה בתורת משה אינה שיטה מסוימת ומוקפת מכל צדדיה, אלא נמצא בה כמה הצעות שונות לתכלית המכוונת. ואם נצרפן בכור הבחינה על פי היקשי ההגיון, אפשר כי יצא לנו היותן מן הנמנעות, כלומר כי אי אפשר ליסד קבוץ מדיני על בסיס חוקים מדיניים כאלה, או כי סותרים הם זה לזה בתכליתן. סבת הדבר הזה מונחת בעיקרה באופן התהוות הנמוס המדיני הזה, „כי התורה מגלות מגלות נתנה", וסתירת הפרשיות זו לנו יסודה בשנוי המקום והזמן של לידתן. רק בזמן מאוחר, כאשר היתה התורה לנמוס מדיני ודתי ובישראל הנהיגו לעשות הכל „ככתוב", עמדו חכמים ודרשו, כדי לישב את הסתירות האלה, כי כן טבע הדבר מחייב. ואולם אנו אין לנו אלא החקירה המדעית וההיסטורית בלבד. על פיה יצא לנו, כי כמה הצעות סוציאליות נאמרו בזמנים שונים, וגם לא במקום אחד נולדו כלן. ידוע לנו, כי בזמן בית ראשון לא הצליח עם ישראל ליסד לו מרכז מדיני, אשר „אליו יקהת עמים", כי כל שבטי ישראל יסורו למשמעתו, אלא אחרי פולמוס ארוך נחלקה האומה לשתים. התפתחות היהדות בממלכת אפרים היתה שונה מזו של ממלכת יהודה. בכתבי הקדש הקדומים נכנסו הרשמים הספרותיים של שני בתי ישראל, וברובם קשה לנו כעת להפריד ביניהם. איך שיהיה, הנה הסתירות הנמצאות לפעמים בתורה בין ההצעות הסוציאליות השונות יובנו לנו באופן כזה למדי.

בכל מקום שנמצא נמוס מדיני, אשר תכליתו היא לתקן עולם ולפיים את הכתות השונות של העם, הנה אין ספק לנו, כי קדם פולמוס מדיני ארוך להנמוס הזה, אשר תמציתו היא פשרה בין הכתות הסוציאליות, או כי גברה האחת וקבעה את הנמוס המדיני על פי הנאות לה. באיזה אופן נתהוה השנוי המדיני בין הכתות הסוציאליות השונות יסופר לנו בתולדות העמים. לרוב היו בתי אבות (פטריציער) מושלים והמון רב סר למשמעתם. ההמון הזה אפשר שהיה בזמן מן הזמנים שבט נכבש ונכנע, באופן כי עבדותו המדינית היתה היסטורית, או כי התפתחו הענינים כן על פי המאורעות הסוציאליים, כי הצליח לכמה בתי אבות לעשות עושר, ובסבת עשרם המרובה משלו ביתר פנות העם, או כי עלו איזו משפחות לגדולה בכח הנמוס המדיני. איך שיהיה, כאשר השו יתר פנות העם את לחץ המושלים בהם קמה מלחמה ביניהם--לישר את ההדורים, לבטל את הזכיות המיוחדות של בתי אבות המיוחסים. ברשימות ההיסטוריות של ישראל לא נמצא זכר לפולמוס סוציאלי כזה, ואפילו אם נאמר, אפשר כי לא נמסרו לנו פרטי המאורעות כהויתם, הנה סוף סוף נפלא הדבר לראות, כי נשנו חוקים סוציאליים לגדור גדר בעד העריצות הסוציאלית, מבלי כי נאמר לנו אף רמז קל, על מה באו החוקים האלה, ואיזו מאורעות חייבו אותם.

נראים הדברים, כי החוקים הסוציאליים האלה באמירתם היו רק הצעות יחידים, אשר לא נתקבלו באומה בתור נמוס מדיני. אין להחליט, כי כל החוקים האלה המציאו יחידים בדמיונם, אלא קרוב הדבר, כי בזמן קדום היו נוהגים באחד השבטים מישראל, בעת שעמד עוד במצבו הקולטורי הקדום, טרם שהתפתח בחייו המדיניים, ואחרי כן בטלו. ואולם זכרם נשאר בעם, ויחידי סגולה, אשר שאר רוח להם, השתוקקו לקבעם שנית בתור נמוס מדיני מאושר ומקויים מטעם החברה המדינית. קצת החוקים הסוציאליים האלה היו פרי השתדלות רבים מן האומה בממלכת אפרים. לפי דעתי מקור כל האזהרות

בדעתו, לבלי ילך ויזיק. ואולם אין מן הצורך להוכיח. כי בכלל ימעטו הפושעים והמורדים, שהרי רוב החוטאים עוברים על החוקים מרוע חנוכם, או מפני רישם ומחסורם, או מפני שהתאכזרו אחרים עליהם. כל זה לא יהיה, כאשר תתנהג החברה האנושית כשורה.

וכנגד כת האוטופיסטים האלה יש כת אחרת, היינו אנשים אשר יאמינו גם הם באפשרות חברה אנושית שלמה מכל צד, אלא זה לא יתהוה באמצעות מדת היושר שבבני אדם, אלא באמצעות הכח והתקיפות. כסבורים האיטופיסטים האלה, כי ימים יבואו ויעמדו בני אדם בתחלה על מהות החברה האנושית השלמה; לכל הפחות יכירו הרוב, כי רק בחברה כזאת יגדל האושר האנושי. אז ישתדלו לסדר את הקבוץ המדיני על פי החוקים הטובים האלה, ואם יסרב המועט לקבל עליו את החוקים הטובים והישרים כופין אותו עד כך. אין בין החברה האנושית לעתיד לבוא ובין זו של ימינו אלה אלא שנוי הסדר. כי אמנם האוטופיסטים האלה מודים, כי בלי כפיה ואונס לא יתקנו את החברה האנושית, אבל טוענים הם, כי לכל הפחות תהיה הכפיה הזאת לטובת המין האנושי ולהתקדמותו, למען תקן את הקבוץ המדיני על יסוד היושר והמשפט. ולא עוד, אלא אם תחלתו באונס סופו ברצון. החברה המדינית המתוקנת תשקוד בדבר לחנך את אישי החברה באופן כזה, כי ברבות הימים יעמדו כלם על הכרת הטוב והישר הנמצא במנהגים החדשים.

כמדומה לנו, כי ההשקפה השניה היא טבעית יותר וקרובה להשמע — ובאמת נעשו כבר נסיונות על פיה — ואולם על פי המסקנא נמצאה סכנה מרובה בה. האופטימיסטים ממין הראשון יציעו הצעות טובות וידברו על לב בני דורם לשמוע אל עצתם למען ייטב להם. הם מקוים, כי דבריהם יעשו פרי ויתקבלו ברבות הימים. ואם גם מצדנו לא נאמין באפשרות סדר מדיני כזה, הנה בודאי לא יפסידו האופטימיסטים. אין שום הפסד יוצא מזה, אם חולמים הם, כי אפשר הוא ליסד חברה על בסים רוח נדיבה שבאדם, וגם אפשר הוא, כי קצת דבריהם הטובים ימצאו אוזן קשבת. ובכלל המטיף למוסר ויראת היושר לא הפסיד מעולם. לא כן בני הכת השניה, האומרים, כי זכין לאדם שלא בטובתו ולכן הרשות בידם לבוא בכח כפיה ואונס על בני דורם, כדי לתקן החברה האנושית על פי השקפתם. אנשים כאלה הם לפעמים מסוכנים מאד למין האנושי, וכבר אמר בנימין קונסטנס: אין שום עריצות שבעולם, אשר גרמה נזק כל כך כמו אשר באה בשם אהבת האדם — להתקן העולם.

ואולם יש גם כת שלישית של אוטופיסטים והם המשובחים שבכלם: האנשים היודעים לצרף מחשבה טובה עם מעשים רצוים. אנשים חושבים נכונה ומתונים במעשיהם. עיקר שיטתם היא: כפיה היא כפיה ויש בה הרבה מן האכזריות. אמנם אי אפשר לסדר מדיני בלי כפיה, אבל ראוי למעט בה בכל האפשר. העיקר הוא החנוך הלאומי הטוב, להרבות דעה והשכל בבני אדם. ואולם במדה מצומצמת אפשר להקבוץ המדיני לבוא בכח תקפו על אישי החברה, כי יקבלו עליהם את החוקים הטובים. — אמנם קשה מאד להציב בזה גבולות, לסמן הנקודה, היכן הוא הגבול בין הכפיה המותרת ובין הכפיה האסורה, עד כמה זכין לאדם שלא בטובתו, ואולם בהתפתחות ההיסטוריא יש לנו דוגמאות חשובות ממין ההשתדלות הזאת, וגם בימינו עמדו על חשיבותה והחלו לתקן עולם על פיה. — ראשית ההשתדלות המוסרית הזאת היא היהדות.

באמרי, כי היהדות היא ראשית ההשתדלות המוסרית לתקן עולם בממשלת היושר והמשפט באמצעות חוקים טובים ומשפטים צדיקים והשפעת הלמודים המוסריים כאחד,

המנהגים ההוים, אחרי אשר התאימו את תנאי הייהם והנאתם הפרטית עם המנהגים האלה, בעוד כי כת שניה נלחמת נגדם, יען כי לפי דעתם המנהגים האלה רק להותם הם.

בכל דור ודור קמו בני אנשים לשנות את פני הקבוץ המדיני. החפץ הזה היה לפעמים פרי התרגשות מוסרית, כי קצה נפש קצת אנשים ישרים לראות בעמל אחיהם, או כי היה פרי התגברות של כת הנכנעים, אשר אמרו להיטיב מצבם. התנועה הזאת הביאה כמה הצעות, במה להיטיב מצב החברה, באופן כי כל חבריה ואישיה יהנו ממנה בשוה, גם תהיה כלה צדק ומישרים בלי עול וחמס לשום אדם. את ההצעות האלה נקרא לפעמים בשם „אוטופיות", כלומר הצעות קיצוניות במדה מרובה, אשר לעולם לא יצאו לפעולה, מפני שמתנגדות הן לטבע האדם הפרטי ולטבע הקבוץ המדיני. ואולם לא תמיד היו ההצעות האלה רק אוטופיות בעלמא, אלא לרוב הגבילו הנלחמים את הביעותיהם בחוג ידוע ודרשו תקונים ידועים ומוגבלים. בכל תנועה כזאת הורה תמיד הנסיון: תפשת מרובה לא תפשת, תפשת מועט תפשת.

האוטופיות הן פרי מחשבת האדם המוסרי, אשר ברוחו יברא לו קבוץ מדיני על יסוד „חסד שבחסד". אם גם נדע, כי אי אפשר להעמיד החברה האנושית על יסוד כזה, הנה ימשך לבנו אחרי האוטופיא משני טעמים. לפעמים נמצא בה כח פיוטי נפלא מאד, או השקפה מוסרית נעלה ונפלאה; ולפעמים נמצא בכלל העצות השונות המפריזות על המדה גם מספר הצעות טובות וישרות, אשר אפשר לקבלן כלן או מקצתן. ובכלל נוכל להחליט, כי אין אוטופיא, אשר לא נמצא בה קורטוב של רעיון חשוב שאפשר להוציאהו לפעולות, ולא זו בלבד, אלא שהרבה מן „החלומות" האלה נתקיימו בזמן מאוחר. בעל האוטופיא הוא בבחינת נביא צופה לפנים ולעתים רחוקות, החלום יבא ברוב ענין ואין בר בלי תבן, ואולם ברבות הימים יעמדו על התוכן המוסרי של החלום הזה ומקצתו יהיה ויקום. מה שנחשב בימיו ל„אולת ורעות רוח" יהיה בימים הבאים לדבר ממשי ועצה טובה. דוגמאות מזה יש לנו למכביר בספורי ההיסטוריא.

בכל ההצעות האלה — אשר כאמור אפשר למצוא בהן תועלת מאיזה צד — נראה שתי שיטות שונות. ההבדל הוא על פי השקפת בני אדם לבבים מהות החברה האנושית וטבע האדם. בעלי ההשקפה האופטימיסטית חושבים, כי אפשר להעמיד את החברה האנושית על יסוד החסד והיושר. בני אדם טובים הם מטבעם, אלא שההרגל הרע והחוקים הרעים טמטמו את לבם והרעו את מעשיהם. עלינו להשיב את האדם למצבו הטבעי, להסיר מעל ידיו את כבלי החנוך הרע, ואז מאליו יעמוד על קלקול מעשיו ויתחרט עליהם. ואם נביא לידי כך, כי כל בני אדם ישובו מן העול ומן החמס אשר בידם, אז יעמדו ליסד להם חברה מדינית על צד השלמות, באופן כי לא יהיה בה עושק רש וגזל משפט, וכל אדם יחיה בשלום ובשלוה אין פרץ ואין צוחה. המחזיקים בשיטה זו המציאו אוטופיא של חסד שבחסד. החברה האנושית תוסד ותכונן ביושר ובמשפט, באהבה וחמלה. בני אדם לא ישאפו למשול אדם באדם לרע לו. המושלים יהיו המנהיגים הישרים, אשר העם יעמיד על עצמו בידעו את טוב טעמם ויושר לבם וחכמתם; המנהיגים יקבלו את השלטן לא למען התגאות על הצבור, אלא יען כי כן חובתם היא, להנות לבני אדם מחכמתם, אשר חננם אלהים. כל אדם ישמור את החוקים והמשפטים ברצונו אין אונס, ורק אדם נלקה בנפשו, אפשר שיחטא מפני שעברה עליו שטות. ואולם החברה האנושית לא תתנהג עמו במדת הדין, אלא במדת הרחמים. אדם חולה בנפשו ראוי לחמול עליו ולשקוד על רפואתו. לכל היותר — בראותנו, כי אי אפשר לתקן את האיש הזה — נשגיח עליו כעל אדם מטורף

ואולם מצד השני יודע התקיף והאלים, כי אין ממשלתו נכונה בידו, ובכל יום ויום יכולים עבדיו הסרים למשמעתו למרוד בו. לכן נאמר. כי התקיף יותר על קצת מזכיותיו, אשר רכש לו באמצעות התקיפות והכבוש, לטובת עבדיו, ועל פי התקשרות חדשה, שהיא המו"מ בין שני הצדדים. הם מיסדים חברה אנושית צודקת וישרה בתנאים נאותים לשניהם. ולפיכך, אם גם ראשית יסוד הקבוץ המדיני היתה בתקיפות ואלמות מצד אחד, הנה על פי התפתחותו הקולטורית יהיה למוסד מוסרי על בסים הצדק והיושר.

כל זה הוא, כמובן, רק חקירה למודית-פלוסופית. החיים אינם מסכימים לעולם אל השיטה הלמודית, יען כי האחרונה היא פרי היקשי ההגיון, בעוד כי בני אדם הם עצמים חיים ומתנועעים ע"פ תבונת נפשם, אשר תתנגד פעמים אין מספר אל ההגיון. בכלל נדבר אמנם על דבר הקבוץ המדיני, כאלו היה עצם בפני עצמו, כאדם בעל איברים שונים. ואולם בעוד כי באדם יתקבצו ויתכוונו כל הפרטים אל אורגניסמוס מוצק, הנה הקבוץ של החברה המדינית הוא רק חיצוני על פי קשר מלאכותי. איך שיהיה, בכל מדינה קולטורית נמצאו בכל הזמנים אנשים או כתות שונות, אשר החברה המדינית לא הפיקה רצון מהם ויאמרו לפרוק עֻלה מעל צוארם. כבר בימים הראשונים עמדו קצת מדיניים על ההמצאה הזאת, להשוות את אישי החברה המדינית אל איברי האדם. נודע הוא המשל ששמו בפי מנינות אגריפא, אשר פיים את הכתות הפחותות ברומא, למען לא יקנאו בכת המושלת. האיברים קנאו בקיבה, אשר היא נזונה ואינה עושה, ויאמרו לבלי להאכילה עוד. ואולם כאשר נחלשה הקיבה נחלשו גם יתר האיברים עמה. המשל הזה הוא בודאי מתאים אל המציאות, כי באמת קשורים כל איברי החברה זה בזה, וכאשר ילקה האחד תלקה כל החברה. ואולם עם כל זה ימצאו תמיד אנשים, אשר ילחמו על דבר מצבם החברתי, וכאשר אמרו בזמן המרידה הגדולה בפרנציא: אם כן הוא, כי החברה המדינית צריכה לגדולים וגם לקטנים נשמעים להם, טוב הדבר — אבל נחליף השיטה! תהיו אתם עבדיו הנשמעים ואנו המושלים!

שווי גמור בכל אישי החברה אי אפשר — זהו מיסכם לכל השופטים נכוחה. כי גם הטבע הבדילה בין בני אדם בבחינותיהם החמריים והמוסריים, ביפי פניהם ובכשרון רוחם. אחרי מעשה הטבע אין כלום. חוקר אחד נשפט פעם אחת עם אשה חכמה על דבר זכיות האשה בחיים החברתיים ובחיי המשפחה, ולפי דעת האשה צריכות הזכיות להיות שוות באיש ובאשה בלי שום הבדל. על זה ענה החוקר: אמנם כן הדבר, אני מסכים לשיתתך עד כמה שאפשר זה. ואולם בנוגע לזכיות האשה בחיי המשפחה לא תקום ולא תהיה עצתך, אלא אם נוכל להנהיג, כי בפעם אחת תלד האשה, ובפעם השניה ילד האיש — אז לא יהיה יתרון לאיש על האשה כלום.

לאדם חוקר ומבין ברור הדבר, כי אי אפשר להמציא חברה מדינית טובה וישרה לחלוטין. אלא לכל היותר תהיה טובה וישרה לערך, היינו יש לתקן כמה מגרעותיה ולהרבות בכל האפשר את מעלותיה ויתרונותיה. אי אפשר ליסד חברה מדינית שלא תהיה בה מגרעת כל עיקר, שלא ישמע בה עול ועוות הדין, אלא אפשר להמעיט זה, אם יתנו בני אדם לבם לתכלית זו. כן ידע כל אדם חוקר ומבין, כי מצב ישר, אשר יתקנו ברוב עמל וטורח אחרי פולמוס עצום, לא ישאר בתיקונו לאורך ימים. מה שהוא טוב וישר, הוא רק נאות לזמנו, ובהשתנות המאורעות והענינים ישתנו גם אופני החברה המדינית, באופן כי מאד צדקו דברי הפייטן גיטה, אשר שם בפי מפיסטו (פויסט א, א): „חוקים ומשפטים ימשכו מדור לדור כמחלה עולמית...". אנו מוצאים תמיד, כי כת של בני אדם יגינו על

עולם חסד יבנה.

השקפה היסטורית

מאת

ד"ר ש. ברנפלד.

עוד לא באו החוקרים לידי הסכם בשאלתם: **מה הוא יסוד החברה האנושית?** להשאלה הזאת יש שיטה מוסרית למודית ועל פי פתרונה תפתר גם שאלת המוסר הצבורי, כלומר שאלת השיטה המוסרית בנוגע ליחוס בני אדם זה לזה בתור אישי הקבוץ המדיני. בימים האחרונים עמלו וטרחו חובבי אדם להעמיד את יסוד הקבוץ המדיני וההברה האנושית על **התקשרות צבורית**, כלומר, כי באו בני אדם לידי הסכם, באיזה אופן יהיה הקבוץ המדיני נוהג, וכל אישי החברה קיימו וקבלו עליהם חוקים ומשפטים ידועים, אשר עליהם העולם החברתי עומד. ברצונם ובלי אונס והרו אישי החברה על קצת זכיותיהם האנושיות, למען תתקיים החברה בכלל. או כי נשתמש בציור אחר: דומה הקבוץ המדיני לאוצר של שותפות, אשר כל אחד ואחד נתן בו את הלקו, למען יהנו כלם מן האוצר הזה. החברה האנושית מהַנָה את הפרטים, וכדי שתתקיים נותן כל פרט ופרט מה מזכיותיו הפרטיות. ואם נראה לפעמים עושק רש וגזל משפט במדינה, כי נתעותו הדינים ונתקלקלו המעשים — זהו פחֶתֶת מוסרית של החברה, אשר מונחת היא בטבע האדם וביחוסו לחברו. על כל פנים אין להמנהגים המקולקלים שום יסוד מוסרי.

ואולם **הטבעיים** — בנגוד להפלוסופים **המוסריים** — בארו את אופן התהוות החברה האנושית בדרך אחרת. לא מאליהם וברצונם עמדו בני אדם ויסדו להם חברה מדינית, אלא כי התפתחה על פי התפתחות הקולטורא האנושית בכלל. המוסד הראשון של קבוץ מדיני היה באמצעות האַלמות והתקיפות, היינו, כי אדם גדול בערמה ובגבורה כבש את בני אדם להיות נכנעים לו וסרים למשמעתו. ולפי זה ראשית חבור בני אדם לקבוץ מדיני וקשר חברתי היא יחוס העבדות אל המרות. ורק ברבות הימים קמו העבדים לפרוק מעליהם העול הקשה ולאט לאט התרחבו זכיותיהם ונוסדה החברה המדינית על בסיס הצדק ושווי הזכיות. נראים הדברים — על פי הסתכלות היסטורית — כי השקפת הטבעיים היא נכוחה ומתאמת עם המציאות והחקירה האמתית. ואולם אם גם נסכים להשקפה זו, עדיין לא ננעלו שערי הישובים והתרוצים, להעמיד את החברה האנושית **בימינו** על בסיס מוסרי. קצת החוקרים אמרו, כי איך שהיה הדבר בימים הראשונים, הנה אם נאמר, כי ראשית החברה האנושית היא הכבישה והאַלמות, הרי אתה מודה, כי יסודה הוא רק בכח ובגבורה. נמצא, אם בזמן מן הזמנים גברו הנכבשים והנכנעים והסירו מעל צוארם את העול הקשה — הצדק אתם. פריקת העול אינה לכל הפחות יותר קשה ופחותה מן הכבוש והתקיפות. אדרבה, הלוכד הוא חומס את חברו, והפורק עול הוא מציל את נפשו.

וּשְׁמוּרוֹת עֵינֵיהֶם אַחֶרֶת מְעִידוֹת,
בְּפִיהֶם אַהֲבָה וְשָׁלוֹם יַבִּיעוּ
וּבְסִתְרֵי לְבָבָם אֶת קִצְפָּם יַחְבִּיאוּ,
וְכֻלָּם מַבִּיטִים כְּהַבִּיט זְאֵב־עֶרֶב
בְּרֶגַע שֶׁהָשְׁלַךְ מִפִּיהוּ הַטֶּרֶף. —
וּבְהַגִּיד לִי עֵשָׂו כִּי יֵלֵךְ עִמָּדִי,
אוֹ יַצִּיג מֵעַמּוֹ בְּרַגְלָיו עַל יָדִי
וְשָׁמְרוּ קִנְיָנַי כְּשָׁמְרָם קִנְיָנָיו, —
וָאָשִׁיב בְּכָבוֹד וַעֲנָוָה אֶת פָּנָיו. —
כִּי אֵין דֶּרֶךְ אֶחָת מוֹבִילָה אֶת שְׁנֵינוּ,
כִּי עוֹד מִימֵי נֹעַר נִפְרָדוֹת דְּרָכֵינוּ,
עֵת הוּא בָּחַר יַעַר לְאַדִּיר מַאֲוַיָּיו,
צֵיד חַיָּה — לְמְשׂוֹשׂוֹ וּלְתַכְלִית כָּל הַיָּיו,
וְדָמִים לְפָנָיו מֻגָּרִים כַּנְּחָלִים, —
הָיִיתִי אָנֹכִי אִישׁ יוֹשֵׁב אֹהָלִים,
לְבִרְכַּת הַבַּיִת הִקְדַּשְׁתִּי כָּל חֵילִי,
רָחַקְתִּי מִדָּמִים, וָאֶשְׁמַע קוֹל אֵלִי,
אֶל יִצְחָק אָבִינוּ, אֶל רִבְקָה אִמֵּנוּ. —
לֹא, אָחִי! נִבְדָּלוֹת נִפְרָדוֹת דְּרָכֵינוּ!
לֹא אוּכַל הֲלֹךְ אִתְּךָ יַחַד לִמְעוֹנִי,
פֶּן אַשְׁחִית לְנָשַׁי, לְבָנַי, לְצֹאנִי.
לְפָנַי עֲבֹר וַאֲנִי אֵלֵךְ לְבַדִּי,
בְּלִי מוֹקְשֵׁי מֵיטִיבִים, בְּלִי שׁוֹמֵר מִצְעָדַי,
אוֹלִיכָה אֶת טַפִּי בַּדֶּרֶךְ לְאִטִּי,
אַשְׁגִּיחַ בְּעֵינַי עַל כָּל אֲשֶׁר אִתִּי,
אֲסַדֵּר עִנְיָנַי כְּרוּחִי, כִּלְבָבִי,
אֵאָחֵז בָּאָרֶץ, אֲכוֹנֵן אֶת נָוִי,
אָז פַּחַד לֹא תֵדַע עוֹד נַפְשִׁי, לֹא אִירָא,
אָז אָבוֹא, אָח נֶחְמָד, אֵלֶיךָ שֵׂעִירָה! — —

יעקב קפלן.

וּלְמַפַּת נְקִיִּים נִדְכָּאִים לָעֵגֶת.—

וּבָרוּךְ אֵל הוֹרַי, שֶׁהָיָה מָגִנִּי,
וְנָתַן אֶת חִנִּי בְּעֵינֵי מַשְׂטִינִי.
הוּא זָכַר בְּרִית אַחִים, וַתָּשָׁךְ חֲמָתוֹ,
וּכְרֶגַע וַיֵּרָאֶה לִי אוֹתוֹת אַהֲבָתוֹ,
וַיִּפֹּל הָאָח עַלֵי צַוַּאר אָחִיהוּ
וַיְחַבְּקוּ אֶל לִבּוֹ וַיְנַשְּׁקוּ בְּפִיהוּ.
בְּרֶגַע הַזֶּה — וְהֶשְׁבּוֹנוֹת יְשָׁנִים
כֶּעָבִים נִמְחוּ, הִזְהִירוּ כָל פָּנִים,
כָּל זַעַם, כָּל חֵמָה שָׁכָכוּ, נִשְׁכָּחוּ,
יַלְדֵי־הַצְּעִירִים עָלְזוּ, שָׂמֵחוּ,
וַיְזַמְּרוּ לְתֻמָּם, וַיִּשְׂאוּ שִׁיר תּוֹדָה:
„הָאָח, אִישׁ בְּאָחִיו לֹא נוֹסִיף נִבְגֹּדָה!
כְּבָר כָּלוּ, כְּבָר תַּמּוּ כָּל שִׂנְאָה, כָּל אֵיבָה,
כָּל רִיב וּמַשְׂטֵמָה, כָּל קִנְאָה שׁוֹבֵבָה!"
וְרִגְשֵׁי הַשִּׂמְחָה אֶת לִבָּם הִרְעִישׁוּ,
וּלְהָפֵק אַהֲבָה מְדוֹדָם הֵחִישׁוּ.
וּבְשֶׁטֶף חֲנוּפָה וְרֶגֶשׁ נְדָבוֹת
הִשְׁפִּילוּ לְנָאֵץ כָּל „בִּרְכוֹת הָאָבוֹת",
בַּעֲבוּרָן נָשָׂאתִי נְדוּדַי הַקָּשִׁים
וּצְפַנְתִּין בְּלִבִּי כְּקֹדֶשׁ קָדָשִׁים.

כֹּה הֶרְאוּ צֶאֱצָאַי חֶרְפָּתָם וּקְלוֹנָם,
כֹּה נַפְשָׁם הִשְׁפִּילוּ בְּטוּבָם וּרְצוֹנָם!
אַךְ הֵמָּה — לְעֵינָם הַנְּשִׁיקָה נִרְאָתָה,
וַאֲנִי הִרְגַּשְׁתִּיהָ וְחַשְׁתִּי קָרְתָהּ:
שְׂפָתַיִם נִלְהָבוֹת וְלֵב קַר כַּקֶּרַח,
גַּל קֶבֶר רְפָאִים מְכֻסֶּה זִיז פֶּרַח.
וַאֲנִי גַם הוֹסַפְתִּי הִתְבּוֹנֵן לַנְּדוּדִים —
וְהִנֵּה הֵם עֹמְדִים כְּמֻכִּים וּשְׁדוּדִים,
עַל פְּנֵיהֶם מְרַחֵף צְחֹק רָצוֹן וִידִידוּת,

כִּי יַחְמֹל עָלַי וְעַל נָשַׁי וּבָנַי,
וְחָדַל מִשִּׂנְאָה, מֵאָז בּוֹ קָדְחָה,
עַל קְנוֹתִי הַבְּכוֹרָה, עַל לָקְחִי הַבְּרָכָה;
לְחִנָּם קָרָאתִי כִּי אַחִים הִנֵּנוּ
וּמָדוֹן וָרִיב לָמָּה יִהְיוּ בֵּינֵינוּ?
לְחִנָּם הֶרְאִיתִיו כִּי טוֹב לֹא מָצָאתִי,
וְחֵרֶף „בְּכוֹרָתִי” וְאָמוֹן „בִּרְכָתִי”
הוּא יוֹשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ בְּאַרְצוֹ הַבְּרוּכָה
וַאֲנִי נָע וָנָד וְלֹא אֵדַע כָּל מְנוּחָה;
לְחִנָּם הִשְׁמַעְתִּיו כִּי אֵיבָה וְחֵמָה
מוֹלִידוֹת כִּדְמוּתָן רַק מְרִירוּת מַשְׂטֵמָה
וְשָׁלוֹם יַפְרִיחַ אֱמוּנָה וּבְרָכָה,
הוּא פִּנַּת הַחַיִּים וּמְקוֹר כָּל הַצְלָחָה,—
לְחִנָּם שִׁחַתִּי כָּל דְּבָרַי!— הוּא יָצָא
לְחַפֵּשׂ עֲלִילוֹת, וּבִקֵּשׁ וּמָצָא,
כִּי עָקֹב עֲקַבְתִּיו זֶה רַבּוֹת פְּעָמִים,
כִּי פִּי מָלֵא מִרְמוֹת וָתֹךְ כָּל הַיָּמִים,
כִּי אֶנְהַג מֵאָז לֹא בְּצֶדֶק וָיֹשֶׁר,
כִּי גַם בְּבֵית לָבָן עָשִׂיתִי לִי עֹשֶׁר
בְּצֹאנוֹ שֶׁלּוֹ וּבִבְקָרָיו וַאֲלָפָיו,
וָאֶבְזֶה אֱלִילָיו וָאֶגְנֹב אֶת תְּרָפָיו,—
וּמָה אֵפוֹא לַעֲשׂוֹת יָכֹלְתִּי בְּאוֹיֵב
שֶׁתְּנוּאוֹת יְבַקֵּשׁ וְרֶצַח הוּא שׁוֹאֵף?
הַאֵצֵא לִקְרָאתוֹ בְּקֶשֶׁת הַמּוֹרִים,—
וַאֲנִי לֹא לָמַדְתִּי שְׁפֹךְ דָּמִים בֵּית הוֹרִים?!
הַאֶתֵּן לַקְטֶל אֶת נָשַׁי וּבָנַי?———
אָז שֶׁבַע פְּעָמִים נָפַלְתִּי עַל פָּנַי,
שַׁחוֹתִי, קָרַסְתִּי, כָּרַעְתִּי. וּבְכָרְעִי
וָאֵדַע כִּי קְלוֹנִי לֹא לִי, כִּי לְצָרִי—
שֶׁנַּפְשׁוֹ חַג נִצְחוֹן גְּבוּרָתָהּ חֹגֶגֶת,

מִתְעַנְּגִים כַּטּוֹב, רֹאִים חַיִּים שַׁאֲנַנִּים,
פְּרִי בִטְנָם לִפְנֵיהֶם כִּנְטִיעִים רַעֲנַנִּים,
אֵין שֶׁבֶט, אֵין נֹגֵשׂ, אֵין עוֹבֵר מִתְעַבֵּר,—
הֲנָקֵל לָאֵלֶּה הַתְּלִים לְדַבֵּר
עַל מֹרֶךְ אַרְנֶבֶת, עַל נְשִׁיקַת יַד אוֹיֵב,
עַל רִפְיוֹן תַּחֲנוּנֵי לֵב הֹמֶה וְכֹאֵב
עֵת מָגוֹר מִסָּבִיב וַאֲבַדָּן וָהֶרֶס.

הָהּ אֵלִי, הֶעָשֹׂה יָכֹלְתִּי אַחֶרֶת?———
פֹּה הוֹנִי הָרְכוּשׁ, כָּל צִבְּר קִנְיָנִי,
בְּ״ אֵלִי מִשְׂגַּבִּי בְּטוּבוֹ חָנָנִי,
עֲמַל מִבְחַר חַיַּי, בֶּן אוֹנִי וְצָרָה,
פְּרִי לֵילוֹת אִי־שֵׁנָה, וְחֹרֶב וְקָרָה,
וִילָדִים נֶחְמָדִים, בָּם נַפְשִׁי נִצְמָדָה,
מִתְרַפְּקִים עָלַי בְּתַחֲנוּנִים וּרְעָדָה,
וַאֲנִי עוֹדִי עָיֵף מֵעָמָל עֲמַלְתִּי,
עִם אִישׁ, עִם בֶּן־אֵלִים, בְּחָזְקָה נִפְתַּלְתִּי,
עַצְמוֹתַי הַיְבֵשׁוֹת רְצוּצוֹת וּשְׁבוּרוֹת,
יְרֵכִי נָקָעָה, בְּגֵוִי חַבּוּרוֹת,
וּלְפָנַי הָאוֹיֵב הַנּוֹרָא, אִישׁ דָּמִים;
וְנַפְשׁוֹ יֹקֶדֶת וּפָנָיו נִזְעָמִים,
וּגְדוּדָיו גִּבּוֹרָיו אַכְזָרִים וְרָעִים—
נְכוֹנִים הִתְנַפֵּל כָּל רֶגַע כִּפְרָאִים
עָלַי וְעַל טַפִּי — כָּל רָע לֹא יָדָעוּ —
וּלְמַגֵּר לָאָרֶץ אֶת כֹּל שֶׁיִּמְצָאוּ.
כָּל מַחְמַל הַנֶּפֶשׁ, כָּל מַחְמַד עֵינַיִם,—
הֲיַעֲמֹד הַלֵּב, אִם תֶּחֱזַקְנָה יָדַיִם?

לְהִנָּם שָׁלַחְתִּי מַלְאָכִים אֵלֶיהוּ
לְהָשִׁיב חֲמָתוֹ וּלְכַפֵּר פָּנֵיהוּ;
לְהִנָּם בִּקְשׁוּהוּ מַלְאֲכֵי־נֶאֱמָנַי

לְיַעֲקֹב

בְּפָגְשׁוֹ אֶת עֵשָׂו אָחִיו וַיֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת.
(בראשית ל״ב, ד׳, — ל״ג, י״ח).

אֵל צוּרִי וְיִשְׁעִי מְהֻלָּל אֶקְרָאֶה
כִּי גָבַר חֲסָדָיו עָלַי בְּעֵת רָעָה,
כִּי חִלֵּץ אֶת נַפְשִׁי מֵאָחִי, מִשּׂוֹנְאִי,
בְּתִתּוֹ לִי הָרְוָחָה לָלֶכֶת לִרְצוֹנִי.
וּשְׁבִי בְיַד צָרִים וְרוּחַ נִדְהָמָה
וַעַבְדוּת נִכְנַעַת יִפְחַד נְקָמָה
וּגְדוּדֵי בַלָּהוֹת וַחֲרָפוֹת — כֻּלָּמוֹ
מֵאַחֲרַי מֵאַחֲרַי כָּעֵת כְּבָר הִנָּמוֹ.

עוֹד אָקוּט בְּפָנַי, עוֹד נַפְשִׁי תָשׁוּחַ
גַּם עַתָּה, בְּזָכְרִי אֶת שִׁפְלוּת הָרוּחַ
וְקֹטֶן הַנֶּפֶשׁ וְעַשְׁתּוּת חֲרֵדָה,
שֶׁהֶרְאָה הֶרְאֵיתִי לְאָחִי מִלֵּדָה.
הִכְבַּרְתִּי אֲמָרִים, בִּקַּשְׁתִּיו, חֲנַפְתִּיו,
בְּמִנְחָה קִדַּמְתִּיו, הִגְדַּלְתִּיו, רְהַבְתִּיו,
וְשֶׁבַע פְּעָמִים נָפַלְתִּי אַפַּיִם
וְשֶׁבַע פְּעָמִים לְחַכְתִּיו רַגְלַיִם,
כַּתּוֹלָע בֶּעָפָר וָחוֹל הִתְפַּלַּשְׁתִּי
וּפָנַי כַּקִּפּוֹד בְּקַרְקַע כָּבַשְׁתִּי,
כָּל כְּבוֹדִי, הוֹד נַפְשִׁי, חִין עֶרְכִּי וּגְאוֹנִי
הָהּ, הַכֹּל הִתְגּוֹלֵל לְרַגְלָיו, לִקְלוֹנִי!

וְאָמְנָם הֶעָשֹׂה יָכֹלְתִּי אַחֶרֶת?
הֲנָקֵל לַיּוֹשְׁבִים בְּבָתֵּי תִפְאֶרֶת.

אלפים שנה וכבר פשט כמה פעמים את צורתו ולבש צורה חדשה. השקפת ר׳ מאיר איש-שלום היא השקפה היסטורית שלמה.

שבעים שנה מלאו בירח תמוז שנת תרס"א לחיי האיש הנפלא הזה. הוא חקר ודרש, זכה ושמש תלמידי חכמים. כתב וחבר מאמרים מחוכמים, אבל מעולם לא רדף אחרי הכבוד ולא עשה את חכמתו עטרה להתגדל בה. בנוהג שבעולם, כי בני אדם כאלה בחשך יכוסה שמם, וזכרון אין להם עם הדור הבא. כל מי שאיננו מרחם על עצמו להגדיל את שמו ותפארתו, אין מרחמין עליו מצד הבריות ואין חולקין לו כבוד. הפעם ראינו דבר יוצא מן הכלל. אדם תמים, ענו וצנוע, זכה לכבוד גדול, וביום מלאת לו שבעים שנה קדמו פניו בברכת שלום מעדים קרובות ורחוקות, מכל המקומות אשר שם נמצאים חובבי הספרות הישראלית. החגיגה הזאת לא היתה עשויה באופן מלאכותי, אלא באה מאליה. חובבי האגדה הישראלית זכרו לטוב את גואלה ודורשה בכל לבו.

ד"ר ש. ברנפלד.

ר׳ פַּגְעִיאֵל.

לֹא לַשָּׁוְא מִקָּצֶה, כַּגְּבָרִים, כַּנָּשִׁים
יַעֲרִיצוּ שֵׁם פַּגְעִיאֵל וִיבַקְּרוּהוּ לֳחֳדָשִׁים;
בְּמִנְחָה יְחַלּוּ פָנָיו, וְכַלְּבָנָה בְּחִדּוּשָׁהּ
יְרוֹמְמוּהוּ בִּקְהַל עָם, וִישַׁלְּשׁוּ לוֹ קְדוּשָׁה.
הֵן כָּמֹהוּ כַּלְּבָנָה דֶּרֶךְ אֶחָד לִשְׁנֵיהֶם,
כִּי תָמִיד מֵהוֹן זָרִים יַצְהִילוּ פְנֵיהֶם!

מ. מ. ליטעווסקי.

לראות את עמלו ואת מפעלו בהוצאת הפסיקתא רבתי, אשר לא היתה חדשה בעולם היהדות, שהרי נדפסה כבר כמה פעמים, טרם שעסק ר׳ מאיר איש־שלום בה. ואולם בהערותיו המחוכמות אנו רואים לא רק בקיאות ודעת, אלא הכרה והסתכלות. אין בדבר חקירות פילולוגיות. ר׳ מאיר איש־שלום הוא אדם צנוע וענו ואיננו מתפאר במה שאין בו. לא אבה להתנשא ולהתפאר בחקירות פילולוגיות, הגם כי הנקל מאד לקנות את הידיעות האלה בלי למוד שפות זרות, באמצעות ספרי מלים ו„כלי מכשירין" שונים. את החקירות האלה הניח לאחרים, והוא הראה את עוצם כשרונו במה שהיה רב באמת, בדעתו והכרת את האגדות, בהסתכלותו בנועם הפיוטי שבהן. כבר בספרו זה נראה את כשרונו הנפלא וניכר, כי לא בזעת אפיו הוא קובץ ואוסף איזו רשמים ובאורים כדרך „המלומדים" ממין הידוע. אנו רואים, כי רוחו מפכה ומוסיפה, בזכרונו צבורים ונאספים כל המאמרים היקרים שבאגדה ובשכלו היא מסדרם ומצרפם ובלבו ורגשו הוא מוציא את הנעימות שבהם, את התמציה המוסרית והפיוטית. זוהי מתת־אלהים, כשרון טבעי, אשר ר׳ מאיר איש־שלום שכלל אותו בשקידתו וחריצותו ועל הכל — במדת האמת אשר בידו. כמה חכמים בישראל נחנו בכשרון טבעי כמותו, אבל לא שמו לב לשכלולו, יען כי נמשכו אחרי הבקיאות והחריפות, אשר רק על ידיהן זכו בארצות המערב לשם „מלומדים". ר׳ מאיר איש־שלום בקש את האמת ואת הטוב ואת שלמות כשרונו. בכלל הוא חזון יקר מאד בזמננו לראות איש מצליח באיזה מקצוע מדעי בלי שום התחכמות ובלי תחבולות ופעולה שקר. הוא עבד במקצוע החביב עליו בלי שום נטיה ובלי לרדוף אחרי הכבוד, לא שאף להיות „מלומד" על פי הנוסח השגור בין חכמי ישראל שבגרמניה, ועם כל זה זכה לשם טוב בעולמנו. ספריו היקרים ומאמריו המחוכמים וסגנון דבריו המלאים צניעות ותמימות הם שחבבו אותו על הבריות.

ר׳ מאיר איש־שלום איננו רק חוקר ודורש בכתב, אלא גם דורש ברבים כאשר בא לווינא הכיר הדרשן הנודע ר׳ אהרן יילינק את כשרונו הנפלא ובהשתדלות נמנה למורה ודורש בבית המדרש אשר יסדו אז בווינא. דרושי ר׳ מאיר איש־שלום התאימו אל תוכן האגדות — הם היו עממיות במיטב מובן המלה הזאת, מובנים לכל הבאים לשמוע ועם כל זה יקרים בתכנם ובערכם המדעי. מתוך שעמד בעצמו על חשיבות האגדות והכיר בתמציתן לכן ידע להטעימן ולהסבירן להעם. „מרא דאגדתא" קראו לו בווינא, וזהו השם הנאה לו באמת.

ואולם כשרונו של ר׳ מאיר איש־שלום איננו מוגבל רק במקצוע זה. הוא מחבב את כתבי הקדש ואת דעת הגיוגרפיה הפלשתינית ובכלל כל מה הנוגע להיהדות הפלשתינית. אין זה מקרה בחייו ובפעולתו, כי יסבו חקירותיו על קוטב זה. היהדות הפלשתינית היא התמצית הפיוטית של ההיסטוריה הישראלית. חוט של חן נמשך עליה, נועם מיוחד נמצא בה. חקירת ר׳ מאיר איש־שלום הקיף את כל הפרטים המתיחסים לזה. גם את ההיסטוריה הקדומה של עמנו, כלומר אותם הרשמים ההיסטוריים הנמצאים בכה"ק, אשר קבלו ברבות הימים צורה מיוחדת, הכיר ר׳ מאיר איש־שלום אל נכון. לפי המובן הרגיל הוא חוקר חפשי ואיננו נושא פנים בחקירה המדעית. זוהי מעלה גדולה באופן מחקרו, כי איננו מוקף גבולים ואיננו משועבד למשפטים קדומים, אלא העיקר לו האמת המדעית. במאמריו אנו מוצאים חבה עצומה להיהדות וחפץ נמרץ להועיל ולחזק קיומה, אלא שיהדותו איננה איזה פרט בודד, כי אם אותו החזון ההיסטורי הנמשך והולך זה כמה

בספרות זו את החקירה הפילולוגיה או הארכיולוגית (ר' מיכאל זקש). אין ספק אמנם, כי נמצאה תועלת מרובה בחקירות האלה, אבל עיקר החשיבות הגדולה של ספרי מדרש ואגדה היא בתכנם ובתמציתם הפיוטית. צונץ עמד כבר על הדבר, כי האגדה והפיוט הדתי ילידי הביבליאה הם. מכתבי הקדש יצאה האגדה ועל שניהם נוסד הפיוט הדתי. יאולם עלינו לדעת, כי הפיוט הדתי יצא רק מלב משכילים ומלומדים ובעקרו נועד בשביל משכילים ומלומדים. אמנם זכו הפיוטים האלה, כי נתקבלו בבתי כנסיות והצבור התפלל אותם, אבל ההמון הגדול לא הבין להם, לא יען כי לא הבינו עברית — דעת השפה העברית היתה מהפשטת יותר בימים הראשונים — אלא יען כי המושגים הדתיים או הפלוסופיים הנעלים שהיו משולבים בפיוטים האלה אינם מיבנים לכל העם. יותר קרוב ללבו היה הפיוט הדתי הנוסד על האגדה, אשר ברובה היתה ידועה לכל פנות העם.

רק האגדה היתה עממית במלא מובן המלא: בסגנונה, בהלך הרעיונים, בתמציתה ובסדורה. להמציא דעת האגדה בתור תמצית החיים הפיוטיים שבלב האומה זוהי פעולה יכבדה מאד. כמה מחכמי ישראל עסקו בזה, ואולם הם נתנו לבם רק לקבץ את הרשמים הספרותיים האלה, לבלי יאבדו לנו. ואמנם לא נקפח שכרם, ואין ספק כי דבר ־ול עשו בזה. ואולם הכרת החשיבות האמתית של ספרות האגדה — זוהי פעולת האיש גדול ר' מאיר איש־שלום, אשר יהיה הפעם נושא ענינינו.

ר' מאיר איש־שלום נולד ונתגדל באונגריה — בעיר מישקולץ — אשר שם היתה עוד אכסניא לתורה בשנות המאה הי"ט. חנוכו היה כדרך החנוך הנהוג אז בישראל, יבפרט במדינות האלה. הוא למד הרבה ש"ס ופוסקים, ועם כל זה לא כהה ההרגשה הפיוטית שבו, אשר נחן בה מטבעו. אפשר כי היה יבש הפרח הזה עודנו באבו, אלו היה נשאר בארץ מולדתו והיה מקבל על עצמו רבנות. במצב כזה היה בלי ספק לתופש ישיבה ומפלפל, מסיק שמעתתא אליבא דהלכתא. ואולם להצלחתו גרשוהו הקנאים מארץ מולדתו ובימי עלומיו בא לווינא. שם התפתח בבחותיו ובכשרונו כראוי. ר' מאיר איש־שלום פנה אל חקר תורה שבע"פ ואל מקורותיה הראשונים. מעלה יתרה יש בתורה שבע"פ במקורותיה הראשונים, כי עוד לא הקיפה אותה האסכולסטיקא ולא שמה מחנק לצוארה. תורה שבע"פ היתה בראשונה מדרש הכתובים ועדיין היתה האגדה משולבת בהלכה. מתוך שהיא קשורה כל כך אל המקרא לא התרחקה מן הרוח הפיוטי של כתבי הקדש, ואתה מוצא, כי הספרים הקדומים: ספרי, ספרא, מכילתא, אינם ספרי חוקים ומשפטים, אלא ספרי מדרש. משנת ר' יהודה הנשיא הרחיקה את מדרש הכתובים מתורה שבע"פ והיתה לקובץ של „פרגרפים", ואין ספק, כי מעולם לא היה התלמוד הבבלי שקוע כל כך בחדוד ואסכולסטיקא, אלו נשארה תורה שבע"פ בצורתה הראשונה, צורת המו"מ והטענות משני הצדדים. רק בקובץ של חוקים ומשפטים אפשר להכנים אותו השקליא וטריא והפלפול, אשר נמצא ביותר בתלמוד בבלי. מן העסק בספרי תורה שבע"פ הראשונים בא ר' מאיר איש־שלום לעסוק באגדה. בדבר הזה מצא פעולה ספרותית, אשר היתה קרובה ללבו ונפשו. ר' מאיר איש־שלום אוהב את כתבי הקדש, את הגיוגרפיא הפלשתינית ואת האגדה. אין זה מקרה, כי עסק הוא רוב ימי חייו בחקר שלשת המקצעות האלה בחכמת היהדות. ר' מאיר איש־שלום חובב את היהדות הפלשתינית, זאת הסגולה היקרה, אשר לרגלי מאורעות שונים לא עמדו על יקרתה וחשיבותה. דעתו את האגדות אינה ענין של בקיאות, אשר יסגל לו האדם ברוב הקריאה והלמוד; הוא שקוע בספרות הזאת, אשר היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו. כל חיי רוחו בה והכרתו מקפת את כל הפרטים. די לנו

האגדות האלה גם בתלמוד בבלי, ואולם אם נסתכל בעין פקוחה, אז נראה, כי לרוב קבלו רק הפסולת שבהן, את המדרשים „העבים כשקים", אבל לא אלו אשר „כמשי דקים", וגם זולת זה נבלעו בהמון אגדות זרות של בבלי באופן כי לא נכר יפין ותומתן. הפיוט הנהדר של האגדה הפלשתינית נמצא ביחוד באותם הקובצים המיוחדים, אשר סדרו בא"י. ואולם גם בזה נראה מקרה נפלא. רוב הקובצים הקדומים והמקוריים, אשר עולים הם בתכנם ובתמציתם הפיוטית על אחיהם, היו נעלמים מעיני עמנו כל עיקר, או אפילו אם נדפסו לא נתפשטו בעם. ובכלל היה העסק באגדה מדה ואינה מדה, כשם שהתרשלו גם בקריאת כה"ק. חדוד תלמודי היה חביב להם מכל הפנינים היקרים הנמצאים בקובצי האגדות וגם מספרי הביבליאה. גדולי העם, אלה אשר היו לו לעינים בחנוכו הדתי והמוסרי, הביטו מגבוה על „ענינים של מה בכך" הנמצאים במדרשים והשקיעו עצמם רק בפלפול יחדוד, בעניני הלכה. המשכילים שבעמנו, וביחוד חכמי ספרד, אשר ברובם אמנם לא נשאו את נפשם אל הפלפול, הסתפקו במין פלפול אחר, בחדודי הפלוסופיה העיונית. למרי דהלכה היו כה"ק רק יתד לתלות עליו דיוקים ופירושים מכוונים להלכה, ולהפלוסופים ענין של דרושים אלינוריים, רמזים וחידות. ההבנה הפשוטה והטבעית של כה"ק נשתכחה ברבות הימים ועמה גם הבנת האגדית. מעם ישראל נטל טעם הילדות והשחרות, טעם היופי והנעימות. בדורות המאוחרים חסרה לו כל עממיות וטבעיות. לא נתפלא על הדבר, כי בשנות המאה הי"ח, אחרי אשר בינתים עברה ובטלה גם הקולטורה הספרדית, נשתכחו בישראל מיטב הפיוטים הנעלים, פרי „התור הזהב" של הספרות העברית [1]. את כה"ק ידעו רק בה במדה שהיו מושבעים ועומדים לקרא בתורה שנים מקרא ואחד תרגום ומה שהפטירו בנביאים. המדרשים היו ידועים רק מקצתם, ועל פי הרוב עסקו בהם רק בני ההמון, או המלומדים לחצאין, בעת כי הלומדים המופלגים הרבו לחדש בכל יום „חדושי אורייתא", פלפול על גבי פלפול, עיון על גבי עיון, חדוד על גבי חדוד. באופן כזה יבשו עצמותינו, ואפילו הדת שהיא בטבעה רוח חיים למחזיקים בה היתה לנו רק לתשלומי חובה ולענין של קבע.

בשנת המאה הי"ט, בזמן תחית המדעים בישראל, החלו חכמינו לשים לבם גם אל ספרות האגדה ואל המדרשים, כאשר שבו גם כן לחבב את כתבי הקדש ואת הספרות הפיוטית של ימי הבינים. אין זה מקרה בעלמא, כי בפעם אחת נהיה כדבר הזה. מיום שעמדו חכמי ישראל על אמתת הרעיון, כי אין האסכולסטיקא התלמודית ממלאת את כל חלל עולמה של היהדות, פנו לבם גם אל הפלוסופיה, ההיסטוריה, הפיוט והאגדה. ורק חסרון אחד נמצא בדבר, כי לא הבינו הראשונים כראוי את הערך הפיוטי של האגדה, מתוך שלא הכירו אותה רק הכרה שטחית. קצתם עסקו בספרים האלה, יען מצאו בהם רשמים היסטוריים. הראשון שעמד על הדבר הזה היה ההיסטורי הנודע ר' מרדכי יוסט, אשר הבין, כי נמצאים במדרש ואגדה רשמים היסטוריים מסיחים לפי תומם. כאשר הצליח בידו לגלות את האוצר הזה נמצאו לו כמה חברים, אשר הלכו בעקבותיו. אחרים בקשו

---

[1]) בשנת רנ"ה (ואז היה עוד שריד קטן להקולטורה הספרדית) הדפיסו בקונסטנטינא את „מחברות עמנואל" ועל זה מצטדק המדפיס והמו"ל: „וכי להיין רבין חלשין מגרסייהו יהון עסיקין ביה במקום עורכא פרח ולא התעסקות תמידי אך ההקה הזאת במועדה". תועלת אחרת לא היתה לפיוטים המשובחים. .

חבקה באהבה מרובה את ילדיה שהיו לה מכבר. עוד לא חדל כל רגש פיוטי בה ושד היתה רחוקה מלהסתפק רק בחדודי האסכולסטיקא. לא החוקים והמשפטים מלאו את כל עולם היהדות, אלא הפיוט הדתי. כתבי הקדש היו לרבים מישראל כמקור חיים פיוטיים, ומהם יצאה האגדה, אשר מעלה גדולה יש לה: היא היתה עממית במדה מרובה. לא נתנה להמח די ספוקו, אלא להלב; לא חריפות נמצאה בה, אלא נעימות. הפיוט הזה אמנם איננו בעל גוונים רבים ושונים כהפיוט הקדום; הוא קבל צורה דתית קיצונית. אולם בהיותו נובע מן הלב המתרגש והמתפעל לא היה יצוק כלו בטפוס אחד, אלא נדמה למים חיים הנובעים מן המקור ומתפזרים למקומות שונים. יחד עם האגדה נולדה גם ההלכה; שתיהן מן כתבי הקדש יצאו ועליהם נסמכו. ואולם בזמן שכוונה ההלכה בעיקרה לעשות הכל „כבתוב“, ואפילו מה שחדשה ותקנה היה משועבד אל הכתב, שטה האגדה במרחב, ואפילו אותו המקרא או המאורע, אשר סמכה עליו במדרש, קבל צורה אחרת לגמרי. האגדה חדשה את כתבי הקדש, היא העתיקה אותם מן התקופה הקדימה וקבעה להם מקום בחיים ההיים. הדבורים והספורים היו מכוונים לעומת מאורעות הזמן האחרון, העובדות נעשו לעיני בני הדור החי. בעוד כי קרבה ההלכה את האומה הישראלית אל העבר, קרבה האגדה את העבר אל ההוה. ההלכה הביאה זקנה עליה, והאגדה חדשה לה ימי נוער וילדות. ההלכה היא שעבוד העם אל הכתב, והאגדה היא שעבוד הכתב אל העם, אל הלך נפשו.

האגדה היא קדומה בישראל, רוח החיוני שבו לא פסק לכל הפחות עד הדורות האחרונים בימי הבינים. אלא כי לרגלי הפזור של עם ישראל שהיה גדול מאד מימות החורבן הראשון ואילך קבלה גם זו צורות שונות. היותר משובחת ונעימה היתה האגדה הפלשתינית. האדמה היתה מסוגלה לפרחי חמד אלה. עליה צמחה וגדלה הפיאיזיה של כתבי הקדש, וגם בימי השעבוד של עם ישראל לא פסק זרעה לגמרי. פחותה ממנה הרבה היתה האגדה של היהדות האלכסנדרית, שכבר חסרה לה התמימות והטבעיות של האגדה הפלשתינית; בה נתערב כבר קצת מן הפלוסופיה והמחשבה. האגדה האלכסנדרית היתה חציה מסתורין דתיים וחציה עיון והבנה. ההתפעלות שבה לא היתה טבעית, אלא מלאכותית, עשויה בידי אדם; התפעלות המח ולא זו של הלב, של הרגש. פחותה ממנה יותר היא האגדה הבבלית, אשר לא יצאה מכתבי-הקדש ולא נוצרה ברוח האומה הישראלית. היא מולדת חוץ, אשר על פי מקרה נכנסה בספרות ישראל, שרשים שנשתרבבו אל אדמת היהדות. האגדה הזאת אינה פיוטית כל עיקר, אינה נובעת מן הלב. אלא קלוטה מן האויר. אין בה סימן של צמיחה וגידול, אלא מלוקטת היא וקבועה שלא במקומה. על פי הרוב אינה אלא שיחה בטלה, ולפעמים שיחה שאינה נאה. אפילו הלמודים המוסריים הנמצאים בה — כי אמנם אין לכחש שאינם נעדרים כל עיקר הטוב והתועלת המוסרית — חסרים הצורה האיפגרמית והקצור הצריכים למשלי מוסר.

האגדה הפלשתינית התקיימה ימים רבים בא״י ועל ידה גם השקידה בכה״ק. בזמן שהיו היהודים בשאר המדינות שקועים כבר באסכולסטיקא התלמודית או הפלוסופית ישבו בני ישראל בפלשתינא וחבבו את הביבליאה ואת בתה הנולדת לה: האגדה. מרי דאגדתא השתמשו עוד במדרשי הקדמונים וגם טרחו לסדרם ולקבצם. האומה הישראלית חייבת בכבוד המאספים האלה, כי אלמלא הם היו אבדים לנו כלי-חמדה, פרי רוח העם ורגש הפיוטי שבו. אגדות א״י חשובות לנו גם בתור רשמים היסתוריים, בתור זכרונות הקולטורה הישראלית העממית, גם מצד ערכן הספרותי והפילולוגי. אמנם נבלעו קצת

ר' מאיר איש שלום

(מרא דאגדתא).

רוח עם ישראל התפתח על פי השפעת המאורעות הפנימיים והחיצוניים ועל פי התנאים הסובבים אותו. בתקופה הארוכה של הגלות קבלו כל פרטי החיים החמריים והרוחניים פנים של עבדות ושעבוד מוסרי, של הכנעה ושפלות, של מרה שחורה ורוח עצב. גם הדת השקיעה עצמה יותר מדי באימה ויראה. המוסר הדתי של עמנו הזהיר אותו כמה פעמים על אהבת המקום, ואולם בתוקף השעבוד והגלות ידע רק את יראת שמים. אין להתפלא כל עיקר, כי נטלו הרעות הרבות והצרות מעם ישראל את טעם החיים, כי נזורו בני הגיטו מכל עונג וחמדה, מכל קורת רוח בעולם הזה ופנו עצמם רק אל חיי עולם הבא. החזון הזה איננו בודד בהליכות ההיסטוריה; הפרישות והנזירות אינן מיוהדות ומסוגלות רק לעמנו בלבד. ואולם בדבר אחד יפליא עמנו את לב המסתכלים: הוא היה קיצוני, נוטה הרבה כלפי החיים הדתיים בלי שום הזיה והתפעלות. הדת היתה לו עבודה, ולחב רק עבודת האיברים ולא עבודה שבלב. החריפות גברה בו על הנעימות, ההבנה על ההסתכלות, השכל על ההרגש. דבר בפני עצמו היתה היהדות, חזון דתי קיצוני מאד, נוטה לרוחניות יתרה. ואולם גם בחוג הצר זה דחו המאורעות את אבותינו אל עבר אחד, אל האסכולסטיקא והמעשים. מחוסר היה עמנו הלך נפש.

אין לטעות ולהחליט, כי מטבעו נטה עמנו אל החדוד והאכולסטיקא; אדרבה, אנו מוצאים, כי כמה פעמים נסה לשחרר את רוחו מן העול הקשה הזה, לפתח חרצובות החדוד, לקרוא דרור לרוחו ולנפשו. היהדות בראה פעמים אין מספר מזון רוחני, להשביע את הנפש הרעבה והשוקקה. ולא זו בלבד, אלא האמת צריכה להאמר, כי הפואיזיה הדתית קדמה בישראל לחדודי האסכולסטיקא. לא מטבעו נטה לקיצוניות זו, אלא המאורעות הביאו אותו לידי כך. אפילו במושב הגיטו נראו כפעם בפעם נצני הפיוט וחמדת החיים, אלא שאדמה יבשה כזו, אשר זרעוה מלח, לא היתה מסוגלת להצמיח פרחים מחמדי עין כאלה, ועל פי הרוב נרמסו ברגלים טרם התפתחו והעלו כמדר. באחת: באויר מעופש ובשפלות ידי העובדים קמלו בלי עתם.

כתבי הקדש אינם רק רשמים היסטוריים וכתבי-תעודה של הדת, כי אם בעיקרם רשמי רוח האנושי הפוריה. הם ברובם פרי רוח בני אדם העולה למעלה, ילידי הגאוניות, אשר בה נחנה האומה הישראלית בתקופה אחת, אשר אין דוגמתה בתולדתנו. אז היו נוהגים בישראל חיים לאומיים ועממיים, ומהם נזונה הנפש הפיוטית שבעם. כי אין השכינה הפיוטית מצויה רק בחיים עממיים אמתים, שהם חיים טבעיים. הפיוט האמתי הוא אח-תאומים של הטבע, דמות דיוקנו, טפוסו. וכאשר פסקו החיים העממיים בישראל גלתה גם השכינה הפיוטית. אז עמדה רוחו מלדת והיהדות היתה בימים הבאים רק תיק הספר, בשעה שהספר בעצמו חדל מלהיות ספר החיים.

ואולם אם גם עמדה האומה הישראלית מלדת, וכאשר פסקה מלהעמיד עוד תולדות,

רק חֲזַק־נָא וֶאֱמַץ־נָא וְחַזֵּק אֶת לִבְּךָ!
הֵן תָּמִיד הָיִיתָ אִישׁ חֲמֻדוֹת,
וְרַךְ לֹא יָדַעְתָּ מֵעוֹדְךָ וַחֲנִינָה
זִרְגָשׁוֹת וּתְנוּעוֹת וּתְנוּדוֹת —
רַק לֹא תִּבְחַר קַעֲרַת גֶּחָלִים.

וְאִם יֵשׁ עוֹד כִּי יִהְיֶה זִיק אֶחָד בִּלְבָבְךָ,
אוֹ יֵשׁ כִּי יַשְׁמִיעוּ אֶת קוֹלָם
קְרָבֶיךָ לִפְעָמִים: אָז הַשְׁמֵד גַּם אֹתָם
וְלֹא תִהְיֶה כָּמוֹנִי לְעוֹלָם.
רַק לֹא תִּבְחַר קַעֲרַת גֶּחָלִים.

דוד פרישמאנן.

וּמַה דְלָיִל.

(„Unruhige Nacht“ von Conrad Ferdinand Meyer.) [1]

קוֹל לִבִּי דוֹפֵק בְּחָיִל,
קוֹל דּוֹפֵק בְּחַדְרֵי לִבָּתִי;
דוֹפֵק, דוֹפֵק כָּל הַלָּיִל,
כָּל הַלַּיִל נָדְדָה שְׁנָתִי.

כָּל הַלַּיִל כְּרוּבִים עֵדֶר
תּוֹךְ חַדְרֵי לִבִּי רָעָמוּ;
רָצוּ מֵחֶדֶר אֶל חֶדֶר
וּכְמוֹ בְמַקֶּבֶת הָלָמוּ.

אַךְ לְאוֹר יוֹמָם אָז מָצָאתִי
חִדָּתִי עֲלֵי מִשְׁכָּבִי:
תַּבְנִית תְּמוּנָתֵךְ, יָפָתִי,
הֵם תָּלוּ עַל קִירוֹת לְבָבִי.

ק. א. שפירא.

גרינדעלוואלד, בארץ שווייץ.

---

[1]) הוא המשורר הראשון עתה בכל ארץ שווייץ.

אֶת־כָּל אֵלֶּה לִי עָשָׂתָה
לַבַּת אֵשׁ זֹאת הַדּוֹלֶקֶת
כִּי מֵאָז הֱיוֹתִי חֹזֶה —
וְעוֹד אֶת־דָּמִי הִיא יוֹנֶקֶת.

אֶת־כָּל אֵלֶּה לִי עָשָׂתָה
יַד הַמַּלְאָךְ, כִּי הֵטִילָה
כִּי הָאֵשׁ וּלְנֶגֶד חֶפְצִי —
הִיא אֶת־חַיַּי כִּי הִרְעִילָה.

הוֹי, אֲרוּרִים הַמַּלְאָכִים
נוֹתְנֵי אֵשׁ לָאִישׁ וָרוּחַ —
הֵן לֹא יִשְׁקוֹט זֶה מִזַּעְפּוֹ,
הֵן לָעַד לֹא עוֹד יָנוּחַ!

הִנֵּה שַׁבְתִּי אַף זָקַנְתִּי,
הִנֵּה יָמַי כְּבָר נִזְעָכוּ,
אַף עָיַפְתִּי, אַף יָגַעְתִּי —
אַךְ בְּלִבִּי לֹא נִדְעָכוּ

לַבּוֹת אִשִּׁי. אֻמְלָל, אֻמְלָל
אִישׁ בּוֹ תָמִיד אֵשׁ בּוֹעֶרֶת,
וְהוּא כְּזָר בֵּין עֵדָה זָרָה,
עֵדָה רוּחַ לָהּ אַחֶרֶת!

III.

אַךְ אַתָּה, יְהוֹשֻׁעַ, הֵן אַתָּה אִישׁ חָכָם —
עָלֶיךָ אֶסְמוֹךְ אֶת־יָדַי;
קוּם אַתָּה וַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן וְכַלֵּה
בְּחָכְמָה אֶת אַחֲרִית מַעְבָּדַי —

רַק לֹא תִבְחַר קַעֲרַת גֶּחָלִים.

עֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן. הֵן עָם זֶה עַם סָכָל,
וּתְהִי לוֹ בִּן־רֶגַע לְמוֹשֵׁל;
וַאֲנִי יְדַעְתִּיךָ: הֵן אַתָּה לֹא יֵרַךְ
בָּךְ לִבְּךָ לְמַרְאֵה אִישׁ כּוֹשֵׁל —
רַק לֹא תִבְחַר קַעֲרַת גֶּחָלִים.

וּבְיָדְךָ הַחֲזָקָה וּבְלִבְּךָ הֶחָזָק
הֵן תַּשְׂכִּיל לְהַכְבִּיד אֶת־עֻלָּם,
וְהָיוּ עֲבָדִים לְךָ עַד הָעוֹלָם,
וִילַקְּקוּ רֻקְּךָ — וְאוּלָם —
רַק לֹא תִבְחַר קַעֲרַת גֶּחָלִים.

וְאוּלָם בֵּן מַקְשִׁיב! אֶת קַעֲרַת הַזָּהָב,
אַל תִּשְׁכַּח, יַקִּירִי, הַקְּעָרָה
עִם שִׁקְלֵי הַזָּהָב הַנּוֹצֵץ וּפְנִינִים
וּפָז וְכָל־אֶבֶן יְקָרָה —
רַק לֹא תִבְחַר קַעֲרַת גֶּחָלִים.

וּבְחַר נָא, הוֹי, בְּחַר נָא הַזָּהָב — אָז תִּדְרוֹךְ
בְּגַאֲוָה עַל־רָאשֵׁי הַדַּלִּים;
וַעֲבָדִים לָרֹב לְךָ יִהְיוּ וּשְׁפָחוֹת
וְסוּסִים וַחֲמֹרִים וּגְמַלִּים —
רַק לֹא תִבְחַר קַעֲרַת גֶּחָלִים.

אָז תִּצְלַח וְתִמְשׁוֹל בַּיָּד בָּאֶבְיוֹנִים —
כִּי תִגְעַר וְשָׁכְחוּ רִישָׁם;
אָז תִּצְלַח וְתַעֲמִיד מְלֶכֶת גַּם שְׁמָשׁוֹת —
כִּי תִגְעַר וְשָׁכְחוּ אִשָּׁם.
רַק לֹא תִבְחַר קַעֲרַת גֶּחָלִים;

II.

נַחֲלֵי אֵשׁ. — מֵאָז אֵשׁ תֹּפֶת,
אֵשׁ אֹכֶלֶת בִּי יוֹקֶדֶת;
וְאֶת כָּל חַדְרֵי לִבִּי מָלְאָה,
וְעַל־לְשׁוֹנִי הִיא רֹעֶדֶת.

אֵשׁ — אָז יַם סוּף לִי בָקַעְתִּי
אַף עָבַרְתִּי תְּהוֹם נוֹזֶלֶת;
אַךְ לַשָּׁוְא, כִּי עוֹד אֵשׁ תֹּפֶת
אֵשׁ יוֹקֶדֶת בִּי אֹכֶלֶת!

אֵשׁ — וָאֶבְקַע צוּר, וּמַיִם
קַרְתִּי לִי בְּיָד חֹרֶדֶת;
אַךְ לַשָּׁוְא, כִּי עוֹד אֵשׁ תֹּפֶת
אֵשׁ אֹכֶלֶת בִּי יוֹקֶדֶת!

מוֹקְדֵי עוֹלָם הֵם, וּלְעוֹלָם
לֹא יוּעָמוּ, לֹא יִתַּמּוּ;
כִּי רַק אַבִּט אָדָם רֶגַע —
וּמוֹרְשֵׁי לִבִּי חַמּוּ.

מוֹקְדֵי עוֹלָם, וּבַעֲלוֹתָם
אוֹכֵל, בּוֹעֵר בִּי הַמַּחַץ:
אֵי לְךָ רֹאֶה רַק נִלְחָצִים,
אֵי לְךָ רֹאֶה רַק הַלַּחַץ!

כִּי רָאִיתִי רַק נִגָּשִׂים
עִם הַדְּמָעוֹת בָּעֵינַיִם,
קָהָל גָּדוֹל, קְהַל עֲבָדִים
וּמוּעָקָה עַל־מָתְנַיִם.

וּבִמְקוֹם שָׁם עָשׁוּק נוֹפֵל,
עוֹמֵד עוֹשֵׁק וּמְנַצֵּחַ;

וּבָמוֹתָיו בּוֹנֶה גִּבּוֹר
עַל יְסוֹדוֹת גֵּיא מַטְבֵּחַ.

וְאִם אָכַלְתִּי אָז חָשַׁבְתִּי:
כַּמָּה עַתָּה זֶה יִרְעָבוּ!
וְאִם יָשַׁנְתִּי: — כַּמָּה עַתָּה
מִבְּלִי מָעוֹן לֹא יִשְׁכָּבוּ!

וּמִסָּבִיב כָּל־הַקָּהָל
רֹאֶה, מַבִּיט כֹּל כָּמוֹנִי,
רֹאֶה אָדָם, רֹאֶה דֶּמַע —
אַךְ לֹא יִרְאֶה אֶת הֶעָנִי

כַּאֲשֶׁר אֶרְאֶה רַק אָנֹכִי.
וּבִבְעֹר הָאֵשׁ יָצַקְתִּי
אִשִּׁי זֹה בְּאַלְפֵי חֻקִּים;
אָז הוֹרֵיתִי, אָז צָעַקְתִּי:

בָּשָׂר תֹּאכְלוּ — תְּנוּ לָרְעֵבִים
מִן הַמּוֹתָר לוֹ גַּם גֶּרֶם;
תְּנוּ מַה־תִּתְּנוּ, תְּנוּ וְלוּ גַּם
לֶקֶט קָצִיר, פֶּרֶט כֶּרֶם.

שָׂדוֹת תִּקְנוּ — אַל לִצְמִיתוּת
יִצְבָּר אִישׁ אֶת־כָּל הַכֶּסֶף;
הִנֵּה יוֹבְלוֹת: רַק אַל תַּחַת
יַד אֲחָדִים כֹּל יֵאָסֵף.

אִישׁ כִּי יָמוּךְ — — אַךְ מִסָּבִיב
לָעֲגוּ, שָׂחֲקוּ אַף הִשְׁתָּאוּ;
אָז לִי פֶּתִי, אָז לִי נָבִיא,
אָז לִי חֹלֵם חֲלוֹם קָרָאוּ.

שְׁתֵּי קְעָרוֹת.

I.

וּבְהַר נְבוֹ מֹשֶׁה. עַל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד
מִתְאַבֵּךְ הֶעָנָן וְיוֹרֵד וְרוֹעֵד.

וּמֹשֶׁה אִישׁ זָקֵן; כִּמְעַט עוֹד יָנוּעַ,
כִּמְעַט כַּפּוֹת רַגְלָיו עוֹד יַתִּיק וְצוֹעֵד —
אָז יִקְרָא לִמְשָׁרְתוֹ הַטּוֹב לִיהוֹשֻׁעַ:

„יְהוֹשֻׁעַ! בֶּן עֶשְׂרִים אָנֹכִי וּמֵאָה —
כַּד חֶרֶשׂ נִשְׁבֶּרֶת עַל־יַד הַמַּבּוּעַ —
וְרוּחִי מָה עָיֵף, וְנַפְשִׁי נְכֵאָה;

לֹא אוּכַל, לֹא אוּכַל עוֹד עָבֹד מֵעַתָּה;
אַךְ אַתָּה, תַּלְמִידִי, הֵן אוֹנִים מְלֵאָה
וּלְשַׁד דְּמֵי נֹעַר זֹה נַפְשְׁךָ אָתָּה,

וּבְשָׂרְךָ מָה רַעֲנָן — רֵשׁ אַתָּה מְקוֹמִי
וַעֲבוֹר אֶת הַיַּרְדֵּן... מָה רוּחֲךָ חָתָּה?!
אַל אוֹתִי תִּרְאֵנִי כִּי גָז מֶנִּי שְׁלוֹמִי,

אַל אֶהְיֶה אָנֹכִי לְמוֹפֵת אֵלֶיךָ:
אָנֹכִי אִישׁ חֲלוֹמוֹת, וַחֲזוֹנִי וַחֲלוֹמִי
נָשַׁמּוּ, נָבוֹסוּ — אַךְ אַתָּה... עָלֶיךָ

הִמְטִירוּ שָׁמַיִם מַתָּנוֹת נִפְלָאוֹת
וְטוֹבֹת מִמֶּנִּי; בְּיָדְךָ חֵילֶךָ,
בְּיָדְךָ גּוֹרָלְךָ וַעֲתִידוֹת כָּל־בָּאוֹת,

כִּי אַתָּה אִישׁ מַעֲשֶׂה, אִישׁ פֹּעַל וָכֹחַ,
וְזָרִים מַכְאוֹבוֹת לְךָ וְנוֹרָאוֹת
שֶׁל חֹלֵם שׁוֹשַׁנִּים וּמוֹצֵא רַק חוֹחַ —

וְחֹלֵם וְחֹזֶה לֹא תֵדַע... וְאוּלָם
כִּי תַעֲלֶה לָקַחַת לְךָ כְּלִיל הַמַּלְקוֹחַ
הָאָהוּב לָאָדָם, אָז זְכֹר כִּי בַסֻּלָּם

מִתְרַגְּזִים הַשְּׁלַבִּים מִתַּחַת רַגְלַיִם —
וְרַק אִם חָכַמְתָּ, וְעָבַרְתָּ אֶת־כֻּלָּם.
חֲכָם־נָא... עוֹד יֶלֶד וּבְאֶרֶץ מִצְרַיִם

הָיִיתִי וּלְפָנַי אָז שָׂמוּ שְׁתֵּי קְעָרוֹת:
בִּקְעָרָה הָאַחַת זְהַב פָּז פַּרְוַיִם,
וְאֵשׁ וְגֶחָלִים בַּשֵּׁנִית נִחָרוֹת.

וַאֲנִי — לֹא אֲכַחֵד — חָשַׁקְתִּי לָקַחַת
אֶת קַעֲרַת הַזָּהָב עִם כָּל הַיְקָרוֹת;
אַךְ הִנֵּה בָא מַלְאָךְ מִמָּרוֹם, מְשַׁחַת,

וַיַּדַּח יְמִינִי, וָאֶקַּח גֶּחָלִים
עִם לַבַּת שַׁלְהֶבֶת בָּאֵשׁ מִתְלַקַּחַת...
הוֹשֻׁעַ! קַח זָהָב, קַח אַתָּה הַשְּׁקָלִים,

קַח אַתָּה מַה־תִּקַּח — אַךְ לֹא אוֹר זָרוּעַ,
לֹא אֵשׁ, לֹא זִיק נֹגַהּ... כָּל־אֵל רַק הֲבָלִים!
הַתַחְפֹּץ כִּי תִהְיֶה כָּמוֹנִי נָגוּעַ?

הֵן אַתָּה חָכַמְתָּ, תַּלְמִידִי יוֹשֻׁעַ!

כי היה זקן ושבע ימים והיה למדן גדול אשר הרביץ תורה בבית המדרש ההוא, שבו· התמרתי גם אני ללמוד כל ימי היותי בבאלטא. — — — — — — —

ביום ההוא לעת הערב נקראתי לבוא לבית גואלי מציל נפשי, רש״א ליוברסקי, ואמצא שם את ר׳ אלטיר שלמה׳לם אשר הואל להזכירני, כי ביום הראשון לפני תפלת המנחה שמע אותי בהתוכחי עם האנשים הצעירים אשר תהו על קנקני. גם הרב מטעם הממשלה, ר׳ נחום לערנער, שהיה ירא שמים ובקי בספרי החוקרים הפילוסופים מימי הבינים, נקרא אלינו בערב ההוא, גם האברך הגבאי דחברה הכנסת אורחים ואחזת מרעהו באו לשיח עמי בחקי החסידות. האברך הגבאי עוררני למוסר, מדוע אני מגדל בלורית בקרחתי ממול ערפי, כדרך בני רוסיה, והלא בזה הנני עובר על שני לאוים שבתורה: „לא תקיפו פאת ראשכם”, „ובחקותיהם לא תלכו”. ולהסיר מעלי עקשות פה השיבותי כי כן המנהג בליטא ארצנו ואף אנחנו החסידים איננו חוששים לזה כלום, אך בזה לא נתקררה דעתם ויוסיפו לחקרני מי הוא רבי וקדושי שאני כרוך אחריו כמנהג, ובמקרה עלה על זכרוני שם הרב הקדוש ר׳ מנדלי מקאָצק והם האמינו לי, אם כי לא שמעו שמעו כאשר באמת לא ידעתיו גם אני, ויוסיפו לשאלני: הלקחתי ממנו ברכה לפני צאתי לדרכי. כי הנה הכל מרגישים בחוש כי ברכת הצדיק היא שעמדה לי להצילני מרעתי.

ברגע הזה הצלחתי להמציא ברותה שהיתה לי לטובה ולברכה, ואספר להם „מעשה נורא” אשר בדיתי לי מלבי. מעשה שהיה, כמדומה למשל, כך היה:

בשבת האחרונה לפני נסעי מארצי באתי בדרך מסעי לקאָצק, ואתאכסן אצל הרב הקדוש, ואזכה לאכול ביום השבת משלחנו, ואהנה מאור תורתו בשלש הסעודות, גם זכיתי לעלות להורה ולהכבד בעליה בה„קלייזל” שלו. ויהי אחרי ההבדלה, ואבוא אל חדרו, ואחלה פניו, לאצול לי ברכתו לדרך. ויענני הצדיק בפה קדשו, כי איננו יכול לברכני. אז נבהלתי מאד ואתחנן אליו להגיד לי למצער אולי איננו רואה ח״ו סימן ברכה בדרך זו אלך, וחדלתי ממנה — כי באמת אין הדבר נחוץ כל כך, ויכול אוכל להכבד ולהשאר בביתי. ויען הקדוש לאמר: אין סכנה בדבר, אך לתת לי ברכה מצדו הוא דבר שאי אפשר, ואבך מ־ה ואוסיף להתחנן ולחלות פניו לחמול עלי ולבלי מנוע ממני ברכתו, אז ענני הצדיק בפנים מאירות: „הלא שמעתי שמך בעלותך לתורה! הן שמך שלום בן ישראל, והדבר ידוע בגמרא: „אסור ליתן שלום במרחץ, שהשי״ת גופיה איקרי שלום דכתיב: ויקרא לו ה׳ שלום” (שבת י׳:), ובתורתנו הקדושה כתוב לאמר: „ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם” כלומר: כשהקב״ה נותן שמו לבן ישראל, אז: „ואני אברכם” — ומי אני בן אדם תולעה כי אבוא אחרי מלכו של עולם, לדחוק את עצמי אליך גם בברכתי?

שמעו החסידים וחיל ורעדה אחזום ואנכי התגדלתי והתקדשתי בעיניהם וכלם הביטו אלי באימה וביראה, ברתת ובזיע וייראו מגשת אלי, פן יפרץ בם ה׳.

ולב רש״א ליוברסקי נקשר אלי באהבה רבה וחבה גדולה, אהבה אשר עברה בירושה גם לבניו אחריו עד היום הזה, וכל צעירי החסידים דבקו בי. ובכל אות נפשם בקשו ומצאו לי עבודה למכביר, ושכרי הלך ורב עד כי נשארתי שם כל החרף ההוא עד אחרי חג השבועות. ואז גמרתי בלבי לבצע חפצי ולנסוע אל „המדינה לפאת ימה”.

א״ש פריעדבערג.

ווארשא.

ותהי נפשם תמורת נפשכם, ואתה ר׳ אלטיר בעצמך הלא חבר הנך לאנשי הקהל, ובשעה שנתן רשות למשחית היית גם אתה עוזר לנו — ובמה מצא הנער הליטאי חן בעיניך כי הרימותהו בחור מעם להיות עליו סתרה? הידעתם את העגש הצפוי לעוברי חק העומדים למגן למורמים לצבא? לכן רגזו ואל תחטאו! ציו לנער הזה והראה לי תיורו, כי אך אותו אני מבקש. ואתם עלו לכם לשלום, ואם יש לו הכתב הנחוץ, בטחו בי כי יצא מלפני בשלום וכל רעה לא תאונה לו, והיינו כלנו נקיים מה׳ וישראל״.

לא על נקלה נפתיתי להוציא תיורי מחיקי ולבטוח באיש הרע הזה כי ישמור דברו ולא יבקש לשואה נפשי — לאחרונה חזקו עלי דברי ר׳ שמואל אליעזר ואתן את לבי לעשות כעצתו. אך בזה נעניתי לו: שהוא ור׳ אלטיר יהיו עדים לי; לפניהם אניח כתב תיורי לעיני ישראל הגובאי, אבל בידו לא אמסרהו בשום אופן — כי הלא יודע ספר הוא, אראהו איפוא לעיניו מרחוק, ויראה היאמנו דברי.

שמע הגובאי ויתעבר, וישבע לאמר: אם אוסיף ללכת עמו בקרי, וצוה עלי עדת משרתיו, אשר יאסרוני בעבותים ויסחבוני אל שר־השוטרים, והוא יכביד עלי אכפו לעשות חפצו. אך ר׳ שמואל אליעזר שומרי וצלי צוה עליו במפגיע להסר כעש מלבבו ולתת לי את חפצי. אז חזקתי אמצתי לבבי ואתפוש בידי את ר׳ שמואל אליעזר ור׳ אלטיר ואעמידם לפאת השלחן ממולי ואת ישראל הגובאי הצגתי ביניהם, ואחרי כן הוצאתי מחיקי את כתב תיורי ואפרשהו כשמלה על השלחן אשר לפני, ובשתי זרועותי נסמכתי על שני קצות הנייר מזה ומזה ואל קצהו השלישי נדבקתי בלבי, לא נשאר בלתי אם קצהו הרביעי המהודק אל השלחן, במתחי אותו לשלשת עבריו, ואז קראתי בקול את נוסח התיור ואצו להגובאי לאשר ולקיים קריאתי, בהביטו אל הכתב בעיניו מרחוק, ובבחנו את מראה פני אם מתאים הוא אל הסימנים הרשומים בכתב תיורי, לראיה ולתעודה, ואחרי ככלות הכל לקחתי את הנייר ואקפלהו כבראשונה ואשיבהו אל מקומו בתיק אשר על לבי מבעד לכתנתי, אז רוח לי ונפשי שבה למנוחתה.

ומשרתי הקהל יצאו מן החדר ויבשרו לכל ההמון הנאסף כי דרור נקרא לנער הליטאי, עוד מעט וישוב אל מקומו בשלום. ויריעו כל העם לקראתם, כי היתה להם הבשורה לששון ולשמחת לבב. הנערים רצו לבית המדרש וכל האנשים נפוצו בעיר לבשר את הגאולה והישועה, אשר באה לבחור המאשר, שכבר היה „לאחר יאוש״.

וישראל החצי־סוחר זכר למגני את התקנה הנהוגה בחדר הקהל: כי יקרה מקרה בעל בית לבוא לחדר הקהל והוא לא נקרא לבוא, אחת דתו להציג לא פחות מהין מלא יין בסרבי, להשקות את כל הנאספים מיין משתהו. ויעש ר׳ שמואל אליעזר כאשר צוה.

„ברוך אתה בני לה׳, כי השכלת לכלכל דבריך בדעת ותבונה. ועתה הגידה לי מה שמך, כי ארע!״ — קרא אלי ר׳ שמואל אליעזר, בשומו לפני כוס יין מן המובחר.

— שמי שלום ושם משפחתי הר־שלום, זה שמי וזכרי! — עניתי שואלי דבר.

ושני מגני גלו גם לי שמותם וחניכותם לזכרון. שם ר׳ שמואל אליעזר היה ליוברסקי והשני נקרא על שם מולדתו: ר׳ אלטיר שלמה׳לם. שניהם נפטרו בשם טוב, בבוא עליהם פקודת כל הארץ. הראשון נאסף אל עמיו בשנת תרמ״א בהיותו בן ששים ושבע שנה, והשני נפטר בשנה העברה, מספר שנותיו נעלם ממני, אך זאת אדע

שלנו העתק למעלה במרוצתו הנבהלה וצלחת חצנו נפתחה מאליה עוד יותר, וכרגע הבאתי ידי אל תוכה ואוציא תיורי מבין הכתבים אשר בנרתקו ואשימהו בחיקי השמור על לבי מבעד לכתנתי, וכל זה נעשה עדי רגע, התעיף עיניך בו ואיננו! כמעט הרגשתי תיורי בתיקי המלא, ותאורנה עיני ולבי שמח כמו מיין. נרעשים ונבהלים הביטו שלשת פושעי ישראל איש אל אחיו מבלי דעת מה נעשה לעיניהם — רק אחרי רגעי מספר שבו לישעיה רעיוניו וידע את אשר עשיתי לו ויקרא אלי בבהלה: „ומה יהיה לכספי ואיך תשיב לי את חובי?".

„אל תדאג לכספך — עניתי בבטחה — כי עוד היום אשיבהו לך ועוד מדה יו"ש אשיב לך עודף".

עודני מדבר על לבו וישראל חצי-סוחר סר אל החדר השני ויקרא אליו את איצי וישעיה בלאט ויחדיו החלו להתלחש עלי, ואנכי כבר הייתי בטוח בלבי ושאנן מפחד רעה. ואחפוץ לצאת מהר מזה, להשתיק את ההמון הסוער ולהרגיע לבב האנשים המובים הדואגים לי.

פתאם נתן ישעיה עלי בקול נהם ככפיר וירם עלי ידו הקשה, ויכני באגרופו ויהממני בתגרת ידו ויקרא בקול גדול: „הוי נער פושע, השיבה לי את שלש מאות הרו"כ אשר גנבת", ואיצי קצף חברו השליכני ארצה ויאחז בצוארי לחנקני וישאג כאריה: „השיבה את הכסף, ואם אין ונכלך ברגע!".

לקול הרעש בביה גדלו הקולות מבחוץ והאברך הגבאי שאג בקול: „הושיעו יהודים! הנה הזדים הארורים קורעים את תיורו ומקרבים קצו!". ואנשים אחדים נכבדים למראה התמלאו עלינו וידרשו להגיד להם כרגע מה הקולות האלה ומה מצאו האנשים בי כי נחתה עלי ידם!

„אנא אחינו בני ישראל — צעקתי בלב נשבר — הואילו פנו בי ואם יש רגש אדם בלבבכם, שמעוני נא וישמע אליכם אלהים!"

— „הלא זה הבחור הליטאי שהוא בן-תורה ונקי אובד! — קרא אחד בעלי הבתים אשר נהנה אתמול מדברי תורתי בבית המדרש — מי בעל דברים יגש אלינו ונדע מה עשה לכם!".

ואנכי בראותי כי עוד לא תמו ישרים מבני אדם, הוספתי לבכות מרה בשפכי לפניהם שיחי, ואספר להם את כל המוצאות אותי, ומה עשה העגלון לשנים מחברי אשר היו עמי בדרך, ומה חפצו וכונתו בי עתה, כי רק לבעבור זאת קמה העדה הרעה הזאת להתגולל ולהתנפל עלי, לקחת אותי בשביה ולמכרני ממכרת עבד בחיל הצבא. עודני שופך לפניהם את לבבי, ושני הנכבדים, מבעלי הבתים שבעיר, שלחו ידיהם בבעל העגלה ובעל המלון ויסטרו על פיהם וימרטו בחרפה לחייהם ויצוו למשרתי הקהל, והם אחזו בערפם וישליכום החוצה, וגם בהגובאי החצי-סוחר התקיטטו בחמתם, ויחרפוהו וישקצוהו ויתעבוהו. „הוי שקץ נבזה אשר לא תשוה בעפר רגלי הילד הכשר הזה, האין עוד אלוה בלבבך כי כן הרשיע לעשות?".

„שמעוני נא ר' שמואל אליעזר ור' אלטיר! — ענה הגובאי עזות — הן אחת נבחרתי מקהל עדתנו להיות לכם לראש. ולא אחד מעניי עמנו נפל בעצומינו על ידי החוטפים

כנף בגדי. גדול כח ההרגל! כי גם בהיותי כיונה מקננת בעברי פי פחת וערום שאול נגדי, לא מנעתי עצמי מעבודה זו ולבי עמד בי להתבונן אל מעשה אצבעותי! וכהמלא כל השמשה אותיות המלה הזאת, העברתי כפי על פני הכתב המדמה ואמחהו כלה מבלי משים.

הזעה נמחתה מעל הזכוכית השקופה ופתאם נראו פני מתוכה לעיני נער קטן שיצא אחרי מבית התפלה וכרגע הכירני וישב במרוצה על עקביו וירם קולו בצעקה: „הנה הנער הליטאי, בשובו מבית מדרשנו נתפש בידי החוטפים והובא לפני הגובה ה„חצי סוחר" ימח שמו!".

וברחוב קם שאון ומהומה רבה, והמונים המונים נדחקו במבוא ה„גלאַסני" לראותי ולהביט בי. גם האברך הגבאי בחברת „הכנסת אורחים" אץ לבוא וקולו נשמע בעד החלון: „הבחור הליטאי הוא בן תורה המתמיד בלמודו — וגם הוא נתפש ועולה לגרדום בעונותינו הרבים — אוי לעינים שכך רואות!".

כל רואי נדו לי והנשים הרימו קול בוכים, ובמהומה ההולכת ורבה התעורר הגובאי ויפן אלי וישאלני: „מאין אתה, בחור יפה?" — „מליטא אני — השיבותי במהירות — ונוסע אני עם דודי הגביר, הסוחר בקמח להספקת הצבא, והוא גבר אלים ודבריו נשמעים לשרי המלוכה, ואוי למי שיפגע או יגע בי באצבע קטנה, כי זרועו מקנה תשבר ונקם ישב לצרי.

מבלי שעות אל דברי בחנני בעפעפיו וישאלנו בקצרה: „היש לך הכתיבה, בני?". לשאלה הזאת רגזתי תחתי וכרגע שתי עצות בנפשי ואען ואומר: „ממילא מובן שישנה עמי". „טוב מראה עינים ממשמע אזנים — השיבוני במתון — ועתה בחור יפה, הראיני את מראה ואדע אם אמת דברת".

„מלוננו בבית איצי קצפ, הנאמן לנו, ודודי צוה עלי מהראות תיורי לשום אדם אם בעל המלון אין אתי. ולכן אם כלתה נפשך לראות תיורי קראהו והביאהו הנה!

„עזרא עוכר ישראל!" — קרא ה„חצי סוחר" אל השומר השני — מהרה והביאה כרגע את איצי הבליעל. הלא צויתיך!" והשומר השני רץ כחץ מקשת ויריץ אלינו את בעל המלון השואף בכבדות ממרוצתו.

— איה ישעיה הקוריצי? — נתתי עליו בקולי. — „הנהו בעמק העבותים[1] — ענני — לעשות פרסות ברזל לסוסיו ולתקן את מרכבתו". — „חושה איפוא והביאהו הנה ואל תאחר!" — גם הגובאי האיץ בו להחיש דרכו.

„הנני מוסר עצמי בידי מרצחים, היש עוד תקוה להצלתי? — חשבתי אני בלבי — אבל אשמה את, אמי השכולה, כי למה נתתני להתעותך באמרי שקר? ואני נער פתי אשר נמשכתי בחבלי השוא ואבקש לשואה נפשי כמהר צפור אל פח ועתה הנני ברעתי, אבדתי, אבדתי!".

והמבוא נמלא אדם והצעקה הולכת הלוך וגדל. אחרי רגעים אחדים נשמע קול קורא בהמון: „פנו דרך!".

ובעל המלון ובעל העגלה מבוהלים ודחופים פרצו הביתה, ואזורו הרחב של ישעיהו

---

[1] הוא העמק אשר בקצה העיר, הנקרא „דְקָא", מושב חרשי עץ וברזל הדרושים לבעלי מגלות.

העגלון הערום ואת משרתו השוטה ואת חבריהם אנשי בריתם. ואצלם לא נמצא מענה ועקבות האובדים לא נודעו, כמו בלעתם שאול חיים. ויפלא הדבר בעיניהם וגם אני נרעשתי נבהלתי ורוחי נפעמה מאימת היום הבא. בהתנערי משנתי באשמורת הבקר עלה על לבבי מבלי משים קינת ירמיהו: „נתנני ה׳ בידי לא אוכל קום". ואזכור דבר חכמינו: „השכים ונפל פסוק לתוך פיו הרי זו נבואה קטנה". הדבר הזה לא חדל מהיות לנגד עיני, ודאגתי וחרדתי הלכו הלוך וחזק מאד. נבוך ומשומם גמרתי תפלתי ונדכה ושחות יצאתי לדרכי ונעגועי לאמי הרחמניה ולאחותי הצעירה היחידה שבו וגברו עלי מבראשונה. ועקת לבי גדלה מנשוא בהעלותי על לבי זכר נעימת החזן מעיר מולדתי בחג הסכות העבר, בהשתפך עליו נפשו במלות הקדושות: „תתגדל ותתקדש בתוך ירושלים עירך". עיני נגרו מבכי ואדמת הרחוב כמעט נמסה בדמעתי בעבור חושי בי. עודני מתעטף ביגוני, מצטמק ורע לי כמגינת לבבי, ופתאם נאחזתי בידים אמיצות וקול איש זקן נשמע קורא אלי: קומה ולכה אל הבית הקרוב במבוא ע ז ר י א ל ג ל אַ ס נ י, כי חסר אתה למנין!". נתתי עיני באיש הקורא, ראיתי את „קיצמתו" ואדרתו הלבנה העשויה מעורות כבשים ערומים מבלי מכסה, הרגשתי כח אצבעותיו החזקות כגידי ברזל והאוחזות בי כמלקחים של ברזל ואכיר כי זה זקן אשמאי ובבית ההוא נכון לי מידו יום חושך. ובראותו כי עודני בושש ללכת אמר לי בלעגי שפה: „מנהג יפה לנערים בעלי תרבות, כשנקראים לחדר הקהל אין מסרבין לאיש זקן ואשרי הדור שהקטנים נשמעים לגדולים! לכן לכו בנים שמעו לי וחכמו ואל תפרעו!". ובדבריו החלקים שהיו לי כפטיש יפוצץ כלי זכוכית הדפני ביד חזקה אל פתח הבית הנורא שנראה לי כמבוא התופת, כפתחו של גיהנם.

עוד זה מדבר ועוד אחר בא, חזק ואמיץ כהראשון, ויעמוד על פתח הבית, פן ישיאני יצרי לפרוץ דלת ולעבור.

ליד שלחן הכתיבה על כסא רחב ידים ישב איש הדור, בעל צורה ובעל כרש עם שפם עב וזקן עגול, צח ואדום מראהו כבן ארבעים שנה והוא הוגה בספר מלא סימני מספר ומשרטט בו שורות חדשות לרשום חשבונו מבלי הביט אלי, כאלו לא לו נוגע הדבר. החוטפים קראוהו בשם ר׳ ישראל, הוא המכונה בפי כל „חצי סוחר"[1]), וכבר שמעתי שמעו מפי בעל המלון והעגלונים בשיחתם בינם לבין עצמם ביום אתמול כי יעבור.

כחית פרא אסורה בכלוב, ככלב שנתפש והשלך בקרון הסגור להוציאו אל הורג כן רצתי רצוא ושוב בחדר הצר ההוא. סביב בעתוני בלהות, לבי מקפץ בי ונשמת אפי כמו נעצרה מקצר רוח, מחזות קשה. שתיקת י ש ר א ל ה„ח צ י ס ו ח ר", אשר בידו עתותי, היתה רעה לי מדבורו — זכרתי כי זה האיש שעליו רמז המקונן „ו י ש ר א ל לבוזזים". אז שבתי זכרתי את „הנבואה הקטנה" שנפלה לתוך פי בקומי משנתי: „נתנני ה׳ בידי לא אוכל קום" ופלצות בעתתני. ברגעים ההם כמו נטרפה דעתי, ומבלי חשוב הרבה נסמכתי במצחי החם אל שמשת החלון הקרה והמזיעה מחום התנור המוסק, ואעביר אצבע ימיני על זעת הזכוכית, ומבלי דעת רשמתי פעמים הרבה מלת „הרבני" — המלה שהסכנתי לסלסל מילדותי מדי נפול בידי פסת נייר לכתוב או רשמתיה בדמיון בהעברת האצבע על

---

[1]) בהעתקתם המשובשת „половина купецъ".

את העֶנתת לחלקיה ואנקה אותם אחד לאחד, ואמלט כל אי־נקי. ואשוב ואסוּר הכל על מכונו, ואצו ויביאו לי שמן זית זך, ואטיף ממנו אל קצות צירי האופנים, וככלות כל התכונה שבתי ואתלנה על הקיר והענתת החלה לשרך דרכה ולצלצל בפעמונה לשמחת כל הרואים. ובעל המלון נגש אלי ויודני ויקראני אל השלחן לאכול לחם עם האורחים ויאמר לי, כי מלבד אכילת חנם ליום הזה עוד שכרי נכון לפני בכסף מלא.

עיני אורו מן המאכלים הטובים אשר אכלתי למשיבת נפשי, ויותר מאלה — מהתקוה הנשקפה לי למצוא חית ידי ולהשתכר די פרוע חובי להעגלון. וכאשר נשתתקה קיבתי בשמירת תפקידה שמתי עצות בנפשי איך למצוא עבודה להספיק לי צרכי הנחוצים ולכל לראש — לפרוע את חובי ולפדות את תיורי, כי רק בו אמצא מניחתי. ואמצא לי אך עצה אחת: להתמיד שבת בבית המדרש ולעסוק בתורה, כי אז אתודע לרבים והיתה לי קרבתם לתועלת עולם. זכרתי כי זה כמה פסקתי מתלמודי אשר אהבתי סלה ואחיש פעמי אל בית המדרש, ועל לבבי עלתה הסגולה הבדוקה אשר מצאו חכמינו לכל נגעי האדם העברי: „חש בראשו — יעסוק בתורה, חש במעיו, בעצמותיו ובכל גופו — יעסוק בתורה", ואחדש בזה גרסה לעצמי: חש בכיסו ופרנסתו — יעסוק בתורה, כי ממנה הכל וכל משאלותינו תמלא.

באתי לבית המדרש, ואמנם לא מצאתי הרבה עוסקים בישיבה כבמדינתנו, אך במנין חסידים מבני הנעורים ובתוכם מתי מספר בעלי בתים חובשי בית המדרש. בקשתי ויתנו לי מסכת נדרים שהר"ן מפרשה היה חביב לי מעודי, ואחל ללמוד בהתמדה — וכרגע סבוני עדת צעירים ויחלו לנסותני ולתהות על קנקני, אולי יוכלו התל בי כדרך עלויינו הנצחנים שבליטא. אך אנכי לא הייתי מן הביישנים ואשכיל פי להשיבם דבר דבור על אפניו ואָגן עלי מחת כבודי לכלמה, ותשובותי היו לכלם לרצון. עד כה וכה הגיע זמן תפלת המנחה, ובאי בית ה' התקבצו מעט מעט ויעמדו ויתבוננו בי במאור פנים אשר שמח לבבי. והצעיר המדבר בי הטני הצדה, ובבקשו סליחתי פתח צרור כסף וישאלני, אולי יחסרו לי איזה דינרים למחיתי, כי גבאי הוא בחברת „הכנסת אורחים" והוא נכון לתמוך בימיני מקופת החברה. על זה הודיתי לו ולחבריו מקרב לבי ואען ואומר: חלילה לי מנגוע בכסף הקדשים, כי בעזרת ה' ידי רב לי לאכול מיגיעי כפי. ואגד לכלם דבר אומנותי ואשאלם אולי תמצא לי אצלם העבודה הדרושה לחפצי. ויענו ויאמרו: „יש ויש" וירשמו לי מעונותיהם ויגידו לי את העבודה אשר עלי לעשות. חשבתי מעשי ושכרי הצפוי לי ליום מחר, ולשמחת לבי ראיתי כי במשך יום אחד יהיה לי די והותר להשיב נשיי ולהשתכר בימי מספר אל כיס לא נקוב. וככלותי תפלתי ולמודי נפרדתי ממכירי החדשים ואברכם לשלום ואשוב משם אל בית המלון שמח וטוב לב.

ביום המחרת קמתי לראש אשמורות ואקדים לבוא אל בית ה' ואשיב ואשקוד על למודי עד הגיע זמן תפלת שחרית, וככלותי תפלתי ושיעור למודי קמתי ואצא ללכת אל בית המלון, לסעוד לבי ולצאת למלאכתי. בלילה העבר נהיתה עלי שנתי, כי בהלוני חלומות רעים וחזיונות אימה בעתוני. בחלומי נראה לי מחזה החטופים בברדיטשוב ועל זכרוני עלו שני החברים אשר נעלמו בדרך, בלכתם אחרי העגלון החשוד. בשעה העשירית בלילה באו אלינו אחדים מחברי בעלי המלאכה ככלותם עבודתם, וישאלו ויחקרו את

בעלה מפני החוטפים, מבלי הגיד לאכם מקומם איה, פן תחרף נפשה לבקרם במחבואם ויבלע להם מידה. ולתת מרגוע לנפשה הבטיחה על דברתו, כי צפונים הם בבית איש נוצרי ממכיריו בעיר מושבם. שם הם יושבים לבטח ויד אדם לא תנידם. וכשמוע האשה את דברי הכפרית ותמהר ותתן לה נתח טוב, בשר צלוי מן השוק והחזה, חתיכה הראויה להתכבד, ותשאלנה למקום מושבה, להוסיף ולהביא לה כהנה וכהנה. האכרת הגידה לה בתומתה, והקצבת שמחה בלבה שמחה גדולה, כי הנה מציאה כשרה באה לידה בהסח הדעת; סימן טוב הוא לה מאת ה' החפץ בישועתה — כי הקרה לפניה שני נערים, למצוא כפר לנפשות בניה המתחבאים מפני הקהל. ותמהר ותסגור דלת חנותה ותרץ למבוא בית הכנסת אל חדר הקהל אשר שם מקימו, ותגל את אזני הגובאים על אדות המציאה הכשרה השלוחה לה מאת ה' מן השמים. ותעל ותשב בעגלה הנכונה להם ותסע עמם עד בואה עמם אל הכפר מקום מושב האכרת, שם גלתה מסתריה ותשלח את החוטפים מלפניה להוציא את הגוזלים מקן מחבואם -- ומה אמולה לבתה ואיך חשכו עיניה בראותה את הנערים השבוים, והנה הם שני בניה, מחמדי בטנה, אשר נסתרה דרכם ממנה עד כה!

יום השבת עבר עלינו בספורי עצב ומרי שיח, ועינינו כלו למוצאי ערב, לקרב קץ ישענו. אבל גם אחרי ההבדלה הקשה לנו ר' ישעיה שלנו, לעמוד על דעתו ומנהגו, להוסיף מחול על הקודש, ודבר יצא מפיהו ולא ישוב מפני כל, כי עוד יזמר זמירותיו במוצאי השבת בהרחבת הלב, לקרוא בכונה כל הפסוקים המסוגלים להצלחה ועוד לאכול סעודתו הרביעית כדעת ר' חדקא, לצאת ידי חובתו בסעודת דוד המלך כדת משה וישראל. סוף דבר: ר' ישעיה ומשרתו לא החלו לטפל בנבלות ולעסוק במעשי מרכבה עד שעלה עמוד השחר. ועוד רבית שבענו עמל וכמו יוצר רמסנו טיט עד בואנו לבאלטא ועד הגיענו אל המלון הקבוע לו ברחוב הַקַּצָּפִי באכסניה של חיים איצי קַצָּפ, שעליו היו הבריות מרננים, כי בנעוריו רצח סוחר רוסי בבית מלונו ויירש את כספו. ובהודע לנו סוד בעל המלון אשר בחר בו ר' ישעיה צדיקנו שיחיה, עלה על דעתי מאמר חכמינו: „לא לחנם הלך הזרזיר אצל העורב אלא שהוא מינו" — ויחדו נמנינו וגמרנו להחיש לנו פדות כאשר תמצא ידנו ולהפטר מן הרשעים האלה החשודים על הכל. חיש מהר שטו החברים ובקשו להם בעלים באשר ימצאו, ועד לא עברה הצי שעה באו שוכריהם עמם ויפדו בשלום נפשם מיד העגלין עוכר נפשם — רק אני בעניי תעיתי כשה אובד, כתיתי רגלי אל שלשת האמנים בעלי מלאכתי ומכלם יצאתי בפחי נפש, כי הם אביונים מדוכאים, אין להם לחכם לנפשם ואף כי לשברני ולהמציא לי הכסף אשר אבקש לרוחתי לישועתי! נוסף על דאגתי החל הרעב להציקני, כי מתחלת הבקר ועד הצהרים לא בא אוכל אל פי, ומה לי לעשות? האוסיף אבקש מחיתי מבעל העגלה להגדיל חובי עלי? ובמה אשלם נשיהו באחרונה? והלא הוא נכון לדרך חזרתו, עוד מעט ופשט מעלי אדרתי בכסף אשר הוא נושה בי! והרעב הוסיף לענות נפשי ומצוקתי הולכת וגדלה. במצבי זה הנורא נמשכו עיני אחרי הענתת התלויה על הקיר והיא מכוסה אבק ועפר וכל רמש חי ומת למינהו, עומדת בתומר מוצק וממקומה לא תמוש. ומבלי שאול את פי בעל הבית נטלתי אותה ממקומה ואניחה לפני על השלחן ואוציא מילקוטי צבת ומגרדה ומנקיה ואצו להת לי כנף אוזה לצירך הענין, ועד ארגיעה כסה ענן אבק את פני הבית עד מחנק נפש, עד אשר הפרדתי

בעיר קטנה במחוז הפלך ההוא נתפש נער קטן בגזרת הקהל ויושלך כעגל עקוד בעגלה ותומה לסוסים דוהרים, להביאו חיש מהר לעיר הפלך ולהביאהו קרבן בעד משפחת איש עשיר אשר הקהל חפץ ביקרו. ובהגיע הבשורה לאזני האב החייט, העוסק במלאכתו בבית ארוניו, בשמעו כי נשבה בנו יחידו, שוה רגליו כאילות וירץ בלי בגד עליון אחרי העגלה, לרדוף אחרי השודדים, ובמרוצתו הנמהרה הקדים את הסוסים הרצים ויאחז ברסנם לעצרם ולהציל העשק מידי עושקיו כח, והוא כברת ארץ הרחק מן העיר. והנה נפלו עליו החוטפים אשר חזקו ממנו ויחזיקו בו ויאסרוהו בעבותים וישימו בסד רגלו להביאהו עם בנו לעיר הפלך, כי בחפזו לרדוף אחרי השודדים הנתק מן העיר באין תיורו עמו. שם עברו בזדונם על הלאו הכתוב בתורה וישחטו אותו ואת בנו ביום אחד.

ניראה מזה נגלתה רעתם בעיר הסמוך לעיר טשיטשעלניק. שם התנהל לאטו איש זקן בן ששים שנה, שהיה חזן שליח צבור בעיר ההיא, ובאחרית ימיו חלה את עיניו ויכה בעורון. ויהי הסגי־נהור נע ונד בערים ובכפרים לבקש לו לחם חקו, לפרנס את משפחתו, ובנו הקטן, נער בן עשר שנים נוהג בו לבל יכשל בדרכו. בימים ההם חטפוהו החוטפים בדרך הליכתו ביער ויאסרוהו ויובילוהו אל עיר הפלך. והחזן הסומא קרא לחמלה, צעק לעזרה עד כי נחר גרונו ואין מושיע לו, ולמחרת היום נמצא מת, קפוא מקור החורף, כי תעה ביער מבלי מנהל.

וכדרך „רבנינו" מגני הדת, אשר ראו עמל ויחרישו ולא עמדו בפרץ לעצור רשעים ממשובתם, כן נהגו „צדיקי" חסידינו, „היהודים הטובים", המנצלים את עניי עמם לעשות תקוניהם בעולמות העליונים, להתיר עגון השכינה וליחדה עם בעלה—כביכול—ואל עולמנו החשוך בעדנו לא הביטו ולא שמו אל לב! — ובכל זאת היו מקרים אשר העשוקים מצאו יד להם לעשות משפטם המה, לדכא עושקיהם כח ולהשיב להם כפעלם. רבות בנות עשו חיל, התנשאו כלביאות לכלות חמתן בשודדי בעליהן וצאצאיהן, ורבים מהחוטפים הכו שוק על ירך ויצאו מן המלחמה בשן ועין מוכים ופצועים כל עוד נפשם בם. גם ישבו שרים בהם נדברו ויצדיקו עליהם את הדין, כי „הבא להרגך השכם והרגו", ורבים מהחטופים עשו נקמות בחוטפיהם וישלמו להם כמדתם.

לאיש אחד בעל בית מלון בא עובר ארח צעיר לימים לבקש מחסה בצל קורתו מזרם ומקרה. ויערים בעל המלון לגנוב לבב אורחהו לדעת אם יש אתו כתב תיורו אם אין. והארח הבין למזמתו כי דבר בליעל יצוק בו ויכחש לו ויאמר „אין לי". ויהי בלילה ויקם בעל המלון על האורח ויאסרהו כשור לטבח וישליכהו אל העגלה אשר הכין לו ויובילהו אל עיר הפלך, וכבואו אל בית הפקידות קרא להשרים לאמר: „הנה הבאתי לכם איש זר, אשר בא משוט בארץ, להתו כפר נפש האיש אשר יקנהו לעצמו". אבל האיש הצעיר התנער כגור אריות ויתן עליו בקולו לאזני השרים השופטים: „הנה תיורי טמון אתי, הביטו וראו אם יש בפי נכונה, והנוכל הרשע הזה ריק הוא ואין בידו מאום. לכן הנני נותן נפשו נדבה לממשלתנו הרוממה. קחוהו ושלחוהו לעזאזל ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לי!" — עוד מלתו על לשונו והשרים נתנו צו, ואנשי המשמר פשטו את בגדי בעל המלון ויגלחו את ראשו ממעל למצחו וישלחוהו אל המחנה.

לאשה אחת קצבת, מוכרת בשר באטליז בברדיטשוב, באה אשה כפרית ותטה אותה הצדה ותלחש באזנה לאמר: „הנה שני נערים עברים מתחבאים בעלית גרני, ומאשר נזהרים הם על פי דתכם מקחת מאכל טרפה אל פיהם, הנני באה להעיר עליהם רחמיך, לתת על ידי תבשיל עברי לחלץ מרעב נפשם". ולאשה הקצבת שני בנים אשר החביא

צעירים בעלי כח הדרושים לחפצו, ויחבוש לו סוס אחד לרכבה ויעמוס עליו את המסעדות המוסרות ממרכבתו ויסע שמה, ושני חברינו לקח עמו.

על הדרך הקצרה הזאת, שבאמת לא רחקה מכברת־ארץ אחת, נעצרנו על מקומנו יותר מארבע שעות וכבר הגיעה שעת הצהרים ועודנו לא ישוב, לא הוא ולא עוזריו אשר לקח עמו מאתנו. כאשר חכינו עד בוש וכבר עברה השעה הראשונה אחרי חצות היום, שב ישעיה הקוריצי על סוסו העמוס ארבעה אופנים חדשים, והוא שב לבדו ומעוזריו אין איש אתו. בלב חרד שאלנו את פיו איה איפוא שני חברינו אשר לקח עמו? ויען ויאמר בשפה רפה כמו שכפאהו שד, כי נקרה להם איש אכר נוסע לבאלטא בסוסו ועגלתו ויבקשוהו שניהם לקחתם אתו בעגלתו, ויאות להם האכר במדה יי"ש אשר קנה הוא (ישעיה) לו, להקל מעליו טרחם ומשאם. דבריו היו לנו לפלא — כי איך נתן להם לצאת חפשי מבלי דרוש מהם את משה ידו? ואיך עצר את תיוריהם עמו. ופגשום הרוצחים, האורבים לנפשות הנופלים בידיהם, והיו נפשותיהם להם לשלל! אך הוא השיבנו לאמר: אמנם תיוריהם נשארו עמו, ובבואו לבלטא ימצאוהו נכון לקראתם ופדים מידו בכסף אשר ישיגו למפרע, כדרך כל הליטאים הנוסעים אשר לא יחסרו להם קופצים לשכרם בכסף מלא. ואשאלהו לאמר: איך נתן להם להשליך נפשם מנגד ולנסוע בלי תיור עד באלטא, ואם יקרם אסון והיה הוא מתחיב בנפשם! על זאת לא מצאתי בפיהו מענה, ויהי בעינינו במתעתע. ואימה חשכה נפלה עלינו, בדאגתנו לחברינו האובדים ומיראתנו לנפשנו — כי מי יודע מה יהיה לנו מידי העוכר הזה השודד בצהרים! ובהתיעצנו על צפונינו גמרנו אמר להסתיר דבר ובהגיענו לבאלטא נשכר לאשר יחפצו בנו לגאלנו מידו בשכר חצי הדרך אשר עבר עמנו במרכבתו הארורה.

בערב השבת, כנטות היום קרבנו לעיר באלטא משאת נפשנו, אך עדיה לא הספיקה השעה לנו לבוא. לשוא כלינו כחנו, ענינו נפשנו לעזוב עם העגלון, להעמים כמעט את נבלות סוסיו על שכמנו ולהסיע את המרכבה הכבדה, אולי נצלח לבוא אל מחוז חפצנו בטרם ינטו צללי ערב — הכל היה לבלי הועיל, גם רגלי הסוסים גם אופני המרכבה הָטְבְּעוּ בבוץ, האדמה שהתרככה ממי הגשם נהפכה לטיט היון, ובחגרנו שארית כח להוציא רגלינו ממנו נדבקו אליהן גושי חֵמָר בכבד כִּכָּרים. אין חקר למשקלם, עד כי נלאינו ויתם לריק כחנו. ונשאר במלון אשר בכפר הקרוב לשמור שבת מחללו. אבל תחת קרוא לשבת ענג, נפעמנו לשמוע שערוריות הקהל ורוע מעללי הצבור בכל מקום אשר אחינו בני ישראל נחתים — כי כלם אחזו במעשה קין הרג אחיו ותשחת האדמה מפניהם, ולבנו השתומם בתוכנו איך תשאם האדמה ויוצר האדם למה יחשה ולא ינקם על כל אלה!

התחלה טובה עשתה „ירושלים הוואלינית", זו העיר ברדיטשוב, בנפול עריצי קָהלה על הליטאים התמימים הנלכדים בחסרון תיוריהם, להתפשם כבני עולה ולהפקיר כצאן משפחות. ממנה ראו כל יתר קהלינו יושבי העירות הקטנות עם הגדולות ותהי יד איש ברעהו ותמלא הארץ חמס מפניהם. יראה ורעד באו בנו לשמע כל התועבות שנעשו בקהלות ישראל, אשר לחרפת עולם נקראו בשם „קהלות הקדש". לספר כל מעשיהם הרעים תלא כל לשון והחרש כל אזן — אך מעט מזעיר אכתוב לזכרון:

— —

ההולך מאחרינו, ועל שנים מאתנו היותר בריאים למראה הטיל בגערת מוטל למשוך בכחם את המרכבה ולקיים מצות עזוב תעזוב עמו.

כחצות לילה אחרי עבור עלינו שתים עשרה שעות לעמלנו בדרך, הגענו אל בית מלון, לנוח שם ולתת מרגעה לבהמותיו העיפות. היא ישב אל השלחן לסעוד לבו ביין שרף ובשר צלוי, ולנו צוה לתת לחם ונזיד אורז ממלח במעט שומן! לו הוכנה מטה מוצעת ותחתינו הוצעה חבילת תבן למשכב ובמקום כרים הנחנו ילקוטינו למראשותינו, לי עוד היתה אדרתי, אדרת השער, להתכסה בה ולהתחמם מקרח בלילה, ולרוב חברי נעדרה גם זאת ושניהם צללו מקור. מראשית דרכנו הבינונו את הצפוי לנו באחריתה, אך באין עצה שמרנו לפינו מחסום ונאנק דום. אמנם באונו ימי חשך, כל הדרך נשאנו חרפת רעב, שבענו נדודים וצרות לאין מספר. המרכבה הרבתה לנו עמל ותלאה מרבה להכיל, ומלבד שלא נועזנו בנפשנו לעלות עליה ולהרגיע בה רגעי מספר, עוד הוטלה עלינו להנהיגה בכבדות, להסיעה בשארית כחנו ולעצרה לרגעים מהתהפך על פניה. אמנם גם בעל הסוסים לא נקה ממנה, כי היה עליו לשנות פניה ולהחליפה, פעם באיפני עגלה ופעם במסעדים חלקלקים כפי שנויי האויר בשכבת השלג, ברפש הגשמים ובקפאון הקרח, ופעם אחת הייתי בסכנה, בהתהפך המרכבה עלי בצדי הדרכים, ולולא היה השלג רך ועב, לולא עצרתי כח לגרדהו בצפרני הקפואות ואצבעותי הפצועות ולמצוא מקום משקע לשים בו את ראשי, כי עתה נחנקתי מפני כובד משאה. הדרך ארכה לנו לבלי חוק, כי יותר משתי פרסאות ליום לא יכלנו לעשות בשום אופן. הן מברדיטשוב לבאלטא רק מרחק עשרים ושתים פרסה, ועליה התנהלנו לאטנו ששת ימים רצופים, כשבוע תמים. כן נפלנו ברעה אשר לא יכלנו להמיש ממנה צוארנו ותקצר נפשנו בעמל דרכנו.

גם אחינו בני ישראל, שיחיו, היו לנו למפגע, וירבו להרגיזנו ולהדריכנו מנוחה. כמעט שהגענו לאחת ערי המצער, מושב אחינו היושבים שם צפופים כדרכם, כמעט סרנו אל בית המלון, לנוח שעה אחת ולהחליף כח לצרות הבאות, הגיחו אלינו ב„קיטשמותיהם" השעירות ובחגורותיהם על צואריהם, ואיש איש מקצהו הושיטו לנו כפיהם לברכת „שלום עליכם", וימשכונו אחריהם ויקיפונו בשאלותיהם וינסונו בדברים, היש לנו תיורים אם אין? כי הנה השטן מרקד בשעת הסכנה — רחמנא ליצלן! — ונחוץ איפוא להזהר להסתיר סוד, ואשר לא יזהר — חלילה וחס! — ונלכד בהיָתו ואבד לעולם! וכשועלים ערומים בחנו בעיניהם את כל אחד מאתנו, לתפוש אותו בלבבו. ואם נבהל לדבריהם ואחז בשרו פלצות, וידעו מה לעשות לו, להבנות מחרבנו. נחילים של דבורים כאלה כתרונו בראשיו, סבונו גם סבבונו בקיטי-גאָראָד, וכן עשו בכל העירות אשר פגשנו על דרכנו הארוכה.

בצאתנו מעיר אֶלגאָפול בבקר עבות וסער מתגורר, קרה לנו מקרה לא טהור, כי פתאם גזר ר' ישעיה שלנו להסיר מהמרכבה את חלקת מסעדיה ולהמיר אותם באופנים, כי נמס השלג והדרך התקלקלה מאד עד שאי אפשר עוד להסיע את המרכבה ממקומה, ובהיותנו באמצע הדרך אין לו עצה כי אם לעבור ברגל אל הכפר הקרוב לנו דרך כברת ארץ. שם יודע הוא איש חרש מאחינו שיש לו אופנים למכור. ובחמתו על שמאי המשרת הטפש אשר לא יצלח לכל מלאכה, עזבהו אצלנו והתחיו לקח עמו שני אנשים מנודדינו,

הדבר אשר יתנה עמהם: כי יתנו לו תיוריהם בעבוט לבטחון, ובהגיעם לאודיסה יפדום בכסף אשר ישיגו מבעליהם בתור דמי קדימה, משכרתם חלף עבודתם איתם לעתיד. ובדבר כתבי התעודות אין לפחוד מאומה, כי האיש אינו חשוד ח"ו על עול כזה, גם יוכלו הנוסעים לבטוח בכח ידיהם, כי הלא הם רבים במספר ולו רק משרת אחד, איש תם וישר העוזר לו בדרכו, ואם חלילה יהיה דבר עם לבבו בליעל, והעיז בנפשו לנגוע באחד מאחינו, והיתה אחריתו להכרית. ביום האחד בשבוע הוא בא בברדיטשובה עם סוסיו היתומים לעגלתו; שם יאסוף לו מספר הנוסעים הדרושים לחפצו, ואם יש את נפשי להספח עליהם, והיתה דרכי נכונה לפני וכל חפצי אשלים.

הדברים האלה הניחו את רוחי ותישר עצתו בעיני מאד, תוגתי עברה כצל ופני לא היו לי עוד. יום השבת היה לי למרגוע ובמוצאי מנוחה שב אלי כבודי וחין ערכי. בעזרי לבעל הבית בזמירותיו הרימותי קולי ותהיינה נגינותי לרצון לו ולכל נפשות ביתו; בהתערבי בשיחותיהם השכלתי לדבר מהתלות ולבדח דעתם, ואחר כן לקחתי קסת הסופר והאחז בעט ידי ואכתוב אגרת לאמי, וכלם עמדו ויתבוננו בי ויתפלאו על כתב ידי היפה. ויהיו אבות הבית מתלחשים עלי בחשאי ובתם הנערה התאדמה למשמע אזנה בדברם בי נכבדות, ותקוט בפניה על כל הכעסים אשר הכעסתני בשבוע העבר, ותשנה טעמה ותיטב אלי פניה, אבל אני לא אביתי עוד סלוח לה ולשוא דברו כלם על לבי להשאר אצלם, כי אחת גמרתי אומר לעזוב את העיר הזאת, כי נבאשה בעיני וכבר הודעתי זאת לאמי במכתבי ומדברי לא אשוב.

ממחרת, ביום הראשון לפני הצהרים בא אלי יועצי מאתמול ויבשרני, כי בעל-העגלה הנה זה בא. ואקום ואקח את צרורי הקטן והקל ואברך את קראמפעלד ואשתו ואצא את הבית ואל פני העלמה לא הבטתי ועל ברכתה לא השיבותי דבר.

אז החלה סדרה חדשה בטלטול חדש עם פנים חדשות. שם העגלון **ישעיה הקוריצי** (קוריצער). הוא כבן ארבעים וחמש שנה, מראהו כמעט יפה לרגל המלאכה אשר לפניו, הכל טוב ונאה, רק עיניו אמוצות ומבריקות בנגה גפרית, כעיני חתול, ומסוכנות—כפי הנראה—לעת אפו. לבושו בגד צר וקצר מעט עד למעלה מקרסוליו, מהודק באזור עור על מתניו. חוצן בגדו פתוח מלמעלה ונטוי מלפניו ונרתקו הצפון בחיקו בולט מהניירות הטמונים בו למשמרת, הם כתבי התיור הממושכנים אצלו מהעניים עוברי האורח הגלוים על דרכו. עד מהרה נספח עליהם גם תיורי, — ויהי מספר הארחים לחברה שלשה עשר איש ויחד עם העגלון ומשרתו — חמשה עשר נפש. שם משרתו **שמעי**, איש בריא כבן שלשים וחמש שנה, כבד וטפש ומגשם, בהמה בצורת סוס. לכלנו הוכנה מרכבה דוהרה (дилижансъ) אשר קנה לו מאציל זקן, והיא עתיקת ימים וכבדה כאדוניה מלפנים, ודיה היתה לבדה להוגיע את שלשת סוסיו בכבד משאה, ומראה הסוסים מעין סוסתו של מנדלי מו"ט. **הנשרים** מהמין הידוע שכבר שמשו כל צרכם ועורם מתבקש לבורסקי. העגלונים, הבעל ומשרתו, רתמום אל המרכבה ויאצלו להם ברכותם ויטום לדרך מחנובקה, העיר המצער הקרובה לברדיטשוב. כמעט קרבנו אל אחת הגבעות פקד העגלון את אורחיו ויט למוסר אזננו ויורנו הלכות דרך ארץ, כי אין מן המדה להעמים משאנו לעיפה על הבהמות העלובות, ועלינו להרים פעמינו ללכת רגלי כמוהו עם משרתו

דרכם הלאה ומגמת פניהם אדיסאה מחוז חפצם חוץ ממני ועור אָמן עני, שלשנינו כלתה פרוטה מן הכים ויחד נשארנו למעצבה בירושלים הוואָהלינית, כי אפס כסף.

ביום הראשון תרתי לי מקום לעבודה אצל אחד מבני אומנתי, ואסור אל האמן אשר נודע לי בשם ח. קראָמפּעלד. אכלתי פת שחרית ואחל לעשות מלאכתי, ואתפלא לראות את בתו העלמה המנצחת על המלאכה, והוא כבת שבע עשרה שנה, יפה ורבת פעלים, ברה כחמה, הודה כזית רענן ועיניה כגחלי אש. אין האב רואה את כל מאומה, באשר היא ממלאה מקומו. — הנערה ההיא נצבה לי כצר, כי לא הצלחתי למצוא חן בעיניה. מבטאי הליטאי היה לה לזרא. תומתי וצניעותי היו לה לצחוק וללעג, גם עבודתי לא היתה לה לרצון, אם כי למראה עֵיני נוכחתי לדעת, כי כמוה כאביה אינם עולים עלי בתבונת כפיהם. ביום ההוא סר אל חדר המלאכה איש צעיר עז פנים, סרסור לעריות באחד בתי אושפיזא, ויבוא עמה בדברים על אדות מלאכת ידה, ופתאם יצא מפיה דבר נבָלה אשר אדמו פני מבושה, צללו אזני לשמוע כזאת מעלמה עבריה, אשר כל כבודה הצנע לכת, ומפי שניהם פרץ שחוק כביר על תומתי, בהשפילי עיני מטה, כי הייתי בעיניהם כשוטה גמור. מהרגע הזה והלאה היתה שנאה כבושה ביני ובין הנערה המרשעת, אשר היה לי יפיה לגועל נפש ופריצותה לתועבה. זאת הרגישה בי ותשפוך עלי חמת אפה ותשקצני ותמרר חיי. לחמי נהפך למרורת פתנים, שקויי כסם המות ואויר הבית היה לי למחנק נפש. וכשנאתי למקום ההוא כן גדלו ורבו געגועי לעיר מולדתי החמודה, לנפשות ביתי היקרות ולאמי הורתי, אוהבתי כאישון עינה. רק רגעי מספר היו נחמתי בעניי — זו לכתי פעמים ביום אל בית התפלה ושובי משם למאורת הפתן הצפעוני הנראה לי בדמות הבת השובבה ההיא. כל הדרך העולה אל בית האלהים, בצאתי ובשובי, השקיתי דמעות שליש. תמיד עלתה על זכרוני נגינת הש״ץ שלנו בתפלת „ממקומך" בחג הסכות האחרון. בנגינה הנוגה ההיא שפכתי את לבבי לפני ה׳ פעמַים בכל יום וכליון נפשי ושארי למולדתי ולאמי ולכל הקרובים בלבבי הלכה וגברה לבלי כלכל.

באחד הימים הנוראים ההם, בשובי מבית ה׳ אחר תפלת השחרית, נבהלתי פתאם ממראה נורא אשר ההרידני וישימני שומם. המון גדול ורב רץ בצדי הדרך מסביב למחנה אנשי חיל מזוינים וביניהם עדת אנשים עברים נהוגים בידיהם, אחוזים בזרועות שומריהם, שנים שנים שומרים לכל אחד. פני התפושים חורים כשיד הלבן, עיניהם שקועות בחוריהן, ברכיהם רועדות ושניהם מתנקשות מבלהות צלמות. ואזני שומעות דבר מאחרי לאמר: זה המון חטופים לימאים, בעלי מלאכה, עד חמש מאות איש במספר, שנתפשו בלילה העבר באין להם תיוריהם, והנה הם עתידים להאסר בנחשתים להמסר לצבא המלחמה ולהשלח בדרך ישרה לסיבסטופול. שמעתי הדברים ולבי חלל בקרבי: „הזאת המדינה המבורכה חמדת כל בני ארצנו, וזו אחרית אחינו השואפים אליה מקצה הארץ?" — צעק לבי בקרבי בהשתפך עלי נפשי.

כל היום ההוא צמתי ולא טעמתי מאומה לסעיד לבבי, גם לא שעיתי עוד אל עבודתי, ואלך ואתע ברחובות העיר ההומיה, לשמוע מה שיאמרו הבריות ולהועץ עם שארית אחינו ילידי ארצי, מה לי לעשות לצאת מתוך ההפכה, לעבור מפה ולבוא גם אני לאודיסה, כחברי המאֻשרים אשר קדמוני. בשמעם כי אין בכיסי מאומה, הניעו ראש ולא מצאו מענה. אך אחד מהם יעצני, לחבות לבעל-עגלה ידוע, הגר בזיטאמיר הקרובה לפה, והוא איש אמיד, בעל בית הגון, אשר זה דרכו לקחת עמו מספר עניים בעלי אומנות, לנהלם בלחם ולהובילם לאודיסה במחיר שלשה רו"כ לאחד, לא יותר. אך זה

צריך חפציו ומזונותיו בידו. ואנכי לא הכינותי לי מאומה, אך בטחתי במעט הכסף אשר אתי כי יספיק לי כל צרכי.

בראשית דרכנו כבר נוכחנו לראות כי שגינו להאמין בשוא נתעה. הנה הגענו למדינת „וואָלהין", הוא פלך זיטומיר — וכמעט לא טובה היא מליטא מולדתנו גם בה „החתולים הולכים יחף והכלבים לא ידעו שָׂבעה". אמנם לחם ילידי הארץ לחם חטה ולא פת קיבר כבליטא ארצנו, אבל מותר הוואָלהיני על הליטאי אין, רק הברתם משונה מעט והם מתנהגים בחסידות, מאמינים בצדיקיהם ומלעיגים עלינו, שאנחנו מגדלי בלורית, והם מספרים או מגלחים שער ראשם ומגדלים להם פאות ארוכות, ולמהדרים שבהם יש פיקה בולטת מגרונם, שהוא סימן מובהק לחסידות כשרה כדבעי. גם בלבושיהם נבדלו ממנו — כי לנו אדרות חרף שעירות בשוליהן מבחוץ, ולהם — כל כבודן פנימה; לאדרותינו צווארונים שעירים להחם גרוננו בקרה, ולאדרותיהם אין כאלה כל עיקר ורק מטפחות ארוכות או חגורות ממטוה צמר, שבשעת התפלה הן חוצצות בין הלב והבטן, שלא יהיה הלב רואה חלילה דבר מגונה שלמטה. ובצאתם חוץ הן צנה וסוחרה לפיקה של הגרגרת מפני הצנה. לנו כובע פשוט ככל עם הארץ שבמקומנו ולהם מגבעות של עורות כבשים, „קיצמי" בלע"ז — כדרך האברים אנשי מקומם. עוד חלוקים קטנים נמצאו בינינו וביניהם, שבאמת אינם כדאי לשיח בהם, אך שיחות בטלות כאלו היו להם לתורה שלמה להתפאר עלינו — לאות על עניות דעתם. העניות בולטת מתוכם לא רק בדעת וברוחניות, כי גם בחייהם הגשמים. גם ענייהם נאנחים ונאנקים תחת רצועת הקהל, השבט הנוגש בם במסים הכבדים מנשוא ובמכס הנפשות שהוא מטיל עליהם בלי צדק ומשפט ומישרים כבליטא ארצנו. סוף דבר: המדינה הזאת רחוקה מן הטובה המרובה כרחוק יהודי כשר מחיי העולם הזה... ובשאלנו את אחינו איה איפוא מקום ההשפעה הגדולה לארץ ולדרים עליה, ואיה האליה השמנה והיין המשמח חיים? ענוני כי המקום רחוק ממנו קצוי ארץ והוא במדינת בסרביה וברוסיה החדשה, ושם לא יקראום כלל יהודי וואָלהין, כי אם יהודי פולין סתם; שם היהודים ילידי הארץ מלעיגים להם כלעג הוואָלהינים או הפולנים באחיהם הליטאים.

מובן מאליו, כי איש מאתנו לא אבה להשאר במקום הזה לישיבת קבע, כי אם לנוע הלאה, הלאה אל:

הַמְּדִינָה שָׁם לִפְאַת יָמָּה
הַמְּלֵאָה כָּל טוּב וְטוּב עַד חֲלֵב־צִפּוֹר שָׁמָּה.

לבלי האריך דברים אקצר בפרטי מסעי שנמשך עד שני שבועות, וגם זה נחשב לקפיצת הדרך, שעברה עלינו בשלום ובלי מעצור. בערב שבת בין השמשות הגענו לעיר הגדולה ברדיטשוב, זו „ירושלים דוואָלהין". כל החברים, אנשי לויתי, קראו לשבת עונג בהנפשם מעמל דרכם, חוץ ממני, כי לא השכלתי לקמץ בהוצאה ולחשוך כספי ליום יבוא. כיסי החל להתרוקן ובמוצאי מנוחה, אחרי שלמי לבעל המלון שכר האבילה והלינה, לא נשאר בצלחתי כי אם שקל אחד. כל הנוסעים שבו למקומותם בעגלת מסעם לעשות

פעם אחת בשנה), בהיות ההמון חוגג חגיגתו בהתחלת התורה הקדושה. עוד העם מזמר זמירותיו ומרקד וּמכרכר רקודיו וכרכוריו לכבוד התורה — פתאם והנה קול ברמה נשמע, זעקת נשים נענות מְחרדת כל לב: „אוי לנו כי שֻׁדדנו!". מהבהלה הפתאומית רחפו עצמות השומעים כמקול הקריאה המבהילה: „שרפה בעיר!", מפניה נאלמו כל שמחי לב וכל פנים קבצו פארור. בנו נתקים אז דבר המקונן: „שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו!".

ומי ימלל זדון הכלבים החצופים, הגובאים וההוטפים, מלאכי החבלה, משרתי הקהל, הזוללים והסובאים, הפשים ומגֻשמים כעגלי מרבק ושכרונם לבלי חוק, אשר אימת נוראותיהם נתגלה בפניהם פני להבים, אשר הוסר מעליהם צלם אלהים וכפראים נדמו, לחיתו טרף נמשלו! כל עת הפקודה היו האווזות והכבדים הצלוים למלא בטנם והיין השרף הדליק עור פניהם עד מאחרי ערפם, כאש יוקדת תמיד לא הכבה. ומי יתאר עזותם ונַבלותם במשתיהם ומצהלותיהם לכל תועבותיהם, והכל לעיני האסירים האובדים בחדר שבָים, אשר ברכיהם כשלו מצום ועיניהם נגרו מני בכי! הזכרונות האלה מטפחים על פניהם של רבותינו ז"ל שנתנו שלשת הסימנים לגאון תפארת עמנו: „רחמנים, ביישנים, גומלי חסדים". על השחתת המדות והלבבות בימים ההם עלינו לספוק כפים ולקרוא בצדק: „אוי מה היה לנו!".

בעת הרעה ההיא לא נפלאת היא כי המונים המונים נדחפו לצאת מעמק הבכה בעוד תיוריהם בידיהם ולהחיש מפלט להם אל ארץ המדה טובה ורחבה אשר חלמו להם בהלך נפשם. ואף אני בחלומי דחקתי את עצמי בין הנחפזים לצאת, ולא נתתי מנוח לאמי עד אשר נענתה לי למורת רוחה, בהבטיחי אותה כי לא להרחיק נדוד מגמתי כי אם לנסוע דרך חמש ועשרים פרסה מעירי אל בריסק דליטא הנחשבת על גבול פלכנו — כי כל ישעי וחפצי להשתלם במלאכתי, בכלות עיני לקחת שם לקח טוב אצל האמן הנודע במעשה ידיו להתפאר — כי הכין בידו ענתת נפלאה ויובילה שי למורא, מנחה להקיסר ניקוליי הראשון, אשר קבלה לרצון ויתן לו סך הגון שכר עבודתו הרצויה ומכתב מגיד תהלתו לזכרון עולם. נגד אדיר כל חפצי זה לא יכלה עוד אמי להתנגד, ותתן לי סך עשרים וחמשה רו"כ להוצאת הדרך הקצרה וכתב תיור מבית פקידות העיר לשנה שלמה טמנה בתיק עור קשור הדק היטב אל צוארי, בדעתה מה גדולה נחיצות הכתב הזה לכל עובר אורח, אשר חייו תלוים בו.

בקחתי ברכה מאמי הטובה ואחותי הצעירה נפרדתי בבכי ומכל אהובי נפשי ואשים לדרך פעמי. והימים ימי החרף בחדש החמישי לשנת תרי"ד, הוא ההדש השני לשנת 1854 לחשבון האזרחים.

בשלישי לימי מסעי באתי בריסקה, ולצאת ידי חובתי שאלתי לשכן האָמן ואסור אל ביתו. שם מצאתי את אחיו הצעיר העושה על האָבנים, והוא הגיד לי בשם אָחיו האָמן, כי די לו בעבודת עצמו, ולפועלים או לחניכים זרים אין מקום בביתו כל עיקר. בתשובה ההיא הרגשתי מעין „ויחד יתרו", שמצד אחד נעשה בשרי הדודין חדודין, בעוד אשר מצד השני שמחתי על המקרה. נקי אני עתה משבועת אמי אשר השביעתני, לבל אעבור מגבול הפלך והלאה! — עתה כל הארץ לפני לנסוע אל אשר אחפוץ!

עוד ביום ההוא נטפלתי אל להקת הנוסעים, הנבונים לעבור במרחקי ארץ, איש

ירכם, דנפישה זכותם — ומיתר ההמון השתמטו לגמרי, שלא להקניט את התקיפים החמסנים שבנו. על כן אבדה עצה ותושיה נדחה מהם.

הנה כן נתבטלה גזרת התיורים בחזקת יד הרב הצדיק — זכרו לברכה עד העולם!— אבל האי־סדרים הישנים בגזל משפט הנתפשים לצבא נשארו בכל תקף עוזם כבתחלה, וקול יללת הנשים והאמות השדודות והשכולות לא חדלו מרחובות העיר וממעלות ארון הקדש בבית הכנסת בזמן קריאת התורה בשבתותינו ובכל מועדינו. תמיד תמיד לפני הוצאת ספר התורה מארון הקודש נתמלאו המעלות שלפניו המון נשים עניות, נובלות, אבלות, רעבות וכמעט יחפות, עוטות מטפחות בלות וטלואות המכסות על גלי עצמותיהן, כלן יורדות בבכי ושאגותיהן נתכות כמים בהתחננן על נפשות בעליהן ועולליהם, בשפכן שיחן לפני מנהיגי הקהל המתפללים הקבועים בכותל המזרחי בבית הכנסת הגדול, אשר משם יָעֲדו תמיד לפני קריאת התורה אל אספותיהם באחת הלשכות. מובן מאליו, שבעת האספה היו מפנים לבם לבטלה, איש איש מהם היה מתקנא בירך חברו ומתגאה על הכל בעפוליו ובטחוריו, אם בר אבהן ובר אורין הוא, ומתנפח בעבי גביו, בחצרותיו ובטירותיו, אם הצליח לעשות עושר ולא במשפט. ואל מעמד הנשים האמללות המצפות לעזרתם לא שמו לב כלל, רק בשובם מאספתם הערימו סוד להשלות נפשן בתשובת שוא ושקר, כי הקהל — מסתמא — ישתדל בדבר והכל יוגמר לטובה אי"ה. ואם נמצאה נפש נענה, צנומה ויבשה, אשר כשל כח סבלה לבטוח על תהו ועודה מתאמצת להחזיק בקרנות הארון ולהשתטח לפני הפרנסים לחמול עליה ולהשיב שבותה — נמצא כנגדה בעל כרס אכזרי ואין לב אשר הרעים בקולו על הגובאים משרתי הקודש: „גרשו את החצופה הזאת וסחבוה חוץ למקום הקדוש. הם כל גשר מפני קריאת התורה!"[1] והעניה העלובה בושה, נאלמה ותשב אחור!

פקודת החטופים האסירים ועקירתם ממקום מחבואם ומאסרם בחדר הקהל היתה על פי רוב במוצאי שבת בראשית אחרי חצות לילה (בהיות עוד הרומת הנפשות חלה רק

---

[1]) ידידי הסופר הנודע ר' יעקב דינעזאהן ספר לי בשם אביו המנוח ע"ה, כי בעת ההיא, באחד מימי השבת בשעת תפלת שמו"ע נכנסה אשה אחת לבית הכנסת בעיר זאגער־חדש ובקול קורע לבבות צעקה בבכי תמרורים על כי נלקח ממנה בנה יחידה לתת אותו לצבא בעד אחד מבני טובי העיר. שם היה אז הרה"ג ר' יעקב מבויסק, המכונה ר' „יענקילע בויסקער", ובכית האשה השדודה והשכולה נגעה עד לבו. אך קודם כלה את תפלתו נשמע קול הפרנס־חדש ר' ש"ש קורא לשמש הקהל: „חיים, הוציאה את הצופה החוצה!" ברגע ההוא נגש השמש שבע אפו ומטה זעמו של הפ"ח ויאחז ביד האשה מרת הנפש ויוציאנה סחב והשלך החוצה, ולצעקתה נשברו לבות המתפללים. פתאם עקר הגאון הישיש את רגליו בכלותו תפלתו ויהס את העובר לפני התיבה בטרם התחיל בחזרת התפלה ויעל על המדרגות אשר לפני ארון הקדש ויסר את הפרכת במשיכה אחת ויפתח את דלתות הארון ויוציא ס"ת ויניפנה לעיני העם ויקרא בקול רועד מלב נשבר ונדכה: „תורה קדושה ותמימה, הלא כך כתוב בשם ה': „שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך", והרי אני כבן שמונים שנה ולא זכיתי שתקוים מצוה זו, כאשר קים אותה היום פה במקום הקדוש הזה הפרנס חדש שלנו, ר' ש"ש: אשה קשת רוח מצא ויקח לו את בנה היחיד ואותה צוה לגרש החוצה. אם כדין עשה, הלא תעידי עליו, תורת אמת, והאלהים ישלם לו כזה וכזה!" דברי קודש אלה הלהיבו את לב כל השומעים וכאיש אחד חברים קמו ויתנפלו בכח על חדר הקהל ויהרסו דלתיו ויקראו דרור לכל השבויים.

— —

זה קרוב לחמשים שנה עברו מעת הרעה ההיא, ועוד תשוח עלי נפשי בזכרי את האפרוח הרך בן חמש שנים שהובא מעיר סימיאַטיץ אל בית הפקידות בעירנו, עיר הפלך, ועליו רק כתנתו לעורו והציצית הארוכה ממדת רגליו הקטנות, ושם נתקבל לטובה בחיל הצבא, ואחרי ימים אחדים נראה „בעל המלחמה" ברחובות עירי נשוא על כפים ומוטל על זרועות הדוד (дядька) הרחמן, והוא כבר עטוף במעיל האָמוץ והכובע העגול כתלבשת ה„רקרוטים", ושניהם גדולים פי חמש ממדתו, לא נראה ממנו כי אם פתחי פיהו הקטן ולא נשמע ממנו כי אם צפצופו בקראו בקול בוכים: „אמי! אמי!" — מי שלא שמע יללת העם למראה הילד הקבור חי לעיניהם, לא שמע יללת המון רבה מימיו.

על מראות הנגעים האלה קשר מספד מר הרב הישיש ר' אליה מדירעטשין זצ"ל, בהמתיקו דבר ישעיה הנביא (מ"ב כ"ד) „מי נתן למשסה יעקב וישראל לבוזים" שהיה צריך הכתוב לאמר: „וישראל לבזה". והיה מתאים אל ראשיתו „יעקב למשסה" וע"ז אמר: יעקב הונח, כידוע, על המון העם שבתוכנו, וישראל קאי על בחירי האומה ומנהיגיה העומדים בראשה, ולזה נתכוון הנביא, בהתמהו תמוה לאמר: מי גרם לכך שהמון עמנו היה למשסה, ועוד גדולה הצרה, שבחירי האומה בעצמם הם הבוזזים — אוי ואבוי לנו שראינום בכך!

שני שבועות אחר זה בא הצדיק עוד הפעם לעירנו ויקם שאון ומהומה רבה בחצר בית הכנסת, בהעירו את כל העם להתקומם על ראשיו ומנהיגיו ולעשות שערורה בבית הקהל להרסהו עד חרמה. וזה הדבר: ראשי הקהלות גזרו גזרה חדשה על עמנו: לארוב בקרבנו לכל עובר ושב ולחפשהו אם יש אתו כתב תיורו, ואם עשה משגה ולא הצטיד בו בצאתו לדרך או עבר זמנו ליום אחד, אז יתפש לצבא וכל מוצאהו יעלהו לגרדום כופר בנו או קרובו העומד על הפקודים או פשוט בשלום במזומנים מקופת הקהל למלא חסרון הנפשות הדרושות למנין. התקנה הזאת לא שבקה חיים לכל בריה, כי עמנו הלא חי על המסחר והטלטול ממקום למקום, ומי איפוא יוכל לבטוח בחרותו? מי יערבנו לפני חברו, הנלוה לו על דרכו, פן יארוב לו בהיותו עמו ביער או במלון וגזל ממנו תעודתו ומכרהו לקונה מבקש נפשו או למסחר סתם, אשר בעוה"ר רבו המוכסים הקופצים על הסחורה החיה בעת ההיא! על הקלקול הנורא הזה התעורר הרב הג' הנ"ל בצדקתו וירעש שמים וארץ על אנשי הרשע ובגרזן אשר הניף בידו רץ לפני ההָמון הרב אשר נאסף אחריו איש וקרדמו בידו, ועד ארגיעה נשברו בריחי הברזל אשר לדלתות חדר הקהל ודרור נקרא לשלשת השבוים מהמין החדש והעם נתק מוסרותיהם וישלחם לחפשי. ואת הנכבדים בעם קרא הרב אל בית הכנסת, ובהוציאו ספר התורה מארון הקודש השביעם שבועת האָלה, לבלתי תת עוד בעירם לעשות את התועבה הזאת בישראל.

הרבה היו רבנינו יכולים לעשות, לו נתנו את לבם לעמוד בפרץ כהרב הצדיק ההוא, שקדש שם ה' ברבים [1]) אך הם עמלו רק למען חבריהם תופשי התורה ואף ליוצאי

---

[1]) כאשר נקרא לשר השוטרים לעמוד לדין על מעשהו, בהרסו את חדר הקהל ובקראו לאסירים דרור, בקש לתרגם לפניו את הפסוק בעובדיה הנביא (א' י') „מחמס אחיך יעקב תכסך בושה" ויפרש לו בחכמתו, כי השרים והפקידים בעצמם הם שהתירו הרצועה לבני עמנו לעשות מעשיהם הרעים, והלא זו חרפה גדולה לבני אדם מן היחוס שיגיעו אנשים כמהם לרשעה כזאת.

במספר עשרה אחוזים מאלף, ועל כל אלף הוטלה איפוא לפי זה תרומת ארבעים איש יוצאי צבא בשנה ההיא (1854). ויהי כאשר קצרו ידי הקהל להספיק מספר אנשי חיל הראוים לזה, השתדלו אצל הממשלה להקל מעליהם תרומתם ולתת להם השלטון לקחת לצבא מכל אשר ימצאו. הממשלה נאותה בטובה ותתן להם את חפצם. מאז והלאה היו אדירינו ממנו ומושלינו מקרבנו יצאו, לחלל בהם כל רגש טוב ולהשבית מ„הקהל" כל מדה אנושית אשר לבני אדם דרכה.

בהיות עבדות עולם באמריקה בכל שלטת ובעלי העור הלבן התעמרו בבני הכושים לעשותם כשורים לעל וכחמורים למשא, לא היו להם אכזרים כאחיהם העבדים שכמוהם, שבידם נתן השוט לקרוע עור אחיהם מעליהם ולרוש בשרם כהדוש מתבן במו מדמנה, על כן נחשבו בין הבריות היותר גרועות שבעולם, אשר תחתן תרגז ארץ: „ת ח ת ע ב ד כ י י מ ל ו ך".

אז הגיעה הרעה עד מרום קצה, עת אשר שלט העבד בעבד לרע לו. לַקהל הֻתּרה הרצועה לתפוש לצבא זקנים וגם צעירים לפי ערך שנותיהם על פי החק לאמות האחרות. ספר הנולדים והנפטרים היה בידיהם לעשות בו מה שלבם חפץ. בידם היתה נפש כל חי לכתבה בספר הזכרונות לחיים ולמות, הכל היה מותר להם לעשות בבן העני, למחקהו מספר החיים למען ישא אחר את שמו עליו לעת ידרשנו או להרבות על מספר ילדי האשה העניה, לעשותה לרבת בנים — אמללה ולתת את בנה יחידה כפר נפש הבן העשיר שעליו הגורל למלא צבאו. בעד בן שובב ממשפחת גבר אלים נתנם לבם הקשה לשוד גבר בחצי ימיו, המפרנס אשתו ובניו מעמל נפשו, לאסרהו בכבלים ולשלחהו לעזאזל לזמן עשרים וחמש שנה מבלי שום חמלה ורחמים על האלמנה החיה והיתומים הרעבים, הנשארים אחריו למעצבת עולם. אנשים זקנים שכבר זכו לדור שלישי, ולפעמים גם שלשה הדורות כאחד, אסרו בנחשתים בחדר הקהל הידוע, אשר כל באיו לא ישובון ואחריתם עדי אובד. בעד איזה בן פריץ ממשפחת איש עשיר, נתנם לבם הקשה לגזול ילד קטן בטרם ידע קרוא אביו ואמו, לשאתו על כפים אל בית הלקוחים לצבא, לשלחהו לקצה הארץ, ולהרחיקהו לא רק מאבותיו בעולם הזה, כי גם מאביו שבשמים. על זאת קוננו המקוננים בשירת בני עמנו בעת ההיא:

„קְלֵיינֶע עוֹפֶעלֶעךְ רַייסְט מֶען פוּן חֵדֶר,
„מֶען טְהוּט זֵיי אָן יְוָנִישֶׁע קְלֵיידֶער.
„בַּיי זוּסְיָא רַאקָאוֶוער אִיז דָא זִיבֶּן בָּנִים —
„אוּנ פוּן זֵיי — נִיט אֵיינֶער אִין יְוָנִים;
„נָאר לֵאָה'דִי אַלְמָנָה'ס אֵיינְצִיגֶעם קִינְד
„אִיז אַ כַּפָּרָה פִיר קָהָל'שֶׁע זִינְד" [1].

לא פה המקום לספר ההרפתקאות שעברו על הילדים האמללים ההם, אשר אפס קצותם סופר לדור במכה"ע „Евр. библіотека" (T. IV), בספורו של ניקיטין בשם: „Вѣкъ пережить — не поле перейти".

---

[1]) הוצ׳ „Восходъ" ס"ז.

אֶרֶץ טוֹבָה הִיא, אֶרֶץ לֶחֶם וָזַיִת.
מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים לִרְאוֹת טוֹב בְּיָמָיו,
יִקַּח מַקְלוֹ וְתַרְמִילוֹ וּבְנֵי־בַיִת —
שָׁלוֹם! יִקְרָא וְיָשֵׂם לְדֶרֶךְ פְּעָמָיו.

(„לא נחת ביעקב", מנדלי מו"ס).

שמעו אחינו הרעבים התועים זה כמה לבלי אוכל וירד רירם על זקנם, ותכל נפשם לעלות ולבוא ולהגיע אל הארץ הזאת, הטובה והברוכה. התשוקה הזאת מלאה נפשות כל, ובנעריהם ובזקניהם שאפו לבוא שמה. ואף אלה שלא היה להם כל צרך בנסיעה זו, כי מעולם לא ידעו מחסור. בזרם הזה נמשכתי גם אני מבלי הדעת, ואעתיר אל אמי הטיבה וארבה אליה תחנונים, לקחת לי תיור[1] מבית הפקידות ולתתי להלוך אל המקום אשר אליו אני נושא את נפשי.

מלבד הכח המושך את עניי אחינו לארץ הרחוקה, היה גם גדול הכח הדוחה אותם מבפנים, זה כח הקהל הידוע במדת אכזריותו להוכיח, שפרנסי העת ההיא בשום אופן אינם ראוים להחשב בכלל זרעו של אברהם אבינו — כי היו רחוקים ממדת הרחמים כרחוק ארץ משמים. זאת „חטאת הקהל" אשר נגעה עד שמים רעתו, ורשעתו כשאול לא ידעה שבעה, אשר כולו מלא חמס משוד עניים, מאנקת אביונים, מדמי אלמנות ויתומים אשר נשפכו כמים סביבות „חדר הקהל", באחת עזרות בית הכנסת הגדול שבעיר מולדתי, הבית הקדוש אשר שם הגאון בעל ה„לבוש" נקרא עליו זה יותר משלש מאות שנה! שם, במקום הקודש, בערה כאש רשעה, עשק וגזל משפט כבחדר הקהל לא נראו ולא נשמעו בכל גבולות צוררי עמנו מפרעה והמן עד נבוזראדן ואדרינוס וטורקומדה, ימח שמם! לא נדבר עוד בגבית המסים והארנוניות כמסי הנפישות והנרות להדלקת השבת שהיו מוטלים בעיקר על המון העם, אשר בגללם העביטים תדיר הגובאים והסרדיוטים הגמולים הבאים בכח הקהל וְיָפֵרוּ שבתותיהם ומועדיהם, במלאותם את לשכת הצבור אשר לחדר הקהל כריהם וכסתותיהם ומנורותיהם והומשיהם ומחזוריהם וכסותם לעורם עד אפס מקום, בעוד אשר העשירים וכל בעלי דעה ובעלי אגרופין בעסקי הקהלה היו פטורים מכל מס לגמרי — הגזל היותר גדול ונורא היה גזל הנפשית, שהרימו מדלת העם תרומת הצבא מכל העובר על הפקודים. אמנם כבדה אז חובת הצבא מנשוא ואחריותה היתה חלה על ראשי הקהל, הערבים לה בנפשותם — כי עת רעה היתה אז לארצנו וכל עמיה נאנחו מפני כבד מלחמה, כי רבו צריה, בקום עליה צבאות גוים, חילי צרפת ואנגליה וסרדיניה ותוגרמה לצבוא על מבצריה וכל אנפיה — זו המלחמה הגדולה הנודעה בדברי ימי עולם בשם „מלחמת סיבסטופול". והשנה האחרונה הכבידה — כי ארבע פעמים הוטלה עלינו תרומת הצבא

---

[1]) תיור, מברב תור, הונח בפי הפוסקים מימי הבינים על תעודת המסע, לדוגמה עיי' שו"ת „חות יאיר" להג' רח"י בכרך סי' קפ"ב ועוד.

שמביאה את בעליה לידי נקיון שנים, והעוסק בה הוא דל ונקלה מכל בעלי האומניות שבעולם. כי צאו וראו מתן שכרו של המעונן כנגד שכר. החייט או הסנדלר אצל איזה בעל בית שהוא — אם לא יעלה פי עשרה על שכר המעונן, אשר רק פעם אחת בשנה ירויח פרוטותיו מהם, ויותר לא יוסיפו לדעתו, חוץ אם לא עלה תקונו יפה, שאז הוא צריך לטפל בנבלתו עד שתחשכנה עיניו מראות ויקוץ בחייו.

ובכל זאת נקשרה נפשי באומנות זו ולא אביתי להנער עוד ממנה. אך חסרון אחר נמצא לי אצל מורי ומדריכי הת"ח הירא שמים — כי לא ידע היטב את אומנתו, וגם המעט שידע הסתיר ממני בכונה, שמא אלמוד ממנו את מלאכתו, וכבוא עת אבנה ביתי בקרוב ואקפח את פרנסתו. נגד החשש הזה לא נמצאה לי כל עצה כי אם להואש ממנו כלה, להפסיק למודי, אף שלא עברו עדיין שתי שנים למעמדי אצלו, ולהשלים חקי אצל אמן אחר במקום אחר.

אל החפץ הזה נשאתי נפשי גם מסבה אחרת — כי בימים ההם ובעת ההיא היה החשק לנוע קשור בלב כל הצעירים בני גילי. כל אחד מאתנו היה אז בבחינת רובינזון קטן, השואף לשאת נפשו למרחוק ולנוע ולבקש הצלחתו בארצות אחרות, הרחק מעיר מולדתו. הסבה העקרית היתה לרגלי הרעב אשר חזק אז במדינת ליטא — כי זה שבע שנים נשבר ליושביה כל מטה לחם. העדר הגשם בעת הצמיחה ורבוי הגשמים בזמן הקציר השחית את יבול הארץ, היוקר האמיר וכל בעלי עסק לא מצאו ידיהם להחיות ברעב נפשם. בעת ההיא יצא שם וואלהין[1] לתהלה בארץ. שם ארץ ממנה יצא לחם, גבעותיה תלכנה יין, גנותיה זבות חלב ודבש ואליות כבשיה ירעפון דשן. כמדינת ארקדיה המאשרה מלפנים, כגן אשר נטע ה' בעדן מקדם, היתה מקור החיים, הברכה והישע וכל הקודם בהם זכה. שם הצנורות מקלחים השפעה לאדם רב, ומי בעל נפש יגש אליה ושלח ידו בפרי עץ החיים ואכל וחי לעולם והניח יתרו לדורותיו אחריו. על יפה־נוף זה שרו בני ליטא את השירה הזאת לכל מושבותם:

הַיְדַעְתֶּם אֶת הַמְּדִינָה שָׁם לִפְאַת יָמָּה,
הָעוֹלָה לִגְבוּל דּוֹדֵנוּ יִשְׁמָעֵאל?
מִכָּל טוּב וְטוּב עַד חֲלֵב־צִפּוֹר שָׁמָּה —
שָׁם יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב וּפָרַח יִשְׂרָאֵל.

הָעֵז מְהִירָה פְּרוּטָה וְזָהָב — שְׁנֵי־כָרִים,
וּבְעַד שְׁנֵי בַרְבֻּרִים אֲיוּסִים קְשִׁיטָה.
כָּל אֹכֶל נִמְכָּר שָׁם לֹא בְדָמִים יְקָרִים
וּכְחוֹל הַיָּם לָרֹב כֻּסֶּמֶת וְחִטָּה.

---

[1]) וואלהין היה שם כללי לכל מדינות הנגב ורוסיה־הקטנה וההדסה עד בסרביה ועד מולדווי־וואלאכיה, זו רומיניה של עכשיו.

זכרונות מימי נעורי.

החטופים.

כמעט שנעשיתי בר־מצוה וסיימתי דרשתי בצבור, והלומדים הנהנים משלחן אמי מעבו לחיי בדרשם אותה (את דרשתי) לשבח, וינבאו לי כי עתיד אני להאיר לעולם כלו בכבודי — פניתי אל הורתי בבקשתי הערוכה אתי מכבר, לתת אותי לבעל מלאכה, ללמדני אומנות נקיה וקלה — כי הלא יתום אני מאבי ועת לדאג לאחריתי. חזקו עליה דברי, ובשאלה את פי באיזו אומנות אבחר למצוא חפצי, לא דרשתי ולא חקרתי הרבה, אך הגדתי לה חפץ לבבי ללמוד אומנות מעונן (מתקן מורי שעות), כי בעיני אין נקיה וקלה ממנה — ולא מחכמה השיבותי על זה, אך מסבלות לא מעט. ילדות היתה בי ולא יותר. עיני נמשכו אחרי ענתות[1]) הכסף והזהב התלויות להמוניהן על הקרסים לפני החלונות של בעלי אומנות זו. ובלבי שערתי, כי האיש אשר אלה לו הוא בודאי תפוש זהב וכסף ואין קצה לאוצרותיו. גם ידעתי את האמן הזקן, ר' זאב הכהן, היושב ולומד תורה בהתמדה בבית מדרשנו ומוחזק לת"ח וירא שמים, איש שזכה לשלשה כתרים: לכתר תורה, כתר כהונה וכתר שם טוב עולה על גביהם, ואל נכון הוא עשיר גדול, כי הענתות של כים צבורות על שלחנו כאבנים, ושל כתלי ביתו — כשקמים אשר בשפלה בימי שלמה המלך בירושלים, והיש עוד אומנות נקיה וקלה מזו? גם האפטרופס שלי הסכים לדעתי, ויקחני אל בית ר' זאב, אשר ההה על קנקני בידיעת התלמוד וימצאני כדי והגון לצקת מים על ידיו, ובקבלו סך ידוע במזומנים שכר למוד אומנותו למפרע נדבר אפטרופסי והותנה עמו, להרגילני לעבודה על שלחנו שלש שנים רצופות. ויכתבו אמנה כחוק, וכן הייתי לשוליא דמעונן למזל ולברכה.

עד מהרה נפקחו עינינו לטרת רוחנו לראות ולהבין, כי אך עין רקב נראה לנו לזהב מרקע. במקום ענתות הכסף והזהב של האומן היו תלוים אך בתי חרסית לסמא את העינים, ושאר מספר הענתות, שיש להן תוך וערך, אינן שלו כי אם של בעלים אחרים, אשר הביאו לו להתקן, ואף לא של בעליהן קוניהן כי אם של המלוים אשר אצלם השכנו לאיזה זמן בתור גמ"ח של מצוה או בנשך כסף עד שיבוא האומן ויפדן בחלוף ענתות אחרות שתפולנה לידו. והאומנות הזו שחשבנו לנקיה וקלה היא רק נהשבת כך, מפני

---

[1]) זהו לפי דעתי השם הנאות למורה שעות (часы). השם נגזר מלשון ענת משם המקרא „עת", ובזה נצלנו מהרכבת שתי מלות להוראה אחת, הרכבה שאינה לרצון ליודעי טעם, וביחוד כשהיא צריכה לבוא במלות היחס, כידוע. מעונן, לפי"ד המבארים, ענינו „זמין והגבלה הנופל בעת", ויכולים אנו להשתמש בו גם לאמן באומנתו בכך. הרבה יכלו חוקרי שפתנו להרויח בהרחבת הלשון לו שמו לב לנתוח כל שע"פ, הנמצאים בתנ"ך וביחוד בביאור הה' פירסט וספר „אהלי שם" להריב"ל, לבוא עד חקר הוראותיהם.

עליהם רשם עז, עד כי יחקו כעת את דבריו, ובדרכיו ילכו להגן על עם עני ממשך וממרט ולהמליץ טוב בעדו בצוק העתים האלה. „לא כזורע יחידי עזב סולוביוב את שדה החיים — יכתוב וולאדימיר פאטעמקין בראש המאסף „עזרה", שהוציאו סופרים נוצרים לטובת היהודים הרעבים בבסרביה[1]) — זרעיו נפלו על אדמה פוריה. כחות חדשים, צעירים ורעננים יוסיפו ללכת בדרך הנעלה, שהראה להם מורם איש הרוח. בקול כשופר ידרשו צדק ומשפט, ומקול הצדק הזה יחרש קול השטנה והשנאה, ומאור מוסר האנושי תנדוף ותמוג בצל נחלת הכזב של ימי הבינים.

נחיה גם אנו בתקותנו כי עד שתופיע לנו ממזרח שמש צדק ומרפא בכנפיה, יקילו מהרי הלב האלה מעט מענינו ומלחצנו ויחד עם המשורר הנסיך צערטעלעוו נביע לזכרון נשמת סולוביוב את התקוה:

מֵעַל מִפְתַּן הַנֶּצַח רוּחִי כִּי יָעוּף
דְּמָעוֹת לֹא אוֹרִיד עַל קִבְרֶךָ;
גְּזָלְךָ מֵאִתָּנוּ הַמָּוֶת הַזָּעוּף
אַךְ אַהֲבָתְךָ חַיָּה, חַי גַּם רוּחֶךָ.

מ. נ. סירקין.

ווארשה.

[1]) ע׳ מאמרי: „אור יקרות" „הצפירה" ס"ז.

הערה. — באשמת המסדר באו במאמרי השגיאות האלה:

עמוד 70	שורה 15	מלמטה —	תחת רכי לב	צ"ל ברי לב.
„ 71	„ 3	מלמעלה —	„ בתורת	„ תורת
„ 74	„ 2	מלמטה —	„ הנסוף	„ העסוק
„ 77	„ 4	מלמעלה —	„ הכרוכה	„ הדרוסה

ממעינות יותר קרומים ולזאת גם יותר חזקים. רגשי הכבוד שרחש לתורת מוסר היהדות, התמהון וההשתחויה שעוררו בלבו דברי ימינו, ספרותנו וכל מצבות הזכרון, שהדרת שיבה חופפת עליהן, המנעימות לנו גם כעת את מרירות חיינו, קנו את לב סולוביוב המלא רגשי דת והנוטה מעט גם לקבלה וסתר לאהבה ולכבד את כל קניני רוחנו. זכרונות עברנו עשו אבר לדמיונו העשיר של המשורר סולוביוב, העלוהו אל עָל, וישאוהו לימים רחוקים ויותר מאושרים, עת עם ישראל יתנער מעפר שפלותו, יפתח את חרצבותיו, ינער את עבטיט הגלות הרובץ עליו משא לעיפה, ומלא כח עלומים ינוב ויפרח כמקדם, ויוסיף את דרכו בכח רוח ממרומים שהערה עליו. סולוביוב האמין אמונה שלמה בעתידותינו, בהאושר הלאומי המחכה לנו לימים יבואו, כי גם הוא בעצמו ראה את מטרת החיים לימים יוצרו, לא בהוה כי אם בעתיד, או יותר נכון, **בהגשמת העבר**

הַמָּוֶת וְהַזְּמָן בָּאָרֶץ יִשְׁלֹטוּ
אַךְ אֲדוֹנִים לְקָרְאֵם אַל תִּבָּהֵל;
אֵלֶּה יָמֻגוּ, בַּחשֶׁךְ יָמֹטוּ,
רַק שֶׁמֶשׁ הָאַהֲבָה לָנֶצַח יָהֵל.

(משירי וול, סולוביוב).

הוא נבא לנו עתידות טובים, כי העם שעברו יברק בצבעים כה רעננים, שעליו יהל אור הרוח, ושגנה האידיאל היה תמיד לכוכב חייו, לא שר עוד את זמרתו האחרונה, עוד לא פרש מן העולם, ומצבו בהוה רק חולף ועובר הוא, שעמדתו יקח מצב יותר מאושר וצלח. „הן מעטו ודלותו של העם הזה היה לעתים קרובות לשחוק ולקלסה, ורבים לא האמינו בהצלחתו, ובכל זאת כמה פעמים התנער כארי ובכח ענק נתק את כבליו ויסיר את אזיקיו".

„האמנם אוכל אף רגע להעלות מורא על ראשי כי אחרי כל הכבוד והיקר שנחל עם היהודים מימים מקדם, אחרי כל הגדולות שהראה לעמי הארץ, ישאר כעת בסתר המדרגה בבוא עליו פחד האנטישמיים? אם אמנם אפחד לפעמים, אז לא בעד עתידות היהודים יגרתי, כי אם בעד עתידות רוסיה". — ההרחקות משכילינו מצור מחצבתם, בלתי התענינם בדברי ימיהם ושויון נפשם לכל סגולות עברנו עוררו תמיד בלב סולוביוב רגז ומפח נפש. „מה מאד צר לי — יכתוב — כי המשכילים היהודים יבישו לפעמים את זקניהם ולעתים קרובות רוחם זרה להאמת ובזה יעטו קלון על עמם". לא מעט מטובי הציונים החדשים הפיח סולוביוב בלב קוראיו את רוח התקוה לעתיד, ויביע את האמת ההיסתורית, כי לא רק לא יעטו עלינו כלימה דורותינו שעברו, כי אם להפך זר גבורים יענדו לראשנו, ובגאון צדק נוכל לשאת עינינו לעברנו ולדברי ימינו.

לא רק יהודי רוסיה, כי אם גם כל אחינו בכל ארצות פזוריהם ידעו להוקיר את האדם ביקר הזה, שגם ברגעי חייו האחרונים התפלל בעד שלום עמנו, ושפתיו החורות, שהמות הטביע עליהן את חותמו הקר, מללו שירות נעים זמרות ישראל. על זאת תעידנה כל התפלות בעד נשמתו שערכו בכל בתי תפלתנו, וכל רגשי העצב שהביעו אחינו, שחזון נפלא כסולוביוב כה יקר להם כאור שמש ביום סגריר.

גם ישרי הלב שבסופרי הנוצרים ידעו להוקיר את חיז ערכו ודבריו הנלהבים עשו

גלויות הנה וידועות למדי. בהתלהבות והשתחויה יטיף סולוביוב אמרים על שלשת העיקרים, שהתלמוד הניחם לאבן פנת תורת מוסרנו: „קדוש השם", „חלול השם" ו„מפני דרכי שלום". רחשי כבוד אלהים להיהדות ולתורת מוסרנו יוסיפו לוית חן לטוריו הנלהבים, הנאמרים באש קדש, וכשמן מרפא המה לבשרנו, כשקוי לעצמותינו.

אחרי אשר כל האשמות האלה ע"ד חקי הדת להיהודים, בהבל יסודן, הנה יחליט סולוביוב ויאמר כי הודות לזאת תרעך ותנדוף האשמה ע"ד שפל גזע היהודים ומשחתו בו. בכלל, ישפוט סולוביוב בצדק, לא נוכל להוציא משפט על עם כולו על יסוד נסיוננו אנו בחיים. כל עם ועם יטביע את חותם תכניתו בדברי הימים, ורק המה יתנו לנו תמונה נכונה ממהותו ומסגולותיו. „ובשפטנו מנקודת הראי הזאת, הן מה נעמו הצבעים הסובבים לראש עם היהודים, מה רבו העטרות שעלינו לענוד לראשם, אם לא נחפוץ לעות משפט". מבטו של סולוביוב על דברי הימים לעמנו שמצא לו בטוי גאוני בספרו: „היהדות — שאלה נוצרית" כה נחמד ויקר, עד כי רק נשחית מראהו באמרנו לתת קטעים אחדים, ומי שהשאלה הזאת תענינו ביותר, ימצא לה פתרונים בספר הנחמד הזה, שאין משלו בספרות הכללית.

ע"ד האשמות הכלכליות, כי היהודים רכשו להם הון עתק, כל טוב הארץ בידם נתן, וכנטל החול ירבצו על ראשי האכרים, שישימום ככלי ריק, הביע סולוביוב במכתב פרטי לפ. גץ כדברים האלה, ביסדו אותם על דברי קאטקאוו, שכשידוע נמנה גם הוא לצרינו: „השכרון לא רק לא רב יהוא בתחום המושב כי אם להפך עוד מעט מעט מאד לעמת השכרון בשאר רוסיה, והאכר יחיה שמה חיים יותר נעימים. בערי המערב אמנם שפכה הדלות את ממשלתה, אפס שם לא דלות האכרים כי אם דלות היהודים. אקוה, — יוסיף סולוביוב — כי לדברי קאטקאוו יתנו גם האנטישמיים אמון ולא יתאמצו לבקש שם עקבות אהבה מכוסה להיהודים כאשר הסכינו לעשות לדברי אני".

פנינים יקרות הערך כאלה זרועות זעיר שם זעיר שם בכל ספרי סולוביוב על דבר היהודים, עד כי תמעט מדת מאמרי להזכיר גם את מקצתן. מטרתנו היתה רק להראות על היסודות החדשים, שעליהם בנה סולוביוב את מבטו על שאלת היהודים, וכל אשר יתעורר על ידי דברי המעטים לשים מעיניו ביחוד בדברי סולוביוב — וכאלה, אקוה, ימצאו לרב, אחרי אשר דעות אחדות של ס. חרשות הנה ונחוצות לא רק להרוסים, כי אם גם לרבים מאחינו, שדעת דברי ימינו נאלצים המה לשאוב ממקורים זרים, — יפנה לשלשת הספרים של סולוביוב שהזכרתי, ולמחברתו של פ. גץ, בשפת רוסיה, שהופיעה זה מקרוב. המחברת האחרונה תצטין עוד בזאת כי תתן להקורא תמונה נכונה מחיי האיש הנעלה סולוביוב, טהר הלב ויקר הרוח, שגם שונאיו ומתנגדיו כרעו לפניו ברך.

V.

סולוביוב ע"ד עתידות היהודים. מְחַקי סולוביוב.

כאשר כבר הזכרנו בראשית מאמרנו ראתה אהבת סולוביוב להיהודים ראשית לה לא ברגשות לב נלהב הלוקח חלק בצרת מוכה ומעונה על לא חמס בכפו. היא הקרה

דוה את התורה הנוצרית, וחגרו שארית חמות למען ערער את יסודה, ולזאת לא תוכל החברה הנוצרית מצדה לראות עמל ולחשות, ועליהם לנקום נקמת משיחם.

ב) אשמות מוסריות. התלמוד שאותו ישימו להם היהודים לקו ולאור נתיב לרגלם יכיל בקרבו תורות משחתות, שכקטב מרירי יראו את רשמם הרע על חיי החברה.

ג) אשמות גזעיות. היהודים המה בני גזע שפל, רסה נמבזה, שלא יכירה מקומה במשפחות העמים האחרים, ולא תזכה כי חוקיה יהיו דומים להחוקים המגינים על כל בני הגויים האחרים.

ד) אשמות כלכליות. הודות לסבות היסתוריות רכשו להם היהודים כשרון עושקים במדה מרובה ומפעולתם תוצאות רעות לחיי העמים.

ה) אשמות מדיניות. היהודים המה יסוד זר בעמים, שלעולם לא יתבולל ולא יבוא לתוכם כחמר הרכבה. את הסבה לזה יראו אחדים ביחידותם הלאומית של היהודים, והאחרים להיפך בהדעות הקוסמופוליטיות שתשלטנה ביהודים שלטת.

ו) סבות לאומיות שמקורן באהבת האיש לארץ מולדתו, והדורשות הגבלת משפטי היהודים בכל פנות שדה המלחמה בעד הקיום.

על כל האשמות האלה עבר סולוביוב בשוט לשונו החדה. העבירן תחת שבט הבקרת של ההגיון והמוסר האנושי, הראה את נבלותן לעין כל בבנותו לכל המושגים בשמם הראוי להם.

עד מה שלולות ההגיון הנה האשמות הדתיות השכיל סולוביוב להוכיח באופן ברור כזה עד כי עולל בעפר את קרן האנטישמיים. מלבד שהוכיח כי הדת היהודית והנוצרית קרובות הנה אחת לשניה, ולא רק יש ביניהן יחוס אב לתולדה, כי אם גם כמעט במאומה לא יצמינו מלבד פלפולים דתיים, הנה יערוך לשוטנינו שאלה פשוטה שתשים לאל את כל דברי תוכחתם: לפי דבריכם, היהודים הוקיעו את הנוצרי והמה סגרו את נפשו לממיתים. אפס מי המה היו הנוצרים הראשונים, אם לא יהודים מלידה, מבטן ומהריון? מי המה כל נביאיכם, אם לא יהודים, שהערו את נפשם למות על דעותיהם? אם כן איפוא הרי בזה לפנינו רק מלחמת הדעות של כתות שונות, האחת תראה את אמת המוסר בדעותיה היא, והשנית תחזיק במשפטים אחרים. למי מאתן הצדק — הן קשה להוכיח.

להאשמות נגד התלמוד, כאשר כבר הזכרנו, הקדיש סולוביוב חלק רב מפרי עבודתו. ישים לאל את האשמות ע"ד חקי-המוסר שיטיף התלמוד, יוכיח את צדקתם ואת רוממותם, ובעברו להאשמה כי התלמוד יצוה על המחזיקים בו לרדוף בזעם אף את כל בני הדתות האחרות, ירשה לעשקם כח ולרצץ אביונים בני עמים אחרים, ימנה ויספור את כל המצוקות שהביאו הנוצרים על היהודים במשך כל הימים, את כל קרבנות-מחים לאלפים ולרבבות, ששלמו היהודים במיטב בניהם, "ולוא גם — יקרא סולוביוב — נמצאו בספרי הדת להיהודים, שהופיעו באחרית הימים, משפטים כאלה, המפיחים רוח שנאה להרודפים, כי אז הן רק משפט צדק היה זה, שלומים תחת הרעות והמכאובים שהשביעו הנוצרים את היהודים. אפס האמנם ישנם בתלמוד משפטים כאלה? הן רק שקר יצמידו האנטישמיים ועל מרמה תחש רגלם". פה יעביר סולוביוב תחת שבט בקרתו את כל הדוגמאות מהתלמוד שיביאו שוטנינו למען עולל בעפר קרננו ויראה נכוחות כי רובם נדרשו לגנאי בעת אשר הדוגמאות האלה לא כן ידברו, ולעתים קרובות מאד שטנה, שנאה ודעות קדומות שמו בפי התלמוד דברים שאין להם שחר ורק פרי דמיונם של „המפרשים" הבלתי קרואים המה, שהסבות המעוררות אותם לפעולות בלתי נאות כאלה

וכשרון בקרת חדה ומלוטשה שלא לרבים נפלה למנה. ביחוד יקר הוא לנו, היהודים, ומושך את הלב יחוסו של סולוביוב להשאלה בת אל-מות שאלת היהודים, שחרשים לבקרים תשנה את טעמה וצורתה, כי הכנים לתוכה יסודות חדשים, ויקרב אליה לא בהשקפת המבט הכרוכה בעקב הסופרים רבי או חסרי הכשרון שקדמוהו. חוג מבטו הוא על שאלת היהודים שונה לגמרי מכל ההולכים לפניו ויפץ עליה נהרה חדשה. בכח הגיון הולך לשטתו חוקר ובודק את החזיונות העוברים לפניו עד הגיעו למרום קצם הראה סולוביוב נכוחות, כי רק משגה הוא מאת הסופרים והמלומדים לחשוב כי ישנה „שאלת היהודים". לפי דעתו של סולוביוב אין „שאלת היהודים" במצב עמנו. כי אם „שאלת הנוצרים", באשר הגבלת משפטי היהודים, מצבם בעמים הפרוע לשמצה, השלילה מאתם משפטי אנוש וחוקי צדק לא הודות להמעלות המיוחדות לעם ישראל ימצאו להם זכות אזרח, לא באשר „יהודים" המה אין לבני עמנו הצדק לחסות תחת צל משפטים טובים וחקי אנוש שיגינו עליהם, כי אם באשר בני העמים, שבתוכם הם יושבים, בלתי „נוצרים" המה, לבם לא יתנם לשים נר לרגלם בחייהם את תורת המוסר להדת הנוצרית ולזאת ימנעו מאת היהודים את המגיע להם בתור אדם. „עברו עשר שנים — יכתוב סולוביוב [1]) — מעת אשר „אבי השקר" עורר במחננו את התנועה האנטישמיית. בכל העת הזאת היתה לי היכלת להראות פעמים אין מספר, לראשונה מעל במתי האוניברסיטה ואחרי כן גם בספרות, כי שאלת היהודים אינה אלא שאלת הנוצרים. כלומר שאלה, עד מה מוכשרות הנה החברות הנוצריות לכונן את דרכן בחיים ביחוסן לעם היהודים ע"פ עיקרי הדת הנוצרית, שהמה שיחתם בפיהם, ולא בלבבם. אחת אמרתי: כל האיש, שלבו יתנהו להטיף שנאה ושטנה לעם שלם, להפיץ ברבים תורת הקנאות ולהפיח רגשי מדנים, האיש הזה בעצמו ובפעולתו יתן אותותיו אותות כי ההשקפה הנוצרית אבדה בעדו את חנה וכלה יכזבנה". הרעיון הזה, שעל אדותיו הרבה אמרים נכוחים במחברתו „היהדות — שאלה נוצרית" הנה הוא היסוד החדש, הצבע מקרוב בא שהכנים סולוביוב להוכוחים ע"ד שאלת היהודים. למען הוכיח על אמתתו יוציא במספר את כל האשמות והעלילות שיטפלו שונאי עמנו, ובכח הגיון חזק וישר, בהתלהבות לב טהור ונכון, ישים לאל מלתן ועל פניהן יכזיבן. עוד בזאת הצטין המלצתו על עמנו, כי רבי רעיוניו לא יקירו מראש קר, לא רק במח ובהגיון יסודם, כי אם יעשו עלינו רשם עז בעזוז חמם, בשרשי הרגש הנלהב, שהטביעו עליהם את חותם תכניתם. כל קורא, אם רק דעות קדומות לא הסוכנה בענן לו מעבור אליו משפט צדק, לא ינכר אותותיו כי כל משפטי סולוביוב הרה והגה לב טהור ורחום, שיתחמץ למראה העול הנעשה. רבים מדבריו הנה אנחות נפש מעונה ומדוכאה ע"י מראה החמס העובר לנגד עיניו, אנקת איש ישר המשוע לעזרה בראותו רשע בולע צדיק ממנו...

נחשוב לא לשפת יתר להביא בזה קצת דברי המלצתו של סולוביוב על עמנו, והמצית תשובותיו על האשמות האחדות שיכבידו עלינו כעבטיט.

האנטישמיים יציגו להם בתור עדי-צדק המוכיחים על צדקת דרישותיהם לשים מועקה במתני היהודים את האשמות האלה:

א) אשמות דתיות. היהודים הוקיעו את הנוצרי, גם כעת ירחיקו עוד כטו

---

[1]) במכתבו לפ. גץ מיום 5 מארס 1891.

אלה דברי הימים לעמנו, הכתובים בדם ובלשד עצמות. העבירו לפני סולוביוב עוד קו אחד בנפש היהודים, שקנה את לבו לאהבה את עמנו המלומד אמיץ הלב הזה, שיותר מכל יקר שמר על דעותיו, ויוקיר באדם את היכלת להטיף מבלי חת את דעותיו מבלי ירא את העתידות הרעים הצפונים בכנפיו, חש איזה התקרבות פנימית בינו עצמו ובין היהודים „עם קשה ערף" שגם בעתים הרעות. עת חרב היונה הלכה עליהם אימים להכחידם כלה, הטיפו מבלי חת את רבי תורותיהם, שלחו את מעיניהם חוצה, וישליכו את נפשם מנגד למען הפיץ את דעותיהם בין העמים. נקל להאר איזה רגשי כבוד עוררו בלב איש הרוח הזה דברי ר' עקיבא, גליליי העתיק, שלמרות אשר התחקו על שרשי רגליו ויצודו לנפשו הלך ודרש בפני כל עם ועדה, וכל עת בהזכיר סולוביוב את סגולת הנפש הזאת קרא תמיד בדברים כאש: „ואת עם כזה יאשימו עוד במורך־לב"[1]. „המעונים הנוצרים הראשונים — יקרא סולוביוב במקום אחר — ועם היהודים — אלה המה סמל לוחם בעד חפשת דעותיו עד שפך נטף דמו האחרון. מהם עלינו לקחת מוסר וללמוד איך להגן על דעותינו".

המדות האלה המיוחדות לעם היהודים — אלה הנה המקורים שמהם שאב סולוביוב את אהבתו ורגשי הכבוד לצור מחצבתנו.

ואם על אלה עוד נשית נוספות את רגשי הצדק והישר שפעמו בחזקה בלב איש הרוח הזה, אז נמצא על נקלה את כל הסבות המבארות לנו, איך התרוצצו בקרב ולב נוצרי אדוק כסולוביוב אהבה והשתהויה כזאת לעם היהודים, שרכש לו שנאת עולם מאת כל העולם הנוצרי. סולוביוב בעצמו באר את יחוסו להיהודים באופן כזה: „רחוק אני מהוכיח, כי היהודים בני אלהים המה ואין בהם כל נפתל ועקש, אפס לא אוכל לעשות שקר בנפשי ולעצום עיני מראות נכוחות את המעלות הנעלות המיוחדות להם... שאלת היהודים — אינה אלא שאלת הצדק. בעשקנו את היהודי, נרמוס את הצדק והישר ברגל גאוה, באשר לכל התלאות העיוברות על היהודים אין כל סליחה, וכל האשמות שיטפלו האנטישמיים עליהם למטה הנה גם מבקרת רכה ורבן ככלן — שקר ומרמה".

IV.

יחוסו של סולוביוב לשאלת היהודים.

על דבר „שאלת היהודים" במובנה הנהוג לא הרבה כתב סולוביוב. לה הקדיש את מחברתו: „שאלה נוצרית־יהודית" (קבוץ דרשותיו בהאוניברסיטה הפטרבורגית ובבית המדרש הגבוה לנשים), מאמרו: „התלמוד וספרות הוכוח החדשה על אדותיו", בקרת ספרו של דימינסקי „היהודים, דתם ותורת מוסרם" והקדמה ארוכה לספרו של גץ ע"ד שאלת היהודים, שמפני סבות שונות לא ראתה אור בדפוס, ואותה יזכיר פ. גץ במאמרו: ע"ד סולוביוב בירחון הרוסי „שאלות הפילוסופיה והפסיכולוגיה" שבו אשתמש במאמרי זה ביחוד. אפס בפרי רוחו ע"ד השאלה הזאת הראה כח גאונו ושכלו המקורי את עצם גבורתו

---

[1]) פ. גץ ע"ד סולוביוב: („שאלות הפילוסופיה והפסיכולוגיה", ע' 175 ס' 56).

יהודים הוים, שפגש על דרכו בחיים, ונסיונותיו אלה לא הובישוהו משברו ולא הכזיבו את אמתת משפטיו העיונים. הוא התאמץ תמיד ללמוד לדעת את היהודים, ארחם ורבעם, חייהם והליכותיהם, ובאחרית הימים היו לו מיודעים רבים מבני עמנו. בחפץ לב הכנים סולוביוב את ראשו ורובו בשאון החיים היהודים, התבונן לכל פרטיהם, התעסק בכל החדשות שצמחו בעולמם, והשגת מטרהו זאת הקלה לו קריאתו התמידית בספרות העברית. לא כבר היה ממנו לזאת להוכח לדעת עד מה העוו את הישרה שוטנינו ושונאינו, ועד מה רעועים יסודות-הבלימה שעליהם יתמכו האנטישמיים את אשמותיהם. אמנם מעינו החדה לא נעלמו המגרעות האחדות, פרי הגלות והמועקה, הרובצות על היהודים, אפס הצללים האלה בעולמם הפנימי נמוגו ויעלמו בהגיה עליהם אור מעלות הנפש הרוממות שלהיהודים נפלו למנה, ושרבות מאות בשנים של רדיפות ותלאות לא עצרו כח לכלותן כלה, ואת משפטו זה יביע סולוביוב בשפתי העברי המתוכח עם הנוצרים בדברים האלה:

„היהדות הכספית היא רק ילידת השכלתכם: בעת אשר עמדנו ברשות עצמנו אז התהללנו באמונתנו, ולא בכספנו, גאותנו היה בית המקדש ולא השער לכספים. המעלות הטובות שבנפשנו מוצאן עוד מאברהם אבינו, המסורות הטובות בחיינו — מחצבתן עוד ממשה מחוקקנו, וכל המגרעות והאשמות המקננות בקרבנו הנה רק תולדות ההכרח, המציקנו לדמות להחברה, שבקרבה אנו חיים... ובכל זאת, למרות כח ההכרח הזה להיות כמכם, חיות עוד בקרבנו מעלות רוח כאלה, המגביהות אותנו מלמעלה מעל הנוצרים, — הלא הנה: כח-האמונה שבנו, רגש האחדות בקרבנו והאהבה העזה לחיי משפחה"[1].

רגשי כבוד עורר בלב סולוביוב המחזה, עד מה נאמנים רב היהודים לכל המצות החקים והמשפטים, שלעתים קרובות מאד יכבידו עליהם כנטל החול. מדת הרחמים, שעקבותיה נכרים על בתי החסד הרבים הנמצאים גם בכל עיר אפלה ונדחת, היתה בעיני סולוביוב סמל האהבה להאדם, שאותה שמה לה תורת המוסר לאבן פנתה. החדרים ובתי הלמוד שגם דלת עם היהודים יחשבום לדבר הכרחי בחינוך ביניהם, היו בעיני סולוביוב לעד נאמן על דרישות השתלמות השכל והרוח החזקה בקרב היהודים, והמכברת אותם על פני העמים האחרים.

מסור בכל לב ונפש לאמונתו, נכון בכל עת להעביר את חיתו בשלח על קדוש אידיאליו הדתים והמוסרים, מלא סולוביוב רגשי השתחויה וכבוד לעם הקדושים המעונים על דעותיהם, שלמאות השליכו את נפשם מנגד, ויבחרו במות אכזרי ומכאובים רעים מחלל את הקדוש בעיניהם. ביראת הקדש העמיק החכם הזה חקור בדברי הימים לישראל, בזאת השלשלת הארוכה של מכאובים ועינוים, של מות-גבורים וזהר-מעונים. הן השיכות להיהודים בפני עצמה גם היא תענד זר מעונה לראש כל יהודי, שמבלי שים לב לכל התלאות העוברות עליו, לכל הסופות והסערות המתחוללות על ראשו, לכל הנסיונות הרבים שבהם ינסוהו למען אשר יפנה ערף לעמו ודתו, ישמור בכל זאת מסח את דגל אמונתו, המנחילהו רק מפח נפש ויגון קודר ומכלהו לאט לאט מנפש עד בשר: „היהודים — יקרא סולוביוב בספרו: „היהדות והשאלה הנוצרית" ע' 10 — יצטינו באמונתם ועבודתם את ה' עד מסירת נפש. דם — עם דת ונביאים, מתים על קדוש השם".

---

[1]) שם. ע' 144.

השאלה הזאת עוררו בזמנן המולה ושאון בעולם הספרות, וגם כעת עוד יוסיפו לחקור ולדון בם. בהיהדות ראה סולוביוב בצדק את אם התורה הנוצרית, את הורתה ומולדתה, וגם בדעותיו אלה הצטין מחוקרי הדת שקדמוהו, שרחשו גם המה רגשי תודה לעם היהודים, על אשר ממי יהודה יצא משיחם, כי הוא, בתור מלומד נוצרי אדוק באמונתו, הכיר את ערך היהדות, לא באשר המחזיקים בה נתנו חיים להנוצרי, כי אם באשר היא בעצמה בתור תורה ושטה מוסרית במאומה לא תבדל. לפי דבריו, מתורת מוסר האמונה הנוצרית: „בכלל — יאמר סולוביוב במאמרו „התלמוד וספרות הוכוח החדשה על אדותיו" (ע' „מחשבה רוסית" שנת 1886 № 8 ע' 126) לא היה נחוץ לבוני „הברית החדשה" לחפור אחרי חמר חדש. הנוצרי ותלמידיו עשו לכלי חפץ בידם את החמר והלבנים, שכבר היו נכונים תחת ידם. גם תכנית הבנין לא חדשה היתה, אם גם לא בחלקיה המיוחדים, אפס למצער בשלמותה, ביחוד האידיאל הדתי. השאיפה הקיצונית של הדת הנוצרית היא לחבר ולאחד את השאיפות השונות, ששלש המפלגות היהודיות יחד חקו על דגלן... על דרך האמונה הנוצרית התלכדו כל הדעות הרוממות שמלאו את לב הצדוקים והפרושים, ובתור מטרה קיצונית היתה נר לרגלה השתוקקות האסיים, בעלי ההזיה — ממשלת ה' ואמת מוחלטת".

כידוע רבשה לה בעולם המדע זכות אזרח הדעה הכוזבת, כי אם גם כתבי הקדש, וביחוד תורת משה, לא תכיל בקרבה מצות ומשפטים בלתי מתאימים לתורת המוסר האנושי, הנה לעמת זה, התלמוד וספרותו ככלוב מלא עוף מלא הוא דעות ומצות המראות על המחזיקים בם רושם רע, משביתם מטהרם, ונותן מסלות בלבם לכל מגרעות רעות ומשחתות. אהבת־עצמו גסה, בלתי סבלנית, שנאה ושטנה מפיץ התלמוד, לפי דעת שוטניו, בקרב היהודים, וכקטב מרירי ישבית בלבם את כל הנטיות הטובות, שתשתול תורת משה על לבם נטעי נעמנים. סולוביוב היה הנוצרי הראשון, שבמשפט עמוק וברב דעת את אשר לפניו יצא לנקום את נקמת התלמוד, ולהשיב חרפת מחרפיו אל חיקם. ובמאמר הארוך שהזכרתי, המוקדש להחומר הזה, השכיל לערוך לקהל הקוראים הרוסים תמונה בהירה ושלמה מחוג השקפותיהם של בעלי התלמוד, תמונה מעוררת תמהון כבוד גם בלב רבים מהמומחים לאותו דבר.

III.

יחוסו של סולוביוב לעם היהודים.

דעת לנבון נקל כי משפט נלהב כזה על היהדות ומוסרה הועיל במדה רבה לקסום קסם את לב סולוביוב להנחיל חלק מעט מאהבתו את היהדות גם להאנשים הדוגלים בשמה. אפס אהבתו או יותר נכון יחוס צדקו לשאלת היהודים ולעמנו לא יצאה מהמקור היחידי הזה. סולוביוב לא היה אחד מאלה המלומדים, שהרחק מד' אמות של חדר למודיהם וספריהם לא ימצאו את ידיהם ורגליהם, וכל חזיונות החיים יוכלו לעבור לפניהם בשלל צבעיהם המבריקים מבלי אשר ימשכו עליהם את לבם וראשם הנסוך בשאלות נפשטות. את דעותיו על דבר היהודים התאמץ סולוביוב לאמת ולנסות גם על

בגלוי השכינה האמין באמונת אמון, כמו בעובדה נכונה, שבלי אמונתו בה לא מצא און לו למצא פשר לכל חידות החיים, לכל הסובב אותו ולכל המחזות העוברים לפניו, ואת הרגש הדתי הניח לאבן פנה לתורת מחקרו. כתבי הקדש היו לסולוביוב היסוד המוצק והחזק שעליו בנה את חוג מבטו על החיים ותורת מוסרו. בתור חוקר, לא חשב סולוביוב כמטרתו בחיים את החקירה הנאצלה אחרי סבת כל הסבות, באשר היא היתה גלויה וידועה לו באמונתו בה', ולמטרה בחיים חשב לו רק את העיון והחקירה בפשר העמוק והסתום של מהות האלהות, בהתעמקות בלמודי כתבי הקדש, וההתאמצות להבין את הקשר בין העולם הנאצל הזה והתבל והחיים. רָבי תורת מוסרו נכללים המה בעיקרים האלה: „האמת השלמה של התבל — היא היחוד החי. היחוד, יסוד העולם כלו, לא יוכל היות רק תורה נפשטה, ילידת ההגיון. הוא כח חי, כח אלהים. האלהים — הוא האהבה. ואהבת אלוה הביעה את רצונה באומר ומעשה: כלומר, בכתבי הקדש ובהעולם שאנו רואים; ומטרת האדם, בתור חי חפשי, שנוצר בצלם אלהים, למען שמור תורתו בחפץ עצמו ובהכרת מטרתו, היא — להתאמץ בכל עז להבין את רצון האלהים, שהביעו בשני אופנים, להעמיק חקור ביחוד שני האופנים האלה, להבין את קשרם ולהוכח כי יתאימו ויתלכדו אחד במשנהו, להביא עליו בחפץ עצמו את עול רצון האלהים, לכונן את מצעדיו בחיים ע"פ התורה הזאת, עד אשר חפץ האלוה יהיה לחפצו הוא".

ההשתחויה האמתית של סולוביוב לפני כתבי הקדש הפליאה את כל יודעיו בעזוזה וחומה. הוא לא ידע מעצור לכעסו ורגזו בשמעו כי עברי משכיל הלל את „תולדות ישראל" לרֶנן ובמכתבו לפ. גֶץ, שכרע וכאח אתו התהלך וילמוד מפיו את התלמוד (במקורו) ותולדות היהדות, יביע את חמתו בדברים כאלה: „הספר החדש של רנן לא כמו זר נחשב לי, אפס אין דעתי כדעת רעך. ההיסתוריה הזאת לא היסתורית היא וגם לא ישראלית. האמנם נוכל לכתוב על דבר שאול ודוד באופן פוליטוני כזה, כמו על אדות בטטנברג או קאָבורג? כן גם לא אבין, איך יוכל יהודי אמתי להסכים לדעת כותב דברי הימים, שבעיניו אברהם ומשה — רק משל בעלמא, לא היו ולא נבראו, ודוד, הוא רשע שהשעה משחקת לו? יהודי, שמשנאתו להנוצרים, יתרפק בזרועות אהבה על שטרוים ורנן, יזכירנו את היאפאנים, אשר למען תת נקמה באויביהם בעצמם יביאו חרב בכרסם" [1].

ידיעה רבה ורחבה בתורת היהדות פתחה את עיני סולוביוב לראות נכוחות בדברי ימי הימים לעמנו ולהבין את כל הסתבכות המעשים ההיסתוריים ששררו ביהודה בעת הסבוכה של הצדוקים, הפרושים והאיסים, ולא לרבים מכותבי דברי ימי ישראל נפלה למנה הסתכלות עמוקה בימים ההם, העטוים ערפלי מאות בשנים, כאשר הראה סולוביוב בספריו, וביחוד בספרו: „תולדות הטהעאָקראטיה ועתידותיה" או כאשר קרא לפרי רוחו זה בעצמו בשם: „מחקר דרך התבל להחיים האמתים". עיוניו בתלמוד ובספרותו פתחו חוגים חדשים, רחבים ועמוקים, לשכלו החד והחודר דרך כל צפון וחתום, ויועילו לו לפרוש אור נכון ובהיר על נסבות רבות מדברי ימי עמנו, שלא רק שונאינו כי אם גם בחירי מלומדינו ילאו למצוא להן פתרונים נכונים. למודיו אלה הועילו לו גם למצוא קשר והתקרבות בין תורת המוסר העברית והתורה הנוצרית, ודעותיו ומשפטיו על דבר

---

[1]) ע' מאמרו של פ' גץ בהירחון „שאלות הפילוסופיה והפסיכולוגיה" שנת 1901 ספר 56 עמוד 165.

הכתה שרשים עמוקים בשנות הששים והשבעים, היתה לשחוק ולקלסה בקץ המאה הי"ט, עת הפוזיטיביזם שפך את ממשלתו על עולם המדע. ההשתחויה לפני הדעות הרדיקליות, הקיצוניות, הרחיקה כמו דוה את כל הדעות שבהורתם והתפתחותם לקחו חלק יסודות אחרים של „האני" שלנו מלבד המח — הלב והחוש. .קץ המאה הי"ט — יקרא סקביצבסקי במר לב —;יצמין בחסרון־חרפה (беззастѣнчивость). התורות החדשות המצדיקות את הכל, קראו דרור להנטיות המשחתות שקננו בלב רבים מאתנו, ותחת אשר עד העת התאמצו להסתיר את משחתם בם עמוק עמוק מעין רואים, הנה נתנה להם כעת היכלת לשאת את חרפתם לעין רואים, לגלות את נבלותם ולעשותה לזֵר הפארת". חסרון החרפה הזאת הנקוב בלשון־למודים בשם „הֶפְשֵׁה אינדיבידואַלית" מבשרנו חזינו ושנות השמונים לא הנכרנה עקבותיו.

לצאת בעת כזאת בספרים שלמים להגן על היהודים ועל היהדות, ולא במאמרים בודדים המעירים את רגש הרחמים, כי אם בשטה שלמה ומסודרה, שהרחיבה העמיקה את הוכחותיה על יסודות מדעיים מדויקים, לגלות את הלוט הלוט על דעות רבות, שרכשו להן זכות אזרח, להטיף דברים כאש על חטאת הנוצרים ביחוסם להיהודים, להאשים את כל העולם הנוצרי בעול ואי־צדק, ולהוכיח כי לא להנוצרים לסלוח להיהודים את חטאם בטוב לבם, ולפשוט להם ביד נדיבה אגורת עזר, כי אם להפך, על הנוצרים כעת להיטיב מעשיהם, להוריד על היהודים את שפעת טובם, ולחלות את פניהם כי יכלחו למו, — לצאת בדברים „נוראים", מפוצצים סלע כאלה לעולם המדע, להשמיע מעל במתי בתי המדרש הגבוהים, לדבר ולהתוכח בם בהברה ואספה, האין זה אמץ לב מאין כמוהו, פעולת גבור רוח?

וגבור רוח כזה היה וולאדימיר סרגיביץ סולוביוב; אמץ לב כזה הראה הוא, חד בדורו בלי תומך ועוזר ובלי מחזיק בבריתו.

II.

יחוסו של סולוביוב להיהדות.

יחוסו של סולוביוב לשאלת היהודים לא נולד על ברכי התלהבות פתאומית, שמהרה תעבור; לא נעור לחיים גם על ידי רגש החמלה והחנינה להמרדפים והנענים, — מבטו על השאלה הזאת הוא פרי חוג מבטו הפילוסופי בכלל, יליד רוחו, עולמו הפנימי ותירתו המחקרית, ולולא כזה היה יחוסו לשאלת היהודים אז, אל נכון, גם נקודת־ראותו על החיים כלם ודרישותיהם אחרת היתה. השנוי הזה יבדילו לטוב מכל אלה מליצי צדקנו, שלמרות ישר לבם תענינם שאלת היהודים רק בעתותיהם הפנויות מכל עבודה ומעשה, או בעת אשר איזה מחזה מבחוץ יפנה את עבודת מוחם להמקצוע הזה, — כל מערכי לבו של סולוביוב, כל תורתו ומבטו על שאלת היהודים קשורים המה אחד לרעהו בעבותות חזקים, ככל קשר אורגני, באשר יש ביניהם יחום חוזר, יחום תולדה לסבה.

רגש הדת היה חזק מאד בלב סולוביוב, וגם בתור חוקר היה ביחוד חוקר דתי.

נשק של החגיון הקר והחקירה העמוקה. לא ימצאו כר לפעולתם בעת אשר ישאו מלתם לא על שאלות נאצלות עיוניות כי אם על שאלות החיים, שתעוררנה רשם זה או אחר על אנשים חיים" [1]), — בתורת ה„סבלנות" הזאת, המבטת על היהודים כמו על malum necessarium רעה שלא ימישו העמים האחרים ממנה צוארם, ואשר הודות לזאת ייעצן לשבת ולשאת בדומיה את האסון הזה, תכיל בקרבה ביחוד בעת האחרונה יותר שאט בנפש ממשפט צדק, ויש בה חרודים ועוקצים יותר מכאיבים לב מאשר בשטנות האנטישמיים. התורה הזאת רק תסבול את היהודים, אפס לא תאהבם. לא תמצא משפטי הגיון המצדיקים רדיפות היהודים ולזאת לא תדריכם מנוחה, אפס אין בה ההוכחה האמתית הנובעת מקרב ולב עמיק — המגן היחידי השומר על האדם לבל תאנה אליו רעה. בתורה הזאת יותר אהבת־עצמו מאשר בתורת האנטישמיים, וכל המחזיקים בה ודוגלים בשמה בפני כל עם ועדה ישתחוו בכל רגע בהכרת גאון עצמם לפני מערכי לבם וצדקת עולמם הפנימי. אמנם אהבת עצמם זאת ממין יותר גבוה היא מאהבת עצמם של האנטישמיים' חושיהם יותר עדינים ויותר מיופים. וגם לנו לא ירבו כה הרע, באשר לא יתנו למצער את גונו למורטים, אפס לא נוכל לחשוב את התורה הזאת בשום אופן לפתרון רציונלי של שאלת היהודים, אם לא נגמור אמר להתיאש גם מזיקי הכרת עצמנו של ערכנו המוסרי, ואם אמנם לא תפליא התורה הזאת את מכותינו הנראות לעין כל, הנה לא תחשוך רוק מעולמנו הפנימי ומחושינו היותר נסתרים.

ישנה עוד תורה אחת, שרשומה נכר על יחוס המלומדים הנוצרים לשאלת היהודים. התורה הזאת היא יותר תורה שבלב, מאשר ילידת ההגיון. על האהבה להמין האנושי אדניה הטבעו, ומדת הסליחה היא רוח החיים שבה. „אין חטאים — ישנם רק אמללים" זה הוא אבן היסוד בתורה הזאת. ביהודים, לפי דברי התורה הזאת, קננו אמנם מגרעות רבות, שתתנגנה אותם לדראון ותשליכנה עליהם שקוצים, אפס דברי הימים לעמי הארץ יוכיחו בצדק, כי תלאות הזמן היו בעוכרם, הרדיפות ושנאת החמס ששמו את רגלם בסד וידיהם לנחשתים הגישו קבעו את חותם תכניתם לרע על מהות היהודים, ומגרעותיהם אינן אלא „הכרח היסתורי", שידו בכל ואין עם אחד חפשי מפעולתו ורשומו. הדרך היחידית הנכונה להסיר מלב היהודים את עותתם ולהשיבם לטהרם, — היא לתת להם חפשה מוחלטת, לתת להם את היכלת לשכלל את רוחם וקניניו, לפתח את חרצבותיהם, למען אשר ימצאו און להם כשרונותיהם הטבעים להתפתח בדרך טבעי' לְהמיש מעליהם את יָוֵן התלאות שעברו עליהם, להזכך ולהתעדן. להשפיע עליהם חקי אזרח בלתי מוגבל במעשיו, למען אשר ישכחו את תורת הגלות, שהסכינה את גום לכוף כאגמון, לכרוע ברך ולהשתחות לפני כל חזק ממנו מדאגה מדבר פן יבלע לו, ולפתוח לפניו את כל העולם למרחב־יה, למען אשר ימצאו חושיו ודרישות לבו את היכלת, לְמלא את ספקם. — „כל מועקה ולחיצה, כל כה שמבחוץ היא מנקודת הראי של האדם המשכיל רק הוכחת אפס אונים ורפיון רוח, ואם לא נגזר על האדם כי יהפך לחית טורפת, אז לא תמצאנה להן אזנים קשובות דרישות התהפוכה מיוסדה על לחץ ומועקה" (פרופ' קארייעוו).

תורת האהבה הזאת שעלתה כפורחת בשנות הארבעים במאה הי"ט וגם ברוסיא

---

[1]) ע' „דרשת סולוביוב באספת החברה הפילוסופית במסקבה".

וו. ס. סולוביוב ויחוסו לשאלת היהודים והיהדות.

מאת מ. נ. סירקין.

I.

יחוס המלומדים לשאלת היהודים עד סולוביוב.

„מליץ יושר", „מחסידי אומות העולם", „הצדיק אבד", — אלה המה המבטאים והתארים שבהם עטרה ספרותנו העברית את סולוביוב, אחרי אשר הגיעה הבשורה המעציבה כי נתק פתיל חיתו במבחר שנותיו, בעת אשר רוח חקירתו הגאוני הגיע למרום התפתחותו, במאמרים נלהבים ומלאים רגש הריטו על נס את טוב לבו ויחוסו הרחום להיהודים, את עמדו תמיד לעזר להם בעתות בצרה, את קחתו חלק בצרת הנודדים הרוסים שתמך בימין צדקו, באחת: התעצבו על מות סולוביוב, נדיב הלב, שהגין על היהודים, ·בלי אשר שמו אל לב את אבדן החוקר סולוביוב, שהופיע נהרה על היהדות. ענדו עטרות כבוד לראשו בעד יחוסו להיהודים, מבלי אשר חשבו לנחוץ להעסיק חקור ביחוסו לשאלת היהודים.

כי שני המושגים האלה: היחוס להיהודים, והיחוס לשאלת היהודים. שונים המה אחד מרעהו מן הקצה אל הקצה, — כמדומה לי אין אף אחד שיכחד. הן בכל עת, וגם בימי הבינים, נמצאו אנשים רכי לב, ולוא גם אחד בעיר ושנים במשפחה, שנעור לבם לרחם על היהודים המרדפים והממורטים ולהגן על חייהם. והן ישנם גם אנשים רבים שחוג מבטם על שאלת היהודים ערוך הוא זה מכבר להשמיד להרוג ולאבד, ובכל זאת בחייהם הפרטים ימשכו להיהודים שיפגשו על דרכם כנהר חסד, באמרם בנפשם כי אלה יוצאים מן הכלל.

ביחוס הסופרים, החוקרים ואדירי-המלכות השונים לשאלת היהודים, כלומר לחיי קבוץ שלם של אנשים שונים במעשיהם, מערכי לבם וכל הלך עולמם הפנימי, כחוט השני תעברנה הדעות השונות האלה: האחת הנובעת ממקור ההגיון, ילידת „החכמה שבראש", ההולכת לשיטתה, החוקרת ואומרת כהכהן גריגואר בשעתו: „כל השאלה היא, אם היהודים אנשים המה או לא", ובאשר כל חכמי תולדות הטבע נמנו וגמרו פה אחד כי היהודי, לפי צורות גוו ומהותו הפיזיולוגית אדם הוא, אם כן איפוא בא ההגיון, כופה הר כגיגית ומחליט ואומר כי אין לכל איש הצדק המוסרי לשלול מאת היהודי את החקים והמשפטים השונים, שבצנה ינצרו את האנשים האחרים. התהפוכה הצרפתית היתה הראשונה שהכניסה את פרי ההגיון הזה להחיים השמושים. וצרפת היא אמנם תוכיח, מה מאד צדקו דברי סולוביוב באמרו: „ארך אפים פילוסופי וקור-רוח של חוקר, החמוש בכלי

הוא לא היה יכול לאמר בגדל לבב:

„גם יַסֵר על פשע לי היתה תועבה;
ליסר על פשע, הוי עדה שובבה, —
הכינו אחרים לכם כל יסורים,
גם שבטים גם שוטים גם בתי אסורים...
לא להטיף מוסר בשבת וחדש,
לא להביא תועלת ולהנעים עבודה. —
לחזון נוצרנו ולרוח הקדש,
לשמיע קול זמרה ותפלה ותודה".

ליסר על פשע, להטיף מוסר ולהביא תועלת לא היה לקאמינער תועבה, כי לכך נוצר.

אבל יחד עם אביר המשוררים הרוסים היה יכול גם משוררנו לאמר בצדק:

„ולזאת יאהבני עמי אהבה לא מגבלת,
כי התמיד מחשבות טהורות בנבלי בו עוררתי,
כי תמיד במתק שירי הייתי לו תועלת,
וחסד לכושלים שוררתי".

ד"ר יצחק קאמינער מת זה לא כבר. עוד לא הספיקה לנו העת לאסוף את כל החמר הדרוש לחפצנו — לתאר כמו את תמונתו בתור סופר ואדם בכל פרטיה. אנחנו נסינו פה לעשות רק את השרטוט הראשון והכהה, רק את ההתחלה הקטנה במלאכה הזאת, ואידך — יגמרו כותבי תולדות בחירי יקירי ספרותנו אשר בהם התפאר.

ח"י קצענעלסאן.

אדעל.

למלאות יחד את מלאכותה, לעשות בשלום את מלאכתה,
להטביע על פני דברי הימים את טבעה, את טבעתה,
שהתולדה הכבודה בחכמתה לה נתנה, חלקתה,
אחרי אשר זה כאלפים שנה היא שחקה על משבתת
וברדיפות מאליפות חליפות אותה כעסתה
עד כי, עיפה ויגעה, היא כשלה נפלה מטה? —

ועל השאלה החמורה הזאת הוא עונה באנחה כבדה מנהמת לבו:

„לא אדע!... נפשי נבוכה, רוחי בי בוכה, חַתָּה!
לילה לי מחזון! בשכלי רזון! ה׳, אתה ידעת!"..

ככה השתפכה נפש הסופר העברי הזקן אשר כמעט יובל שנים לא פסק פומיה מגירסא וכשלשים שנה לא חדל מעבוד את עבודתו בעטו — „עט קאמינער" — לטובת בני „אומתו המרודה".

כשלשים שנה עמד הוא על מצפה הספרות בתור משורר וסופר־פובליציסט, כותב מאמרים, שירים, פוליטונים וסתירות [1], בתור סופר אשר סגנונו ותכונתו ודעותיו היו מיוחדים לו לבדו ואין לשום סופר אחר חלק עמו, אשר כל אשר יצא מתחת עטו כתב על דעת עצמו ולא על דעת מחברים וספרים אחרים, כי מעודו לא חקה רעיונות ישנים ו„מקובלים" ולא הלך בעקבות זרים. דעותיו היו קניני עצמו, רוחו הוא קבצן, לבו הוא הרה והגה אותן ואהבתו העזה לעמו היא לבדה היתה לו לעמוד אש בוערת בקרבו לנחותו הדרך — דרך סופר לאומי אמתי, אשר מעטים היו כמהו בספרתנו החדשה.

אנחנו אמרנו: „מעטים היו", אבל אולי יותר נכון לאמר: „לא היו" כמהו סופרים א ר י ג י נ א ל י ם בליטעראטור העברית החדשה, אשר בנוהג שבה רוב סופריה איש את רעהו יחקו וכפי הפתגם הידוע „את אשר הספר האחרון ילמדם אותו כחותם על לב ישימו" על כן לו נאוה תהלה ביתר שאת בספרותנו. שם הד"ר קאמינער בחשך לא יכוסה בה כי אם ישאר לברכה בקרבה „כל עוד לא יהיה נשכח המשורר האחרון מארץ". קאמינער לא היה סופר ומשורר סתם, כי אם סופר ומשורר אשר כל מלה וכל הגה היוצא מפיו ישא עליו חותם לאומיותו ואהבתו ל ה מ ו ן העם. כל הנוגע ללב ההמון הזה היה נוגע גם ללב סופרנו. הוא שמח בשמחתו והצטער בצערו, בכל לקח חלק עמו. ששונו של העם — היה ששונו, יגונו — יגונו, ותקותיו — תקותיו גם הוא. משוררנו זה לא היה יכול לקרוא להמון העם: Procul este, profani, הוא לא היה יכול לשלחו מעל פניו ולגער בו בגערת פושקין:

„העלו ממני! מה אפא למשורר,
מה אפא לבר כי יתחבר עם תבן?
לא אתכם יחיה קול כנור ויעורר:
ולבכם ברעתכם כבר היה לאבן!"

---

[1]) מסתירותיו אשר כתב בפראזה הכי טובות וידועות: „בריתות דר׳ יצחק עם פירוש קצר" אשר על סגנונם התלמודי הנעים בכל פרטיו ודקדוקיו ועל תוכנם הפנימי המלא ענין וחפץ יתענגו הקוראים גם היום, כעבור עשרות בשנים אחרי הכתבם.

ברור שלפנינו, התרוצצו בקרבנו אלו שלש השטות:
חסידות, לומדות והשכלה, זו את זו היו מקניטות;
אז התלקחו, התוכחו, התנגחו ביניהן אלו שלש הכתות.
מקולם נשבת שלום־בית, חתן קם בחותנו, בן באביו,
כי לא כמטר, בנחת, הרעיפו לקחם, לא כטל, לא כרביב,
בזעף המטירו מריבות עצומות, גם מהלמות מסביב.
ועל מה גמרו הסכימו את הוכוח אלה בני עליה?
גמרו: כי תורה וחסידות, יחד עם חכמה ואורה,
שלש אלה הנה — היסוד, הבית התחתון והעליה
שיסדה, שכוננה ברוחה אומתנו הנאוה והשחורה"...

אבל עתה —

ועתה — לא אלה היהודים,
לא אלה הוכוחים והלמודים!
אבותינו אז בעתם, בעטם החד נלחמו מלחמת
לאמר: אם תורה או תפלה או השכלה קודמת?
ועתה שחק ישחקו החדשים, אלה הבנים הכחשים,
שהמטבע להם — דע, שחסידותם — בכיסם, אלו הבורים,
עתה המה ישחקו על אלו הוכוחים הנבוכים הקשים
הזרים לרוחם"...

מותר־נותר להם גמרא, תוספות, יחד כל המפרשים!
סורו מנהם גם ספרי דעת והשכלה, אלו המהרסים!
הן ספרי הלומדים החסידים, כל חבורי האפיקורסים,
הספרים של כל אלו העניים, המלמדים והמשרתים...
חי פרעה, אם יתנו פרוטה בעד אלו הספרים.
הן בהם אך שקלא־וטריא אנו שומעים, אך קול דברים!
באלה ספרי־השנה, באלה מאספי אמונה ותבונה
העשירים הגבירים והשועים אינם רואים כל תמונה —
תמונת שקל או צורת מטבע"...

חלפו ליהדות הימים הטובים, חגה ושבתה — מקונן המשורר, — הלכה מדחי אל דחי, כל כתותיה ברוחן נפלו מטה; והוא שואל:

„האם בצרותיה היא לקחה מוסר? אם השלימה את מגרעתה?
אם הרחיקה מעליה את קבעתה? האם נרפאה מצרעתה?
משנאת־אחים, מאנשי־ריב, ממחלוקת זו תולעתה?
אחרי עונותה והתעותה — האם התישבה דעתה?

האם החליפה כח־מח להיות אומה כשתגיע שעתה?
אמה נכונה שבניה כלם יעבדוה יסורו אל משמעתה,

אל הרחמים של לב ישראל
על זאת אלמנת בת ישראל
המיחלת לאלהי אבותינו
המתפללת לבני נעורינו
לאמר, אנא, בני, יקירי,
תנו נפשכם ולבכם לכלל אומתכם,
אל-נא תשכחו, בנים, את אמכם
שֶׁרִבתכם. גדלתכם ורוממתכם...

תנו לבכם הרך והטוב
להושיע לקהלת יעקב
לצרכי כנסת ישראל
לשאָר שב שאָר-יעקב
בארץ אבותינו ישראל,

שמארצות שונות יצאו
נדדו, נדו גם נעו

בלי צידה וארוחה
ואל נחלה-מנוחה
עד היום לא באו,
בטובה עוד לא ראו...

אל חמלה, אל רחמים,
אל חסד, אל חנינה,
להיות סוחרה וצנה
אל ישוב ארץ אבותינו,
אל זה ראש הפנה
במקדש לאומיותנו;

אל זה המרכז
אל זאת הנקודה
התאספו נא יחד
בני עם גלמודה
בני אומה מרודה!"...

רגש חם של אהבה עזה להאומה כלה, רגש איש המתרפק על „אמו הזקנה", מורגש בקריאתו אלינו:

„כאשר אניה סוערה ישראל
אנית בת יעקב חושבת להשבר
ובלב ים של השנאה לעם ישראל
בלב ים הקנאה — חיים להקבר. —

לעת כזאת הקבצו בני יעקב! הקבצו אל אומתכם!
האספו אל דגל אבותיכם, אל דגל עם ישראל.
הקבצו חברים כל ישראל! היו אחים בצרתכם,
הקבצו בנים אל אמכם, אל כנסת ישראל!".

שירי קאמינער משנים האחרונות אשר שר על ציון ועל מקראיה הם המובחרים שבשיריו וה„מרכז נקדה של בת יהודה" — המובחר שבשירי ציון שלו.

אמנם יחד עם זה לא עזב סופרנו את מנהגו הישן, את הרגלו שנעשה לו כטבע, ולא חדל מכתוב „סתירות" בסגנונו המיוחד שלו ולשחוק בשחוק מר מהול בדמעות על צללי חיינו הפנימיים ועל פרות נ פ ש נ ו אשר לרגעים יש שתעלה קמשונים והיתה לבער... כן, למשל, בסתירתו „השקפה עפה" [1]) — בזו הפועמה המצוינת — הוא מעביר תחת שבטו את העבר ואת ההוה שלנו. מה שהיה אצלנו לפנים ומה שיש לנו היום, וחורץ משפטו הקשה על הימים האחרונים. אשר הראשונים היו יותר טובים מהם. לפנים, אומר המשורר —

---

[1]) „ספר השנה" שנה ראשונה, תר"ס.

הכלל, — ולא רק שלא הוציאם מן הכלל, כי אם אותם עוד אהב ביותר להעמיד על הנס, להוכיחם על מעשיהם הרעים, להקניטם ולהכעיסם גם כעס בעבור הרעימם, אף היטב ידע שגם הם כגמול ידיו ישיבו לו והתאמצו להרע לו בכל מאי דאפשר. האמת היתה נר לרגליו, ויגידה ולא כחדה, על כן רבו אויביו ושונאיו וימעט מספר אוהביו וידידיו, אשר באו אל עמק תכונת נפשו פנימה ויכוננו לחקר רוחו השואף אל על, אל כל דבר טוב ומועיל באמת ולא רק למראית עין. רבים הכירוהו אבל מעט מהם ידעוהו ויבינו ללבו הרך והטוב למרות פניו הנזעמים. ובל"ס ידעו זאת גם הילדים העניים, חניכי ה„תלמוד תורה" בצער־ניגוב, אשר זה היה דרך קאמינער לבקרם מדי שנה בשנה בחמשה עשר בשבט כדי לחלק להם פירות ומגדנות ולבאר להם את ערך היום — יומא דפגרא לאילנות ולילדים, ויום טוב היה עושה הדוקטור ה„פריץ" הזה לבני העניים אשר רק לעתים רחוקות ובלתי רגילות כאלה ראו בטובה...

מרגלא היה בפומיה של המנוח: „בין אחי היהודים „פריץ" אנכי ובין „פריצים" הנני יהודי בלב ונפש". ואמנם כן, „הדוקטור הלמדן" הזה היה יהודי בלב ונפש עוד בעת אשר חזון „רגשות עבריים" כאלה עוד לא היה נפרץ בין משכילנו ו„המדה" הזאת עודנה לא נראתה בגבולנו. עוד לפני עשרים ושתים שנה, עוד טרם התחוללנה הסופות בנגב ואזנינו עוד טרם תצילנה מקול יללתן, כתב הד"ר קאמינער:

„מה נבקש מחוקרינו? — נחפשה דרכינו ונחקורה.
ממשוררינו מה נבקש? — שירו לנו משיר ציון"...

ועל כן נקל מאד להבין מה פתר ורחב לבו של ה„יהודי" הזה בהגיע תור שאלתנו הלאומית לבצר לה מקום נכון ונכבד בספרתנו ושם ציון היה למשאת נפש משכילינו וחלק גדול מהעם. הוא שמח לקראת „הרעיון החדש" כאשר ישמח איש בראותו את ידידו ורעו מאז אשר בימי עניו היה נשכח מלב חבריו — והנה פתאם האירה לו ההצלחה פניה ויזכרוהו רעיו הישנים וישיבו לו אהבתם אל חיקו, ולא עוד אלא שגם רעים חדשים מקרוב באו אליו לקדם פניו וגם אויביו השלימו עמו. הלאומי הזקן חדש כנשר נעוריו ויך בחזקה במיתרי כנורו ותצלח עליו רוח השירה האמתית ויהי ממשורר־פובליציבט למשורר „בחסד אל", הנותן אמרי שפר בהשתפך עליו נפשו. הוא מעיר רגשות נעלים ומקיץ לבבות נרדמים, הוא עולה על המצפה וקורא בקול מצביא צבאות מלחמה — ורוח חן וקסם מיוחד שפוכה על קול קריאתו:

„אל אהבה פועלת,
אל אמונה מועלת,
אל תוחלת פועלת.
במאזני שכל שוקלת, —
אל „זה המגדל

אל זאת המצודה
אל זה המרכז
אל זאת הנקודה
התאספו נא יחד
בחירי יקירי יהודה!"[1]

לב מלא חבה לצור מחצבתו, לב הומה מאהבה לאומתו נראה מבעד החרוזים:

„אל החמלה על עמנו,
על אומתנו־נשמתנו,

---

[1]) „ספר השנה". שנה שניה תרס"א.

ראשי היסודות של כל שטה ושטה העתידות להתחדש בהמשך הזמנים והדורות, כפי מאמר חז"ל הידוע: אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש... הסגולה היקרה הזאת, — כותב קא-מינער, — היא שעמדה לאמונתנו ולתורתנו שלא אך בחרב גשמית לבדה עמדו עליה לכלותה אלא גם בדעות חדשות, בחכמות יוניות, סוריות, בבליות, אלכסנדריות וכו' וכו', בכל אלו הפלגשים אשר לא מבני ישראל הנה חפצו בכל דור ודור להטיל שנאה בין עקרת הבית, בין אם הבנים, בין תורת יהודה ובין בעל נעוריה — ישראל עמה, אבל ת"ל חפצם לא הצליח, כי זאת האשה הטובה והצנועה, זאת אמונת בת ישראל בלב חכם ידעה תמיד עת ומשפט, עת לקרב ועת לרחק... וזאת היא הברכה אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל בתורתו ברכת השלום, כי תורתנו, היא האב הרחמניה לכל בניה, תעשה שלום עם כל הדעות הטובות של כל הזמנים. ובכח האבן היקרה הזאת התלויה בצוארה של תורתנו היא חיה וקימה לדורי דורות: בעבור כי דעה הולכת ודעה באה בתורתנו — בעבור זאת היא לעולם עומדת...

רבים היו, וגם ישנם כעת, בינינו משכילים כאלה, אשר רגע יטעמו מעט מדבש ההשכלה — מיד הם מתמלאים חמה על „הדעות הזרות" שלנו וישימו תהלה בקנינים הרוחניים של עמנו ותקל גם תורתנו בעיניהם. לאנשים קלי הדעת האלה קורא קאמינער: „לא כי, אחי! אדרבא, הן הן גבורותיה, הן הן סמני חיותה וטובה!".

לא אחת ושתים קרה כי בישבו במטבת סופרים ומשכילים צלחה על איזה מהם רוח ההתול ללעג לדברי חז"ל באגדותיהם ו„ספורי מעשיותיהם", ויהי קאמינער מתמרמר על זה מאד ובדברים נמרצים ובהתלהבות עצומה היה מוכיח למלגלגים את שגגתם בהראותו כי באגדות האלו מרומזים סודות וחידות עמוקות אשר אמנם לא כל איש יוכל להבינן ולפתרן כראוי. ופעם אחת היו מסובין אחדים מטובי סופרינו כמו יהל"ל, וויסבערג, דא-ליצקי ועוד בביתו של אחד החכמים והסופרים בקיוב, ויחמד לו אחד מהם [המנוח שאצ-קעס, בעל „המפתח"] לצון להתל באיזה מן המנהגים העברים, ויקם הד"ר קאמינער, אשר גם הוא היה שם, וישם לאַל את דבריו ויוכיח כי יש גם ב„המנהגים הזרים" סגולה נפלאה לקיום אומתנו בכלל. ומאז היו שאצקעס וחבריו נזהרים מעשות את מנהגי ישראל ואגדות חז"ל לחמר למהתלותיהם ולהכין מהם מטעמים כאשר אהבו בישיבתו של קאמינער, כי ידעו אשר לא יְנָקו.

מעטים מאד בתוכנו עוד משכילים אמתים כאלה אשר ידיעות כלליות רבות ורחבות תתלכדנה אצלם ביחד עם חכמת ישראל כבהד"ר יצחק קאמינער. הוא לא רק „יודע עברית" או רק סופר עברי במובן הרגיל, כי אם חכם עברי, כחכמי עמנו הגדולים מהזמן העבר. הוא היה דוקטור מוסמך מחכמי האוניברסיטעט ויצק מים ע"י פרופיסורים נודעים לשם ולפני שרים גדולים התיצב — ועם זה היה למדן מופלג, בקי בש"ס ופוסקים, והיה קובע עתים לתורה. בשבתו בתור רופא מטעם הזעמסטבא בעיר המצער מאנאסטירישצע היה הרב דשם בא אליו לחדר ולפלפל עמו בהלכה וביחוד בענין שאלות נשים וגם סמך על דבריו להורות דינו. אנשי המקום ההוא לא יכלו ולא ידעו, כמובן, להעריך כמו את האיש המצוין הזה היושב בתוכם, אבל בכ"ז נתנו כבוד לשמו, כי הרגישו שגברא רבא הוא, אף כי היה בא בחגים ובמועדים ולפרקים גם בשבתות השנה להתפלל עמהם בצבור ויעל לתורה ויקרא בנביאים בע"פ.

כבר הגדנו כי המנוח היה נודע ל„קפדן", כי לא נשא פני איש, יהיה מי שיהיה, אם לא ישרה דרכו בעיניו, ויברכהו על פניו, וגם את התקיפים והגבירים לא הוציא מן

נצא השדה נלינה בכפרים, — יאמר המחבר אל הקורא — ונראה את חיי האכרים במושבותיהם, בכל רחבי ארצנו הגדולה. והוא מעביר לפנינו את תמונות החיים האלה כפי אשר ראם בעצמו וכפי אשר יעידו עליהם סופרים רוסים הבקיאים בדבר, ואחרי מו"מ ארוך בדבר ה„אָפעראציה" אשר ייעצו לעשות בבשר עמנו החולה הוא בא לידי מסקנא, כי מעמד הקולטורא של ארץ רוסיא ומעמד העסק של עבודת האדמה אצלנו הם אינם במעלה כזאת אשר קולוניות חדשות של עובדי אדמה תוכלנה להתקים בה. ועל כן הוא מבקש מאת הסופרים בעלי ההצעה החדשה הזאת „לשוב מהבליהם ולהנחם על הרעה אשר ייעצו לעשות לעמנו"...

אמנם סופרנו הפריז פה מעט על המדה, כדין כל מבקר וסותר דברי חברו, ובפרט כשאחזו בולמוס הפולימקה וכשהיה צריך — כדברי קאמינער עצמו — לרדת „מן ההר הטוב. מן הדרוש הנגבוה אל עמק עכור" — אל עמק הריב והמדון הספרותי [1]). כן אין כל ספק שגם בשאלת ההשכלה גדש מעט את הסאה בפרטים אחדים אבל בכל זאת אין לכחד כי צדק במשפטיו בכלל וכי כחכם עדיף מנביא ראה בסקירתו העמוקה את האותיות לאחור: הנה אנחנו כלנו רואים היום את הישועות הגדולות אשר צמחו לעמנו לרגל „שמש הציוויליזאציה" ומדבר יסוד הקולוניות העבריות בנגב ארצנו; יודעים אנחנו היטב בעת את גורל כל התקוות הנעימות והיפהפיות אשר היו נשקפות למשכילינו אז טרם עלה אֵד האנטישמיות בכל שיאו ואוירו המחניק והמזיק והצפרים החדשות עם שיריהן החדשים עוד טרם נראו בארץ...

את הנגלות לנו רק ע.ת.ה ראה קאמינער מראש באספקלריא הבהירה והמאירה שלו — ברוח האהבה הקדושה לעמו. היא הרוח החיה בכל אשר יצא מעט הסופר הלאומי הזה, אשר בצדק נוכל לכנהו בשם „ניעקראסוב העברי".

כאהבתו להעם עצמו כן גדלה אהבתו גם לקדשי העם ולסגולותיו הרוחנים, לתורתו, מנהגיו, נמוסיו ותקוותיו וכו' ולכל אותם הדברים הנותנים לו כח ועצמה לחיות ולסבול וליחל דומם לתשועת ה'. לא אחת הוכיח קאמינער במאמריו כי „אמונת ישראל היא אר-גניזמוס חי הנמצא תמיד בחלוף-החמר עם עולם השכלי, וככל הדבר החי היא פולטת מקרבה את היסודות הישנים, אשר כבר מלאו את הפקידם בעתם ובזמנם, ובולעת אל תוכה יסודות חדשים ותצרף ותזכך אותם ותשנם לטוב לפי טבע חיותה ותוליד מהם כחות אחרים להחזיק עמודי חייה, וכי לכן, מפני שהאמונה הישראלית תמיד מתחלפת, תמיד משתנת לאט לאט, פושטת צורה ולובשת צורה, — לכן היא תמיד קימת. לא אחת הראה על „הסגולה היקרה" הנמצאת בתורתנו: כי דברי תורה הנאמרים באמת יכילו בקרבם

---

[1]) רשם לא טוב עושה על הקורא, למשל, תוכחותיו וריבותיו התמידים עם „הארז", מו"ל „המליץ", אשר קאמינער לא חדל מלהתקוטט בו ומלהתנפל עליו במאמריו, כאשר עשו כן גם יתר סופרי ועוזרי „הקול" בחקותם את מעשי בעליו, המו"ל מ. ראדקינזאהן, הידוע, אשר תמיד היה פיו מלא קללות נמרצות על א. צעדערבוים וימלא גם את גליונות מכתב-עתו בחשבונותיו הפרטיים עם איש חרמו זה עד אשר היו לזרא באף הקוראים, וכאשר לא אחת הוכיחוהו על פניו בדברים נמרצים ב„הקול" אחדים מעוזריו היותר מתונים, כמו יהל"ל, צבי הכהן שערשעווסקי ועוד.

על מאמרי הד"ר קאמינער ע"ד עבודת האדמה לאחב"י ברוסיא ענה לו בעתו נ. סאקאלאוו במאמרו: „יתבררו ויתלבנו הדברים" („הקול", תרל"ט, נו' 19) המלמד בזכות הרעיון הזה.

יהיה בכח החולה לסבול אותה ואם תועיל היא למחלתו ואם ישוה התועלת המועטת שלה בנזק שפיכת דם החולה, — עלינו לתת לעצמנו תשובות ברורות על כל השאלות האלה והדומה להן בטרם נשלח ידינו אל הסכין לחתוך בבשר החי של האדם המוטל לפנינו. כי יהודי רוסיא המה חולים בתחלואים פנימיים ובתחלואים חיצוניים — כותב סופרנו הלאה — בזאת אין כל ספק. כל אשר ראה את ענים ואת רעבונם בערים הגדולות, בערים הקטנות ובכפרים, כל אשר לא יביט אך על הפנים החיצונים של החברה, אך יחדור אל תוכה פנימה, כל אשר לא יביט אך על עשרה הנגידים אשר בעיר: הבעל טקסי, המלוי ברבית, נותני כספם בנשך על וואֶחערם, המוכסים החשובים אצל אדוני העיר, ראשי הקהל, התקיפים, המוסרים, האַדוואָקטים הרמאים ואחרים מן הצדיקים (מלבד המכה האחת עשרה אשר נתוספה לנו בימים החדשים האלה כהוספה על העשר המכות אשר היו לנו לפנים מלבד זה — הוא הרבינער, הלוקח מן הטקסי שכרו פי שנים: שכר בטלה ושכר שתיקה) כל אשר לא יביט אך על עשרה מיני הנגידים האלה, אך ירד אל אחיו, אל המון העם וירא בסבלותם; הוא יראה את עני ב"י כי מורא הוא מאד, הוא ישמע את צעקתם מפני נוגשיהם, הוא ידע את מכאוביהם. אחינו שבמערב לא ידעו ולא יוכלו לדעת אף החלק העשירי מן כל צרותינו... אכן מה היא סבת המחלה ואיזה הוא מקור העוני ומוצא כל הצרות של בני עמנו בארץ רוסיא — זה לא נתברר כראוי עד היום הזה מפני טעמים שונים... די לנו לדעת את הפאקט הנורא — כי ישראל ברוסיא חולים, מאד חולים"...

אמנם כן, העם חולה, ונחוץ להעלות לו ארוכה, ועבודת האדמה היא הכשרה שבפרנסות, וגדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים וכו' וכו' — ובכל זאת כותב סופרנו:

„בלב נשבר ונדכה הנני לוקח את עטי בידי היום. אוי לי אם אומר; אוי לי אם לא אומר. אם לא אומר — אבטיח את עמי על שקר, להסמך על משענת קנה רצוץ, אשר ישבר ויבוא בכפו ונקבה. ואם אומר — אוסיף יגון על יגונו, בקחתי בידי גם את התקוה הקטנה הזאת מלב עניינו ואביונינו. הנה מטתו של החולה! כל אנחה ואנחה היוצאת מלב החולה הכואב משברת חצי גופו [(גופם?) של קרוביו המעטים, אשר נשארו נאמנים אל החולה בכל הימים הרבים ההם של מחלתו הכבדה. כל אוהביו נאנחים, מבקשים רפואה — ואין. חשך בלבביהם ואפלה על פניהם... והנה פתאם זרח בחשך הזה אור תקוה קטנה: אחד מאוהבי החולה ישמח את לב כלם בעצתו אשר יתן להחיות נפש החולה ולרפאותו. אור השמחה נגה על פני כל הקרובים, ברקים ילכו מעיניהם הבוכות... „הנה עזרה בצרות"! יקראו כלם כאיש אחד, החולה שלנו יתרפא וילך ויכנס לחיים טובים ארוכים ולשלום". רגע אחת בתקותם על עצת הקרוב וברגע השני יבוא רעהו וחקרו ויאמר: „לא, אחי! תקות שוא היא! היו לא תהיה! הרפואה הזאת לא תקל את המחלה בשום אופן, לא תקל — ועוד תכביד את הכאב של החולה, עוד תוסיף מכאובים חדשים על מכאוביו הישנים". בפיו ידבר הקרוב הזה ובראיות ברורות יוכיח כי כנים דבריו. — מה נורא אז השבר של כל קרובי החולה! זרחה התקוה — ובאה התקוה; דרך כוכב התוחלת — וחשך בצאתו; האיר הברק ברגע אחת — ומשנהו חשך, חשך ואפלה... אין עצה אין מזור ואין תרופה... והחולה יביט על קרוביו העומדים סביב למטתו, יביט ויראה את מבוכתם, יבין את מחשבותיהם ובמבטי עיניו ישאל אותם: „האחיה מחלי זה?"! ובחכותו לתשובה יעמיד את עיניו על פניהם. — הסבי עיניך מנגדי, אומתי, רעיתי, יפתי!"...

היה תלמיד חכם אמתי, עפ"י מאמר חז"ל, כי היה תוכו כברו והרי קאמינער-סופר כהרי קאמינער-איש פרטי, בלי שום הבדל ופדות. אנשים כאלה, כידוע, רק לעתים רחוקות נפגשים סביבינו, ואם יקרו מקריהם לבא בחברתנו אז רגילים אנחנו לקרוא להם שמות: קפדנים, מהירי חמה, נרגנים וכו' וחברתם לא תשביע נחת את אלה ה„פחדנים" אשר מכל מיאמר ישמרו את מנוחתם השאננה לבל תשבת אף רגע ואשר „האמת המרה" תמיד תהלך עליהם אֵמים... גם חברת הד"ר קאמינער לא היתה נעימה מאד להפחדנים אשר ב„היכל הספרות" ואשר בהיכלים אחרים. פה ושם היו קוראים לו את שמות התאר הנזכרים למעלה, פה ושם רגנו עליו אויביו וירגזו אנשי ריבו, — אבל דרך קאמינער היה נכון לפניו וכמשורר הרוסי הגדול מאחיו אחת אמר גם הוא לנפשו:

בית דינך העליון רק אתה לך לבדך;
אין שופט קשה כמוך עת תעריך במחיר מעבדיך.
המובו בעיניך אתה — השופט הבוחן ובטעם?
המובו — כי עתה ישַׁלַּח ההמון בהם כל מנערת,
ועל קדשך ישליכו דמן במקום שם האש הבוערת,
ובזדון יהרסו כנערים את מזבח מקדשך ובזעם". [1])

ו„בית דינו העליון" הזה הוא אשר היה לו לרוח משפט ולרוח באר מדי שפטו את תנאי חיינו הפנימיים, מדי בחנו ובדקו היטב את צללי העבים ואת קרני האור הכהה — או המתעה — אשר נראו בתוכם, ואת הטוב והרע, את היסודות החזקים והרעועים אשר בקרבם, ומדי דברו בכלל על השאלות השונות שצמחו מעת לעת על שדה ספרותנו. ביחס אל אלה האחרונות היה קאמינער הולך, כאשר ראינו, „נגד הזרם", וכמו שלא נטה אחרי רבים בשאלות רוחניות, כמו בשאלות ההשכלה „החרשה הכחשה", „המשכילים— המשפילים", „הגבירים-הכפירים" ועוד, כן היה נשאר לבדו ויחיד במשפטיו אשר חרץ על דברים רבים אחרים הנוגעים לתועלתו החמרית של עמנו, אף אם כבר נתנו עליהם את הסכמתם אנשים מומחים לאותם הדברים עצמם ויודעים אותם לאשורם. כן היה, למשל, עם השאלה ע"ד „הפצת עבודת האדמה בין יהודי רוסיא", אשר גם אליה התיהס קאמינער בשלילה, כי לא סר גם פה משיטתו העיקרית אשר תמיד היתה לו לקו ולמשקלת במשפטיו על כל ענין וחפץ למיניהם. הוא ראה כי רוב המחזיקים בהרעיון היפה הזה מתכונים רק להתהדר בו לעיני העמים ומביטים עליו רק כעל אמצעי טוב להסיר ממנו לזות שפתי שונאינו כי נרפים אנחנו לעבוד — ותו לא, מבלי חשוב הרבה ע"ד התכלית, אם באמת תצמח מזה תועלת ממשית לעניי עמנו, — ראה זאת סופרנו הלאומי וירע הדבר בעיניו. הוא חודר לעמקו של הלכת הרעיון הזה, כדרכו תמיד, ושואל קדם כל: האם אמת הדבר ש„העובד אדמתו ישבע לחם" בארצנו? ובמאמריו אשר הרפים בדבר השאלה הזאת ב„הקול" לשנת תרל"ט הוא משיב עליה בשלילה.

סופרנו נגש לדון עליה בכבד ראש כרופא — אל מטת החולה המתגולל במכאוביו טרם יבוא לידי הכרה ברורה ומוחלטת שנחוץ לעשות לו אָפּערציה כבדה ומסוכנת. אנחנו מחויבים — אומר המחבר — לברר לנו היטב מה טיבה של המחלה אשר אולי אפשר לרפאותה בלא אָפּעראציה, ואם אי אפשר — אזי איזה אָפּעראציה יותר טובה לה, ואם

[1]) פושקין: „למשורר" (תרגם ד. פרישמאן).

ועל השאלה החמורה הזאת הוא משיב:

„כתורה ישחטוך, בהשכלה ימלחוך.
כמנהג חסיד ידיחו את בשרך ישראל,
והאכילה — כדת, בחפזון, להאכון!
עצם לא ישאירו ממך עד בקר!
כלה יאכלוך, כלה יבלעוך, אחי ישראל,
כלם יתנו תבלין במרק פגולים.
בגזל הרבים, בעשק ממון ישראל.
מעט בְּצַל הַלָּמְדות, מעט שום החסידות,
מעט נכאת ההשכלה יערבו בסיר ה„קהל",
בסיר אשר יבשלו בו בשר אחיהם ישראל.
על מצות ומרורים, על מצות ומריבות יאכלוך,
כל עצם ישברו בך, שה שרוע וקלוט, שה ישראל!
בשמאלם נרדם יתן ריח באפיך,
ריח תורה וגמילות חסדים, רוח ההשכלה,
ובימינם יגזזו את צמרך, עדר העזים ישראל,
לריח שמניך טובים! שמן תורק שם הגביר,
על כן אהבוך אוילי — עוילי־צאן ישראל.
אשריך ישראל! אשריך וטוב לך דל ישראל!"...

והמשורר מסיים באנחה עמוקה וכבדה:

„מה אעשה לך אפרים, מה אעשה לך ישראל?
שתי גליות לך, אומתי, גלות — [1]) וגלות ישראל.
האחת — כמות, ומר ממות — השנית:
מר ממות — גלות אחים בין אחים!
מר ממות — גלות ישראל בין ישראל.
מה אעשה לך אפרים, מה אעשה לך ישראל?"

מפני אהבתו לעמו ומשנאתו לכל דבר העשוי רק לנוי ולקשוט בעלמא התיחס קאמי־נער בשלילה אל הרבה דברים אשר לכאורה אי אפשר לפקפק כלל בתועלתם. הרבה דברים שהיו אז למשאת נפש ה„ליבעראלים" לא מצאו חן בעיניו ולא האמין בהם, למרות שהאמינו בהם רבים ושלמים. הוא היה עשוי לבלי חת בדעותיו והשקפותיו על שאלות חיינו ויצא במחאותיו הנמרצות בגלוי, מבלי היות אחרי רבים להטות בדעות מקובלות אשר לא מצא בהן חפץ, בלי משוא פנים, בלי כחל וסרק ומבלי שים לב אל מה שיאמרו הבריות... רק את אשר הרגיש בנפשו הוא ואת אשר רוח מבינתו הוא יעננו — אותה הגיד לקוראיו ולשומעיו, והם — אם ישמעו ואם יחדלו. כך היה דרכו בקדש ובחול, בספרות ובחיים, במאמריו ובשיחותיו, במעבדיו הספרותים ובמהלכיו עם אנשים; הוא

---

[1]) חסר בגוף הכתב יד. — ד"ר י. קאמינער.

מהתלותיו. באותה ה„ברייתא" עצמה, הנזכרת למעלה, שבה הוא מונה שבחם של **משכילינו** **וגבירינו**, שואל המחבר הלאה:

„והרבינער אשר לקחו להם עשרה קבים של... מה המה עושים? — עושים מה שלבם חפץ. וחסידי ישראל מה המה עושים ומה הם אומרים? עושים — ואוכלים ואומרים קדוש וברוך. והצדיקים והרבנים מה המה עושים לעמם ובמה יכפרו? — וברכו את נחלת ה'. ומה המה קוראים זה לזה? — וקרא זה אל זה ואמר: קדוש, קדוש, קדוש!"...

פעולה ממשית לטובת המון העם — רק את זה דרש סופרנו הלאומי מהמשכילים האינטלגנטים. גבה לבם וקלות דעתם של בעלי טובותיו מ כ ל המפלגות, כאדוקים כלי-בעראלים, בין שיתכסו באיצטלא דרבנן ובין שישתמשו בתגא ההשכלה, — רק את זה שנאה נפשו תכלית שנאה. את כלם לחם מלחמתו ויעביר תחת שבט בקרתו מבלי הבט אל הכתבת החקוקה על מצחם: „נסוגים לאחור" או „הולכים לפנים".

באחד משיריו הסתיריים הנקוב בשם „קרבן פסח לפסח שני או שה פזורה ישראלי[1]) הוא שואל:

„עניי צאן עמי! גדי עזים יעקב,
שה תמים ישראל!
הגידה לי שאהבה נפשי
הגידה אח יקיר לי ישראל,
אכה תחפץ, איכה תרצה —
כי יאכל אותך אחיך ישראל?

היאכל אותך נא או בשל מבושל?
או צלי אש?... מה חפצך אחי —
וינתן לך, מה שאלתך — ותעש, ישראל!
היאכל אחיך אותך נא, פשוט, בלי כונות,
כאשר יאכלוך המתנגדים, פרושי ישראל,
או בשל מבושל במי החסידות...
בכונות המקוה יאכלוך חסידי ישראל,
או צלי-אש, על מחבת ההשכלה החרשה,
על שמן השכלה הכחשה אשר עתה בישראל,
בטוב טעם ודעת ודרך ארץ, דרך נשים,
בנעלי כפים ובלא נטילת ידים
יאכלוך משכילי יעקב, יבלעוך משפילי ישראל.

או אם שלש אלה כאחת נעשה לך!
גם נא גם בשל מבשל גם צלי אש
אכל נאכלך, צאן מאכל, צאן-טבחה-ישראל.
מה טוב ומה נעים לך? לך, אחינו ישראל!"...

---

[1]) „הקול" תרל"ט, נו' 37, 34.

ליזמוס". כידוע, אשר מובנו האמתי והעיקרי זר לגמרי לרבים מאלה המתימרים לנושאי דגלו. גם רב גבירינו, כנודע, אוהבים להתחשב על מפלגת הליברלים — אך מפני שצלצל המלה הזאת מפיק מהם רצון כתאר יפה או מפני שאמנם חפשים הם מדברים רבים — ויש אנשים פשוטים והתמימים אשר מבלי חקור הרבה כמעט נכונים הם להאמין כי השם הזה אמנם נאה לאדונים האלה וכן המה בעיניהם. אולם קאמינער בולע בסתירותיו את פני הלוט הלוט עליהם ואת המסכה הנסוכה על תפארת גדולתם למען הראותנו מה טיבו של הליברליזמוס המוזר והמשונה הזה ואת ערכו האמתי. בה„ברייתא" הנ"ל הוא כותב בהמשך דבריו:

„רדקטור ישראל מה הוא אומר בשלחו את מכתב-עתו אל הליבעראל? — צרכי עמך מרובים ודעתך, הליבעראל, קצרה; קרא נא את מכתב-עתי ותדע במה להושיע את עמך. כי אין מעצור לך להושיע את אביוניך ברב או במעט. יקרא נא זה!

והליבעראל הזורע צדקות — בשפתיו מה הוא יענה על זה? — לא אוכל! כי לא ידעתי ספר.

וכצאת השנה, והרעדקטור העני עומד בחוץ והגביר אשר הוא נושה בו לא יוציא אליו את התשלומין, ופשט העני המו"ל את ידו מן החוץ ויבקש רחמים בעד כספו, איזה תפלה קצרה יתפלל אז המו"ל לפני הגביר? — ולך אדני חסד כי אתה תשלם.

והליבעראל הנורא תהלות מה יענה לו? — מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי לא תוסיפו מנחת שוא. עברית — תועבה היא לי, קרוא מקרא לא אוכל. מכתבי-חדשיכם ושבועותיכם שנאה נפשי, היו עלי לטרח!

ואלמנת בת ישראל מה אומרת בעת הזאת?

— בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי! ידע הרוסי את עמיותו והטורקי — את לאמיותו (נאציאנאליטעט) וישראל לא ידע, עמי לא התבונן".

האם נוכל לאמר בצדק כי הדברים האלה לא נבראו אלא לשעתם וכי ערכם כבר עבר ובטל מן העולם? הדברים אמנם עתיקים, כי נכתבו לפני עשרים שנה ויותר, אבל — „המקרה הזה ישן נושן ותמיד כחדש הנהו"...

ועוד טפוס אחד מ„החדשים" היה לחמר למהתלות קאמינער, והוא — טפוס הרבנים מטעה"מ, או ה„רבינער" כמו שיכנם הוא.

השאלה ה„רבנית" היא מאז שאלה סבוכה אצלנו, כנודע, ואחד מהצדדים היותר חלשים ב„שאלתנו" הכללית. רבת שבעה לה נפש הקוראים העברים הצעות מהצעות שונות על אדותיה משכבר הימים, ופותר אין אותה עד עתה. מה יהיה גורלה לעתיד — קשה לדעת מראש. אבל בכל האופנים זאת יודעים אנחנו בברור שהנסיון הראשון לפתור את השאלה החמורה הזאת ע"י שני בתי הספר לרבנים שהיו בווילנא ובזיטאמיר בודאי לא עלה יפה. רבנים שעל פי רוב לא ידעו לא רק מאי דקאמרי רבנן אלא גם מאי דקאמר מלמד דרדקי לתינוקותיו, רבנים שחפצו להשתרר על העם בתור פקידים — „צינאָווניקעס" — פשוטים, — אלה הם, מלבד אחדים היוצאים מן הכלל, חניכי בתי הספר הנ"ל, אשר בלא טעם תורה וריח השכלה אמתית היו לרבנים „מטעם" ולמשכילים אפיציאליים, ואותם היה קאמינער מרים על הנס ביחד עם ה„בעלי טובות" שלנו האחרים, אשר היו למטרה לחצי

את שני המפוסים האלה, - הגבירים והמשכילים. הוא רודף תמיד בסתירותיו ומהתל בהם בכל עת ובכל מקום אך ורק מפני שהתרחקו מהעם ויתנשאו עליו ויש שגם השכלתם עצמה היתה להם רק כעטרה להתגדל בה או כפרה חולבת אשר לא חדלה מלהיניקם ולהשביעם משד הנחומיה — אבל רק אותם ולא את אחיהם בני עמם, הנהונים בצרה.

באחד מפוליטוניו-הסתיריים המצוינים אשר היו נדפסים והולכים ב„הקול" בשם „ברייתות דר' יצחק" (עם „פירוש קצר") הננו קוראים:

„מה יקח סטודענט ישראל ביום לקחו את הדיפלאם מן בית מדרש החכמות? — את האשה ואת הכסף ואת הלבוש ואת הסוס, את הנפש ואת הרכוש. — וברבות לו הטובה מה יעשה לטובת עמו ישראל המורדף בלי חשך? — ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים. — ועשירי ישראל מה המה עושים ובמה המה עסוקים כל ימיהם? — אוכלים ושותים ושמחים. — והגבירים החדשים מה עושים בכדי להקל את העל מעל אחיהם המדוכאים? — מעשיהם מעשי און ופעל חמס בכפיהם".

הגבירים-כפירים שלנו, אשר עפ"י רב פנו ערף לעמם ויבקשו רק הנאת עצמם, הגבירים אשר רב עשרם ושיא חסנם וכל הודם לא רק שלא היו למגן ולסתרה לאחיהם כי אם נהפכו להם לפעמים למשחית, — את הארונים האלה אהב קאמינער להעמיד מדי פעם בפעם על עמוד הקלון ולהראות את גדל תפארת ג א ו ת ם החיצוני לעומת קטן ערכם הפנימי. סתירותיו ע"ד גבורינו-גבירינו אלה הן היותר שנונות במהתלותיו ובדיחותיו הרבות אשר כתב בשיר ובפראזה. הנה לפנינו, למשל, ה„ברייתא" הנחמדה הזאת:

„תניא כיצד סופר ישראל מביא בכורים את ספרו? הלך הסופר ולבש לו בגדי שבת, ובא לו אל ה ג ב י ר אשר יהיה בימים ההם ועמד לו בקרן זוית של הפרוזדור, ראשו כפוף כאגמון, עיניו למטה ולבו למעלה, על מצחו — עב-ענן דאגה, ושני לחייו — כשני חררות תאומי צליה. על שפתו העליונה צחוק-קל מרחף, שחוק דק נוגע ואינו נוגע, ושפתו התחתונה כולה רחמים ותחנונים לפני הגביר. קומתו דמתה לאאב ופניו — לגרוגרת דר' צדוק. פשט העני הסופר את ידו הימנית, זקף חמש אצבעותיו ולקח את ספרו ומביא וקורא: ארמי אובד אבי הגביר! אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך הגביר! כראותי פני אלהים ותרצני. קח נא את ברכתי, את ספרי, אשר הבאתי לך, כי חנני אלהים... ומבלעדי ספרי אין לי כל, ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי עטי אשר נתן לי ה'. והניחו לפני העשיר אדוננו והשתחוה שבע פעמים לפני גבירנו. ומיד הגביר, עשו אחינו, הופך פניו כלפי הגבירה ואחוריו — כלפי הסופר. וענה ואמר אל הסופר, אל יעקב אחיו: „יש לי רב ספרים אחי! יהי לך אשר לך! ולי — אשר לי". אמר ר' יצחק: שפ"ו בקשות והפצרות יבקש הסופר באותה השעה עד שיתמלא הגביר רחמים עליו ויקח ממנו את ספרו, שנאמר ויפצר בו ויקח, ויפצ"ר בגמטריא הכי הוא. אמר ר' ידעוני: וחמש עשרה פרוטות יתן הגביר אל הסופר בעד ספרו. חמש עשרה כנגד מי? רב ושמואל, חד אמר: כנגד חמש עשרה נשים הפוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן שיש להם לגבירים, וחד אמר: כנגד הושע הנביא, שנאמר: ויאמר ה' אלי עוד לך אהב אשה אהובת רע ומנאפת וכתיב בתריה: ואכרה לי בחמשה עשר כסף"...

יש שמושגים ידועים, אשר ידים רבות, ולפעמים לא טהורות, ממשמשות בהם, יבולבלו וישתנו כל כך עד שלא תכירם אזן השומע. וכמקרה הזה קרה גם להמושג „ליבר-

אינטלגנטים-עברים — וסוף כבודנו בין הגוים לבוא. ועל כן מכריזים ומריעים האנשים האלה על כל צורה אירופית שלא תבוא מ„העולם הגדול" אל הגיטה שלנו, על כן הם עומדים ומתודים על „חטאת נעוריהם" ומשליכים אחרי גום את ה„מושגים הקדומים" אשר כבר לא יכירם מקומם עוד במאה התשע עשרה, אשר כבר מצעדי ענק צעדו וכו' וכו' עד סוף כל הפזמון. ובאותה שעה רואה קאמינער את הקולות ואת הלפידים, ואת שאון הסואנים ברעש, וקורא בהתול-מר: „הרגעו מעט, אחי; למה תבהלו ברוחכם?"

— אבל השכלה... השכלה! מריעים לעומתו חלוצי צבאה וגבורי מלחמתה.

— אבל הבינוני נא וארעה במה תועיל השכלתכם אתם להמון בית ישראל? — שואל הוא לתומתו, ואין עונה לו דבר, כי נסתרה דרכו מהם וגם נשגבה.

קאמינער הצטין באהבתו לעם ישראל, להמון הפשוט ולאחיו האביונים, הנאנחים והנאנקים בהגרת יד אויביהם הרבים מבית ומחוץ, ונטיתו הלאומית הזאת, ביחד עם תכונתו האחרת אשר זכרנוה למעלה, היתה היסוד והסבה לזה שהוא התיחס ביחס שליל כמעט אל כל דהצעות של המשכילים-האינטלגנטים אשר נתנו לספרותנו ענין לענות בו בתקופה הרת שאלות והצעות ההיא. כי צריך להודות על האמת המרה שמשכילינו הראשונים עפ"י רב רחקו מהעם אשר ממנו יצאו אל „העולם הגדול": הם יצאוהו למרות שממנו יצאו או — יען שממנו יצאו. כי כאשר יביט האיש הנשלח לחפשי מבית-כלאו בחמה ובוז על המקום ששם שכב למעצבה ימים רבים כן הביטו גם הם על אחיהם אשר נשארו לשבת בשפלה אחרי שלהם בעצמם הצליח לעלות ההרה. האינטלגנטים שלנו היו מתנשאים על המון העם ומביטים עליו מגבוה וכמעט בשאט נפש, ואת קרבתם לא בקשו ולא חפצו. כאותו הגביר אשר לא נתן לקרובו העני לדרוך על מפתן ביתו טרם ירחץ את בשרו בבית המרחץ כן גם המשכילים שלנו היו אומרים לאחיהם: רחצו הזכו, הסירו את בגדיכם הארוכים, קצרו את פאותיכם, סרקו את שערותיכם ולבשו מחלצות — ואז נאות לכם ונרשה לכם לגשת אלינו, ואם לא — אל תוסיפו לראות את פנינו! — אבל קאמינער אהב את עמו כמו שהוא, עם מעלותיו וחסרונותיו, עם בגדיו ופאותיו הארוכים, עם „בערותו" הגדולה ועם שברו הגדול עוד יותר, ועל כן לא חדל מלהתל באלה האינטליגנטים שלנו אשר לקחו להם קרני ההשכלה לנגח בהן את כל הקרב אליהם בלבוש בלתי-נמוס ובלתי קצר כדבעי להראות לעיני העמים את יפים ואת ערכם הם לעומת מומי ומשחתי ההמון „הפרוע", אשר עודנו לא הוכשר לקבל את אותן הזכיות עצמן שהם, האינ-טלגנטים, תובעים אותן בפיהם לטובתם ולהנאתם הם, הם ולא אחרים, לפי שהוציאו את עצמם מן הכלל.

ה„יציאה מן הכלל" הזאת היתה זועמת נפש קאמינער כל הימים. בה נלחם תמיד בכל עז כשרונו וכנגדה יצא במחאותיו היותר נמרצות. אל החפץ העגואיסטי הזה הוא כונן תמיד חצי לעגו השנונים ועקיצות „סתירותיו" היותר חדות. באחד ממאמריו משנת תרל"ט הוא כותב: „אך חוקים כוללים טובים ושוים לכל בני המדינה, מבלי הבדל בין עם לעם, בין דת לדת, אך חוקים כוללים כאלה אך המה יוכלו להביא טובה לכל המדינה בכלל ולכל איש מאנשיה בפרט... זהו הדרך האחד להטיב את מצב היהודים ברוסיא, אחד ואין שני לו... אנחנו היהודים צריכים אך לעמול להשיג מעמד משפטי (רעכטס-צושטאנד) כזה אשר נהיה שוים עם כל בני המדינה אם לטובה ואם לרעה... להשיג שווי הזכיות לכל היהודים ולא אך לאחדים מהם, לא אך לגבירים ולמשכילים, באמצעים טובים וכשרים על פי הדין, כי ציון, אזי, במשפט תפדה, אך במשפט!"...

הראשון כי כשרונו מיוחד לו לעצמו ואין לאחרים חלק בו, כי הוא, כמו שאומרים בלשונות העמים, סופר אריגינאלי.

ולא זו בלבד. קאמינער כתב כן לא מפני שחפץ להיות אריגינאלי, שחפץ להבדל בזה מיתר הסופרים, אלא מפני שהוא לא יכל לכתב באופן אחר, מפני שמטבעו היה שונא את החיצונית ואת הצורה לבדה והיה אוהב רק את התכן הפנימי והעיקרי של כל דבר, אוהב להעמיק ולחקות על שרשי כל ענין שנתן לו המקרה לענות בו וכל עלילות מעשי אדם ותחבולותיו, לחקור ולחפש את הטמון במטמוני המעשים והמראות והחזיונות הסובבים אותנו ולבוא תמיד עד תכליתם. ברק חיצוני וטיח תפל לא הוליכהו שולל, רק עצם כל דבר וכל חפץ והחלקים היותר ממשים שבו לקחו את לבבו. וזה האות כי היה קאמינער סופר עברי ולאומי במלא מובנן של המלות האלה — כותב וחושב כעברי המוני אף כי היה דוקטור ו„משכיל" עומד בשורה הראשונה בין משכילי עמנו כימי דור שלם ואף כי משכמו למעלה היה גבוה, כמובן, מהמון העם הזה עצמו אשר ממנו יצא „לכהן פאר" בהיכל הספרות והחכמה. כי סוף סוף במה נבדל רוח העם העברי מתכונת כל העמים האחרים אם לא בזה שאנחנו מחפשים תמיד את התכן שבכל דבר הפושט צורה ולובש צורה והם עפ"י רוב אוהבים את החיצונית ואת הצורה הזאת עצמה. האריים, כאשר תעיד ההיסטוריה, ישפטו עפ"י רוב למראה עין, והשמיים, והעברים בפרט, יראו ללבב; הם מסתפקים גם במה שבולט תראה לעין לבד, בהקליפה לבדה, או לכה"פ מביטים עליה כבעל חלק חשוב ונכבד מעצם הדבר, ואנחנו רגילים לחפש בחורים ובסדקים, לבקש את הטמון ומכוסה במשאון, לדעת מה שלמעלה ממנו, לשאול שאלות ולבכר את התוך ואת הגרעין על הקליפה ועל הצעיף החיצוני המכסה תמיד את כל דבר וכל מעשה וכל חפץ למיניהם בעולמנו זה המלא תהפוכות וזיוף על כל מדרך כף רגלנו.

קאמינער כעברי לאומי מכף רגלו ועד קדקדו, בנטיותיו והגיונותיו ובכל מערכי לבו, היה גם כן מבכר תמיד את הגרעין על הקליפה ועל כן היה כותב ברוח ובטעם עברי פשוט ובשפת העם הפשוט, בעת שחבריו בזו לשפה הבלולה הזאת וילעגו לה ויתאמצו להלביש את לשונם מחלצות המליצה ויענדו לה זר תפארת החן והיפי למען היות לה ארח כלשונות העמים.

אולם לא בשפתו וסגנונו לבד התנכר קאמינער ויבצר לו מקום מיחד בספרתנו, כי אם גם במעלליו הספרותיים בכלל ובמהלך דעותיו בשאלות חיינו שעלו על הפרק מזמן לזמן ותבקשנה להן פתרונים. סגנונו היה מתאים רק עם: נטיתו הרוחנית בכלל, והרי זה כהרי זה: כמו שלא דיק בצד החיצון שבלשונו כן גם בהשאלות שהיה דן עליהן היה אוהב לברר את הבר מתוך התבן והפסלת ולבקש את העיקר בתוך צלצול המלים וקול דברים בעלמא, עד כי בצדק נוכל לאמר כי נתקים בו במלואו הפתגם הידוע: „הסגנון הוא האיש".

ואת נטיתו העיקרית הזאת הננו רואים בכל מקום שאנחנו מוצאים את קאמינער עוסק בדברים הנוגעים לה„שאלה העברית" ולכל פרטיה המסתעפים ממנה למיניהם.

נקח־נא, למשל, את שאלת ההשכלה בתקופת Sturm und Drang שלנו. הנה במחנה ישראל מהחוללת סערת התקונים והחדשות והתמורות (ריפורמים) וכו' וכו'. תקוות נעימות משעשעות את כל מפלגות נאורינו, קרני „הציביליזציה האירופית" לוקחות את לב משכילינו ביפין וזהרן, הם רוקדים כנגדן לנגוע בהן ומאמינים באמונה שלמה כי ישועתנו תבוא תכף כאשר יבקע כשחר אורן. הם מאמינים כי לא נחוץ רק לברוא בקרבנו איזה מספר של

כאשר אהבת אתה, שה כשבים ישראל" [1])

או:

„במקסות, במכס ממכס שונים,
בנשך בפריונות בזאלאָוואניה גדולה
יבואו על עם דל ורש, על שה רזה ישראל,
כלם לקחת יבואו, מגמת פניהם — כסף,
כארבה יבואו על אביוני על המוני ישראל"...[2])

שפת רוב שירי קאמינער היא שפה קלה ועשירה אבל לא „טהורה". כמו הזארגאן שלנו — שפה בלולה מכל מיני לשונות: הוא כורך לשון הנביאים ושפת התלמוד והזהר עם השפות הלועזות המתהלכות בארץ ומשתמש בהן ביחד. מלבדו הוא לא כתב עוד סופר עברי אחר בשפה כזאת, למשל:

„בנפול שם פתאם על כלם
פַּנִיקָ'ה פחד ופח,
בבוא על הבירזא, על זה הסולם,
יום צרה, קריזי"ם וקרַ"ח..." [3])

האם העיז איש בספרותנו לכתוב חרוזים כאלה ולעשות בהם להקוראים מטעמים ממלות „פח" ו„קרח"? אחד הוא קאמינער אשר לא חת מפני החקים המקובלים בסגנון ובדיני מלאכת השיר, ויכתב:

„ועתה אם ביום מפלה, מהתערותא דלתתא,
עתה עם באקציות, אבליגציות נעשה כלה,
אם גם הרנט"ה ירדה, נפלה מטה-מטה,
כל אלו שם: תורה תפלה חכמה והשכלה —
מה הנה? בעד מי הנה? אמור מעתה!
המהנה יבא על הבירזא רוח והצלה?" [4])

ישנם פה אמנם התנאים הראשיים, הם התנאים הפנימיים, הדרושים לשירה אמיתית: חתם החיים והתנועה, האמת והרגש; אבל התנאי החיצוני חסר פה; כמו שיש שירים בפראזה (כאותם של טורגעניעוו, למשל) כן יש ג"כ פראזה בשיר, ואותה בחר לו עפ"י רוב ד"ר קאמינער. הוא כותב מאמרים פובליציסטיים בחרוזים, בסגנון קל ופשוט בתכלית הפשיטות ובשפה עשירה במבטאים וניבים המוניים כהזרגון העברי בכל פרטיו ודקדוקיו. הסגנון הזה מיוחד לו לבדו ובו הוא נבדל מכל חבריו הסופרים העברים. די לכל מי שיודע ומכיר את סגנונו הבלתי רגיל הזה לקרוא שתים ושלש דלתות משיריו כדי להבין תכף שמעט קאמינער יצאו, גם מבלי הבט על השם החתום תחתיהן. וזה לנו האות

---

[1]) עיין מ"ס „הקול" (יצא לאור פתים בשבוע בקעניגסבערג ע"י מיכאל לוי ראדקינסזאהן) תרל"ס, נו' 34.

[2]) שם. נו' 37.

[3]) עיין „ספר השנה", שנה ראשונה. תר"ס („השקפה עפה").

[4]) שם.

בואו לבערן עד יום מותו. אך גם פה, בעיר נכריה, ובמשך הימים המעטים האלה הכירו רבים לדעת את ערך האיש המצוין הזה, כאחד מן השרידים היחידים בדורנו. כל הבאים לבקר את החולה וגם הרופאים הפרופיסורים בכלל התפלאו הפלא ופלא על רחב בינתו ודעתו הישרה והצלולה אשר לא עזבתהו גם בהתהפכו במכאוביו על מטתו, ועל עז רוחו הכביר אשר השתרר על קליפתו החלשה גם השתרר עדי רגעיו האחרונים.

ד"ר קאמינער העברי — כאשר יפה אמר אחד ממספידיו על שדה הקברות — גר מחוץ לעיר מולדתו וימת הרחק ממקום מגוריו — לקיים מה שנפל בגורל אחיו בני עמו להיות נעים ונדים ממקום למקום בלי מנוח.

הצעירים והצעירות מבנ"י השומעים לקח בביהמ"ד בבערן הלווהו לבית עולמו, נשאוהו על כתפיהם והספידוהו כהלכה. ארובות השמים נפתחו ביום קבורתו ויהי הגשם למטר סוחף. אולם איש מהמלוים לא בקש לו מחסה מזרם, איש מהם לא הרשה לעצמו לנסוע במרכבה. ברגלים הלכו כלם אחרי מטתו של המת בין זרמי המים השוטפים בחוצות העיר וברגלים עברו ברפש וטיט את הדרך הרחוקה מהעיר עד המקום שבו נח בשלום על משכבו הסופר העברי. רבים מהצעירים והצעירות האלה, אשר לא חשכו מהם כל עמל לחלק את הכבוד האחרון לאורחם היקר, לא ידעו עד הנה מי הוא ומה היה להם, אבל כאשר נסתם הגולל על קבורתו וישובו כלם, רועדים מקור ועיפים מהדרך, איש לאהלו, לספריו וללמודיו — אז כבר ידעו היטב כי שם בין שדרות העצים היפים על בית העלמין היפה של בירת שווייץ העליזה מצא לו קבר המשורר העברי — יצחק קאמינער.

ועתה הבה נבאר לנו גם אנחנו מי היה הסופר המנוח, נראה מה טיבה של ירושתו אשר הנחיל לנו והכרנו לדעת את המקום אשר בצר לו בספרותנו.

אמנם כן, כבר מקובל בין הקוראים והסופרים העברים כי קאמינער היה „משורר". אבל הדבר הזה צריך מעט עיון.

אם נערך לו דמות משורר כפי המושג הרגיל בספרת כל עם ועם — אז לא יוכל קאמינער להקרא בשם הזה. אנחנו רגילים עפ"י רב לדרוש ממשורר שתהיה שפתו פיוטית כראוי, נמלצה לטושה ויפה, שיהיה לה חן וקסם מיוחד והוד ותפארת חיצוניה, ושתהיה נבדלת לגמרי בזהרה והדרה משפת הסופרים הפשוטים, הפראזיים אשר לא זכו להנות מזיו ה„מוזא" ולא בקשו — או בקשו ולא מצאו — קרבתה. רגילים אנחנו לראות איך מונה המשורר מספר למליו, איך יסלסל בחרוזיו ויצלצל בהברותיו ויעטה מעיל שירה רוממה ונשגבה על כל הגה והגה היוצא מפיו. אבל בשירי קאמינער אין כמו אלה. שפתו לא הוחדה ולא מורטה, בחרוזיו אין כמעט כל סדר ומשטר, בדלתותיו אין כל ברק וזהר, הוא עושה בהן כאדם העושה בתוך שלו ולא בתוך היכל השירה והזמרה „בנות השמים". הוא לוקח מכל הבא בידו וכל אשר יעלה העם — ובלבד שיתכון למה שהוא חפץ להגיד ולתכנו הפנימי של רעיונו. מלבד הד"ר קאמינער לא כתב עוד משורר אחר בספרתנו „שירים" כאלה למשל:

„בכל האופנים מתקו לנו עצמותיך ישראל,
צפיחית בדבש אתה לנו! צנצנת המן!
ונעשה לנו מבשרך מטעמים

מפי אחד מאותם האנשים אשר הסכינו לנשק את ידי מכיהם, להיות תמיד לאסקופה הנדרסת ברגלים וכאלמים לא יפתחו פיהם; הם לא פללו מעודם לראות איש עברי לבוש בגדי שרד מסור בכל נפשו לצור מחצבתו ודורש טוב לאחיו בני עמו אשר זה דרכם לקבל באהבה את כל אשר נטל עליהם מאת כל בעל כפתור נוצץ מבלי העיז לדבר בשער את אויביהם החורשים על גבם ומאריכים לצרותיהם... דברי קאמינער הנמרצים פעלו רשם חזק על חברי הקאמיסיא, וישתאו איש אל רעהו, כי לא האמינו למשמע אזנם: איש עברי לא יחת מפני שרים ופקידים גבוהים אשר עליו לסור למשמעתם, לא יענה אחריהם אמן ויגד להם את כל לבו, יגיד ולא יכחד את האמת המרה למרות תשיקתם לכסותה במשאון — האין זה פלא?! אבל האמת הזאת היתה קשה להם כמחט בבשר החי ועל כן לא היתה נעימה להם חברת האיש הזה מכל וכל, ויתיעצו על צפוניהם איך להסיר את המכשלה הזאת מתחת ידיהם ולהפטר מסנו וממדברותיו ותוכחותיו הגלויות, אשר לא היו מתאימות כלל עם מטרתם... ויהי באחד הימים ההם ויקבל קאמינער פתאם פקודה נמרצה למהר ולנסוע למחוזו למען החיש עזרה לחולי המגפה אשר פרצה שם. והמגפה הזאת, כמובן, לא היתה כלל אלא נבראה לשעתה... ובכל זאת — או אולי בעבור זאת — היה קאמינער מכובד מאד בעיני שרי הפלך, כי ידעו להוקירו ולהכירו לחכם מצוין ולבר סמכא בעניני שאלת היהודים ויתיעצו עמו תמיד ולא עשו בזה דבר מבלי שאול את פיו. והוא מצדו לא חדל מהשתמש בזה להיות דורש טובת עמו אשר אהב סלה.

מתחלה, בשבתו בקיוב, לא היה קאמינער, כנראה, שם לב כלל לכשרונותיו הספרותיים, כי היה עסוס עבודה רבה ויהי טרוד ועמל למצוא פרנסתו די כלכל משפחתו הגדולה. בעת ההיא (שנות 1865—75) היה שקוע בצרכיו החמריים המרובים ובצרכי חנוך בניו, אשר שנים מהם היו מצוינים ביחוד בכשרונותיהם הנעלים ויאציל הוא מרוחו עליהם ויקו לראותם בתור אנשי מעלה אשר בהם יתפאר. „אם עלי נפל הגורל להיות עבד נרצע לדאגות חמריות — דבר קאמינער אל נפשו — ישלימו הם את אשר חסרתי והמה ינחמוני". אך פתאם לפתע בא הקץ לתקוותיו אלה הנעימות, כי לאסונו הגדול נקטפו בלא עתם ילדי שעשועיו אלה (האחד מת בחלי־רע והשני עפ"י מקרה נורא שתה סם־רעל), ויתאבל עליהם ימים רבים וימאן הנחם. ומאז החליט לעזוב את שאון עיר קיוב והמונה ולהנפש מעמלו הקשה המפרך את גופו ומשעבד את רוחו הנעלה לצרכי החמר הפשוט. ומאז שם לבו להספרות ויקו למצוא בה תנחומים לנפשו העיפה.

סוף שנות השבעים, אחרי התישבו באחוזתו, היתה העת היותר פוריה בעבודתו הספרותית ומן העת ההיא והלאה לא חדל מתת כחו לה עד ימיו האחרונים[1].

בתחלת שנת תרס"א תקפה עליו מחלתו ויהי נחוץ לעשות לו אפעראציא וילך לבערן בירת שווייץ. האפעראציא אמנם נגמרה בכי טוב ותתן תקוה טובה כי ישוב החולה לאיתנו. אך פתאום הורעה מחלתו וילאו הרופאים לנהות ממנו מזור ויגוע וימת ביום חיי ניסן תרס"א בשנת הששים ושמונה לימי חייו.

הרחק מביתו וממולדתו שכב סופרנו על ערש דוי. רק שבועות אחדים עברו מיום

---

[1]) כפי שהודיעוני יורשי הסופר המנוח השאיר קאמינער אחריו שירים רבים בכ"י אשר בקרוב יראו אור. הם מקוים ג"כ לאסוף ולהוציא לאור את כל כתבי המנוח הנדפסים המפוזרים עתה במקומות שונים. מי יתן והיה!

דשם. ועד הפרופיסורים עם החכם הנודע פירוגוב בראשם, אשר לפניהם עמד קאמינער למבחן, התפלאו על כשרונותיו המצוינים וידיעותיו הרחבות ויגידו שבחו בפניו. ביחוד שם אליו לב השר המלומד הזה בעצמו ועפ"י עצתו, אשר היתה מתאימה גם עם נטיתו החפשית של קאמינער, נכנס להמחלקה המאטעמאטיקית. אולם כעבור השנה הראשונה חשב את דרכו וירא כי יותר טוב לו, לסטודענט עברי המטופל באשה ובנים חמשה, לעבור אל מחלקת הרפיאה אשר ממנה יש תקוה גם לו, באשר הוא עברי, להבנות בעתיד ולמצוא מחית ביתו; ויעש כן.

הימים הראשונים לשבתו בקיוב היו לו ימים רעים מאד. ממעט הכסף אשר הרויח מהוראות לשעות היה עליו לשלוח לאשתו זיטאמירה והנותר היה לו לכלכלתו הוא. פת במלח אכל ומים במשורה שתה ובתורה היה עמל. וגם הלחם הקלוקל הזה לא היה תמיד נמצא בגבולו — בחדרו הצר והריק בעלית הגג. ולא אחת ושתים היה מוכרח למכור איזה מספריו ולקנות לחם ונרות במחירם. אולם במשך העת הוטב מצבו מעט וימהר להביא את משפחתו קיובה ויתפרנסו בדוחק גדול עד אשר גמר את חק למודו בהאוניבר־סיטעט ויבואו לו ימים טובים מהראשונים, כי היה מצליח בפרנסתו בתור רופא חולים בקיוב, ביצקו מים ע"י הפרופיסור הנודע מערינג בתור אסיסטענט למחלות פנימיות 'כחמש עשרה שנה. אחרי כן נתמנה לרופא מטעם הזעמסטווא במחוז ניעזין פ' צערניגוב יתגורר כשלש שנים בכפר מאנאסטירישצע ולעת הזאת עלתה בידו לקנות אחוזה קטנה „פאפערנא" (בפלך צערניגוב). במעט הכסף אשר קבץ על יד בקמצו בכל מאי דאפשר בכלכלת ביתו ובצרכי משפחתו הגדולה (אשה ותשעה ילדים). באחוזתו זאת ישב קאמינער מן העת ההיא והלאה כל ימי חייו, וממנה היה הולך לעתים לא רחוקות למסעיו להערים והכפרים הסמוכים ולעיר הפלך לרגלי עבודתו בתור רופא מטעם הזעמסטווא ולרגלי משמרתו האחרת — משמרת עברי־מלומד או „פקיד לדברים היוצאים מן הכלל" על יד שר הפלך צערניגוב. בתור רופא חולים עניים במחוז אשר הפקד עליו היה אהוב ורצוי לכל, כי היה מהיר במלאכתו מאד ויעשנה באמונה וימלא את תפקידו בכלל בחריצות ובשקידה רבה. ואולם גם על משמרתו השניה, אשר עפ"י רוב היא אצלנו בבחינת „שב ואל תעשה", הביא תועלת לא מעטה, כי לא אחת ושתים השתמש במשרתו הזאת להיות למגן ולסתרה לאחיו המדוכאים ורצוצי משפט ולהעביר מהם את רוע הגזרות אשר לפעמים היו נכונות לצאת דחופות ומבהלות מאת הרשות המקומית. בתחלת שנות השמונים נכנס קאמינער לשבת ב„הקאמיסיא העברית" בצערניגוב לחות דעתו בשאלת היהודים אשר העמדה אז על הפרק מטעה"מ. ויהי כאשר החלה השקלא וטריא בדבר „השאלה" הזאת ואחד מחברי הקאמיסיא התחיל ללמד קטגוריא על היהודים ולספר בגנותם בסגנון האנטישמיים הגדולים אשר בארץ — ויקם קאמינער וישפוך את כל חמתו על שונאי עם ישראל, אשר לא ידעוהו ויאשימוהו, וישם לאל את כל השקרים והעלילות והכזבים אשר טפלו עלינו מנדינו מאז מעולם ויהרוס את הקיר אשר טחו תפל בתעליליהם ממסד ועם הטפחות. בקול רועד מהמית לבו הסוער בחזקה ובדברים חוצבים להבות פרש הנואם כשמלה את כל נבלי אויבינו ובדיהם לפני חברי הועד ויראם את רשעתם וזדונם ויגזרם בלא חמלה על ימין ועל שמאל ויתאר לפניהם את מצב עמנו המורא מאד ויחוה את דעתו בדבר הנחוץ לעשות למען הקים את עמנו משפלותו ודלותו, להטיב לאחריתו ולבצר את מעמדו בין יתר אזרחי הארץ.

חברי הועד עם שר הפלך בראשם לא פללו, כנראה, לשמוע בזאת מפי איש עברי —

חייו ובפיו לא היה די מלים תמיד לתאר את ערך המורה היקר לו הזה בתור איש דגול מרבבה, בעל רוח נדיבה ושכל בהיר, חכם לב ומשכיל על דבר אמת — משכיל אמת, עפ"י הכרתו הפנימית, ולא מתמשכל למראית עין משום דרוש וקבל שכר...

והאיש הזה הוא אשר העיר את אהבת קאמינער הצעיר למדע ותשוקתו להשתלם באופן אחר ובדרך אחרת מאשר לפנים, ומאתו היתה הנסבה כי התחיל תלמידו להבים בעין בקרת על „התורה ועל העבודה" שלו, היינו על התלמוד ונושאי כליו, ולבלות את עתו על ספרי השכלה ומדעים שונים, למורת רוח אבותיו וכל בני משפחתו — וכל „בעלי בתי" עיר מולדתו הנדחת...

אבל לא ינום ולא יישן שומר בן־ישראל מן כל מרעין בישין... אבותיו נסו לדבר על לבו וליסרו על חטאתו — אבל לשוא, ויהי כאמרם אליו יום יום ולא שמע אליהם ויוסף לשקוד על ספריו החדשים ולפנות לבו ל„בטלה", ויבהילו להביא את השדכן — ובמרם ימלא להנער שש עשרה שנה העמיסו „רחים על צוארו" ויהי לאיש בעל כרחו. אבל גם הרפואה הבדוקה והמנוסה הזאת, אשר לא אחת ושתים הביאה את התועלת הדרושה לנערים „שובבים" אחרים, לא השיגה מטרתה הפעם. הבעל הצעיר לא חדל מלעסוק בלמודיו החיצונים כבתחלה, ואף כי לאשרו חבלים נפלו לו בנעימים ואשתו הצעירה, אשר הכירה לדעת את ערך בעלה, לא רק שלא עצרה בעד שאיפותיו הנעלות אלא גם היתה לו לעזר כנגדו לקרבו אל מטרהו. ויהי כאשר הציקו לו קרוביו — ויברח יצחק מעיר מולדתו, בשנה הראשונה אחרי חתונתו, לירושלים דליטא — המרכז הראשי של התורה והחכמה בעת ההיא בארצנו. משכילי ווילנא וחכמיה עם המנוח רש"י פין בראשם קבלו את ה„בורח" הצעיר בספ"י ויהיו לו לסתרה ולמורי דרך, כי בנקל הכירו את כשרונותיו ותשוקתו למדע ויראו כי ברכה בו ויתמכוהו ויקרבוהו אליהם. אולם לא ארכו לו הימים בווילנא, כי חותנו הפציר בו מאד וידבר על לבו במכתביו לרחם על אשתו העזובה והשוממה בלעדו ולשוב לביתו. ולא יכול קאמינער לראות ברעת אשת נעוריו, כי נכמרו נחומיו עליה וילך וישב לעיר מולדתו. פה היו כל עתותיו נתונות לעבודה קשה בלי הרף, כי היה מוכרח לפרנס את בני ביתו ע"י הוראות לשעות ויחד עם זה גם להשתלם בלמודיו ולהרבות ידיעותיו למען יוכל עמוד למבחן ולקבל תעודת מורה בבית הספר מטעם, כי רק אל המטרה הזאת שאף לע"ע בעת ההיא. ואמנם חפצו הצליח בידו ויקבל את התעודה מאת הקאמיסיא הפדגוגית בזיטאמיר וגם נתמנה אחרי כן למורה למודים עבריים בבימ"ד לרבנים בעיר הזאת [1]. בימים ההם התודע להסופר המנוח ר' אליעזר הכהן צווייפעל אשר היה גם הוא מורה בבימ"ד הזה ויתרועע עמו כידיד וחבר, כי היתה תכונת רוחו ודעותיו של צווייפעל, אחד מראשי חלוצי השכלת ישראל בארצנו, מתאימה לרוחו ודעותיו הוא, וישאר באהבתו אל החכם המצוין הזה כל הימים.

אבל בכל זאת עוד לא שקטה רוח קאמינער. הוא לא יכול להסתפק במועט הזה אשר השיג וישאף לגדולות ממנו ולא חשך מכל עמל נפשו עד אשר מצא את מבוקשו גם הפעם. בשנת 1859 בהיותו כבר אב לחמשה ילדים הלך לקיעוו ויכנס להאיניברסיטעט

---

[1]) אמנם עלי להעיר כי מן הידיעות השונות הנמצאות תחת ידי על אדות סופרנו המנוח לא יכלתי להציל דבר ברור אם באמת היה מורה בבימ"ד לרבנים עצמו או רק בבית הספר למתחילים אשר היה על ידו. ופליגי בה המודיעים: זה אומר כה וזה אומר כה.

שווייץ בהיותו זקן שבע ימים ושבע רגז — אך גם שבע תקוות טובות הנשקפות לעמנו מבעד הערפל המכסה את כל יקומו מסביב.

ד"ר יצחק בן אברהם קאמינער נולד בשנת תקצ"ד (1834) בעיר מצער לעבקיעב הסמוכה לזיטאמיר. אבותיו היו „בעלי בתים בינונים", אנשים פשוטים ותמימים, ישרים וי"א, חשובים ונכבדים בעדתם. עוד בילדותו התנכר הנער בשכלו הבלתי רגיל ובכשרונותיו הנעלים ויהי שעשועים לאביו ובפרט לאבי אמו אשר כבד מאד את הלמדנים ואדיר כל חפצו היה לקחת לו להתנים אנשים יודעי תורה ולגדל את נכדיו על ברכיה. אבות הנער לא היו מסופקים אף רגע כי הוא יהיה לרב ומורה הוראה בישראל ויתאמצו להשיג בעדו מלמדים טובים היודעים לכלכל משפט ילדים מצוינים כאלה ולמלא את כרסם בנפ"ת באותה המדה הדרושה למטרתו הנעלה. ואמנם בימים הראשונים היו אבותיו שמחים ומאושרים לראות כי חפצם הצליח בידם ושסוף תקותם לבוא, כי היה הנער נתון בכל לבו ונפשו אל למודיו ולא פסק פומיה מגירסא כל היום ויהי כמעין המתגבר. אך הימים הטיבים האלה לא ארכו להם, כי פתאם נוכחו לדעת שהמטרה אשר הציגו בעד ילד שעשועיהם ממנו והלאה ושתקותם היתה למפח נפש: המה ראו וכן תמהו כי פתאם לפתע, מסבה לא ידעו שחרה, רוח אחרת היתה עמו וישם לבו ללמודי חול ויתחיל לשקיד על ספרים החיצונים בחשק נמרץ ולעסוק בדברים „מסוכנים" לנער עברי המיועד להיות נברא רבא בישראל.

וממה אמנם היתה הנסבה להתמורה כזאת ברוח הנער ה„מתמיד", השם לילות כימים להגות ב„תורה"?

כבר הורה החכם דארווין הלכה בדבר טבע התולעים הקטנים זחלי העפר, אשר אף כי איש לא ישים לב להם בכל זאת תועלתם גדולה ונכבדה לכל יושבי תבל. אנחנו בוז נבוז להבריות השפלות האלה ונרמסן ברגלינו ואת זאת לא נדע כי הם, התולעים הנבזים האלה מזבלים ומדשנים את האדמה אם כל חי אשר העניק תעניק לנו מטובה ותנובתה נותנת לנו לחם לאכול ובגד ללבוש, כי הם יעבדוה תמיד למעננו בחריצות נפלאה ויעשוה לאדמה שמנה ופוריה ולא ייעפו במלאכתם אף רגע.

תולעים מועילים ורבי העליליה כאלה היו גם בתוכנו לפנים. שפלי־רוח ודלי־חמר, קטני המדה ובלתי נראים לעין, הם נפזרו לכל עברי הגיתה העברית, לכל חוריה וסדקיה, לכל ערי המצער וכפרים הנדחים של „תחום המושב" ויאירו את חשכם. הם היו שם למפיצי פרי עץ הדעת, לפוקחי עיני עורים ולמעוררי ישנים מתרדמתם. „תולעים" כאלה היו עפ"י רב באים מליטא לערי הנגב והיו נעים ונדים ממקום למקום בתור מלמדים ומדריכים את הדור הצעיר ופעולתם היתה רבה על התפתחות התורה וההשכלה בארץ ההיא אשר רב יושביה מאחינו היו לפנים אנשים פשוטים ותמימים, רחוקים מזו ומזו גם יחד. החזיון המלא ענין הזה עוד לא נתברר כראוי בספרתנו ועל זה בודאי יש להצטער.

אחד מהאנשים, דלי־פנים וגדולי־מעש, האלה נפל גם בחלק הנער קאמינער בתור „מלמד ליטאי", ומדריכו להועיל. המלמד הליטאי הזה היה תורני ומשכיל כאחד, ירא שמים בגלוי ושוחר תושיה בסתר. הוא תכן במהרה את רוח תלמידו, את שכלו וכשרונותיו וירא ברכה בו וידבק בו לאהבה אותו, ולעומתו גם תלמידו הצעיר השיב לו אהבתו אל חיקו ונפשו נקשרה בנפשו. זכרון האיש המצוין הזה נשאר בלב סופרנו המנוח בכל ימי

וראיתם כי העמידו את כל דבריהם, מטרותיהם ושאיפותיהם אך ורק על דין ה„השכלה" ויפיפותו של יפת; דרשו מעל כל „הספרים הקטנים בעלי השורות הקטנות" שבתקופה ההיא — ומצאתם כי מחבריהם כלם התנבאו בסגנון אחד: כלם חללו את „בערותם וסכלותם" של אחיהם בני עמם „יושבי חשך וצלמות" והללו את ההשכלה „בת השמים"; כלם הצטערו מאד על מיעוט מספר הדוקטורים והמודדים ועורכי הדין שלנו ויבטיחו את קוראיהם נאמנה כי כרב מספר האנשים בעלי התעודות האלה בתוכנו יגדל אשרנו, כי בגללם יוטב גורל כל העם האמלל וביה ישראל כלו יושע בעבורם תשועת עולמים.

רק איש אחד היה מסופק בזה מאד ולא האמין בכח הנפלא הזה של התעודות לרפא את שברנו ולהוציאנו למרחב. האיש הזה הוא — ד"ר קאמינער.

אחיו הסופרים הטיפו ל„חכמה ודעת" ויריעו בשמחה לא רק לקראת כל ילד היוצא מה„חדר" ונכנס ל„בית הספר", אך גם לקראת כל מעיל קצר, כל כפתור נוצץ וכל תאר־הכבוד הנתן כזר תפארה לשם בן־ישראל... רק את לב הד"ר קאמינער לא לקח שבי הברק החיצוני הזה, ולא עור את עיניו, אשר לא חדלו מראות נכוחה; על כן לא הריע ולא מחא כף.

עוד הראיש והראשון לדורשי השכלת עמנו, ר' יצחק בער לעבינזאהן ז"ל, זה „מענדעלסאהן הרוסי", שר „לכבוד שר־ההשכלה אובאראָב":

„עַל שֶׁמֶשׁ הַחָכְמָה סַךְ עָב נוֹרָא,
וַיְצַו אֵל — וַיָּקָם מוֹשִׁיעַ וָרָב,
כִּמְעַט נָשְׁבָה רוּחוֹ — וְהָיְתָה אוֹרָה,
וַיִּקְרָא הָעָם: עָבַר־עָב! עָבַר־עָב!"[1]

ואחריו החרו החזיקו כל מושבי בשבט משוררים ויצאו בתפים ובמחולות וישירו על אירופה ועל הציוויליזציא, על הבקר האור ברן יחד כוכביו ועל השמש בצאתו בגבורתו להאיר לארץ ולדרים במחשכי הגיטה ועל יפעת הדר קרניו ועל כל העולם כלו... ורק ד"ר קאמינער לבדו ראה כי עוד לא „עבר עב" וישר בסגנון אחר לגמרי ועל דברים אחרים לגמרי, ואיש לא ענה לעומתו בסגנונו זה ולא התרועע לחברה עמו בדעה זו, וישב בדד וידום כי נטל עליו...

האם לא מוזר הדבר? והאם לא נפלא הסופר בעל תכונה בלתי רגילה ומיוחדה במינה כזאת?

ואם יפלא דרך הד"ר קאמינער בספרותנו — עוד יותר יפלא כי לא נסה איש עד הנה לתאר כמו את תמונת הסופר האוריגינלי הזה ולתת לנו מושג נאמן מצורתו הספרותית של המשכיל האמתי והעברי המצוין הזה, אשר מלפנים היה שמו נודע ואהוב בין „קהל הקוראים" ובאחרית ימיו כמעט שנשכח מלבם, אף כי הוא לא חדל מלהעניקם מפרי רוחו, רוח לאומי נלהב מאין כמוהו, עדי רגעיו האחרונים, אשר השיגוהו בין מצרי הררי

---

[1]) עיין „אשכל הסופר", קבוץ שירים, מכתמים, מליצות וחידות מאת ריב"ל, הוצאת ב' נאטאנזאהן. ווארשא, תרכ"ג.

משורר לאומי.

מה נבקש מחוקרינו? — נחפשה דרכינו ונחקורה.
למשוררינו מה נבקש? — שירו לנו משיר ציון.
(ד״ר י. קאמינער).

לו חפץ חרש־ציר בעל דמיון לתאר בשרד על הגליון את דמות דיוקנה של שטת הסופרים העברים בארצנו במשך העת משנות השלשים עד השמונים למאה העברה ואת תבנית מהלך הספרות העברית בכלל במשך חצי יובל שנים ההוא — לא היה הדבר הזה כבד ממנו מאד לעשותו: תבנית דגל גדול אחד בראש הגליון, המלה „השכלה" באותיות בולטות ומזהירות עליו מלמעלה וקהל סופרים אוחזים בחזקה ביד הדגל מלמטה, — זו היא כל התמונה אשר על החרש לתאר, זו היא חתם תכנית כל עיקר הדעות והשאיפות והמגמות של כל חכמי לב בעמנו בימים ההם, אחת לא נעדרת, ואידך פירושא הוא אשר נקל מאד לגמרה.

הדגל הזה — הוא דגל מחנה המשכילים העברים שהולידה והקימה לנו העת „הנאורה" ההיא בארצנו; המלה הזאת — הוא הכוכב היחיד אשר הזהיר על שמי ספרותנו בזמן ההוא, וקהל האנשים אשר מתחת לדגל — היא אספת חלוצי צבא „הציביליזציא האירו־פית" ולוחמי מלחמתה בתקופה ההיא, קהל גדול הוא: בו סופרים גדולים וקטנים, ענקים ונמדים, אריות שבחבורה וצעירים באלפים; אנשים אשר מתחלה לא משו מאהלה של „תורה" ואחרי כן סרו מן הדרך ויתמכרו בכל נפשם „לחכמות חיצוניות", ואדונים שמעודם לא ישבו לא „על התורה ועל העבודה" ולא על שום „חכמות" שבעולם ושכל רכושם הרוחני קנו בעמדם על רגל אחת; משכילים אשר בעצב ושממון, ברמעות וב„קרבנות" הולידו את דעותיהם ומערכי לבם ומתמשכלים אשר כעורים הלכו שבי אחרי רבי החובל ואשר חכמתם היתה להם רק מצות אנשים מלומדה; אנשים בעלי נמוס ודרך ארץ ואנשי ריב ומדון, בעלי לשון מדברת גדולות וידים קצרות מעשות תושיה, הכל יכיל הציור הזה וכוללם יחד.

רק מקום איש אחד יפקד בין הקהל הגדול הזה, רק כבוד סופר אחד לא יחד ביניהם. האיש הזה — הוא ד"ר יצחק קאמינער.

פה על התמונה נקבצו ובאו כל „אוהבי ההשכלה החדשה", כל המולי"ם והעורכים והמחברים והכותבים והמכתבים למיניהם, אשר רוח אחד קבצם ויאגדם לאגודה אחת, כלם חגורי קסת מלומדי מלחמת ה„אור" עם ה„חשך" במחנה ישראל.

ושם, בשולי הגליון, עומד מרחוק האיש המוזר הזה; הוא עומד לבדו ואין איש עמו; בת־צחוק קלה מרחפת על שפתיו, הוא מביט בחמלה ובמנוד ראש על הנאספים מכולו וכמו חפץ לקרא אליהם: „רקדו, רקדו לכם לפני העגל הזה! ועוד נראה מה יהיו חלומותיכם!"...

כי שאלו לשטת הסופרים העברים בזמן ההוא, למרכז נקודתה ותכונתה הכללית —

„אינך ראוי!... אני לא אוכל לשבת בודדה בכפר... אינני חפצה" גמרה בהחלטה. שגרשון נבעת מפניה. הוא היה מהאנשים שאינם מזלזלים בדעת נשותיהם ובעצותיהן. הוא היה אוהב תמיד להועץ עמה ולשמוע בעצתה, אבל בנוגע לפרנסה — היתכן שישמע בקולה?

הן למי כל עמלו אם לא למענה ולמען הילדים אשר ילדה? „היא איננה חפצה עתה, אבל תתרצה למחר! תראה ותדע והתבושש מפני עצמה, בהזכירי אותה, כי לא האמינה בי, שאהיה ראוי למשרתי החדשה".

ובב"ז, ביום השני, כשנסע אל הכפר, והאדון דבר עמו על אדות העתקת מושבו— מצא לנחוץ לספר לו הציו בלגלוג וחציו לשם דבור בעלמא, שהפלונית שלו יראה לשבת בכפר מבני הבדידות.

„פתיה, ענה האדון בחסד נדיבים, וכי בכפר אין במה לבלות עת? אבל יש לי במה לפתותה. מחר אסור אל ביתכם".

והאדון אמנם לא שכח הבטחתו, וביום מחר עמדה מרכבה רתומה לארבעת נשרים לפני בית גרשון, והאדון בכבודו ובעצמו ירד ונכנס, והתודע אל שרה לאה... „הוא התנהג כאדם פשוט, כפר גרשון אח"כ בשבחו, אכן זוהי נדיבות". ואחרי שבתו עמם כשעה, קם על רגליו והביט על שעונו, והודיע שהגיעה העת לנסוע. הוא קרב ויאחז ביד שרה לאה להושיבה במרכבה.

שרה לאה הרימה את עיניה לגרשון.

„הצילה!" היה פרושו של המבט הזה: „הצילה, בעוד עת!".

אבל גרשון לא ראה את המבט הזה, ולו גם ראה, כי גם אז לא היה מבין: הוא לא ידע שפת עינים.

וכשנסעו ובאו אל הכפר — — — —

יהודה שטיינבערג.

לעאווא י"ד אלול.

„איזו חנות? — הוא עונה בגערה שיש בה קרטוב של גאות —: אני בא לשרת בתור עקנם אצל אחד מבעלי אחוזות בכפר!".

לב שרה לאה, שלא שקט עוד לגמרי, החל לדפוק בקרבה, בלי דעת בעצמה כל סבה נכונה לדבר.

„וכי ראוי אתה לאותה המשרה? היא מנסה לשאל מן הצד, בתקוה לשמוע תשובה על דבר, שאיננה שואלת.

„שטיא! הוא עונה לה בגערה של חבה: כלום ראית מימיך יהודי — בעל אשה ובנים, שלא יהיה ראוי לאיזו משרה? וכי לעמוד בחנות כל היום ולמוד עשר אמות קמוצות מתשע אמות מדויקות — דבר נקל הוא בעיניך? צריך הייתי להרויח עשרים רובל לחדש, והייתי ראוי לכך; ופה קצבו לי ארבע מאות לשנה ובית לדור בכפר ועצים להנור ומים כדי צרכי ושלש קילות קמח — ולא אהיה ראוי למשרה?".

„ומי הוא זה בעל האחוזה?" שאלה בקצר רוח.

„איש צעיר לימים ברים גריגרוויטץ ממשפחת הקויפמנים הגדולים. בלי ספק שמעת על אדות הקויפמנים! אומרים שהוא נסע לכרכי הים, והביא משם תעודת מומרים... אבל לנו אחת היא; הוא ערב בדבר, בנוגע לישיבתנו בכפר... הוא חכר בסביבות העיר עוד כפר אחד".

שרה לאה אחזה בידות המטה, שעמדה אצלה. היא חשה שהאדמה תתמוטט תחתיה.

גרשון התפלא על קור רוחה של אשתו למשמע הבשורה, שהוא קוה כי תשיש עליה. „אשה היא אשה" הוא מחליט ודן אותה לכף חוב: „מה לה — ולדאגת פרנסה? לפרנסה ידאג הבעל! לה הן מן המוכן!" אעפ"י שידע בה, כי לוקחת היא תמיד חלק בדאגותיו, ואיננה כלל מן הנשים האוהבות לקחת רק מן המוכן, אך נפגע מקרירותה, לא נמנע מהוציא עליה משפט מעוקל. הוא לא דבר עוד עמה מאום בענין הזה, ויצא את הבית מעט נזוף.

שרה-לאה נשארה בדד, והיתה שמחה בדבר. בפניו לא מצאה את לבבה גם לחשוב על אדות הענין הזה. עתה תוכל לחשוב דיה, ואיש לא יפריענה. בלבה התעוררה שאלה: מה יש לה לעשות עתה? היא הרגישה בחוש-קדום המסוגל לפעמים לנשים, ותקיף את כל הפוליטיק של קויפמן... וגם הכירה חוב בנפשה לעשות דבר מה. היא חשבה הרבה על הדבר, גם נסתה להרגיע את רוחה: אולי באמת צריך הוא לעקנם נאמן וחרוץ? וגרשון שלה הוא באמת אש להבה! כל יכול ויודע את הכל! ועל הכל הוא איש ישר ונאמן... היא חשבה ומצאה, שכל מכוערי הפנים הם חרוצים נאמנים ובני מזל... והפרנסה באמת טובה היא... ובחשבה בדברים האלה, היא חשה איזו נחת-רוח מוזרה, איזה ענג נפרז. אבל מפני אותו הענג ואותה הנחת בעצמה היא נפחדת ונרעשת. היא מרגישה בעצמה, שחפצה היא ומתאוה שיקום הדבר.

היא נשקעה ברעיונותיה, ופתאם קמה על רגליה. נכר היה, שהיא מתכוננת לדבר גדול. ובמצב כזה עמדה על רגליה, עד ששב גרשון מן הרחוב.

„גרשון!" קדמה את פניו: „הפרנסה, שאמרת, לא לנו היא. אמור לחברן שלך, כי... כי אינני חפצה... כי אינך חפץ!".

„מדוע זה?" שאל נבעת.

עברו חמשה שבועות מעת שנפלה למשכב, ושהרופא כבר התיאש מחייה.

ואז יעצה אחותה לבקש אחר איזה שדוך הגון... והיא לא מאנה וגם לא הסכימה. ואחותה בקשה ומצאה את גרשון — צעיר בן שלשים משרת באחת החנויות הגדולות ומקבל שכרו עשרים רובל חדשי.

שרה לאה נשאה לגרשון. בתחלה לא יכלה לשכוח את בריס קויפמן אעפ"י שנשואיה עם גרשון היו תחת החופה ובשבירת צנצנת. אבל מכיון שילדה לו את הילדה הבכורה, החלה לשכוח את כל „הענין", ותקשר אל בעלה. היא החלה גם לאהב את גרשון, כמו שצריכה אשה עבריה לאהב את הבעל, את אבי ילדיה.

כמדומה לה, שכבר שכחה כליל את הכל. אבל יום אתמול, יום אתמול! למה זה עלה על לבה פתאם ללכת אל המקולין בעצמה? מדוע לא שלחה את נחמקה?

והיא מתנודדת על משכבה מצד אל צד, מתאמצת להסיח את דעתה מכל הענין ההוא, ומעלה על מחשבתה את גרשון. היא מכירה חטא בנפשה, שענתה אותו היום על חנם ומתמלאה עליו חמלה: „הן גם בלא זה אמלל הנהו! זה שלשה ירחים מעת שנשבר מטה לחמם. אדון החנות שמט כספים, והחנות נסגרה. עד ימי הפורים התפרנסו עוד במעט הכסף, שנשאר בידם מן הימים הטובים. מן ימי הפורים ועד אחר הפסח התפרנסו בהקפה. אלהים יודע מה יעשו ליום מחר... והיא חפצה לקחת חלק ביסוריו ודאגותיו של גרשון, אבל לשוא! אותה התמונה איננה זזה מנגד עיניה.

היא קמה בבקר ממטתה ותקו כי דאגות היום וצרכיו יחרישו בקרבה את הרעיונות, שהיא אינה חפצה בם... נדמה לה, שהיא צריכה ללכת לאיזה מקום. היא נחפזת ומתמהרת... היא מוצאה לה דרכים רבים ונחוצים... אבל כל הדרכים הללו מובילים על פני בית המלון ההוא.

ראשה יכאב עליה מאד. היא חשה חום מרבה בפניה; כעין רטט עובר על כל גופה. „עוד זאת חסרה לי, נדונה היא בנפשה, לפול למשכב... ולדבר מתוך חומי... ואז יודע לו הכל".

פעמים מספר החליפה את בגדיה, וכמו בלי כונה עברה על יד הראי... ותבט בו בחפזון... ותכון לצאת... ובאחרונה העיפה עין על הערש ועל הפנים הקטנים והיפים המציצים משם... הילד צחק צחוק משונה מתוך חלום נעים.

„אלהים עמך! יהי רצון שיהי למובה!" מהרה ותלחש עליו, ותלק את מצחו לסגולה; ואחרי רגע של מחשבה, פשטה מעליה את בגדי עדיה, ותשב — אם על ערש פר, בטנה.

היא נלחמה ותנצח... היא הרגישה, שהוקל מעט מעל לבבה. עכ"פ יכולה היא עתה לחשב על צרכי ביתה; וגם נזכרה, שצריכה היא לתקן כתנות בנה הקטן, ותקח מחט ומספרים בידה, ותשב על עבודתה אצל הערש.

היא ישבה כשתי שעות עסוקה בעבודתה, ופתאם נפתחה הדלת, וגרשון נכנס-נחפז ומתעסק. איזה צחוק ששון נראה על פניו... נכר היה הדבר, שיש בפיו בשורה להגיד לשרה-לאה. הוא מחכה רק, שתשאל אותו על הדבר. שרה לאה כוננה אליו את שתי עיניה, כאומרת: „כלה דבריך, ותן לי מנוח!".

„הודי לאלהים, שרה לאה! — איננו יכול לכבוש את בשורתו —: באתי על מעמד פרנסה!".

„החנות נפתחה?" היא שואלת מתענינת.

גם אברהם בעצמו נהפך לקל גמור. הוא נסע עמו פעם אחת בשבת מבעוד יום לצוד ציד.

ואחרי כן?.. ואחרי כן הגיד לה פתאם באזניה, שהיא יפה מאד כשושנת הכפר. והדברים האלה, היא זוכרת, היו קשים לה לשמוע בפעם הראשונה.

ואחרי כן החל פתאם לספר באזניה את מסקנתו והחלטתו, שהוא החליט בנפשו לשאת אשה דוקא מבנות העניים ומשאינן מלומדות, כי רק בין בנות העניים הוא מקוה, למצא לב תמים ואהבה טהורה; כי כל בנות העשירים והמלומדות — מדותיהן מקלקלות, אהבתן מזויפת, ויפין מלאכותי.

והדברים האלה — היא זוכרת — היו ערבים לאזניה.

ואחרי כן שיח ביער... בגן תחת התפוח המצל... שחיה על הנהר באני שיט... ועוד הפעם לקוט ענבונים ביער...

הוי, הערב ההוא!... ביער הלז!... נגדה נא לפני העצים האלמים... לנוגה הירח החרש נפל על ברכיו ויבטא את המלה הנפלאה... והיא שמעה... שמעה את פתרון חלומותיה, אשר לא הרהיבה בנפשה בכל העת ההיא לחשוב על זה בהקיץ ובמחשבה ברורה...

והדבר כבר חדל להיות סוד בבית גיסה, אעפ"י שהיא לא ספרה להם מאום על אדות הענין הזה: הוא חפץ, שישאר הדבר לעת עתה בסוד.

„אוי, ימים נעימים! הוי חלומות!".

והוא הרחיק ללכת... ופעם אחת בטילם ביער, הרשה לעצמו בקלות ראש יחוס קרוב יותר מדי. היא הזכירה אותו, כי עוד יש עליהם לחוג חג-ערב תחת החופה.

עד כמה צחק אז עליה, עד כמה לעג להתמימותה: וכי עודך מאמינה שמלאך הזווגים לא יפרש כנפיו עלינו, בלתי אם נשבר צנצנת תחת סמרטוט מתוח על ארבעה כלונסאות?".

אבל אז נעור בה איזה כח מתנגד, אעפ"י שבלבבה מצאה את דבריו צודקים. החופה, הטבעת וכל סדר הנשואים הוא צרמניה ביתר הצרמניות, שהיא כבר למדה ממנו ללגלג עליהן ולמאס בהן. אך יותר שנתנה לדבריו צדק בלבה, יותר חזק בה כח ההתנגדות. היא לא ידעה אחרי כן, איך עמד בה רוחה להתנגד לאיש, שהורגלה בכל העת ההיא לראות בו את הטוב שבאדם, את החכם שבאנשים ואת היקר לה מנפשה? איך יכלה היא, החשכה, הכפרנית, לנצח אותו?

היא גם לא שמעה עוד את קטועי דבריו, שנזרקו מפיו — חצים ברגז, וחצים בהתול... המה נפרדו...

ואחרי כן... הוי, רעיונות! זכרונות מרים ומתוקים!...

הוא פיסה... והיא התפיסה... ומאז החלו חיים של תענוגים — תענוגים באין גבול וקץ. היא אמנם סבלה והתענתה מאד בליל הפרוד! כמעט שיצאה מדעתה עד בקר! אבל שכר הימים שאחרי כן היה מרובה מאד: היא נשקעה בחיי ענג: חכוי לרגע בואו, טיול, שיוט על הנהר, ערבים ביער, צער הפרידה הנעים למספר שעות לילה הקצרות... לא, לא הספיקו לה כמעט עשרים וארבע שעות במעת לעת — לכל אלה.

ואחרי כן אותו הליל של נדודי שנה, וראיון שלו בבקר אחרי הליל ההוא. ופתאם הפסיק את בקוריו... ופתאם שלח לה שלש מאות רובל בלי כל מכתב... ופתאם נסע בלי ראות פניה... ופתאם חלתה במחלה עזה, וכששבה לאיתנה ספרו לה, שכבר

לה מהוריה, בלתי אם יופי נפלא ומיוחד, שנערות ישראל מצטינות בו לפעמים, מאותו היופי, שאם תסתכל בו ותנתח את שרטוטי הפנים, אינך מוצא בהם כל יופי; אך בעל כרחך צריך אתה להודות, שאינך יכול להסיח דעת ממנו, שאיזה קסם של סוד ממלא את כל לבך, ומושך את עצמך אליו. אתה מוצא בפנים האלה כעין הוד מתגרה, כאלו הם אומרים לך: „על אפך ועל חמתך יפים אנחנו!... מלבבים אותך!... ואתה — נס נא לגנותנו!".

ובעלת הפנים האלה לא ידעה בעצמה את יפיה עד שלחשו לה על אדותיו באזניה. היא גדלה בבית אחותה הבכירה בכפר. גיסה אברהם ריכטר שרת אז במשרת „עקנם" באחוזתו של היהודי העשיר הירש קויפמן בכפר ההוא. בנו ברים גרינגרוויטץ קויפמן היה אז סטודנט בפקולטט לפלוסופיא, ובימים ההם ימי חפשה שב אל הכפר לבלות עתות החפש בבית הוריו.

היא זוכרת עוד גם עתה בזכרון בהיר ומפורט, איך נפגשו שניהם בפעם הראשונה על יד הנהר... הוא נגש אליה בלי כל אמתלא, והתודע אליה, והיא, אעפ"י שאדמה אז מבשת וחשה חום גדול בכל פניה מחטמה ועד תנוכי אזניה — והשקיעה את עיניה באדמה — בכ"ז מצאה לה העת להביט בו ולראות שיש בו תפארת בחורים.

ומאז התחיל לבקר יום יום בבית גיסה. בימים הראשונים לא היו בקוריו נעימים, לא עליה ולא על אחותה ועל גיסה. המה היו נמצאים תמיד במצב מאנס ומשעבד בפניו. המה הרגישו, כי בנו של האדון נותן לחמם יושב בביתם. גיסה היה עומד על רגליו בכל העת, שהוא היה יושב בביתו. אחותה לא ידעה למצא את דרכה ומנהגה עמו: אם לא תכבדהו בכבודים והגשת מטעמים לפניו, כמו שהנמוס דורש — יהיה אולי הדבר כעין זלזול בכבודו; ואם תכבדהו, צריכה היא לכבדהו לפי ערכו, והדבר הזה יכול להזיק לפרנסתה לכשיגיעו הדברים לאזני האדון ואמר: „בלי ספק גנב הוא אברהם זה, אם יש יכלת בידו לפזר ממון על כבודים".

אך לאט לאט עלה ביד הצעיר „הנפלא" הזה להרגיעם ולקנות את לבבם. „אין בו אף קרטוב של אותה העריצות והגאוה, שיש באביו" — היתה אחותה מספרת בשבחו; „אתה יושב עמו, כעם אנוש-כערכך" — היה גיסה משבחו: כמי שאיננו מלומד כלל.

בקוריו התחילו להיות רצוים בבית אברהם. בכל ערב עמדו וחכו לקראת באו ואם קרה מקרה, שאחר לבא, היו הכל עוגמים ובודדים. הוא היה מעסיק את האנשים הפשוטים בספורים וענינים רמים. ספר באזניהם על דבר „שויון זכיות" ו„חפש", על „העריצות והעבדות", „ההון והעבודה". הוא ידע איך להטעים להם את הדברים.

„מי יתן, והיו כמוהו כל אדני האחוזות!" היה אברהם נאנח ואומר שלא בפניו „אשרי לעבדים, שישרתו אצלו, כשתבא אחוזת אביו בידו".

בקוריו בימי השבת היו עוד בלתי רצוים בבית אברהם, מפני שהוא היה, כמובן, חפשי קיצוני בעניני דת, ולפעמים היו באים על ידו לידי חלול שבת. היא זוכרת עוד, כמה קשה היה עליה בפעם הראשונה לצתת צתה ביום השבת להבעיר את סגרו... אבל אחרי כן היתה עושה את הדבר ברצון טוב. גם היא בעצמה היתה מעשנת, כשדרש ממנה את הדבר.

וכי רק היא בעצמה הקלה אז בעניני דת? כמה פעמים לא ברכה אחותה על הנרות בע"ש בין השמשות, מפני שהוא סר אל ביתם מבעוד יום, וישב עד חצות לילה, ובפניו היא בושה להדליק נר שבת.

המנגינה נגמרה, והזקן עודנו שקוע בחזיונו. ופתאם התעורר ויפול על צוארי בנו: „לא חמדת שני אתה, בני! אך „אבי כל חמדת"... מקור הנגינה!

שרה לאה.

שרה־לאה שרויה היום ברגז. היא מכה את ילדיה, מקללת את גרשון — בעלה, אעפ"י שאין זה מטבעה. גרשון בעצמו מודה תמיד על הדבר ומתפאר בה, שהיא אשה— „בלא מרה". אדרבה, יש אשר הוא כועס עליה ושופך על ראשה קיתון של בוז ונאצה, והיא שומעת את עלבונה ושותקת. היא מלמדת עליו זכות במקרים כאלה: „פרנסה שמידי בשר ודם, אל אחטא בשפתי!... בלי ספק המרה את רוחו אדון החנות, שהוא משרת בה. ומה יעשה, בעניו? הילך ויבקש לו אשה מן השוק לשפוך עליה את כעשו העצור?!"

אבל היום היא יודעת בעצמה, שהיא איננה מתנהגת כאשה עבריה... והכל — ע"י מה שעלה פתאם היום בלבה ללכת בעצמה לקנות בשר במקולין! וכי לא יכלה לשלוח את ילדתה נחמ'קע?"

„ולא המקולין אשם בדבר. אך בית המלון שעל הדרך... ולא בית המלון — כי אם האורח, שישב שם על יד החלון והביט החוצה".

היא הכירה אותו תכף. הכירה אותו בשכמיו, בטרם ראתה את פניו, בקוצות ראשו הנוצצות, בצוארו הקצר, בערפו...

ופתאם באה תאוה בלבה להשתעל... השעול הזה למה היה לי?... הוא שמע את קול השעול הזה והפנה את פניו אליה... ודקרה במבטיו החדים... הוי, יודעת היא מכבר, עד במה מכאיבים המבטים הללו... „נראה שגם הוא הכירני".

היא היתה שמחה שיצא גרשון את הבית, וגם ילדתה נחמ'קע בת חמש שנים נלאתה לשמוע את קללותיה, ותצא להשתעשע עם ילדות השכנים; גם עזריאליק הקטן ילד בן שנה נבעת מפני גערת אמו, שלא הרגל בה, והוא שכב בערשו — מתחבא תחת מכסהו ומצחק עם שביב שמש האביב, שהתגנב אליו מבעד להלון. שרה לאה חפצה להשאר בודדה. כפעם בפעם היא מחלפת את מקום שבתה מפנה לפנה; יושבת וקמה — יושבת וקמה... היא חפצה לקום וללכת, בלי דעת אנה ללכת, ואך לבלי לעמוד על מקום אחד.

כה התנודדה כל היום. ובערב עשתה את עבודת ביתה בחפזון וכמו מאונס; הציעה שלחן ומטה לפני בעלה, הבריאה ותשכב את הילדים, ותשכב גם היא במטתה— אבל היא איננה יכולה לישן, התמונה ההיא עומדת ומרחפת נגד עיניה...

שבע שנים עברו מן העת ההיא... היא חשבה, כי כבר נרפאה מן המכה הקשה ההיא; אבל המכה הישנה ההיא חזרה ונעורה. היא מרגישה את עצמה היום צעירה לשבע שנים תמימות... כאלו לא נשאה עוד לגרשון ולא ילדה לו את נחמ'קה ואת עזריאל'קה.

והיום ההוא עומד לפניה כמו חי.

היא היתה אז נערה בת שבע עשרה שנה יתומה מאב ומאם; כל נחלה לא נשארה

אבל הוא איננו מצטער עוד כ״כ על כל זאת. הוא איננו מצטער עוד בראותו ברק מעור עינים ואיננו שומע אחריו את קול הרעם... הוא גם לא הצטער, עת נפל בנו על צואריו ולא שמע את קול בכיו. אך בדבר אחד עמוק צערו מני ים: הוא לא יוכל לשמוע מנגינותיו של „חמדת השני" — משאת כל תקותו, חלומותיו בכל השנים האחרונות.

ובערב ההוא נאספו אל ביתו כל נכבדי העיר. גם „זיסיא בעל תכסא׳, גם חתנו של השו״ב — לא יכלו לעצור בנפשם לבלי לבוא ולשמוע במנגינית „דן", שהוא ינגן היום בתורת „נדבה" — חנם לבני עירו. „זוסיא בעל תכסא׳ כבר עשה קנוניא להדיח את ברמברג מעל מקומו ולקבל את דן שלהם — תמורתו.

קלמן הבין את הדברים, אף שלא הודיעו לו דבר מכ״ז. קנאתו התקררה אל מתנגדיו, בראותו אותם בביתו. הוא, לא לבד שמחל להם בלבו על עלבונו, אך נכון היה לחבקם בזרועותיו בעד הכבוד הגדול, אשר חלקו לדן שלו: „סב״ם, המה מנגנים מצוינים! בעלי חוש וטעם... כח הנגינה לא דבר קטן הוא... המה אנשים נכבדים, בעלי מדות טובות..."

והוא יושב הרחק מעט מן המסבים ומשקיע את מבטי עיניו בפני דן... הוא חפץ להבין מתנועות פניו את מה שהוא מנגן. אבל הדבר איננו עולה בידו. הוא ראה מעל רשמי פני השומעים, מעל שפתותיהם הפשוקות, מעל עיניהם הרטובות, וחגיגת פניהם — שרנצי התיכם כדונג, שהוא מעסה בם, כאדם שמעסה במשארתו. אין כל פלא בדבר, הוא ידע זאת מראש... אבל מתאוה הוא מאד לדעת, מה הוא מנגן?

הוא מבקש את פתרון שאלתו על רשמי פני השומעים... דומה לו שעיד מעט רמצא... הוא מצרף רשמים לרשמים, מעורר את ציורי זכרונו... הוא מצא איזה ציור מטושטש, בלתי בהיר דיו. חסר עוד דבר מה.

עפ״י מקרה נפגשו עיניו במחזור, שהיה מונח על השלחן — פתוח לפני אחד האורחים בלי כל כונה לדבר. הוא הביט — ולעיניו נוצצו המלות ו„נתנה תוקף". בבות עיניו התרחבו פתאם... הרשמים הצטרפו בתמונה יותר בהירה... הוא מצא את החידה, הוא רואה עתה ברור בתנועות שפתי דן, בנדנודי לשונו — בכל... כן, הוא מנגן „ונתנה תקף!".

והוא מותח עוד יותר את עיניו, כאלו מתאמץ לשמוע בעינים... ולפניו עומד „חמדת הזקן" על העמוד... ומעין השירה נובע מתוך פיהו... ולשונו חותכת: „מי בחיים ומי במות" והוא מפיח חיים במלות המתות... והוא, קלמן, שומע... כן, הוא שומע בהיר היטב.

הוי, הנועה עברית!... רכה!... שוקעת!... חודרת!... הוי, מעברים! פרורים! דכדוכי נפש!...

דמעות — דמעות התחילו מתגלגלות מעיניו השקועות בפני דן.

האורחים התחילו להסיח דעת מן הנגינה, ויביטו אל קלמן. עקומי פני הזקן ודמעותיו ענינו אתם. בתחלה לענו לחרש בלבבם; אבל בראותם את עיניו התחובות בדן, את דמעותיו הנוזלות תכופות, ואת הרך הנפלא השפוך על פניו — הביטו משתוממים זה אל זה.

„האמנם שומע החרש האמלל את מנגינת בנו?".

הוא ירד מעל הבמה. חיש שכחו את ה„ולוך" של „יעלות" שלו, את ה„לירה" של „קרוין מחומר", את המרש של „ויאתיו כל" — את הכל, את הכל שכחו, כאלו קלמן ודנצי היו רק חלום ליל.

אבל הוא יודע, שקלמן איננו חלום; קלמן לא היה חלום; לבבות רבים הרך קלמן עד לבכיה; לבבות רבים היו דופקים במנגינותיו. הוא מאמין בעצמו גם עתה, וכשנכנס אלול גם עתה, אף שאין לו עוד כל עמוד, היא מוסיף שמירה על צוארו, וחוזר על הסליחות, ומעביר על המחזור, ומסדר בפיהו את ה„נתנה תקף". הוא מאמין בעצמו, שגם עתה קלמן הוא—קלמן, אך הקנטרים הללו בכפותיהם היפות אשמים בכל.

ואז היה מתחיל להיות בדיעבד שבע רצון, שבנו דן עשה מה שעשה.

הוא התחיל להתנחם, כי יעברו הימים ו„דנצי" ישוב אליו מֻכְתָּר בכפה ואז ידעו הקנטרים העברינים האלה, ההומים כדבים בלי כל מתיקות — ידעו מהו קנטר, ואיך מזמרים מתוך הכתב!

ואחרי כן היה מודה בפני זוגתו, שהוא מוצא תענוג גדול לקרא את מכתביו של דן: „היא מודיע, שכבר עזב את הקנטר הזיבנברגי, ויבא לאחר... הוא מודיע, שהוא מנגן כבר מתוך הכתב. לכשיבא הביתה, ואז בלי כל ספק הכל ישנה לטובה — אז אפקיר למען הדבר הזה לילות שלשה או ארבעה ואלמד גם אני את המלאכה הזאת לנגן מתוך הכתב. יודע אני כי שיותר מלארבעה לילות אינני נזקק".

„דנצי מודיע, כי הוא הולך ועושה חיל". — „הדושים הוא מגלה לי. מלגלג קלמן באזני אשתו: הלא אני נבאתי עליו מראש".

דנצי החל לשלוח לפעמים תכופות מִשען כסף; והכסף באמת נחוץ לו בעתים הרעות הללו, אחרי שכל אוהביו ומעריציו בגדו בו.

„אבל מה זה? דנצי מודיע, כי גמר בדעתו להכנס אל הקנסיסטריום, להשתלם בחכמת הנגינה! הדבר הזה למה?! וכי „פסטרנק", ה„בעל בית׳ל" או „חמדת הנודד" למדו בקנסיסטריום?! כמה זרים מעשי ילדים! עושים מה שלבם חפץ, ואינם נמלכים באיש!" אבל הדבר כבר נעשה. וצריך להחל ולחכות מחדש.

והוא מתחיל ומחכה. בשיחותיו עם הבריות על אדות מקור הנגינה, הוא שנה את דעתו מעקרה. הוא דורש עתה בשבח הקנטרים המלומדים תלמידי הקנסיסטריום, שהיה תמיד מגנם. מיום שמת „חמדת" שלו, הוא מתאנח ופוסק, נסתמה הנגינה הנובעת מתוך הלב; ורק בין הקנטרים מן הקנסיסטריום יש עוד מעט נגינה אעפ״י שהיא מתוך הכתב; אבל גם ביניהם יש מדרגות: יש למשל חמורים מלומדים כ„ברמברג", ויש מנגנים אמתים כבנו למשל. הוי, מה מאשר היה הזקן, לו יכול לראות עתה את „דנצי שלו"! ולא רק לראותו, אך גם להראותו! יראה הקצב הגס ויתבושש ויכרע על ברכיו לבקש סליחה ממני! והחמור הנוהם הלז — ברמברג ישים בעפר פיהו, ויודה בעצמו שהוא -- ולא כלום!"

„בא יבא, ויראו!".

וסוף כל סוף הנה הוא בא.

הוא בא — אבל באחור זמן מעט. לא זכה האמלל לשמוע מנגינות בנו „דנצי", „חמדת השני". קצת מזקנה וקצת ממחלת הטיפוס, שחלה בעת האחרונה — נתחרש האמלל מספר שבועות לפני בא דן. הרופא מצא, שתפי אזניו נתקלקלו לגמרי. הוא לא ישמע עוד לעולם לא את קולו שלו ולא את קול אחרים. חלק אחד מחמשה בחיים — מת בעדו. והחלק הזה היה לו הטוב שבחלקים.

„דנצי" שלו אפילו בממפיל — כי אז היו כל ה„דייטשענים" הללו נמסים בדמעות, והיו מואסים בכל הקנטרים הזיפנים: ולפעמים לא היו נמנעים מספר את שבחו בפניו, והיו מכתירים אתו בשם „חמדת שני", אף שהם לא ראו מעולם את „חמדת" ולא שמעו בקולו, אבל כבר ידעו אותו למדי מפי קלמן, שהיה מעריצו תמיד באזניהם ומספר להם את נפלאותיו.

אבל בעתים כאלה היה קלמן ציחק בצחוק של התבטלות ומניע ראשו ביאוש: לא, אחים, לא־אני! זה יהיה „חמדת שני" — היה מראה באצבע על „דנצי" — ולא אני.

ואפילו כשספר אל עירו הקנטר המשונה מזיבנברג עם „טררליו" שלו ושר את ה„יחדשהו" החדש, שהיתה בו באמת מעין נגינה מתוך הלב — הכל הודו אז, שהיחדשהו הלז היה כל כך נפלא רק מפני ש„דנצי" שלו הצטרף אז עם ה„טררלים" המשוררים ועזר לו.

כמה ימים הצטער אחרי כן על שנפתה אז לבקשת הקנטר, והרשה ל„דנצי" לעשות את הדבר!

ומאז החלו לו ימים של צער ודכדוכי נפש... „דנצי" ברח בלילה. הוא נלוה אל הקנטר, ה„גזלן" ה„זבנברגי". אחרי ימים מספר קבל ממנו מכתב. בו התנצל על בריחתו.

„חשקה נפשי לשאוב ממקור הנגינה", כתב הפתי הקטן, שעוד לא מלאו לו אז שבע־עשרה שנה. הוא מצא מקור נגינה! כמה מגוחך מעשה ילדות! שמע — דאָ... סי... רע... רע, דאָ, פאַ" וחושב שזהו מקור הנגינה!

„זה כבר לא ארע מנוח בנפשי — כותב הפתי הקטן — חש אני איזו תביעה בלב, איזו משיכה, שאיני יכול לעמוד בפניה... אמלל הייתי, לו הייתי נשאר בעירי; ואתה אבי, בודאי אינך רוצה, שאהיה אמלל. בודאי תסלח לי את הדבר. לכשאבא אל מטרתי, אשוב אליך אבי".

את מקור אביו עזב, וילך לבקש לו מקורים!

הוא כעס אז מאד על בנו, ולא יכול סלח לו. הוא חש, כי הורע מזלו. באותה שנה החלה לנגדו המחלקת הגדולה. „זוסיא קצב", שהיה תמיד ממעריציו ואוהביו, יצא מקצבותו ויהי לבעל מכסא; והוא עתה מבעלי דעה הראשונים והתקיפים בקלויז; וזוסיא זה החל להעג לו, מתחלה — בחשאי, ואח״כ — בפרהסיא. פעם אחת בראש השנה נדמה לו, שהוא שומע מתחת טליתו את צחקם של בעלי המזרח, ונתבלבל בנוסח. ואחרי כן כשעמד בתפלת „הנני העני" וקרא: „שדי" הפריז על יבבה[1] שלו ונפסק קולו.

„אין דנצי לימיני!" כאב אז והצטער. הוא ידע בברור, כי אלו היה עתה דן עומד על ימינו, ומכלכל ביבבתו — אז לא לענו לו האנשים הללו.

ולשנה הבאה הביא השטן את בר־פלוגתיה, את הגזלן שלו, את הקנטר „ברומברגי"; והצעירים, שאינם יודעים מה היא נגינה, דבקו בו. וכי נגינתו מצאה חן? בלוריתו! כובעו! הכפות של המשוררים! הקמרטן — הכל ממש כעכו״ם גמור — וזו שעמדה לו למצא חן.

הקנטר הלזה קפח את פרנסתו. בראשונה גזל ממנו את ה„עמוד", ואחרי כן — גם את חלק הרח״ש.

---

[1]) тонъ.

„עוד שלש שנים... עוד שתים... עוד אחת חסר חדש... עוד מעט, עוד מעט" — היה משדל את נפשו הנהלאה בימים האחרונים — והנה הוא בא.

והוא בא, כאשר חזה לו מראש בחלומותיו ובחזיוני רוחו — חבוש לראשו כובע גבה ונוצץ... מתחת לכובעו -- בלורית עבה ושחורה... גם אותה האיצטלא הרחבה יש לו בין בגדיו יחד עם הכפה המקֻצעת... ממש כקנטר גדול ומפורסם.

עוד אחת, אשר חסרה לו מכל חלומותיו עליו: „שתתעגב עליו בת אחד הגבירים הגדולים, שבארצות ההן, ושתגנוב מספר אלפים מתוך הכספים שלאביה ותברח עמו"...

אבל מי יודע? הן הוא עוד לא שח עמו דיהו! מאז הבקר לא חדלו עוד אורחים מנכבדי העיר מביתו. אולי באמת כבר יש לו איזה ספור מעשה!

וכמה מן הכבוד רכש הוא היום בגלל דן שלו! אפילו החתן השוחט החצוף שבמתנגדיו — סר היום אל ביתו לראות פני דן.

גדול אשרו מהכיל את כלו בבת אחת, והוא מתרחק בקרן זוית, ויושב לספוג את התענוג בהדרגה וברחוק מקום מעט. הוא החל להשב ולנתח בזכרונו, איך קרו והצטרפו כל ההרפתקאות, עד שבא בנו לידי כך:

עוד מימי ילדותו כבר נכר בו, כי הוא נולד אל העמוד. הוא זוכר, שכשהיה רץ ברחובות ונתקל באבן, היה בוכה שלא „כדרך הילדים". אנשי הרחוב לא יכלו לעבור עליו בהסח הדעת, והיו מתיצבים לשמוע את בכיתו, ושואלים: „למי הילד הזה?".

כשיצאה אמו לשוק, ושהתה יותר מכפי הרגיל, והוא התגעגע פתאם עליה, וישב לבכות: „איה אמא?" -- היה נשמע מרחוק, כאלו הוא שר איזה שיר-תוגה...

כשמלאו לו תשע שנים לקחהו בפעם הראשונה אל העמוד. הוא שר אז ביום הראשון לר"ה את ה„היום תאמצנו" של „חמדת הנודד"; ומיד באותו מעמד, הוסיפו לו פרנסי הקלויז חמשה זהובים לשבוע, וקצבו לו חלק הגון ברח"ש...

אכן ימים טובים ההלו לו ולביתו מאז. לכל חופה ולכל ברית מילה שבבתי הגבירים היו משתדלים להזמין אותו, ובתנאי — עם „דנ'צי" שלו. השנים ההן היו יום חג אחד ארוך של סעודות, של אכילה ושתיה ורוחים הגונים.

וכשהגיע חדש אלול, היה חש איזו התרוממות וערך עצמו. הוא ידע והכיר כי בימים ההם הוא ה„שאור שבעיסה"; הכל נזכרים בו, הכל צריכים אליו.

וכשקרב לעמוד וידע כי „דנצי" עומד על יד ימינו — כבר ידע מראש שר' אברהמ'קע „בעל בכי" ישלח היום יין ישן לסעודתו, ושכל נשי הגבירים לא תפסקנה היום מלשוח בו.

כל החזנים והקנטרים, המזמרים „מתוך הכתב", היו בעיני קלמן כקלפת השום: „איך יכולים הם לזמר זמירה אמתית ממקור הנגינה — היה תוֹמֵהַ ומבטל אתם — אם נגינתם אינה נובעת ישר מתוך הלב? מן הפה, רק מאותיות מתות אלמות שחורות, שעל גבי הניר העב?! המה מזמרים רק בעינים. והא ראיה: הם עומדים מוצקים כפסלים אלמים, אין תנועה עברית בגופם ולא בנגינתם המזויפת... ולא עוד אלא שגם לא ידעו השחצנים ההם -- מהו נגינה אמתית. איך הם יכולים לדעת נגינה אמתית, אם לא שמעו מעולם את נגינתו של „חמדת הנודד?" אותו ה„חמדה", שהוא, קלמן, היה עוזר לו ושאב ממנו שתים עשרה שנה.

ועל הדעה הזאת הסכימו רבים מבע"ב שלו, שהוחזקו בפי קלמן ל„מנגנים", והודו, שאלו היה קלמן לובש „קיטל שחור" וכפה מקוצעת ובא אל כרך גדול להתפלל עם

בשהרגיש הצדיק, שהקיל יורד ונוקב עד לבו, חשש משום הרהור עברה; ולקח מחט מעל השלחן, וקלל אותו באש, ודקר בתוך אזניו, עד שנעשה חרש.

ואז עשתה הפרוצה מעשה מגונה ונורא. הלכה ופשטה את בגדיה ועמדה לפניו ערומה כמש.

הצדיק חש התפעלות משנה בלבבו, כמו שהוצת איש בקרבו... והוא הכיר שהאש היא אש זרה... מביאה להרהורים רעים... ומה עשה? הלך וסמא את עיניו.

ובאותו הרגע והתחולל רוח סערה. וברקים ורעמים בשמים; והיא רואה את הברקים ושומע את הרעמים, אעפ״י שסמא את עיניו ודקר את אזניו; והכיר, שהברקים והרעמים אינם מן השמים. ויתמה מאד וישא את עיניו — והנה אין היכל ואין ארמון, והוא עומד שקוע עד ברכיו במצולה של טיט ורפש...

ואז נזכר שהיום יום ב׳ דר״ה, והרגיש בדבר, שמעשה שטן הוא, ושכל זה היה רק נסיון, ופתח ויאמר: „רבש״ע! הכל משרתים לפניך ועושים רצונך! אפילו השטן ממלא את חובתו באמונה!... ומה אתה חפץ עוד?... תהי נא עת רצון לפניך, ויכבשו רחמיך את כעשך!״.

ומיד טהרו השמים, והצדיק עומד לפני בית המרחץ, וירד וטבל ושב לשמוע את התקיעות...

באותה השנה יצאו „תקיעות, שברים ותרועות״ מתוך השופר, שמעולם לא שמעו עוד בכמו אלו.

ובאותה שעה הכריזו בשמים: „מי שרוצה ללמד סנגוריא על פושעים וחטאים יעמוד קודם בנסיון, כצדיק מסכוב, ובאופן אחר לא תתקבל סנגוריא שלו!״.

וגדולי הדעת, שיודעים לפעמים את אשר יעשה מאחורי הפרגוד, מספרים בסוד, שביום פטירתו של אותו הצדיק בקש את המלאך, שיוליכהו דרך כל המדורים שבגיהנום, ומאז נצטנן הגיהנם הרבה הרבה מאד.

קלמן חזן.

כל המביט היום בפני הזקן — קלמן חזן, הוא מכיר בו, כי מאושר הנהו. קומתו זקופה היום, קמטי לחייו דומה שהתישרו מעט; בת־צחוק של שבע רצון מרקדת על שפתיו; עיניו התמתחו, וכמו ממתינות לאיזה דבר נשגב, שעוד מעט ויחל...

הוא יצא היום פעמים החוצה בצואר עירום, בלתי חבוש במפה האדומה; אעפ״י שימים נוראים ממשמשים ובאים, ובסכנה כזאת לא היה מעמיד את צווארו אפילו בשאר ימות השנה. נכר הדבר, שמרב שמחה והתפעלות הוא שוכח את חשבון הימים, את עצמו, את הכל.

ובעיני האורחים, אשר התאספו בערב הזה אל ביתו — לא יפלא הדבר: „הזקן הוא בשמי השמים — המה מתלחשים על אדותיו: כל אב שמח לראות את בנו אחרי פרוד של חמש שנים, ואף כי בן נחמד כזה״.

היום בבקר הופיע בביתו אורח יקר: דן בנו שב מן הקנסיסטריום. זה שנה תמימה, מעת שהוא סופר את הימים לבואו, ועד אז היה סופר את השנים לירחיהן ולשבועותיהן:

„עלית נשמה". וכשנודע לו מעשה השו"ב, עמד וטען: „רבש"ע, כלום חסר כאן יותר מטבעת קדושין וברכת אירוסין שתהיה העברה, אדרבה, עוד מצוה גדולה?!... שתוף למעשי בראשית?!..."

ואז נסתתמו טענותיו של השטן, וחוט הסיקרא שאצל מזבח של מעלה נהפך כלו לבן.

ומיד נתרפאו כל התקענים, וכל השופרות הצטחצחו, וידעו הכל שהוא סמן טוב לשנה טובה.

אבל באותו היום ובאותה השעה נשבע השטן בחרבו להנקם מן הצדיק כמסוב.

וביום השני קודם תקיעת שופר הלך הצדיק לטבול במקוה; ויבא השטן ויערבב לו את הדרך, ויראה לו על שני צדי הדרך ערמות של שלג וכפור וקרח... וישכח הצדיק אנה הוא הולך, וגם שכח שהיום הוא יום ב' דר"ה, ונדמה לו שהימים — ימי שבט ואדר, והוא הולך לכשר רחים לקמח פסח... ופתאם הוא רואה לנגדו ארמון גדול, וחשב שזהו בית הרחים ונכנס לשם.

וכאשר אך פתח את הדלת, וצעד על המפתן — כן נסגרה אחריו ולא יכול עוד לפתחה.

והנה הוא בתוך היכל גדול ונהדר, ממש כהיכל מלכים; ובאמצע ההיכל שלחן זהב, ועל כסא שן יושבת מטרוניתא, יפה — חוץ מ„דרך הטבע"... היא צוחקת ורומזת אליו...

והאח שבפנת ההיכל — אש תוקד בה, ומשפיעה חום צח וענוג על כל הללו של ההיכל; והצדיק נהנה במעט, מפני שנגע הקור עד עצמותיו; והמטרוניתא צוחקת-צוחקת ומדברת אליו יהודית...

והצדיק, כיון ששמע אותה מדברת יהודית, שמח על הדבר, שבנות ישראל כ"כ יפות הן; והסכים בדעתו שצריך לבקש מאת הרבש"ע שיתן לכל אחת מבנות ישראל היכלות וארמונות כזה, ואז בודאי תהיינה כלן יפות.

והגחלים, שעל האח, לוחשות אליו בדבור ממש: „אל תהי שוטה! העין רואה והלב חומד, והחיים להנות נתנו!"

אבל הצדיק הומֶה ומחריש.

אז יצאה היפהפיה ונסתה לגעת בידו באצבע קטנה.

אבל הצדיק מביט עליה בתמיה ואומר: „בתי!... הלא אסור הדבר!"...

והיא התחילה לבכות: „אם לא תתן לי לגעת בידך אמות לעיניך".

„פקוח נפש הוא דבר גדול, חשב הצדיק בלבו: אבל מה אעשה, ואני ירא מהנאה של חטא!" ויחשב מעט וימצא לו עצה.

הלך ושם את ידו על הגחלים הלוחשות, עד שנכוה בשרו ונעשה צרבות-צרבות, ולא יכול לגעת בה מפני הכאב; ואז הושיט אליה את ידו הנכוה: „געי בה, בתי, ואל תמותי!" אמר אליה בחמלה רבה.

וכשנגעה בידו, חש כאב נורא... אבל עצר בנפשו וסבל את המכאוב בשמחה גדולה, על שהציל נפש מישראל.

ואז, כשראתה, שהיא לא תוכל לו בנגיעה בעלמא — פתחה את פיה והתחילה לשיר שירי עגבים... וקולה רך... נעים.., חודר בכל האברים, ומעורר את הלב להרהר הרהורים.

הצדיק מְסָסוּב.

(מספורי החסידים).

דבר ידוע הוא שהצדיק מססוב היה אוהב את כל איש מישראל, בין שהוא צדיק ובין שהוא רשע, והיה מלמד זכות אפילו על הרשעים, המלאים עברות כרמון, וממתיק עליהם תמיד את הדין; ולא עוד אלא שלפניו לא היה כל חוטא ופושע; הכל היו בעיניו כצדיקים: הני בריוני המפסיקים מתוך תפלתם ומשיחים בלה"ר וברכילות, היה משבח ואומר: „רבש"ע, ראה את יהודיך! אפילו בשעה, שהם חוטאים לפניך, הם מתפללים וקוראים לך ק"ש!". על גנבים מבני ישראל, החותרים בתים בלילי שבת, היה מתאנח ואומר: „ראה פסולת שבישראל! מעמידים את גופם ונשמתם בסכנה — ובכ"ז אינם שופכים דמים! מסתפקים רק בקחתם מה שצריך להם על שבת ולפרנסת ביתם!".

וכשראה רשעים — ולא היה לו עוד כל זכות ללמד עליהם — היה נאנח ואמר: „רבש"ע, אתה בראת את עולמך ואת יהודיך! הגוף שלך והנשמה — שלך!... בראת ניהנום וגן עדן, יצר טוב ויצר הרע... ומי מעכב על ידך? גלוי וידוע לפניך, שלא אנו החוטאים, אך היצה"ר שקבעת בנו!".

שכנה אחת גרה אצל ביתו, שהיה לה צער גדול בנים, ר"ל: בניה היו מתים עליה בקטנם; ופעם אחת שפכה את שיחה לפני הרבנית והטיחה דברים כלפי מעלה; והרבנית התמרמרה עליה: „צריכה אשה להצדיק על עצמה את הדין! צדיק הוא השי"ת בלי ספק! ואין אנו כדאיות גם את הסדור"...

וכששמע הצדיק, כעס עליה וגער בה: „את אומרת — צדיק השי"ת!? אבל כתוב דבר הוא: „לא תעשון כן לה' אלהיכם!" לא תאמרו — „בָּנים משפטיו!". אדרבה, אני אומר כי כֵּנָה האשה! צדקה האמללה בריבה! וכי איזו טענות יש לרבש"ע עליה? איננה מלה את בניה? אינה מדלקת נרות לשבת?! אינה מפרשת חלה?!"

ובאותה השנה נפקדה האשה בזרע של קימא, וזכתה להובילו תחת החפה, והצדיק היה שושבינו.

מקורביו ספרו, כי היה תמיד מצטער ואומר: „מתי אמות, ואכבה את כל אשו של הגיהנום!".

פעם אחת ביום א' דר"ה היה קטרוג גדול על ישראל למעלה: השו"ב שבססוב נתאלמן בשנה ההיא. ונשארה לו מאשתו בתוך בניה גם אחות צעירה יותר מי"ג שנה יום אחד, שגדלה בביתו... והשו"ב יהאלמן נכשל עמה בדבר עברה, ר"ל... ועמד השטן וקטרג בשלו על כל ישראל. ואז כמעט שנתחיבו שונאי ישראל כליה ח"ו.

ואז נתקלקלו כל השופרות שבססוב וכל התקענים לקו בנגעים על שפתותיהם ולשונם, ולא יכלו לתקע את התקיעות.

אבל כשהרגיש הצדיק מססוב בדבר — מיד התעטף בטליתו ועמד בתפלה ועשה

וראשית האביב, התמזמזות המוצקים, התהפכות הקֶרח לנִיגר והנִיגר לטיט היון. עלול היה אדם להתיאש לולא הביט בלוח השנה וראה שימי האביב קרובים לבוא.--מן הקונגרס השני ועד עתה כמה מעקשים ונפתולים, כמה קלקלות ומכשלות, כמה שַטחיות שמתאמרת לעמיקות, כמה דרשנות שמתאמרת לפלוסופיא, כמה בקרת שלא בזמנה ושלא במקומה, כמה שכחה וחזרה אל הטעיות הראשונות שנתנו מקום למחאות הראשונות! אבל הננו הולכים לקראת האביב, לקראת האור, לקראת התבררות הגדרים והמושגים.

זה הוא הקו הישר מ„התנגדותי" הראשונה עד האוקימתא הנכחית בדבר הציונות. „התנגדותי" הראשונה היתה, כמובן, בכללותה, יתר דומה אל הציונות החדשה מן ההסכמה המבוהלת של אחרים. היא היתה בכח, אם עדיין לא היתה אז בפועל ציונות קולטורית. היא היתה ההקדמה אל המסקנות שנתקבלו בבאזיל. היא לא היתה סקרָנית וחנפה ומבקשת חן, ולהפך, מתיצבת כמטרה לחץ וכמפגע לכל פגע, לכל שוט לשון, לכל כותב פלסתר, לכל מְעַקם ומְסרס ומעַרבב. לא הייתי חָנוּט ומוטל כאבן, סגור וכלוא בד׳ אמות של עיון אחד; לא הייתי נד כנוע הקנה בלב ים. עיני היו פקוחות ולבי פתוח אל זִרמי הדעות ואל תורת הנסיון. לא מצאתי שטה שלמה ב„אויטאעמאנציפאציאָן" של פינסקר—אשר אותה בקרתי בזמנה— וגם לא ב„יודענשטאאט" של הירצל — שבקרתיו בעת ובעונה אחת גם ב„הצפירה" גם ב„איזראעליטא" לפני הקונגרס—כן גם לא מצאתי שטה שלמה בדרכי חו״צ הראשונים, עם כל הכבוד שכבדתים והאהבה שאהבתים ועם כל התהלה הראויה להם בעבור יסדם אחד מיסודי הציונות במעשה, ולא ב„עזרא" ולא ב„ישוב הקטן" — בכל תועליותיו; פרוגרַמא, תכנית, כלי מחזיק ברכה מצאתי בציונות כפי שנתקבלה בבאזיל. אמרתי עם לבי: זה ראוי להיות למקור חיים, לתוך אורגניזציא זו חובה להכנס בלב ונפש, ובתוך אורגניזציא זו חובה לעבוד לנצחון הדעות האמתיות, לנצחון שלימות הציונות המקפת את כל האומה, לנצחון התבנית המדינית והתוכן הרוחני והפדגוגי של הציונות.

וחושש אני, ובאותה שעה הנני גם חפץ, כי איש איש מן הקוראים, שעוד לא נתנו ידם לציון, יאמרו כפקח ההוא בחזיונו של מוליֶר, אם זאת היא פְּרָזָה; הן אני מדבר פְּרָזָה זה ארבעים שנה! האמנם יש בין העברים המשכילים איש שאיננו וציוני-קולטורי? האמנם יש לנו איש שאיננו חפץ בתחית האומה בארץ ישראל כמרכז, וגם מסביב בתפוצות הגולה? ואם הוא חפץ, הימנע את העזר, היקפוץ את ידו מתת את הנהוג להשתדלות זו? הימנע, לוא גם יחשוב, כי אין הדבר קל וקרוב להעשות במהרה? או היוכל להכחיש, כי רגש הלאום כדעת התורה וגאון המולדת כאֵמון הדת הם כחות אדירים דרושים לנו לעודד את תקומתנו? או לא יחפץ כי הקולטורא האנושית, האירופית של בני עמנו תהיה לפי רוח העברים וטעמם וכי עִמנו לא יהיה „בטל בששים" כי אם קולט להוכו את מבחר ההשכלה, סופג ובולע את המאור שבה ונותן בה טעמו שלו, ככל עם מתוקן? ולוא גם יהי קטן אמנה, לוא גם יאמר כי הדבר הזה הנהו כבד ורחוק, היוכל להכחיש כי זאת היא מטרה אשר עלינו לשאוף אליה, וכי המטרה הזאת נושאת בד בבד עם התחיה הלאומית גם בארץ ישראל גם בהפוצות ישראל? למען יהי כל עברי משכיל לציוני-קולטורי, אין הדבר חסר, כי אם שיבאר לעצמו את הגדרים, שלא יְיַחס לציונות גוזמאות זרות ודמיונות מפליאים, שלא יסמוך על מה שאומרים בשמה המפליגים והמעפילים, שלא יזרוק את התוך ויאכל את הקליפה, אך יעמוד על בוריָם של דברים לפי גדריהם ופרטיהם. בררתי את רעותי איך הייתי לציוני ומה היא ציונותי; הסירותי את הצעיף מעל כל עבודת המוח, מעל כל מלחמת המחאות והספקות עד המסקנא הנכחית, עד „המלה הגואלת". אולי יועיל הדבר הזה גם לאחד מאלף.

וורשא. ג״ס.

מכל הנועה קלה. ואין אני נמנע מלבקר גם במקום שהאחרים והרבים מסכימים. לא בהתפעלות הלב כי אם במחשבת השכל עמדתי על כל פרט ופרט מעיקרי הציונות; אין אני מלהיב את הדמיון ואינני מעורר תקוה נפרזה, אבל רואה אני כי הציונות תוכל להיות למקור חיים לאומתנו אם ננהוג בה כשורה. לכן אנו חייבים לעמוד באמצע ההנהגה הציונית ולערכה על שלחן התמיד של ספרותנו ולהפוך ולהפוך בה.

ועוד יש קוביא אחת שמשחקים בה ההדיוטות והפתאים שאינם יודעים בין ימינם לשמאלם. בדותא־בעלמא, שיחה בטלה הוציאו לשוק ויתנו לה כנפים לעוף. והיא כי יש לסופר עתי במזרח או במערב, במחנה זה או במחנה אחר, עסק ונגיעה ותועלת־מה מן הציונות, בשביל שהמון הקוראים דורשים את המזון הזה, את התבלין האלה, והוא, כבעלי הפונדקאות, מתכוון אל טעם העם, מִתְנָאֶה ומִתְבַּשֵּׂם לפי רוח הצבור. אם יש באבעבועה־של־בורית זו שמבעבעין התינוקות דלא־חכימי איזה תוכן, כי עתה עלינו לבאר את הוראתה באפן הזה: קהל קוראיו של הסופר ההוא, הצבור שלו, שבשבילם הוא עובר לפני התיבה, מחזיקיו ומכלכליו, נעשו ציונים כלם מצד עצמם, או ע״פ אתערותא דלעילא ודלתתא, והוא מוכרח, בשביל שלא יאַבד את עולמו, בשביל שלא ישאר ערירי ועזוב מן הצבור, להִמָּשֵׁך אחרי הצבור הזה. כל כך מפטפטים בסגנונים שונים, כל כך שולחים לשון, מראים רמיזות ועוקצים עקיצות, והספוג הגדול: ההמון הנבער מדעת כל כך סופג את הבלי התעתועים האלה, עד כי הרעיון מתעורר בקרבנו, כי כבר בא מועד שֶׁיִבָּקַע האור וגרש את ענן הפתיות וקלות הדעת ושיאָמר, עכ״פ. פעם אחת בריש גלי, ברגש וכפילה וחזוק, כי מימרא של שטות כזאת ראויה להשמע בבית המשוגעים. מי שבדה מלבו את השקר הזה בראשונה אם לא יצא מדעתו הרי הוא גַחְכָן, ואם לא גחכן הוא, הנה הוא יודע את טעם הצבור העברי ואת דרישותיו ואת יחס הסופר אל הצבור, ממש כבקיאותו של הָעִוֵּר בצְבָעים. הרשוני נא „לפתור חלום" לכם. ולהוי ידוע, כי מצד הציונות היינו שמחים מאד מאד, לוא כן היה באמת. שהקוראים כפו על הסופר הר כגיגית (כמו, להבדיל, האנטי־דרייפוסים על הפיגארא כשהתחיל להיות דרייפוסי והטילו חכה לתוך פיו בכח האקציות שבידם), ושאין הם מקבלים אלא משפיעים. בלי עין הרע, יודע מבקר שלנו, בוצינא דנהורא, את יחוסי הערכין שלנו! היינו שמחים מאד מאד — לוא כן היה, אבל דוגמת המציאות אל הדמיון הזה היא דוגמת שני הפכים. אם ישנם עתה בין הקוראים העברים ציונים רבים—אנחנו הרינו ילדנו את העם הזה, אנחנו עשינום. הציונות, רבותי, איננה מין ספור מפליא, מין סֶנְסַצְיָא, לשים אותה מטעמים, אין זו נגינה ערבה וקלה שנשמעת בטינגל־טאנגל, אין זו — פיל לבן של בארנום, או עֲדָשֵׁי־רפואה של גויא, שאפשר לעשות בהן סחורה ולצלצל קיש־קיש ולתפוש את המון הקוראים בלבם, להרבות חתומים. טעות גדולה אתם טועים: המון הקוראים מבקשים מטעמים אחרים, וטובה להם צפרנו של מגיד חדשות מן השוק מכרשו של הבא לחוש עתידות ולעורר. דבר עצב זה אשר אספר לכם לא פרי כחש הוא ולא מלבי הוצאתיו, אך הלא יודע אני, כמדומה לי, את הקהל העברי לאלפיו הרבה יותר מבעלי הדמיון הדנים בריהטא לפי ידיעות יחיד מצומצמות ומִקריות. עד שפתחנו פתח כמחט סדקית לדעת הקהל הגדולה להסתכל בחדרי הדרים של הרעיון הציוני, הוצרכנו להיות על דעת הקהל ההיא לעול ולמשא, וככל אשר אנו, הציוניים הקולטוריים, חוזרים ושונים ומשלשים את ה„צְמָרוּם צֶנְזֶעָא" שלנו, את צרך חבור הקולטורא עם הציונות. הננו עוד היום לעול ולמשא. העבודה עבודת סִזִפוּס; מצד האחד נידויי הרביים, ומצד השני קללות המתבוללים, ועלילות הנרגנים. על כל אלה הננו יכולים להביט במנוחה, אך בציונות עצמה העבודה רבה מאד, הפחת והפחת, „הסְצִילה והחאַריבדיס", זה מסכים על ציונות לדבר אחד, והלה אומר: לא, בשביל שאין לעשותה לדבר אחד, עשו נא אותה לכל דבר. בשביל ההתכוצות הנפרזה תנו התפשטות נפרזה, ויש שמכניסים דברים פרטיים וצדדיים וחשדות כנגד אנשים ומציעים להשגיח בקרחתו של זה ובגבחתו של זה ולבדוק בִּשִׁנָּיו כִּבִשְׁנֵּי הסוס אם כבר הזקין בציונות, ויש שמגמגמים; זה איננו ירא־ש כל צרכו — וה„אתליטים" מתגוששים. יפה אמר נורדא: התקופה הנוראה בתקופות הוא קץ החרף

[illegible]

Carthaginem esse delend...

ומאחיז את חברו. הציונות מצבת את המטרה לעמו להשתוקק לשוב לחיות חיי עם בארצו, והעבודה התרבותית, הכללית והעברית גם יחד מכינה את העם למען יוכל לחיות חיי עם בארצו. הרצון בלי היכלת והיכלת בלי הרצון לא יספיקו.

הציונות המדינית לבדה היא דבר שאין לו קיימא. אם יצלח הדבר בימי דור אחד — טוב, ואם לא — מה תעשינה אגודות הציונים, במה תעסקנה, ואיך יהיו בהם הקיום וההתמדה? והשכל גוזר, כי עלינו להיות מוכנים לא לזמן קצר, כי אם לדורי דורות. אם יצלח הדבר במשך זמן קצר — לא נאבד כלום, אבל אם לא יצלח, אנחנו נחנך דור רק לארץ ישראל, ולא יהיה מוכן די צרכו ומזוין למלחמת החיים. נקל להתלהב ולהתפעל רגע לדבר הזה, אבל אנו, שהיינו לציונים לא במשך רגע, כי אם לרגל התפתחות גדולה וארוכה, חייבים להוש את האחריות המוטלת עלינו ולהשמר מכל קיצוניות כזאת, שאין בה לא זהירות, לא דעה מיושבת, לא אהבת עם, לא ראית הנולד, כי אם עקשות. חובה עלינו לחנך את הדור הבא, ולא רק את הדור הבא כי גם את הצבור כלו באפן מתאים ומקביל גם אל צרכי המקום גם אל התחיה הלאומית, ולזאת תצלח אך הזדוגות הציונות עם הקולטורא.

לא אחת, בסערת הויכוחים, נשא אלי הרוח את המוץ הנדף של עלילה מעין זו: אתה מסכים על הציונות ותומך אותה בשביל שהציונות היא כעת רצויה לרבים, אתה מתכוון כנגד המברכים לענות אמן עם הצבור. אך עד שאני כועס על שטנה זו הנני אנוס לצחק, יען כי כמו לְהֶתֵל, בודים האנשים הטובים ההם את ההפך היותר נמור מן האמת. המפורסמות אינן צריכות ראיה. בראשית שנות השמנים, בעת כתבי את המאמרים הרבים ע"ד עמא לאצארום וע"ד כל ההפרזה שבלאומיות, בעת הוציאי לאור את „האסיף" הראשון, לא היה דבר מוסבר, פחות מרוצה לקהל מן ההתנגדות הזאת. לא העמדתי אז ובמשך שנים רבות את הריחיים לפי הרוח, כי אם, ממש להפך, כנגד הרוח. עוד את מחברתו הראשונה של הירצל בקרתי באין מעצור, אך בקונגרס הראשון מצאתי את עִקרי הציונות לא כשובר לשטתי, כי אם כסך-הכל, כתוצאה מוכרחת משטתי. הפתוני שם ואפת? לא ידינוני גם משטיני שהנני בבחינת איזו „נערה שנתפהתה", לא יחשדוני כי שכחתי את כל משנתי מכבר ועד היום ההוא. או קויתי לשכר בעוה"ז? איזה שכר — זולתי נאצות לאין קץ ומלשינות של תהו ונגיחות ונגיפות של נייר במה"ע הפנוים פה לפני כל נרגן? במדומה לי כי הנני האיש המנואץ ביותר פה בשביל הציונות, עד שהנני רשאי לאמר כאותו חכם: אין אני ראוי כלל לכבוד גדול כזה! ומה רוח רוב הציונים עתה? לא אוכל לאמר זאת בדיוק, לא שמתי לב מעודי אל השאלה ההנני עם הרבים או עם המעטים. אדמה, כי בדבר שאלת הקולטורא הנני לע"ע עם המעטים.

כמו שהיה הדבר מוכרח בעיני לבוא בברית הציונות מיום שנוסדה בתבניתה החדשה בבאזיל, כן מוכרח הדבר בעיני שהציונות צריכה להיות קולטורית, והנני חושב כי הנני רשאי לאמר זאת לא רק בשמי אך בשם כל חברי אשר לא קפצו לתוך הציונות כי אם בראו אותה בקרבם במשך ימים ושנים ואשר לא יחפצו לתלותה בנס אך ליסדה על יסודות נאמנים וחזקים מכל צד. אומרים: על הציונות המדינית יסכים כל העם, על הקולטורית יסכימו אך המשכילים. אבל זה שקר. גם על חיבת ציון לא הסכים כל העם, ולהפך על הקולטורית עתידים גם הקנאים הנכחים להסכים לכשישכילו מעט. הקולטורא הזאת איננה ריפורם דתית, כי אם התקרבות אל החיים. עמנו התרחק יתר מדי מן החיים; הוא מצא את עולמו בשמי ערבות, בזכרונות, בהזיה. חניך הגלות והגֵתה, כשהוא חפץ לשים בצואריו לא את הריחיים העומדות וטוחנות מן לצדיקים כי אם את הריחיים של כלכלת עם ברשות עצמו, הוא צריך להכנס לביה"ס הזה. זה לא יהיה בוסר לאום, כי אם בכורי לאום, ואל המטרה הזאת פנינו מועדות.

כליתי את דברי; התודיתי — אם אפשר לאמר כן — את וידויי. דברתי באדם המדבר בעדו, לא לשם הצטדקות, לא לשם קנאה, אך לשם דין וחשבון לפני עצמי ולפני זולתי, לשם הרצאה נחוצה לשעתה, מפני שהדברים הם דברים כלליים, וחובה היתה לבררם כמו שהם. אפשר שטעיתי ואפשר שדעותי תתבררנה עוד יתר ואז לא אבוש להודות על טעותי, אך בדעת לא התעיתי מעודי, ובחר בחרתי לשבור את קסתי מעשות אותה כלי להפיץ דעות שאינן מושרשות ונטועות בעמקי נפשי. אין אני מתנודד כמלונה

מעלה ורוממות לציונות שהיא הטילה את הסער הזה, הסער העשוי לטהר את האויר — הגידו נא אם אפשר היה דבר זה בתקופת חיבת ציון?

או באחד הקונגרסים הסכימו לעסוק גם בתקון האומה בעניני הכלכלה. לא אגע פה בשאלה אם יש לעשות ואם ראוי לעשות בשם הציונות גם במקצוע זה; יש מי שאמרו, כי זה כבר הוא מחוץ לשטה — יהי כן, ועוד נדבר להלאה דברים אחדים ע"ד פנים וחוץ, אבל יאמרו נא אם אפשר היה שחיבת ציון תתן מקום לשאלות כאלה? לא יחס הענין ולא יחס ההתעוררות, לא סמיכות הפרשיות, לא יתד ולא פנה! ועוד הפעם אין אני שוחה עם הגל, אך הנני מעמיד פנים בגל.

יש אומרים להשיב את הציונות אל המִסְגֶּרֶת של חיבת ציון הקודמת, ויש כועסים כעס גדול על הקולטורא ושואלים ותמהים: מה לזו עם הציונות? לזו עם הציונות, רבותי, יש אך דבר קטן אחד, והוא: הציונות לא תצויר בלעדיה. העצם השלם של הציונות היא האומה העברית כתור אומה עובדת בכח, בחריצות, בכשרון ככל עם אחר, ומציאות הציור הזה, „האידיאל" הזה בדמיוננו, מכרחת אותנו לבחור בדרכי חנוך יותר מתוקנים, בחיי צבור יותר מסודרים, בנמוסים יותר נאים.

זה הוא יחס סבה למסובב. הכנה נחוצה למעשה אשר לא יצלח בלעדיה. בארך הגלות החל הזה, במשך הפזור וההתפשטות, דבקו בנו מומים שאפשר להתקיים בהם חֲצִי-קיום בתוך הפזור וההתפשטות, ולא בכניסה ובאגודה אחת, ומן המומים האלה עלינו להתרפא. אך לא בשם הציונות, עוד תבואו לקנות תפוחי אדמה בעד עניים בשם הציונות — השם ישמרנו! אני אינני ירא מפני העון הפלילי הזה, לוא גם יבנו בתי חולים או ירכיבו את מחלת האבעבועות בשם הציונות, אבל בכלל זה הוא מין ויכוח שבו חפצים לדחות זרות (אבסורד) אחת ע"י זרות שניה מן הקצה שכנגדה. תחום הציונות בתחום תקנות „עזרא" הוא „גוזמא", ואי-גבולות גם הוא „גוזמא". מובן כי הועד הפועל של הציונים לא יעמוד לבנות בתי חולים ולא יחלק כספו לסתם עניים, הוא יוכל לפעול אך בתחום הוצאת עיקרי הציונות לפעולות, אך אם הציונים יִראו פעולתם בכל מקצוע—יציבו נא להם ציונים בכל מקום! והם הולכים ועושים כן. כל ענין הציונות איננו פעל עומד כי אם פעל יוצא. יש כלי, יש אורגניזציא של יהודים, אחת שיש בה רבים, ובני מפלגות שונות, ואחרי כל החקירות עלינו לזכור תמיד: את אשר נשים בציונות אותה נוציא ממנה. אנחנו האחראים והערבים!

הנני מאמין באמונה שלמה ובלי שום צד ספק שהדבר אפשר כי בזמן מן הזמנים יוּשג התנאי הנמוסי, לכשיהיה אוצר גדול ובטחון ואמנה והשפעה והשתדלות שאינה פוסקת, והתנועת יציאה מסודרת תוכל למצוא מסלות לארץ ישראל. הנני רואה שהציונות החדשה התוְתה את הדרך למטרה זו באפן מדיני שאין זולתו. אבל בשביל שזו היא הנקודה התיכונה, חלילה לנו לדחוק את הקץ ולהביא את הדבר עד משבר ע"י נסיונות בוסר או ע"י לחיצת כל השטה לתוך טפח של תקנות מועטות. חלילה לנו לבשר יעודים טובים: ישועות ונחמות במהרה. הציונות היא עבודת העם. ישנם אנשים שאין מוחם סובל מושג מורכב, מעיינים בריהטא ושואלים בחפזון מה החלקים האלה. ישנם אחרים שדורשים מהר גנזי חיים וגנזי ברכות—על זה אין להעצב. לא פלפול הסופרים ולא לטותא דרבנן יחלישו את התנועה, אך יחזקוה. הלא חזיון נפלא היא! אין בה כל דבר חדש, עתיקה בקורות ישראל, וכולה חדשה. לא עשתה, זולתי אוצר המושבות, אף מעשה כביר אחד, ובכ"ז מה שעשתה הוא שקול כנגד אלפי מעשים; לא יסדה אף מעט לפי הערך אשר יסדו חו"צ הקודמים, והיא ממלאת חללו של עולם; לא הוציאה עוד אף כפר אחד להרבות קולטורא, והמלה שנשמעה ממנה, היא לבד כבר היתה לגורם גדול בחיי הצבור, לעורר מיסדים ולהקים פעלים; לא יצאה מכלל תקוה, ומתנגדיה אומרים עליה שהיא רעיון רוח ודמיון נמנע, ובכ"ז אין „הדמיון" הזה מניח להם לישון, והם נלחמים אליו כאלו כבר היה מעשה וכאלו כבר ראו עתה את תוצאותיו. זאת היא תנועת עם!

אל תשימו לה גַד ושכר — ילך הזרם הזה והרחיב והעמיק את ערש צִפתו! הציונות המדינית בחבור ובסמיכה לציונות קולטורית, ושתיהן מיוסדות על יסוד לאומי-מושכל, בהסכם עם צרכי הארצות השונות הן הן שטה אחת שלמה, כל חלק מן השטה הזאת אוחז

עושה לו לחוק, במה שהוא קובע לו לסדר.

התנאי: משפט עם, מוסכם מהממשלות בתור יסוד היה הדבר הראשון שבלעדיו לא יכלה עבודת הציונים להעשות עבודה גדולה. זה הוא סדר עמל לאום, זה הוא דבר גלוי לעמים, זו היא יציאה מבית המדרש לשוק המדינות, זה הוא דבר שאפשר להשמע! ולוא לא משֻׁתַּי אף כקוצו של יו"ד ממקומי בראשית שנות השמנים, לוא עמדתי על נקודת כל המחאות הנכונות אל ההפרזה וההתלהבות הראשונה של סופרים ומבשרים מגזמים, לנכח הדבר הברור והישר הזה נהפכו כל המחאות להסכמות. אנו בוחרים אנשים אשר יצאו ויבואו לפנינו להשתדל להשיג את הזכיות בדרך גלויה ונמוסית—כזה ראה וקדש!

„ליסד נוה בארץ ישראל"—פה אין עוד עקבות חזון עשתות שאנן ושירת שדה שהיו יפים בתחלתם לשעתם, נוה—בכל סדרי הישוב, בכל אפני העבודה. והדבר איננו לא דבר הברות ולא מפעל נדיבים, אך דבר העם — יש פה הגיד=הדופק שעניני החברות והנדיבים חסרים, יש פה עממות, יש צבור אשר לא היה כמהו מימי עולי רגלים לירושלם. החבורים, המגלות העפות שכתב סופר זה או משנהו כחום לבו, גם ה„אויטאעמאנציפאציאן" של פינסקר גם ה„יודענשטאאט" של הירצל, אשר יש להשיג עליהן מצד זה או מצד אחר, היו אך כעין הקדמות להצעות, או הקדמות להקדמות. ההפרזה שבהן, המעלות והחסרונות שבהן אינם מחייבים אותנו; האנשים מכל תפוצות ישראל חקרו, דרשו, התיעצו וימצאו את הנוסח, את העיקרים; ואל העיקרים האלה נהלוני מחאותי הראשונות, התבוננותי וכל דעותי בקו ישר.

לא אומר כי מצאתי בעיקרים האלה פתרון לספקותי ושהם „המלה האחרונה" להתפתחות הדעה. חבר אני למעיינים ולמדייקים ולמסופקים, אבל יש לנו שטה כללית שבה נוכל למצוא מקום עם עיונינו וספקותינו, והעיקר, עם מעשינו כולנו. לא יכולתי להיות לַקַרְקָעִי=פלשתיני מוחלט, לאיש=ישוב=ארץ=ישראל שאין לו בעולמו כלום זולת זה; קצר היה לי המצע הזה מהשתרע בו, אבל לא רק יכולתי, כי אם לפי ההפתחות כל דעותי, אי אפשר היה שלא אֶעֱשֶׂה ציוני לפי עיקרי באזיל. אבאר את דברי: לוא אמרתי להיות איש=ישוב=ארץ=ישראל, כי עתה, בשביל שכל דבר צריך שתהיה לו התגשמות במעשה היתה מהותי זאת יכולה להתגלות רק באפן אחד, והוא, שאהיה לחבר גמור של ח' תומכי קולוניסטים בא"י. אבל עם כל רצוני וְהֲכָנָתִי להיות חבר אף בעשר חברות כאלה, לא הספיקה לי זאת כשטה כללית, כיסוד להשקפה על התבל, כבסיס לעבודת=לאום שלמה. ישוב א"י הוא בכלל ציונות, אבל אין ציונות בכלל ישוב א"י. ציונות היא יותר מישוב א"י. זה „יותר" הוא אשר חסרתי מכבר, והוא אשר מצאתי עתה. לוא החליטו שם: הננו בוחרים ועד שיעשה את כל המעשים הנחוצים להשגת רשיון לישוב א"י ותו לא מידי, כי עתה לא נמנעתי מהשתתף גם אני בסיוע הועד ההוא, ואז הייתי הו"צ בתמונה אחרת, בתמונה יתר מסודרת, אבל ג"כ רק ישוב=ארץ=ישראל, אך הקונגרס הקיף את כל העבודה הלאומית; הוא כונן אל חבור היהודים, הוא יסד בין העיקרים גם את ההתכוננות וההסתדרות הלאומית, הוא התחייב לעורר את רגשי הכבוד, הוא קבע מקום לספרות ולשפ"ע. אמנם הוא העמיד בתוך, במרכז, את ההשתדלות לנוה, הוא כון גם את המעשים הנ"ל בתור אמצעיים למטרה זו, אבל האמצעיים ההם הנם גם לבדם חלקי עבודה לאומית. יש פה שימת לב גם אל המצב ההוה גם אל העתיד, גם אל צרכי הגוף גם אל צרכי הנפש, וכל אלה נכללים בשם אחד „ציונות", שֵׁם שהוא גם דבר של ממש: ציון, ארץ ישראל, נוה מאשר בארץ ההיא. גם סמל תְּחִיַּת העם, גם נקודת הצמצום והתאחדות הניצוצות עם הדברים המקיפים והסובבים מכל עבר בערך שוה—זה הוא הדבר אשר חָפֵשׁ רוחי.

ועתה בואו וראו: לא ממנו, אך מאת צוררי הציונות יודע לכם מה גדולה היא ומה בינה ובין חיבת ציון הקודמת. התנגדות הקנאים החרדים והקנאים המתבוללים אשר עצמה פי מאה מכפי שהיתה לפני כן היא תוכיח שהם יודעים או מרגישים כי הציונות בנוסחה זה ובכחה זה היא תנועה לאומית להתחזקות ולהתכוננות האומה הישראלית, היא זרם של חיים ותקון העם. וכנוסח הראשון כן גם ההתפתחות שהלכה ונמשכה אחרי קבלת העיקרים המוסכמים אִמְּתָה את דעותי וגם את מחאותי מכבר. היסוד הרוחני שעל העדרו הייתי קובל החל לבצבץ ולעלות כתיר תביעה הזקה בשם קולטורא. זה הוא הדבר הנותן בעיני מדרגה

התקנות של „עזרא" או של חברה אחרת מעין זו הוא שקול כנגד כל תורה כולה, כנגד כל העבודה והמעשים הטובים בשביל שאנו לאומיים ובשביל שהלאומיות גוזרת כן? אבל—לא דובים ולא יער! אין הלאומיות גוזרת כן, כי אם להפך: הלאומיות גוזרת להקיף את כל העם, לגדור את כל פרצותיו, לרפא את כל פצעיו, לחנך את כל צעיריו, להכין את העם, וגם בדבר המרכז, בדבר ישוב א"י איה השטה ואיה היכלה?

איה בנין אב לכל המעשים המתחלפים, וגם אם נאמר שהשגיאות היו מוכרחות, וכי מעתה יהיה הכל שלם בתכליה השלימות, וחברה אחת תתמוך מאה קולוניסטים, אלף, עשרת אלפים—התוכל זאת לבדה היות שטת עם, התוכל פטור מאלפי החובות האחרות, ואם לא תוכל פטור מהן הן אך עמוד תעמוד בתוכן כאחת הפעולות הרבות והשונות, באחת חברות הצדקה, כאחד ממוסדי הצבור, כמו שיש בפפד"מ חברה „למען ציון" וכמו שיש באמשטרדם וכו' וכמו שכבר היו גם בשנים שעברו למטרות שונות!

כן אפשר היה לשאול לוא אמר איש להתאונן. אמנם אין מקום לתלונות, אין מקום לא לתפוש את הנלהבים הראשונים ולא את המתנגדים הראשונים. חליפות המעמד, שינויי תנאי החיים, למודי הנסיון הביאו את חיבת ציון עם מעלותיה הגדולות ועם פעולותיה השונות לתמונה זו שיש בה אורות וצללים. האורות הם המושבות אשר עם כל הדאגות התלויות בהן—הן עומדות וקיימות, ואנו בטוחים שתעמדנה ותתקימנה, גם החברות הנכבדות עם אלפי חבריהן, והצללים הם—חסר שטה כוללת, חסר כח לאומי מקיף.

ה.

אָנָה פָּנֵינוּ מוּעָדוֹת?

בגלל מה מצאתי בבאזיל את אשר לא מצאתי בחיבת ציון שלפניה? הנגלו לפני „שמים חדשים וארץ חדשה"? הנפל „פתקא מרקיעא", ובו שמות ולחשים שמהם למדתי כתרי תורה? גלוי וידוע לפני קוראי דְבָרַי, כי המחברת Judenstaat של הירצל לא קנתה את לבי. ומה אפוא חדשו התלמידים הותיקים שבקונגרס? על שאלה זו הנני משיב: הציונות החדשה נתנה לי את אשר חסרתי בחיבת ציון הקודמת. לא הַמְצָאוֹת, לא עיונים גבוהים; האמתיות הן תמיד פשוטות וברורות. לאיש מאתנו לא נודע שם דבר חדש אשר לא שערהו. אבל הציונות החדשה נתנה לנו שטה, ואולי נכון מזה אם אגיד כי היא נתנה לנו מִסְגֶרֶת לשטה. לא רק את הצורה הנאה, האירופית—יכול אני, יחד עם כל המעמיקים, לחדור אל תוך כל ענין ולזלזל גם בתמונה חיצונית, אבל היא נתנה לנו, עכ"פ, את ההצעה, את ההתאָמה, את ההרמוניה, אשר בה יכולתי לחבר את „האֶלמנטים" שלי, את היסודות והחלקים שלי, את חיבת ציון שלי, את הלאומות שלי, לדבר שלם אחד. בטרם כל דבר נתנה לנו את ההקדמה המדינית—דבר שהרגשתי את חסרונו הרגשה טבעית בכל משך עבודת חו"צ, דבר שהבריק לעיני אך פעם בהשתדלות אֶלִיפַהאנט, מה שהיה דמיון ברצות איש יחיד ולא מבני עמנו לעשותו. וגם פה יעמוד המפולפל ושאל: מאי קמל"ן? פשיטא! ידענו כי לרשיון אנו צריכים, וגם אנו אמרנו להשתדל, וגם אנו שלחנו צירים, וגם לרוטשילד היו צירים ופקידים, והוא הלא הנהו עשיר ונשוא פנים וכבודו גדול מכבודכם — אך כל אלה הן פלפולים של הבאי. אין בעבודת עם המצאת מגדלים פורחים באויר, אך לכל מלאכת בנין דרושה תבנית רשומה מראש, ואם יאמר המהנדס המבולבל: מה אנו רואים בתבנית הרשומה? קוים ושרטוטים? גם אני יכול לרשום כמהם — הלא אך מסכלות יגיד כזאת. אין הדבר תלוי במה שאדם יודע בקרב לבו, כי אם במה שהוא מְרַצֶה, במה שהוא

חו"צ, כי אם דעתם התפתחה ע"י הנסיון. גם ההשקפה על ידיעות מארץ ישראל ועל חובת מה"ע ביחס אליהן נשתנתה הרבה, ואחד ממחוללי השינוי הזה היה הח' אשר גינצבורג („אחד העם") במכתביו „אמת מארץ ישראל".

הוסיפו נא על אלה את התנועת „בני משה", שיסודתה ההכרה כי חובה להכין את העם, הוסיפו נא על אלה עוד גם את „המרכז הרוחני" שהחל להתברר יותר ויותר בתור מטרה וראיתם כי אין בין ההתנגדות לכל הפרזה ובין התפתחות זו ולא כלום. ועתה ראו נא את הדרך מן ה„אויטאָעמאנציפאציאָן" עד החברה האדעסית וידעהם כי זאת היתה ההתפתחות, ונכון מזה אם נאמר: ההתמעטות המוכרחת. לפי מצב הענינים, לפי תנאי האפשר והנמנע הופרחה חיבת ציון בארצנו להתגשם בחברה שבאדעסא, וחיבת ציון באשכנז להתגשם בחברה „עזרא". אין פה מקרים, אך יש אבות ותולדות, יש חוקים. תחת אשר החברה האדעסית מאספת חמשים אלף, לוא הוכפלה, לוא הושלשה ההשתדלות אולי הצלח הצליחה לאסוף פי שנים או פי שלש, ולפי זה גם לעשות פי שנים או פי שלש משהיא עושה בארץ ישראל. ועוד הפעם אל נא יתלו בי בוקי סריקי ואל יקרעו המכוהלים קרעים שאינם מתאַחים מדברי ליחס לי כונת פגיעה בכבוד החברה האדעסית. לא בשביל שאני נושא לה פנים, ולא בשביל שאני נמנע מלבקר אותה לוא היתה ראויה לבקרת, אך בשביל שהיא עושה את חובתה, ושהיא בעיני מוסד גדול ונשו ורב הערך, הננו מרומם את קיומה ומשבח את תועלתה. אבל לוא גם יתקבצו כל מעריציה לא יאמרו כי החברה הזאת היא התקימות ה„אויטאעמאנציפאציאָן" וכי היא לבדה תוציאנו ידי חובתנו בבנין הלאום ובתחיָתו. ואם כן אחרי כל הויכוחים, המחאות וההסכמות הגענו למקום שאין בו עוד ויכוחים ומחאות והסכמות — וזה הוא הדבר המעציב ביותר — והיא נקודת הצטמצמות כל הרעיונות הגדולים במעשה אחד, במערכת מעשים פשוטים וקטנים, לא קטנים מצד עצמם, כי אם קטנים ביחס אל הצרכים הכבירים. בחברה עזרא, למשל, יכולים להמנות כל היהודים האשכנזים, ובשעת הדחק גם רבני המחאה—ומדוע לא? נסע לא יסעו בעצמם לא"י — אין איש דורש כזאת מידם; לשלוח המונים לא"י ג"כ לא יתכן, מפני שאין רשות, בשביל שאין יכלת, בשביל שמאשכנז אין רבים יוצאים, ואם כן בהכרח הולך הדבר ומצטמצם לנתינת איזו קצבה לשנה. נותנים לכל ענין; חברות, ועדים, נשיאים, סגנים, דינים והשבונות יש לכל ענין, ומה בכך אם תהיה גם חברה „עזרא" וקצבה לעוברי אדמה יהודים בארץ ישראל!

אבל לדבר הזה לא התנגד איש מראש, וזה הוא פחות פחות ממה שחפצו גם אלה שחו"צ קראו להם „מתנגדים"! כדאמרי אינשי: אלה שנחשבו כאפקורסים לפני חמשים שנה לוא חיו היום, כי עתה בין קדושים נחשבו.

כל המתנגדים מכבר ראוים להמנות גם כחברים נכבדים לחברת עזרא. מה יש שם גוזמא, התלהבות, „שרפת כל הגשרים מאחורינו", נאציונאליזם קיצוני ונוטה לצד אחד, העלמת עין מכל המצב ההוה? הלא כל השומע יצחק. ואם כן צדקו האומרים: חיבת ציון הוא דבר גדול, אבל יש לדבר הזה שעור, וכחשיבותו של דבר זה כן גם חשובה עבודת הלאום וכחשיבות עבודת הלאום בגופו חשובה גם עבודת רוחו, ואם כן לא היו הם מתנגדים, כי אם מעט יתר רואים את הנולד מן המעפילים והמפריזים הראשונים והרבה יתר קרובים אל מהלך ההתפתחות כפי שהלך הענין בפועל הלך והתפתח! ואם אפשר היה לנכח ההתפתחות הזאת להסיח דעת ולמשוך יד ולהעלים עין מכל הדברים שנראו כנחוצים להצלת נפשות, מכל החסדים והצדקות במקצעות אחרים? אם אפשר היה לאמר: זה ספר,

הם סללו את הדרך לציונות, הם חייבים וראוים להוסיף לעשות את מעשיהם ולהחזיקם ככל אשר יוכלו. אבל עם כל הכבוד שכבדתים והאהבה שאהבתים לא יכולתי להמנע מן החובה להזהיר על הגוזמאות ועל השגיאות. כן גם הרגשתי שהדבר חסר את היסוד המדיני, את ההסכם הגלוי ואת הבטחון המספיק מצד תוגרמא והממשלות.

הרגשתי „שהחשבון עשוי בלי בעה"ב" ושאין מתחילים במה שצריכים להתחיל: במשא ומתן הגון עם תוגרמא בדרך המלך ובארח כל ארעא. היחשב הדבר לעלבון או לקלות ראש, אם אומר כי לא האנשים ולא האמצעיים ההם היו ראוים ומוכשרים לפתיחה גדולה כזאת? חלילה לי מעלבון, חלילה לי מקלות ראש: לפי פעלו יהולל כל איש, ולא לפי מה שלא יוכל לעשות—יחולל כבודו. הם עשו את אשר יכלו לעשות, וזה לא היה הכל, וזה לא היה יכול להֵרָאות בעיני כשטה שלמה ומספקת עד שתבטל את כל המעשים האחרים. בכל פעם שנראתה לי אף קרן אור לפעולה ציונית גדולה בדרך מדיני, כרבעי למיהוי, התעוררה בי תקותי. כן, הנני מזכיר את ספרו של הנוצרי אֳליפאנט The Land of Gilead שהייתי מבשרו ומעתיק תמציתו, בגלל אשר בו נמצאו עקבות רעיון מדיני, כי הוא נוסד על הרצון וההצעה להשיג מעין טשארטר.

ומן העֵבֶר השני חִפֵּשׂ רוחנו—הנני אומר זאת בשמי ובשם חברי שהיו עמדי אחים לדעה זו—למצוא דרך קבוצית, סִינְטֶזָה, ודמדומי שטה לאומית שאותם ימצא הקורא באסיף הראשון (תרמ"ד) במאמר „יהי אור" יעידו על ההכרה שחובה לבנות את חרבות הלאום העברי, למלא את חסרונותיו, להאחיז את חלקיו (הדבר שבא אח"כ בפרקי העיקרים בבאזיל). להלן חשיבות הקולטורא העברית וג"כ דבר שהוסכם אחרי שנים רבות בבאזיל) וחיבת ציון יעבודת ישוב א"י בתור דבר ראשי ועיקרי, אך לא בתור הכל — אלה היו לי היסודות, האֶלֶמֶנטים, שעוד לא עלו אז להרכבה אחת כמו בשטה הבאזילאית, אבל הם היו חלקים הקקים, חוליות חוליות.

ואם לא היתה כל ההתפתחות של חיבת ציון גם היא בדרך כזה? האם לא אשרה וקימה את כל המחאות וההשערות? חיבת ציון בשנות השמנים הראשונות החלה בויכוחים עזים מאד כנגד הנדיבים הפאריזים שלא שלחו את הנודדים מבראדי לא"י כי אם לאמריקא. ההשקפה ההיא, אשר עתה אנו יכולים להכיר את ילדותה ואת תמימותה, כל היוצא כנגדה אז נכוה בחמי חמין. די להזכיר את מאמרי המנוח סמאלענסקין בדבר הזה.

רשות להגיד, כי המנוח סמאלענסקין ככל בשרונו כספרא רבה לא ידע כל צרכו את עניני המדינות ואת עניני הכלכלה, וכלום מובן היה ע"י חקירות או נסיונות לחרוץ משפט אם מוכשרת היתה א"י אז לקלוט אל קרבה מאה אלפים נודדים מכל הבאים. אבל זה דרך ההתלהבות הראשונה. זמן מה אח"כ כשנסע המנוח יחיאל בריל לא"י עם חבורה של אכרים עברים כתב ספר מלא חרודין חרודין. בו יצ׳ים לשמצה את הנדיבים הפאריזים ואת עושי דברם — יותר מנקודת החרדים מאשר מנקודת הלאומיים. אח"כ הציל נדיב פאריזי את המושבות. במשך זמן ידוע—סכנה היתה לנגוע במלוא השערה בסדרי הפקידים: הכל היה קדש קדשים.

אח"כ לאט לאט החלו לצאת מבקרים. בכלל, ההשקפה הראשונה על ארץ ישראל נשתנתה הרבה. דעת הקהל בין חו"צ החלה להבין שאי אפשר בחפזון ובמהומה, ויש מי שאמרו כי נס גדול נעשה שנאסרה הכניסה. עוד איזה שנים לפני כן היו רוגמים באבנים את האיש שנועז לאמר כן. אין אנו קובלים עליהם ששנו את דעתם, אבל אנו מראים, כמה מן הפַּתַיִּית יש בדברי מי שתופש את זה או את זה בשינוי דברים. לא את דעתם שנו

חייבים אנו לקבוע לרגש זה מקום בראש. נסכים ונסכים לחונן, לחבק ולחבב את האדמה היקרה ההיא, ומעולם לא עלה על דעה איש מאתנו לגרוע את ערך החיבה הזאת ומעולם לא היה איש מאתנו פחות מוכשר להתפעלות ולגעגועים מאלה שהודיעו את חבובם ואת לבובם ואת געגועיהם בהשתפכות הנפש. אך — וגם פה אנו חייבים לדרוש אכין ורקין—לא כמתנגדי לאום, כי אם כלאומיים חובה היתה עלינו להתוות גבול נכון לחיבה זו.

הקרקע הנבחר ההוא ראוי להיות מקלט, ראוי להיות זבול ומעון, ראוי להיות מרכז רוחני, ההשתדלות לקנות את הקרקע ההיא ראויה לעמוד בראש ההשתדליות — אמת ואמת! אבל אם יאמר אדם: אין לך אומה ישראלית, אין כל קנין רוחני, אין כל מסורת, אין כל אחיזה, אין כל השתדלות, אין כל עבודה אחרת, אין כל קיום אפשרי לגזע העברים, אך אל"ף ותי"ו של כל העבודה הנכחית רבת החלקים והצדדים הוא אך התֵלֶם, אך שעל־האדמה בארץ ישראל, הנה חיבה זו נעשית מין קרקעיות מצומצמת, מין אַגרא־ית מוגבלת עד מאד, וגוזמא זו היא מסוכנת, יען כי כל המוסיף אינו אלא גורע, ולא כמתנגדי לאומיים, אך כלאומיים אמתים חייבים היינו לפחוד פן יזיק הצמצום הזה, פן תקלקל אהבה זו את שורת העבודה הלאומית שצריכה להקיף את כל האומה, פן תהיה זאת מיתת נשיקה בחנק מרוב חיבה, וחייבים היינו להזכיר ולהעיר, כי החובה לעסוק בישראל כמוה כהחובה לעסוק בארץ ישראל; חייבים היינו—אף כי דבר זה היה „כנגד הזרם" וכנגד „רוח היום" ואף כי עורר עלינו שוט לשון ודבת רבים וסרום כל הדברים שכתבנו ויחוס כונות זרות אלינו כנהוג—לערוך מחאות כנגד „הראריקאלות" הקרקעית וההתכנסות בגבול „אידילָה" של שדה ובטול כל הענינים מפני ענין אשר גם אם הוא יסוד איננו הכל. שלימות דברינו, צרופם וכללותם יעידו כי זאת אך זאת היתה מטרתנו תמיד.

אין צרך בסברות, אפשר להזכיר מעשים. בשנות 84—82 בימי המנוסה הראשונים, כשנתקבצו עשיריות אלפים נודדים בבראדי ובערים אחרות, שלחו נדיבים את ציריהם ואת כספם למען עזור לאחינו ההם לנסוע משם לאחד המקומות, ששם יוכלו לכלכל את נפשותיהם. ההיצאה עלתה למיליונים,' ואלה שנמנו אז בין חו"צ יצאו אז במאמרים מקולסים כנגד הנדיבים או היועצים ששלחו את ההמונים ההם לאמריקא, תחת אשר טוב היה לשלחם לארץ ישראל ולקנות בעד המיליונים ההם את הארץ וליסד יסוד לאומה וכו'. אז נמניתי בין אלה שאמרו, שאי אפשר היה לשלוח מאות אלפים נודדים לארץ ישראל.

נקל להבין, כי כל מה שהפה יכול לדבר מן השטנות והנאצות פגע בי אז: שונא ציון, מתנגד לציון, שונא לאום וכו' וכו'. כמובן, רוב האנשים שהאמינו בשטנות האלה לא קראו את דברַי כסדרם, אך את הקרעים ואת הטלאים. אין ראוי לחדש ויכוחים בענין הנושן ההוא, אבל אחרי שעברו שנים רבות, ראוי להתבונן עתה בעין פקוחה אל השאלה ההיא ולהשיב: אם אפשר היה, לוא גם בשלשים או ארבעים מליון, לקנות את ארץ ישראל? אם אפשר היה לשלוח מאה אלף נודדים? אם לא שנאה לציון היתה עצה נבערה בזאת, ואם לא אח"כ הרעה השחיתה כניסה מבוהלה לארץ?

כן, כל הנסיונות האלה באו אח"כ. ואז כתבו כל חו"צ כי הבהלה ההיא היתה הרס וחורבן, ואם כניסת איזה אלפים בלבלה את הארץ מה היה לכניסת רבבות? ואין אני מזכיר את כל הדברים האלה למען המעיט כי אם למען הגדיל את כבודם של חו"צ הראשונים. הם עשו מעשים חשובים, הם עוררו ליסוד מושבות, מידם זאת לנו כי יש מושבות בארץ ישראל, מידם זאת לנו כי התעורר רוטשילד אח"כ לפרוש כנפיו על המושבות,

את גבול ארצותיהם בעדם. יש הרבה מן הבְּרָאוּת בכל גופה של כהונה זו שאיננה דואגת לעצמה תחלה כי אם לאחרים, וע"כ היו במחאות הראשונות יסוד שלם. נחוץ היה להראות לדעת שליהודים יש זכות-קיום גם מצד עצמם, כמו לכל עם חי, ושאינם צריכים להצטדק ולהתנצל על קיומם. נחוץ היה להוכיח, כי הצטדקות זו יש בה מעין שפלות הנפש ומעין הודאה כי אמנם היהודים בעצמם מטילים ספק בדבר אם ראוים הם לחיות או לא, ויבקשו עצות מרחוק ויפוי כח בהתגדרם באיזו מלאכות גבוהה לטובת כל העולם כולו. טוב ונכון היה לבאר, כי אין עם חי שואל ודורש על עצמו אם יש לו זכות לחיות, כאשר גם אין שום אדם שלם ובריא שואל שאלה זו על עצמו, והשאלה בעצמה כבר היא אות מחלת הרוח וכשלון ורפיון.

עד כאן תחום צדקת המחאה—מכאן ואילך מַתְחֶלֶת ההפרזה. אין דעות, אבל יש עם, אין תורה אבל יש מולדת וגזע. והיהודים הם כיונים, כבולגארים, ובכן, כנגד הרוחניות הקיצונה באה גופניות חמרית ומגושמת מאד, כנגד הכפירה בגוף באה הכפירה בנפש, וקרוב היה לשער, שלפי סברת הלאומיים הראשונים ההם אין ליהודים שום נחלה רוחנית, שום סגולה מיוחדת, שום דבר שֶׁכְּלִי מיוחד שעליהם לשכללו, כי אם גופם הלאומי הדומה ממש לכל גוף לאומי אחר. אבל כמו שבטול היש הממשי של היהודים ע"י העיון של מיסיון היה רעיון רע וכוזב, כן גם בטול תעודת הרוח של היהודים ע"י העמדתם בשורה אחת עם כל עם זר היה משפט נלוז ונבער.

ובכל דברי ההתעוררות הראשונים נמשך הבטול הזה כעין חוט הַשָּׁנִי. לעג לַעֲגוּ עד אין קץ למטיפים ע"ד מלאכות ישראל, אך הבן לא הבינו, כי אם אין לפרש את המלאכות כפשוטה ואין לתרגם פסוק זה כצורתו שהיהודים רק בשביל זה הם זכאים ומורשים להאריך ימים למען לַמֵּד את העמים, אין גם להכחיש, כי היהודים חיים יחד עם תורתם וחייהם קשורים ברעותיהם, והדעות האלה, אם תהיינה או לא תהיינה בזמן מן הזמנים לנחלת כל העמים, ליהודים הן יקרות מאד, והן הֵן הרוח הלאומי אשר בהם. רק אחרי עשר שנים החלו הלאומיים בעצמם, ג"כ ע"י התפתחות הדעות, לבוא לידי הַכָּרָה, כי מלבד הגוף הלאומי הצריך שמירה וחנוך וחיזוק יש גם רוח לאומי והיא התורה, או הקולטורא העברית.

לוּא נראו עקבות הנטיה הזאת בראשית שנות השמנים, כי עתה לא לבד שמחאות לא נשמעו בקרב קהל סופרים, אך גם כל בעלי המחאות היו עומדים בקרב השורה הראשונה של חלוצים. אם לא עמדו, הסבה האמתית היא, יען כי הדבר, שהשיגו אחרים אח"כ, הקדימו הם להשיגהו ולהרגישו, והוא חסרון הרוחניות.

בשביל החסרון הזה לא היה פלס לרוח. רק אח"כ בוא באו החלוצים אל דעת בעלי המחאה הראשונים, ומרוב חקירות החלו להסכים, כי אמנם נחוץ הדבר שיהיה ליהודים מקלט, אבל לא רק ליהודים כי גם לרוחם, יען כי יש רוח-היהודים, יש תעודה לישראל, יש תורה, יש השכלה. ואם אין עוד, כי עתה צריכה לְהִתְהַוּוֹת השכלה עברית, כלומר השכלה כללית שיש לה נֹוֶן עברי, וישאלו וידרשו האנשים ההם בעצמם שבתחלה לא הרגישו כלל את צרך החקירה הזאת מה הוא תוכן היהדות, ולא עוד כי גם החלו לתאר את עתידות ארץ ישראל בתור מרכז רוחני. אם כן בטלו הדברים הראשונים ובטלו גם המחאות הראשונות ונמצא שווי המשקל!

ואם כן לא בעלי המחאה הראשונים השתנו, כי אם הלאומיים הראשונים התקרבו אל נקודת האמת שעליה עמדו בעלי המחאה הראשונים. ממש כהתפתחות הזאת הננו רואים גם ביחס אל רגש חִבַּת ארץ ישראל.

לו לכל יבוא במאזנים, כי אם באבני קלע, לא בעיון ובגדרים, כי אם בגזרות קצרות ובהלכות פסוקות ועזות מאד. בעוד זמן קצר לא תעמודנה הגזרות הקצרות, אבל לפי שעה–ירבו הקופצים עליהן, הנה איש עשוי לבלי חת, הנה איש גמור, אומר דברים גמורים!

ד.

בּוֹסֶר לְאוֹם.

בפתגמי הלאום הראשונים שהחלו לְהַשְׁמִעַ בראשית שנות השמנים היה העיקר חסר מן הספר: לרעיון, לרוח, להרגשת צרך עבודה שִׂכְלִית לא היה מקום, ולהפך כמו מחאה נשמעה כנגד עבודת הרוח, כנגד התורה והתפתחותה. כמו בכל דבר כן גם בדבר הזה היה יסוד מוסד.

המחאה היתה נכונה ואולי גם נחוצה כנגד השטה שרצתה לעשות את כל האומה הישראלית למין מושג מֻפשט, למין דבר נאצל, שאין לחושים תפישה בו, לאחד מן „השכלים הנבדלים", לאחת מן הנשמות דאזלין ערטילאין. כנגד השטה האוירית הזאת, כנגד בטול היש והתפשטות הגשמיות הזאת ראוי היה להרגיש ולהטעים בכל מיני דגושים וטעמים, כי עם ישראל הוא גוף שישיגוהו משיגי הגוף.

אבל מן הצד האחר לא ראוי היה להציג את הגוף הזה בתור גוש כביר וגולם ענק כגופו של עוג מלך הבשן ולהכחיש לגמרי את מציאות נשמתו. ואמנם הגוף הזה כמעט כן הוצג בפתגמים הראשונים, ואי אפשר היה לבעל דעת שלמה ומבקרת לבלי היות אז מתנגד הלאומיים בבחינה זו, לא בגלל נגוד אמתי, כי אם בגלל נגוד אל הַפְּרָזַת הרעיון ההוא.

כיוצא בזה היה גם כל דבר הפולמס של סופרים כנגד המיסיון הישראלית. יש מְלָאכוּת לעם הישראלי—ערוגה שבל המטיפים הנאורים דשים בה זה מאה שנים, לאפוקי משילר שהחליט במאמרו ע"ד מלאכות משה שכבר קימו היהודים את תעודתם וכבר הגיעה עתם להסתלק מן העולם. המטיפים שלנו, וכמובן הנאורים, לא מצאו יתד אחרת לתלות בה את זכות הקיום של היהודים בלתי אם זאת שעוד הדעות היהודיות לא נחלו את הנצחון בעולם, וע"כ עוד היהודים, נושאי דגל הדעות האלה, חייבים לעמוד ולהתקיים.

נקל להבין, כי כל החושבים מחשבות בדבר קבוץ גליות והחזרת עטרת האומה ליושנה כתבניתה מקדם מצאו על דרכם את הדעה הזאת כאבן נגף. איך? היתכן? חובה עלינו להשאר בתפוצותינו, כי משמרת כהונה נתונה עלינו ללמד תועים בינה. והננו לא כתלמידים, אך עוד גרועים מהם: כמורים הבורחים מבית הספר. חובה היתה להגות את אבן הנגף הזאת מן המסלה, ובכן החלה המלחמה אל עבר פני המלאכות, מלחמת חקירות ומלחמת לצון.

נקל מאד לשים את כל הדבר הזה למשל ולשנינה, כי אמנם יש הרבה מן הבדיחות בגדולה זו שנוטלים היהודים לעצמם להיות מורים לבני האדם, בעת אשר עליהם להיות מורים לנפשם ולהציל את חיי גופם ואת חיי רוחם. יש הרבה מן הבטלנות בכל הציור הדמיוני הזה ע"ד הנודדים היהודים שאין להם מלוא שעל אדמה למצוא עליו מנוח לכף רגלם והם מתנשאים להיות מלמדים להועיל לעמים ההם שסוגרים

בכל עניני ישראל כגרי צדק.

ואם כן כניסה תחת כנפי הדת חשובה ככניסה גם תחת כנפי האומה, ושוב אין כל דמיון, למשל, אל עם אחר. הפולאנים לא יהיו לצרפתים בשביל שהם קאתולים כהצרפתים; באומה אחרת לא די הוא לקבל את הדת, או להיות בן הדת ההיא, אך צריכים לקבל גם את האומה, ובעם ישראל הממיר את הדת הוא ממיר גם את האומה והמקבל את הדת הוא מקבל גם את האומה. מכל צד שנתבונן להבינת האומה היהודית ותורתה ולתכונת אומה אחרת ותורתה נראה כי אין קצה לעיקרים מבדילים, וכל דמיון שנדמה וכל הרכבה שנרכיב תהיה הערובת מין בשאינו מינו, בין אם נאמר שהיהודים הם קונפסיון בין אם נאמר שהיהודים הם עם. במובן השגיר והמורגל בלי שום גבול וגדר וחלוק. ומדוע כה רבו השינוים האלה? יען כי כל קורות היהודים היו שונות ונבדלות. ואין לעקור את האומה העברית מן השרש, מן העבר!

ממש כמעות שמעו המתבוללים שהתעקשו לדחוק את כל ישראל ותורתו לתוך מטת סדום של קנפסיון, טעו הקיצונים שבלאומים, שלא אבו בתחלה לראות את כל המיוחד והנבדל שבעניני היהודים, וידמום בעל כרחם וברוחק גדול אל עניני הבולגארים, היונים והסרבים, או העמידו הכל על המולדת, דבר שאין לו עמידה לבדו. חובה היתה לצאת אז כנגד ההסכמות המבוהלות הראשונות, במחאות ידועות, למען שים גבול וגדר.

מצד התועלת, בבחינת „אפפארטוניזם", אילי טוב היה להמנות אז עם המסכימים הראשונים, להכתב בספר בין המנוים, בין אנשי הברית, ואח"כ כשאדם כבר חשוב בן-ברית רשות לו גם לבקר, גם להעיר על שגיאות שונות. אבל מצד האמת לא היה כל צרך לשים לב אם דבר זה ימצא או לא ימצא חן, אם חובה היתה לבקר. וההבדל היה רק הבדל הזמן, כי בני הברית, והם אלה שקבלו תחלה את כל הפתגמים בלי בקרת נעשו אחרי כן מבקרים. גם בזה יפטרונו הקוראים מחובת מראי מקומות ובקיאות. אין הדבר ראוי למלא את הגליון בהבאת פסקי מאמרים ישנים וחדשים. הקוראים שלא פסקו להתבונן אל התפתחות הרעיון ראו, כי בין מחזיקיו ומעורריו היתה בתחלה ההתלהבות של האהבה הראשונה ואח"כ באה הדעה המחשבת, ויש גם שבא הנוחם. באמת אין מקום לא להתלהבות, לא לדעה שסותרת אותה, ולא לנוחם. כל דבר טוב, כל רעיון נבון דורש שימת גדרים קבועים בעצם וראשונה.

תורת המולדת היא תורה שלמה, ויעשוה לשיחה בטלה ע"י שהוציאוה לתרבות רעה של גוזמא, מפני מנהג הקנאים החושבים להם לחכמה באמרם: או זאת או זאת — אין פש־רות. אם יאמר החכם: על שלשה דברים העולם עומד, יוכלו לריב גם עמו ולשימו לאוחז את החבל בשני ראשיו ולפוסח על השעפים ולמתפשר ולהפכפך, מפני שהוא מוקיר גם את ערך התורה גם את ערך העבודה גם את ערך גמילות החסדים, ומי שהוא קצוני ומבוהל הלא יגור במלה אחת: הכל היא התורה, הכל-העבודה, הכל—גמילות חסדים

באמת כל עיקרה של נטיה קיצונית זו בא מאי הכשרון להסתעפות הרעיון: מן ההצטמצמות בפרט אחד, בחלק אחד, בלי ראות את הכל. ולרגל הקיצונות הזאת באה הקיצונות השניה ופוסלת את הדבר הנכון והאמתי אך מפני הגוזמא והבדותא אשר תלוי בו מהבילים. וכי יעמוד איש אמת בין הקצוות האלה והראה מה משפט ומה גבול, אז רוב בעלי הקצוות מזה ומזה יראוהו כראות אויבם: הנה בעל המאזנים בא, הנה הוא מכריע, הנה הוא מפשר, ואלה שלשונם תהלך בלי רסן מוסיפים: הנה הוא חפץ למצוא חן בעיני כל העם, הנה הוא דורש לטובתו, ועוד כאלה. באמת כל „האוהב למצוא חן בעיני העם"—עצתנו אמונה

אך חוץ מן הדת הם מכבדים גם את מולדתם, ואנו מוסיפים על זה (כאמור למעלה) שלפי דעתנו בעצמנו אין הנדון דומה לראיה בכל פרטיו, ורק למען „קרב אל השכל" בחרנו בדוגמאות קלות - כי עתה לא נחטא להגיון; אם אנו אומרים: ראו דוגמא קטנה — ודעו שאין זווג זה עולה יפה כל צרכו ושיש לחלוק על השווי המוחלט — כי הנה היונים שכבר התערבו בגוים ורק שם היונים נקרא עליהם ומקצתם גם נפוצו קמו ויעמדו קהל גדול בארצם — אין אנו מעקשים את הישרה ואין אנו מְעַוְּרִים את עיני העם.

אך אם תנוח עלינו רוח ת.זית, רוח בער ופרצים, ואמרנו בלבנו אין גבולות ואין שעורים, הבה נזרוק לשוק דברים=כמתלהמים, דבורים מפוצצים: המולדת היא הכל, היהודים הם עם ויכולים להיות עם וראוים להיות עם גם בלי עקבות תורה, היהודים כיונים, והיונים כבולגארים וארץ ישראל כסרביא, אז יהיו הדברים האלה ברורים מאד, קצרים מאד, ופעולתם תחזק, וכל המון הקוראים שאינם אוהבים להטריח את מוחם בעיונים עמוקים, וכל אלה האוהבים את הלהט ולא את הנור, ומן המאורות לא את המאיר בלי הפוגות כי אם את המבריק באש פלדות, כל אלה, בלי ספק, ימצאו חפץ בהלכות פסוקות, בגזרות נמרצות וגמורות מעין זה.

אבל מה נעשה והם שקרי שקרים, כי הדעה הטובה ע"ד המולדת נהפכה לאכזב באמרנו שהמולדת היא הכל, והדוגמאות מן העמים נהפכו לשיחה בטלה ע"י הגמרנות השובבה והסוררה שאיננה חפצה לתת שעור ומדה לדבר, כי אם הכל או אפס. וזאת היתה מדת הבקרת, ואלה היו מחאותינו הראשונות, וחן תהיינה גם לימים הבאים לנכח כל גזרה מגוזמת ופתגם שָׁגוּר.

הן כל בעל דעת יִמלך בלבו: האמנם יוכל עם היהודים להחזיק מעמד גם בלי תורה? ואם הדוגמאות מן הקאתולים והפרוטסטנטים אינן דוגמאות של הסברה כי אם דוגמאות ממש ודברים כהויתם, מה היא המסקנא היוצאת מזה? עם היהודים הנהו עם היהודים עם תורתו או בלי תורתו, ואם כן הלא יוכלו להיות גם יהודים=קאתולים, יהודים=פרוסטנטים! לא — יאמרו גם הקיצונים שבקצונים — על זה לא נסכים, והביאו לנו סברות לבאר מדוע לא יסכימו על זה. אך כל הסברות לא העמדנה בפני הבקרת הנאמנה. אם אמת הוא שאין כל יחס וקשר לקיום עם היהודים עם קיום הדת ההיא אשר אותה קבלו היהודים ואותה שמרו אלפי שנים, יחויב מזה כי יכולים היהודים לקבל גם דת אחרת ולהיות עם היהודים, כאשר גם הפולאני יוכל להיות קאתולי, או פרוטסטנטי או גם מושלמני (יש מן התתרים המושלמנים שהתבוללו בפולאנים תערובות לאום ואת דתם הם שומרים).

אם המולדת היא הכל, אין הגיון בעולם שיוכל לבטל את התולדה המוכרחת הזאת. ומן הצד השני: בני עם אחר שקבלו את דת היהודים, אינם צריכים להחשב יהודים.

השאלה היא שאלה עיונית, אבל כל איש יוכל לשער בנפשו גם את השאלה גם את ההתרה. נשער בנפשנו, כי הכוזרים שקבלו את דת היהודים נשארו ביהדותם ובכשרותם עד היום הזה. נשער עוד בנפשנו, כי הם לא התבוללו ע"י נשואי תערובות — הן נמצאים גם בינינו היהודים הרבנים כתות שאינן מזדוגות, ועכ"פ שאינן נוחות להזדוג — ואם כן בגזעם לא היו ליהודים, אבל הם יהודים נאמנים ושומרי תורה — האם לא היה עם היהודים חושב אותם כיהודים? האם לא היה מְשַׁתֵּף אותם ומצרפם לכל דבר לאומי? עפ"י הגזרה הקצרה והמוחלטת: המולדת היא הכל ראוי היה לגדור בפניהם ולבלי לקבלם, לחשבם כזרים וכו' — אך כל מי שיש לו מוח בקדקדו יבין כי עם היהודים לא היה מכריע שאלה זו באופן כזה כי אם להפך: עם היהודים היה אומר — הם יהודים כמנו ולהם חלק ונחלה

שממנו מציץ הקב"ה לעתיד לבוא השארית וההצלה.

כל הממעט את ערך הרגש הזה וכל השָם אותו לקלס או לא ידע בין ימינו לשמאלו את דבר החליפות בעתים האלה וברוח עמנו או ידע כי הרוח הזאת היתה רוח טובה, ועל כן חרה אפו כי רע בעיניו המעשה הנעשה, כי „יחיו מתֵינו נבלותינו יקומון". יען כי הוא חפץ במות המת, וכל תקותה היהודים ותחִיָתָם היא בעיניו צעד־סרטן לאחורנית, יען כי „קֶדֶם" שלו, הצד אשר אליו הוא שואף, הוא הכליון, „המקום אשר משם לא ישובו".

עם איש כזה, אשר זה לו משא נפש, זה מחוז חפצו ומגמת פניו, אין לנו לריב. ביחס אל הצד שאליו פניו מועדות, החליפות שהיו בשנים האחרונות הן כאמת צעדים פּנים־לאחור. ואולם „קדם" שלנו איננו צד הכליון והבטול, כי אם צד הקיום, החיים, הגזרה והבנִיָה.

כל זאת בארתי, כתבתי, שנּנתי זה חמש עשרה, זה עשרים שנה מעת שנשמע רעיון הלאום בישראל. יכולתי להביא חבילי חבילין של מאמרים שכתבתי בענינים האלה גם בשפ"ע גם בשפות אחרות להזק ולאמת את הדעה הלאומית בשׁעוּרה זה, והנני משרטט את השם ב ש ע ו ר ה ז ה, יען כי בעלי שעורים עלינו להיות בכל דבר, וגם בדבר זה עלינו לתחום תחומין ולגדור גדרים, ומדי נראה כי הגדרים האלה נפרצים והשקר נכנס לדבר אמת, נחשוב לחובתנו לצאת במחאה גלויה כנגד כל הַפְּרָזָה וערבוב דעות, ונקל, כמובן, להביא דברים מיוהדים מאותן המחאות שהיו נחוצות לשעתן, נקל מאד לנתק איזה טבעות משלשלת השטה השלמה, ולבחור במתכוון באותן המחאות ודברי הבקרת, ולעשות גם בהם קרעים ומלאים, להוציאם מתוך זמנם ומתוך ענינם ולהראותם מראה־כוזב ומקסם־שוא כשובר ובטול גמור לדעה הלאומית; נקל לעשות מלאכת מערבב־קלפין ומשחק בקוביא—אבל לא על זה אנו דנים, ולא זאת אף מקצת מטרתם של הפרקים האלה.

הצעתי לעצמי, בבל אי־משוא־פנים, שאדם יכול לנהוג בעצמו, בכל עומק העיון והדיוק במדה שכשרוני מגיע להם, הצעתי לעצמי את השאלה: מה היתה הדעה הלאומית ומה היא הדעה הלאומית בעיני, מה היתה הבת ציון בעיני? הצעתי לעצמי את השאלה בשביל שאיננה שאלה פרטית, כי אם כללית, ובשביל שאני חפץ לבחון אם לא טעיתי, אם לא שניתי, אם לא טעינו כולנו, ואם שָנינו, האם זה הוא שנוי לטובה, שינוי שבא ע"י התפתחות הדעת ולמוד כפי הנסיון, או הוא שנוי מדעת קלה, שנוי טעם. לאיזו סבה, לאיזה צרך?

ואחרי העיון העמוק בכל פרטי הרעיון ובכל מה שיש לטעון עליו אין אני רואה כל שנוי עקרי, כי אם קו ישר, נמשך מן הפשוט אל המורכב. כאז כן עתה הנני אומר, כי יש לרגש המולדת ערך נפלא ונכבד מאד, וכאז כן עתה הנני מחליט, כי עד הגדרים שגדרתי מגעת תועלתו, ומהם והלאה יָחֵל נִזְקוֹ. נקל הוא להביא כל רעיון, נכון בנבונים וישר בישרים, „לסטרא דמסאבותא". ע"י ההגזמה וההרחקה.

אם אנו אומרים: רגש המולדת הוא דבר גדול, הוא אחד מיסודי הלאום—כן משפטנו, הננו קולעים אל השערה ולא נחטיא, אך אם נאמר „המולדת היא הכל" אנו הופכים התמונה יפה להמונה מעוררת פַלָצות ע"י קוים שונים שהארכנו ושֶעִקַמנו. אם אנו אומרים: היהודים היו עם או משפחה גם לפני מתן התורה, ובמדרגות שמירה שונות מאד, מתכלית השמירה עד תכלית העזיבה ששמרו או שעזבו את התורה היו עם, ובכן עממותם קימת בקו מקביל אל התורה—לא נזוז מנקודת האמת.

אם אנו אומרים: לכו חזו עמים אחרים, גם הם מוסרים את נפשם איש על דתו,

לחפש גם בספרי השו״ע תמצאו יסוד אף לדבר זה, תמצאו סעיף גדול או קטן, אבל שם דבו הדינים ודיני הדינים ושם הם נבלעים, והעס מורה היתר בכל הדברים הנוגעים לכלכלה רק הנמוק הכללי, הלאומי, יבול להראות בדברים כאלה את פעולתו. החרדים יודעים היטב, כי לכל דבר אשר יאמר עמנו לעשות דרוש כח רבים, והרבים אינם נמצאים באגודה אחת. אך יפרדו להרבה ראשים, והם חלוקים בעניני הדת, בכלליה או בפרטיה, ואם הדת לבדה היא המאחדת, וזולתה אין דבר מקרב, במלה המולדת, נעקרה האומה, אז יכולות להתאחד אך המפלגות שהן שוות ברעתן תכלית שווי בכל דברי הדת, ואם תאמרו לקרבי את השונים, אתם צריכים עוד לאיזה צד־שוה, לאיזה דבר מאחד, לאיזה יסוד כללי והיסוד הכללי הזה היא האומה העברית.

ואם הדבר כן הוא בחרדים, מה גם במשכילים ובנאורים ובמתבוללים למקצת. שם היתה תורת הכפירה־בעם לחורבן גדול שאין כמהו. האנשים האלה החלו במתכוון או שלא בםתכוון להעמיד הכל אך על הכנסיה, על הקונפסיון, ולשנן ולחזור ולשנן יום יום ליהודים ולעמים שכל ענין ישראל איננו אלא קונפסיון, כמו שאנו רואים קנפסיון פרוטיסטנטית, קאתולית, וכיוצא בזה. גם האומה הישראלית, גם קורות העברים, גם כל תורה כולה איננה אלא קונפסיון. ממשמע שנאמר דת, שהאנשים האלה הם בעלי דת שלמה ומאמינים אדוקים ועוסקים במילי דשמיא ואדוקים מאד בחוקי משה אשר בשמו הם קוראים. באמת זו היא, בשוגג או במזיד, ערמומית נוראה.

הדת בתור דת היא רפויה מאד בין האנשים האלה, ומה גם בדור הצעיר, היא לא רק עתה רפויה, אבל היא גם הולכת ומתרופפת, בחוקי משה אין מדקדק, תורת משה אין לומד, וההכרזה המגוזמת ו„הריקלמא האמריקאנית" שהאנשים האלה עושים לא לצרך הענין כי אם לצרך עצמם לכבוד „הקונפסיון של משה" היא אך משום: מכלל הן אתה שומע לאו, לאמר: הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים לקונפסיון של משה, זה הכל, וחוץ מזה אין אנו עם ואין לנו כל אחוה לאומית.

אמנם באמת שטה זו כולה שלילה, כי הדבר שהם כותבים על דגלם — דבר הקונפסיון הוא דבר רופף מאד, שאין לו יסוד חזק בחנוך, לא סעד בחיי ביה, לא שרש ברעת הרבים ולא ענף במנהגי המפלגה ההיא, והדבר שהם כופרים בו: דבר האומה העברית, הוא הדבר האחד שיש בו סגולה להציל עוד את שארית המפלגה ההיא, לחזקה ולנחמה ולהשיבה גם לדרכי תורה ולחיי עם. לרגל התורה הכוזבה הכופרת בלאום והעושה חנופה לקונפסיון שהיא שם לועז ולא מקביל כל צרכו לענין התורה העברית, באה מפלגה זו למצב „קרח מכאן וקרח מכאן". וזאת היא שטה וזאת מטרה.

וגם ביניהם יש כתות שונות לארצות שונות, והאחוה הלאומית כמעט הופרה כולה. התורה נשתכחה, זכר שפ"ע נמחה, זכרונות הלאום דמיונם כזכרונות עתיקים של החתי או הגרגשי שחוקרי קדמוניות עוסקים בהם, והכליון החרוץ והאבדון הגמור החלו להראות בפנות אלה עד שהתעורר רגש הלאום ויעש נפלאות ויזכר את כל האנשים האלה כי מצוך אחד חצבו ויט את לבם להתבונן אל קורותיהם מימים עברו ויקרבם אל אחיהם ויפקח את עיניהם לראות ויעורר את לבם לחוש את צרת הרבים ויהיו כל אלה שנגעה בהם התנועה הזאת לעברים חיים, ולא לעברים אשר יבואו להתענג מזיו הצלחת עמם, כי אם לאחים לצרה לבכות ענות מולדתם ולהיות יחד עם כל ההמון הזה אגודה אחת עוזרים ונעזרים מלמדים ולומדים, ויהי להם יסוד תחת רגליהם, יסוד אשר אותו היו חסרים עד היום. זה דבר רגש המולדת או רעיון הלאום, מעין ישע, מקור שפע וברכה, טל של תחיה. הלוז

מכל רעיון ומכל תשוקה, לחבב, לטפח ולרבות כל משא נפש שיש בכחו לחברנו, לעודדנו, לתת ליעף כח ולאין אונים עצמה בכור העוני והתלאה!

הן אך בוגדים וקלי דעת המה האנשים האומרים: לא, לא נעורר בקרבנו את הרגש הַמְחַיֶה הזה, יען כי כן עושים גם העמים, ולא לנו להתבולל.

כדבר הזה היו הקנאים הבוערים אומרים בימים ראשונים, וכל חוקי אדם וכל מנהגי שלום ונמוסיו היפים אסרו לנו בגלל „בחקותיהם לא תלכו" בהרכיבם בְּרֵכָה זרה על חק קדמון הנוגע אל עבודת אלילים. הן זאת היא אך תלונת תעתועים ופתגם זר והפכפך. כל דבר טוב שבאומות אנו רשאים וחייבים ללמוד מהן, ונביאי האמת לא אחת הציגו לנו את העמים למופת ולא אחת יסרו אותנו בשבט לשונם כי נופלים אנחנו גם מן העמים הרעים.

האמנם רגש המולדת היא רגש רע? אם אין עון וסלף בקרבת משפחה אין פשע ונלוז גם בקרבת לאום, כי משפט הלאום כמשפט המשפחה, וכאשר יֵחָשֵׁב לחטא למשפחה כי תשטום את רעותה ועשתה את ברית שלומה לכלי חובלים לחבל משפחות אחרות להסיג את גבולן ולהפריע שלום ביתן, כן גם יחשב הדבר הזה לחטא לעמים, וכאשר יחשב לעזות ולעריצות לאחת המשפחות לאכוף משפחות אחרות ללמוד את תורתה ולקבל את מנהגיה יאת זכרונותיה ולנטוש ולרמוס את כל אשר לה, כן גם יכתם עון זה אם יעשהו עם לרעהו. ואולם דבר זה איננו מחלל את טהרת האהבה, באשר היא תמימה וזכה. ורגש לאום לא יְנֹאָץ בגלל קִנאת לאום, וגם לא יהיה לנו לזעיה בגלל אשר ישנם גם עמים אחרים מתחזקים איש לעמו ומאמנים איש לרגלו. הבט נביט עליהם ברצון ובאהבה, לא נגע באשר להם. ובמקום אשר אנו יושבים בקרבתם או ביניהם, יכולים וגם חייבים אנו, לא רק מפני דרכי שלום, אך גם מפני היושר והאמת, לשים לב גם אל צרכיהם, לבלי פגוע לרעה באשר להם, כמשפט שכן אל חברו, כמשפט אדם לאדם, כמשפט אזרח ובעל נפש. אך אין זו הנהתנת כי עלינו להרוס את ביתנו ואת קִננו הרוחני ולהשליך הלאה את הדברים אשר נָחלנו מאבותינו ולהִרָחק להכנס בתחום לא-לנו.

ודבר רגש הלאום הוא גדול ורב הערך לנו לא רק ביחוסנו אל העמים האחרים, כי גם ביחס המפלגות השונות בנו.

הנה מפלגת החרדים. היא חושבת לתומה, כי בשמרה את חוקי התורה היא פטורה מחובת לאום, מרגש לאום ומכל הדברים המסתעפים ממנו, יען כי התורה היא מגן ומעוז לרוח הלאום — אבל הנסיון מראה, כי במקום שם ייבש מקור הרגש הלאומי, גם משמרת חוקי התורה פושטת את צורתה הראשונה, הטהורה, ולובשת צורה זרה. בארצות המערב יש כמה מפלגות קטנות של מהדרין שבמהדרין. האנשים מדקדקים כמעט אערקתא דמסאנא, אך כל האדיקות הזאת היא גם בעיני החרדים האמתים שהם רוב מנינה ורוב בנינה של כנסת ישראל בארצנו כמצות אנשים מלומדה. אין רוח תורה, ולכן היתה משמרת החוקים כמעשה מכונה. אין אהבת לאום, ויפרדו האנשים כמעט מקהל הגולה. אם הם אשכנזים הנם כמעט שונאים את היהודים הפולאנים, ואם הם צרפתים הנם שונאים גם את היהודים האשכנזים, נתפרדה החבילה, נִתַּק הקשר, אין אחוה, אין כל ישראל חברים, אין רחמים ואין חפץ אחד.

וגם החרדים בארצנו—האין הם חסרים רגש לאום? האין גם טובי המפלגה הזאת רואים לרגל ענינים ומאורעות שונים, כי עפ"י דיני שו"ע לבדם אין לעורר את העם לעשות מעשה או להמנע מעשות מעשה נחוץ לכלל-ישראל? יש שאנו רואים כי חובה על העם לנזור על עצמו להמנע מאחד הדברים — בגלל אשר כבוד האומה וקיומה דורשים זאת. אם תיטיבו

ושלוה, ברצון ובתום, אבל רשאי איש איש מאתנו להאמין כי גם הדבר הנפלא הזה בוא יבוא. אך אם נלך בכח התקוה הזאת לאיש מְמַכְּרֵינוּ והצענו לפניו להוציא את כל רכושו לרשות הרבים, הלא יאמר לנו: כאשר יבוא היום הַמְקֻוֶּה לא אפרוש מן הצבור ולא אבנה במה לעצמי ולרכושי, שחד אשחד מכספי לכל האנשים אשר יהיו שלמים עמדי, ואם לחלוקה—שם אני, אך עד בוא היום המקוה ההוא מה אתה דורש ממני, ומדוע אך ממני הדל, מדוע אך את כבשת הרש אתה אומר לקחת בכח החזיונות? כמראה הזה הננו רואים ביחס אל העמים המפוזרים.

דרש לא דרשו מאת אחד מהם לְהֵעָקֵר מלאומו, הצע לא הציעו לפני אחד מהם לכפור בלאום ולהודות רק בתורה. גדולה מזו: יכולים אנו לשער בנפשנו כל עם מעמי תבל הנכחים שיפול למשואות ממעמדו המדיני והציל את יְחִידָתוֹ, את טוהר גזעו, את משפחתו, את קשר יחוסו, והשב לו את הדבר הזה לזכות יתרה ולכבוד גדול. ראה ראינו כי היו פִילְהֶילֶינִים שעזרו לפליטי צאצאי היונים לבנות את חרבותיהם, היו סלאווֹאָפִילים שהלכו לעזור לצאצאי סלַאוִוים להתאחד—היה הָיוּ בין האנשים האלה נדיבי עמים, חובבי אדם, מגן ומושיע לכל נרדף, היו כל אלה שחזיונות הנביאים, חזיונות האַחוה באחרית הימים לכל בני האדם הנם משא נפשם ולכל בהם חיי רוחם, ואולם אמר אמרו לנפשם: מה שיהיה הוא שיהיה, ולמען כלל את הדרך לאחוה ההיא חובה לתת לכל עם את חופש הרוח למען יחיה כחפץ נפשו ובצרכיו שאין זולתו יודע אותם כמהו.

ואם כן טוב הדבר וישר, ואם הוא טוב לאחד הוא גם טוב לכל, כי אין אבן ואבן איפה ואיפה בתורת המדות, ואם כן יש משפט גם לְלאום ישראל, ולא רק דת ישראל ראויה לחנינה, כי גם הלאום, ואם זועמים אותו—אך עָוֶל הוא, ואם פוטרים אותו, ורק אותו בחזיונות האחוה, צביעות היא, ואם לו אך לו יאמרו: לך יש דת ולא יותר, משפט מעוקל המה מוציאים. ואנחנו לא נוכל לקבל את הנלוז כיושר, את השקר כאמת ואת הצביעות כתום, ועל כן חובה עלינו לבאר ולשנן לעמים, כי הננו ככל אחד מהם שֶׁיִּדַּח משאתו ונפוץ בארצות ושמר לא רק את דתו כי גם את שארית אומתו, כי—המולדת היא היסוד.

ג.

מאזְנֵי מִשְׁפָּט.

אמנם נכון ונחוץ הדבר לתת מקום נכבד, ואולי גם מקום ראשון בראשונים לרגש המולדת, נכון ונחוץ להבין כי הנבואה „לא ישבות ישראל מהיות גוי" היא קימת לדורות, ואין תורה בלי עם, והעם יש אשר ישמור משמרת אמונים את התורה ויש אשר יעזבנה דור או דורות אחדים ויש אשר יחמיר במקצתה והקל במקצתה, אם הוא אך חי וקים ואם לא נפזרו בניו לפי שאול עוד לו תקוה להתנער מעפרו ולהתרומם ולהתחזק.

הרגש הזה אם נקרא לו רגש מולדת או רגש לאום גדול וכביר הוא בכל עם אחר, הוא הבריח התיכון המבריח מן הקצה אל הקצה בני עם שדעותיהם שונות ולבותיהם רחוקים איש מאחיו בדברים נוגעים אל הדת, ואם הם, היושבים איש בארצו בשלוה, וגם אלה אשר הפך עליהם הגלגל עוד ארצם לנגדם ולא נעקרו ולא הָשלכו הלאה הלאה, אם הם רואים את הדבר הזה לחובה ולהכרח לחזק את עבותות אהבת המולדת ואת חבלי המשפחה מלבד הדת אשר תאחדם, מה גם אנחנו מחויבים להֵעָזֵר בכל רגש, לאחוז בכל כח, להבנות

את הדת, מפני שאחרי שקבלנו את הדת חָיינו במשך דורות רבים חיי עם גם בדברים שאין הדת שליטה בהם, מפני שיש לנו שפה מיוחדת אף כי איננה שגורה בפינו. חֲבַל—יאמרו— שאין לנו מושב קבוע אחד, חבל שאין לנו שפה אחת, אבל אנו שואפים ומקוים, ומי יוכל לשלול מאתנו את לאומיותנו המוטבעת בטבענו? הלא יהיו כל הדברים האלה נכונים! ואם יהיו נכונים ביחס אל עם אחד, בהכרח הם נכונים ביחס אל כל העמים.

כאמור, עם היהודים הוא מין בפני עצמו, ואין למצוא דוגמאות לו או לקורותיו, לעניניו, למצבו, לצרותיו ולתקותו. ביחס אל עם היהודים נכון מאד משל הרומי Exempla non probant, sed illustrant (הדוגמאות אינן מוכיחות, כי אם מבארות). הוכחה גמורה אין כאן, אבל באור יש כאן. הן יכולים אנו לצייר לנו כל עם בעל דת שהוא קיים עתה באומתו ובדתו ובמצבו השלם והאפן נהפך עליו והוא מתפזר ומחזיק באחדותו בתוך פזור ודורות רבים עוברים עליו והוא איננו מתערב.

דוגמאות של ממש כאלה היו בכמה עמים ו„עממים" — אף כי גם הן לא מדויקות. היה היו, למשל, היונים. הם התיחשו על היונים הקדמונים, ובכח היחש הזה דרשו את תְּחִיַּת אומתם. גם אוהביהם גם הם בעצמם כחד לא יכלו, כי אולי אך טפת דם כחרדל מן הדם היקר, הקדמון, מדמם של בני אתונא נובעת בעורקיהם המלאים מדם התוגרים והסלאַווים, אבל טפה זו מה תהא עליה? גם לה יש זכיות. גם היא איננה בטלה. איש לא כחד, כי אין הם יכולים להיות יורשים לחכמת יון, לשופרא דעלמא, ליפיפותו של יפת וההילניות בתור שטה כבר מצאה תלמידים מובהקים בין בני הנכר, אבל אין לבטל את יחש המולדת. הכל ידעו, כי היונים הם נוצרים=אורתודוקסים, ועפ"י השטה העושה את הדת לעיקר רשות היתה לאמר להם: אתם נוצרים=אורתודוקסים וכמכם גם הרומינים גם הרוסים, היו אפוא לעם אחד! לאומותכם בטלה ומבוטלת, ארץ אין לכם, היא בידי זר זה הרבה מאות בשנים, השפה הקדמוניה איננה שגורה בפיכם, חכמת אבותיכם גלתה מן הארץ, והיונית העתיקה נחקרת ונדרשת בשערים המצוינים בהלכה בברלין, בפאריז ובלונדון, וכל מה שהיה מן היפה והמשובח בהשכלת יון הקדמוניה כבר קבלו מהם עמי אירופא, כבר כלתה נבואתכם ויצאתם!

הן היתה רשות לאמר כדברים האלה ל ה ם הרבה יתר מאשר יש רשות לאמר ל נ ו, ואם לא היו מפוזרים כמנו, הן גם נרדפים לא היו כמנו, ובמדה ידועה היו גם הם והנם עוד עתה מפוזרים, ואיש לא חלם חלום להוציאם ולעקרם מאומתם ולהעמידם על הדת, אף כי הדת חביבה ונשמרת ביניהם מאד, ומדוע? אך מפני קיום המין! המין היהודי הוא שנוא, ולכן בוא יבואו גם המתראים כאוהבים איש ונבואתו איש כחלומו: כה יפה התבל וכה נעימה, כה רבים המינים, ומה בכך — אם מין אחד יבטל! אנו הולכים לקראת התאַחדות המינים לקראת ערוב הצורות, לקראת הזאבים והטלאים אשר ירעו כאחד, לקראת כל החזיונות הגדולים והנאדרים אשר חזו חובבי האדם. והם מספרים לנו את החזיונות ההם, לנו בני הנביאים אשר הזו את החזיונות! אבל מדוע יספרו לנו, ילכו לעמם, יגידו בגת, יטיפו לעשיר שיחלק את רכושו, ולא לעני שאין לו דבר ושמבקש חלקה קטנה כי יתיאש מלבקש ונמק בעָניו, יען כי בכלל, לפי החזיונות היפים מאד והרחוקים מאד, אין מקום לרוכשי רכוש! חזיונות גדולים! ה א נ ו בוגדים בהם, ה א נ ו מתיאשים מהם? לא אנחנו, אך הם עושים אותם פלסתר, כלי חובלים לעני, לַעֲג=לרש. תנו חזיונות לעשירים, ולעניים תנו לחם צר אשר הוא מבקש עתה.

אם לא כל איש מאמין, כי יש יום וחלקו בני האדם את רכושם חלק כחלק בשלום

מוסר מוסד בטבעו המיוחד של י״ם היהודים שנ״ר היה עם לבדו לפני מתן תורה, ואחרי מתן תורה במשך השינוים אשר חלו בהליכות הדת.

קורותינו שונות הן מקוריות כל עם, ואולם יש דרכים שבהן נשתוו. יש גם עמים אחרים מחזיקים בדתם ונאבניב לה בכל לבם ונפשם, ויש מהם שרואים את הדת כמגן וצנה ללאומם הפולאני הקאתולי, למשל, מעריץ את דתו לא רק כחרד וכמאמין, אך הוא גם רואה את דתו כראות חומה בצורה לעמו, חומה שהיא מסתתר מאחוריה ולהגן על נפשו מפני כל פגעי הזמן, דבר שהורכב, שנתחבר, שנתקשר קשר של קיימא עם האומה. כמעט איש איש מהם יאמר כי הנוגע בדת הוא כפוגע באומה, והחותר תחת מוסדי הראשונה הוא מהרס את האחרונה. זאת השקפתם, השקפת חרדים, לפי תומם וטעמם. ואולם איש מהם לא יבטל את פולניותו בגלל קאתוליותו. איש איש מהם יודע כי: היות קאתולי הוא דבר לעצמו והיות פולאני הוא דבר לעצמו, ויכול אדם היות פולאני גם בלעדי היותו קאתולי. ואולי הוא, החרד הגמור, לא יחשוב את בן הכנסיה האחרת כפולאני כשר כל צרכו. אך גם את נפשו לא יציין כקאתולי סתם, כי גם, ולפעמים לא גם כי אם בטרם כל דבר — כפולאני. יודע הוא: עם הפולאנים קבל את הדת הקאתולית בימי מיעטשיסלאוו הזקן — לו, לקאתולי חרד, חשוב הדבר הזה, כמתן תורתנו לנו.

הוא אוהב את תורתו כאהבתנו אנו להורתנו. עמו שלו היה לפני קבלת הדת הנוצרית במעמד לא־נקי בגדר הטבעי (האֶתנולוגי) ולא־ברור בגדר המדיני, הוא היה אז בחתולי הילדות יתר מעמנו לפני מתן תורה. אבל הוא יודע שהוא פולאני מלבד היותו קאתולי ואין הויתו האחת מבטלת כי אם ממלאת ומשכללת את השניה והיתה להויה אחת. והנה על מופת זה ישיב מי שישיב: האיש הזה רואה את עצמו כפולאני, יען כי עידנו יושב בארצו ומדבר כלשון בני עמו וכו׳ וכו׳. אך גם זאת היא תשובה של תהו, ונקל מאד להראות את בטולה.

הבה נשער נא בנפשנו עוד דמיון אחד שיש לו מקום בגדר הדברים האפשריים. העם הזה, עם הפולאנים — ונקל להבין שהננו אך דורשים משלים — במשך קורותיו בא עד הכרח הפזור. הוא נפוץ בארצות שונות. דורות רבים עוברים עליו בתפוצתו — אלף — אלפים שנה. אך בפזורו הוא שומר את עצם תמו, והעיקר, את שלימות גזעו. הוא שומר גם את דתו הקאתולית, אבל איננו מובלע עם הקאתולים האחרים. העם בפזורו איננו פוסק מהיות עם, אף כי איננו חי במדור אחד. הוא שוכח דברים שונים מתורת בית אביו, והוא מקדיש ומעריץ זכרונות אחרים מהדברים שנשארו לו כסמנים. רוב בניו שוכחים גם את השפה שהיתה להם מכבר, ואינם מדברים בה ואינם מבינים אותה. אבל יש מעטים חפצים להבינה, ושומרים אותה שמירה מעולה בגדר הדת או במין ספרות מיוחדת, והם אומרים: לא רק קאתולים אנו, כי גם פולאנים, או יש אשר יאמרו: בעיקר הננו פולאנים, והדת היא דבר בפני עצמו, אבותינו קבלו את הדת ואנחנו בניהם, וגם לנו יש השקפות ידועות. אז יקומו אנשים — נוסיף נא לשער זאת בנפשנו — ואמרו להם: איך אתם פולאנים, ואתם מפוזרים, ולשון אחת אין לכם, וארץ אחת אין לכם — הלא יענו אותם הפולאנים לאמר: הננו פולאנים יען כי נשארנו כמשפחה אחת, גם בפזורנו נשארנו כמשפחה אחת; הננו קאתולים בגדר הדת כי קבלנו את הדת הזאת והיא חביבה עלינו מאד ואת משמרתה אנו שומרים (יאמרו החרדים) ואנו חושבים אותה כאמתית בקדושתה ובטהרתה כי גם אנו חושבים אותה כקשורה ומחוברת אל אומתנו, אבל מלבד זה הננו פולאנים בשביל שהננו בני מין מיוחד ביו מיני בני האדם, מפני שהיינו עם בטרם קבלנו

ולעתיקות, אך עיקר משפחה יש בה הרבה יתר מאשר בקבוצת בני משפחות זרות שיטכימו ליסד להם יחד כלכלת בית וישבו יחד. הננו לאום ב ע י ק ר, ולא במקרה, במה שהטבע עושה אגודת בני אדם ללאום, ולא במה שהמעמק עושה אותם ללאום; הננו לאום בידי שמים ולא בידי אדם, ובגדר זה אין לנו אחים. אין להמשיל אלינו ולהחבירה, זאת אומרת: אין עוד אומה זולתנו במצב כזה, ולפיכך כל הכינוים שהוסכמו לאחרים אינם מקבילים אלינו כל צרכם, ואין לחתוך את החבל הגרדי הזה בסייף, אך חובה להתיר את קשריו ואת נימיו.

עוד דוגמא אחרת לקרב את הדבר אל השכל הפשוט יְשַׁוֶה לנגד עינינו דבר המינים. האיש הוא איש והאשה אשה לא בגלל הנשואין, כי אם בגלל היותם איש ואשה מתחלת יצירתם. רשות לאיש ואשה להזדווג, אבל אם לרגל סבה זו או אחרת אין איש נושא אשה או אין אשה נישאת לאיש, רשות הזווג איננו ניטלת ממנו. ואצ"ל שהמין איננו נפקע, ואם יש נזירים ונזירות שנוזרים על עצמם עפ"י תקנות אחת החברות או הדתות פרישות מחיי זוג עוד אין הנזיר פוסק מהיות גבר והנערה איננה פוסקת מהיות אשה.

דבר זה ראוי לזכור אותו לכל החפצים לבטל את עם ישראל בטול היש בגלל אשר הוא חסר מצב מדינה.

יש גם לאמר והיו הרבה דורות שאמרו כי כל אדם שאין לו אחוזה איננו אדם. כל אדם כזה היה, עכ"פ בימים שעברו, עבד כפוף לאחרים. אין א י ש ו ת ו, יחידתו של עבד נראית לעיני הבריות כזו של אדון. הנכנע, המכוון את עבודתו לצרכי אחרים, איננו יכול לגלות את נטיות רוחו, ובשביל שאיננו יכול לגלותן, הן הולכות ומתעקמות, הולכות וּמִתְנַוְנוֹת, וסופן — שפלות, ולפעמים גם אפס ותהו. קצה הצרות והשעבוד הוא שהעבד בעצמו איננו רואה את נפשו כאיש נבדל, אך כאיש שנברא בעד אחרים, כנפי רוחו קצוצות, והוא איננו יכול עוד להשתוקק, כי הגיעו לו ימים אשר א י ן ל ו ח פ ץ בהם. מעמד כזה הוא מורה מאד, ובכל זאת, אחרי כל אלה, כל חובב אדם שנברא בצלם, לא ישלול מאת המשולל ע"י המקרים את כל הזכיות שיש לו מאת טבעו. לו יחפץ העבד הזה לחיות חיים שלמים ומלאים, כי עתה לא נבעט בו בגערת אכזרים לאמר: לך אין כל, אתה חסר כל אשר לבן חורין או רוב הדברים אשר לבן חורין. להפך, איש איש מאתנו יבין, כי יען אשר הוא חסר על כן רשות נתונה לו לדרוש את אשר הוא חסר

ועוד אין גם זה מדויק כל צרכו באמרנו רשות נתונה לו, כי באמת אין הרשות נ ת ו נ ה לו, אך היא ב ו, היא קשורה בנפשו, בחייו, כמו שתכונת המשפחה איננה תלויה בבלכלת הבית כי אם בנזע, והמין לא בנשואים, כי אם בטבע הבדל המינים.

לפי זה יכולים אנו להבין, ו ר א ו י ל נ ו ל ה ב י ן ה י ט ב, כי הַעֲמָדַת הדברים על המולדת היא ראש פנה לקיום עם העברים בתור עם, בתור חטיבה אחת בעולם, וקרוב לשער, כי גם חכמינו שהניחו ליסוד מוסד: ישראל אעפ"י שחטא ישראל הוא, ולא רק מאמר כזה, כי גם מערכת דינים קבעו שעל פיהם כל יהודי גם אם יעבור על כל תורה כולה, גם אם ישים את גדרי החקים למרמס, גם אם יבגוד באלהי ישראל, יהיה אך ליהודי מומר, ליהודי כופר, ולא יחדל מהיות יהודי, כאשר לא יחדל הבן מהיות בן לאביו גם אם יקללהו, הם היו הלאומיים הראשונים — אם יש להעתיק את הכנוי החדש הזה לזמן רתוק ולהשקפות קדומות כהן. ובאמת גם הם לא יסדו את הדבר, אך הוא היה

הראשית והראשונה היא הטבעית. בני כל עם קרובים איש אל רעהו יתר מקרבתם אל בני עמים אחרים, דומים איש לרעהו יתר מהיותם דומים לאחרים, יען כי יצאו ממקור אחד ויען כי לא שבת מטהרם, ועל כן הנה הנם עם אחד לפי טבעם, ולעם כזה יש רשות להוסד ולהתכונן ולהשתרר לבדו, זאת אומרת לעמוד ברשות עצמו ולשמור ולפתח את כל הדברים המיוחדים לו — את שפתו, את מנהגיו, את נמוסיו, כחפצו, וזאת היא התכונה השניה התלויה במעמד.

אנחנו הננו עם בגדר הראשון, ואין אנו עם בגדר השני. הננו עם עפ"י ההוראה העיקרית, הטבעית, האֶתנולוגית, ואם לכל עם כזה יש רשות להחל לחיות חיי עם, גם לנו הרשות הזאת. אך אין אנו חיים חיי עם, וזה דורות רבים מאד עברו עלינו ולא חיינו חיי עם כלם או מקצתם ומפני זה חסרנו תנאים ואפנים, סגולות וקנינים שעמים אחרים מצוינים בהם.

אם יש לתת לדבר הזה דוגמא לא־מדויקת כל צרכה, אך קרובה, כי עתה נוכל לדמות אל המצב הזה גם את דבר המשפחות. התכונה הראשית של המשפחה היא קרבת המולדת. כל אגודת אנשים ונשים צאצאי אב אחד וקרובים זה אל זה מאד הם משפחה. יש אשר הם נִכָּרִים בחזות פניהם, בקולם, במבטאם, בהלוכם; יש אשר הם נִכָּרִים בנטות רוחם, בטעמם, במדותיהם; יש אשר הם נבדלים בזה, ודומים איש לרעהו בדברים אחרים שאין העין והחקירה שולטות בהם. ויש שאין לתפוש את הדמיון הזה בדור אחד כי אם במשך דורות, מפני שהדברים המיוחדים למשפחה מתגלים לפעמים כסדרם ולפעמים שלא כסדרם, לסירוגין. לפי זה עצם קיום המשפחה הוא יחס־הורים מְשֻׁתָּף. המשפחה היא משפחה בעל־כרחה, כמו שהבן הוא בנו של אביו בעל כרחו, ויכול הוא להיות ברצונו בן טוב ומקשיב ונאמן ואוהב, אך לחדל מהיות בן לאביו לא יוכל. אפס כי יוכל למרוד באביו, וגם אז יֵחָשב אך כבן מורד.

המשפחה היא אגודה טבעית, ולאגודה כזאת יש עפ"י רוב דברים מיוחדים לה, גלוים או שאינם גלוים, נראים למתבונן בסקירה ראשונה או אחרי חקירה עמוקה, למתבונן אל דור אחד או לצופה כמה דורות. בגדר זה דומה המשפחה הטבעית אל העם הטבעי. עתה יבוא הגדר השני. לכל משפחה יש רשות, ועכ"פ כן הוא החק והמנהג, לנהל כלכלת בית יחד, כאשר יש לכל עם רשות לעמוד ברשותו ולכלכל את עניניו.

אבל אין זה תנאי מוכרח. גם אם בגלל סבה זו או אחרת אין המשפחה מנהלת את כלכלת ביתה לבדה לא תחדל מהיות משפחה. נקל להבין, כי נוח לה למשפחה, לשלומה, להצלחתה, לשכלול כל הדברים המיוחדים לה שיהיה לה בית ושתהיה בעצמה צופיה הליכות ביתה. קלסתר המשפחה וצורת איקונין שלה תתמלא, הדברים שהמשפחה מצוינת בהם יתפתחו, ישתכללו, יְלֻטְשׁוּ, הדבקות והאחדות בין בני המשפחה תרבינה, הסדרים שהמשפחה תחיה בהם ישאו בד בבד עם רוח כל בניה או עם רוח רובם, והציגו לעינינו תבנית נאמנה והתגשמות שלמה ממאויי הרוח ומהנטיות הטובות הצפונות והכמוסות בקרבה. אבל אם לא תשחק השעה למשפחה, אם לא תוכל לשבת בשלוה, נבדלת וקובעת מדור לעצמה, אם תהיה אנוסה לשבת כסניף למשפחה אחרת או כשותפת או כארח, ואם תהיה אנוסה לפזר את בניה ולהושיבם ברחוק מקום, עוד בגלל זה אין תכונתה, תכונת משפחה טבעית פוסקת ובטלה.

משפחה כזאת לא תמלט מהיות זה או זה מבניה נבלע ונטמע, ומהיות הדברים המיוחדים שלה נפגמים ולוקים, מעוכים וכתותים, נהפכים לזכרונות ולגעגועים או לסמנים

הלא עמדו טובי חו"צ וציונים אחרי עבור ימים ושנים. בוא באו לידי נסיון וילמדו, כי אין לעשות בחפזון, כי חובה להבין הכנות, כי גם המצב ההוה עם צרכיו מטיל חובות ידועות. בוא באו אחרי כן איש עם בחינותיו, איש עם מופתיו, העיוניים או המעשיים, להראות, כי אין לדחוק את השעה, ומי שלא טרח בע"ש לא יאכל בשבת.

ב.

הַמּוֹלֶדֶת הִיא הַכֹּל.

הפתגם הזה יצא מתחת עט סופרת יהודית-אמריקאנית אֶמא לאצארוס, שהיתה אחת החלוצות הראשונות לרעיון הלאום, וגם אותו קבלו הראשונים בחדוה ובסלודים, בלי בקרת. לפי זה אין אדם חשוב יהודי בגלל שמרו את תורת היהודים, ולא באשר יש לו תרבות עתיקה או חדשה לפי טעם היהודים, אף לא בגלל אשר יש לו קורות הדורות מאז ועד עתה שֶׁמְשֻׁתָּפוֹת אותו עם כל היהודים, וגם לא בגלל רצונו גם מהיום והלאה לחיות עם בני עמו, לחיות „חיי יהודי", אם כתבניתם העתיקה או החדשה שבחדשות, לנצור מָסרת עמו, לפַתֵּחַ ולבַכֵּר את מתנות הרוח הגנוזות עתה בקרבו כבן לעמו. כל זה לא יזכר ולא יפקד — הכל היא המולדת, המין, היחש, הגזע, וזולת זה אין דבר. מחמד רסול אַלְאַח — כקריאת המושלמנים. אין בלתי אַלאח ומחמד נביאו.

מאז ועד עתה הסכנתי מעט אל דרכי הגמרנים, הַקִּצְוִיִּים, ואדע כי יש ללמד עליהם זכות. על פרשת דרכים בין דורות ובין דעות, טוב כי יקומו כסוללי דרך, כמכריזים, אנשים שאין דעתם עמוקה ומדקדקת וכוללת ועשירה כל צרכה, וקראו קריאות מרעישות, מרגיזות, מעוררות-מרד, הופכות מהפכה כאלה. דברים יתר עמוקים, צלולים, ברורים, מתונים יחטיאו את המטרה, ועכ"פ יחטיאו את המטרה ביחס אל המון העם הנתפש אך בדברים חדשים, באמרים קצרים, מתלהמים ושנונים. הדברים העמוקים, הבקרת, המתינות בוא יבואו אחרי כן, והקצויים בעצמם מדי יוסיפו דעת, מדי יוסיפו נסיון, אף מדי יוסיפו ימים — ובלבד שלא יזקינו — יָחֵלּו לשים פלס לרוחם, יחלו לבאר ולגדור את דבריהם הראשונים לאמר: כן, דבר זה נכון, אבל עוד יש לשים לב לזה ולזה. הדבר השני גם הוא נכון, אבל אין לשכוח כי מתנגדינו אומרים כן וכן, וגם הם נמוקם עמם בשעור ידוע, ועלינו לשער בדיוק את השעור ההוא.

אז תחל הגבלת התחומין ושימת הגדרים לכל דעה ולכל מעשה, אז תחל עבודת הבנין, וכשבונים אין בונים בלי גבול, בלי תבניה, ממעל לתנאי הזמן והמקום, ואז כבר יש לדבר שעור. בעוד אשר הכרוז הראשון, הגמור, הוא תמיד דבר שאין לו שעור.

המולדת היא הכל — כן, בשעור ידוע נכון הדבר. הננו לאום, ודברי לאומנו עניים במקום זה ועשירים במקום אחר, חסרים תנאים ידועים ומלאים וגם עודפים ביחס לתנאים אחרים. אין אנו עם ככל העמים, ואם במדה שנמוד להם נמוד גם לנו, אז, בחפצנו להיות מדייקים היטב, עלינו יהיה להחליט, כי אין אנו עם. אבל חובה עלינו לגדור את הדבר ולהעמיק בו עד תכלית. עלינו להבין, כי כל עם הנהו עם בשתי תכונות. התכונה

מקלותיכם ואת תרמיליכם וצאו, והם אינם מוכנים ואינם מוכשרים. דבר זה הוא חסר עוד את התנאים, את ההקדמות, במקום זה — את הרגש הלאומי, במקום אחר — את ההכרח שאין להמלט ממנו, עוד במקום אחר — את הכשרון וההכנה. עד שההקדמות האלה תבראינה אין לנו לזוז מן היסוד שאנו עומדים עליו. חשבתי אז לְדַרְשָׁנוּת שאיננה מְחַשֶּׁבֶת עם החיים את השלכת הנ״ל על כל הזכיות, על כל יחס היהודים אל העמים. מוחי לא יכול סבול את הקפיצה הנוראה הזאת קפץ ודלג על פני כל המצב ההוה שנברא ושהתפתח במשך אלפי שנים. לא חוסר אהבה, כי אם אהבה רבה מאד לעמנו צִוַּתְנִי אז לשאול שאלה: אם יכולים אנו לעבור על פני כל ההוה ולהסיח דעתנו ממנו. אם יכולים אנו לנתק את מוסרותינו ולאמר לעמים „שקילו טיבותייכו ושדי אחיזרי", אם אין אנו אנוסים במקום שיש לנו זכיות לשמרן ולהשתמש בהן למען נחיה, ובמקום שאין לנו עוד זכיות להשתדל להשינן למען נחיה?

שתי המלים האלה: למען נחיה היו בעיני מאז עד עתה יתד ופנה לכל עניני הלאום, לכל תקותו ועתידותיו. התנאי הראשי לכל ההצעות, לכל התקונים ולכל החדושים הוא שנחיה ולא נמות, שנהיה בריאים, חזקים, משכילים, חרוצים, מאושרים, שתהיה לנו שארית טובה ואמיצה, שגזענו לא ייבש ויונקתנו לא תחדל. זה היה וזה הוא בעיני תמיד יסוד היסודות, ולכן הנני חרד ונבהל על כל דבר שהנני רואה בו כי יוכל להשיא את דעת העם להדל מעבוד, מהתפתח, להקל ערך הדברים שיש לו, לפזר את הונו, לשכוח את מַדָּעוֹ. אני אמרתי אז בלבי: העמאנציפאציה בכל קלקוליה, בכל הפרצים שעשה בה הזמן, אולי נהפכה לכלי אין חפץ בו, אבל היא דבר אשר קורות הימים עשוהו, ורק בדרך קורות הימים יכולים אנו למצוא יסוד אחר, אבל רק בדרך התפתחות הדורות, ולא בדרך מרידת פתאום. כי גם אם אנחנו נשית יד כולנו למהפכת פתאום כזאת, העם לא ילך אחרינו, ואם ילך אחרינו, אך שואה נמיט עליו. לא נביא הייתי, ולא אומר כי חזיתי מראש את כל מהלך המקרים אשר באו אחרי כן ויאשרו ויקימו את דברי אלה כתומם, אך מתבונן הייתי בעינים פקוחות, ואצרף אל חזון העתיד את מצב ההוה ואת כל התנאים הקימים. ראיתי בהשכמה את אשר ראו חברי בשעה מאוחרת; שערתי תכף להתעוררות את ההתקררות שבאה אחרי כן, ודברים שמשמיעים עתה, לא מתנגדים אך מעמיקים לעיין, יכול אני להראות בין המאמרים שכתבתי אז, ואני כתבתים אז יען כי בכל לבי הייתי גם אז לאומי וציוני-קולטורי, גם אם השמות האלה לא נודעו וגם אם לא נקראנו בהם, או גם אהב לא אהבנום.

החזיון אשר חזה פינסקר היה בעיני עתיד רחוק מאד, עתיד נהדר, מקֻוֶּה, מפיק זיו ונהורא מעליא, אבל רחוק מאד. וסכנה היתה אז לסופר לעמוד בשער ולהודיע, כי לפי דעתו עתיד זה הוא רחוק מאד. נקל לו לעשות רשם נפלא, אם יעמיד ויבשר, כי בעוד חמש שנים יהיה קולנו נשמע מסוף העולם ועד סופו בתור עם צולח ועשיר וחכם ואהוב בין כל העמים. הוא יודע דבר זה ברור. אין ספק כי בשעת בשורה יעשה רשם נעים בלבות כל השומעים, אך אחרי עבור חמש שנים לא יוכל להרים ראש, אם עוד יזכרו האנשים את הבטחתו. ראיתי אז את המדבר הגדול והנורא המבדיל בין מצבנו עתה ובין העתיד ההוא. מצבנו עתה נראה בעיני כמקצוע גדול, רב הדאגות והשאלות, הסכסוכים והקלקולים, שאנו חייבים לעסוק בהם לבל נרד דומה. הסב עין העם אל הנקודה המאירה והרחוקה ובטול היש של כל המעמד הנכחי כאלו איננו, נראו בעיני, מנקודת האהבה הלאומית, שראשית חובתה היא הקיום וההצלה, כדרך לא טובה. ועל כל הדברים האלה

צלולה, אך כתור מאיר נתיב לעם גם זה גם זה חזיון אשר יוכל להביא לידי רגש, ולא לידי מעשה.

הנה בא האות והמופת! שוו בנפשכם כי לא היו סופרים מבקרים, לא היה כל מכשול וריב, אל תתבוננו אל אשר מחוץ אך אל אשר בקרבת המעוררים ההם. מן המחברת של הד"ר פינסקר יצאה חבת ציון, ובגלגולים שונים הביאה אל יסוד הועד האדיסי, ומן המחברת של הד"ר הירצל יצא הקונגרס הציוני. גם פה גם שם אתם מוצאים חליפות — לא אני, לא אתה הקורא, לא חברי ולא חבריך, אך הזמן שנה, ותנאי המצב שאין לשנותם הכריחו לתת לענין תכנית כזאת וכזאת. אויטאעמאנציפאציאָן — ואולם אחרי כן הוכרחו לבקש רשיון ליסד חברה להתמך ביד בעלי מלאכה ועובדי אדמה. היתכן—שני הפכים בנושא אחד? אין לנו חפץ בזכיות, כן היה הקול הקורא, ובאחרונה, גם בשביל זו צריכים היינו לבקש רשיון? היתכן — אמרנו לעלות בהמון, ואחרי כן אנו אנוסים אך להתמך ביד העולים לאט לאט? ואם כן שנו האנשים את דעתם ואת טעמם, בגדו, מעלו וכו'! או כעין זה גם בציונות החדשה. בתחלה יודען־שטאאט; כולנו יודעים מה הוא „שטאאט" מיוחד ליהודים. ארץ ישראל לא נזכרה ולא נפקדה, אחרי כן נוסף גם המקום הנבחר, ואולם השטאַאט נתמעט, ויהי לאֶפֿפֿענטליך־רעכטליך. תיובתא דהירצל אדהירצל. אֶפֿפֿענטליך־רעכטליך היה למשארטר — עוד הפעם היובתא.

כל האנשים הבאים עם תיובתותיהם אחרי כן הם היו שקבלו בתחלה את התורה בנעשה ונשמע וינאצו את המבקרים. אני ראיתי גם במחברתו של פינסקר גם בזו של הירצל את „כף ירך יעקב", או כאשר יאמרו בשפת העמים את „עקבו של אַחילֶס", לא בגלל שלא חפצתי אז בקבוץ גליות, או בגלל שהתחיה הלאומית לא היתה גדולה ונחוצה בעיני כמו עתה, אך באשר לא יָשְרָה בעיני גוזמת ההתרגשות, ויען כי לבי אמר לי, כי לא די לקרוא קריאה גדולה: טול וצא, אך חובה לשים לב אל מצב היהודים בארצות, אל יכלתם ואל הונם, אל הכנתם ואל כשרונם. הריב לא היה ריב ע"ד המטרה כי אם ע"ד הדרכים. ע"ד המטרה יכלו המתבוללים לריב, ואולי גם רבי החסידים. הראשונים אינם חפצים להבדל מקרב עמים אחרים שבהם כבר שקעו את נפשם, והאחרונים חפצים להיות בגלות כי כן צוה ה', זה ה' אשר בשמו ידברו כל החפצים לדבר. ואולם אם היו בינינו ספקות ואם יש בקרת בינינו, הלא נוגעים הם אך אל הדרכים, איזה מהם טובים, איזה מהם יקרבו ואיזה ירחקו מן המטרה.

להחיות את הלאום ולהבדילו ולקיימו ביחודו ובטהרת גזעו — כלנו חפצים. מדינת יהודים, רשות עצמנו, זכיות נתונות לנו בידינו בלי עזר מזר — מי מאתנו לא יחפץ? השאלה היא אך ע"ד הדרכים, וביחס אל שאלת הדרכים חשבתי למצוא אז במחברתו של ד"ר פ. עקבות דמיון עז ונמרץ שאיננו שם בפלס את אפני המצב ואת צרכי ההוה. כצעקת לב כואב ונפצע ונשבר היו הדברים ההם יקרים לי, אך כהלכה פסוקה וכתורה שלמה לעם שואף לשמוע מה לו לעשות — היו זרים בעיני בתמימותם. כבר אמרתי אז עם לבי: עלינו לעמוד על יסוד קורות הימים. אם טוב המצב הזה או לא, אלפי סבות במשך הרבה דורות יְצָרוּהוּ ויעצבוהו בתבנית זו. הננו יושבים בארצות שונות והננו נאחזים וקשורים בהן, יש שאנו יכולים לעשות דבר לטובתנו, ויש — שאין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים. נקל לאמר ליהודים באשכנז: צאו ועלו, אך הם לא יֵצאו ולא יעלו, יען כי אין הם חושבים את נפשם כלאום בודד, ואין עוד מצבם רע ואיום עד כי ילהצם לצאת. ואין גם יכולת ליסד מהר מדינה. כן גם נקל לאמר ליהודים פה: קחו את

יחלפו, ואך הבל ומעשה תעתועים הוא להעלות מתהום הנשיה דברי אהבה או דברי שנאה כאלה שהם כקצף על פני מים.

ונקל להבין כי בשימי עין לאחור אל מלחמת הדעות ההיא, אך מלחמת הדעות תהיה לנגד עיני, וכל האנשים וכל הסכסוכים הקטנים וכל הגדופים הגדולים או התהלות הנפרזות יֵעָלְמוּ וזכר לא יהיה להם. הנני מְחַדֵּשׁ בקרב לבי את כל הֲלָךְ־הרוח, את כל עבודת־המחשבה שעוררתני לבקר אז את ה„אויטאֶמאנציפאציאָן"; הנני בוחן ובודק את דעותי אז ועתה: אם הדברים שכתבתי אז אין מקום להם עתה, אם לא נכשלתי אז או אינני נכשל עתה בטעות זו או אחרת, בנטיה זו או אחרת, והנני מוצא, מלבד פרטים רבים, שני דברים ראשים: א) כי דברים רבים שעליהם העירותי אז, מודיעים רבים מן הציוניים עתה; ב) כי דברים רבים שכתבתי אז עומדים בתקפם גם עתה, נושאים בבד עם הציונות החדשה. אין אני מבקש כבוד ועטרה ומשרה, ואין רצוני לקנות את הבכורה לרעיון זה או לרעיון אחר. הסופר אשר לנכח האמת דרכו אנוס להזהר גם מן הגאוה גם מן ההכנעה הַמְעֻשָּׂה שיש בה גאוה מסותרת. התגלות הדעת לא תהיה תמימה ושלמה אם היה בה שמץ דבר עשוי כזה. ואני אמרתי לבלי העלים אף הרהור אחד שבלבי, אם כה או כה יֵרָאֶה בעיני הקורא, על כן עלי לאמר: באחת נבדלתי מן הלאומיים וחובבי ציון הראשונים, והיא — הם קבלו את־הדברים הראשונים תחלה בלי בקרת, או כמעט בלי בקרת, בגילה וברעדה, ורק אחרי כן, ברבות הימים ובהשתרג למודי הנסיון החלו לבקר, ואני קבלתי את הדברים הראשונים בבקרת ההיא, בתלונות ההן, בהשגות ובמחאות, בשאלות ובספקות ההם שנולדו להם אחרי כן. ועוד הפעם עלי להזכיר, שאין אני מתפאר בדבר זה, ולהפך דלוגי זה לא היה עלי אהבה, אך אין לשנות את הדברים אשר היו. הקול נשמע אז: אויטאֶמאנציפאציאָן, ויפה העתיקוהו: אם אין אני לי מי לי, ויפעל אז פעולה אדירה מאד, אך בלי משים זכר אז איש הדעת את המאמר הסמוך לו: וכשאני לעצמי מה אני.

אולי נעים היה לשכוח את המאמר השני הזה, אך חובה היתה לזכרו, למען דעת, כי לא מעשה יום אחד הוא שיתן העם העברי זכיות לנפשו, לא מעשה יום אחד ולא מעשה דור אחד. יהודים יֵעָשׂוּ אגודה אחת, הלאה חסד לאומים, אין לנו חפץ במדת הכנסת אורחים ובזכיות הנתונות לנו מאת זה או מאת אחר. נעלה כולנו בהמון לאחת הארצות הריקות ויסדנו לנו שם מדינה וממשלה. נזכור נא, כי ציון לא היתה עוד אז חותם תכנית הד"ר פינסקר. כמעט אחת היא לו ארץ ישראל או ארץ אחרת, ובלבד שיעלו היהודים בהמון ובמהרה.

בתור אוֹת־נפש, התגלות רגש, התעוררות לב היתה המחברת ההיא חביבה אז, והיא חביבה גם עתה, וראויה עוד עתה לְהִמָּצֵא ביד כל איש מן הציוניים, כזכרון טוב לראשית הרעיון ומחולליו בתקופה האחרונה, אך בתור הלכה־למעשה או שִׁטָּה מְסֻיֶּמֶת בִּמְצָרֶיהָ הן לא תעמוד עתה בפני הבקרת, וגם אז מצאתי בה את אשר מצאו אחרים עתה. הן לא יִמָּצֵא עתה בין הציונים השלמים איש אשר יאמר לבנות מגדל כזה וראשו בשמים: נעלה, נצא בהמון, ניסד ממלכה! גם ה„יודענשטאאט" של הירצל היה הוראת שעה, אימפרוביזציה כזאת, שנזרקה מן הלב, מן העט, בכח וברגש, אך בלי שים לב אל תנאי החיים. גם החבור הזה הוא זכרון חביב, סניף יקר לתולדות הציונות, ובבחינת הספרות ורגש־הנפש אולי יקר הוא בגלל תכיפותו ואי־אמצעיותו מהדברים שבאו אחרי כן בדעת

רולה את דעותיו ממקיר המפפה של הנסיון והמקרים, של המראות והמעשים ההולכים ומשתנים לעיניו. ואם יאמר לפעמים מרשיע נמהר, כי חליפות עם הסופר והוא מתהפך כחמר חותם, הוא שוכח, בזדון או בשגגה, להוסיף על דבריו כי חליפות עם החיים, ואם לעומתו יקום מצדיק ומזכה כל עון למחות כעב פשעי כל סופר ותהפוכותיו ולאמר, כי המקרים שנו את טעמו ואת תורתו ואת דעותיו, הוא שוכח, כי לא כל המקרים ראוים לשנות דעות איש, ויש מקרים עוברים כצללים, ודעות איש הגיון וחקר דרושות להיות נבונות מאד ואל לסערות מקרים להזיזן ממקומן, ולכן חובה לצרף לברר וללבן מה חובת סופר ומה חובת קהל, מה תורת הנסיון השלמה ומה זעזועי מקרים וחליפות קלות.

אני הייתי אחד הראשונים שקמו לבקר את הד״ר פינסקר, כותב המחברת „אויטאֹ-עמאנציפאציאָן". אין אני מעלים את הדבר, אך להפך. הנני מתפאר בו, יען כי נלחם נלחמתי תמיד לדבר אשר היה בעיני דבר אמת וטובת העם, בלי שים לב אל אשר יאמר הקהל. זה קרוב לעשרים שנה, ואני אז סופר צעיר, כמעט פתח הסמדר, ואם יש תקופה אשר בה הסופר מחפש ומתפש ברגליו למצוא יסוד מוצק התחיהן, אם יש תקופה אשר בה הוא בהול על מה שיאמרו עליו הבריות. על מה שישבחוהו או שינאצוהו, שיקשרו לו כתרים או שיעפרו עליו בעפר, הלא היא אך תקופת הנסיונות הראשונים במכ״ע שמשתוקק להיות רצוי לרבים. ולא רק בודד הייתי אז במועדי, כי גם סער התחולל עלי בשצף קצף. הימים ימי רעמים וזועות, והעם השתוקק לשמוע מלה שיש בה גאולה ותקוה, והיה כל אשר השמיע מלה כזאת וישאוהו על כפים, וכל אשר נועז להשמיע דברו כחוקר וכקטן. אמנה היה בעיני העם כרוצח אכזרי, ויהי צפוי כמעט להיות נידון בדינו של לינטש („עביד צבור דינא לנפשיה").

ואז כבר היו אגודות קטנות, כבר החל רעיון חבת ציון להחם את הלבבות, וכל מקום שיש חברות, שמצטרפות ועולות למפלגה אחת, נקל מאד להתוות תו על מצח איש עומד מחוץ לאגודות לשימו למשל ולשנינה כי הוא זה עומד מנגד, כי הוא זה מוקש ומכשול. איש מודיע לחברו, אגודה לרעותה, מתלחשים, מחליפים מכתבים ומקבלין דין מן דין, והדבר שהחלתו כחוט השערה, במשך התגלגלו מאיש לאיש יהיה להר תלול. או יהיה הדבר לענין לסופרים להתקוטט עליו, ונודע איך רובם מתקוטטים. תחת משא ומתן של הלכה, איש מתגולל על חברו, איש איש חותר לנצח לא את דעת חברו כי אם את חברו. או יש אשר יביא את דבריו, ולא את כל דבריו ולא את רובם כי אם את הדרוש לו, למען קשור את הלשון של זהורית בראש חברו.

בדרך הזה תקום מהומת סופרים, ואחרי אשר התגלע ריב לא יוכלו לנטשו, כי הריב הראשון כבר הפך את הסופרים לצוררים, יען כי עבר עברו את גדר הענין אשר בו דעותיהם חלוקות ויגעו איש אל רעהו ויהי זה עולב וזה נעלב ולא יוכלו עוד דבר איש את רעהו לשלום ואיש מהם לא יוכל להודות על האמת גם בראותו כי שגה, או — וזו רעה חולה מכל — בהיות הדבר לענין למכ״ע מתחרים, שאחד מהם תופש דעה זו והשני דעה אחרת, והם כמגנים על דעותיהם ולא ידעו כי האורב יושב בחדר ויצה״ר של תחרות מנהל ברסן מתעה את מלחמת הדעות. כל הדברים האלה פרעו ויפרעו פרעות תמיד במלחמת הדעות לשימה לזועה ולהסירה מדרך האמת וההגיון, וכן היה גם בראשית חיבת ציון. על אלה וכאלה אין להתעצב ואין להשתומם הרבה. איש דעת יבין, כי אין להמלט מהם. והוא גם יבין, כי אין להשען עליהם, כי כמהם כאין, עם הזרם באו ועם הזרם

הַקַו הַיָשָׁר

מן השאלות והספקות עד בִּכּוּרֵי רעיון הלאום.

א.

„אִם אֵין אֲנִי לִי מִי לִי".

הנני משקיף לאחור על הדרך אשר עברנו בה כעשרים שנה. הנני זוכר היטב את המצפצפים הראשונים — ולא לחרפתם, כי אם לכבודם כן אקרא להם — שבראו ניב שפתים לרעיון הלאום בקרבנו בתבניתו החדשה. גם כמו חי עומדים לעינַי אנשי ריבם הראשונים, אנשי הריב שהיו אחרי כן לאנשי שלום. אזכרה ואראה, כי נקובי אנשי ריב השמיעו אז דברים שמטיפי הלאום כמו חִדשו אותם עתה. הגלגל החוזר בעולם הפך לא רק את הקטיגורים לסניגורים, כי גם את הסניגורים לקטיגורים. הנני זוכר את כל הדברים ההם לא כקורא, כי אם כסופר, לא כמתבונן מרחוק, אך כלוקח חבל בהם וכעומד בתָּוֶך. בעבודה זו אשר אין בה שביתה ועמידה, בעבודת איש שחובתו לראות, לשפוט, להעמיק חקר ולהודיע את הגיוני לבו, בעבודת סופר עתי שהוא אנוס להחליף את שקלי הון רוחו בפרוטות קטנות לפזרן בכל יום ובכל שעה, יש רגעים של חשבון הנפש, יש רגעים שחפצו מתעורר בקרבו בכל עז לחשב עם נפשו ולהתודות לפני נפשו הוא מה היו דבריו ומה הם עתה, במה שגה ובמה תקן את המעות, ואם לא סר מן הדרך הטובה ויפן אל רהבים ושטי כזב, ואם לא השיאהו יצרו לעשות מטעמים לקהל, לשית בחלקות למפלגות שהשעה משחקת להן ולשחות עם הזרם. והחשבון הזה יותר שהוא דרוש לו לנפשו, לכבודו, הוא דרוש לחפץ הקהל. לא דבר ריק הוא להטיף לעם, להיות יועץ לרבים, לחוות דֵעַ ולהאיר נתיב להמון קוראים תמימים. טוב אפוא כי יהי ודוי סופר כזה לא ודוי בלחש, כי אם בקול רם, אולי יתודה גם הקהל עמו.

כי אמנם הסופר העתי והקהל אגודה אחת המה, ואין רֶוַח בין הדבקים. האנשים אשר לא הסכינו באלה, אשר לא למדו ולא שמשו די צרכם במקצוע זה, חושבים לתומם, כי הסופר העתי הוא אחד משנים אלה: או איש אמת, מביע כמעין את דעותיו, כמעין נובע אשר לא ישאל אם מֵימָיו דרושים לאיש ואם יפיקו רצון או לא, או הוא איש כזבים אשר יראה ובחן לאָן נוטה הרוח. זה דרך כסל לאנשים אשר יבינו מעט לראות אך קצה מזה וקצה מזה. באמת רבים רבים מן הצדיקים ומן הרשעים הגמורים האלה ישנם סופרים אשר רוח הקהל הוא רוח המושל בהם בלי אשר ידעו זאת ובלי אשר תעלה מחשבה על לבם שדרכם דרך חנפים, כאשר גם יש קהל שהסופרים ישימו רְסָנָם בו וימשכוהו אחריהם והוא לא ידע כי דעתו דעת הקהל אשר בה ישתבח דעת סופרים היא. אם הספרות היא רְאִי בדלח לתמונת החיים הסובבים אותה, הן לא תוכל להראות כל הימים תמונה ותבנית אחת, בשגם תמונת החיים חליפות וצבא לה, והסופר גם הוא איש חי ולא גֵו חנוט, והוא

LIBRARY
OCT 10 1974
UNIVERSITY OF TORONTO

תכן הענינים